T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ARAP ŞAİRLERDEN MENCEK PAŞA EL-YUSUFÎ VE ŞİİRİ

YUSUF SAMİ SAMANCI

DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. MUHAMMET TASA

KONYA - 2017

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

KONYA

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin				
	Adı Soyadı	Yusuf Sami SAMANCI		
	Numarası	088106083001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	√	
	Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN MENCEK PAŞA EL-YUSUFİ VE ŞİİRİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Yusuf Sami SAMANCI

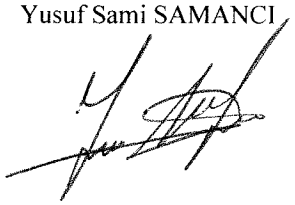

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yusuf Sami SAMANCI
	Numarası	088106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî ve Şiiri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî ve Şiiri** başlıklı bu çalışma 25/05/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	**Danışman ve Üyeler**		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet TASA	
2	Prof. Dr.	Mehmet Mesut ERGİN	
3	Prof. Dr.	Muhiddin OKUMUŞLAR	
4	Doç. Dr.	Mehmet Cevat ERGİN	
5	Doç. Dr.	Sedat ŞENSOY	

Öğrencinin			
	Adı Soyadı	Yusuf Sami SAMANCI	
	Numarası	088106083001	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ARAP DİLİ VE BELAGATI	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	√
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA	
	Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN MENCEK PAŞA EL-YUSUFÎ VE ŞİİRİ	

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı dönemi Arap şairlerden Mencek Paşa b. Muhammed b. Mencek el-Yusufî'nin hayatı ve şiirleri incelenmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve özgünlüğü, araştırmanın kaynakları ve Osmanlı dönemi Arap edebiyatının genel tanıtımına yer verilmiştir. Birinci bölümde şair Mencek Paşa'nın kimliği, ailesi, eğitimi, hocaları, hayatında yaşadığı ve şairliğini etkileyen faktörler ve edebi kişiliği konu edilmiştir.

İkinci bölümde Mencek Paşa'nın söylediği şiirler içerik yönünden tahlil edilmiştir. Bu bağlamda şiirler konularına göre tasnif edilmiş ve bu konular edebiyat kaynaklarında yer alan ölçülere göre değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde şairin şiirleri şekil ve üslup bakımından incelenmiştir. Şiirlerdeki kaside yapısı, şairin kelime ve cümle tercihleri, anlatım teknikleri ve şiirlerde kullanılan edebi sanatlar belirlenmiş, bu bağlamda şairin şiirlerinin edebi değeri tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Author's			
	Name and Surname	Yusuf Sami SAMANCI	
	Student Number	088106083001	
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ARAP DİLİ VE BELAGATI	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	√
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA	
	Title of the Thesis/Dissertation	AN ARABİAN POET MANJAK PASHA AL-YUSUFÎ AND HİS POEMS	

ABSTRACT

This study attempts to analyze the life of Manjak Pasha al-Yusufî and his poetries, who is an Arabian poet in Ottoman period.

It is composed of an introduction and three chapters. The introduction deals with the topic of the study, its goal, its originality and its bibliography. At the same time some basic knowledges about arabic literature in the Ottoman period is included under this title.

In the first chapter we dealt with the personality of the poet Manjak Pasha, his family, his education, characteristics of his poetry and his poems.

In the second chapter we attempt to analyze Manjak Pasha's poetry in point of contents. In that context we tried to determine subjects of his poems and evaluate these poems suit with the methods of critical literary works.

In the third chapter poems of Manjak Pasha are evaluated with the point of form and language. With the headlines, like composition of qaside and sentences, vocabulary, techniques of presentations, we tried to determine quality of his poetic.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca şiir, edebiyat alanının en başta gelen ürünlerinden kabul edilmiştir. İnsanlar şairin dizelerinde kendi his dünyalarının yansımalarını bulmuş, her kültür ve medeniyette bireyler duygu ve düşüncelerinin tercümanı olan dizeleri dilden dile ve nesilden nesile aktarmışlardır.

Arap edebiyatının tarihine bakıldığında şiirin edebiyatta büyük bir önemi haiz olduğu görülür. Cahiliye döneminde söylenen en güzel şiirlerin Kabe'nin duvarına asılması, halifelerin saraylarında, mescitlerde, eğitim kurumlarında ve sosyal hayatın yaşandığı mekanlarda şiir meclislerinin düzenlenmesi Arap toplumunda şiire verilen önemi ortaya koyan göstergelerdendir. XVII. yüzyılda Dimeşk şehrinde yaşamış Mencek Paşa da Arap şiir geleneğinin önde gelen isimlerindendir.

Mencek Paşa'nın yaşadığı dönem, Arap topraklarının Osmanlı hakimiyetinde olduğu döneme tekabül etmektedir. Arap edebiyat tarihçilerinin ekserisinin bu döneme dair olumsuz kanaat içerisinde olması, söz konusu dönem hakkında yapılan araştırmaların önemini artırmaktadır. Zira Arap edebiyatının bu evresi, hakkında fazla bilgi bulunmayan karanlık bir dönem niteliğindedir. Arap edebiyatının diğer dönemlerine dair pek çok eser yazılmış olmasına rağmen, Osmanlı dönemi Arap edebiyatı alanında yapılan çalışmaların sayısı diğer evrelere nazaran oldukça azdır.

XVII. yüzyılda ve Osmanlı coğrafyasının sınırları dahilinde yer alan Dimeşk şehrinde yaşamış Mencek Paşa, döneminin en önde gelen şairlerindendir. Dîvân'ında 2700 beyitten fazla şiir bulunan şairin hayatının ve şiirlerinin incelenmesi, yaşadığı dönemin edebi düzeyini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Şairin Arap şiirinde ve edebiyatındaki bilgi ve becerisinin ortaya konması, Osmanlı dönemi Arap edebiyatına dair olumsuz görüşlerin karşısında, dönemin daha isabetli değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamız bir giriş ve üç müstakil bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu ve özgünlüğü, konunun amacı ve önemi, araştırmanın metodu ve kaynakları açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde Osmanlı dönemi Arap edebiyatına dair

genel anlamda açıklamalar yapılmıştır. Birinci bölümde Mencek Paşa'nın yaşadığı yüzyılda Dimeşk şehrinin durumu ve şairin hayatı incelenmiştir. İkinci bölümde şairin şiirleri muhteva bakımından tahlil edilmiş, üçüncü bölümde ise Dîvân'daki şiirlerin şekil ve üslup özellikleri konu edilmiştir.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında hiç bir desteği esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Muhammet TASA hocama en içten saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Yusuf Sami SAMANCI

Konya-2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I

TRANSKRİPSİYON VI

KISALTMALAR VII

GİRİŞ 8

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖZGÜNLÜĞÜ 8
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI 9
3. ARAŞTIRMANIN METODU 11
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 12
5. OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ 14

BİRİNCİ BÖLÜM:

MENCEK PAŞA'NIN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 18

1. XVII. YÜZYILDA DİMEŞK'A GENEL BİR BAKIŞ 19
   1.1. SİYASİ DURUM 21
2. MENCEK PAŞA'NIN HAYATI 27
   2.1. NESEBİ VE AİLESİ 27
   2.2.İLİM TAHSİLİ ve HOCALARI 32
   2.3. BABASININ VEFATI 37
   2.4. ANADOLU YOLCULUĞU VE SONRASI 41
   2.5. VEFATI 50
3. ŞAHSİYETİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 56

İKİNCİ BÖLÜM:

MENCEK PAŞA'NIN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 59

1. MENCEK PAŞA DÎVÂNI'NIN TANITIMI 60
2. DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 63
   2.1. MEDİH 66
      2.1.1. Yöneticileri Methi 71
         2.1.1.1. Yöneticilere Olan Hayranlığını ve Bağlılığını Bildirmek için Söylediği Methiyeleri 72
         2.1.1.2. İhsan Elde Etmek için Söylediği Methiyeleri 89
            2.1.1.2.1. Sultan İbrahim'i Methi 90
            2.1.1.2.2. Bülbülzâde Abdullah Efendi'yi Methi 95
            2.1.1.2.3. Osmanlı Sadrazamı Köprülü Ahmet Paşa'yı Methi 100
            2.1.1.2.4. Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî'yi Methi 102

2.1.1.3. Yöneticileri Tebrik Etmek için Söylediği Methiyeleri 106
2.1.1.3.1. Boşnak Şaban Efendi'yi Methi 107
2.1.1.3.2. Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'yi Methi 112
2.1.1.4. Teşekkür Etmek için Söylediği Methiyeleri 117
2.1.1.4.1. Ömerzâde Ahmet Efendi'yi Methi 117
2.1.1.4.2. Abdullatîf Unsî Efendi'yi Methi 122
2.1.2. Hocalarını ve Âlimleri Methi 127
2.1.2.1. Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'yi Methi 128
2.1.2.2. Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî'yi Methi 134
2.1.2.3. Ahmed Efendi eş-Şâhînî'yi Methi 140
2.1.2.4. Abdurrahman Efendi el-'Imâdî'yi Methi 143
2.1.2.5. Şihâbuddin el-Hafâcî'yi Methi 150
2.1.3. Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi 154
2.1.3.1. Saray İmamı Şeyh Yusuf el-Feṯḥî'yi Methi: 156
2.1.3.2. Faḍlullah el-Muḥibbî'yi Methi: 161
2.1.3.3. Mukatta'alarında Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi 166
2.2. GAZEL 174
2.2.1. Müstakil Gazel Şiirleri 178
2.2.1.1. Hissî Gazelleri 178
2.2.1.2. 'Afîf Gazelleri 188
2.2.2. Mukaddime Bölümündeki Gazelleri 193
2.3. DİNİ İÇERİKLİ VE HİKMET TEMALI ŞİİRLER 207
2.3.1. Na't (Hz. Peygamber (sav)'i Medih) 211
2.3.2. Zühd ve Tasavvuf 215
2.3.3. Munâcât 220
2.3.4. Hikmet 228
2.4. İHVANİYYÂT (DOSTLUK ŞİİRLERİ) 234
2.4.1. Şiirsel Yazışmalar (Murâselât) 237
2.4.2. Kutlama (Tebrik ve Tehni'e) 252
2.4.3. Başsağlığı Dileme ve Teselli (Taziye) 257
2.4.4. Şiirle Özür Dileme (Mazaret) 260
2.4.5. Şiirle Davetiye Gönderme (Davet) 263
2.5. HİCÂ (HİCİV, SOSYAL ELEŞTİRİ VE ŞİKÂYET) 265
2.6. VASF (TASVİR VE BETİMLEME) 287
2.6.1. Bahar,Tabiat ve Bahçe Tasviri 288
2.6.2. Diğer Tasvirleri 297
2.7. FAHR 306
2.8. RÛMİYYÂT (VATAN ÖZLEMİ) 314
2.9. MERSİYE 330
2.10. HAMRİYYÂT 341
2.11. DİĞER KONULAR 352

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENCEK PAŞA'NIN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 359

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 360
1.1. DİVANDAKİ NAZIM TÜRLERİ 363
1.1.1. Kasideler ve Kaside Yapısı 364
1.1.1.1. Matla' 367
1.1.1.2. Mukaddime 372
1.1.1.3. Tehallus ve Vahde Mevdû'iyye (Konu Bütünlüğü) 379
1.1.1.4. Hatime 391
1.2.2. Diğer Nazım Türleri 397
1.2. VEZİN VE KAFİYE YAPISI 400
2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 408
2.1. KELİME VE CÜMLE TERCİHLERİ 409
2.2. ANLATIM YÖNTEMLERİ 416
2.3. BEYAN VE BEDİİ SANATLARININ KULLANIMI 424
2.3.1. Teşbih 424
2.3.2. İsti'âre 430
2.3.3. Kinaye 436
2.3.4. Tevriye 439
2.3.5. İktibas 442
2.3.6. Cinâs 447
2.3.7. Tasrî' 451
2.3.8. Ṭıbak 454
2.3.9. Mukâbele 457
2.3.10. Murâ'âtu'n-naẓîr 459
2.3.11. Husnu't-Ta'lîl 460
2.3.12. Te'kîdu'l-Medḥ bimâ Yuşbihu'z-Zemm: 462
2.3.13. Tefrî' 464
2.4. EDEBİ TASVİR 468

SONUÇ 473

EKLER 479

KAYNAKÇA 480

TRANSKRİPSİYON

ـَـ	: A, E, a, e	س	: S, s
ـُـ	: U, u	ش	: Ş, ş
ـِـ	: I, İ, ı, i	ص	: Ṣ, ṣ
ـَا	: Â, Ê, â, ê	ض	: Ḍ, ḍ
ـُو	: Û, û	ط	: Ṭ, ṭ
ـِي	: Î, î	ظ	: Ẓ, ẓ
ء	: ’	ع	: ‘
ب	: B, b	غ	: Ġ, ġ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: S̲, s̲	ق	: Ḳ, ḳ
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: Ḥ, ḥ	ل	: L, l
خ	: H̲, h̲	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: Z̲, z̲	و	: V, v
ر	: R, r	هـ	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Yukarıda verilen transkripsiyon alfabesi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. Türkçede sık kullanılan özel isimlere transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler *"Ömer, Ali... vb."* şeklinde Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır. Tamlama olan ya da bileşik isimlerde Arapça okunuş esas alınmış, ancak kolaylıkla okunabilmesi için tamlamalar kesme işaretiyle ayrılmadan, *"Zeyne'l-'âbidîn"* veya *"Nûru'd-dîn"* yerine, doğrudan *"Zeynel'âbidîn"* ya da *"Nûruddîn"* şeklinde verilmiştir. Harf-i tariflerin yazımında "el-..." şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usûl gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, "en-Neysâbûrî" şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

(sav)	: Sallallâhu ʿAleyhi ve Sellem
b.	: ibn
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
der.	: derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
GAL	: *Geschichte Der Arabischen Litteratur*
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
m.	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mtb.	: matbaası
S.	: sayı
s.	: sayfa
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
ty.	: tarihi bilinmiyor, tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
yay. haz.	: yayına hazırlayan
Yay.	: yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve ÖZGÜNLÜĞÜ

Araştırmanın konusunu, Mencek Paşa el-Yûsufî'nin (1007-1080/1598-1669) hayatı, edebî kişiliği ve dîvânında yer alan şiirlerin muhteva ve üslup özelliklerinin tahlili oluşturmaktadır.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ı ve şiirlerine dair, ülkemizde yüksek lisans ya da doktora düzeyinde, yaptığımız araştırmadan başka, herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Konuya dair makale olarak kaleme alınmış iki çalışma bulunmaktadır. Bu makalelerden ilki, M. Faruk Toprak tarafından "Arap Şiirinde Rumiyyat" ismiyle yazılmış bir makaledir. Araştırmacı bu çalışmasında Mencek Paşa'nın şiirleri arasında sadece şairin Anadolu yolculuğu esnasında söylediği ve rûmiyyât olarak isimlendirdiği şiirlerini konu edinmiştir[1]. Şairin şiirleriyle ilgili ikinci makale ise Recai Kızıltunç tarafından "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfî" ismiyle kaleme alınan makaledir. Bu makalede de bir öncekine benzer yapıda, temel konu olarak Mencek Paşa'nın Türkçe söylediği 5 beyitlik bir şiiri ele alınmıştır[2]. Her iki çalışmada da şairin hayatına ve şairliğine dair bazı açıklamalar bulunmakla birlikte aktarılan bilgilerin sınırları ve derinliği makale düzeyindedir ve şairin şiirlerinin tamamını kapsayıcı özellikte değildir.

---

1 Bkz. M. Faruk Toprak, "Arap Şiirinde Rumiyyat", *Ankara Ünv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara-1999, XXXIX, S. 1.2, s. 131-158.

2 Bkz. Recai Kızıltunç, "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfî", *İÜ Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul-2012, XX, S. 1, s. 33-48.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ ve AMACI

Arapların yaşadıkları toprakların Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonraki dönem olan Osmanlı dönemi Arap edebiyatı, edebiyat tarihi kitaplarında diğer dönemlere nazaran ayrıntıları hakkında fazla bilgi bulunmayan bir dönem niteliğindedir. Arap edebiyat tarihi kaynaklarının çoğunda, Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarında hakimiyet kurmasıyla başlayan ve yaklaşık 300 yıl süren bu dönem "çöküş dönemi" olarak kabul edilmektedir. Halbuki Arap edebiyatının diğer dönemlerine nazaran bu döneme dair yapılan çalışmaların sayı ve derinlik bakımından yetersizliği göz önüne alındığında, bu döneme dair olumsuz kanaatte olan edebiyat tarihçilerinin döneme dair yanlış bir fikri benimsedikleri ya da bu döneme bakışlarının art niyetli olduğu açıkça görülmektedir. Bu açıdan söz konusu döneme dair yapılan her bir araştırma Osmanlı dönemi Arap edebiyatı tarihinde bir eksiği kapatacak ve bu dönemin daha tutarlı anlaşılmasını sağlayacaktır.

XVII. yüzyılda ve Osmanlı toprakları arasında yer alan Dimeşk şehrinde yaşamış Arap şairlerden olan Mencek Paşa, 2700 beyti aşkın bir hacmi muhtevi bir dîvânın sahibidir. Bu bağlamda Mencek Paşa'nın, siyasî ve kültürel açıdan hayatının incelenmesi, ayrıca edebî birikimini ortaya koyduğu dîvânının tahlili Osmanlı dönemi Arap edebiyatına ışık tutacak bir çalışma olması bakımından önemlidir. Zira Mencek Paşa gibi, dîvân sahibi olan Arap bir şairin varlığı, yaşadığı dönem olan Osmanlı döneminde de Arap dili ve edebiyatına önem verildiğinin ve söz konusu dönemde de Arap dili ve edebiyatı alanında kıymetli eserlerin verildiğinin ispatı niteliğindedir.

Şiirde sadece duygu yüklü sanatsal ifade ve temalar değil, aynı zamanda yazıldığı dönemin siyasî ve kültürel durumu, yazıldığı coğrafyanın özellikleri gibi unsurlar da bulunur. Mencek Paşa'nın dîvânındaki şiirler de o dönemin Suriye'sinin sosyal, siyasasal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca Mencek Paşa'nın şiirlerinin incelenmesi sonucunda o dönemde Suriye bölgesinin ve bu bölgede yaşamakta olan toplumun Osmanlı

Devleti'ndeki yerini, Osmanlı yönetiminin bu bölgeye ve halkına dair uyguladığı politikasını belirlemek mümkündür. Bu bilgilerin akabinde de günümüz Suriye Cumhuriyeti'yle Türkiye arasında tarihte nasıl bir kültürel bağ olduğu daha sağlıklı ve net bir şekilde tespit edilecektir.

Yukarıda açıklanan hususlar gereği, Mencek Paşa'nın ve şiirlerinin ilmî ve edebî değerini ortaya koymak, ayrıca söz konusu şairin şahsında dönemin ilmî, edebî, siyasî ve kültürel yapısı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak bu çalışmanın amaçları arasındadır. Daha önce konuyla ilgili doktora düzeyinde herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması da çalışmanın önemini artıran unsurlardandır.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmada, klasik Arap edebiyatı şiir şerhi geleneği ve aynı zamanda modern şiir inceleme ve tahlil metotları kullanılmaktadır. Bir şiirin değeri ve edebî güzelliği, şairinin şiirde yeterliliğiyle ve birikimiyle paralellik arz eder. Bu sebeple ilk olarak şairin ilmî ve kültürel değerini tespit için önce şairin yaşadığı coğrafya ve dönemde meydana gelen siyasi gelişmeler, bu gelişmelerin toplum ve kültür hayatına etkileri üzerinde durulmuştur, ardından da şairin hayatı incelenmiştir. Bir sonraki bölümde yer alan şiirlerin tahlilinde, bu bölümdeki şairin hayatıyla ilgili ulaşılan verilerden faydalanılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde şiirler muhteva yönünden incelenmiş, şiirlerde ele alınan konu ve işlenen temalara göre şairin şiirleri tasnif edilmiştir. Ayrıca bu bölümde şairin anlatım özellikleri, şiirde verilen tema veya temaların duygu ve ifade açısından yeterliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairle aynı dönemde yaşamış diğer şairlerin şiirlerinden ve klasik dönem şiirlerinden örneklerle bu çalışmaya konu olan şairin şiirleri arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu sayede dönemindeki diğer şairlere ve Cahiliye şiirine nazaran, Mencek Paşa'nın şiir alanında getirdiği yenilikler varsa belirtilmiş, gerek döneminin şiiri ve gerek Cahiliye şiiriyle olan benzerlikler ve farklılıklara işaret edilmiştir.

Üçüncü bölümde Mencek Paşa'nın şiirleri şekil ve üslup bakımından incelenmiştir. Öncelikle şairin şiirlerinde kullandığı kaside yapısı, şiirlerin nazım türlerinden hangilerinde söylendiği ortaya konmuştur. Bunun ardından şiirlerde kullanılan dil ve anlatım üslubu üzerinde durulmuş, şiirler Beyân ve Bedî' ilimlerindeki esaslara göre üslup açısından değerlendirilmiş, şiirlerdeki söz sanatlarından örneklerle şairin şiir söylemedeki yeterliliği incelenmiştir. Bu bölümde de ikinci bölümde olduğu gibi klasik dönem ve modern dönem şiirleriyle Mencek Paşa'nın şiirleri arasında karşılaştırmalar yapılmış, kendisinden önce şekillenen Arap şiir geleneğini devam ettirmesinin yanı sıra, üslubundaki yeniliklerle şairin Arap şiirine katkıları üzerinde durulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmanın hazırlanmasında ilk başvuru kaynağı Mencek Paşa'nın şiirlerini içeren *Dîvanu Mencek Bâşâ* isimli kitaptır. Eser baştan sona pek çok kez taranmış, şiirler arasında konu ve üslup açısından örtüşen veriler tasnif edilmiş ve çalışmanın farklı başlıklarında bu verilerden elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında kendilerinden istifade edilen, şairin Dîvân'ından sonra ikinci sırada yer alan kaynaklar biyografi ve tarih kitaplarıdır. Özellikle şairin yaşadığı döneme dair yazılan başta Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin *Rayḥânetu'l-Elibbâ' ve Zehratu'l-Ḥayâti'd-Dunyâ* isimli eseri ve Muhammed el-Muḥibbî'nin *Ḫulâṣatu'l-Eṯer fi A'yâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdîye 'Aşar* adlı kitabı olmak üzere, bu döneme dair yazılmış ilk kaynaklardan istifade edilmiştir. İlk kaynakların yanı sıra Ömer Musa Paşa'nın *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Osmânî* adlı kitabı başta olmak üzere modern dönemde yazılmış kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Şiirlerin muhteva tahlilinin yapıldığı çalışmanın ikinci bölümünde Arap Edebiyatı alanında telif edilmiş ilk dönem eserleri kullanılmıştır. Bu eserler arasında sıkça başvurulan kitaplar Ḳudâme b. Ca'fer'in *Naḳdu'ş-Şi'r* isimli eseri, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-'Askerî'nin *eṣ-Ṣınâ'ateyn el-Kitâbe ve'ş-Şi'r* kitabı, el-Hasen İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî'nin telif ettiği *el-'Umde fî Meḥâsini'ş-Şi'r ve Âdâbih* ve Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî'nin *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* isimli eseri gibi kitaplar bulunmaktadır. Yine bu ilk kaynakların yanı sıra sözü edilen bölümde Sami ed-Dehhân'nın *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 4: el-Medîḥ* ve Sirâcuddîn Muhammed'in *el-Faḫr fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî* isimli eseri gibi modern dönemde Arap dünyasında yazılmış kitaplardan ayrıca Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Mehmet Mesut Ergin'nin *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, İbrahim Fidan'ın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri* ve Mücahit Küçüksarı'nın *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri* gibi şairin yaşadığı döneme dair ülkemizde yapılmış çalışmalardan da istifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yine yukarıda bahsi geçen ilk dönem

edebiyat kaynaklarına sıkça başvurulmuş, bunun yanı sıra Cebbûr 'Abdunnûr'un *el-Mu'cemu'l-Edebî* ve Ahmed Maṭlûb'un *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî* isimli eseri gibi modern dönemde yazılmış edebiyat sözlüklerinden yararlanılmıştır. Yine bu bölümde başta ilk dönem belagat kitaplarından Ebû Bekr Abdulḳâhir b. Abdurrahman el-Curcânî'nin *Esrâru'l-Belâġa*, Ebû Ya'kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Sekkâkî'nin *Miftâḥu'l-'Ulûm,* es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-Belâġa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* isimli eserleriyle yine belagat alanında modern dönemde yazılmış Abdurrahman Hasen Ḥabenneke el-Meydânî'nin *el-Belâġatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ* isimli belagat kaynakları kullanılmıştır.

Şiirlerin tercümelerinde ise ağırlıkta ilk dönem sözlükleri olan el-Ḫalîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn*, İbn Dureyd'in *Cemheratu'l-Luġa*, İbn Fâris'in *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa* isimli sözlükleriyle el-Fîruzâbâdî'nin *el-Ḳâmusu'l-Muḥîṭ* adlı sözlüklerinden yararlanılmıştır.

5. OSMANLI DÖNEMİ ARAP EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı, edebiyat tarihindeki diğer dönemlere nazaran tarihçiler tarafından yeterince araştırılmamış bir dönemdir. Cahiliye Dönemi, Emevîler ve Abbâsiler Devri ve son olarak da Yeni ve Modern Dönemde Arap edebiyatına dair müstakil ve kapsamlı birçok araştırma yapılmasına ve bu dönemlere dair hacimli eserlerin telif edilmesine rağmen[3] Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı, son zamanlarda bu dönemle ilgili yapılan bazı çalışmalara kadar, Arap edebiyatı tarihinin karanlık bir dönemi olarak kalmıştır.

Arap edebiyatı tarihinde daha çok "duraklama" veya "çöküş" kelimeleriyle isimlendirilen Osmanlı dönemine dair Ahmed Hasen ez-Zeyyât'ın aşağıdaki sözleri, bu dönem hakkında söylene gelen olumsuz fikirlere güzel bir örnektir:

"Allah Memlükleri Osmanoğullarının ayakları altında perişan edince hilâfet artık Abbasîlerin değil, Osmanlıların oldu. İslam devletinin başkenti Kahire yerine İstanbul oldu ve devletin resmi dili Arapça yerine Türkçe kabul edildi. Böylelikle Arap dilinde yabancı dahîl kelimeler yaygınlaştı, dîvânları Türkçe ve âvamca ifadeler doldurdu. Dîvânlardaki o güzelim nazım ve nesir üslubu yok olup gitti. Vicdanları bayağılık ele geçirdi, (toplumun fertlerindeki nazım ve nesre dair) kabiliyet sönüp yok oldu. İlim pınarının suyu çekilip kurudu. Kitaplar sandıklara emanet edildi ve bundan sonra da sadece yakılıp aydınlığından istifade etmek için bu sandıkların kapakları açıldı. Doğulu milletlerin gözlerine cehalet mührü

---

[3] Bu çalışmalara örnek olarak bkz. Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yay. Ankara-1993; Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş, Anakara Okulu Yay., Ankara-2003; Ömer Ferrûḫ, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-Aṣri'l-Hadîs*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1986; Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Ünv. Yay. Şarkiyat Enst., İstanbul-1973; Tacettin Uzun, *Arap Dili ve Edebiyatında Hulefâ-i Râşidîn'in Hutbe ve Mektupları*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya-1985; Muhammed Ṭâhir Derviş, *el-Ḫaṭâbe fî Ṣadri'l-İslâm*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1965; Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yay., Erzurum-1998; Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Aṣru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1960; *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî II, el-'Aṣru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır-tsz, 2. bs.; *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî III, el-'Aṣru'l-'Abbâsiyyi'l-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1966, 16. bs.; *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî III, el-'Aṣru'l-'Abbâsiyyi's-Sânî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1973, 12. bs.; *el-Medârisu'n-Naḥviyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1968, 5. bs.; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fî 'Aṣri'l-'Abbâsiyyîn*, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1999; Ömer Rıza Keḥḥâle, *el-Edebu'l-'Arabiy fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, el-Maṭba'atu't-Te'âvuniyye, Dimeşḳ-1392/1972.

vuruldu ve cahillik hepsini sardı, alçaklık yükünün altında ezilip yerin dibine geçtiler. Üzerlerinden geçen uzun zaman ardından onları bir uyuşukluk kapladı. Karanlıklar üzerlerine çöktü. Bu gafletlerinden de ancak Kahire kapılarına dayanan Napolyon'a karşı (kendilerini) müdafâ ederken uyandılar."[4]

Bu dönemle ilgili Ahmed Hasen ez-Zeyyât'la aynı fikirde olan araştırmacılardan Corci Zeydân da Osmanlı Dönemi Arap edebiyatını, karanlık, tamamen şekilciliğe önem verilen, donuk ve verimsiz bir dönem olarak nitelemektedir[5]. Yine edebiyat tarihçilerinden Ḥannâ el-Fâḫûrî de bu görüşlere paralel düşüncelere sahiptir. Müellif *el-Câmi' fî Târîḫi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Ḳadîm* isimli eserinde XIII. yy.'da gerçekleşen Moğol istilasının İslam alemine verdiği zararlarla ilim ve kültür hayatında yaşanan kayıpları dile getirdikten sonra Osmanlı dönemiyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Osmanlılar döneminde ise Türkçe yazılan kitabeler, dîvânlar ve Türkçeyle icra edilen devlet protokolleri Arap edebiyatını en alçak seviyeye düşürerek çöküşe uğratmıştır. Bu dönemde zihinleri uyuşukluk, mânâları taklitçilik ve üslupları da sınırlı sanatlar ele geçirmiştir."[6]

Edebiyat tarihçilerinden yukarıda aktarılan bu alıntılar, Osmanlı dönemi Arap edebiyatı hakkında, özellikle Arap araştırmacıların ne denli önyargılı ve yanlış fikirlere sahip olduklarının göstergesidir. Halbuki bu dönemde de Arap dili ve edebiyatına dair kıymetli eserler veren pek çok şair ve edip bulunmaktadır. Bahsi geçen dönemle ilgili yanlış tespitlerin bulunduğu ve bu dönemin gereği gibi araştırılıp incelenmediği konusunda, yine Osmanlı dönemi şairlerinden İbnu's-Semmân'ın şairliğiyle ilgili yapılan bir çalışmada objektif bir değerlendirme bulunmaktadır. Belirtilen eserin müellifi konuya dair şunları söylemektedir:

"Osmanlı dönemi Arap edebiyatı maalesef neredeyse tamamen önyargılı yaklaşımlar nedeniyle son derece karanlıkta bırakılmıştır. Arap araştırmacılar

---

4 Ahmed Hasen ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-2004, s. 296.

5 Bkz. Corci b. Habib Zeydan, *Târîḫu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Mektebeti's-Ṣayât, Beyrut- 1983, II, 284-286.

6 Ḥannâ el-Fâḫûrî, *el-Câmi' fî Târîḫi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Ḳadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut-1986, s. 1026.

tarafından ihmal edilen bu dönem, Osmanlı dönemine ışık tutması açısından Osmanlı tarihçileri açısından da gerekli ilgiyi görmemiştir. Oysaki yapılan ilk araştırmalar, Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Arap dünyasında yapılan kültürel faaliyetler ve verilen eserleri bir yana bırakın, Avrupa topraklarında bile Türkçe ve Farsçanın yanı sıra Arapça yazılmış pek çok eser ve aslı Arap olsun olmasın Arapça şiir söyleyen dikkat çekici sayıda şair bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Son dönemde bu alandaki boşluğun görülmesi ve şimdiye kadar yürütülen önyargıların bırakılarak bilimsel verilerle bu dönemin sosyal ve fikrî hayatının araştırılması gerekliliğine dair oluşan kanılar umut vericidir. Sınırları içerisinde büyük bir Arap nüfusu asırlar boyunca barındırmış olması sebebiyle, Osmanlı Devletinde fikrî hayatın önemli bir parçası olan Arap dili ve edebiyatına yönelik çalışmalar büyük bir önem arzetmektedir."[7]

Araştırmacının da belirttiği gibi, bu dönemin önyargıdan uzak tarafsız bir yaklaşımla ele alınıp incelenmesi, Arap dili ve edebiyatı tarihindeki yaklaşık üç asırlık karanlık bir dönemi aydınlığa çıkarma anlamında büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı döneminin Arap edebiyatı tarihinde bir çöküş dönemi olduğu gibi yukarıda belirtilen olumsuz görüşlerin tam aksine bu dönem, hem Arap edebiyatı hem de diğer alanlarda ortaya konan ürünler değelendirildiğinde İslam kültür tarihinin en parlak dönemlerinden biri olarak temayüz etmektedir[8]. Bu dönemde gerek İran'la Osmanlı Devleti arasındaki mücadele sonucu Bağdat ve çevresinde yaşanan sıkıntılar ve gerek Mısır'daki merkezi otoritenin zayıflığı nedeniyle çıkan isyanlarla siyasî istikrarsızlık hakimdi. Ancak bu olumsuz durumlara rağmen, ilim ve kültür hayatı hızla gelişmeye devam etmiş ve bu dönem alimleri tarafından eski dönemleri aratmayacak şekilde kıymetli çalışmalar yapılmıştır. XVII. yüzyıl edebiyat ve biyografi alimlerinden Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin *Şifâu'l-Ġalîl*'i, yine el-Ḫafâcî'nin *Rayḥânetu'l-Elibbâ'* adlı biyografi kitabı ve edebiyat konularına dair kaleme aldığı *Ṭırâzu'l-Mecâlis*'i bu dönemde verilen kıymetli eserlerin örneklerindendir. el-Ḫafâcî'nin öğrencisi Abdulḳâdir el-Baġdâdî'nin (1091/1680)

---

7 Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Konya-2007, s. 21.

8 Bkz. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 42-52.

hacimli muhtevasıyla Arap edebiyatına dair yazılan kitaplar içerisinde çok önemli bir yere sahip *Ḫizânetu'l-Edeb* isimli kitabı da bu dönemin şaheserleri arasındadır. Aynı şekilde el-Ḫafâcî'den hemen sonra gelen el-Muḥibbî'nin (1111/1699), kendi döneminde yaşayan alimlerin biyografilerini ihtiva eden ve bu döneme dair en önemli kaynaklardan sayılan *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* adlı eseriyle, muhtevasında kendi dönemindeki şair ve ediplerin hayatlarının konu edildiği ve el-Ḫafâcî'nin *Rayḥânetu'l-Elibbâ*'sının zeyli olarak kaleme aldığı *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'si bu dönemde yazılan eserler arasında zikredilebilir. Ayrıca el-Ḫafâcî'nin ve el-Muḥibbî'nin adı geçen biyografik eserlerinde ismi zikredilen Ahmed b. eş-Şâhinî, Mencek Paşa, İbnu'n-Naḳîb ve es-Sefercelânî başta olmak üzere yüzlerce şair ve edip de bu dönemle ilgili söylenen olumsuz kanaatlerin gerçek dışı olduğunu gösteren delillerdir. Bunlara ilaveten Osmanlı Devleti'nin temel eğitim kurumları olan medreselerde Arapçanın temel ders kabul edilmesi ve bazı ihtisas medreseleri dışında hemen hemen bütün eğitim kurumlarında sarf, lügat, nahiv ve belagat gibi Arap dili ve edebiyatına dair derslerin okutuluyor olması da bahsi geçen iddiaları yalanlayan tarihî gerçeklerdir[9].

[9] Bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul-2004, s. 119-221.

BİRİNCİ BÖLÜM:

MENCEK PAŞA'NIN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. XVII. YÜZYILDA DİMEŞḲ'A GENEL BİR BAKIŞ

Kişileri yaşadıkları çağ ve toplumdan soyutlayarak incelemek eksik sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Özellikle de bu kişi siyasetin içerisinde olan, toplumun nabzını elinde tutan ve dönemin kültürel seviyesinde önemli bir yer işgal eden şairlik müessesesi içerisinde yer alıyorsa, onu, yaşadığı dönem ve toplumla birlikte değerlendirmenin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle araştırmamızın konusu olan Mencek Paşa'nın hayatı ve şiirleri hakkında daha sağlıklı bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmek için yaşadığı dönem olan XVII. Yüzyıla ve yaşadığı şehir olan Dimeşḳ'ın ve Şam vilayetinin genel durumuna göz atmak yararlı olacaktır.

Dimeşḳ, bugün Şam olarak anılan şehrin eski adıdır. İslam kültüründe Şam (Bilâdu'ş-Şâm) denilince bugünkü Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü içine alan bölge kastedilmekteydi [10]. Ancak günümüzde, özellikle de Türkçede Şâm isimlendirmesinden, bu bölgenin merkezi konumundaki şehir olan Dimeşḳ (دِمَشْق, Damascus) anlaşılmaktadır.

Cillaḳ (جِلّق), Ceyrûn (جَيْرُون), Feyḥâ (فَيْحَاء), Şam (الشَّام) ve Ğûṭa (غُوطَة) olarak da isimlendirilen[11] Dimeşḳ, Suriye'nin en büyük şehri olup çok eski dönemlerden itibaren tarih boyunca önemli ilim, sanat ve kültür merkezlerinden biri olagelmiştir[12]. Geçmişi milattan önceye dayanan şehir, Asur, Bâbil, Grek ve Roma gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır[13]. I/VII. Yüzyılda Hz. Ebûbekir'in halifeliği döneminde 15/636 yılında bölgenin fethedilmesiyle İslam medeniyetinin

---

10 Kenan Ziya Taş, "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir-2000, s. 75; Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 311.

11 Abdulazîz el-'Azme, *Mir'âtu'ş-Şâm Târiḫu Dimeşḳ ve Ehlihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ-2002, s. 27.

12 Leylâ eṣ-Ṣabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî*, Menşûrâtu Vizârati'ṣ-Ṣekâfe, Dimeşḳ-1983, s. 165-166; Ḳuteybe eṣ-Şihâbî, *Me'âlimu Dimeşḳ et-Târiḫiyye*, MenşûrâtuVizârati'ṣ-Ṣekâfe, Dimeşḳ-1996, s. 95; Tomar, "Şam", 311; Şevḳî Ḍayf, *'Aṣru'd-Duvel*, s. 60-61.

13 R. Hartmann, "Şam", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul-1970, XI, 298; Tomar, "Şam", s. 311-314.

önemli bir parçası haline gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memluklüler'in hâkimiyeti altında kalan şehir 922/1516 Mercidabık savaşı ile Osmanlı hâkimiyetine girmiştir[14]. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Dimeşḳ'ta her açıdan yeni bir dönem başlamış ve şehrin siyasî, sosyal ve kültürel yapısı Osmanlı Devleti çatısı altında yeniden şekillenmeye başlamıştır [15] . İdari taksimat itibari ile Şam, eyalet (beylerbeyliği) yapılmış ve aynı ismi taşıyan ve "paşa sancağı" olan Dimeşḳ'ın da içerisinde bulunduğu birçok şehir bu eyaletin sancağı olarak tasarlanmıştır[16]. Şam eyaleti Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi beylerbeyi, sancaklar ise sancak beyleri ve kadılar tarafından yönetilmiştir[17]. Dimeşḳ şehri Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaklaşık dört asırlık bir süre Osmanlı idaresi altında kalmıştır. Birinci dünya savaşı sonrasında 1920-1946 yılları arsında Fransız sömürgesi olan Suriye 1946 yılında bağımsızlığını elde etmiş ve Dimeşḳ şehri Suriye Arap Cumhuriyeti adıyla kurulan bağımsız Suriye devletinin başkenti olmuştur. Günümüzde Dimeşḳ Suriye'nin başkentidir. Dimeşḳ şehri Müslüman fatihlerin fethettikleri ilk günden günümüze kadar İslam kültür ve medeniyetinin önemli bir merkezi olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Mencek Paşa'nın yaşadığı dönemi de kapsayan Dimeşḳ şehrinin tarihi hakkında verilen bu kısa bilgilerin ardından Dimeşḳ'ta 1007/1598 yılında doğup yine aynı yerde 1080/1669 yılında vefat eden Mencek Paşa'nın şiirlerine etki eden unsurları daha doğru anlayabilmek amacıyla, şairin yaşadığı dönem olan XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum ve bu durumun Dimeşḳ'a yansımaları, yine bu yüzyıldaki Dimeşḳ'ın sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

---

14 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, II, 284288; el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîḫu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Ra'd-Naẓîr 'Abûd, Dâru Naẓîr 'Abûd, byy., ty., VII, 25; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, çvr. Norman Itzkowıtz-Colin Imber, Weidenfeldand Nicolson, London, 1973, s. 33-34.

15 'Ali Ḥassûn, *Târîḫu'd-Devleti'l-Osmâniyye ve 'Alâḳatuha'l-Ḥâriciyye*, 4.bs., el-Mektebu'l-İslâmî, Dimeşḳ, 2002, s. 61; R. Hartman, "Şam", XI, 298-306.

16 Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013, 356-373.

17 Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", s. 352.

1.1. SİYASİ DURUM

XVII. yüzyılda Osmanlı yönetimi bir önceki yüzyıldaki kadar istikrarlı bir siyasi hayata sahip değildi. Söz konusu istikrarsızlığın nedeni olarak deneyimsiz padişahların idaresinin yarattığı olumsuzluklar, Osmanlı yönetici sınıfının yetkinliğinin giderek azalması, devşirme sisteminin bozulması, uzun süren ve başarı elde edilemeyen savaşlar, Celâlî isyanları, ekonomik problemler, dinî çatışmalar, sosyal hayatı önemli oranda etkileyen yasaklar Osmanlı tarihini konu alan bütün kaynaklarda zikredilmektedir.

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gücünün sarsıldığı, merkezî yönetimde zafiyetlerin başladığı ve siyasi istikrarsızlığın baş göstererek çözüm arayışlarının ortaya çıktığı bir dönem olarak temayüz etmektedir. Yaşanan siyasî istikrarsızlık, sık sık padişah değişikliğine sebep olmuş, bu da tahta geçen padişahların devlet yönetimi konusunda iyi derecede yetişememelerini doğurmuştur. Ayrıca Padişahların devlet yönetiminde iyi bir şekilde yetişememesinin en önemli sebeplerinden biri de şehzadelerin tahta geçmeden önce devlet yönetimi konusunda tecrübe kazandıkları sancaklara artık gönderilmemesi, bunun yerine kafes usulü olarak da bilinen saray içinde eğitime yönlendirilmiş olmalarıdır. XVII. yüzyıl padişah otoritesinin zayıf düştüğü, saray halkının ve özellikle kadınların yönetimde etkili olduğu, niteliksiz devlet adamlarının göreve geldiği, nüfus artışı ve uzun süren savaşlara paralel olarak hazinenin boşaldığı, askeri isyanlar ve halk ayaklanmalarının görüldüğü bir süreç olmuştur.[18] Osmanlının kuruluşundan XVII. yüzyıla kadar on üç padişah tahta çıkmışken sadece XVII. yüzyılda dokuz padişah tahta geçmiştir. Bu padişahlar sırasıyla:

I. Ahmet (1012-10227/1603-1617)

I. Mustafa (1027-1028/1617-1618)

II. Osman (1028-1032/1618-1622)

I. Mustafa (1032-1033/1622-1623)

---

[18] Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul-1999, I, 45-49. Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış, Osmanlı*, Semih Ofset, Ankara-1999, I, 107.

IV. Murat (1033-1050/1623-1640)

I. İbrahim (1050-1058/1640-1648)

IV. Mehmet (1058-1099/1648-1687)

II. Süleyman (1099-1103/1687-1691)

II. Ahmet (1103-1107/1691-1695)

II. Mustafa (1107-1115/1695-1703)'dır[19]. Nitekim bu dönemde yaşanan istikrarsızlığı göstermesi açısından 1054-1072/1644-1661 yılları arasında veziriazamlık makamının on sekiz kez el değiştirmesi[20] önemli bir göstergedir. Bu veriler ışığında Mencek Paşa'nın, XVI. yüzyılın son padişahı III. Mehmet döneminde dünyaya geldiği ve XVII. yüzyılda IV. Mehmet döneminde vefat ettiği dikkate alındığında, şairin yaşadığı dönemin siyasî açıdan büyük bir kaos içinde olduğu görülmektedir.

Yukarıda anlatılan devlet yönetimindeki siyasi istikrarsızlığın yanı sıra XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en çok mücadele ettiği konulardan biri de Celâlî isyanlarıdır. Celâlî isyanı Osmanlı yönetimindeki Anadolu'da ve Biladu'ş-Şâm gibi bölgelerde Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan ve IV. Mehmet dönemine kadar devam eden zaman zarfında, devlete karşı ekonomik, sosyal, askeri ve siyasi nedenlerle ayaklananlara verilen addır. Yavuz Sultan Selim zamanında Bozok'ta 925/1519 yılında isyan eden Kızılbaş Şeyh Celâl'in isyanı üzerine, daha sonra meydana gelen isyanlara da Celâlî isyanları ve âsilere de Celâlîler denmiştir. Özellikle Kuyucu Murat ve Köprülü Mehmet Paşalar Celâlî isyanları ile yapılan mücadelede öne çıkan isimler olmuş, bahsi geçen devlet adamları Celâlîler karşısında ciddi başarılar kazanmışlardır.

Mencek Paşa'nın yaşadığı dönemde Osmanlı tahtında olan padişahlar ve saltanat süreleri şu şekildedir:

III. Mehmed (13. Padişah) : 27 Ocak 1595-20 ya da 21 Aralık 1603

I. Ahmed (14. Padişah) : 21 Aralık 1603-22 Kasım 1617

I. Mustafa (15. Padişah) : 22 Kasım 1617-26 Şubat 1618

---

19 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 2.b., İstanbul, 1961, III, 325-464.

20 Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, 507-514.

II. Osman (16. Padişah) : 26 Şubat 1618-19 Mayıs 1622

I. Mustafa (—) : 20 Mayıs 1622-10 Eylül 1623 (İkinci çıkışı)

IV. Murad (17. Padişah) : 10 Eylül 1623-8 ya da 9 Şubat 1640

I. İbrahim (18. Padişah) : 9 Şubat 1640-8 Ağustos 1648

IV. Mehmed (19. Padişah) : 8 Ağustos 1648-8 Kasım 1687.

Ancak bu yüzyılda ön planda olanlar padişahlardan ziyade sadrazamlık görevinde bulunan devlet adamları olmuştur. Özellikle kendilerine olan aşırı teveccüh ve sadrazamlık görevini kabul etmeleri için defaatle rica edilmesi sonucunda özel imtiyazlarla veziriazamlık makamına getirilen Köprülü ailesi bu dönemin en önde gelen siyasi kişiliklerindendir[21]. Nitekim çok uzun süredir çözülemeyen Erdel ve Girit meseleleri, Köprülü Mehmet Paşa ve Fazıl Ahmet Paşa dönemlerinde çözüme kavuşturulmuş, bu sayede istikrar belli ölçüde yeniden sağlanmıştır[22].

Yukarıda konu edilen iç karışıklıkların yanı sıra bu dönemde Osmanlı Devletinin dış sorunları da bulunmaktadır. Kanunî dönemindeki ihtişamını yavaş yavaş kaybetmekte olan Osmanlı Devleti, bu dönemde de Balkanlarda Mohaç Savaşı, Kanije ve Estergon kalelerinin fethi gibi bir takım üstünlükler elde etmiştir. Ancak I. Ahmet döneminde imzalanan Zitvatoruk Antlaşması, her ne kadar savaşlardan galip bir şekilde çıkmış olsa da savaşın daha fazla uzamasına malî ve askerî gücü yetmeyecek olan Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki üstünlüğünün sona ermesini de beraberinde getirmiştir. Zitvatoruk Antlaşması'yla Osmanlı padişahı, Avusturya kralını kendisine denk kabul etmiş, Avusturya egemenliğindeki Macaristan toprakları için alınan vergi kaldırılmış ve böylelikle bu bölgedeki Avusturya hâkimiyeti resmen kabul edilmiştir[23]. Devletin yine dış meselelerinden bir diğer sorunu da Doğu sınırlarını paylaştığı İran tehdidi olmuştur. Doğu'da Safevî tehlikesi ile de mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı,

---

21 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 6.b., TTK. yay., byy., ty., III, 367-370; Râfik 'Abdulkerîm, *el-'Arab ve'l-Osmâniyyîn*, 2.b., Dimeşk, 1993, s. 146.

22 Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, 722; Ḥassûn, *Târîḫu'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 137-138; Kemal Çiçek, *II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703), Türkler*, Semih Ofset, Ankara, 2002, IX, 747-756.

23 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III., I. Kısım, 73-98.

XVII. yüzyılın ilk yarısı kapanmadan Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla Doğu meselesini kısmen çözüme kavuşturmuştur[24].

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durum etkisini donanma gücünde de göstermiştir. Osmanlı donanma gücünün bu dönemde zayıflamış olmasının örneklerinden biri Girit adası için verilen mücadeledir. Bu yüzyılda Akdeniz ticaret yolu üzerindeki Girit adasında Venediklilerin hâkimiyet kurması ve bu çevrede korsanlık faaliyetleri yürütmeleri Osmanlı Devletini rahatsız etmiştir. Bu nedenle 1058/1648'de Girit'in başkenti Kandiye kuşatma altına alınmıştır. Fakat eski deniz gücüne sahip olmayan Osmanlı için bu kuşatma zannedildiği kadar kolay olmamış, kuşatma uzamış, İstanbul'dan gelen yardım filosu da 1067/1656'da bozguna uğratılmıştır. Bunun akabinde Venedikliler tarafından İstanbul'un abluka altına alınması sonucunda payitahtta kıtlık yaşanmıştır[25]. Bu sırada veziriazamlık makamına getirilen Köprülü Mehmet Paşa bahsi geçen Venedik ablukasını kırmış fakat başka sebeplerle Girit meselesi ile yeterince meşgul olamadığı için Girit'i fethedememiştir. Kendisinden sonra veziriazam olan oğlu Fâzıl Ahmed Paşa, babasının döneminden kalan sorunları çözdükten sonra ancak göreve getirilişinin beşinci yılında Girit meselesiyle ilgilenebilmiştir. 1077/1666 yılında Osmanlı kuvvetlerini Girit'e sokan Fâzıl Ahmed Paşa, üç yıl sonra Kandiye'yi alarak burayı Osmanlı topraklarına katmıştır[26].

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda yaşanan bu gelişmelerin Dimeşk şehrine de pek çok siyasî etkisi olmuştur. XVII. yüzyılın başlarında patlak vermeye başlayan askeri anlamda meydana gelen isyanlardan en önemlisi hiç şüphesiz Kalenderoğlu isyanıdır. Kalenderoğlu tek başına hareket etmeyip, Şam bölgesinden Canbolatoğlu Ali Paşa adında isyancı bir beylerbeyi ile ittifak

---

24 M. Cavid Baysun "Murâd IV.", *DİA*, VIII, 625-647; Suraiya Faroqhi, "Kriz ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, II, 553.

25 Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", s. 51-52.

26 Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", s. 53. Kandiye kuşatması ile ilgili ayrıca bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Veḳâyiât*, Tercüman, İstanbul, 1977, I, 25-34, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 414-421.

kurmuştur. Canbolatoğlu da, kendisini desteklemesi karşılığında dikkate değer ticari imtiyazlar vaad ettiği Toskana dükünün yardımıyla kuzey Suriye'de ayrı bir devlet kurmak için hazırlıklar yapmaktaydı. Sonunda Kalenderoğlu isyanı, Kuyucu Murat Paşa'nın komutasındaki bir orduyla bastırılmıştır. Canbolatoğlu isyanı gibi olaylar Şam bölgesi şehirlerinin güvenliğini derinden sarsmış ve bölgede ekonomik olarak derin yaralar açmıştır[27].

Bu yüzyılın Dimeşk açısından olumsuz diğer bir özelliği de Osmanlı Devleti'nin mâruz kaldığı ciddi problemlerin eyalet yönetiminde yol açtığı büyük istikrarsızlıktır. Bunun en belirgin göstergesi 1009-1063/1600-1652 yılları arasında Dimeşk'da kırk beş vali değişikliğine gidilmiş olmasıdır[28]. Bu konuya dikkat çeken Enver Çakar, bahsi geçen probleme bağlı olarak Şam'da ortaya çıkan siyasi çalkantılar hakkında şunları söylemektedir:

"Sancakların önemini yitirmeleri ve eyalet valilerinin besledikleri çok sayıdaki kapı askerleriyle önemli nüfuz elde etmeleri, zamanla sancakbeylerinin de onların tavassutuyla atanması sonucunu doğurmuştur. Nihayet, tımar sisteminin çöküşü ve eyaletlerde valilerin giderek kuvvet kazanmaları, onları devlete kafa tutacak bir konuma getirmiştir. Nitekim Haleb valilerinden Canbolatoğlu Ali Paşa ve Abaza Haşan Paşa'nın isyanlarıyla İpşir Paşa'nın devleti ele geçirme yönündeki faaliyetleri dikkate şayandır."[29]

Yine bu yüzyılda Canbolatoğlu isyanının Şam bölgesinde bir devamı niteliğinde bir isyan daha patlak vermiştir. Bu isyanın başını çeken Canbolatoğlu'nun eski müttefiki Dürzi emiri Ma'noğlu Fahrettin olmuştur. Beyrut ve Sayda liman kentlerinin kontrolünü eline alan Ma'noğlu Fahrettin, Osmanlıların Şam ve Trablusşâm beylerbeyleri üzerinde önemli bir baskı kurmuştu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin girişeceği siyasi ve askeri hareketlere karşı korumak için sadece Toskana düküyle değil, Papa ve Napoli genel valisiyle de iyi ilişkilere sahipti. Bu ilişkileri daha da kuvvetlendirmek için Ma'noğlu Fahrettin,

---

27 Suraiya Faroqhi, "Kriz ve Değişim 1590-1699", s. 549, 565.

28 Enver Çakar, "XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Şam Eyaleti (İdarî Taksimat-Eyalet ve Sancak Yöneticileri)", *Fırat Üniv. Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ 2003, I/2, s. 53.

29 Çakar, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti", s. 43.

1022/1613'te Osmanlılara karşı askeri bir hareket için destek sağlama amacıyla uzun müddet şahsen İtalya'da ziyaretlerde bulundu. Fakat istediği büyük çaplı askeri desteği bir türlü sağlayamadı. 1028/1618 yılında bölgeye geri dönse de Osmanlı beylerbeyleri ile giriştiği mücadelede Floransalı müttefikleri tarafından yalnız bırakıldı. Bunun ardından da 1045/1635 yılında yakalanıp idam edildi. Ma'noğulları yenilgisi Şam bölgesinde yerel sülaleler kanalıyla yürütülen "dolaylı yönetim"in sonunu getirmiş bölgede merkezi yönetimin güçlendirilmesinin önünü açmıştır[30]. Osmanlı Devleti Dimeşk'daki bu siyasi istikrarsızlıkları ancak XVIII. yüzyılla birlikte eyalet yönetiminde tekrar istikrar sağlanmasıyla çözebilmiştir[31].

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda yukarıda sözü edilen gelişmeler, yükseliş döneminin son demlerinde olan devletin, ilk dönemlerde olan ilerleyişinin kısmen duraksamaya başlamasına rağmen, hala güçlü olduğunu ve sahip olduğu coğrafya üzerinde hakimiyetini koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte isyanlar ve yaşanan siyasi olumsuzluklar, devletin bölgedeki nüfuzunu adım adım kaybetmeye başladığının habercisi mahiyetindedir.

30 Suraiya Faroqhi, "Kriz ve Değişim 1590-1699", 549.

31 Şit Tufan Buzpınar, "Şam, Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 315.

2. MENCEK PAŞA'NIN HAYATI

2.1. NESEBİ VE AİLESİ

Mencek Paşa'nın adı el-Emîr Mencek b. Muhammed b. Mencek b. Ebûbekr b. Abdulḳâdir b. İbrahim b. Muhammed b. İbrahim b. Mencek el-Kebîr el-Yûsufî eş-Şerkesî ed-Dimeşḳî el-Mencekî'dir. Yedinci kuşaktan büyük dedesi Mencek el-Kebîr'e nispetle el-Mencekî ve el-Yûsufî, Çerkes asıllı olmasından dolayı eş-Şerkesî ve Dimeşḳ'ta yaşamış olması sebebiyle ed-Dimeşḳî nisbeleriyle bilinmektedir[32].

Bahsi geçen büyük dedesi el-Emîr Seyfuddîn Mencek b. Abdullah (776/1375), Memlükler Hanedanlığı'nın önde gelen devlet adamları arasındadır. Zira şairin adını aldığı bu dedesi, Memlük Sultanlarından Muhammed b. Ḳalâvûn'un (741/1341)[33] hizmetinde devlet görevlisi olarak çalışmış, Dimeşḳ sorumluluğuna atanmış, ardından vezirlik görevine getirilmiş ve sonra da bu görevden alınarak, önce Tarablus kadılığına, ardından da Halep valiliğine tayin edilmiştir. Kaynaklarda son derece cömert olduğu ifade edilen el-Emîr Mencek'in Kâhire'de kendi adıyla bir cami, Kudüs'te de bir misafirhane ve bir okul yaptırdığı belirtilmektedir[34]. en-Nu'aymî (927/1521), şairin bahsi geçen dedesinin oğlu olan

---

32 Şihâbuddîn b. Ahmed b. Muhammed el-Ḫafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ' ve Zehratu'l-Ḥayâti'd-Dunyâ*, thk. Abdulfettâḥ Muhammed el-Ḥulv, Maṭba'atu 'Îsa el-Babî el-Ḥalebî, Kahire-1967, I, 232-256; Muhammed el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdîye 'Aşar*, Daru Ṣâdır, Beyrut-1290, IV, 409-423; *Nefḥatu'r-Rayḥâne ve Raşḥatu Ṭalâi'l-Ḫâne*, thk. Abdulfettaḥ Muhammed el-Ḫulv, Dâru İḥyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire-1968, I, 136-160; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1980, 5. bs., VIII, 224; Carl Brockelmann, *GAL*, II, 356; Suppl., II, 386; Ömer Musa Paşa, *Târîḫu'l-Edebi'l-Arabî el-'Aṣru'l-Osmânî*, Dâru'l-Kutubi'l-Mu'âṣır, Beyrut-1999, s. 147.

33 Bkz. Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", *DİA*, XXX, 547-548.

34 Ebu'ṣ-Ṣafâ Salâhuddîn Halîl b. 'İzziddîn Aybeg eṣ-Ṣafedi, *Tuḥfetu Ẕevi'l-Elbâb fî Men Ḥakeme bi-Dimeşḳ mine'l-Ḫulefâ ve'l-Mulk ve'n-Nuvvâb*, thk. İhsan Hulûsî, Zuheyr Ḥumeydân eṣ-Ṣamsâm, Vizaretu's-Seḳâfe, Dimeşḳ-1992, II, 296; Ebu'l-Mefâḫir Muhyiddîn 'Abdulkâdir b. Muhammed b. Ömer en-Nu'aymî, *ed-Dâris fî Târîḫi'l-Medâris*, thk. Cafer el-Ḥasenî, Matbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, Dimeşḳ-1951, I, 461-462; Ebu'l-Faḍl Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed eṣ-Ṣalihi İbn Tûlûn, *İ'lâmu'l-Verâ bi-men Vulliye Nâiben mine'l-Etrâk*, thk. Muhammed Ahmed Dehmân, Vizârati's-Seḳâfe ve'l-İrşâd, Dimeşḳ-1964, s. 22; Ebu'ḍ-Ḍiyâ Bedruddîn Hasan b. Muhammed b. Muhammed eṣ-Ṣaffûrî el-Bûrînî, *Terâcimu'l-A'yân min Ebnâi'z-Zemân*, thk. Salâhuddîn el-Muneccid, Matbû'âtu'l-

İbrahim b. Mencek adındaki dedesinin de, Dimeşḳ'taki Meydânu'l-Ḥasâ semtinde *Câmi'u İbn Mencek* adıyla bir cami yaptırdığını nakletmekte[35], ayrıca şairin diğer dedelerinin de dul ve yetimlere kol kanat geren, cömertlikle meşhur olmuş şahsiyetler olduğunu belirtmektedir[36]. Şair Mencek Paşa fahr temalı aşağıdaki şiirinde dedelerinin bu özelliğini dile getirmektedir[37]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1 مَنْ مُشْبِهِي بَيْنَ الصَّنَا دِيدِ الْفُحُولِ مِنَ الرِّجَالِ

2 مَنْشَايَ تَحْتَ سُرَادِقٍ ضُرِبَتْ عَلَى هَامِ الْعَوَالِي

3 مَهْدِي يُحَرِّكُهُ الْعُلاَ مِنْ قَبْلِ رَبَّاتِ الْحِجَالِ

4 الْمُشْرِقَاتِ الطَّيِّبَاتِ الْغَالِيَاتِ شِرَاءَ مَالِي

5 جَدِّي الَّذِي مَلَكَ البَلاَ دَ بِرَأْيِهِ لاَ بِالْجِدَالِ

6 الْبَاذِلُ النِّعَمَ الَّتِي مِنْ دُونِهَا بَدْرُ النَّوَالِ

7 غَيْرِي يُبَالِي بِالْفَخَا رِ وَلَسْتُ فِيهِ مَنْ يُبَالِي

1. "Toplumun ileri gelenlerinden yüce kişiler arasında benim benzerim olabilecek kim vardır!"

2. "Benim doğum yerim, yüceliklerin döşeği için darb-ı mesel olan bir otağın altındadır."

3.-4. "Benim beşiğimi, malımın satın aldığı, parlak yüzlü, güzel ve değerli olan gerdek odasındaki cariyelerden evvel yücelikler sallamıştır."

5. "Benim dedem yurtlara kavga ve mücadeleyle değil, fikri ve kavrayışıyla sahip olmuştur."

6. "(O), talihlerin dolunayının bile gerisinde kaldığı nimetleri çevresine cömertçe dağıtan kişidir."

7. "Övünmenin peşinde benden başkaları koşar, ben övünmeye aldırış eden

---

Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabi, Dimeşḳ-1959, I, 314; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 148; *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 7.

35 en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 461. Bahsi geçen bu cami, eski mimarisinden sadece minaresi kalmasına ve caminin diğer bölümlerinin tamamen yenilenmiş olmasına rağmen "Mencek Camii" adıyla günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Caminin ve bahsi geçen minaresinin fotoğrafları Ekler bölümünde verilmiştir. Bkz. s. 479.

36 en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 342; II, 82.

37 *Dîvânu Mencek Paşa*, 87. Şiir, s. 192.

(kendisini övmeye ihtiyaç duyan) biri değilim."

Mencek Paşa'nın babası el-Emîr Muhammed b. Mencek (1032/1623), şairin aile geleneği doğrultusunda askeriye sınıfına mensup bir devlet adamıdır. İlk olarak orduya katılıp Osmanlı Devleti'nin Şam eyaletindeki ikta' ordusunda göreve başlayan el-Emîr Muhammed'in zamanla rütbesi yükselmiş ve Dimeşḳ'taki el-Meydânu'l-Aḫḍar semtindeki Sultan Süleyman külliyesinin yönetimine getirilmiştir. Sonra Tedmur emirliğine atanmış, ardından Dimeşḳ defterdarlığına atanmış ve bu görevinden emekli olmuştur. Bundan sonra dönemin kubbe vezirlerinden Sinanzâde Mehmet Paşa'nın (1014/1605)[38] teklifi üzerine tekrar vazifeye dönmüş, Rakka ve Rahâ bölgesinin emîru'l-umerâlığına atanmıştır. Bu görevi sırasında yıldızı parlayan el-Emîr Muhammed, pek çok kez payitaht olan İstanbul'a gitmiş, dönemin vezirleriyle dostluklar kurmuş, bu dostluklar sayesinde pek çok vakfiyenin vekaletini elde ederek devlet adamları nezdinde hatırı sayılır bir itibar kazanmıştır[39]. el-Muḥibbî (1111/1699), övgü dolu ifadelerle başladığı el-Emîr Muhammed b. Mencek'in biyografisinde yukarıdaki bilgileri aktardıktan sonra, el-Emîr Muhammed'in kibirli, sert mizaçlı, insanlarla genelde küfürlü ve hakaret içerikli cümlelerle konuşan, çevresindekilere eziyet eden biri olduğunu ve insanların kendisinden son derece çekindiklerini belirtmektedir. Hatta onun hakkında *"Yaptığı kötülükler, iyiliklerinden çok olan, elinden ve dilinden çok az insanın güvende olduğu biriydi. Oğlu Mencek Paşa şu sözleriyle, onun hakkında insaflı bile davranmıştır."* diyerek Mencek Paşa'nın babası hakkında söylediği aşağıdaki beyitleri aktarmaktadır[40]: (el-Vâfir)

1 أَسَاءَ كِبَارُنَا فِي الدَّهْرِ حَتَّى جَرَى هَذَا الإِسَاءُ عَلَى الصِّغَارِ

2 لَقَدْ شَرِبَ ٱلْأَوَائِلُ كَأْسَ خَمْرٍ غَدَتْ مِنْهُ ٱلْأَوَاخِرُ فِي خِمَارِ

1. "Zamanında büyüklerimiz öyle kötülükler yapmış ki bu kötülükler küçüklerin peşini bırakmayıp takip etmiştir."

---

38 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, yay. haz., Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst.-1996, VI, 1744-1745.

39 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 230; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 148.

40 *Dîvânu Mencek Paşa*, 321. şiir, s. 370; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 231.

2. "Öncekiler şarap kadehini içip tüketmişler, sonrakiler ise (bunun utancı sebebiyle) gizlenip örtünür olmuştur."

Yukarıdaki mukatta'ada şairin açıkça ifade ettiği ve utanç sebebi olarak gördüğü babası Muhammed b. Mencek'in kötü özelliklerinin yanı sıra, şairlere çokça ihsanda bulunan cömert biri olduğu ve bu yüzden hakkında pek çok methiye söylendiği yine el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiler arasındadır[41]. Kaynaklarda Mencek Paşa'nın babasının diğer bir özelliği olarak güzel binalar yaptırmaya düşkün olmasından söz edilmektedir. Buna göre Muhammed b. Mencek, kendisi ve ailesinin ikameti için, Bâbu Cîrûn ile Bâbu's-Silsile[42] arasında yer alan, çini ve mermerlerle süslü meşhur bir salonu bulunan bir ev yaptırmıştır. Ayrıca yapımı 1011/1602 yılında tamamlanmış olan ve dönemin şairlerinden Ebu Bekr b. Manşûr el-'Umrî'nin hakkında şiir söyleyerek övdüğü, müftü Abdurrahman el-'Imâdî'nin de binanın yapımına tarih düşerek hakkında bir kaside söylediği, Dimeşḳ yakınlarındaki el-Vâdî'l-Aḫḍar'daki köşkü, dönemin meşhur yapılarındandır[43].

Mencek Paşa 1007/1598 yılında Dimeşḳ şehrinde, aritokrat ve zengin bir ailenin oğlu olarak, babasının el-Vâdî'l-Ahdar'daki bahsi geçen meşhur köşkünde dünyaya gelmiştir. Şair ailesinin sahip olduğu üstün özellikleri ve hayatının çocukluk dönemini şu beyitlerinde ifade etmektedir[44]: (el-Muteḳârib)

1 نَشَأْتُ بِمَهْدِي رَفِيعَ الذُّرَا وَحَوْلِي الظِّبَاءُ وَأُسْدُ الشَّرَى

2 وَنَادَمْتُ كُلَّ سَخِيٍّ الْوُجُو دِ يُطَعِّمُ نِيرَانَهُ الْعَنْبَرَا

3 وَوَالِدَيَّ الشَّهْمُ فَحْلُ الرِّجَا لِ وَجَدِّي الْأَمِيرُ أَمِيرُ الْوَرَى

---

41 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 230.

42 Bahsî geçen kapılar Dimeşḳ'ın merkezinde bulunan ve günümüzde varlığını sürdüren Emevî camiinin kapılarındandır. Bâbu Cîrûn bu caminin, şehrin doğusunda yer alan Bâb Tûma semti tarafındaki Nevfera mahallesine açılan, tarihte ve halen de günümüzde çok meşhur olan Nevfera Kahvehanesi'nin kuzey çaprazındaki kapısıdır. Bâbu's-Silsile ise, yön olarak el-Kellâse mahallesine, günümüzde caminin kuzey tarafındaki Salahaddin Eyyûbi'nin türbesinin bulunduğu iç kaleye açılan ve meşhûr Ak minare duvarında bulunan kapıdır. Bkz. Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Ebvâbu Dimeşḳ ve Aḥdâsuhâ et-Târîḫiyye*, Menşûrâtu Vizârati's-Seḳâfe, Dimeşḳ-1996, s. 261, 267, 361.

43 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 230-231; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 149.

44 *Dîvânu Mencek Paşa*, 81. Şiir, s. 189.

4 وَإِنْ يَمَّمَ الضَّيْفُ أَحْيَاءَنَا بَذَلْنَا لَهُ الرُّوحَ قَبْلَ الْقِرَى

1. "Beşiğimde, yüksek zirvelerde ve çevremde ceylanlarla Şerâ aslanları olduğu halde büyüdüm."

2. "Ateşine amber yağı katan cömert kişilerin hepsiyle içki âlemlerinde yarenlik ettim."

3. "Asil babam erkeklerin en kudretlisidir ve emîr olan dedem halkın emîridir."

4. "Misafir bizim yurtlarımıza geldiyse onu ağırlamadan önce ruhumuzu onun için kurban ederdik."

el-Muḥibbî yukarıdaki şiiri, Mencek Paşa'nın fahriyyâtına örnek olarak eserinde nakletmektedir[45]. Bu beyitlerde şairin de belirttiği gibi, çocukluk ve gençlik dönemlerindeki hayatı bolluk ve huzur içinde geçmiştir.

Şair aşağıda verilen beyitlerde yine hayatının bu dönemiyle övünmektedir:[46]: (eṭ-Ṭavîl)

7 عَلَى أَنَّ قَوْمِي الْمَنْجَكِيِّينَ قَدْ بَنَتْ عَزَائِمُهُمْ فَوْقَ الثُّرَايَّا مَكَانِيَا

8 وَكَمْ شَهِدَتْ أَعْدَائِي فِيَّ بِأَنَّنِي نَشَأْتُ بِمَهْدِي لِلْمَعَالِي مُنَاغِيَا

7. "Kavmim Mencekîler'in kararlılıklarını Süreyya yıldızının da üstünde bir yere inşa etmelerine rağmen..."

8. "Düşmanlarım, ben bebekken beşiğimde yücelikleri mırıldanarak büyüdüğümü kaç sefer görmüştür."

Kaynaklarda Mencek Paşa'nın hayatına dair yer alan bilgiler oldukça yetersizdir. Bu yüzden şairin hayatına dair en sağlıklı bilgiler şiirlerinin satır aralarından elde edilen verilerdir. Gençlik dönemini ve eğitim yıllarını kapsayan zenginlik ve refah düzeyi yüksek bu dönemde Mencek Paşa döneminin meşhur alimlerinden farklı alanlarda ilim tahsil etmiştir. Şairin eğitim hayatını ve hocalarını müstakil bir başlık altında değerlendirmek konunun önemine binaen daha yararlı olacaktır.

---

45 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 417.

46 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75.

2.2.İLİM TAHSİLİ ve HOCALARI

Mencek Paşa yaşadığı dönemin ve toplumun ilmi geleneğine uygun olarak küçük yaşlarda ilim tahsiline başlamış, bir ilim ve irfan merkezi olan Dimeşḳ'ın önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Dersleri arasında edebiyat ve şiire özel bir ilgi duymuştur. Şairin, başta edebiyat ve şiire olan tutkusu olmak üzere, ilim öğrenmeye ve âlimlere teveccühü hayatı boyunca devam etmiş, aile büyüklerinin aksine, siyasetle yakından ilgilenmemiş ve herhangi bir devlet görevinde bulunmamıştır [47].

Mencek Paşa'nın kendilerinden ders aldığı hocaları arasında ilk bahsedilmesi gereken hocası **Abdurrahman el-'Imâdî (1051/1641)** Efendi'dir. Abdurrahman el-'Imâdî 978/1570 yılında Dimeşḳ'ta doğmuştur. İlmî geleneğe sahip bir ailenin mensubu olan el-'Imâdî, Dimeşḳ halkının kendisine fetva sorduğu ve saygı duyduğu bir âlim olan babasını küçük yaşta kaybetmiştir. İlim tahsiline ve edebiyata karşı büyük bir ilgisi olan el-'Imâdî kendini ilme vermiş ve el-Hasen el-Bûrînî, Muhammed b. Muḥibbiddîn el-Ḥanefî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* adlı eserin müellifi el-Muḥibbî'nin dedesi olan Kadı Muḥibbuddîn, eş-Şems İbnu'l-Minḳâr ve Molla Muhammed b. Abdilmelik el-Baġdâdî gibi döneminin âlimlerinden ders almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra ilim dünyasında adı duyulmaya başlayan el-'Imâdî, önce Selimiye ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik görevine, daha sonra da 1031/1621 yılında Dimeşḳ müftülüğüne atanmıştır. 1051/1641 yılında Dimeşḳ'ta vefat etmiştir.

Kaynaklarda Abdurrahman el-'Imâdî'nin telif ettiği altı tane kitabının olduğunu belirtmektedir. Bu eserler tefsir alanında *Taḥrîru't-Te'vîl*, terâcim alanında *er-Ravḍatu'r-Rayyâ fî Men Dufine bi-Dâryâ*, Hanefî fıkhına dair *el-Musteṭâ' mine'z-Zâd*, fetva alanında *el-Fetâvâ* ve *Rayyu's-Sâdî min Fetâva'l-'Imâdi* ve son olarak hangi alanda yazıldığını belirtmeksizin *Hediyyetu İbni'l-'Imâd li-'Abbâdi'l-'Ibâd*'dir[48]. el-'Imâdî'nin ilmî yeterliliği yanı sıra şiir ve edebiyata

---

47 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 152, *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 12.

48 ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 332.

olan düşkünlüğünü dile getiren el-Muḥibbî, el-'Imâdî'ye ait pek çok şiiri eserinde nakletmiştir[49].

el-Muḥibbî Mencek Paşa'nın, ders aldığı hocaları arasında, tefsir, fıkıh ve edebiyat gibi farklı alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir alim olan Abdurrahman el-'Imâdî'nin de adını zikretmekte, ancak şairin el-'Imâdî'den hangi ilim dalında istifade ettiğine dair bir bilgi vermemektedir[50]. Mencek Paşa'nın el-'Imâdî hakkında söylediği şiirlerinde de şairin kendisinden hangi alanda ders aldığı hakkında bir ifade bulunmamaktadır.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında el-'Imâdî için söylediği dördü kaside, biri ise iki beyitlik bir mukatta'a olmak üzere beş şiir bulunmaktadır. Bahsi geçen bu dört kasidenin beyit sayıları, biri 11 beyit, diğer üçü ise 37, 31 ve 29 beyit şeklindedir. Şairin bu hocası için söylediği, iki beyitlik mukatta'ayla beraber toplamda 110 beyit olan şiirlerin hepsi methiyedir. Mencek Paşa'nın diğer hocalarına kıyasla, el-'Imâdî için beyit sayısı daha çok ve uzun kasideler söylemiş olması, bu hocasının şairin hayatında özel bir önemi haiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın kendisinden ders aldığı bir diğer hocası dönemin önde gelen alimlerinden **Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî**'dir **(1041/1631)**. Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî'nin tam adı, Ebu'l-'Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Abdurrahman b. Ebi'l-'Ayş b. Muhammed el-Maḳḳarî et-Tilimsânî'dir. et-Tilimsânî nisbesi Fas'ın şehirlerinden olan ve Yâḳût el-Ḥamevî'nin ifadesiyle birbirine bir taş atımlığı uzaklıkta olan Tilimsân ismindeki iki şehirden gelmektedir[51]. el-Maḳḳarî nisbesi ise memduhun doğum yeri olan Tilimsân'nın köylerinden Maḳḳara'dan gelmektedir.

Edebiyat ve tarih alanlarında ön plana çıkan el-Maḳḳarî'nin telif ettiği

---

49 el-'Imâdî'nin biyografisi için bkz., el-Muḥibbî, *Ḫulaṣatu'l-Eṯer*, II, 380-389; İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'Arifîn Esmâ'u'l-Muellifîn ve Âṯâru'l-Muṣannifîn*, Vekâletu'l-Ma'ârif Mtb., İstanbul-1951, (2 c.) I, 549; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 332; Ömer Rıza Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcimu Muṣannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Beyrut-ty., (13 c.) V, 191; *el-Mevsû'atu'l-Fıḳhiyye el-Kuveytiyye*, Vizâratu'l-Evḳâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, Dâru's-Selâsil, Kuveyt-1404-1407, (45 c.), X, 330.

50 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410.

51 Yâḳût el-Ḥamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn b. Abdullah (626), *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Ṣâdir, Beyrut-1995, 2. bs., II, 44.

eserlerle ilgili olarak kaynaklarda, *Nefḥu'ṭ-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Râṭib ve Ẕikru Vezîrihâ Lisâni'd-Dîn İbni'l-Ḫaṭîb*, *Ezhâru'r-Riyâḍ fî Aḫbâri'l-Ḳâḍî 'Iyâḍ*, *Ravḍatu'l-Âsi'l-'Âṭıratı'l-Enfâs fî Ẕikri Men Leḳîtuhû min A'lâmi'l-Ḥaḍrateyn Merrâkuş ve Fâs*, *Fetḥu'l-Mute'âl fî Medḥi'n-Ni'âl*, *İḍâetu'd-Ducne bi 'Aḳâidi Ehli's-Sunne*, *İtḥâfu'l-Muğrami'l-Muğrâ fî Şerḥi'ṣ-Ṣuğrâ*, *Ḳatfu'l-Muhteṣar fî Aḫbâri'l-Muḫteṣar*, *'Arfu'n-Neşḳ fî Aḫbâri Dimeşḳ* gibi pek çok eserin ismi zikredilmekte ve el-Maḳḳarî'nin, Kadı 'İyaḍ'ın senediyle Kutub-i Sitte'yi rivayet etme icazetinin olduğu belirtilmektedir[52]. Mencek Paşa'nın Dîvân'da, kendisinden hadis dersi aldığı bu hocası için söylediği 21 beyitlik bir methiye bulunmaktadır[53]. Şair söz konusu şiirin başlığında, el-Maḳḳarî hakkında "şeyhülislam" ifadesi kullanmış olsa da[54], kaynaklarda el-Maḳḳarî'nin şeyhülislamlık görevinde bulunup bulunmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mencek Paşa'nın hocaları arasında, kendisine şiiri ve edebiyatı sevdiren ve onun şairliğini yönlendiren edebiyat ve şiir hocası **Ahmed Efendi eş-Şâhînî (1053/1643)** de büyük bir önemi haizdir. Ahmed Efendi eş-Şâhînî'nin tam adı Ahmed b. eş-Şâhînî el-Kıbrısî ed-Dimeşḳî'dir. Kıbrıs asıllıdır. XVII. yüzyılda Dimeşk'ta yaşamış Arap şairlerinden ve önde gelen âlimlerdendir. Babası Dimeşk şehrinde asker sınıfındandır. Ahmed eş-Şâhînî de gençlik yıllarında babasının yolundan giderek orduda görev alıp askerlik mesleğini seçmiş, ancak ilerleyen yıllarda patlak veren Canbolatoğlu isyanı ve Doğu Anadolu ve Şam bölgesindeki karışıklıklar sebebiyle bu mesleği bırakmıştır. Daha sonra kendini ilme ve edebiyata hasreden Ahmed eş-Şâhînî, Abdurrahman el-'Imâdî ve Ebu'ṭ-Ṭayyib el-Ğazzî gibi döneminin alimlerinden dersler almıştır.

Döneminin önde gelen alimlerinden ve edebiyatçılarından olan Ahmed eş-Şâhînî hakkında kaynaklarda övgü dolu ifadeler bulunmaktadır. el-Muḥibbî, Yusuf el-Bedî'î ed-Dimeşḳî'nin (1073/1662) *Ẕikrâ Ḥabîb* isimli kitabında *"Onun eşsiz şiirleri ve nesirleriyle, dönemine kadar Şam diyarındaki gelmiş geçmiş tüm*

---

52 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 302; Mehmet Özdemir, "Makkarî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXVII, 446.

53 Bahsi geçen şiir için bkz. s. 134-140.

54 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. şiir, s. 113.

şairlerin sözleri karşılaştırılacak olursa; diğer şairler pınar, o denizdir. Diğerleri yıldızlardır, o dolunaydır. Onun hakkında yapılan uzun övgülerin hepsi özet kalır, onun için söylenen övgülerin hepsi hakikattir, mecazen söylenmiş ifadeler değildir." dediğini nakletmektedir[55]

Ahmed eş-Şâhinî ordudaki görevinden ayrıldıktan sonra Dimeşḳ kadılığı vekilliği yapmış ve 1030 yılında Rakbu'd-Dimeşḳ kadılığına atanmıştır. Daha sonra Dimeşḳ'ın medreselerinden Çakmakıyye medresesinde müderrislik yapmış, ve 1053/1643 yılında 58 yaşında vefat etmiştir[56].

Mencek Paşa, Ahmed eş-Şâhinî'den şiir ve edebiyat dersleri tahsil etmiştir[57]. Dîvân'da şairin Ahmed eş-Şâhinî için söylediği, biri 15 beyit diğeri ise 17 beyit medih temalı iki kaside ve iki beyitlik bir mukatta'a olan bir mersiye olmak üzere toplamda üç şiir bulunmaktadır[58].

Mencek Paşa'nın kendilerinden ilim tahsil ettiği hocaları arasında kaynaklarda ismi zikredilen bir diğer alim **eş-Şihâb Ahmed el-Vefâî**'dir **(1038/1628)**. eş-Şihâb Ahmed el-Vefâî'nin tam adı Ahmed b. Ebu'l-Vefâ b. Muflih el-Ḥanbelî ed-Dimeşḳî'dir. Köken olarak Nâblus'a bağlı Vâdi'ş-Şa'îr'in köylerinden olan Ramîm köyünden gelip Dimeşḳ'ın eṣ-Ṣâlihiyye semtine yerleşmiş Muflih oğulları adında Şam halkı arasında ilim ve siyâsî nüfuzlarıyla şöhret bulmuş bir aileye mensuptur. Ahmed el-Vefâî, döneminin alimleri arasında yer alan İsmail en-Nâblusî eş-Şâfi'î, el-Hicâzî nisbesiyle meşhur Musâ b. Ahmed b. Ahmed el-Ḥanbelî ve eş-Şems Muhammed İbn Ṭûlûn gibi Dimeşḳ'ın meşâyihinden ilim tahsil etmiştir. Başta Ṣâlihiyye'deki dârulhadîsi[59] ve Emevî camiinde tesis edilen ilim halkası olmak üzere pek çok medresede ders vermiştir. el-Muḥibbî'nin, insanlardan uzak durmayı seven, vaktinin çoğunu evinde ibadet ve Kur'ân

---

55 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 217.

56 Ahmed eş-Şâhinî'nin biyografisi hakkında geniş bilgi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 210-217; Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yay., Konya-2014, s. 19-29.

57 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410.

58 Mencek Paşa'nın Ahmed eş-Şâhinî için söylediği methiyelerine örnek olarak bkz. s. 140-143.

59 Bahsi geçen dârulhadîs, Dimeşḳ Şeyh Muḥyiddîn mahallesiyle Ḥayyu'l-Ekrâd bölgesi arasında bulunan bölgede Câmi'u'l-Hanâbile adıyla bilinen ve ibadethane olarak kullanılan bölümüyle bu bölümün avlusundan oluşan bir yapıyla günümüzde cami olarak varlığını sürdürmektedir.

tilavetiyle geçiren biri olarak anlattığı Ahmed el-Vefâî, dönemin kâdılkudâtı Mustafa b. Hüseyin b. Sinan'ın kendisine Dimeşḳ Hanbeli mahkemesi kadılığını ısrarla teklif etmesine rağmen kulağındaki işitme rahatsızlığını bahane ederek bu görevi kabul etmemiştir, ömrünü ilim tedrisine vakfederek 1038/1628 yılında Dimeşḳ'ta vefat etmiştir[60].

el-Muḥibbî, Mencek Paşa'nın eş-Şihâb Ahmed el-Vefâî'den hadis dersi aldığını belirtmektedir[61]. Mencek Paşa'nın diğer hocaları hakkında söylediği şiirlerinin aksine, Dîvân'da Ahmed el-Vefâî için söylenmiş herhangi bir şiir bulunmaması sebebiyle, el-Muḥibbî'nin verdiği bu bilgiyi teyit eden farklı bir veriye ulaşılamamıştır.

Ömrünün ilk yıllarını yukarıda anlatıldığı şekliyle, ailesi ve dostları arasında, zenginlik ve mutluluk içerisinde ilim tahsiliyle geçiren Mencek Paşa'nın hayatında, babası el-Emîr Muhammed b. Mencek'in vefatı önemli bir dönüm noktası olmuştur.

---

60 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 165-166.

61 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410.

2.3. BABASININ VEFATI

el-Muḥibbî, şairin babası Muhammed b. Mencek'in vefat tarihi olarak 14 Rabî'u'l-Evvel 1032/16 Ocak 1623 kaydını vermektedir[62]. Babasını kaybetmenin verdiği üzüntü Mencek Paşa'yı derinden sarsmıştır, bu üzüntüsünü babası için söylediği bir mersiyede şu şekilde ifade etmektedir[63]: (el-Kâmil)

عَجَباً لِقَلْبِيَ كَيْفَ يَحْمِلُ بَعْدَهُ رُزْءًا تَضِيقُ بِهِ صُدُورُ الْبِيدِ

فَسَقَى مُلِثُّ الْغَادِيَاتِ وَأَدْمُعِي مَجْداً يُلاَذُ بِظِلِّهِ الْمَمْدُودِ

"Hayret doğrusu! Onun ardından, çöllerin göğsünün bile kendisiyle daralıp bunaldığı bir musibeti kalbim nasıl taşıyor!"

"Artık sabah bulutları ve gözyaşlarım, uzun gölgesine sığınılan bir asaleti sulasın."

Babası vefat ettiğinde henüz 24 yaşında olan Mencek Paşa'nın, babasını kaybetme acısıyla birlikte, daha önce hiç ilgilenmediği farklı bir sorunla yüzleşmesi gerekmiştir. Bu sorun o yıllarda Şam eyaletinde yaşanan siyasi karışıklıklardır.

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin Şam eyaleti siyasi karmaşa ve çekişmelerin olduğu bir bölgeydi. 1014/1605 yılında Dürzî emir Canbolatoğlu Ali Paşa, babası Hüseyin Paşa'nın İran seferi serdarı Cığalazade Sinan Paşa tarafından cezalandırılarak idam edilmesinden sonra Halep yöneticiliğine getirilmişti. Canbolatoğlu Ali Paşa kendisine verilen bu görevle yetinmeyip babasının intikamını almak amacıyla Osmanlı merkezi yönetimine karşı isyankar bir siyaset uygulamaya başladı[64]. Kendisini saf dışı bırakarak Şam ordusunun başına geçmek için İstanbul'la temas kuran 'Akka emîri Yusuf b. Seyfâ'yla yaptığı savaşta galip geldi. Canbolatoğlu Ali Paşa, yenilgiden sonra Dimeşḳ'a sığınan Yusuf b. Seyfâ'yı bahane ederek 1015/1606 yılında Dimeşḳ'a saldırdı ve şehrin askerini kılıçtan geçirdi. Yaptıklarından İstanbul yönetiminin rahatsız olması üzerine, Dimeşḳ

62 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 231.

63 *Dîvânu Mencek Paşa*, 123. Şiir, s. 222-223.

64 Mücteba İlgürel, "Canbolatoğulları", *DİA*, VII, 144-145.

askerinin asileri koruduğu bahanesini ileri sürdü[65].

Canbolatoğlu Ali Paşa Osmanlı yönetimine karşı bölgede yürüttüğü bu isyancı siyasette yalnız değildi. Bir başka Dürzî kabilesi olan Ma'noğullarının lideri Fahruddîn b. Korkmaz (1044/1635), Canbolatoğlu'yla ittifak kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma ve bölgede kendi komutasında bağımsız bir yönetim kurma emellerindeydi. Canbolatoğlu'nun 1015/1606 yılındaki Dimeşk saldırısında Fahruddîn b. Korkmaz da destek olmuştu[66]. Ancak 1016/1607 yılında Kuyucu Murat Paşa komutasındaki orduyla yaptıkları savaşta Canbolatoğlu ve Fahruddîn b. Korkmaz'ın orduları yenildi. Bu mağlubiyetten sonra Canbolatoğlu Ali Paşa, önce Halep'e dönüp bir müddet Halep'te hüküm sürdüyse de, halkın muhalefetine karşı tutunamayarak Anadolu'ya gitti ve padişahtan af diledi[67].

Kuyucu Murat Paşa'ya yenilgisinin ardından Sakif kabilesine sığınarak ölümden kurtulan Emir Fahruddîn ise, Osmanlı yönetimine karşı siyasetini sürdürmeye devam etmiştir. İlk olarak kayınpederi Ebû Seyf Yusuf b. Seyfâ'ya karşı eskiden beri verdiği mücadelesinde başarılı olmak için İtalya'daki Toskana düküyle irtibat kurmuştur[68]. Toskana dükünün kendisini desteklemesi sonucunda 1033/1624 yılında oğlu Ali b. Fahruddîn b. Korkmaz, babası Yusuf b. Seyfâ'nın ölümünden sonra Tarablusu'ş-Şâm bölgesinin yöneticiliğine tayin edilen Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ'yı (1047/1637) mağlup etmiştir[69]. Ma'noğullarının hakimiyet alanları, özellikle Emir Ali b. Fahruddîn'nin askeri başarılarıyla 1041/1631 yılında Anadolu'nun sınırlarına kadar ilerlemiştir. Ancak bu durum çok uzun sürmedi. 1042/1632 yılında Padişah IV. Murat'ın emriyle Vezir Küçük Ahmet Paşa bölgedeki Dürzî problemini çözmesi için Şam valiliğine tayin edildi. Safed yakınlarında yapılan savaşta Küçük Ahmet Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı ordusu Emir Ali b. Fahruddîn'nin komuta ettiği Dürzî kuvvetlerini mağlup etti ve

---

65 Kemal b. Huseyn b. Muhammed el-Bâlî el-Ġazzî, *Nehru'z-Zeheb fî Târîḫi Ḥaleb*, Dâru'l-Kalem, Halep-1419, III, 215.

66 Feridun Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", *DİA*, XII, 80.

67 İlgürel, "Canbolatoğulları", 145.

68 Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", 80.

69 Yûsuf ed-Dibs, *Târîḫu Sûriyye*, VII, 166.

savaşta Emir Ali öldürüldü[70]. Bu savaşın ardından da isyancı Emir Fahruddîn b. Korkmaz yakalanıp İstanbul'a götürülmüş, bir müddet hapsedildikten sonra da padişahın emriyle idam edilmiştir[71].

Mencek Paşa, babasının vefatından kısa bir süre önce başlayan ve vefatından sonra da devam eden bu karışıklıklara karşı kayıtsız kalamamıştır. Zira şairin yukarıda isimleri geçen Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ'yı, Ma'noğulları emiri Ali b. Fahruddîn'ni ve Vezir Küçük Ahmet Paşa'yı methettiği şiirleri bulunmaktadır[72]. Şairin söz konusu methiyeleri, her ne kadar babası gibi doğrudan siyasetin içinde yer almasa da, hâkim olan siyasi otoriteye bağlılığını ifade etmek için söylediği şiirlerdir. Böylece Mencek Paşa siyasi anlamda tarafını göstermiş, hem şahsını ve ailesini, hem de babasından sonra temsil etmesi gereken Mencek sülalesini korumaya çalışmıştır.

Babasının vefatından sonra Mencek Paşa'nın yaşadığı ikinci ve en önemli sorun ekonomik anlamda sıkıntıya düşmesi olmuştur. Babasından kendisine büyük meblağda bir miras intikal etmesine rağmen Mencek Paşa'nın kısa zamanda bu malı tüketerek maddi sıkıntılar çekmeye başlaması, temelde şairin savurganlık sayılabilecek derecede eli açık olmasından kaynaklanmaktadır. Zira şair kalan mirası değerlendirip işletmek yerine eski alışkanlığıyla harcama yapmaya devam etmiştir[73]. Şairin aşağıdaki beyitleri, onun bu yıllarda paraya bakış açısını özetleyen güzel bir örnektir[74]: (el-Kâmil)

1 لَيْسَ الطَّعَامُ بِطَيِّبٍ لِيَ أَكْلُهُ مَا لَمْ تَكُنْ عِنْدِي رِجَالٌ تَأْكُلُهْ

2 وَإِذَا الْغَنِيُّ طَغَى عَلَيْهِ مَالُهُ مَا لَمْ يَكُنْ يَقْتُلُهُ بَذْلاً يَقْتُلُهْ

3 وَالدَّهْرُ إِنْ وَضَعَ الْكَرِيمَ عَلَى الثَّرَى فَكَوَاهِلُ النِّعَمِ الْعَوَالِي تَحْمِلُهْ

1. "Yanımda benimle birlikte yiyen kişiler olmadıkça, benim için yemesi hoş olan bir yemek yoktur."

---

70 Abdülkadir Özcan, "Ahmet Paşa, Küçük", *DİA*, II, 113; Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", 81.

71 Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", 81.

72 Bahsi geçen şiirler için bkz. s. 75-82.

73 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410; Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 154.

74 *Dîvânu Mencek Paşa*, 405. şiir, s. 416.

2. "Bir zenginin malı çok fazla artınca, onu dağıtıp harcayarak öldürmedikçe o mal onu öldürür."

3. "Felek cömert kişiye zenginlik verirse, artık onu yüce bağışların omuzları taşır."

Mencek Paşa'nın israfları sadece verdiği ziyafetler ve tertip ettiği dost meclisleriyle sınırlı değildir. Harcamaları arasında dostlarına ve tanıdıklarına yüklü miktarlarda hediyeler dağıtması da onu maddi sıkıntıya düşüren etkenlerdendir[75]. Babasının büyük masraflarla yaptırdığı Bâbu Cîrûn ile Bâbu's-Silsile arasındaki köşkü, bu dönemde Şam valiliğine atanmasıyla Dimeşḳ'a gelen Küçük Ahmet Paşa'ya hediye olarak vermesi[76], yine Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'ye (1081/1670) bir at hediye etmesi[77] şairin savurganlığını gösteren örneklerdir.

Gerek yukarıda zikredilen siyasi karmaşalar sonucunda Dimeşḳ'ın ekonomisinin ve ticaretinin bozulması, gerek Mencek Paşa'nın savurgan ve eli açık harcamaları sonucu, şair babasından intikal eden mirası kısa zamanda tüketmiş ve maddi sıkıntılar çekmeye başlamıştır. O zamana kadar ilim tahsili, edebiyat ve şiirden başka herhangi bir işle uğraşmayan şair, sıkıntılarını gidermek için çevresindeki dost ve tanıdıklardan yardım talep etmiş, ama olumlu bir karşılık alamamıştır. Şair aşağıdaki beyitlerinde sitemli bir üslupla bu durumu ifade etmektedir[78]: (el-Kâmil)

1 دَعْ عَنْكَ قُرْبَ مَعَاشِرٍ آجَالُهُمْ مَقْرُونَةٌ بِتَذَكُّرِ الْإِنْفَاقِ

2 لَا يَسْمَحُونَ بِدِرْهَمٍ لَوْ أَنَّهُمْ مَلَكُوا خَزَائِنَ رَحْمَةِ الْخلاَّقِ

1. "Ömürleri kendileri için yapılan harcamaları hatırlamaya bağlı olan topluluklara yakınlıktan vazgeç!"

2. "Onlar, her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın rahmet hazinelerine sahip olsalar bile bir dirhemi vermezler."

Maddi sıkıntıları için çevresinden beklediği yardımı göremeyen şair, çareyi

---

75 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410.

76 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 231.

77 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 355. Ayrıca bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 22. şiir, s. 77.

78 *Dîvânu Mencek Paşa*, 302. şiir, s. 360.

devletin merkezi olan İstanbul'a gitmekte aramıştır. Mencek Paşa'nın Anadolu üzerinden İstanbul'a gitmesi ve bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra tekrar Dimeşḳ'a dönmesi şeklindeki bu yolculuğu, babasının vefatından sonra şairin hayatındaki ikinci dönüm noktası olmuştur.

2.4. ANADOLU YOLCULUĞU VE SONRASI

Mencek Paşa babasının vefatından sonra miras kalan serveti harcayıp bitirmiş ve bunun sonucunda da maddi açıdan sıkıntı çekmeye başlamıştır. Şair bir müddet Dimeşḳ'taki dostlarından ve çevresinden kendisine yardım etmelerini beklemiş, ancak umduğu şekilde kendisine yardım eden olmamıştır. el-Muḥibbî'nin verdiği bilgilere göre, o yıllarda sarayda imamlık görevinde bulunan şairin çocukluk arkadaşı Yusuf el-Fetḥî, Mencek Paşa'ya Padişah I. İbrahim için bir methiye söylemesini ve bu methiyeyi padişaha sunmasını tavsiye etmiştir[79]. Bu teklif üzerine Mencek Paşa dönemin Osmanlı padişahı Sultan İbrahim için, aşağıda matla' beyti verilen 27 beyitlik kasîdeyi söylemiştir[80]: (el-Kâmil)

لَوْ كُنْتُ أَطْمَعُ بِالْمَنَـــامِ تَوَهُّمًـــا لَسَأَلْتُ طَيْفَكَ أَنْ يَزُورَ تَكَرُّمَا

"Eğer, uykumda rüyalar görmeye düşkün olsaydım, beni şereflendirmesi için (uykumda) hayalinin ziyaret etmesini isterdim."

Şair bahsi geçen şiiri tamamladıktan sonra, methiyeyi padişaha bizzat takdim etmek ve karşılığında ihsan elde edebilmek için İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştır. İstanbul'a gitmek için karayolunu tercih ederek Anadolu'dan geçen Mencek Paşa Konya'ya uğramış, Konya'nın meşhur Meram bağlarını gezmiş ve Mevlana Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Şair Konya'ya dair izlenimlerini, Konya için söylediği bir vasf şiirinde şu şekilde ifade etmektedir[81]: (el-Vâfir)

1 إِذا مَا زُرْتَ أَكْنَافَ الْمَرَامِ بِقُونِيَةٍ فَبَلِّغْهَا سَلاَمِي

2 وَقُلْ يَا نُزْهَةَ الأَبْصَارِ حُسْناً سَقَى وَادِيكَ مُنْهَلُ الْغَمَامِ

79 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 411.

80 *Dîvânu Mencek Paşa*, 4. şiir, s. 46. Şiirin tahlili için bkz. s. 90-95.

81 *Dîvânu Mencek Paşa*, 162. Şiir, s. 267. Şiirin tahlili için ayrıca bkz. s. 299-301.

3 فَكَمْ طَارَحْتُ مِنْ وَرْقَاءَ تَشْدُو عَلَى الْعَذَبَاتِ فِيهِ مِنَ الْغَرَامِ

4 وَكَمْ صَادَفْتُ مِنْ ظَبْيٍ كَحِيلٍ وَكَمْ شَاهَدْتُ مِن بَدرٍ تَمَامِ

5 وَهَبَّتْ نَسْمَةٌ فِي الْحَيِّ لَمَّا طَرَقْتُ الْحَيَّ فَائِحَةُ الْبَشَامِ

6 وَهِمْتُ بِهَا فَكَادَ الدَّهْرُ وَجْداً يَهِيمُ لِمَا رَآهُ مِنْ هُيَامِ

7 عَلَى ذَاكَ الضَّرِيحِ وَمَا يَلِيهِ تَحِيَّاتٌ مِنَ الرَّبِّ السَّلَامِ

1. "Konya'daki Meram bağlarını ziyaret edersen onlara (o bağlara) benim selamımı söyle."

2. "Şöyle söyle: Ey gözlerin güzellik bulmak için dolaştığı gezinti yeri! Seni sağanak sağanak yağmur yağdıran bulutlar sulasın!"

3. "Onda (Konya'da), o tatlı suların başında şarkılar söyleyen nice esmer güzellerle karşılıklı aşk değiş tokuşu ettim."

4. "Gözleri sürmeli nice ceylanlara rastladım ve en mükemmel haliyle nice dolunaylar gördüm."

5. "Bölgeye uğradığımda orada pelesenk ağaçlarının güzel kokusunu yayan bir meltem rüzgarı esti."

6. "O meltem rüzgârı hakkında öyle bir zanna kapıldım ki neredeyse felek gördüğü karasevda için aşkından avare avare etrafta gezinip dolaşacaktı."

7. "Bu türbeye ve onun yakınında bulunanlara adı es-Selâm olan Allah'tan selamlar olsun."

Yukarıdaki şiirinden Konya'da bir müddet konakladığı anlaşılan Mencek Paşa, İstanbul'a ulaştıktan sonraki his ve düşüncelerini şu beyitlerle ifade etmektedir[82]. (el-Muteḳârib)

1 رَحَلْنَا إِلَى الرُّومِ مِنْ جِلَّقٍ وَطِرْفُ الْأَمَانِي عَرَاهُ الْعَرَجْ

2 فَمَا لِي سِوَى اللهِ مِنْ نَاصِرٍ إِذَا مَا غَرِيمٌ تَقَاضَى وَلَجْ

3 خَلَعْنَا الْهُمُومَ عَلَى شِيْرَزٍ وَعِنْدَ الْمَضِيقِ لَقِينَا الْفَرَجْ

1. "Dileklerin ayakuçlarına kötürümlük isabet etmiş bir şekilde Şam'dan

82 *Dîvânu Mencek Paşa*, 194. Şiir, s. 290.

Rum diyarına doğru yola çıktık."

2. "Alacaklı parasını isteyerek eve girdiğinde benim için Allah'tan başka bir yardımcı yoktur."

3. "Endişeleri Şîraz'da bıraktım, İstanbul Boğazı'nın yanında bir ferahlıkla karşılaştım."

Başlangıçta İstanbul'da tanıştığı kişiler ve kurduğu temaslar Mencek Paşa'yı ümitlendirmiştir. Aşağıda verilen beyitler bu durumu teyit eder niteliktedir[83]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَبَدَّتْ لَنَا بِالرُّومِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وُجُوهٌ تُعِيدُ الصُّبْحَ وَاللَّيْلُ حَالِكُ

2 أَنَظْمَأُ فِي دَارٍ تَفِيضُ بُحُورُهَا وَتَشْرَبُ فِيهَا بِالْجَمَالِ الْمَسَالِكُ

1. "Rum diyarında, gece zifiri karanlıkken dört bir yandan bize sabahı geri getiren yüzler göründü."

2. "Denizleri dolup taşan ve yolları, güzellikleri kana kana içen bir diyarda hiç susuzluk çeker miyiz?"

Yaşadığı bu olumlu gelişmelerin ardından şair İstanbul'a gelişinin asıl sebebini gerçekleştirmek üzere Sultan İbrahim'in huzuruna çıkabilmek için bahşişler vererek aracılar bulmuş, sonunda huzura kabul edilmiştir. el-Muḥibbî Mencek Paşa'nın Padişah I. İbrahim'e methiyesini takdim edişinin hikayesini ayrıntısıyla aktarmaktadır. Kaside Osmanlı müftülerinden Husamzade er-Rûmî veya Kocahusamzade lakaplarıyla meşhur Abdurrahman b. Husameddin (1003-1081/1670-1595) tarafından temize çekilmiş ve sayfanın derkenarında da Husamzade şiirin Türkçe tercümesini yazmıştır. Daha sonra Yusuf el-Fetḥî, padişaha Mencek Paşa'yı takdim etmiş, şair padişahın huzuruna girip şiirini kendisi sunarak huzurda dîvân durmuştur. Ardından şiirin yazılı olduğu kâğıdı Yusuf el-Fetḥî alıp padişaha okumuş ve Sultan İbrahim şiiri dinledikten sonra Mencek Paşa'ya iltifatlarda bulunarak şiire hüsn-i kabulle karşılık vermiştir. Ancak bütün olup biten bu kadardır. Mencek Paşa şiiri mukabilinde herhangi bir ihsan alamadığı gibi, padişahın huzuruna çıkabilmek için dağıttığı paralar da boşa

---

83 *Dîvânu Mencek Paşa*, 232. Şiir, s. 323.

gitmiştir[84]. Mencek Paşa'nın Padişah İbrahim'den beklediği ihsanı alamamasının başlıca nedeni, o yıllardaki devlet yönetiminde yaşanan siyasi karışıklıklardır. Zira tahtta kalışı 8 yıl süren Sultan İbrahim'in padişahlığının ikinci yarısında devlet otoritesi, padişahın iradesinden çok başta veziriazam olmak üzere diğer devlet ricalinin ve haremin elindeydi. Ayrıca ağabeyi Sultan IV. Murat tarafından idam edileceği korkusuyla geçirdiği çocukluk dönemi, Sultan İbrahim'in ruh dünyasını derinden etkilemiş ve kimi kaynaklarda "deli" diye yaftalanmasına sebep olacak derecede psikolojisinin bozulmasına sebep olmuştu[85]. Padişah İbrahim bahsi geçen bu durumu sebebiyle, Mencek Paşa'nın hediye ettiği methiyesini şairin umduğu gibi değerlendirememiş, böylece şairin İstanbul yolculuğu amacına ulaşamamış ve hayal kırıklığıyla neticelenmiştir. Şair yaşaldığı bu olumsuzluğu ve hissettiği hayal kırıklığını şu beyitlerle dile getirmiştir[86]: (el-Hafif)

1 مَا عَلَى مَا لَقِيتُهُ مِنْ مَزِيدِ ... مِنْ وُعُودٍ كَذُوبَةٍ أَوْ وَعِيدِ

2 أَتَمَنَّى دَفْعَ الرَّدَى وَالْأَمَانِي ... سَاخِرَاتٌ مِنْ طَالِعِي وَجُدُودِي

3 حِيرَتِي حِيرَةُ الْغَرِيبِ إِذَا اللَّيْـ ... ـلُ أَتَى وَالْيَتِيمِ يَوْمَ الْعِيدِ

4 وَكَأَنَّ النُّجُومَ قَدْ عَوَّضَتْنِي ... سَهَرَ اللَّيْلِ مُكْرَهًا مِنْ سُعُودِ

5 أَنَا أَصْبَحْتُ لَا أُطِيقُ حِرَاكًا ... بَيْنَ قَوْمٍ قُلُوبُهُمْ مِنْ حَدِيدِ

1. "Karşılaştığım bu çok fazla yalan vaatler ve tehditler de ne ola ki!"

2. "Talihimle ve kısmetlerimle alay eden şu yok olup gitmeyi ve dilekleri savuşturmayı diliyorum."

3. "Gece geldiğindeki şaşkınlığım, gurbetçinin ve bayram günündeki yetimin şaşkınlığı gibidir."

4. "Sanki yıldızlar bana, talihten nefret ederek geceleri uyanık geçirmemi telafi olarak verdiler."

5. "Ben, kalpleri demirden olan bir toplumun arasında, hareket etmeye güç

---

84 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, VI, 411.

85 Emecen, "İbrahim", DİA, XXI, 278-281.

86 *Dîvânu Mencek Paşa*, 214. Şiir, s. 308.

yetiremez bir şekilde sabahladım."

Mencek Paşa padişahtan bir beklentisi kalmayınca, İstanbul'daki ikameti süresince Dimeşḳ'tan tanıdığı alimler ve devlet ricaliyle görüşmeler yapmıştır. Ancak bu girişimleri de sonuç getirmeyince maddi sıkıntıları için çözüm bulma ümitleri suya düşen Mencek Paşa, yaptığı bu yolculuktan son derece pişman olmuştur. Şair aşağıdaki beyitlerde bu pişmanlığını dile getirmektedir[87]: (eṭ-Ṭavîl)

5 جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي لِيَ الذَّنْبُ كُلُّهُ بِسَيْرِي وَمَا لِلدَّهْرِ فِي فِعْلِهِ ذَنْبُ

6 غُرِرْتُ بِأَقْوَامٍ وُعُودُهُمْ هَبًا تَمُرُّ جَهَاماً وَاسْمُهَا عِنْدَهُمْ سُحْبُ

5. "Ne yaptımsa kendime ettim! Bu tuttuğum yol sebebiyle bütün suç benim! Feleğin yaptığındaysa bir günah yoktur."

6. "Ben birtakım toplulukların boş vaatlerine aldandım. Onlar adını yağmur bulutları koydukları halde, bu vaatler kupkuru bulutlar gibi geçip gitmektedir."

Mencek Paşa'nın Anadolu yolculuğunun başlangıç ve bitiş tarihlerine dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakla birlikte, eldeki farklı verilerden hareketle şairin Dimeşḳ'tan yola çıkışının ve dönüş yolculuğu için İstanbul'dan ayrılışının zamanını yaklaşık olarak belirlemek mümkündür. Konuya dair ulaşılan veriler arasında ilk olarak değerlendirilmesi gereken, Mencek Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmadan kısa bir süre önce gördüğü bir rüyayla ilgili el-Muḥibbî'nin verdiği bilgidir. Mencek Paşa sıkıntıyla uykuya daldığı bir gece rüyasında Salih görünümlü birini görmüştür. Bu salih kişi şaire gelerek, içinde bulunduğu sıkıntılara, çaresizliğine, çektiği gurbet yüküne dair kendisine teselli veren uzun bir kaside okumuştur. Mencek Paşa uyandığında, aklında bu kasidenin sadece matla' beyti ve hâtimesi kalmıştır. Şair kendine gelince hemen kalkıp, rüyadan aklında kalan beytin anlamını da içeren 7 beyitlik bir kaside söylemiştir[88]. Söz konusu olayın zamanı olarak el-Muḥibbî 1056/1646 Ramazan ayının son Cuma gecesi tarihini

---

87 *Dîvânu Mencek Paşa*, 210. Şiir, s. 304. Şiir için ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 412-413.

88 Şairin bu kasidesinin tahlili ve olayın ayrıntıları için bkz. s. 326-328.

vermektedir[89]. Bu bilgiye göre muhtemelen Mencek Paşa 1056/1646 yılının sonlarında İstanbul'dan ayrılıp Dimeşḳ'a dönmek üzere yola çıkmıştır.

Konuyla ilgili dikkate alınması gereken diğer bir bilgi, şairin Padişah I. İbrahim'in huzura çıkmasında Yusuf el-Fetḥî'nin ve Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin şaire refakat etmiş olmalarıdır. Zira Yusuf el-Fetḥî 1056/1646 yılında vefat etmiştir. Yusuf el-Fetḥî'nin vefatıyla ilgili Mencek Paşa'nın olumlu ya da olumsuz herhangi bir şiirinin bulunmaması, el-Fetḥî'nin vefat ettiği esnada şairin yola çıkmış ve bu yüzden vefat haberini ancak Dimeşḳ'a döndükten sonra öğrenmiş olmasıyla izah edilebilir. Dolayısıyla Mencek Paşa'nın İstanbul'dan ayrılması, el-Muḥibbî'nin aktardığı bilgiyle de uyumlu olarak, 1056/1646 yılında, el-Fetḥî'nin ölümünden kısa bir süre önce olmuştur.

Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin biyografisi söz konusu yolculuğun tarihlerini belirlemede daha da önemlidir. Zira Kocahusamzade, Ṣa'bân 1051/Kasım 1641 tarihinde Dimeşḳ kadılığına atanmıştır. Bu görevi esnasında Mencek Paşa kendisine bir at hediye göndermiş, hediyesini kabul etmesini dilediği bir ihvâniyyât şiiri söyleyerek atın koşumlarına iliştirip Kocahusamzade'ye yollamıştır[90]. Bu bilgiden anlaşıldığına göre belirtilen tarihlerde şairin ekonomik sıkıntıları henüz başlamamıştır. Kocahusamzade Dimeşḳ kadılığından azledilmesinin ardından bir müddet işsiz olarak Anadolu ve İstanbul'da kalmış, sonrasında İstanbul kadılığına atanmıştır. Kocahusamzade'nin İstanbul kadılığına atanması, Safer 1054/Nisan 1644 yılında babasının vefat etmesinden kısa bir süre önce gerçekleşmiştir[91]. Görevinden azledilmiş bir devlet görevlisinin, padişahın huzuruna çıkarken Mencek Paşa'ya refakat edemeyeceği düşünüldüğünde, Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim'e şiirini sunmasının Kocahusamzade'nin İstanbul kadılığına tayininden sonra gerçekleştiği kesinleşmektedir. Dolayısıyla şair 1053/1643 yılının sonlarında ya da 1054/1644 yılının başlangıcında Dimeşḳ'tan yola çıkmıştır. Bu tarihi teyit eden son bilgiye ise

---

89 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 411-412. Aynı bilgi Dîvân'da da bulunmaktadır. bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 313.

90 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 355

91 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 355-356.

Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin (1053/1643) biyografisinden ulaşmak mümkündür.

el-Muḥibbî, Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin 999 yılında İstanbul'da doğduğunu söylemektedir[92]. Ancak bu tarihlerle, Yahya Efendi'nin biyografisine dair *Ḫulâṣatu'l-Eṯer'de* geçen diğer tarihler arasında tutarsızlık söz konusudur. el-Muḥibbî, Yahya Efendi'nin medrese eğitiminden sonra şeyhülislam Seyit Muhammed b. Ma'lûl'ün hizmetinde bulunduğunu, sonrasında İstanbul medreselerinde ders vermeye başladığını ve 994 senesinde babasıyla beraber hacca gittiğini söylemektedir[93]. Buna göre Yahya Efendi, doğumundan 4 yıl önce hacca gitmiş olmaktadır. Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin doğum tarihiyle ilgili el-Muḥibbî'nin verdiği yukarıdaki bilgi aynı şekilde başka kaynaklarda da bulunmaktadır[94]. Söz konusu şahsın biyografisi hakkında el-Muḥibbî'yi referans almaları sebebiyle, bu kaynaklara dayanarak konu hakkında doğru bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Yahya Efendi'nin doğum tarihiyle ilgili en sağlıklı bilgi, başta Sicill-i Osmânî olmak üzere Türk alimler tarafından yazılan kaynaklarda bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklarda Yahya Efendi'nin doğum tarihi 969/1561 veya 960/1553 olarak verilmektedir. Bu tarih daha isabetlidir[95]. Zekeriyazâde'nin vefat tarihi hakkında ise tüm kaynakların verdiği tarih aynıdır. Buna göre Zekeriyazâde Zilhicce 1053/Şubat 1643 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir[96].

Mencek Paşa'nın İstanbul'a ulaştığı tarih, Yahya Efendi'nin vefatından sonra olmalıdır. Zira şairin, Yahya Efendi'nin Dimeşk kadılığı döneminde onu öven bir methiyesi bulunmaktadır. Bu bağlamda eğer Mencek Paşa, Yahya Efendi'nin vefatından önce İstanbul'a ulaşmış olsaydı, şairin İstanbul'daki ikameti esnasında vefat eden Yahya Efendi için bir mersiye söylemesi gerekirdi. Ama şairin mersiye

---

92 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 172.

93 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 467.

94 Bkz., ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 145; İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'Arifîn*, II, 532; Keḥḥâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, XIII, 197; Muhammed Ahmed Dernîḳa, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medḥi'n-Nebevî*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut-2003, s. 440.

95 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, V, 1674.

96 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 172; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, V, 1674.

şiirleri arasında Zekeriyazâde için söylediği bir şiir bulunmamaktadır. Ayrıca şairin İstanbul'a gitmesinde temel rolü oynayan şahıs Yusuf el-Fetḥî'dir ve bu olayda ömrünün sonlarına doğru uğradığı iftiralar sebebiyle sağlığı bozulan Zekeriyazâde'nin adı hiç geçmemektedir[97]. Bu veriler birlikte düşünüldüğünde Mencek Paşa'nın, İstanbul'a gitmek için Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin vefatından sonra yola çıktığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bu durum da yukarıda bahsedilen Kocahusamzade'nin biyografisinden çıkarılan sonuçla örtüşmektedir. Bütün bu değerlendirmelerin sonucunda Mencek Paşa'nın, 1053/1643 yılının sonlarında ya da 1054/1644 yılının başlangıcında Dimeşḳ'tan yola çıkmış ve 1056/1646 yılının sonlarında İstanbul'dan ayrılıp Dimeşḳ'a dönmüş olduğu tespiti ağırlık kazanmaktadır.

Mencek Paşa, padişahtan ve kendisine vaatlerde bulunan İstanbul eşrafından beklediği teveccühü görememiş, Anadolu'da ve İstanbul'da geçirdiği yaklaşık iki yılın ardından hayal kırıklığına uğramış bir şekilde memleketi Dimeşḳ'a geri dönmüştür. el-Muḥibbî'nin verdiği bilgilere göre şair, bu yolculuğunu ve bu süre zarfında yaşadıklarını, şair Ebû Firâs el-Ḥamdânî'nin (357/968) Bizans'taki esaret hayatıyla özdeşleştirerek bu süre zarfında söylediği şiirleri *"Rum diyarında söylenen şiirler"* anlamında ***rûmiyyât*** olarak isimlendirmiştir[98]. Şair, rûmiyyât temalı şiirinden olan aşağıdaki beyitlerde, İstanbul'dan ayrılmak üzere gemiye bindiğinde hissettiklerini şöyle ifade etmektedir[99]: (el-Kâmil)

1 ذَهَبَ الشِّرَاعُ وَضَلَّتِ الْمَلاَّحُ فِي جُنْحِ لَيْلٍ مَا لِذَاكَ صَبَاحُ

2 وَسَفِينَتِي لَمْ يَبْقَ مِنْهَا قِطْعَةٌ إِلاَّ وَمَزَّقَهَا بِلًى وَرِيَاحُ

3 وَالسُّحْبُ تَهْطِلُ وَالرُّعُودُ صَوَاعِقٌ وَالْبَرْقُ سَيْفٌ فَاتِكٌ سَفَّاحُ

4 وَجَّهْتُ وَجْهِيَ نَحْوَ بَابِكَ رَاجِياً إِذْ سُدَّتِ الْأَبْوَابُ يَا فَتَّاحُ

1. "Sabahı olmayan bir gecenin zifiri karanlığında yelken çekip gitmiş ve gemilerin kaptanları yollarını şaşırmıştır."

---

97 Kaya, "Yahya Efendi, Zekeriyyâzâde", *DİA*, XVIV, 245.

98 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 412. Şairin söz konusu şiirlerinden örneklerin tahlili için bkz. s. 314-329.

99 *Dîvânu Mencek Paşa*, 218. Şiir, s. 314.

2. "Benim gemimden ise geriye, rutubetin ve rüzgarların parçalayıp dağıtmadığı bir parça bile kalmamıştır."

3. "Gök gürültüleri yıldırım saçarken sağanak halde yağmur yağıyor ve şimşekler de acımasızca kan dökerek ölüm saçan bir kılıçtır."

4. "Ey Fettâh olan Allah'ım! Bütün kapılar kapanınca ben umut ederek senin kapına yüzümü çevirdim."

Memleketine döndükten sonra yaptığı bu yolculuğun acısını ömrü boyunca unutamayan ve hayatının sonuna kadar bu yolculuktan dolayı pişmanlık duyan Mencek Paşa hayata küserek evine kapanmış, uzun bir süre kimseyle görüşmemiştir. Şair bu uzlet hayatını vefatından yaklaşık bir yıl öncesinde terk ederek, başta el-Muḥibbî'nin babası Faḍlullah Efendi olmak üzere çocukluk yıllarında tanıdığı arkadaşlarıyla tekrar görüşmeye başlamıştır[100].

[100] el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, IV, 420.

2.5. VEFATI

Evine kapanıp yıllarca insanlardan uzak yaşayan Mencek Paşa, vefatından bir yıl öncesinde tekrar eski dostlarıyla görüşmeye ve çocukluk arkadaşlarını ziyaret etmeye başlamıştır. Bu ziyaretlerden birine dair el-Muḥibbî'nin aktardığı bir hatıra, şairin ömrünün son yılındaki durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Bir gün Mencek Paşa el-Muḥibbî'nin babasına ziyarete gelmiş ve genç yaştaki el-Muḥibbî'ye *"Sana yazdıracağım şiiri yaz. Bu şiiri ben bu gece söyledim."* diyerek Dimeşḳ'ın ileri gelenlerinden bir grubu ima ettiği 5 beyitlik bir mukatta'a yazdırmıştır. Bu olaydan günler sonra ise el-Muḥibbî şairin şöyle dediğini duymuştur: *"Sonunda bu beş beytin yazılı olduğu eski karalamalarımı bulabildim. Ben onları 35 yıl önce söylemiştim. Aynı düşünceler yine zihnime geldi. Bu tuhaf bir durum."* Bu hatırada anlatılanlar ömrünün sonlarına doğru Mencek Paşa'nın daha sık karşılaşacağı bir durumdur. Çünkü ömrünün sonlarına doğru şairin yaşlılığından dolayı düşüncelerinde ve sözlerinde tutarsızlıklar görülmeye başlamıştır[101].

Vefatından birkaç ay öncesinde hastalanan Mencek Paşa'nın bu rahatsızlığı uzun bir süre geçmemiştir. Şairin son şiiri, bu hastalığı esnasında söylediği aşağıdaki kasidedir[102]: (el-Kâmil)

1 دَارٌ عَلَيْهَا وَحْشَةٌ وَقَتَامُ ذَهَبَتْ بِرَوْنَقِ حُسْنِهَا الْأَيَّامُ

2 كَانَتْ بِهَا شَمْسُ السَّعَادَةِ لَمْ تَغِبْ مِنْ حَوْلِهَا كُلُّ الْبُدُورِ قِيَامُ

3 سُبْحَانَ مَنْ قَرَنَ الْخُرُوجَ مِنَ الْحِمَا بِالْقَتْلِ لَمَّا اسْتَوْلَتِ الْحُكَّامُ

4 لاَ الْعَيْشُ عَيْشٌ بَعْدَ سُكَّانِ الْحِمَا كَلاَّ وَلاَ تِلْكَ الْخِيَامُ خِيَامُ

5 ذَهَبَ الشَّبَابُ فَلاَ أَنِيسَ بَعْدَهُ وَأَتَى الْمَشِيبُ فَلاَ عَلَيْهِ سَلاَمُ

6 أَوَ مَا تَرَاهُ فِضَّةً فِي عَارِضِي سَبَكَتْهُ فِي نِيرَانِهَا الْأَيَّامُ

7 بِيضُ النُّصُولِ تَجَرَّدَتْ مِنْ جَفْنِهَا فَعَلَى الْحَيَاةِ تَحِيَّةٌ وَسَلاَمُ

---

101 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 421.

102 *Dîvânu Mencek Paşa*, *Zeylu'd-Dîvân*, 31. Şiir, s. 441-443.

8 فَإِذَا الْحَبِيبُ أَسَا بِنَا أَوْ أَحْسَنَا نَرْضَى بِذَاكَ وَمَا عَلَيْهِ مَلاَمُ

9 تَرَكُوا حَلاَوَةَ كُلِّ عَيْشٍ عَلْقَماً تُرْدِي النُّفُوسُ وَتُسْقِمُ الْأَسْقَامُ

10 لَيْسَ تَطِيبُ لَنَا حَيَاةٌ بَعْدَهُم كَانَتْ ضِيَاءَ عُيُونِنَا الْآرَامُ

11 مَا كُنْتُ أَرْضَى بِالْمَجَرَّةِ مَوْرِداً وَظِلاَلِهَا وَأَحِبَّتِي مَا دَامُوا

12 لَيْتَ الْحَيَاةَ تَزُولُ بَعْدَ ذَهَابِهِمْ شَطُّوا فَمَا بَعْدَ الْمَرَامِ مَرَامُ

13 قَصْرٌ عَلَى فَلَكِ السَّعَادَةِ شَادَهُ الْمَنْجَكِيُّ مُحَمَدٍ الضِّرْغَامُ

14 فَسَقَتْ ضَرِيحاً قَدْ حَوَاهُ سَحَابَةٌ تَهْمِي عَلَيْهِ رَحْمَةٌ وَسَلاَمُ

15 مِنْ آلِ مَنْجَكَ طَابَ نَشْرُ حَدِيثِهِمْ كَالزَّهْرِ فِي الْأَكْمَامِ حَيْثُ أَقَامُوا

16 قَوْمٌ صَغِيرُهُمْ كَبِيرٌ فِي الْعُلاَ يَهْوِى الْجَمِيلَ وَلَمْ يُرِعْهُ فِطَامُ

17 قَوْمٌ إِذَا رَكِبُوا الْجِيَادَ لِمَوْقِفٍ نَبَتُوا رُباً وَعَلَى الْكِرَامِ كِرَامُ

18 قَوْمٌ إِذَا سَلَّتْ ذُكُورُ سُيُوفِهِمْ قَتَلَ النِّسَاءَ الْهَمُّ وَالْأَوْهَامُ

19 قَدْ مَجَّنِي أَجَلِي وَكُنْتُ أَرُومُهُ يَوْمَ النَّوَى إِذْ شَطَّتِ الْأَقْوَامُ

20 غَيْرِي يُبَالِي بِالْفَخَارِ وَإِنَّنِي فَحْلُ الرِّجَالِ وَرُتْبَةٌ وَمَقَامُ

21 إِذ مَنْشَئِي قَدْ كَانَ تَحْتَ سُرَادِقٍ خُدَّامُهَا الصَّمْصَامُ وَالْقَمْقَامُ

22 جَدِّي الَّذِي مَلَكَ الْبِلاَدَ بِرَأْيِهِ لاَ بِالْجُنُودِ الْبَاسِلُ الْبَسَّامُ

23 قَدْ كَانَ مَمْلُوكاً وَأَصْبَحَ مَالِكاً كُلُّ الْمُلُوكِ بِبَابِهِ خُدَّامُ

24 قَدْ عَمَّرَ الْخَانَاتِ فِي سُبُلِ الْهُدَى لَمْ تُحْصِهَا صُحُفٌ وَلاَ أَقْلاَمُ

25 تِسْعاً وَتِسْعِيناً بَنَاهَا مُخْلِصاً ذَاكَ الْأَمِيرُ الْمُحْسِنُ الْمِنْعَامُ

26 دَارُ الْأَمِيرِ أَبِي الْمَعَالِي مَنْجَكٍ مِنْ دُونِ بَعْضِ بِنَائِهَا الْأَهْرَامُ

27 وَلَهُ قُصُورٌ شُيِّدَتْ فَوْقَ الْعُلاَ بَوَّابُهَا الْإِجْلاَلُ وَالْإِعْظَامُ

28 وَمَسَاجِدٌ قَدْ أُسِّسَتْ بِيَدِ التُّقَا فِيهَا رِجَالٌ سُجَّدٌ وَقِيَامُ

29 مَلِكٌ إِذَا أَمَّ الضُّيُوفُ جَنَابُهُ يَدْعُو الْقِرَى لِسَبِيلِهِ الْإِنْعَامُ

30 مَلِكٌ إِذَا سُلَّتْ صَوَارِمُ جُنْدِهِ عِيدَانُهَا الْهِنْدِيُّ وَالصَّمْصَامُ

31 مَلِكٌ إِذَا ازْدَحَم الْمُلُوكُ بِمَوْرِدٍ صَدَرُوا بِهِ وَقُلُوبُهُنَّ أُوَامُ

32 مَلِكٌ إِذَا ضَنَّ السَّحَابُ بِوَبْلِهِ فَاضَتْ بُحُورٌ مِنْ يَدَيْهِ سِجَامُ

33 إِنْ ضَلَّتِ الضِّيفَانُ عَنْ أَبْوَابِهِ يَهْدِيهِمُ لِسَبِيلِهِ الْإِكْرَامُ

34 وَلَهَا مَوَاقِدُ مِنْ لَظَى نِيرَانِهَا يَدْعُو بِأَلْسِنَةِ الْقِرَى الْإِضْرَامُ

35 سَحَرُوا بِهَاتِيكَ الْمَوَاقِدِ عَنْبَراً إِذْ أُمْطِرُوا مِنْ رَاحَتَيْهِ سِجَامُ

36 تَبًّا لَدُنْيَانَا فَكُلُّ صَنِيعِهَا أَبَداً شُرُورٌ وَالسُّرُورُ مَنَامُ

37 أَفْعَالُنَا أَفْعَى لَنَا مَا بَيْنَنَا تَسْعَى لِمهْلِكِنَا وَنَحْنُ نِيَامُ

38 ذَلَّتْ وَجُوهُ النَّاسِ إِذْ قَعَسَ الْحِجَا وَتَعَاظَمَتْ سُفُلُ الرِّجَالِ وَقَامُوا

39 ذَهَبَ الَّذِينَ يُعَاشُ فِي أَكْنَافِهِمْ وَبَقِيتُ فِي خَلَفٍ هُمُ الْأَنْعَامُ

40 إِنِي لَأَشْهَدُ أَنَّ رَبِّي وَاحِدٌ وَنَبِيَّهُ لِلْمُرْسَلِينَ إِمَامُ

41 مَيْلُ الْقُلُوبِ إِلَى سِوَاهُ ضَلَالَةٌ وَسِوَى الْمُهَيْمِنِ كُلُّهَا أَصْنَامُ

42 صَلَّى الْإِلَهُ عَلَى النَّبِيِّ وَآلِهِ وَعَلَى صَحَابَتِهِ رِضاً مَا دَامُوا

43 هَذِي الْمَظَاهِرُ وَالظَّوَاهِرُ كُلُّهَا فِتَنٌ لَدَيْكَ وَكُلُّهَا أَحْلَامُ

1. "Üzerinde ıssızlık ve kara bulutlar olan, güzelliğinin şaşaasını günlerin alıp götürdüğü bir ev..."

2. "Bu evde mutluluğun güneşi hiç batmamıştı ve çevresinde dolunaylar el pençe dîvân dururdu."

3. "Allah'ın yöneticiler ele geçirince koruluktan çıkmaya bir de ölümü eklemesi ne kadar da hayret verici bir durumdur."

4. "Bu koruluğun ahalisinden sonra artık ne hayat bildik hayattır, ne de çadırlar çadırdır."

5. "Gençlik gitti, ondan sonra artık cana yakın bir dost yoktur. İhtiyarlık geldi, ona selam olmasın."

6. "Şakaklarımda gördüğün bu gümüşler var ya, onları ateşlerinde günler eritip kalıba dökmüştür."

7. "Keskin kılıçların tuğları kınlarından sıyrıldı, öyleyse hayata selam olsun!"

8. "Sevgili bize iyi de davransa kötü de davransa biz ona bir kınama olmaksızın bundan razı oluruz."

9. "(Şimdiyse) yaşamanın bütün tatlılıklarını aldılar götürdüler de geriye Ebucehil karpuzu bıraktılar. (Artık) nefisler tüketiyor ve hastalıklar hasta ediyor."

10. "Onlardan sonra hayat bize hiç zevk vermiyor, (halbuki) ceylanlar bizim gözümüzün ışığıydı."

11. "Dostlarım var olduğu sürece ben kehkeşanın (Samanyolu yıldızlarının) gelişine ve gölge etmesine bile razı değildim."

12. "Keşke hayat da onların gidişinden sonra yok olup gitseydi. Onlar uzaklaşıp gittiler, artık dilekler eski dilekler değildir."

13. "Bir Aslan olan Muhammed el-Mencekî, sarayı işte bu mutluluklar üzerine inşa etmişti."

14. "Onu barındıran türbeyi bir bulut gözyaşı dökerek sulasın. Rahmet ve esenlik onun üzerine olsun."

15. "(Benim babam), ayağa kalktıklarında tomurcukların arasında çiçekler gibi hatıralarının güzel kokuları yayılmış Mencek sülalesindendir."

16. "Onların küçükleri yüceliklerde büyüklerdi ve sütten kesilmek onları güzele sevdalanmaktan korkutmazdı."

17. "Onlar bir menzile varmak için soylu atlara bindiklerinde, şerefli kişilerin üstünde şereflilerin olduğu tepelikler bitiren/yeşerten bir kavimdi."

18. "Onlar kılıçlarının has çeliklerini kınlarından çektiklerinde keder ve kaygılar kadınları öldürürdü."

19. "Ecelim beni kabul etmeyip ağzından tükürdü ve bu topluluklar uzaklaşınca ben menzil günündeki ecelimi arzular oldum."

20. "Övünmeye benden başkası aldırış eder. Ben erlerin yiğidi, pâye ve makâmım."

21. "Çünkü benim aslım, hizmetçileri keskin kılıçlar ve yüce efendiler olan bir otağdır."

22. "Benim yiğit ve güler yüzlü dedem yurtlara askerlerle değil, fikri ve kavrayışıyla sahip olmuştur."

23. "Önce kölemendi, ardından tüm kralların kapısında hizmetçi olduğu bir sahip oldu."

24. "Allah yolunda sayfaların ve kalemlerin sayamayacağı hanları imar etti."

25. "Bu iyilik sahibi, çok lütufkar olan emîr halis bir niyetle doksan dokuz tane hayrat yaptırdı."

26. "Piramitler, yüceliklerin babası Emîr Mencek'in obasının yapılarından bir kısmının bile gerisinde kalır."

27. "Onun, yüceliklerin üzerine inşa edilmiş, ululama ve yüceltmenin kapıcılık ettiği sarayları vardır."

28. "... ve takva elinin temellerini attığı, içerisinde secde erden ve kıyamda duranların olduğu camileri vardır."

29. "O öyle bir kraldır ki, misafirler onun yüce şahsına yönelince ihsan ona doğru misafirliğe çağırır."

30. "O öyle bir kraldır ki, onun askerlerinin kılıçları kınlarından çekildiğinde ince kılıçlar hint yapımı çelikler ve keskin kılıçlardır"

31. "O öyle bir kraldır ki, krallar bir suyun başına üşüştüklerinde, kalplerin susuzluktan yanmış olsa da onu öne geçirirler."

32. "O öyle bir kraldır ki, eğer bulut yağmurunda cimrilik etse, onun iki elinin denizleri çağıldayıp taşar."

33. "Eğer misafirler onun kapılarını şaşırıp kaybetseler, ona giden doğru yolu ikram onlara gösterir."

34. "Onun kapılarının alevli ateşleri olan ocakları vardır ve tutuşturulmuş ateş misafirperverliğin lisanıyla davet etmektedir."

35. "Bu ocakları amber tütsüleriyle yakıp kızdırmışlardır. Çünkü onun iki avucundan onların üzerine çağıldayan yağmurlar yağar."

36. "Yazıklar olsun dünyamıza. Onun bütün işleri sonsuz kötülüktür. Mutluluk ise uykudadır."

37. "Yaptıklarımız/amellerimiz, biz uyurken bizi öldürmek için aramızda dolaşıp duran engerek yılanımızdır."

38. "Akıl kamburlaşınca insanlardan ileri gelenler aşağılandı, aşağılık adamlar

ise çalım satarak ayağa kalktılar."

39. "Himayelerinde yaşanılanlar gittiler ve ben, kendileri davarlar olan sonrakilerin içinde kalakaldım."

40. "Ben Rabbimin bir olduğuna ve Peygamberinin de rasullerin imamı olduğuna şahadet ederim."

41. "Kalplerin ondan başkasına meyletmesi sapkınlıktır, hükümran olan Allah'ın dışındaki her şey puttur."

42. "Allah peygamberine, onun ehl-i beytine ve ashabına salât etsin, rıza hep onların üzerine olsun."

43. "Bu görünenler ve suretlerin hepsi senin önündeki bir imtihandır ve hepsi hayalden ibarettir."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki kasidesi, el-Muḥibbî'nin de belirttiği gibi[103], her ne kadar edebî sanatların kullanımı ve kaside bütünlüğü açısından diğer şiirlerinin yanında sönük bir yapıda olsa da, şairin son şiiri olması bakımından önemlidir. Zira şiirin muhtevasında da görüldüğü gibi, ecelinin yaklaştığını düşünen şair, kendinden sonrakilere bıraktığı bir vasiyetname sadedinde hayatının özetini ve düşüncelerini ifade etmektedir.

Mencek Paşa yukarıdaki şiiri söyledikten birkaç gün sonra, 1080/1669 tarihinde, 73 yaşında vefat etmiş ve Dimeşḳ'ta Meydânu'l-Hasâ semtinde dedelerinin yaptırdığı Mencek Camiindeki aile türbesine defnedilmiştir[104].

---

103 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 421-422.

104 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 422, Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 153.

3. ŞAHSİYETİ ve EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Şair Mencek Paşa son derece zeki ve cömertliğiyle meşhur bir şahsiyettir. Kaynaklar Mencek Paşa'yı, Allah vergisi bir zeka ve hafıza gücüne sahip, geniş bir hayal gücü olan ve hayalinde tasavvur ettiği mefhumu en güzel şekilde ifade edebilen, fasîh konuşan ve geniş bir kültür sahibi olan, ezberinde pek çok bilgiyi deruhte etmiş, insanlarla güzel ilişkiler kuran, ahlak olarak cömert ve mütevazı biri olarak tarif etmektedir[105].

Edebiyatı ve şiiri bir yaşam şekli olarak benimseyen ve bütün ömrünü buna adayan Mencek Paşa, Arap edebiyatı ve şiirini gelecek nesillere aktarmaya çalışmış, bu bağlamda çocuklarla ilgilenerek onlara şiir okutup öğretmiştir. Dönemin biyografi alimlerinden el-Muḥibbî'nin şu cümleleri şairin bu yönünü gösteren güzel bir örnektir. *"Vefatından yaklaşık bir yıl kadar önce evinde inzivaya çekilmeyi bırakıp tekrar dışarı çıktı. Çocukluk günlerinden beri arkadaşı olan kişilerle tekrardan samimiyet kurup onlarla beraber oldu. Çocukluk arkadaşlarından biri de babamdı. İkisi arasında bir takım acayip diyaloglar ve garip konuşmalar geçerdi, ben de onların hizmetini görürdüm. Çoğu kez emir (Mencek Paşa) bana seslenir ve babamdan usta şairlerin dîvânlarını isterdi. Beni yanlarına oturtur ve seçtiği kasideleri okumamı ister, kasidedeki anlaşılması zor lafızlarla ilgili sorular sorardı. Ben bildiğim kadarıyla cevap verirdim ve benim için dua ederdi. Bana bir takım manaları öğretmeye oldukça düşkündü. Bu dönemde kendisinden, hem kendi şiirlerinden hem de başkalarının şiirlerinden pek çok şiir yazdım."*[106]

Mencek Paşa Arapçadaki yeterliliği ve başarısı yanı sıra Türkçe ve Farsça bilmekteydi. Kendisiyle aynı dönemde yaşamış Osmanlı şairlerinden İsmetî'nin (1076/1665) bir beytini, yine Türk Dîvân edebiyatının meşhur şairlerinden Fuzûlî'ye (963/1556) ait bir beyti Arapçaya manzum olarak çevirmesi, ayrıca Fuzûlî'nin bir şiirine Türkçe bir nazîre söylemesi şairin Türkçe bilgi ve becerisini

---

105 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 410.
106 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 420.

ortaya koyan örneklerdir[107]. Aynı şekilde şairin dîvânında Farsçadan manzum olarak tercüme ettiği beyitler de bulunmaktadır[108]. Türkçe ve Farsça şiirlerin çevirilerini manzum olarak yapması, ayrıca Türkçe bir şiire Türkçe nazîre söylemesi Mencek Paşa'nın her iki dilde de temel düzeyin üstünde bilgisinin olduğunu göstermektedir.

Mencek Paşa, kendisiyle aynı dönemde yaşamış edebiyatçılardan ve şairlerden saygı gören bir şairdir. XVII. yüzyılda yaşamış ve kendisinden yaşça küçük olan İbnu'n-Naḳîb'in Mencek Paşa'dan karanfil çiçeğini tasvir etmesini istemesi ve Mencek Paşa'yı öven şiirler söylemesi bunun göstergesidir[109]. Mencek Paşa'yla aynı dönemde yaşamış şairlerden İbnu'n-Naḥḥâs el-Ḥalebî (1052/1642)[110] de Mencek Paşa için methiyeler söylemiştir[111].

Dönemin meşhur edebiyatçılarından ve biyografi alimlerinden Şihâbuddîn el-Ḫafâcî (1069/1659), Mencek Paşa'yla Dimeşḳ'ta görüşüp sohbet ettiği bölümde şairden övgüyle bahsetmektedir[112]. Şairin şiirlerini bir dîvânda toplayan Faḍlullah Efendi (1082/1671)[113] de Dîvân'a yazdığı giriş bölümünde Mencek Paşa için övgü dolu cümleler kullanmakta, *zamanının fazilet ve edebiyatta Ebû Nuvâs'ı, şeref ve asalette ise Ebû Firâs'ı olduğunu* söylemektedir[114].

Mencek Paşa'nın en önemli eseri şairin yaklaşık 2800 beyti muhtevi şiir dîvânıdır. Şair, muhtemelen ömrünün son merhalesinde yaşadığı sıkıntılar sebebiyle, hayattayken şiirlerini bir dîvânda toplama fırsatı bulamamış, vefatından sonra şiirlerini *Hulâṣatu'l-Eser* müellifi el-Muḥibbî'nin babası Faḍlullah Efendi toplayarak şairin dîvânını oluşturmuştur. el-Muḥibbî, babası tarafından Mencek Paşa'nın şiirlerinin bir dîvânda toplanmasından sonra, şairin dîvânının

---

107 Mencek Paşa'nın bahsi geçen tercümeleri için bkz. s. 352-353.

108 *Dîvânu Mencek Paşa*, 176. Şiir, s. 278, el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 144.

109 İbnu'-Naḳîb Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Maṭba'atu Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabi, Dimeşḳ-1383/1963, s. 194, 173-176.

110 İbnu'n-Naḥḥâs'ın biyografisi için bkz. Mehmet Mesut Ergin, *İbnu'n-Naḥḥâs el- Ḥalebî ve Şiirleri, Araştırma Yayınları*, Ankara, 2008.

111 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 225.

112 el-Ḫafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, I, 233.

113 Biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, III, 277-286.

114 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 35.

beğenildiğini ve elden ele dolaştırılıp okunduğunu belirtmektedir[115]. Bu bilgiyi Arap edebiyatı tarihçilerinden Muhammed b. Kennân es-Sâlihî (1153/1740) de teyit etmekte ve Mencek Paşa'nın dîvânının edebiyat meclislerinde mütalaa edilen ve severek okunulan bir eser olduğunu söylemektedir[116].

Bahsi geçen Dîvân'dan başka Mencek Paşa'nın *Mecmû'atu'l-Emîr Mencek Paşa* isminde bir eseri daha bulunmaktadır[117]. Şairin kendi şiirlerinden bazılarını ve başka şairlere ait bazı şiirlerden derlediği bu şiir seçkisi 312 varaktan ibarettir ve halen el yazması olup yayınlanmamıştır[118]. Mencek Paşa'nın, bu eseri için söylediği bir vasıf şiirindeki ifadeleri şu şekildedir[119]: (el-Basîṭ)

1 مَجْمُوعَةٌ جُمِعَتْ مِنْ كُلِّ نَادِرَةٍ كَأَنَّهَا رَوْضَةٌ بَلْ خُلْقِ صَاحِبِهَا

2 كَأَنَّهَا سِحْرُ أَجْفَانِ الْحِسَانِ بِنَا فِي الْفِعْلِ أَوْ أَكْؤُسُ الصَّهْبَا بِشَارِبِهَا

3 كَأَنَّهَا الْبَدْرُ إِنْ قَلَّبْتَهَا صُحُفاً كَأَنَّهَا الشَّمْسُ إِذْ تُطْوَى بِمَغْرِبِهَا

1. "Nadir şiirlerden derlenmiş bir mecmua, sanki bir bahçe gibi, hatta sahibinin ahlakı gibidir."

2. "Sanki güzellerin göz kapaklarının bizi etkileyen sihri ya da şarap kadehinin, onu içeni etkileyişi gibidir."

3. "Sayfalarını çevirdiğinde sanki bir dolunaydır. Dürüldüğünde de sanki batmakta olan güneştir."

Sonuç olarak Mencek Paşa, sahibi olduğu yaklaşık 2800 beyti muhtevi şiir dîvânıyla, XVII. yüzyılda yaşamış Osmanlı dönemi Arap şairlerin en önde gelenlerindendir. Şairin Dîvân'ı, bu dönemin de Arap edebiyatının önceki dönemlerini aratmayacak şairlerinin olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Çalışmanın sonraki bölümünde şairin Divân'ı muhteva açısından tahlil edilecektir.

---

115 el-Muḥibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, II, 356, IV, 413.

116 Muhammed b. Kennân eṣ-Ṣâlihî, *Yevmiyyât Şâmiyye*, thk. Ekrem Hasan el-'Alibî, Dâru'ṭ-Ṭıbâ', Dimeşḳ-1990.

117 ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 291.

118 Abdullah el-Cubûrî, *Fehrasu'l-Mahṭûṭâti'l-'Arabiyye fî Mektebeti'l-Evḳâfi'l-'Âmme fî Bağdâd*, Ri'âsetu Dîvâni'l-Evḳâf, Bağdat-1974, III, 161-162.

119 *Dîvânu Mencek Paşa*, 82. Şiir, s. 189.

İKİNCİ BÖLÜM:

MENCEK PAŞA'NIN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1. MENCEK PAŞA DÎVÂNI'NIN TANITIMI

I. BÖLÜM'de konu edildiği üzere Mencek Paşa'nın şiirleri şair hayattayken bir dîvânda toplanmamıştır. Vefatından sonra şairin şiirleri, Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin talimatıyla, *Hulâṣatu'l-Eser* isimli biyografi kitabının sahibi el-Muḥibbî'nin babası Faḍlullah el-Muḥibbî Efendi tarafından bir şiir dîvânında derlenmiştir[120]. Ancak Faḍlullah Efendi, Mencek Paşa Dîvân'ı için yazdığı mukaddimede de belirttiği gibi [121], şairin şiirlerinin tamamına ulaşamamıştır. ez-Zirikli'nin de belirttiği[122] Dîvân'ın bu özelliği sonucu, mahtût nüshaları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle şairin şiirlerinin muhteva tahlilinden önce bu çalışmanın hazırlanmasında esas alınan baskılar ve bu baskıların kaynakları olan el yazması nüshalar hakkında bilgi verilmesi, Dîvân'daki şiirlerin Mencek Paşa'ya aidiyeti konusundaki şüpheleri ortadan kaldırması bakımından önemlidir.

Mencek Paşa Dîvân'ının şu ana kadar yapılmış iki ayrı baskısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1301/1884 yılında Abdülkadir b. Ömer Nebhân tarafından hazırlanan *Dîvânu'l-Emir Mencek Paşa b. el-Merhûm Muhammed Paşa* ismiyle Dimeşḳ-Ḥafniyye Matbaası'nda yayımlanan baskıdır. 155 sayfadan oluşan söz konusu baskıda Dîvân'ın tahkiki yapılmamış ve baskıda esas alınan elyazması nüsha hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kitabın iç kapağında kitabın isminden sonra kısaca Mencek Paşa ve Dîvân tanıtılmaktadır. 2. sayfada Faḍlullah Efendi'nin Dîvân'a yazdığı mukaddime başlamakta ve 6. sayfaya kadar sürmektedir. 6. sayfanın son satırlarında قَالَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى وَرَوَّحَ رُوحَه ifadesiyle verilen bir başlıkla Dîvân'ın şiirleri başlamaktadır. Bu bölümden kitabın sonuna kadar şiirler benzeri başlıklarla verilmiş, ayrıca bir numaralandırma yapılmamıştır.

Dîvân'ın ikinci baskısı ise bu çalışmada esas olarak kabul edilen tahkikli baskıdır. Toplam 503 sayfadan oluşan bu nüsha, Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd

---

120 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, II, 356, IV, 413.
121 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 39.
122 ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, VII, 291.

tarafından yapılmış tahkikli baskıdır. Başlangıçta verilen muhakkikin önsözünden sonra Mencek Paşa'nın hayatına ve şairliğine dair bilgiler verilmiş[123], ardından tahkikin hazırlanmasında uygulanan esaslar ve asıl kabul edilen 1118/1706 tarihli Dimeşḳ-Esed Kütüphanesi 5771 numarada kayıtlı elyazması nüsha başta olmak üzere tahkik esnasında faydalanılan 6 farklı nüsha hakkında açıklamalar yapılmıştır[124]. Bu farklı nüshalar arasında yukarıda hakkında bilgi verilen Dîvân'ın ilk baskısı da bulunmaktadır[125]. Bu bölümün ardından muhakkik, farklı ülkelerde bulunan ulaşamadığı elyazması nüshaların kütüphane kayıtlarını belirtmiş, sonrasında da Dîvân'ın tahkikinde kullanılan ve hakkında bilgi verdiği elyazması nüshalardan örnek sayfalar vermiştir. Bu bölümün ardından Dîvân'ın birinci baskısındaki Faḍlullah Efendi'nin mukaddimesi verilmekte, devamında ise Dîvân'ın şiirlerinin verildiği bölüm başlamaktadır.

Söz konusu tahkikli baskıda şiirler numaralandırılmış, şiirin numarasından sonra asıl kabul edilen elyazması nüshada bulunan şiirin başlığı verilmiştir. Başlıktan sonra şiirin hangi aruz bahrinde olduğu belirtilmiş ve şiir bahrine göre harekelenmiştir. Her şiirin numarasıyla sayfada verilen dipnotta, şiirin hangi nüshada bulunduğuna dair bilgi verilerek elyazması nüshalardaki farklılıklara işaret edilmiş, şayet şiirin diğer nüshalarda farklı bir başlığı varsa bu başlık dipnotta belirtilmiştir. Dipnotlarda nüshalar arasındaki kelime farklılıkları gösterilmektedir. İlgili şiir bir şahıs hakkında söylenmişse dipnotta biyografisi verilmiş, aynı şahıs hakkında söylenmiş başka bir şiirse şahsın biyografisinin verildiği yer dipnotta belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kimi beyitlerde, zor ve nadir anlamlar olursa İbn Manẓûr'un (711/1311) *Lisânu'l-'Arab*'ı kaynak gösterilerek açıklamalar yapılmış, şayet beyitte ya da şiirde tekrarlama, aruz hatası, ayetten iktibas veya başka bir şairin aynı anlamda şiirinin olması gibi özel bir durum varsa, bütün şiirlerde olmamak kaydıyla, bazı yerlerde ek bilgiler verilmiştir.

Tahkikli baskının en önemli özelliği ise 416. numaralı şiirle biten *Dîvân*'ın ana bölümünden sonra *Zeylu'd-Dîvân* başlığı altında, ek bir bölümün

123 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 7-14.
124 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 15-19.
125 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 18.

verilmesidir. Bu bölümde muhakkik esas aldığı elyazmasında bulunmayıp, sadece tahkik esnasında faydalandığı nüshalarda yer alan ya da *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* ve *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'de Mencek Paşa'ya ait olduğu belirtilen 46 şiiri toplamıştır. Bu bölümün ardından kimi kaynaklarda başka şairlere ait olduğu söylenen toplamda 14 beyitten oluşan 3 şiiri ayrı bir bölümde derlenmiştir. Muhakkik, kitabın sonunda fihristleri ve tahkik esnasında faydalandığı eserlerin kaynakçasını vermektedir.

Yukarıda açıklandığı şekliyle, Dîvân'ın bahsi geçen tahkikli baskısına dair asıl alınan elyazması nüshanın tarih olarak şairin vefatından sadece 37 yıl sonra yazılmış olması, tahkikte birden çok yazma nüshanın kullanılması, tahkik metodunun akademik ve dikkatli yapısı gibi özellikleri sebebiyle bu çalışmada söz konusu tahkikli baskı esas alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada, söz konusu baskının sonunda yer alan *Zeylu'd-Dîvân* bölümündeki şiirler de dahil olmak üzere, tekrarları hariç, Mencek Paşa'nın toplam 2773 beyitten oluşan 449 şiiri incelenmiştir. Sıradaki başlıkta şairin bu şiirlerinden örneklerle, şiirlerin muhteva özellikleri ele alınacaktır.

2. DÎVÂN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Şiirde muhteva özellikleri konusunda ilk yapılması gereken, eldeki şiir dîvânının veya mecmuanın içeriğindeki şiirlerin konularına, şiir terminolojisindeki adıyla şiirlerin temalarına göre tasnifi olmalıdır. Tema deyince *şiirde dile getirilen bir tür konu; şiire hâkim olan ve okura duyurulmak istenen duygu, şiiri oluşturan öz, şiirdeki içsel motiflerin bir araya gelmesiyle oluşturulan ve okuyucuya sezdirilme kastı güdülen temel düşünce* akla gelir[126]. Vezin, kafiye, lafızların manaya dair edası ve ahengi gibi konular şiirin şekil özelliklerini oluşturduğu için, şiirin muhteva tahlili yapılırken bu unsurlar üzerinde durulmaz. Şiirin muhteva özellikleri incelenirken ilk olarak, şairi bu şiiri söylemeye sevk eden duygu temelini belirlemek için *şiirin çıkış noktası*, ikinci planda *şiirin ana teması*, ardından anlatımı zenginleştirmek amacıyla şiirde kullanılan yan temaların ana temayla olan irtibatını belirlemek için *şiirde izlek* üzerinde durulur[127].

Cahiliye döneminde temelleri atılan ve sonraki dönemlerde de bir gelenek olarak tevarüs eden klasik Arap şiirinde muhteva tahlili kolay değildir. Zira şair, klasik Arap şiiri kaside yapısı gereği, bir şiirde pek çok konuyu bir arada sunar[128]. Bu bağlamda şiirin ana temasını belirlemede dikkate alınması gereken en önemli husus şiirin söylenme amacıdır. Klasik Arap şiirinin kendine özgü bu yapısal özelliği sebebiyle edebiyat tarihçileri şiirin söyleniş amacını belirlemeye özen göstermiş ve konu bakımından şiir türlerini الغَرَض (çoğulu الأغْرَاض) *"şiirin söylenme amacı"* anlamındaki kelimeyle başlıklandırmıştır[129]. Arap şiirinde ağrâd denilince ilk akla gelen Cahiliye şiirinde şekillenmiş *medîh* (övgü şiiri), *gazel* (güzelleme şiiri), *vasf* (tasvir/betimleme şiiri), *fahr* (övünme şiiri), *hicâ* (taşlama

---

126 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul-2001, s. 419.

127 Nurullah Çetin, *Şiir Tahlilleri*, Öncü Kitap, Ankara-2009, s. 9-12.

128 Şevkî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976, s. 195-219.

129 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2001, s. 301; Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l'Arabiyye fi'l-Luġati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Beyrut-1984, 2. bs., s. 265.

şiiri), *mersiye* (ağıt şiiri) gibi başlıklardır[130]. Sonraki dönemlerde ferdî ve sosyal hayatta yaşanan gelişmeler, *ihvâniyyât* (dostluk şiiri) ve *hamriyyât* (içki ve içki meclisleri tasviri) gibi, klasik şiirde izleri olan, fakat müstakil şiirleri sonraki dönemlerde söylenen, bir takım yeni temaların şekillenmesini de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı döneminde yaşamış Arap şairlerden Mencek Paşa şiirlerinde, yukarıda özetlenmeye çalışılan Arap şiir geleneğine bağlı kalmış ve şiirlerini bu gelenekten beslenerek şekillendirmiştir. Mencek Paşa'nın Dîvân'ında tekrarları hariç olmak üzere toplamda 2773 beyitten oluşan 449 şiir bulunmaktadır. Şairin şiirlerini ana temaları bakımından aşağıda gösterildiği şekilde gruplandırmak mümkündür.

	TEMA	KASÎDE	MUKATTAA	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
1	Medîh	54	34	88	1182
2	Gazel	26	90	116	506
3	Dini İçerikli Şiirler	6	69	75	246
4	İhvâniyyât	10	19	29	241
5	Hicâ	3	44	47	160
6	Vasf	4	33	37	142
7	Fahr	4	7	11	99
8	Rûmiyyât	6	12	18	90
9	Mersiye	2	8	10	44
10	Hamriyyât	1	7	8	34
11	Diğer Konular	0	10	10	29
	TOPLAM	**116**	**333**	**449**	**2773**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Mencek Paşa'nın Dîvân'daki şiirlerinin yarıya yakın bölümü medîh şiirlerinden oluşmaktadır. Medîh şiirlerinin Dîvân'da bu hacimde olmasının başlıca sebebi, tabloda da görüldüğü gibi, diğer şiir türlerinin çoğunlukla mukatta'alardan oluşması, medîh türünün ise ekseriyetinin

---

[130] Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, Maṭba'atu'l-Cevâib, İst.-1302, s. 17; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-'Askerî, *eṣ-Ṣına'ateyn: el-Kitâbe ve'ş-Şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut-1419, s. 131.

kaside olmasıdır. Burada hatırlanması gereken önemli bir husus da yukarıdaki sınıflandırmanın, şiirlerin ana temasına göre yapıldığıdır. Zira şair, özellikle medîh şiirlerinde gazel, hamriyyât, vasf, hicâ ve fahr başta olmak üzere farklı temaları tamamlayıcı unsur olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda yukarıdaki tabloda medîh dışındaki diğer temaların, her ne kadar müstakil şiir sayıları ve bu sayılara göre belirlenen beyit adetleri medîhten az olsa da, her biri Mencek Paşa'nın şiirinde dikkate alınması ve müstakil olarak incelenmesi gereken temalardır.

Yukarıda verilen tablonun yüzdelik dilimlerle grafiksel olarak ifadesi aşağıda görüldüğü şekildedir:

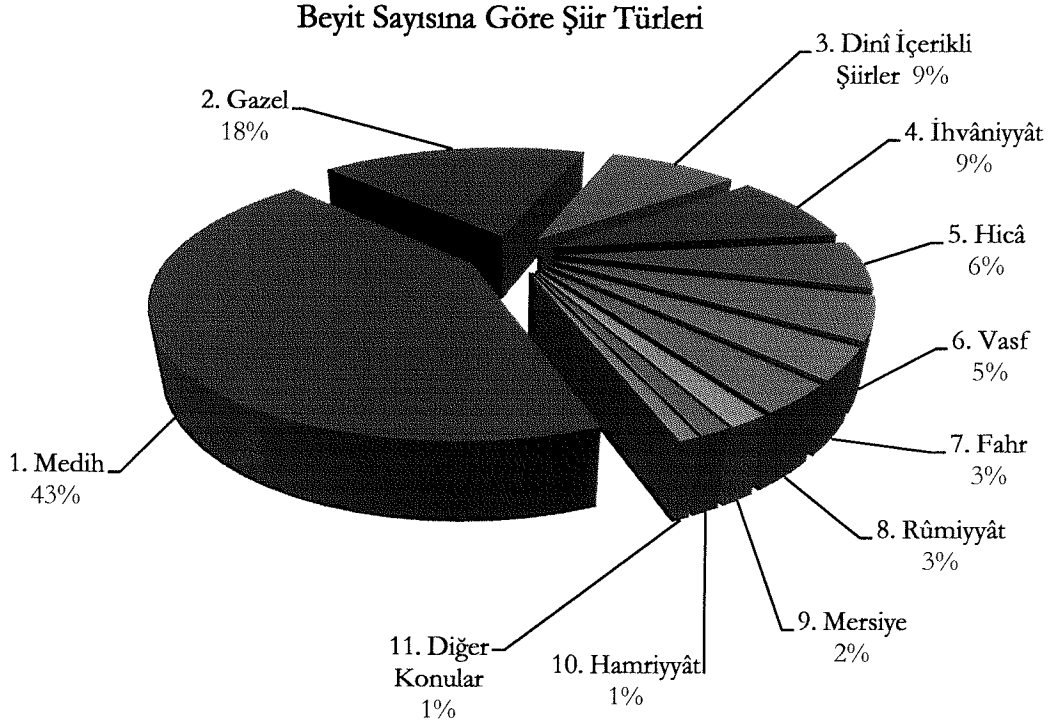

Çalışmamızın bu bölümünde, yukarıda yüzdelik dilimleri verilen şiir türleri, muhteva ağırlıklarına göre sırasıyla müstakil başlıklar altında ele alınacak, her bölümde söz konusu olan şiir türüne dair örnekler incelenerek Mencek Paşa'nın ilgili türe dair anlatım özellikleri örnekler üzerinden açıklanacaktır.

2.1. MEDİH

Sözlükte "övme, birinin güzel özelliklerini ve meziyetlerini dile getirme" gibi anlamları olan[131] *medih* kelimesi, Arap edebiyatında bir kişiyi, bir topluluğu ya da bir mekanı övme maksadıyla yazılmış şiirlerin genel adıdır. Şairin, memduha dair akıl, adalet, kahramanlık, iffet gibi erdemlerini dile getirdiği medih şiiri, Ḳudâme b. Cafer ve Ebu Hilâl el-'Askeri gibi edebiyatçıların da eserlerinde belirttiği üzere Arap şiirinin en temel altı temasından biridir[132].

Cahiliye döneminde medih şiiri daha çok, yapılan iyiliğe teşekkür sadedinde söylenen ve şairin teşekkür etmek için, memduhun faziletlerini ve güzel meziyetlerini dile getirdiği şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî ile başlayan, şiirle kazanç elde etme geleneğinin sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmasıyla medih şiiri, şairlerce bir nevi gelir elde etme yolu olarak kabul görmüştür. Elbette yöneticiler için söylenen medih şiirleri sadece para ve kazanç elde etmek için söylenmiş şiirler değildir. Şairler farklı münasebetlerle memduha teşekkür veya memduhu tebrik etmek, memduhta gördüğü zenginlik, cömertlik, kahramanlık gibi güzel özelliklere dair hayranlığını dile getirmek için de medih şiirleri söylemiştir. Ancak yöneticiler kendilerinin övüldüğü şiirlerle, tebaaları ve toplumları içerisinde saygınlıklarını arttırmak, ayrıca düşmanlarına karşı da meziyet ve faziletlerinin dile getirilmesini sağlamak gibi sebeplerle, kendilerine medih söyleyen şairlere ağır hediyeler, yüksek meblağda bağışlar vererek medih şiirinin yaygınlaşmasını teşvik etmişlerdir. Bu sebeple özellikle Emevîler ve Abbasiler döneminde başta halifeler olmak üzere yöneticileri öven şiirlerde, şairlerin memduhtan ihsan ve hediye beklentisiyle medih şiiri söylemiş olmaları Arap edebiyatında bir vakıadır[133].

---

131 el-Ḫalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Dâvud Sellûm, Dâvud Selmân el-'Anbekî, İn'âm Dâvud Sellûm, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût-2004, s. 772.

132 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Ş'ir*, s. 17; Ebû Hilâl el'Askerî, *eṣ-Ṣına'ateyn*, s. 131.

133 Medih şiiriyle gelir elde etme ve şairlerin şiiri geçim temini için bir araç olarak görmesi konusunda geniş bilgi için bkz. el-Hasen b. Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde fî Meḥâsini'ş-Şi'ri ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muḥyiddîn Abdulhamid, Dâru'l-Cîl, Beyrut-1401/1981, 5. bs., I, 80-86; Ahmed Ebu Ḥâḳa, *el-Funûnu'l-Edebiyye 'inde'l-'Arab 11: Fennu'l-Medîḥ*, Dâru'ş-Şarḳi'l-Cedîd, Beyrut-1962, s. 36-50.

Arap edebiyatının farklı dönemlerinde, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısına göre medih şiirinin de amacı ve yapısında farklılıklar ve yenilikler olmuştur. İslam dininin Arap toplumunda meydana getirdiği köklü değişim medih şiirine de yansımış ve bu dönemde Hz. Peygamber'i (sav) öven naat türündeki dini içerikli medih şiirleri söylenmiştir. Sonraki dönemlerde yöneticiler ve devlet adamları için söylenen medih şiirlerinin yanı sıra, aynı anda hem dini hem de siyasi maksatlarla söylenmiş Hz. Peygamber'in (sav) ehl-i beytinin övüldüğü medih şiirleri, alimleri ve edebiyatçıları öven medihler, yine şairin dostlarını övme maksadıyla söylediği ve daha çok ihvâniyat/dosluk şiirleri yapısında olan medih şiirleri de yaygınlık kazanmıştır[134].

Mencek Paşa'nın şiirleri arasında en çok işlediği konu medih temasıdır. Şairin dîvânının yaklaşık olarak % 45'i gibi büyük bir kısmı medih konulu şiirlerden oluşmaktadır. Mencek Paşa söylediği medih şiirlerinde yapı ve içerik olarak, yaşadığı döneme kadar gelişip sistemleşen Arap edebiyatındaki medih şiiri geleneğinden ve kendisinden önceki şairlerin medihlerinden doğal olarak etkilenmiş, gerek konu gerek kaside yapısı olarak medih şiirlerini çoğunlukla tevarüs ettiği bu geleneğin prensiplerine göre söylemiştir.

Ömer Musa Paşa, Mencek Paşa'nın medih şiirlerini *Özel Medih Şiirleri* ve *Genel Medih Şiirleri* olarak iki kategoriye ayırmıştır. Müellife göre şair kimi medihlerinde, gerek kendince gerek memduhtan kaynaklanan sebeplerle memduhun özel bir mevkiye sahip olduğunu düşünmüş, bu sebeple söz konusu şahıs hakkında üç veya daha fazla medih şiiri söylemiştir. Bu özel durum sebebiyle Ömer Musa Paşa, şairin bir şahıs hakkında üç veya daha fazla medih şiiri varsa bu medihleri *Özel Medih Şiirleri* başlığı altında incelemiş; Mencek Paşa bir şahıs hakkında bir ya da en fazla iki medih şiiri söylemişse bu medihleri de *Genel*

---

134 Medih şiirinin Arap edebiyatındaki tarihsel süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-Veşâik el-Kavmiyye, Kahire-1423, III, 173-264; Ebu'l-Feth Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed b. Manşûr el-İbşîhî, *el-Mustaṭraf fî Kulli Fennin Mustaẓraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1419, s. 236-256; Sami ed-Dehhân, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 4: el-Medîh*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1992, 5. bs.; İsmail Durmuş, "Methiye", *DİA*, XXIX, 406-408.

Medih Şiirleri başlığı altında değerlendirmiştir[135].

Mencek Paşa'nın medih şiirlerinin bu tür bir tasnifle gruplandırılması, şairin methiyeleriyle ilgili detaylı bir sonuca ulaşmak için yeterli bir tasnif değildir. Çünkü başta Ömer Musa Paşa'nın kendisi de bu tasnife uymamış ve şairin Osmanlı padişahlarından Sultan İbrahim'i medhini *Özel Medih Şiirleri* başlığı altında ele alıp tahlil etmiştir[136]. Halbuki Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim için söylediği sadece bir methiye vardır. Çok sevdiği bir alim olan Osmanlı müftülerinden Husamzade er-Rûmî veya Kocahusamzade lakaplarıyla meşhur Abdurrahman b. Husameddin (1003-1081/1595-1670)[137] için ise toplam 17 şiiri vardır ve bunlardan 13 tanesi medihtir. Dolayısıyla Mencek Paşa'nın söylediği medihlerinde Sultan İbrahim'le Husamzade'yi bir tuttuğunu düşünmek yanlış olur. Ayrıca şairin medih şiirlerini tasnif etmek için, şiirin hakkında yazıldığı memduhun özel olup olmadığı değil de, şairin şiirde kullandığı üslubuna göre memduha dair bakış açısı gözetilerek şairin medih şiirlerinde konularına göre bir tasnif yapılması daha isabetli olacaktır.

Mencek Paşa'nın medihlerinde kullandığı farklı üsluplar ve yukarıda genel hatlarıyla belirtilen medih şiirinin Arap edebiyatındaki tarihsel süreci dikkate alındığında, şairin medih şiirlerini konularına göre aşağıdaki şekliyle üç ayrı grupta değerlendirmek daha doğru olacaktır:

	Medih Türü	**KASİDE**	**MUKATTA'A**	**TOPLAM**
1	Yöneticileri Methi	16	6	22 şiir
2	Hocalarını ve Alimleri Methi	25	12	37 şiir
3	Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi	13	16	29 şiir
	TOPLAM	**54**	**34**	**88 şiir**

Yukarıdaki gruplandırmada da görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın medih şiirleri, yaşadığı dönemdeki medih şiiri geleneğine uygun olarak şekillenmiştir. Bunun yanı sıra şairin medih şiirlerindeki konularını seçerken yaşantısı ve hayatında geçirdiği farklı evreler de medihlerinde etkili olmuştur.

---

135 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 162-173.
136 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 162-164.
137 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 351.

Bu çalışmanın *MENCEK PAŞA'NIN HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ* başlıklı birinci bölümünde, şairin hayatında üç farklı dönemin bulunduğu belirtilmişti:

1. Babasının gölgesinde ve himayesinde refah ve bolluk içerisinde geçen ilk dönem,

2. Babasının vefatından sonra kendisine kalan miras ve mevki sayesinde zenginlik içinde geçen, ama aşırı cömertliği ve savurganlığı sonucu kısa süren ikinci dönem,

3. Kendisine kalan mirasın tükenmesi ve çevresindeki insanların çoğunun sırt dönmesi sebebiyle fakirlik ve sıkıntılarla dolu vefatına kadar süren üçüncü dönem.

Mencek Paşa'nın hayatındaki bu dalgalanmalar, söylediği medih şiirlerinin içerik ve üslubundaki çeşitlilikte etken olan en belirgin faktörlerdendir. Şair hayatının ilk dönemlerinde başta ders aldığı hocaları olmak üzere çevresindeki alimleri ve edebiyatçıları öven şiirler yazmıştır. Şair bu şiirlerinde memduhu; bilgi ve tecrübesinin enginliğiyle, ilmi meseleleri ve problemleri açıklayıp çözümlemedeki ustalığıyla, zühd, takva ve güzel ahlak gibi özellikleriyle övmektedir. Ayrıca hocalarını ve alimleri övdüğü medih şiirlerinde memduha karşı kullandığı mütevazi üslup da dikkat çekicidir. Yine bu dönemde ve babasının vefatından sonraki zenginlik ve bolluk içinde geçen dönemde söylediği medih şiirlerinde övdüğü diğer bir grup, şairin arkadaşları ve dostları olmuştur. Mencek Paşa bu şiirlerinde, hocaları ve alimler için söylediği medih şiirlerindeki mütevazi üslup yerine daha samimi bir üslup kullanmaktadır. Memduhun yakınlığıyla mutlu oluşunu da dile getirdiği bu şiirlerinin nesîb bölümünde genellikle hissi gazel temasını kullanmaktadır. Alimler ve hocalarına söylediği medihlerde ise şair, çoğunlukla doğrudan medih temasıyla veya afif gazelle şiirine başlamaktadır. Bu şekilde, övdüğü kimsenin konumuna uygun olarak medihlerinde farklı üsluplar kullanması Mencek Paşa'nın medih şiirindeki ustalığını ortaya koyması bakımından önemli bir husustur.

Mencek Paşa'nın söylediği medih şiirleri içerisinde hayatındaki farklı

süreçlerin etkilerinin en belirgin olduğu bölüm, yöneticileri ve devlet ricalini öven medih şiirleridir. Babasının mevki ve servetine varis olan şair, hayatının ilk iki döneminde sahip olduğu zenginlik sebebiyle, medihlerinde övdüğü devlet kademelerinde görev yapan kimselerden bir menfaat beklemeyi aklından bile geçirmemiştir. Bu dönemlerde haklarında övgüde bulunduğu devlet ricali daha çok yerel yöneticilerdir. Hatta bazı şiirlerinde kullandığı samimi ve dostane üslup dikkate alınırsa, haklarında medih şiiri söylediği devlet ricalinin kimilerini bir akran ve arkadaş olarak görmektedir. Bu sebeple hayatının bu dönemlerinde kadı, hakim, müftü gibi devlet ricali için farklı münasebetlerle söylediği şiirleri medih şiiri olarak değil de, ihvaniyât şiiri olarak değerlendirilmelidir. İhvaniyât başlığı altında söz konusu şiirlerden örnekler gelecektir[138].

Hayatının son döneminde şair, daha önce bir nevi hobi ve edebi zevk için söylediği şiirleriyle para kazanmak zorunda kalmış, geçim sıkıntısıyla boğuşması sebebiyle hayatının bu döneminde yöneticiler ve devlet adamları için ihsan ve bağış beklentisiyle medih şiirleri söylemiştir. Mencek Paşa'nın yöneticiler ve devlet adamları için söylediği medih şiirlerindeki bu hedef değişimi, şiirlerin üslup ve muhtevalarını da doğrudan etkilemiştir.

Mencek Paşa'nın medih şiirleri arasında son olarak zikredilebilecek diğer şiirler Hz. Peygamber (sav) hakkında söylediği naat türündeki medihleri ve kendi oğlunu övmek için söylediği şiirlerdir. Hacim olarak naat şiirleri beş sımttan oluşan bir muvaşşaha ve biri üç beyit, diğeri ise iki beyit olan iki mukatta'adan oluşmaktadır. Kendi oğlunu öven şiirleri ise yine biri üç beyit, diğeri de iki beyit olmak üzere toplam beş beyitten ibarettir. Şairin Hz. Peygamber'i (sav) öven şiirleri *Dini İçerikli Şiirler* başlığı altında değerlendirileceği için[139] burada medih şiirlerinin dışında tutulmuştur. Aynı şekilde ailesinden oğlunu övmek için söylediği iki mukatta'aya ise, gerek beyit sayılarının azlığı gerek de konu olarak medih temasıyla tam olarak örtüşmediği için, bu bölümde değinilmemiş ve söz

138 Bkz. s. 234.
139 Bkz. s. 211.

konusu şiirler *Diğer Konular* başlığı altında değerlendirilmiştir[140].

Mencek Paşa'nın medih şiirlerini, yukarıda belirtilen sınıflamaya göre *Yöneticileri Methi, Hocalarını ve Alimleri Methi, Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi* olmak üzere üç ayrı başlık altında ele almak; üslupları ve muhtevaları arasındaki farklılıkların, ayrıca şairin söylediği medih şiirlerindeki özelliklerin daha net anlaşılması için uygun olacaktır.

2.1.1. Yöneticileri Methi

Mencek Paşa'nın hayatının ele alındığı birinci bölümde de belirtildiği gibi şair aristokrat bir aileye mensuptur. Hem dedesi hem de babası yönetici olan şairin kendisi ise ilim ve edebiyatla meşgul olmayı tercih etmiş, herhangi bir devlet kademesinde görev yapmamıştır. Ancak ailesinin asil ve yönetici sınıfından olması hasebiyle Mencek Paşa'nın çevresi de, kimileri babası gibi devlet ricalinden, kimileri de kendi gibi yöneticilerin ailelerine mensup olan alim ve edebiyatçılardan oluşmaktadır. Mencek Paşa hayatının ilk dönemlerinde, arkadaşları ve akranları olan kişiler dışındaki devlet yöneticileri için söylediği şiirlerinde memduha olan hayranlık ve bağlılığını dile getirmektedir. Şairin kendisi de asil ve bu dönemlerde hayli zengin olduğu için bu şiirlerinde maddi bir kazanç amacı gütmemiştir.

Hayatının üçüncü döneminde ise aşırı cömertliği ve savurganlığı sebebiyle maddi durumu bozulan Mencek Paşa, dostlarının tavsiyesiyle devletin merkezi olan İstanbul'a gitmiş, bu yolculuğu sırasında karşılaştığı devlet ricali için ihsan elde etme amacıyla medihler söylemiştir. Umduğu gibi verimli geçmeyen bu yolculuğunda şair, başta dönemin padişahı Sultan İbrahim'den ve karşılaştığı yöneticilerin çoğundan beklediği ilgiyi görememiş ve küskün olarak tekrar memleketine dönmüştür.

Mencek Paşa'nın Anadolu'ya yaptığı yolculuğunda, sayıları az da olsa, görüştüğü kişiler arasında kendisiyle ilgilenenler, bilgisini ve edebiyatçılığını takdir ederek kendisini ödüllendirenler, karşılaştığı problemlerde kendisine yardım edenler de olmuştur. Şair söz konusu kişilerden bazıları için memleketine

---

[140] Bkz. s. 355-356.

dönmeden önce İstanbul'dayken, kimilerinin de Dimeşk şehrinde veya Şam diyarında görevlendirilmeleri sebebiyle bahsi geçen yolculuğundan sonra, kendilerinden gördüğü iyiliklere teşekkür etmek amacıyla bu şahısları öven medih şiirleri söylemiştir. Son olarak şairin devlet ricalini öven şiirleri arasında, hayatının sonlarına doğru Dimeşk şehrinde ya da Şam diyarında görevlendirilen devlet ricali için yazdığı tebrik amaçlı medih şiirleri yer alır.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın yönetici ve devlet adamlarını övmek için söylediği medih şiirlerinde genel anlamıyla hedeflediği amaçları:

1. Memduha olan hayranlığını ve bağlılığını dile getirmek,
2. Memduhtan maddi kazanç elde etmek,
3. Memduha teşekkür etmek,
4. Yeni görevi sebebiyle memduhu tebrik etmek

şeklinde özetlenebilir. İlk bakışta birinci grup dışındaki diğer üç maddenin kazanç elde etmekle ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak belirtilen bu dört maddedeki şekliyle şairin yöneticiler için söylediği medihlerinde hedeflediği amacının farklılık göstermesine paralel olarak, yöneticiler için söylediği şiirlerinin üslup ve muhtevaları da farklılık arz etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için her bir madde müstakil başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1.1.1. Yöneticilere Olan Hayranlığını ve Bağlılığını Bildirmek için Söylediği Methiyeleri

Mencek Paşa hayatının bolluk ve zenginlik içerisinde geçen ilk iki dönemdeki yöneticileri övmek için söylediği medih şiirlerinde, memduhta gördüğü özelliklere olan hayranlığını ve siyasi anlamda memduha olan bağlılığını dile getirmektedir. Bu tür methiyelerinde şair memduhun adaleti, cesaret ve kahramanlığı gibi özelliklerini zikretmektedir. Bunları anlatırken memduhun yüz güzelliği, nazikliği, çevikliği gibi gazel temasını andıran unsurlara değinmekte ve betimlemelerinde meltem, güzel koku, tatlı görünüm gibi vasf şiirinin unsurlarını kullanmaktadır. Bu durum, şairin söz konusu dönemde söylediği yönetici methiyeleriyle, hayatının sıkıntıyla geçen son döneminde söylediği yönetici

methiyeleri arasındaki en belirgin farklılıktır. Hayatının son dönemindeki yönetici methiyelerinde dile getirdiği maddi sıkıntılarına, yaşlılıktan ve çevresindeki insanların kendisini yalnız bırakmasından şikayetlerine ve sosyal eleştirilerine, şiirlerin nesîb bölümündeki ayrılık ve yakınma temalarına bu dönemdeki yönetici methiyelerinde rastlamak mümkün değildir. Şair bu dönemde söylediği methiyelerinde, hayatındaki bolluk ve zenginliğin, ayrıca henüz genç olmasının şiirlerine yansımasıyla, daha coşkulu bir dil kullanmaktadır.

Muhammed b. Ferrûḫ Paşa (1048/1638)[141] için söylediği aşağıdaki methiyesi yukarıda belirtilen bu özelliklere güzel bir örnektir[142]:(er-Reml)

1 يَا وَحِيدًا لِلْأَمَانِيِّ وَالْمُنَا حَوْلَ نَادِيهِ اسْتِلَامٌ وَالْتِثَامُ

2 أَنْتَ لِلْعَلْيَاءِ وَجْهٌ وَفَمٌ وَكِلَا نَجْلَيْكَ بِشْرٌ وَابْتِسَامُ

3 وَمَزَايَاكَ رِيَاضٌ وَرُبًا وَسَجَايَاكَ نَسِيمٌ وَغَمَامُ

1. "Ey istek ve dilekler için başvurulanların biriciği ve obasının etrafında (Kâbe'deki Haceru'l-esved'i selamlayanlar gibi) öpen ve selam verenlerin bulunduğu kişi!"

2. "Sen yüceliklerin yüzü ve ağzısın. Senin iki oğlun da (yücelikler için) bir neşe ve gülümsemedir."

3. "Senin üstünlüklerin bahçeler ve tepelerdir. Senin özelliklerin meltem rüzgarı ve buluttur."

Görüldüğü üzere birinci beyitte şair حَوْلَ نَادِيهِ اسْتِلَامٌ وَالْتِثَامُ "obasının etrafında (Kâbe'deki Haceru'l-esved gibi) öpen ve selam verenler vardır." ifadesiyle memduhun yönetimine olan bağlılığını dile getirmekte, diğer beyitlerde de gazel ve vasf temalarını andıran bir üslupla memduhun özelliklerini saymaktadır.

Mencek Paşa'nın yaşadığı dönem olan XVII. yy. siyasi olaylarının anlatıldığı

---

141 Muhammed b. Ferrûḫ Paşa, Şam bölgesinin yöneticiliğini yapmış devlet adamlarından biridir. İbn Ferrûḫ Paşa, babasından sonra Şam bölgesinin hac emîrliğine atanmış ve on iki yıl bu görevde kalmıştır. Cesaret ve heybetiyle meşhur olan İbn Ferrûḫ Paşa'nın adı, kahramanlık konusunda darb-ı mesel olmuştur. Hakkında geniş bilgi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 108; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 328.

142 *Dîvânu Mencek Paşa*, 74. şiir, s. 178.

Giriş bölümündeki *Siyasi Durum* başlığında ve şairin hayatının konu edildiği bölümde de belirtildiği gibi, özellikle şairin babasının vefatından hemen sonra Şam bölgesinde Osmanlı yönetimine karşı birtakım isyanlar baş göstermiş ve bazı siyasi karışıklıklar yaşanmıştır[143]. Mencek Paşa'nın yaşadığı coğrafyada cereyan eden bu siyasi karışıklıklar, söz konusu dönemdeki devlet ricali için söylediği medih şiirlerinin muhtevalarını ve üsluplarını da doğal olarak etkilemiştir. Babasının yönetici sınıfından olması hasebiyle şair, gerek babası hayattayken, gerekse babasının vefatından sonra çevresindeki devlet ricaline olan yakınlığını sürdürmüştür. Yöneticilere olan bu yakınlığı sebebiyle şair dönemindeki siyasi gelişmelere karşı kayıtsız kalamamış, yöneticiler için söylediği methiyelerinde bu dönemin olaylarını konu edinmiştir. Mencek Paşa'nın, Tarablusu'ş-Şâm bölgesinin yöneticisi olan Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ'yı (1047/1637), Dürzî bir kabile olan Ma'noğullarının prensi Ali b. Fahruddîn b. Korkmaz'ı (1043/1633) ve Sultan IV. Murat dönemi vezirlerinden Küçük Ahmet Paşa'yı (1046/1637) övmek için söylediği üç şiiri bu durumu en bariz bir şekilde ortaya koyan şiirlerindendir. Çünkü adı geçen şahıslardan Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ ve Ali b. Fahruddîn b. Korkmaz, birbirleriyle uzun yıllar savaşmış iki Dürzî kabilenin emirleridir. Dolayısıyla Mencek Paşa, birbirlerine düşman olan iki emiri şiirlerinde övmektedir. Aynı durum vezir Küçük Ahmet Paşa için söylediği methiye için de geçerlidir. Zira Sultan IV. Murat bölgede yaşanan karışıklığa ve Dürzî hakimiyetine son vermek üzere Küçük Ahmet Paşa'yı görevlendirmiştir. 1044/1635 yılında Küçük Ahmet Paşa komutasındaki orduyla giriştiği savaşta yenilen Fahruddîn b. Korkmaz esir alınarak İstanbul'a götürülmüş, bir müddet hapsedildikten sonra da padişahın emriyle idam edilmiştir[144].

Mencek Paşa'nın birbiriyle hasım olan şahıslar için methiyeler söylemesi ilk bakışta tavırsızlık ve kendi menfaatini gözeterek güçlünün yanında yer alma şeklinde anlaşılabilir. Ancak dönemin siyasi ve sosyal şartları, aristokrat bir aileden olması itibariyle yöneticilere olan yakınlığı gibi nedenler, şairin yöneticileri

---

143 Bkz. s. 24-26.

144 Emecen, "Fahreddin, Ma'noğlu", 80-81.

medihlerindeki bu tutumunu değerlendirirken göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle şairin yaşadığı dönem adalet mefhumunun güce dayalı olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla dönemin prestij kaynakları olan şairlerin güce karşı durmaları olanaksızdır. Bu durumla ilgili olarak Halil İnalcık şu tespitleri yapmaktadır: *"Genelde, bilim adamı ve sanatçı, belli bir toplumda egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade eder. Osmanlı toplumu gibi patrimonyal türde bir toplumda, başka deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda bu gerçek daha belirgindir."*[145] Ayrıca Mencek Paşa, söz konusu siyasi karışıklıkta birinci derecede rol alan şahısları değil, onların yaşça ve konum olarak kendisine daha yakın olan oğullarını methetmiştir. Hâlihazırdaki gücü benimsediğini dile getirmemenin başkaldırı anlamına geldiği bir ortamda, kendisi de bir aristokrat ve yerel yöneticilerden bir devlet adamının oğlu olan Mencek Paşa'nın, muhtemelen yakından tanıdığı yöneticilerin ailelerine mensup kişileri samimi bir dille övmesi garipsenecek bir durum değildir. Şairin söz konusu şahıslar için söylediği medihlerinin aşağıda verilen ilgili bölümleri incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülecektir.

Mencek Paşa'nın Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ için söylediği 36 beyitlik methiyesinin[146] ilk on yedi beyti hissî gazel ve vasf temalarını içeren nesîb bölümüdür. Memduhun özelliklerinin anlatıldığı medih bölümü ise şu şekildedir: (eṭ-Ṭavîl)

18 فَدَانَ لَنَا طَوْعاً وَأَلْقَى سِلاَحَهُ إِلَيْنَا اخْتِيَارًا وَالشُّجَاعُ يُجَارُ

19 وَلَوْلاَ ظِبَاءٌ مِنْ أَغَرَّ مُمَجَّدٍ لَمَا لاَحَ فِي قَطْرِ السَّمَاءِ مَنَارُ

20 وَلَوْلاَ سُطَاهُ فِي الْأَعَادِي وَبَأْسِهِ لَمَا سَارَ فِي جَوِّ الْحُرُوبِ غُبَارُ

21 وَلَوْلاَ نَدَاهُ إِذْ يُؤَمِّلُ آمِلٌ لَمَا عَمَّ كُلَّ الْعَالَمِينَ يَسَارُ

22 جَوَادٌ لَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ مَوَاهِبٌ فَلَيْسَ لِرَاجٍ عَنْ حِمَاهُ فِرَارُ

---

145 Halil İnalcık, *Şair ve Patron, Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yay., Ankara-2005, 2. bs., s. 9.

146 *Dîvânu Mencek Paşa*, 69. şiir, s. 165-168.

23 فَنَادِيهِ مَأْوَى كُلِّ مَجْدٍ وَسُؤْدُدٍ فَمَا بَعْدَهُ بَيْتٌ يُرَى وَدِيَارُ

24 هُوَ الْقَاسِمُ الْأَعْمَارِ إِنْ جَلَّ فَادِحٌ لَدَيْهِ فَأَعْمَارُ الْخُطُوبِ قِصَارُ

18. "(Memduh) kendiliğinden bize yaklaştı, kendi isteyerek silahını bize teslim etti. Yiğit kişi himaye edilir."

19. "Şerefli kimselerin en parlak olanlarından ceylanlar olmasaydı, gökyüzünün hiçbir köşesinde bir kandil görünmezdi."

20. "Onun düşmanlarına saldırmaları ve şiddeti olmasaydı, harp alanlarında bir toz kalkmazdı."

21. "Beklenti içinde olan ümit ettiğinde onun çiğ taneleri olmasaydı, zenginlik tüm dünyayı kaplamazdı."

22. "(O) her gün hediyeleri olan bir cömerttir. Bu sebeple umut eden bir kimse için onun koruluğundan kaçış yoktur."

23. "Onun obası her türlü şerefin ve yüceliğin sığınağıdır. Ondan sonra görülecek ne bir ev ne de yurtlar vardır."

24. "O ömürlerin el-Kâsım'ıdır. Bir felaket ne kadar büyük olursa olsun, onun nezdinde problemlerin ömürleri kısacıktır."

Şair bu beyitte Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ'nın adını tevriyeli bir üslupla belirtmekte ve methiyenin kim için söylendiğini dile getirmektedir:

25 يَصُولُ وَفِي أَيْدِيهِ سُمْرٌ كَأَنَّهَا لَظًى طَارَ مِنْهَا لِلْمَنُونِ شِرَارُ

26 إِذَا جَالَ فِي الْمَيْدَانِ خِلْتَ غَضَنْفَرًا عَلَى أَجْدَلٍ فِيهِ الْعُقُولُ تَحَارُ

27 لَهُ أُذُنَا سَمْعٍ إِذَا صَاحَ صَائِحٌ تَشُوفُ لِآذَانٍ عَرَاهُ نِفَارُ

28 كَأَنَّهُمَا إِذْ ذَاكَ رَأْسُ يَرَاعَةٍ مُثَقَّفَةٍ قَدْ حَرَّفَتْهُ شِفَارُ

29 تُسَابِقُهُ رِيحُ الصَّبَا فَيَفُوتُهَا فَيَلْحَقُهَا غَيْظٌ لِذَاكَ وَعَارُ

30 أَبِيٌّ فَلاَ يَرْضَى فِعَالاً يَصُوغُهَا لِأَطْرَافِهِ إِلاَّ وَهُنَّ نُضَارُ

31 تَبَدَّتْ كَأَشْبَاهِ الْأَهِلَّةِ إِذْ غَدَتْ وَلاَحَتْ وَمِنْ حَلْيِ الْجِيَادِ سِوَارُ

32 طَلِيقُ الْمُحَيَّا مُسْتَهَلٌّ حَيَاؤُهُ بِبِشْرٍ عَلَى حَرِّ الْجَبِينِ يُمَارُ

33 فَلَوْ كَانَ لِلْبَدْرِ الْمُنِيرِ بَهَاؤُهُ لَكَانَ لَهُ وَسْطَ السَّمَاءِ قَرَارُ

34 وَلَوْ كَانَ لِلْبَحْرِ الْخِضَمِّ نَوَالُهُ لَمَا كَانَ فِي الدُّنْيَا فَلاً وَقِفَارُ

35 فَيَا فَارِسَ الْهَيْجَاءِ دُمْتَ مُمَلَّكًا تُقَادُ لَهُ طُولَ الزَّمَانِ مِهَارُ

36 وَعِشْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مَاذَرَّ شَارِقٌ وَمَا لاَحَ بَدْرٌ أَوْ عَلاَهُ سِرَارُ

25. "Sanki kendisinden ölümün kıvılcımları uçuşan bir alev gibi olan elinde bir mızrakla[147] hücum eder."

26. "Meydanda gezinecek olursa onu, akılların hakkında hayrete düşeceği kartal gibi bir atın üzerindeki aslan sanırsın."

27. "Birisi feryat etse, diğer kulaklara tepeden bakıp kaçırtacak iki kulağı vardır."

28. "İşte o anda o ikisi (memduhun iki kulağı), yontulmuş ve ucunu usturaların açıp düzlediği kamıştan bir kalemin başı gibidir."

29. "Onunla sabâ rüzgârı yarışırda, o (memduh) onu (sabâ rüzgarını) geride bırakır. Bu yüzden (sabâ rüzgârı) öfkelenir ve utanır."

30. "Öyle onurludur ki, uzuvlarının şekle koyduğu fiillerin sadece altın gibi halis olanlarından hoşnut olur."

31. "Onlar (uzuvlarının yaptığı fiiller)meydana geldiğinde ve göründüğünde, hilallere ve güzel kızların süslerinden bileziklere benzer bir halde belirirler."

32. "Güler yüzlüdür, açık alnında gezinip duran bir mutlulukla çehresi neşe ile parıldar."

33. "Eğer onun (memduhun yüzünün) parlaklığı ışık saçan dolunayın olsaydı, dolunay gökyüzünün ortasında karar kılardı. (Gece de gündüz de hep görünür hiç kaybolmazdı.)"

34. "Eğer onun (dağıttığı) hediyeler cömert ve engin olan denizin olsaydı, dünyada ne bir çöl ne de çorak araziler olurdu."

35. "Ey savaşların yiğit süvarisi! Asil tayların kendisine doğru sevk edildiği

---

147 Beyitte geçen سُمْرٌ kelimesi أَسْمَرُ kelimesinin çoğuludur. Tercümede verilen "mızrak" anlamı için bkz. Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, سمر maddesi, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1399/1979, III, 101.

bir sultan olarak kalasın!"

36. "Hiçbir güneşin ışıklarını saçamadığı, hiçbir dolunayın parıldayamadığı ve hiçbir hilalin üstünde yükseklere çıkamadığı kadar gözün aydın bir şekilde yaşayasın!"

Mencek Paşa'nın Ma'noğullarının prensi Ali b. Fahruddîn için söylediği 29 beyitlik methiyesinin[148] de yukarıdaki methiye gibi ilk on beyti hissî gazel temalı nesîb bölümünden oluşmaktadır. Aşağıda verilen beyitlerde de görüleceği üzere memduhun övüldüğü asıl medih bölümü on birinci beyitteki tehallus ile başlamakta ve şiirin sonuna kadar devam etmektedir: (el-Hafîf)

11 لَسْتُ أَرْضَى لَهَا بَدِيلاً وَلَكِنْ مَدْحُ هَذَا الْأَمِيرِ عَنْهُنَّ أَغْنَا

12 مَاجِدٌ لَنْ يُكَذِّبَ الدَّهْرَ وَعْدًا مِنْ نَدَاهُ وَلَنْ يُخَيِّبَ ظَنَّا

13 مَاجَ بَحْراً وَجَالَ لَيْثَ عَرِينٍ وَسَطَا صَارِماً وَأَقْبَلَ لَدْنَا

14 رَاقِياً بِالْفَخَارِ كُلَّ عَلِيٍّ سَاحِباً فَوْقَ هَامَةِ الشُّهْبِ رُدْنَا

15 يَا مُفِيدَ الْأَنَامِ رِفْداً وَفَضْلاً وَمُعِيرَ الْبُدُورِ نُوراً وَحُسْنَا

16 قَدْ هَزَزْنَاكَ فِي الْمَكَارِمِ عَضْباً وَاسْتَلَمْنَاكَ فِي النَّوَائِبِ رُكْنَا

17 وَوَجَدْنَاكَ أَرْأَفَ النَّاسِ بِالنَّا سِ حُنُوًّا وَأَكْثَرَ النَّاسِ حُسْنَا

18 فُتَّ طَائِيَّهُمْ عَطَاءً وَمَبْنًى وَبِطِيبِ الثَّنَاءِ جَدَّكَ مَعْنَا

19 وَسَمَوْتَ الْعِبَادَ عَدْلاً وَحِلْماً وَمَلَكْتَ الْبِلَادَ سَهْلًا وَحَزْنَا

20 وَهَدَيْتَ الْكُهُولَ مِنْ كُلِّ قُطْرٍ لِلْمَعَالِي وَأَنْتَ أَصْغَرُ سِنًّا

21 لَوْ وَزَنَّا بِكَ الْمُلُوكَ امْتِحَاناً فِي الْعَطَايَا لَكُنْتَ أَرْجَحَ وَزْنَا

22 مَنْمُقِيسٌ بِكَ الشُّمُوسَ بَهَاءً حَاشَ لله أَنْتَ أَبْهَى وَأَسْنَى

23 قَسَماً بِابْتِهَاجِ وَجْهِكَ فِي الْحَرْ ـــبِ وَبِيضِ الظُّبَا إِذَا النَّقْعُ جَنَّا

24 مَا نُفُوسُ الْعُدَاةِ عِنْدَكَ إِلاَّ زَهَرَاتٍ بِحَدِّ سَيْفِكَ تُجْنَا

25 وَإِذَا مَا امْرُءٌ تَغَاضَيْتَ عَنْهُ غَادَرَتْهُ الْخُطُوبُ فِي التُّرْبِ رَهْنَا

148 *Dîvânu Mencek Paşa*, 68. şiir, s. 162-164.

26 لِيَ قَلْبٌ لَدَيْكَ أَقْرَبُ شَيْءٍ وَخَلُوصٌ إِذَا تَبَاعَدْتَ عَنَّا

27 أَنْتَ مَاءُ الْأَمَانِ أَخْصَبَ وَادِيهِ وَرَقَّتْ رِيَاضُهُ فَالْتَجَأْنَا

28 كَيْفَ نُرْمَى مِنَ الزَّمَانِ بِرَوْعٍ وَلَنَا فِي ظِلَالِ جَاهِكَ سُكْنَى

29 لاَ وَهِيَ رُكْنُكَ الَّذِي صَارَ لِلنَّا سِ مَلاَذاً وَلاَ عَفَا لَكَ مَعْنَى

11. "Ben onun (sevgilinin) yerini alacak bir başkasına razı olmam. Fakat bu prensi methetmek onların (güzel kızların) yerini doldurdu."

12. "(O) cömertliğiyle verdiği sözlerinde çağı asla yalancı çıkarmayacak ve onun (çağın) görüşlerini başarısızlığa uğratmayacak onurlu biridir."

13. "Deniz gibi dalgalandı, inindeki aslan gibi gezindi. Kaya gibi sert bir şekilde saldırdı ve yumuşak huylu olarak geldi."

14. "Bütün yüce kişilerin de üstünde övünmelerle yücelmiş ve parlak yıldızların efendisinin üzerinde bir mızrak çekmiş olarak (geldi)."

15. "Ey yaratılmışlara yardım ve faziletle fayda veren, dolunaylara güzellik ve ışıltıyı ödünç veren kişi!"

16. "Biz seni asalette keskin bir kılıç olarak salladık ve felaketlerde seni (Kâbe'deki Haceru'l-esved gibi) bir köşe taşı olarak kabul edip selamladık."

17. "İnsanlar içinde seni, merhamet etmede insanların en şefkatlisi ve en güzeli bulduk."

18. "Sen iyilik ve yapı bakımından onların (insanların) Hâtem et-Tâî'lerini, güzel övgü olarak da deden M'an'ı geride bıraktın."

19. "Adalet ve hoşgörüde kulların üstünde yüceldin, ovaları ve engebeli arazileriyle ülkelerin sahibi oldun."

20. "Çok küçük yaşta olduğun halde tüm beldelerdeki olgun kişileri yüceliklere yönlendirdin."

21. "Hediye verme konusunda deneyip de (seni bir kefeye, kralları da başka kefeye koyarak) seni krallarla tartacak olsak, sen ağır gelirsin."

22. "Kim seni parlaklıkta güneşle kıyaslayabilir ki! Hâşâ! (Böyle bir şeyi yapmaktan Allah'a sığınırım.) Sen daha göz alıcı ve daha parlaksın."

23.- 24. "Savaş esnasında senin yüzündeki neşeye ve tozların çıldırmışçasına

kalktığı anda kılıçların en keskin taraflarına yemin olsun ki, senin nezdinde düşmanların canları sadece kılıcının keskinliğiyle toplanıp devşirilecek çiçeklerdir."

25. "Eğer bir kimseyi görmezden gelirsen, felaketler onu toprağa rehin olarak bırakıp giderler."

26. "Benim, huzurundaki sana en yakın şey olan ve bizden uzaklaşırsan da gönülden sana bağlı olan bir kalbim var."

27. "Sen, vadisi bereketlenmiş ve bahçeleri de çok hoş ve tatlı hale gelmiş, bizim de kendisine sığındığımız emniyet pınarısın."

28. "Senin şânının gölgesinde bizim ikamet yerlerimiz varken, nasıl olur da bu zamanda korkuya kapılabiliriz!"

29. "Hayır! Onlar (bizim ikamet yerlerimiz), insanlar için sığınak olmuş senin tarafındır. Senin bu zenginliğin hiç zeval bulmasın!"

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere Mencek Paşa her iki şiirinde de, memduhun asaletini, savaş anındaki atılganlığını ve cesaretini, şerefli ve yüce ahlak sahibi oluşunu dile getirmektedir. Memduhun bu özelliklerini anlatırken onun yüzünün güzelliğini ve parlaklığını, zerafetini, ceylan gibi zarif oluşunu söyleyerek methiyesinde gazel unsurlarını kullanmakta ve methiyelerini, memduhun bekası için dua ederek bitirmektedir. Her iki şiirde de yapmacıklıktan uzak bir dil kullanılmıştır. Şairin memduhtan herhangi bir iyilik ve ihsan talebinde bulunmaması ve sadece methettiği şahsa olan hayranlığını ifade etmesi de şiirin üslubundaki içtenliği ortaya koymaktadır. Belirtilmesi gereken diğer bir husus ise her iki şiirde de şairin memduha olan bağlılığını dile getirmeye özellikle dikkat etmesidir. Kâsım b. Yusuf için söylediği methiyenin 23. beytindeki فَمَا بَعْدَهُ بَيْتٌ يُرَى وَدِيَارُ "Ondan sonra görülecek ne bir ev ne de yurtlar vardır." cümlesinde şair, memduhun evinin ve yönetimi altındaki coğrafyanın dışında görülmeye değer bir yerin bulunmadığını söylemektedir. Ali b. Fahruddîn için söylediği methiyedeki üslubu ise daha net ve vurguludur. Şiirin 26. beytinde لِيَ قَلْبٌ لَدَيْكَ أَقْرَبُ شَيْءٍ

وَخَلُوصٌ إِذَا تَبَاعَدْتَ عَنَّا"Benim, huzurundaki sana en yakın şey olan ve bizden uzaklaşırsan da gönülden sana bağlı olan bir kalbim var." ifadeleriyle memduha yürekten bağlı olduğunu söylemektedir. Şiirin 28. beytinde bu hususa tekrar değinerek كَيْفَ نُرْمَى مِنَ الزَّمَانِ بِرَوْعٍ وَلَنَا فِي ظِلَالِ جَاهِكَ سُكْنَى"Senin şânının gölgesinde bizim ikamet yerlerimiz varken, nasıl olur da bu zamanda korkuya kapılabiliriz!" ifadeleriyle memduhtan başka bir yöneticiden çekinmediğini belirtmektedir.

Mencek Paşa'nın 1043/1633 yılında vezir Küçük Ahmet Paşa için söylediği 11 beyitlik methiyesinin ilk iki beyti şu şekildedir[149]: (el-Basîṭ)

1 إِنَّ الْوَزِيرَ أَدَامَ اللهُ دَوْلَتَهُ أَخْبَارُهُ سِيَرٌ فِي النَّاسِ تَنْتَقِلُ

2 إِذْ طَهَّرَ الْأَرْضَ مِنْ كُفْرِ الدُّرُوزِ وَمِنْ شَرِّ الْبُغَاةِ الَّتِي مِنْ دُونِهَا الْأَجَلُ

1. "Allah o vezirin saltanatını sürekli kılsın. Onun hakkındaki haberler insanlar arasında aktarılıp duran bir hayat hikâyesidir."

2. "Çünkü o (memduh) yeryüzünü Dürzîlerin küfründen ve kendilerinden (onlara tabi olmaktan) başka tek ihtimalin ölüm olduğu isyankârların şerrinden temizledi."

Yukarıdaki iki beyitte görüldüğü üzere Mencek Paşa, şiirin başlangıcında kısa ve net bir üslupla memduhu övdükten sonra طَهَّرَ الْأَرْضَ مِنْ كُفْرِ الدُّرُوزِ (yeryüzünü Dürzilerin küfründen temizledi) ifadesiyle Küçük Ahmet Paşa'nın Canbolatoğlu isayanının bir kolu olan Şam bölgesindeki Ma'noğullarına karşı elde ettiği zafere işaret etmektedir. Şiirin devamında ise şair, memduhun düşmanı ve Ma'noğullarının lideri olan Fahruddin b. Ma'n'ı hicvetme bölümüne geçmektedir. Bu hicâ bölümünün ilk beyti şu şekildedir:

3 وَجَاءَنَا بِابْنِ مَعْنٍ بَعدَ مَا قُطِّعَتْ صُمُّ الصُّخُورِ عَلَيْهِ وَهُوَ مُعتَزِلُ

3. "Ve bize, kendi kabına çekilmiş bir haldeyken, kayaların ona olan dilsizliklerinin parçalanmasından sonra İbn M'an'ı getirdi."

---

149 *Dîvânu Mencek Paşa*, 67. şiir, s. 160-161.

Bu beyitle beraber şiirin devamındaki yedi beyit boyunca İbn Ma'n hakkındaki hicâ temasını sürdüren şair[150], konuyla ilgili hikmetli cümleler içeren ve öncesindeki hicâ üslubunun devam ettiği aşağıdaki iki beyitle şiirini bitirmektedir:

10 مَنْ رَاحَ يَطْلُبُهُ التَّقْدِيرُ لَيْسَ لَهُ بَحْرٌ يَقِيهِ وَلاَ سَهْلٌ وَلاَ جَبَلُ

11 هَذَا عَوَاقِبُ مَنْ يَطْغَى وَحِرْفَتُهُ فِي قَوْمِهِ وَبَنِيهِ الْمَكْرُ وَالْحِيَلُ

10. "Takdir (Allah'ın belirlediği kader) kimin peşine düşerse, artık onu koruyacak ne bir deniz, ne bir ova ne de bir dağ vardır."

11. "İşte bunlar, azgınlık eden ve mesleği, kavmi ve oğulları arasında düzenbazlık ve aldatmalar olan kişinin karşılaşacağı neticelerdir."

Mencek Paşa'nın bu şiirinde, Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ ve Ali b. Fahruddîn b. Korkmaz el- Ma'nî için söylediği şiirlerdeki içten ve kısmen samimi üslup yerine daha resmi bir dil hakimdir. Bunda diğer ikisinin yerel yönetici, Küçük Ahmet Paşa'nın ise bizzat padişah tarafından görevlendirilen bir komutan olmasının etkisi vardır. Bunun yanı sıra Mencek Paşa'nın bu şiirinde, adeta bir iadeyi itibar amacı söz konusudur. Şair Dürzî prens Ali el-Ma'nî için söylediği şiirinin siyasi bir amaçla söylenmediğini belirtmek kastıyla bu şiirinin ekserisini Fahruddîn b. Korkmaz'ı hicve ayırmıştır. Son beyitte de هَذَا عَوَاقِبُ مَنْ يَطْغَى "İşte bunlar, azgınlık eden kişinin karşılaşacağı neticelerdir." ifadeleriyle Fahruddîn b. Korkmaz'ı ve beraberindekileri isyancı olarak niteleyip padişahın kumandanına olan bağlılığını dile getirmiştir.

Bu başlığın son örneği olarak, üslubunun ve yapısının yukarıda zikredilen şiirlerden farklı olması bakımından, Mencek Paşa'nın Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi (1053/1643) için söylediği 23 beyitlik kasidesine burada değinmek, şairin yöneticilere olan hayranlığını ve bağlılığını dile getirmek maksadıyla söylediği methiyelerinin daha iyi anlaşılması noktasında faydalı olacaktır.

Yahya Efendi'nin tam adı Yahya b. Zekeriya b. Bayram'dır. Türk asıllı olan

---

[150] Şiirin bahsi geçen diğer beyitleri *Hicâ* başlığı altında verilmektedir. Bkz. s. 278-281.

Yahya Efendi İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış, dönemin meşhur alimlerinden Zekeriya Efendi'dir[151]. Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Yahya Efendi, kısa zamanda tahsilini tamamlayarak Sahn-ı Semân medresesi, Şehzademedresesi ve III. Murat'ın annsesinin adına yaptırılan Üsküdar'daki Valide Sultan medresesi gibi medreselerde müderrislik yapmıştır. Sultan III. Murat'ın annesinin kendisine özel bir saygısı ve teveccühü olması sebebiyle saray nezdinde büyük bir itibara sahip olan Yahya Efendi, müderrislik görevlerinden sonra ilk olarak Halep kadılığına, bir yıl sonra 1005/1596 senesinde Dimeşk kadılığına, ardından da Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarına atanmıştır. Kadılık görevlerinden başka kısa bir süre Anadolu kazaskerliği, sonrasında ise Rumeli kazaskerliği yapmış, her iki kazaskerlik görevinden bir veya iki kez azledilip tekrar atanmıştır.

Zekeriyazâde Yahya Efendi siyasi bakımdan oldukça karışık bir dönemde yaşamıştır. Dönemin padişahı I. Mustafa'nın akli dengesi yerinde olmadığı için Osmanlı idari yapısında bu dönem, sadrazamlar arasındaki iktidar mücadeleleriyle, başta padişahın annesi olmak üzere haremin atamalara ve devlet işlerine müdaheleleriyle geçen bir dönem olmuştur[152]. Söz konusu siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle Yahya Efendi atandığı görevlerde pek çok kez görevden alınmış, yapılan uygulamanın yanlışlığı ortaya çıktığında da tekrar azledildiği göreve atanmıştır. Örneğin Yahya Efendi 1031/1621 yılında Padişah I. Mustafa'nın cülûsu günü şeyhülislamlığa atanmıştır. Şeyhülislamlığı esnasında yapılan haksızlıklara ve usulsüzlüklere karşı çıkması sebebiyle bu görevinden iki sefer azledilmiş, ama üçüncü kez olmak üzere bizzat Padişah IV. Murat'ın özel ricası ve talebiyle tekrar şeyhülislamlık görevine getirilmiş, 1053/1643 yılında vefat edinceye kadar da bu görevine devam etmiştir[153].

Mencek Paşa'nın Zekeriyazade Yahya Efendi'yle tanışması ve aşağıda tercümesi verilen methiyesini söylemesinin, memduhun Dimeşk kadılığı esnasında

---

151 Zekeriya Efendi'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 173-175.

152 Bkz. Feridun Emecen, "Mustafa I", *DİA*, XXXI, 275.

153 Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l -Eṯer*, IV, 467-472.

olduğu kuvvetle muhtemeldir. Şairin adı geçen şahıs için söylediği methiyenin ilk 8 beyti nesib bölümüdür. Tezimizin ikinci bölümünün alt başlıklarından *"Gazel"* başlığında da değinileceği üzere [154] , bu şiirin nesib bölümü, yukarıda değerlendirilen Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ ve Ma'noğullarının prensi Ali b. Fahruddîn için söylenen methiyelerdeki nesib bölümlerinden üslup açısından farklıdır. Şair burada ön planda olan hissi gazelle birlikte arka planda afif gazeli andıran bir üslup kullanmaktadır. Yukarıda konu edilen methiyelerde şair, övülen şahısların daha çok yöneticilik ve adalet vasıflarına vurgu yapmakta, Yahya Efendi'nin ise yöneticiliğinin yanı sıra ilmiye sınıfına mensup olmasını da dikkate almaktadır. Mencek Paşa bu şiirinde kadılık görevinin yanı sıra ilmi yeterliliğiyle hayranlık duyduğu Yahya Efendi'nin şahsına yaraşır bir üslup kullanmakta, hissi gazel temasını afif gazel öğeleriyle süslemektedir. Şiirin üslubundaki bu farklılık göz ardı edilirse, Mencek Paşa ilk sekiz beyitte sevgilinin güzelliğini ve sevgiliye olan aşkını dile getirerek, yukarıda konu edilen diğer methiyelerde olduğu gibi bu methiyesinde de klasik kaside yapısını uygulamaktadır.

Şair bahsi geçen nesîb bölümünün ardından, şiirin ana teması olan medih bölümüne geçmekte ve 9. beyitten 19. beyite kadar bu medih temasını sürdürmektedir. Şiirin söz konusu medih bölümü şu şekildedir[155]: (eṭ-Ṭavîl)

9 أَتَــمُّ وُلاَةِ الْحَــقِّ عِلْمــاً وَهِمَّــةً وَأَشْرَفُ مَنْ دَانَتْ لِهِمَّتِهِ الْعُلْيَا

10 وَأَطْوَلُهُم بَاعــاً وَأَكْمَلُهُــمْ حِجــاً وَأَنْفَذُهُم قَوْلاً وَأَثْقَبُهُم رَأْيَا

11 فَمَا الرَّوْضَةُ الزَّهْرَاءُ يَعْبَقُ نَشْــرَهَا بِأَطْيَبَ يَوْماً مِنْ خَلاَئِقِهِ رَيَّا

12 وَلاَ الْمُزْنَةُ الْوَطْفَاءُ تَهْمِي جُفُونَهَــا بِأَغْدَقَ مِنْ جَدْوَى أَنَامِلِهِ سُقْيَا

13 فَلَوْ أَنَّ أُمَّ الدَّهْرِ رَامَــتْ مُشَــابِهاً لَهُ لَمْ تَلِدْ إِلاَّ الْخَسَارَةَ وَالإِعْيَا

14 فَيَا مَنْ بِمَاضِي الْعَزْمِ أَوْدَى مَظَالِماً وَأَوْرَى زِنَادَ الْعَزْمِ فِي جِلَّقٍ وَرْيَا

15 لَكَ اللهُ أَرْشَدْتَ الزَّمَانَ إِلَى الْهُدَى وَأَخْمَدَتْ بِالْعَدْلِ الضَّلاَلَةُ وَالْغَيَّا

---

154 Bkz. s. 196-199.

155 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. şiir, s. 54-56.

16 جَزَاكَ الَّذِي اسْتَرْعَاكَ أَمْـــرَ عِبَـــادِهِ بِنَجْلَيْنِ نَالاَ فِي الوَرَى الْغَايَةَ الْقُصْيَا

17 هُمَا غُصْنَا دَوْحٍ لِلْمَـــآثِرِ وَالنَّـــدَى وَنَجْمَا سَمَاءِ الْعِزِّ بَلْ زَهْرَةُ الدُّنْيَا

18 كَرِيمَانِ مِنْ قَبْـــلِ الْفِطَـــامِ تَحَالَفَـــا عَلَى أَنْ يَمُدَّا لِلسَّخَاءِ مَعاً يَدْيَا

19 وَلاَ اتَّخَـــذَا إِلاَّ الْفَخَـــارَ تَمِيمَـــةً وَلاَ ارْتَضَعَا إِلاَّ الْعُلَى لَهُمَا ثَدْيَا

9. "O (Yahya Efendi) Hak Teâlâ'nın, bilgisi ve üstün iradesi en eksiksiz olan yöneticisidir ve iradesi karşısında kendisine yüceliklerin boyun eğdiği kişilerin en şereflisidir."

10. "Onların (yüceliklerin boyun eğdiği kişilerin) en cömerdi, onlar içinde aklı en mükemmel olandır. Onlar arasında sözü en çok geçen/en nüfuzlu ve görüşü en isabetli olandır."

11. "Çiçek bahçesi hiçbir gün, güzel kokuları çevresine sinerken, onun huylarından daha güzel kokulu olmamıştır."

12. "Taşıdığı yağmurun bolluğundan kenarları sarkmış yağmur bulutu gözlerinden yağmurlarını akıtırken, onun (Yahya Efendi'nin) parmak uçlarının hediyeleri kadar bol yağmurlu olmamıştır."

13. "Feleğin annesi şayet ona benzemeyi arzulasaydı, sadece ziyan ve başarısızlık doğurur, başka bir şey dünyaya getiremezdi."

14. "Ey zulüm için harcanan gayret ve çabaların geçmişini silip yok eden ve Dimeşk şehrinde azim ve kararlılığın kıvılcımını en güzel şekilde çakan kişi!"

15. "Allah seninle beraberdir! (Yürü, kim tutar ki seni) Zamanı hidayete yönlendirdin, sapıklığı ve azgınlığı adaletle dize getirdin."

16. "Sana kullarını idare etme işini veren (Allah), halk içinde en zirve noktaya ulaşmış iki evlatla seni mükâfatlandırdı."

17. "O ikisi (senin iki oğlun) kahramanlıkların ve cömertliğin dallarından iki daldır. Onlar şeref gökyüzündeki iki yıldız, daha da ötesinde dünyanın kutup yıldızıdır."

18. "Sütten kesilmeden önce, ellerini cömertlik için uzatacaklarına dair beraberce yemin etmiş iki cömert kişidir onlar."

19. "O ikisi (memduhun iki oğlu) muska olarak sadece övünmeyi taksınlar

ve sadece yüceliklerin göğsünden süt emsinler."

Yukarıda tercümesi verilen beyitlerde görüldüğü gibi, 9. ila 19. beyitleri olmak üzere bu bölüm, memduhun özelliklerinin ve memduhun oğullarının konu edildiği, şiirin ana teması olan medih bölümüdür. Mencek Paşa bu bölümde, memduhun bilgisinin ve iradesinin mükemmelliğini, cömert, zeki, nüfuz sahibi ve güzel ahlaklı biri olduğunu, kendi güzel hasletlerinin yanı sıra iki oğlunun da aynı şekilde cömert ve yüce şahsiyetli olduklarını sanatlı ve akıcı bir üslupla dile getirmektedir.

Burada zikredilen unsurlar arasında şairin, 10. beyitte وَأَطوَلُهُم بَاعاً *"Onların (yüceliklerin boyun eğdiği kişilerin) en cömerdi"* ifadesi, 12. beyitte memduhun çevresine hediye dağıtırken gösterdiği cömertliğinin yağmur yüklü bulutların yağmurundan da çok olduğunu söylemesi, yine 17. beyitte هُمَا غُصْنَا دَوْحٍ لِلْمَآثِرِ وَالنَّدَى *"O ikisi (senin iki oğlun) kahramanlıkların ve cömertliğin dallarından iki daldır."* ifadelerinde memduhun oğlullarının cömertliğine değinmesiyle yaptığı cömertlik vurgusu sebebiyle, ilk bakışta şairin bu şiiri memduhtan kazanç elde etme gibi bir amaçla söylediği düşünülebilir. Ancak şiirin 14. beytindeki أَوْرَى زِنَادَ الْعَزْمِ فِي جِلَّقٍ وَرْيَا *"Ey Dimeşk şehrinde azim ve kararlılığın kıvılcımını en güzel şekilde çakan kişi!"* ifadesi, Mencek Paşa'nın bu şiiri, Yahya Efendi'nin Dimeşk kadılığına atandığı sırada söylediğini göstermektedir. Bu bilgi Yahya Efendi'nin vefat tarihiyle birlikte düşünüldüğünde, şairin söz konusu methiyeyi ihsan elde etmek için değil, Yahya Efendi'ye olan hayranlık ve bağlılığını ifade için söylediği netlik kazanmaktadır. Zira memduhun hayatta olduğu dönem, şairin hayatındaki fakirlik ve sıkıntı içinde geçen dönemin öncesine tekabül etmektedir.

Mencek Paşa'nın bu şiirinin kazanç elde etmek için söylediği yönetici şiirlerinden olmadığını kanıtlayan bir diğer husus, şairin nesîb bölümünde coşkulu bir dil kullanması ve buradaki üslubunun *İhsan Elde Etmek için Söylediği*

Methiyeleri başlığında ele alınacak [156] şiirlerdeki nesîb bölümlerinden farklı olmasıdır. Çünkü Mencek Paşa, Yahya Efendi için söylediği yukarıdaki methiyenin nesîb bölümünde, 1. beyitte sevgilinin kendisinden uzak durması sebebiyle duyduğu üzüntüye kısaca değindikten sonra şiirin devamındaki beyitlerde sevgilinin güzelliğini ve ona olan aşkını dile getirmekte, bu aşk sebebiyle ölü sayılacak derecede aşk sarhoşluğuna düştüğünü anlatmaktadır. Buradaki ifadelerinde şair, maddi kazan için söylediği methiyelerindeki acıklı üslup yerine, coşkulu bir üslupla sevgilinin güzelliğine vurgu yapmaktadır. Bu vurgunun ardından da duyduğu aşk sarhoşluğundan aklını başına getirecek kişinin Zekeriyazâde Yahya Efendi olduğunu söyleyerek medih temasına geçiş yapmaktadır. Şiirin başlangıcındaki bu girişle şair, memduhtan kazanç elde etme gibi bir bekletisinin olmadığını, söz konusu şiiri memduha olan hayranlığını ifade etmek için söylediğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda konu edilen medih bölümden sonra ise şair, şiirin hatime bölümü olan son dört beyitte kendi şiiri ve şairliğiyle fahr temasına yer vermektedir. Söz konusu hatime bölümü şu şekildedir: (eṭ-Ṭavîl)

20 وَدُونَكَهَا مِنْ نَسْجِ فِكْـرِيٍّ حُلَّـةً مُنَمَّقَةً بِالْحَمْدِ قَدْ حَسُنَتْ وَشْيَا

21 تَضَوَّعُ مِنْ أَرْدَانِهَـا نَفْحَـةُ الثَّنَـا فَلَوْ نَفَحَتْ مَيِّتاً لَعَادَ بِهَا حَيَّا

22 تَنَاهَبَتِ الأَلْحَاظُ حُسْنَ انْتِظَامِهَـا وَقَدْ جَنَتْ الأَسْمَاعُ مِنْ لَفْظِهَا الأَرْيَا

23 أَلَذُّ مِنَ الْمَاءِ الْقِرَاحِ عَلَـى الصَّـدَا وَأَعْذَبُ مِنْ عَتْبِ الْحَبِيبِ لِذِي اللُّقْيَا

20. "Onları (senin ve çocuklarının sahip olduğu yücelikleri ve övgüleri) benim düşüncelerimden dokunmuş ve övgülerle işlenmiş, süslemeleri çok güzel bir elbise olarak al!"

21. "(O elbisenin) yenlerinden güzel kokular yayılıyor. Şayet onun kokuları bir ölüye ulaşsa, (bir ölü o elbisenin kokularını koklasa) onunla yeniden canlanırdı."

22. "Bakışlar onun dizilişinin güzelliğine doğru son hızla yarışırlar. Kulaklar

---

156 Bkz. s. 89.

onun sözcüklerinden bal toplar."

23. "(Benim şiirim) susuzluktan boğazı kurumuş kişiye saf-halis sudan daha lezzetlidir. Sevgilisiyle karşılaşan kişi için, sevgilinin kınamasından daha tatlıdır."

Yukarıdaki beyitler Mencek Paşa'nın Yahya Efendi için söylediği methiyenin hâtime bölümünü oluşturmaktadır. Şair burada memduh için söylediği bu şiirin güzelliğini dile getirmekte ve şiiriyle övünmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıda konu edilen Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi için söylediği methiyesi, şairin diğer methiyelerine kıyasla, oldukça karmaşık bir medihtir. Genel itibariyle, şairin yöneticelere hayranlığını dile getirmek için söylediği methiyeleri arasında değerlendirilen bu şiir, aynı zamanda şairin ihsan elde etmek için söylediği methiyelerine ve alimler için söylediği methiyelere de benzemektedir. Çünkü Zekeriyazâde Yahya Efendi devlet kademelerindeki resmi görevlerinin yanı sıra ilmiye sınıfına mensup ve ömrünün neredeyse yarısını medreselerde ders vererek geçirmiş bir alimdir. Şiirin nesîb bölümünde hissi gazelle birlikte afif gazeli andıran bir anlatım takip edilmiş olması da bu şiirde memduhun ilmi vasfının ön planda tututlduğunu düşündürmektedir. Öte yandan 10., 12. ve 18. beyitler olmak üzere şiirde üç farklı yerde memduhun ve memduhun oğullarının cömertliği vurgulanmaktadır. Bu durum söz konusu şiirin ihsan elde etme amacıyla söylendiğini akla getirmektedir. Şiirin hatime bölümünde Mencek Paşa'nın kendi şiiriyle fahrı da bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Çünkü bir sonraki başlıkta da görüleceği üzere şair ihsan elde etmek için söylediği methiyelerinde, kendi onurunu korumak maksadıyla şiiri ve şairliğiyle övünerek methiyesini bitirmektedir. Ancak Yahya Efendi için söylediği söz konusu methiyede övülen şahıs her şeyden önce kazaskerlik ve şeyhülislamlık gibi devletin en yüksek kademelerinde görev yapmış bir yöneticidir. Buna paralel olarakMencek Paşa bu şiirinde cömertlik vurgusu kadar yoğun bir şekilde memduhun yüceliğini, nüfuz sahibi oluşunu ve adaletini anlatan ifadelere yer vermiştir.Ayrıca şair bu şiirinde memduhtan herhangi bir yardım veya ihsan talebinde bulunmamakta, memduhun kendisine acımasını sağlayacak bir üslup kullanmamaktadır. Bütün bu hususlar dikkate alındığında Mencek Paşa'nın Yahya

Efendi için söylediği bu methiyesi, şairin genç yaşta tanıdığı bir devlet adamına olan hayranlığını dile getirmek amacıyla söylediği bir methiye olarak değerlendirilmelidir.

2.1.1.2. İhsan Elde Etmek için Söylediği Methiyeleri

Arap edebiyatında medih şiirinin tarihsel sürecine dair yapılan açıklamalarda, Mencek Paşa'dan önce de şairlerin kazanç elde etmek amacıyla medih şiiri söyledikleri belirtilmişti. Hayatının sıkıntı içinde geçen üçüncü döneminde Mencek Paşa da seleflerini takip etmiş, mali durumunu düzeltmek umuduyla başta Osmanlı padişahlarından Sultan İbrahim'i (1025-1058/1616-1648) öven şiiri olmak üzere dönemindeki kimi devlet ricalini övdüğü şiirler söylemiştir. Şairin bu şiirleri çoğunlukla Anadolu'ya yaptığı yolculuğu esnasında söylenmiş şiirlerdir. Bir kısmı da, sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1045/1635-1087/1676) için söylediği methiye gibi, Dimeşk şehrine dönmesinden sonra söylediği şiirlerdir.

Mencek Paşa'nın bu dönemde söylediği yöneticileri öven methiyelerindeki üslubu diğerlerine göre farklılık arz eder. Bu tür medihlerinde de şair, diğerlerinde olduğu gibi memduhun konumuna göre hissi ya da afif gazel olan nesîb bölümüyle başlamaktadır. Ancak bu şiirlerindeki nesîb bölümlerinde, ilk dönemlerde söylediği methiyelerinde görülen aşkın verdiği mutluluğa dair unsurlar ve kullanılan coşkulu dil yerine, sevgiliden ayrılma ve aşk acısı anlatılmakta, muhtevayla uyumlu olarak hüzünlü bir dil kullanılmaktadır. Şairin Sultan İbrahim için söylediği methiyesi bu şekildedir. Bu dönemde söylediği medihlerin bir farklı özelliği olarak şair, kimi methiyelerinde nesîb bölümünü oldukça uzun tutmakta, memduhun methedildiği bölümü ise kısa tutmaktadır. Yine bu şiirlerinin hâtime bölümlerinde şair, kendi şiirinin güzelliğine ve şiir söylemedeki ustalığına değinerek şiirlerini bitirmektedir. Mencek Paşa'nın ihsan amacıyla söylediği yönetici methiyelerindeki nesîb bölümüne daha çok beyit ayırması ve hatime bölümünde kendi şiiri ve şairliğiyle övünmesi, her ne kadar ihsan elde etme beklentisi içerisinde olsa da aslında şiirle para kazanmaktan hoşlanmadığının, kendi gurur ve asaletine düşkünlüğünün göstergesidir. Bu

bağlamda Mencek Paşa özellikle yöneticilerden ihsan beklentisiyle söylediği methiyelerinde, h. IV. asırda Halep'te siyasî varlık gösteren Ḥamdânî Devletinin kurucusu ve ilk hükümdarı Seyfuddevle (944-967) için söylediği şiirlerinin pek çoğunda, kendisiyle ve şiiriyle övünerek kendi gurur ve asaletini zikreden Abbâsî dönemi şairlerinden el-Mutenebbî'nin (354/965) anlatım metoduna benzer bir üslup kullanmaktadır[157].

Mencek Paşa'nın bu dönemde söylediği yönetici methiyelerine örnek olarak, Osmanlı padişahlarından Sultan İbrahim (1025-1058/1616-1648), ilmiye sınıfından İstanbul pâyesi Bülbülzâde Abdullah Efendi (1053/1643), eş-Şa'rânî nisbeli Ebu's-Su'ûd Efendi (1088/1676) ve son olarak dönemin sadrazamlarından Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1045-1087/1635-1676) için söylediği methiyelerin ilgili bölümlerini burada zikretmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

2.1.1.2.1. Sultan İbrahim'i Methi

Mencek Paşa'nın ihsan elde edebilmek amacıyla söylediği medih şiirlerinin başında, kendi dönemindeki en büyük yönetici olan Osmanlı Devleti'nin 18. padişahı Sultan İbrahim (1025-1058/1615-1648) için söylediği methiye gelmektedir. Mencek Paşa'nın hayatının anlatıldığı I. Bölümde de açıklandığı şekliyle, babasından kalan mirası kısa sürede tüketen şair, ihsan görebilme umuduyla Sultan İbrahim için bir methiye söylemiştir. Daha sonra bu şiiri bizzat padişaha kendisi sunmak için İstanbul'a gitmiş, ama umduğunu bulamadan ve hayal kırıklıklarıyla geri dönmüştür[158].

Söz konusu şiirin ilk 14 beyti nesîb bölümüdür. Bu bölümde dikkate değer olan husus, şairin burada aşkın verdiği acıyı ve sevgilinin karşısında aciz kalışını dile getirmesidir. Hayatının ilk iki döneminde söylediği medihlerindeki coşkulu üslup yerine bu şiirinde hüzünlü bir dil kullanmaktadır. Yine önceki dönem

---

157 el-Mutenebbî'nin Seyfuddevle için söylediği şiirlerinde kendisiyle övündüğü bölümlere örnek olarak bkz. Sirâcuddîn Muhammed, *el-Faḫr fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty., II, 35-40.

158 Bkz. s. 41-44.

methiyelerinden farklı olarak şair bu şiirinde memduhu överken sadece memduhun güç ve kudretini, adaletini, kahramanlığını zikretmekte; memduhun yakışıklılığı, güzel yüzü gibi gazel temalarını andıran unsurları kullanmamaktadır. Şiirin nesîb bölümünden ilk 6 beyit şu şekildedir[159]: (el-Kâmil)

1 لَوْ كُنْتُ أَطْمَعُ بِالْمَنَـــامِ تَوَهُّمًـــا لَسَأَلْتُ طَيْفَكَ أَنْ يَزُورَ تَكَرُّمَا

2 حَاشَا صُـــدُودَكَ أَنْ تُـــذَمَّ فَإِنَّهَـــا تَحْلُو لَدَيَّ وَإِنْ أُسِيغَتْ عَلْقَمَا

3 فَاهْجُرْ فَهَجْرُكَ لِي الْتِفَاتُ مَـــوَدَّةٍ أَلْقَاهُ مِنْكَ تَحَنُّنًا وَتَرَحُّمَا

4 عَذِّبْ فُـــؤَادِي بِالَّـــذِي تَخْتَـــارُهُ لَوْ كُنْتُ مَنْسِيًّا تَرَكْتُ وَإِنَّما

5 لَوْ لَمْ تَكُنْ بِغُبَارِ طَرْفِـــكَ كُحِّلَـــتْ عَيْنُ الْغَزَالَةِ صَدَّهَا وَجْهُ الدِّمَا

6 عِيدِي لِفَقْدِكَ مَأْتَمٌ لَوْ صَـــافَحَتْ فِيهِ الْمَسَرَّةُ خَاطِرِي لَتَأَلَّمَا

1. "Eğer, uykumda rüyalar görmeye düşkün olsaydım, beni şereflendirmesi için (uykumda) senin hayalinin ziyaret etmesini isterdim."

2. "(Benden yüz çevirsen de) asla senin yüz çevirip uzak durmaların kötülenemez, çünkü (her ne kadar senin benden uzak durmanla) ben kızılcık şerbeti içsem de, yine de (senden uzakta olmak bile) bana göre tatlıdır."

3. "(İstersen beni) terk et, çünkü senin terk edip gitmen benim için, senden gelen bir şefkat ve merhamet olarak kabul edeceğim sevgi yönelişidir."

4. "Gönlüme dilediğin şeyle işkence et. (Buna bile razıyım.) Eğer unutulmuş olsaydım (o zaman seni ve sevgini) bırakırdım."

5. "Eğer senin eteğinin tozu olmasaydı, ceylanın gözü kan ağlayarak sürmelenirdi."

6. "Senden mahrum kaldığım için bayramım matem günüdür. Eğer o bayram gününde bir sevinçle karşılaşsam (yanımda sen olmadığın için) o sevindirici olay/durum bana ıstırap verir."

Bu hüzünlü ve sevgilinin karşısında aciz kalmanın dile getirildiği bölüm aşağıda verilen 3 beyitle bitirilmekte ve şair 14. beyitle memduhu övme bölümüne

159 *Dîvânu Mencek Paşa*, 4. şiir, s. 46.

geçiş yapmaktadır[160]: (el-Kâmil)

12 بَدْرٌ مِـــنَ الْـــأَتْرَاكِ لَمَّـــا أَنْ بَـــدَا تَرَكَ الْبُدُورَ تُرَى لِعَيْنِكَ أَنْجُمَا

13 تَسْقِي لَوَاحِظُـــهُ الْعُقُـــولَ مُدَامَـــةً اَلصَّحْوُ مِنْهَا لاَ يَزَالُ مُحَرَّمَا

14 لَوْ بِتُّ أَشْـــكُو ظُلْمَـــهُ لَشَـــكَوْتُهُ لِمَلِيكِ هَذَا الدَّهْرَ أَسْمَى مَنْ سَمَا

12. "O, ortaya çıktığı zaman diğer dolunayların senin gözüne yıldız gibi göründüğü, Türklerden bir dolunaydır."

13. "Onun bakışları akıllara, sarhoşluğundan ayılmanın haram olarak kaldığı bir şarap içirir."

14. "Eğer ben onun zulmünden (bu şekilde akıllara sarhoşluk verip, bu sarhoşluktan ayılmanın da neredeyse haram zannedileceği şekilde uzun ve şiddetli olmasıyla ettiği zulümden ve acımasızlıktan) şikayetçi olsaydım, yücenin de yücesi olan bu zamanın kralına onu şikayet ederdim."

Yukarıda da görüldüğü gibi Mencek Paşa, 14. beyitte مَلِيكِ هَذَا الدَّهْرَ أَسْمَى مَنْ سَمَا ifadesiyle Sultan İbrahim'den bahsederek şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçmektedir. Buradaki medih bölümü, aşağıda verilen beyitlerde de görüleceği üzere, 14. beyitten şiirin sonuna kadar devam etmektedir: (el-Kâmil)

15 مَلِكٌ مِنَ الْإِيمَـــانِ جَـــرَّدَ صَـــارِماً بِالْحَقِّ حَتَّى الْكُفْرُ أَصْبَحَ مُسْلِمَا

16 قَدْ جَهَّزَ السُّفُنَ الَّتِي لَـــوْ صَـــادَمَتْ رَضْوَى بِأَيْسَرِ لَمْحَةٍ لَتَهَدَّمَا

17 وَتَلَهَّبَ الْبَحْـــرُ الْخِضَـــمُّ مَهَابَـــةً مِنْهُ فَظَنَّتْهُ كِرِيتُ جَهَنَّمَا

18 لَوْ شَاهَدَ الْمَطْرُودُ سَـــطْوَةَ بَأْسِـــهِ فِي صُلْبِ آدَمَ لِلسُّجُودِ تَقَدَّمَا

19 اَلْعَدْلُ أَخْرَسَ كَـــانَ قَبْـــلَ زَمَانِـــهِ أَذِنَتْ لَهُ الْأَيَّامُ أَنْ يَتَكَلَّمَا

20 يَذَرُ الدُّجَى بِالْبِشْرِ صُبْحاً مُشْـــرِقاً وَالصُّبْحِ بِالْإِرْهَابِ لَيْلًا مُظْلِمَا

21 لَمْ تَخْطُ آسَادُ الْفَـــلاَ فِـــي عَهْـــدِهِ بَيْنَ الشَّقَائِقِ خِيفَةً أَنْ تُتْهَمَا

22 عَقَدَ الْمُثَارُ عَلَى الْعُـــدَاةِ سَـــحَائِباً لَوْلاَ الْحَيَا لَسَقَى السِّمَا مِنْهَا دَمَا

160 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 47.

23 وَدَعَتْ ظُبَـــاهُ الطَّيْـــرَ حَتَّـــى إِنَّـــهُ قَدْ كَادَ يُسْقِطُ فَرْخَهُ نَسْرَ السَّمَا

24 لَوْ يَرْتَضِي حَمْـــلَ السِّـــهَامَ لِغَـــارَةٍ لَرَأَيْتَهُ اتَّخَذَ الْكَوَاكِبَ أَسْهُمَا

25 أَوْ شَاءَ أَنْ يَهَبَ الْمُلُوكَ لِبَعْضِ مَـــنْ فِي رِقِّهِ مُسْتَحْقَرٌ لَتَبَرَّمَا

26 صَحَّتْ مِنَ السُّقْمِ الْعُقُولُ بِحِلْمِـــهِ وَبِظِلِّهِ الدِّينُ القَوِيمُ قَدِ احْتَمَى

27 تُبْ يَا زَمَانُ فَإِنْ ذَكَرْتُـــكَ عِنْـــدَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَنْهَاكَ مُتَّ تَوَهُّمَا

15. "(O) hakkın kılıcını kınından çıkarmış bir iman kralıdır. Öyle ki sonunda inkar bile Müslüman olmuştur."

16. "Radvâ dağına bir göz atma miktarı kadar çarpsa, dağın yerle bir olacağı gemiler hazırlamıştır."

17. "Engin suları olan deniz ondan korkması sebebiyle alevlenmiş ve Girit adası onu (denizi) cehennem sanmıştır."

18. "Şayet o kovulmuş (Şeytan/İblis), Adem'in sulbünde onun (Sultan İbrahim'in) hücumunun kabarmasını görseydi (secde etmek için) öne geçerdi."

19. "Onun zamanından önce adalet dilsizdi. (Şimdi ise) günler onun (adaletin) konuşmasına izin verdi."

20. "Karanlıklar, ışıltılı sabahları müjdeleyerek ve de karanlık geceleri korkutup kaçıran sabahı müjdeleyerek çekip gidiyor."

21. "Onun döneminde çöl aslanları töhmet altında kalmaktan korktukları için kız kardeşlerinin arasında atım atamaz hale gelmiştir."

22. "(Savaşlardaki) yerden kalkan tozlar düşmanların üzerine bulutlar şeklinde çökmüştür. Eğer utanmasaydı, gökyüzü onlardan (o toz bulutlarından) kan yağdırırdı."

23. "Onun kılıçlarının uçları kuşları kendi hallerine bırakmıştır. Öyle ki (kılıçların korkusundan) gökyüzünün kartalı neredeyse yavrusunu düşürecekti."

24. "Akın düzenleyeceğinde ok kuşanmayı isterse, yıldızları kendine ok yaptığını görürsün."

25. "... veya durumunun kötülüğünden, fakirliğinden dolayı hor görülen birine mal mülk bağışlamayı dilerse (dağıtmaktan) usanır (da malı yine de bitmez)"

26. "Akıllar onun ağırbaşlılığıyla hastalıklarından iyileşmiştir ve bu dosdoğru din onun gölgesinde korunmuştur."

27. "Ey zaman! Tövbe et! Eğer onun huzurunda senin hakkında konuşursam (seni ona şikayet edersem) o seni bitirmeden sen endişenden ölürsün."

Mencek Paşa'yı, kendisiyle aynı coğrafyada ve hemen hemen aynı dönemde yaşamış diğer bir şair olan İbnu's-Semmân'la kıyaslayan Muhammet Tasa, Mencek Paşa'nın yukarıdaki methiyesiyle ilgili olarak şu tespitlerde bulunmaktadır: *"Bazı methiyelerini maddi kazanç elde etmek için yazdığı düşünülebilir. Girit'teyken vezir el-Fâdıl (Fazıl Ahmet Paşa) ve kardeşi Mustafa'yı öven iki kasidesi günümüze ulaşmıştır. Bunlara karşılık Padişah İbrahim'i öven Mencik Paşa'nın umduğunu bulamamasına rağmen İbnu's-Semmân'ın iyi bir şekilde ödüllendirildiği belirtilmektedir."* [161] Muhammet Tasa'nın bu cümlelerinden Mencek Paşa'nın şairliğinin İbnu's-Semmân'dan zayıf olduğu ve bu sebeple Sultan İbrahim için söylediği methiyesine karşılık herhangi bir hediye alamadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü şairin yukarıdaki şiiri İbnu's-Semmân'nın bahsi geçen şiiriyle kıyaslanacak olursa[162] Mencek Paşa'nın şiirinin de edebi açıdan en azından aynı değerde olduğu görülecektir. Bu durumu destekler mahiyette el-Muḥibbî Hulâsatu'l-Eser'inde Sultan İbrahim'in biyografisini ele alırken Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinin nesib bölümünden ilk beş beytini ve medih bölümünden de altı beyti zikretmiştir. el-Muḥibbî söz konusu bölümde şairin bu şiirine dair "Onun (Sultan İbrahim'in) hakkında Emîr Mencek b. Muhammed el-Mencekî ed-Dimeşḳî onu övdüğü kasidesini söylemiştir. Bu kaside kasidelerin en seçkinidir."[163] ifadelerine yer vermektedir. Ayrıca şiiri dinledikten sonra padişah şaire iltifatlarda bulunarak Mencek Paşa'nın şiirini beğendiğini göstermiştir [164].

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim için söylediği methiyesi, her

---

161 Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 87.

162 İbnu's-Semmân'nın bahsi geçen methiyesi için bkz. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 88-94.

163 وَفِيهِ يَقُولُ الْأَمِيرُ مَنْجَك بن مُحَمَّد المنجكي الدِّمَشْقِي قصيدته الَّتِي مدحه بهَا وَهِي من غرر القصائد el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eṣer*, I, 14.

164 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eṣer*, VI, 411.

ne kadar padişahtan bir atâya verilmemesi suretiyle şair tarafından ulaşılmak istenen neticeyi vermese de, dönemin alimleri ve ileri gelenleri tarafından kabul görmüş olması, klasik şiir yapısını korumakla beraber beyitlerin lafız ve mana zenginliğindeki ustalık, edebi sanatların mana ve temayla uyumlu bir şekilde kullanılması gibi hususiyetleri açısından, edebî anlamda değerli bir yapıttır.

2.1.1.2.2. Bülbülzâde Abdullah Efendi'yi Methi

Mencek Paşa'nın bu methiyesi Bülbülzâde Abdullah Efendi (1053/1643) için söylenmiştir. Bülbülzâde Dimeşk'ta kâdılkudâtlık görevinde bulunmuş[165] ilmiye sınıfına mensup nüfuzlu bir devlet adamıdır. Hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, Sicill-i Osmanî'de şu bilgiler geçmektedir: *"Abdullah Efendi (Bülbülzade): Kâsım Efendi'nin oğludur. Müderris, molla olup İstanbul pâyesi olmuştur. 1053'te (1663) vefat etti. Oğlu İzzeddin Fikri Efendi'dir."*[166]

Mencek Paşa'nın aşağıda ilgili beyitleri verilen şiiri ihsan elde etmek amacıyla yöneticilere yazdığı medih şiirleri arasındadır. Söz konusu şiirin burada zikredilmesinin sebebi, şiirin ilk 19 beytinin nesîb bölümünden oluşmasıdır. Toplam 35 beyitten ibaret olan bu kasidesinde Mencek Paşa, şiirin son beş beytini, hatime bölümü olarak kendi şiiriyle övünmeye ayırmıştır. Şiirin nesib bölümü ve sonundaki bu hatime bölümü dışında, memduhun övüldüğü temel bölüm ise 11 beyitten oluşmaktadır. Şairin burada ana bölüm olan medih bölümünü kısa tutması ve şiirin giriş bölümünü bu denli uzun tutması, Ömer Musa Paşa'nın da belirttiği gibi[167] Mencek Paşa'nın memduhu överken kendi izzetine olan düşkünlüğünün bir sonucudur. Şair bu şiiri her ne kadar maddi kazanç elde etmek için söylemiş olsa da, memduha olan övgüsünü, uzun bir giriş kısmından sonra kısa ama vurgulu bir bölümle dile getirmiştir. Bu kısa bölümden sonra da yine kendini ve şiirini öven ifadelerle, aslında şiirinin karşılığında para talep etmekten hoşlanmadığını, sadece dalkavukluk eden bir şair değil de şiirlerinde maharetini ortaya koyan usta bir şair olduğunu hissettirerek kendi

---

165 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, VI, 296.
166 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, 67.
167 Ömer Musa Paşa, el-'Aṣru'l-Osmânî, s. 162.

saygınlığını koruma amacı gütmektedir. Söz konusu bölümün ilk dört beyti şu şekildedir[168]: (el-Kâmil)

1 مَنْ لاحْتِرَاقِ حُشَاشَةِ الْمَلْهُوفِ وَلِدَمْعِهِ السَّارِي الْهَمُوعِ الْمُوفِي

2 دَامِي اللَّوَاحِظِ فِي الرُّسُومِ مُعَذَّبٌ أَوْدَتْ بِمُهْجَتِهِ لَظَى التَّعْنِيفِ

3 غَادَرْتُهُ وَالشَّوْقُ يُنْحِلُ جِسْمَهُ كَالسَّمْهَرِيِّ أُقِيمَ بِالتَّثْقِيفِ

4 أُكْفُفْ مَلاَمَكَ حَيْثُمَا احْتَكَمَ الْهَوَى يَا عَاذِلِي وَأَقِلَّ مِنْ تَعْنِيفِي

1. "Hüzünlü kişinin kalbinin yangınına ve oluk oluk akıttığı göz yaşına kafi gelecek kimdir?"

2. "Kınamaların alevi kalbini harap etmiş bir şekilde kan ağlayan bakışları harabelerde işkence çekmektedir."

3. "Özlem onun bedenini tamir edilerek düzeltilmiş sağlam bir mızrak gibi zayıflatmışken ben onu bir başına bırakıp yola çıktım."

4. "Ey beni kınayan! Aşk hükümdar olunca kınamalarından vaz geç ve beni çok azarlama!"

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu şiirinde de nesîb bölümü sevgiliden ayrılık ve aşk acısının verdiği ıstırap temalıdır. Şair bu anlatımını bahçe tasvirleri ve içki meclisleri anlatımlarıyla zenginleştirse de ilk 18 beyitte bu ayrılık temasını sürdürmekte, 19. beyitte ise memduhtan bahsederek medih bölümüne geçmektedir. Nesîb bölümünün noktalandığı 18. ve 19. beyitler şu şekildedir: (el-Kâmil)

18 لَوْلاَ هَوَاهُ لَمْ أَبِتْ مُتَوَشِّحاً بِالدَّمْعِ مَطْوِيًّا عَلَى التَّسْوِيفِ

19 إِنِّي عُرِفْتُ بِهِ كَمَا عُرِفَتْ يَدَا قَاضِي قُضَاةِ الشَّامِ بِالْمَعْرُوفِ

18. "Onun aşkı olmasaydı böyle gözyaşlarını giyinmiş ve ertelenmişliğe bürünmüş bir halde gecelemezdim."

19. "Şam diyarının kâdı'l-kudâtının ellerinin iyilik yapmakla tanındığı gibi ben de onunla (bahsi geçen sevgiliyi) sevmekle meşhurum."

---

168 *Dîvânu Mencek Paşa*, 28. şiir, s. 84-87.

Mencek Paşa 19. beyitteki قَاضِي قُضَاةِ الشَّامِ "Şam diyarının kâdı'l-kudâtı ..." ifadeleriyle Bülbülzâde Abdullah Efendi'den bahsederek nesîb bölümünü bitirmekte ve şiirdeki ana tema olan medih bölümüne geçmektedir. Aşağıdaki 11 beyit boyunca bu medih teması devam etmektedir: (el-Kâmil)

20 أَعْنِي بِهِ مَوْلَايَ عَبْدَ اللهِ مَنْ أَوْصَافُهُ تُغْنِي عَنِ التَّعْرِيفِ

21 ذُو هِمَّةٍ عُلْوِيَّةٍ مِنْ دَأْبِهَا إِكْبَادُ حُسَّادٍ وَرَغْمُ أُنُوفِ

22 وَخَلِيقَةٍ إِنْ جِئْتَهَا مُسْتَخْبِرًا عَبَقَتْ بِنَشْرٍ كَالْعَبِيرِ مَذُوفِ

23 وَعَزِيمَةٍ تُرْدِي الزَّمَانَ إِذَا اعْتَدَى وَتُزِيلُ زَيْغَ نَوَائِبٍ وَصُرُوفِ

24 وَفَضَائِلٍ قَدْ أَيْنَعَتْ ثَمَرَاتُهَا فَعَطَا إِلَيْهَا كَفُّ كُلِّ قُطُوفِ

25 قَاضٍ إِذَا الْتَبَسَتْ أُمُورٌ جَذَّهَا بِحُسَامِ حُكْمٍ بِالْمَضَا مَوْصُوفِ

26 ضَمِنَ الْحَيَاةَ لِمُعْتَفِيهِ يَرَاعُهُ وَرَمَى عُدَاةَ قَضَائِهِ بِحُتُوفِ

27 يَا وَاهِبَ الْخَيْرِ الْجَزِيلِ وَصَاحِبَ الْعَزْمِ الصَّقِيلِ وَذَا الْحِمَى الْمَأْلُوفِ

28 لَكَ فَوْقَ أَفْلَاكِ النَّعَائِمِ رُتْبَةٌ لِسُمُوِّهَا قَدْ دَانَ كُلُّ شَرِيفِ

29 وَسَجِيَّةٌ حَلَفَتْ بِأَنَّكَ لَمْ تَكُنْ لِسِوَى الْمَعَارِفَ وَالنَّدَى بِحَلِيفِ

30 وَنَشَأْتَ وَالْمَجْدُ الْمُؤَثَّلُ وَالْعُلَا فِي حُجْرِ كُلِّ مُمَجَّدٍ غِطْرِيفِ

20. "Ben, özellikleri tanıtmaya ihtiyaç duymayan efendim Abdullah'ı kastediyorum."

21. "Haset edenlerin ciğerlerini acıtmak ve onların burunlarını sürtmek gibi huyları olan yüksek bir gayret sahibidir."

22. "ve güzel bir ahlakın da (sahibidir). Eğer sen onu (memduhun ahlakını) öğrenmek için gelsen o (onun ahlakı) güzel koku karışımı gibi hoş bir koku yayar."

23. "Zaman haddini aşarsa (zamanı) öldürüp yere seren, felaket ve musibetlerin serseriliklerini yok eden bir kararlılığın da (sahibidir)."

24. "Koparıp almak isteyenlerin avuçlarının onlara doğru uzandığı olgunlaşmış meyveleri olan üstün özelliklerin sahibidir."

25. "(O), işler karmakarışık ve içinden çıkılmaz bir hale geldiğinde, özelliği çok keskin olmak olan adaletin keskin kılıcıyla onları (içinden çıkılmaz işleri) kırpıveren bir kadıdır."

26. "Onun kalemi, kendisinden iyilik istemeye gelenler için hayatı garanti altına almıştır. Verdiği hükümlere düşmanlık edenlere de ölümler fırlatarak saldırmıştır."

27. "Ey bol bol iyilik dağıtan; parlak, pürüzsüz bir kılıç gibi olan kararlılığın ve tanınıp aşina olunan koruluğun sahibi!"

28. "Şerefli kimselerin hepsinin kendisinin yüksekliğinden geri kaldığı, ayın yörüngelerinden olan Ne'âim yıldızlarının üstünde olan makam senindir."

29. "ve senin, sadece ilimler ve cömertlikle beraber olacağına, başka hiç kimse ve hiç bir şeyle anlaşmayacağına dair yemin etmiş bir karakterin vardır."

30. "Sen, asil ve soylu olan şeref ve yücelikle beraber, hepsi de soylu ve şerefli olan kişilerin kucağında yetişip büyüdün."

Mencek Paşa yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, memduhun ilmine, güzel ahlakına ve cömertliğine değinmekte, verdiği hükümlerinde ve muamelelerindeki kararlılığını ise tekrar tekrar zikrederek vurgulamaktadır. Burada dikkate değer önemli bir husus da şairin يَا وَاهِبَ الْخَيْرِ الْجَزِيلِ *"Ey bol bol iyilik dağıtan"* ifadesinde olduğu gibi Bülbülzâde Abdullah Efendi'nin cömertliğine yapılan vurgudur. Şair burada memduhun cömertliğine vurgu yaparak üstü kapalı bir şekilde şiirinin temel amacı olan maddi kazanç beklentisini ifade etmektedir. Memduhun cömertliğinin sadece 26. ve 27. beyitlerle ve 29. beyitte de kısa bir şekilde ifade edilmesi, Mencek Paşa'nın bu methiyesiyle kazanç elde etmekten hoşlanmadığını gösteren önemli bir göstergedir. Memduhun övüldüğü bu ifadelerden sonra Mencek Paşa kendi şiiriyle övündüğü fahr temalı aşağıdaki beş beyitle şiirini bitirmektedir: (el-Kâmil)

31 فَإِلَيْكَ مَدْحاً مِنْ نِظَامِي فَاخِراً يُزْرِي بِنَظْمِ الدُّرِّ فِي التَّأْلِيفِ

32 سُبِكَتْ مَعَانِيهِ الْبَدِيعَةُ فَاغْتَدَى لِعُلاَكَ حَلْيًا لَمْ يَنَلْ بِأُلُوفِ

33 فِقَرٌ بِهَا جِيدُ الزَّمَانِ مُقَلَّدٌ وَفَرَائِدٌ نُظِمَتْ بِلاَ تَكْلِيفِ

34 هِيَ بَعْضُ وَصْفِكَ وَالْخَلاَئِقُ كُلُّهَا تُثْنِي عَلَى مَجْدٍ لَدَيْكَ مُنِيفِ

35 وَبَقِيتَ مَا أَبْدَى مَدِيحَكَ شَاعِرٌ وَتَلاَهُ مَحْفُوظًا مِنَ التَّحْرِيفِ

31. "Benim şiirimden ibaret olan, uyum ve ahenk konusunda incilerin sıralanışını hor gören bu methiyeyi övünerek al!"

32. "Onun (şiirimin) eşi benzeri bulunmaz anlamları kalıba döküldü de, binlerce kişinin asla erişemeyeceği bir şekilde senin yüceliklerine yükselerek onlar için süs oluverdi."

33. "(Benim şiirlerim) zamanın boynuna boynuna gerdanlık olarak takındığı ve herhangi bir zorlanma olmadan söylenmiş eşsiz bentlerdir/pasajlardır."

34. "Bunlar senin özelliklerinin bir kısmıdır. Bütün mahlukat ise senin elinde yücelen şerefi över."

35. "Sen hep, şairin senin methini ortaya koyduğu ve onu (senin methini) bozulmaktan koruyarak okuduğu şekilde kalasın!"

Mencek Paşa çoğu methiyelerinde olduğu gibi Bülbülzâde için söylediği bu şiirinde de kendi şiiriyle ve şairliğiyle övünerek methiyesini bitirmektedir. Bu bölüme dair öncelikle belirtilmesi gereken, bu bölümde şiirin 11 beyitlik medih bölümündeki memduhu öven ifadelerinin vurgusuna denk bir anlatımın olduğudur. Şair burada, فَإِلَيْكَ مَدْحاً مِنْ نِظَامِي فَاخِراً *"Benim şiirimden ibaret olan ... methiyeyi övünerek al!"* ifedesiyle bu şiirin memduh için bir övünç kaynağı olduğunu söylemektedir. Yine تَلاَهُ مَحْفُوظًا مِنَ التَّحْرِيفِ "Onu (senin methini) bozulmaktan koruyarak okumaktadır" ifadesinde de kendi şiirinin memduhun özelliklerini bozulmaktan koruyan bir unsur olduğunu söylemektedir. Özellikle bu ifadeler memduhun medhinin yanında şairin de üstünlüğünü ortaya koyan, Mencek Paşa'nın kendi şeref ve saygınlığını dile getirdiği unsurlardır.

2.1.1.2.3. Osmanlı Sadrazamı Köprülü Ahmet Paşa'yı Methi

Mencek Paşa bu şiiri Osmanlı sadrazamı Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1045-1087/1635-1676) için söylemiştir. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Osmanlı Devleti'nin 19. padişahı IV. Mehmet (1052-1105/1642-1693) döneminde, 30 Ekim 1661 ile 3 Kasım 1676 tarihleri arasında on beş yıl dört gün sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. Köprülü Mehmet Paşa'nın oğludur. Girit, Uyvar, Podolya, Kamaniçe gibi pek çok bölgenin fatihidir. el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre Fazıl Ahmet Paşa'nın Şam valiliğine tayin edildiği sene 1071/1660'dır. Hemen bir sonraki yılda da babası ve dönemin sadrazamı olan Köprülü Mehmet Paşa'nın (1072/1661) vefatı üzerine, babasının yerine sadrazamlığa tayin edilmiştir[169]. Bu bilgiye göre şair aşağıdaki şiirini, vefatından dokuz sene önce hayatının son döneminde söylemiştir. Bu şiirin söylendiği dönem, Mencek Paşa'nın umduğunu bulamayarak üzüntülü bir şekilde döndüğü İstanbul yolculuğundan sonra, toplumuna ve hayata küstüğü, sıkıntılarının hat safhada olduğu bir dönemdir. Üç beyitlik bir mukatta'adan ibaret olan şiir şu şekildedir[170]: (el-Kâmil)

1 يَا سَيِّدَ الْوُزَرَاءِ دَعْوَةَ مُقْعَدٍ مَحَتِ الْحَوَادِثُ رَسْمَهُ فَعَسَى عَسَى

2 فَانْظُرْ إِلَيْهِ بِرَأْفَةٍ بَلْ رَحْمَةٍ يَكْفِيهِ مِنْ جَرْعِ الْأَسَايَا مَا احْتَسَى

3 قَدْ كَانَ سَحْبَانُ الزَّمَانِ فَضِيلَةً قُطِعَتْ عَلُوفَتُهُ فَأَصْبَحَ أَخْرَسَا

1. "Ey vezirlerin efendisi! (Senden) olayların suretini sildiği bir kötürümün davet edilmesini istiyorum. Belki (bu olur da davet edersin.)"

2. "Ona şefkatle, hatta boğazında takılıp kalan yudumladığı ıstırap yudumlarına kâfi gelecek bir merhametle bak."

3. "O fazilet bakımından zamanının Sahbân'ıydı. Ulûfesi kesildi de dilsiz oldu."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu şiiri muhtevası

---

169 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, I, 352-356; Köprülü Fazıl Ahmet Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, XXVI, 260-263.

170 *Dîvânu Mencek Paşa*, 415. şiir, s. 421.

bakımından aslında bir medih şiiri değildir. Şair, Fazıl Ahmet Paşa'nın Şam valiliğine tayin edilmesi üzerine Fazıl Ahmet Paşa'ya, kendisinin huzura kabul edilmesini talep ettiği bir mektup göndermiş, söz konusu mektubun başında da yukarıdaki şiiri yazmıştır[171]. Ayrıca birinci beyitteki دَعْوَةَ مُقْعَدٍ مَحَتِ الْحَوَادِثُ رَسْمَهُ *"(Senden) olayların suretini sildiği bir kötürümün davet edilmesini istiyorum."* ifadeleri de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu şiirin, şairin yöneticilerden ihsan elde etmek için söylediği methiyeleri arasında değerlendirilmesinin sebebi, şiirin ikinci beytinin anlamı ve üçüncü beyitteki قُطِعَتْ عَلُوفَتُهُ *"Ulûfesi kesildi."* ifadesidir. Şair ikinci beyitte Fazıl Ahmet Paşa'dan, kendisiyle ilgilenerek sıkıntılarını gidermesini, içinde bulunduğu zor durumdan kendisini kurtarmasını istemektedir. Son beyitte bu isteğini daha da netleştirmekte ve kendisinin maddi imkânsızlık sebebiyle bu kötü duruma düştüğünü belirtmektedir.

Üçüncü beyitte قَدْ كَانَ سَحْبَانُ الزَّمَانِ فَضِيلَةً "O fazilet bakımından zamanının Saḥbân'ıydı." ifadelerinde bahsi geçen kişi, Saḥbân b. Zufer b. 'İyâs el-Vâilî (54/674)'dir. Sahbân, Bâhile kabilesinden Cahiliye döneminde yaşamış bir hatiptir. Sonraları Müslüman olan Saḥbân, Hz. Peygamber (sav)'le hiç görüşme imkanı bulamamış ve Muâviye'nin halifeliği döneminde Dimeşk şehrinde vefat etmiştir [172] . Hakkında haberlerin nakledildiği Saḥbân, döneminin meşhur hatiplerindendir. Çok akıcı bir dille konuşan ve konuşurken kullandığı kelimeyi ikinci kez kullanmayan Saḥbân'ın adı darb-ı mesel olmuş, fasih ve güzel dil kullanan kimse için أَبْلَغُ مِنْ سَحْبَانَ *"Saḥbân'dan daha belîğ"* denmiştir[173].

Dîvânın günümüze ulaşan nüshalarında Mencek Paşa'nın yukarıdaki üç beyitlik mukatta'asından başka, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'yı öven bir methiyesi

---

171 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 354.

172 Bkz. ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, III, 79.

173 Ebû Hilâl el'Askerî el-Hasen b. Abdillah b. Sehl (395), *Cemheratu'l-Emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1988, 2. bs., I, 248.

bulunmamaktadır. Bu durum şairin, Fazıl Ahmet Paşa'dan yukarıdaki şiirde talep ettiği isteğine olumlu bir cevap alamadığını, olumlu bir cevap almış olsa da belirttiği isteklerinde ısrarcı olmadığını düşündürmektedir.

2.1.1.2.4. Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî'yi Methi

Mencek Paşa'nın bu şiiri, eş-Şa'rânî nisbeli Ebu's-Su'ûd Efendi (1088/1676) için söylenmiş bir methiyedir.Ebu's-Su'ûd Efendi'nin tam adı, Ebu's-Su'ûd b. Abdurrahîm b. Abdu'l-Muḥsin b. Abdurrahman b. Ali el-Mısrî eş-Şa'rânî'dir. eş-Şa'rânî nisbesi, Mısır'daki Ebu Şa'rân köyünden gelmektedir. Döneminin müderris ve âlimlerinden olan Ebu's-Su'ûd Efendi, el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre 45 gün Şam kâdılkudâtlığı yaptıktan sonra önce Kudüs, sonrasında da Bursa, Edirne ve İstanbul şehirlerinde kadılıkyapmış, son olarak da Anadolu kazaskerliği görevindeyken vefat etmiştir[174].

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği biri methiye, diğeri ise ihvâniyyât şiirinden mazeret şiiri olmak üzere 2 şiiri vardır. Şair aşağıdaki şiirini, İstanbul'a yaptığı yolculuğu esnasında söylemiştir[175]: (el-Kâmil)

1	سَعِدَتْ دِمَشْقُ بِطَالِعِ الشَّعْرَانِي	قُطْبُ الْعُلُومِ أَبُو السُّعُودِ الثَّانِي
2	مَنْ فَضْلُهُ بِالْمَغْرِبَيْنِ وَذِكْرُهُ	بِالْمَشْرِقَيْنِ سَرَى مَعَ الرُّكْبَانِ
3	زُرْهُ تَجِدْ فِي بُرْدَتَيْهِ مِنَ الْهُدَى	شَمْساً عَلَى فَلَكٍ مِنَ الْإِيمَانِ
4	مُسْتَنْصِرٌ بِاللهِ فِي سَطَوَاتِهِ	يُرْدِي الرَّدَى بِقَوَاضِبِ الْإِحْسَانِ
5	قَدْ كُنْتُ أَجْهَدُ أَنْ أَسِيرَ مُشَرَّفاً	بِرِكَابِهِ لِلْأَهْلِ وَالْأَوْطَانِ
6	لَكِنَّ طَرْفِي عَاقَهُ عَنْ سَيْرِهِ	قَدَرٌ مُتَاحٌ آخِذٌ بِعِنَانِي
7	إِنِّي لَأَرْجُو مِنْجَنَابِكَ سَيِّدِي	لِي دَعْوَةً مَعْمُورَةَ الْأَرْكَانِ
8	وَإِعَانَةً لِبُنَيَّ إِذْ هُوَ قَدْ غَدَا	شَرْوَى عُصَيْفِيرٍ لَدَى عُقْبَانِ
9	وَتَنَاوَشَتْهُ النَّائِبَاتُ فَطَرْفُهُ	دَامِي الْمَدَامِعِ دَائِمُ الْهَمَلَانِ

174 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 120-122; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, IV, 537-538; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, 439.

175 *Dîvânu Mencek Paşa*, 30. şiir, s. 90-91.

10 يَسْتَخْبِرُ الرُّكْبَانِ عَنِّي كُلَّمَا وَرَدَتْ دِمَشْقَ بِأَلْسُنِ الْأَحْزَانِ

11 وَالنَّيْرَبَانِ عَلَى مَعَاهِدِأُنْسِنَا يَتَبَاكَيَانِ بِأَدْمُعِ الْغُدْرَانِ

12 وَالْعَنْدَلِيبُ يَقُولُ وَاطِرْبًا إِلَى مَنْ شَجْوُهُمْ قَبْلَ الْهَوَى أَشْجَانِي

13 كَانُوا بِحِلَّقَ قَبْلَ مَا عَصَفَتْ بِهِمْ رِيحُ النَّوَى كَالْوَرْدِ فِي الْأَغْصَانِ

14 مَوْلَايَ يَابْنَ الْمُنْقِذِينَ غَرَامَةَ الْمَظْلُومِ عَدْلاً مِنْ يَدِ الْعُدْوَانِ

15 لاَ تَنْسَ عَبْدَكَ حَيْثُ سِرْتَ فَإِنَّهُ بِكَ لاَئِذٌ مِنْ حَادِثِ الْأَزْمَانِ

16 فَالْجِسْمُ يَبْرَأُ بِالْعِلاَجِ سَقَامُهُ وَشِفَا النُّفُوسِ صَدَاقَةُ الْخِلاَّنِ

1. "Dimeşk şehri, ilimlerin kutbu olan ikinci Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî'nin gelişiyle mutlu oldu."

2. "Süvariler eşliğinde onun fazileti iki doğuya, şöhreti de iki batıya kadar gitmiştir."

3 "Onu ziyaret edersen, hırkasının iki yakasının arasında imanın feleğinin üzerinde hidayetten bir güneş görürsün."

4. "Hücumlarında Allah'tan destek alır. İhsanın keskin kılıcıyla öldürmeyi öldürür."

5. "Ailemi ve vatanımı şereflendirmek için onun üzengisinden tutarak yürümeye çabalıyordum."

6. "Fakat bakışlarım onun yürümesine engel oldu. (Ona baktığım o an) benim dizginimi eline alan ve bahşedilmiş bir fırsat olan bir müddetti."

7. "Ey efendim! Ben senin yüce zâtından, her yönden mükemmel/dört başı mamur bir davet diliyorum."

8. "Yavrum için de bir yardım… Çünkü o, kartalların önündeki küçük bir serçe gibi kalakalmıştır."

9. "Felaketler onunla savaşıp durdu ve onun göz pınarları hiç durmadan yağan yağmur gibi kan ağlıyor."

10. "Yolcuların Dimeşk'a her gelişinde onlardan benim hakkımda hüzünlerin dilleriyle haber soruyor."

11. "İki en-Neyrab köyü, bizim samimice buluşup dolaştığımız o eski yerler

için, derelerin gözyaşlarıyla ağlıyor."

12. "Bülbül şöyle diyor: Sevdanın coşkusundan önce, kederleri beni kedere boğan şu kişilerin nağmesi ne de acıklıdır."

13. "Onlar Dimeşḳ'ta, üzerlerinden ayrılık rüzgârlarının fırtınaları geçmeden önce, daldaki güller gibiydiler."

14. "Ey adaletiyle mazlumun zararını düşmanların elinden kurtaranların oğlu olan efendim!"

15. "Nereye gidersen bu kulunu unutma. Çünkü o zamanın olaylarından sana sığınıyor."

16. "Bedenin hastalığı ilaçla iyileşir. Gönüllerin şifası ise dostların sadakatidir."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere Mencek Paşa'nın Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği bu methiyesi, diğer yönetici methiyelerinden yapı ve üslup olarak farklıdır. Şair 16 beyitlik bu kasidesine, diğer şiirlerinin hilafına nesîb bölümüyle başlamamış, birinci beyitte memduhun adını zikrederek doğrudan medih temasıyla şiirine giriş yapmıştır. Mencek Paşa'nın bu beyitte Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî Efendi için أَبُو السُّعُودِ الثَّانِي "ikinci Ebu's-Su'ûd" demesinin sebebi memduhun isminin| Osmanlı şeyhülislamı Ebu's-Su'ûd Muhammed'in (982/1574) künyesiyle aynı olmasıdır. Zira Ebu's-Su'ûd Muhammed, *"mufti'l-enâm, şeyhülislam, sultânu'l-mufessirîn, hâtimetu'l-mufessirîn, mu'allim-i ṯânî, 'allame-i kul, hoca çelebi, Ebû Hanîfe-i Ṯânî"* gibi pek çok ünvanla tanınan Osmanlı şeyhülislamıdır. Yirmi sekiz yıl on bir ay şeyhülislamlık yapmış ve görevi esnasında Osmanlı Devleti yönetiminde önemli derecede nüfuz sahibi olmuştur [176] . Şair burada memduhun değerinin ve ilmî ağırlığının, selefi Şeyhülislam Ebu's-Su'ûd Muhammed Efendi kadar yüce olduğunu kastetmektedir.

Mencek Paşa ilk üç beyitte memduhu kısa ama vurgulu ifadelerle överek dördüncü beyitteki يُرْدِي الرَّدَى بِقَوَاضِبِ الْإِحْسَانِ *"İhsanın keskin kılıcıyla öldürmeyi*

[176] Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, X, 365-371.

öldürür." ifadesiyle şiirinin sebebini dile getireceği bölüme geçiş yapmakta, ardından da 7. beyitte memduhtan kendisini davet etmesini istemektedir. 8. beyitten itibaren memduhtan beklediği ihsan ve yardım talebini açıkça belirten şair, şiirin sonuna kadar bu anlatımı sürdürmektedir. Mencek Paşa, diğer yönetici methiyelerindeki resmi denilebilecek üslubunun ve ihsan beklentisini doğrudan söylemeyip üstü kapalı bir şekilde ifade etmesinin aksine burada, memduhtan kendisine yardım etmesini açıkça söylemekte ve daha önce örnekleri verilen izzetine düşkün tavrının tam aksine bu şiirinde halini acıklı bir dille ifade etmektedir. Şairin diğer yönetici methiyelerinde bulunmayan bu üslubu ve anlatımı tercih etmesinin sebebi, Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî Efendi'yle geçmişten gelen samimiyetidir. Şiirin son beytindeki وَشِفَا النُّفُوسِ صَدَاقَةُ الْخِلاَّنِ "*Gönüllerin şifası ise dostların sadakatidir."* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere şair memduhla olan dostluğuna güvenmesi sebebiyle bu şekilde samimi ve içten bir üslup kullanarak içinde bulunduğu sıkıntılı durumu dile getirmekte ve memduhtan beklediği iyiliği dolaysız bir şekilde söylemektedir.

Mencek Paşa'nın maddi kazanç elde etmek için söylediği yönetici methiyelerinin yanı sıra, ilk etapta memduhun atandığı yeni görevinde kendisini tebrik etmek amacı güttüğü, geri planda ise kendini memduha tanıtmak, memduhtan iyilik ve yakınlık görmek için söylediği şiirler de bulunmaktadır. Şairin bu tür şiirleri müstakil birbaşlık altında değerlendirilecektir.

2.1.1.3. Yöneticileri Tebrik Etmek için Söylediği Methiyeleri

Mencek Paşa'nın methiyeleri arasında, çoğunluğu Dimeşk şehrinde yeni bir göreve atanmış yöneticileri tebrik etmek için söylediği şiirler bulunmaktadır. Şairin bu şiirlerinin diğer methiyelerinden farklı özelliği olarak ilk dikkati çeken, hemen hemen hepsinin şairin hayatının son döneminde veya vefatına yakın bir zamanda söylenmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu şiirler Mencek Paşa'nın ustalık dönemi ürünleridir. Bu şiirlerde, "Yöneticilere Olan Hayranlığını ve Bağlılığını Bildirmek için Söylediği Methiyeleri" başlığında konu edilen şiirlerdeki yöneticiye bağlılığını ortaya koyma gibi bir amacı yoktur. Her ne kadar bu şiirlerinde de maddi kazanç beklentisi ve memduha yakın bir mevki elde etme amacı bulunsa da, "İhsan Elde Etmek için Söylediği Methiyeleri" başlığında ele alınan şiirlerde bulunan çekimser tavrına ve ihsan beklentisini dolaylı olarak anlatmasına, bu dönemdeki şiirlerinde rastlamak mümkün değildir. Hayatının sıkıntılı döneminin ilk yıllarında şairin memduhtan beklediği ihsanı doğrudan söylemek yerine, uzun nesîb bölümlerinden sonra ve genelde memduhun cömertliğine vurgularla dile getirdiği bir önceki başlıkta belirtilmişti. Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken methiyelerinde ise Mencek Paşa, memduhtan kendisine yakınlık göstermesi ve ihsanda bulunması gibi isteklerini doğrudan dile getirmektedir. Hatta bu isteklerini dile getirirken kimi zaman kendi halini acıklı bir dille ifade etmektedir. Mencek Paşa'nın üslubundaki bu değişimden, onuruna düşkün ve şiirleriyle para kazanmayı sevmeyen bir şair olmasıyla bu tür şiirlerindeki üslubun çeliştiği ve hayatının sonlarında şahsiyetinin değiştiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Çünkü söz konusu şiirlerinde şair, çoğunlukla şiirin giriş bölümünde olmak üzere kendisiyle ve ailesiyle fahr temasına yer vermekte, kendisine hak ettiği değeri ve kıymeti vermedikleri için de bulunduğu toplumdan şikâyet etmekte, çevresindeki insanları isim bahsetmeksizin hicvetmektedir. Mencek Paşa'nın bu üslubu, bu başlık altında değerlendirilecek methiyelerin diğer medih şiirlerinden farklı olan ikinci ortak özelliğidir.

Mencek Paşa'nın yöneticileri tebrik etmek maksadıyla söylediği, ama geri planda kendisini memduha tanıtmak, memduh nezdinde yakın bir konum ve

memduhtan ihsan elde etmek gibi amaçlarla söylenmiş şiirlere örnek olarak Boşnak Şaban Efendi (1077-1666) için söylediği 25 beyitlik kaside ve Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi (1098/1686) için söylediği 23 beyitlik kaside burada örnek olarak zikredilecektir.

2.1.1.3.1. Boşnak Şaban Efendi'yi Methi

Boşnak Şaban Efendi'nin tam adı Şa'bân b. Veliyyiddîn el-Bosnevî en-Nevesîlî'dir. Adından da anlaşıldığı gibi aslen Bosna'lı olan Şaban Efendi 1025/1616 yılında İstanbul'a gelmiş, Süleymâniye Medresesi'nde eğitim görmüştür. Daha sonra dönemin Anadolu kazaskeri gibi yüksek mevkili ve ilmiye sınıfına mensup devlet adamlarının hizmetinde bulunan ve kendilerinden eğitim alan Boşnak Şaban Efendi, Sultan IV. Murat zamanında Dimeşk kadılığına atanmıştır. 1061/1651 yılında İstanbul kazaskerliğine atanmasına kadar Dimeşk kadılığına devam eden Boşnak Şaban Efendi, 1077/1666 yılında İstanbul'da vefat etmiştir[177].

el-Muḥibbî *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*'de Boşnak Şaban Efendi'nin biyografisine ayırdığı bölümde,Mencek Paşa'nın aşağıda ilgili beyitleri verilen şiirini, *"Onu (Boşnak Şaban Efendi'yi) meteheden şairlerden biri de el-Emîr el-Mencekî'dir. Onu överek meşhur م(mim) kafiyeli kasidesini söylemiştir."* ifadeleriyle[178], 21 beyit olarak vermektedir. Dîvânın tahkikli nüshasında ise bu şiir 25 beyittir. Şiirden önce, قَالَ يَمْدَحُ بُوشْنَاق شَعْبَان أَفَنْدِي لَمَّا وُلِّيَ قَضَاءَ دِمَشْقِ الشَّامِ *"Boşnak Şaban Efendi Dimeşk kadılığını atandığı zaman kendisini överek şöyle demiştir"* şeklinde verilen başlıkta da belirtildiği gibi, Mencek Paşa söz konusu şiiri memduhun Şam kadılığına atanmasıüzerine kendisini tebrik etmek için söylemiştir.Şiirin ilk üç beyti şu şekildedir[179]: (el-Kâmil)

1 صَبْرُ الْفُؤَادِ عَلَى فِعَالِ الْجَافِي نِعْمَ الْكَفِيلُ بِكُلِّ أَمْرٍ كَافِي

177 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 226-230.
178 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 228.
179 *Dîvânu Mencek Paşa*, 27. şiir, s. 81.

2 فَاحْمِلْ عَلَى النَّفْسِ الصِّعَابِ مُؤَمِّلاً مِنْ فَضْلِ رَبِّكَ وَاسِعِ الْأَلْطَافِ

3 أَوَلَسْتَ مِنْ قَوْمٍ إِذَا ذُكِرَ الْعُلاَ كَانُوا لَهُ مِنْ أَشْرَفِ الْأَخْلاَفِ

1."Görgüsüzün işlerine gönlün sabretmesi, her durum için ne güzel bir kefildir."

2."Lütfu geniş olan rabbinin ikramını umarak zorlukları yüklen."

3."Ben (yanlarında) şeref anıldığı zaman, onun için (şeref için) en hayırlı nesil olan bir kavimden değil miyim ki!"

Yukarıdaki ilk iki beyitte de görüldüğü gibi Mencek Paşa şiirine, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan şikayet ederek başlamıştır. Bu şikayetin hemen ardından üçüncü beyitte ise şair, şiirin devamında gelecek olan memduhtan isteklerine geçmeden önce, adeta kendisinin bir dilenci olmadığını söylemek istercesine kendisiyle fahr temasına geçmekte ve 8. beyite kadar kendisiyle ve nesebiyle fahr temasını sürdürmektedir. 8. ve 9. beyitlerde ise başlangıçtaki şikâyet temasına tekrar dönmektedir:

8 لَمْ تُبْقِ لِيَ الْأَيَّامُ إِلاَّ مَنْ لَهُ أَسْعَى بِخَيْرٍ وَهْوَ فِي إِتْلاَفِي

9 أَوْ مُحْرِقاً كَبِدِي هَجِيرُ عِتَابِهِ وَعَلَيْهِ مِنْ نُعْمَايَ ظِلٌّ ضَافِي

8."Günler bana sadece, o hep bana zarar vermek için uğraştığı halde, kendisinin iyiliği için koşturup durduğum kişiyi bıraktı."

9."Ya da üzerinde benim sağladığım rahatlığın geniş gölgesi varken, kınamalarının hararetinin ciğerimi yakıp kavurduğu kişiyi (günler bana bıraktı)."

Yukarıdaki iki beyit şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçişi sağlamaktadır. Mencek Paşa bu iki beyitle başlangıçtaki şikâyetinin sebebini ortaya koymaktadır. Ayrıca şair, aşağıda gelen 10. beyitten de anlaşıldığı gibi, Boşnak Şaban Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanmasını tebrik etmekte geciktiği için de özür dilemekte ve bu iki beyitte anlattığı sıkıntılarını mazaret olarak arz etmektedir:

10 أَوَ لَيْسَ مِنْ أَدْهَى الْأُمُورِ تَخَلُّفِي عَنْ مَجْلِسِ الْمَوْلَى بِغَيْرِ خِلاَفِ

11 أَقْضَى قُضَاةِ الْمُسْلِمِينَ وَقَامِعُ الْـ ـقَوْمِ الْبُغَاةِ بِصَارِمِ الْإِنْصَافِ

12 كَشَّافُ أَسْرَارِ الْبَلاَغَةِ مَنْ غَدَا لِلنَّاسِ مِنْ دَاءِ الْجَهَالَةِ شَافِي

13 بَحْرُ الْعُلُومِ الزَّاخِرِ الطَّوْدُ الَّذِي أَمِنَتْ دِمَشْقُ بِهِ مِنَ الْأَرْجَافِ

14 مَنْ لَيْسَ يَبْلُغُ بَعْضَ أَيْسَرِ مَدْحِهِ إِنْ أَسْهَبَتْ أَوْ أَطْنَبَتْ أَوْصَافِي

15 شَمْسُ الْوُجُودِ أَبُو الْوُفُودِ مُعَوَّدٌ بِالْجُودِ رَحْبُ الصَّدْرِ وَالْأَكْنَافِ

16 هُوَ كَعْبَةُ الْمَعْرُوفِ أَضْحَى قَاصِداً بِالسَّعْيِ كَعْبَةَ رَبِّهِ لِطَوَافِ

17 اللهُ جَلَّ جَلاَلُهُ عَنْ خُلْقِهِ لِجَنَابِهِ بِاللُّطْفِ مِنْهُ يُكَافِي

18 مَوْلاَيَ شَعْبَانُ الْمُعَظَّمُ قَدْرُهُ أَنْتَ الرَّجَاءُ لِكُلِّ رَاجٍ عَافِي

19 عُذْراً لِعَبْدٍ لَيْسَ يَبْلُغُ بَعْضَ مَا هُوَ وَاجِبٌ مِنْبَعْضِحَقِّكَ وَافِي

20 وَيَرَى صِفَاتِكَ فِي النِّظَامِ قَدْ بَيْنَ الْوَرَى كَالدُّرِّ فِي الْأَصْدَافِ

21 إِنَّ الْمَقَالَ لِحَالِ مَنْ هُوَ مُوثَقٌ بِعِقَالِ أَرْجَافِ الزَّمَانِ مُنَافِي

22 لَكِنَّمَا الْوَرْقَاءُ أَصْدَحُ مَا تُرَى عِنْدَ افْتِقَادِ الرَّوْضِ وَالْآلاَفِ

23 وَأَنَا الَّذِي لَكَ مَا حَيِيْتُ لِسَانُهُ رَطْبٌ بِأَنْوَاعِ الثَّنَاءِ مُوَافِ

24 أَبْقَاكَ رَبُّكَ لِلْعِبَادِ فَلَمْ تَزَلْ لِتَلاَفِهِمْ بِيَدِ النَّدَى مُتَلاَفِي

25 وَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ مُلاَحَظاً بِالْعَوْنِ وَالْإِسْعَادِ وَالْإِسْعَافِ

10. "Aramızda herhangi bir görüş ayrılığı yokken (uğraştığım bu sıkıntılı işler yüzünden) o efendinin meclisinden geri kalmam en vahim durumlardan değil midir?"

11."(O) Müslümanların hakimleri arasında en net hüküm vereni ve zalimleri adaletin keskin kılıcıyla kontrol altına alandır."

12."(O) belagatın gizemlerini ortaya çıkaran ve insanları cehalet hastalığından iyileştirendir."

13."(O) taşkın bir ilim deryası ve Dimeşk şehrinin deprem sarsıntılarından kendisiyle güvende olduğu ulu bir dağdır."

14."(O), özelliklerini abartarak söylesem veya uzun uzun anlatsam da yine de onu övmenin en basit şekline bile ulaşılamayan biridir."

15."(O) varlığın güneşi, heyetlerin babası, cömertliği alışkanlık haline

getirmiş ve (misafirlerini karşılamada) gönlü ve gölgeliği geniş olandır."

16."O, Rabbinin kabesini tavaf için çalışmayı niyet ederek yola çıkan, iyilikler kabesidir."

17."Bütün yaratılmışlara karşı şanı çok yüce olan Allah'ın ikramı onun şahsı için yeterlidir."

18."Ey kadru kıymeti çok yüce olan benim Şaban Efendim! Sen iyilik isteyerek ümit besleyen herkesin tek ümidisin."

19."Senin yüceliğinin hak ettiği kimi sorumluluklarını tam olarak yerine getiremeyen bir köle için senden özür dilerim."

20."(O köle) senin özelliklerini, sedefler arasında dizilmiş inciler gibi sabahleyin halkın arasına karışmış olarak görür."

21."Zamanın sarsıntılarının prangalarıyla sıkıca bağlanmış bir kimsenin hali söz söylemeye uygun değildir."

22."Fakat esmer güvercin, bahçeden ve dostlarından uzak düştüğü zaman, görülebilecek en yüksek sesle şakıyan kuştur."

23. "Bense, senin türlü türlü övgülerini aktarıp duran ıslak diliyle (sadece) senin için yaşamış biriyim."

24. "Rabbin seni kulların başından eksik etmesin. Onların verdikleri zararlara karşı cömertlik elinle hep bana bol bol ihsan eden olarak kalasın."

25. "Çağlar boyunca hep (insanlara) destek olma, (onları) mutlu etme ve (onlara) yardım etmekle bilinip tanınasın. Hep bu halde kalasın."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu şiirindeki üslubu, buraya kadar örnekleri verilen methiyelerinden farklıdır. İlk olarak şair bu şiirinde nesîb bölümüne yer vermemekte, şiirin girişinde sıkıntılarından bahsetmekte, ardından da kendisi ve nesebiyle fahr temasına yer vererek, bu sıkıntılı durumun ve çevresindeki insanların kendisine gereken değeri vermemesinin kendisi için ne kadar ağır olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca bu fahr temalı giriş bölümüyle, 21. beyitten itibaren 24. beyite kadar devam eden memduhtan istediklerini ve beklentilerini belirttiği bölüme de zemin hazırlamaktadır.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinde dikkate değer bir diğer husus şairin kendi sıkıntılarını anlatırken kullandığı acıklı üsluptur. Özellikle 21. beyitteki مَنْ هُوَ مُوثَقٌ بِعِقَالِ أَرْجَافِ *"Zamanın sarsıntılarının prangalarıyla sıkıca bağlanmış bir kişi"* ifadeleriyle şair kendisini, kör talihinin imkansızlıklarına esir olmuş, hiçbir şey yapmaya gücü yetmeyen birisi olarak anlatmaktadır. Devamında gelen 22. beyitte de kendini, yuvasından ve çevresindeki düğer kuşlardan ayrı düşmüş, biçare bir güvercine benzetmekte, nasıl ki bu haldeki bir güvercin acıklı acıklı öterse, söylediği bu şiirin de kendi halini memduha ilan etmek maksatlı olduğunu ifade etmektedir. 24. beyitteki فَلَمْ تَزَلْ لِتَلَافِهِمْ بِيَدِ النَّدَى مُتَلَافِي *"Onların verdikleri zararlara karşı cömertlik elinle hep bana bol bol ihsan eden olarak kalasın."* cümlesiyle de, 15., 16. ve 18. beyitlerde konu edindiğini memduhun cömertliğine tekrar vurgu yapmakta ve kendisinden beklentilerini açıkça söylemektedir.

Yukarıdaki şiire dair belirtilmesi gereken bir diğer husus, şiirin muhtevasında şairin kendisini memduha tanıtma amacı gütmesidir. Şiir temelde memduhu yeni atandığı görevi için tebrik etmek ve kendisinden ihsan elde edebilmek için söylenmiştir. Ama şair burada kendisinin asil bir nesebi olduğunu, 5. beyitteki إِنِّي وَإِنْ كُنْتُ الْقَلِيلَ ثَرَاؤُهُ لَسْتُ الْمُقَصِّرُ عَنْ نَدَى أَسْلَافِي *"Ben, her ne kadar varlığı/serveti az biri olsam da, atalarımın cömertliğinden eksik kalmadım."* cümlesinde de görüldüğü gibi fakir de olsa ataları gibi cömert olduğunu beyan ederek memduhun nezdinde itibar kazanma amacı da gütmektedir. Hem memduhtan ihsan elde edebilmek, hem de şehre yeni gelen bir yöneticiye kendini en iyi şekilde tanıtabilmek için şair fahr temasıyla kendi acziyetini uyum içinde dile getirmiş, her iki temayı da memduhu medhetme temasının arka planına gizlemiştir. Şiirin bu durumu Mencek Paşa'nın şiir söylemedeki ustalığını gösteren önemli bir anektottur.

2.1.1.3.2. Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'yi Methi

İlmiye sınıfına mensup Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi (1098/1686) ilk tahsiline memleketi Bursa'da başlamış, gençliğinin ilk yıllarında İstanbul'a gelerek eğitimine İstanbul'da devam etmiştir. el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre ilk görevi 1072/1661 yılında Dimeşḳ kadılığıdır. O tarihte kardeşi Şeyhülislam Bursalı Muhammed b. Abdulhalim Efendi'nin (1093/1682)[180] padişahın imamlığı görevinde olması, ayrıca Mustafa Efendi'nin ilim ve irfan yönünden faziletli, üstün ahlaklı biri olması sebebiyle Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi Dimeşḳ halkından büyük ilgi ve hürmet görmüştür. Bu görevinden sonra Mısır ve Mekke ve İstanbul şehirlerinde kadılık yapmış, ardından 1085/1674 yılında Anadolu kazaskerliğine, son olarak da Rumeli kazaskerliğine atanmıştır. Bu son görevinden azledildikten sonra da 1098/1686 yılında İstanbul'da vefat etmiştir[181].

Mencek Paşa'nın aşağıda ilgili beyitleri verilen 23 beyitlik kasidesi, Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'nin 1098/1686 yılında Dimeşḳ kadılığına atanması üzerine, kendisini tebrik için söylenmiş bir methiyedir. Söz konusu şiirin ilk 7 beyti şu şekildedir[182]: (el-Kâmil)

1 وَفَدَ الصَّبَاحُ وَزَالَتِ الْأَحْلَاكُ ... وَتَنَصَّلَتْ مِنْ نَحْسِهَا الْأَفْلَاكُ

2 وَانْبَشَّ وَجْهُ النُّجْحِ بَعْدَ عُبُوسِهِ ... فَرَحاً وَمُبْتَسَمُ الْمُنَى ضَحَّاكُ

3 بِقُدُومِ مَوْلًى بَعْضُ أَيْسَرِ مَا حَوَى ... يَحْتَارُ فِيهِ الْعَقْلُ وَالْإِدْرَاكُ

4 وَإِذَا أَشَارَ مُخَاطِباً فَكَلَامُهُ ... دُرَرٌ لَهَا أَفْهَامُنَا أَسْلَاكُ

5 هُو نُورُ إِيمَانٍ يَلُوحُ لِمُبْصِرٍ ... وَظَلَامُ قَلْبِ حَسُودِهِ إِشْرَاكُ

6 جُودٌ بِحَارُ الْأَرْضِ مِنْهُ قَطْرَةٌ ... تَكْفِي فَلَا مَنٌّ وَلَا إِمْسَاكُ

7 وَفَضَائِلٌ لَمْ يُحْصِهَا عَدَدٌ وَلَمْ ... يُدْرِكْ غُبَارَ جِيَادِهَا دَرَّاكُ

1. "Sabah geldi ve karanlıklar yok oldu. Felekler (dönen yıldızlarıyla beraber gökyüzünün tamamı) kara talihinden kurtuldu."

---

180 Şeyhülislam Bursalı Muhammed b. Abdulhalim Efendi'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 482-487.

181 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 376-377.

182 *Dîvânu Mencek Paşa*, 29. şiir, s. 88.

2. "Yüzündeki surat asıklığından sonra sevinçten başarının yüzü güldü. Temennilerin tebessüm eden dudakları da kahkahayla gülüyor."

3. "... bir efendinin gelişiyle. Akıl ve zeka onun içerdiklerinden (o efendinin gelmesiyle meydana gelen şeylerden) en basit olanlarının karşısında hayrete düşüyor."

4. "Bir konu hakkında konuşursa, onun sözleri, bizim idrakimizin kendisine iplik olduğu incilerdir."

5. "O, gören kimse için imanın parıldayan aydınlığıdır. Ona haset eden kişinin kalbinin karanlıkları da şirktir."

6. "Öyle bir cömertliktir ki, yeryüzünün denizleri ondan bir damladır ve herhangi bir başa kakma ve engellemeyle karşılaşmaksızın elde edilir."

7. "Öyle üstün özellikler ki saymakla bitmez ve (onun) özelliklerinin soylu atlarının ayak tozlarına hiç kimse yetişemez."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi, Mencek Paşa şiirine nesîb bölümüyle değil, doğrudan medih temasıyla başlamıştır. Memduhun övüldüğü bu bölümde şair, ilk iki beyitte ve 3. beytin birinci şatrında, tıpkı bir önceki başlıkta konu edilen Boşnak Şaban Efendi için söylediği methiyede olduğu gibi, manevi anlamda karanlıklar, feleğin kara talihi, yeryüzünün surat asıklığı gibi sıkıntılardan bahsetmektedir. Ancak burada şairin üslubu daha bir coşkulu, memduhun Dimeşḳ'a gelmesiyle bütün bu sıkıntıların yok olduğunu anlatan sevinçle dolu bir üsluptur.

Şiirin 3. beyitten itibaren memduhun aklılı ve zeki oluşu, herhangi bir konuda fikir beyan ettiğinde görüşünün isabetliliği, dinin savunucusu ve imanın parıldayan aydınlığı olduğu gibi medih bölümünün ana temel unsurları olan memduhun güzel özellikleri zikredilmektedir. 6. beyitteki memduhun cömertliği ve 7. beyitteki soylu ve üstün özelliklere sahip oluşu ise bu iki sıfatın vurgulu ve dikkat çekici olması için şiirin medih bölümünün son kısmında zikredilmiştir. Şair söz konusu beyitlerdeki bu iki özelliği, 8. beyitten 11. beyite kadarki bölümde memduhtan beklediği isteklerini dile getirmekte zemin hazırlığı olması için vurgulamıştır. Şiirin ilgili beyitleri şu şekildedir:

8 فَانْظُرْ إِلَيَّ بِرَأْفَةٍ بَلْ رَحْمَةٍ أَنْجُوبِهَا قَدْ مَسَّنِي الْإِهْلَاكُ

9 قَدْ كَادَنِي الزَّمَنُ الْخَؤُنُ وَإِنَّ لِي حَظًّا كَسِيحًا لَيْسَ فِيهِ حِرَاكُ

10 إِنِّي أَنَا الْبَازِيُّ قُصَّ جَنَاحُهُ فَعَسَى يُرَاشُ وَيَعْتَرِيهِ فِكَاكُ

8. "Bana şefkatle, hatta merhametle bak da, beni helak çarpmışken ben onunla (senin merhametinle) kurtulayım."

9. "Hain zaman beni oyuna getirdi ve benim yerinden kımıldamayan kötürüm bir şansım var."

10. "Ben ki kanadı kesilmiş bir şahinim. Belki kanatlarım yeniden tüylenir de bu esaretten kurtulurum."

Mencek Paşa'nın bu beyitlerki üslubu, Boşnak Şaban Efendi için söylediği methiyedeki 18. beyitten 23. beyite kadarki bölümde kullandığı üslupla paraleldir. Şair değer methiyelerinin hilafına, bu iki şiirde de isteklerini doğrudan dile getirmekte ve kendi halini acıklı bir dille anlatmaktadır.

Ayrıca yine Boşnak Şaban Efendi'yi methiyesinde olduğu gibi, bu şiirinde de takip eden beyitlerde kendisiyle fahr bölümüne ve fahrın yanında yaşadığı toplumu hicvtemeye yer vermektedir. Burada da fahr ve hicâ temalarını kullanmasındaki amaç, hem durumunun acıklılığını vurgulamak hem de memduha kendini tanıtmaktır. Şiirin devamındaki söz konusu beyitlerin ilk bölümü olan 11. ilâ 13. beyitler şu şekildedir:

11 إِنِّي أَنَا الذَّهَبُ الَّذِي قَدْ شَابَهُ كَدَرُ الرَّغَامِ يُزِيلُهُ الْحَكَّاكُ

12 أَشْكُو إِلَيْكَ مَعَاشِرًا قَدْ نَقَصُوا فِي زَعْمِهِمْ قَدْرِي إِذًا لِيُحَاكُوا

13 قَوْمًا إِذَا أَمْعَنْتَ فِيهِمْ لَمْ تَجِدْ إِلاَّ الذُّقُونَ تُقِلُّهَا الْأَحْنَاكُ

11. "Ben ki toz ve toprağın çamurlarıyla kirletilmiş ve kirlerini kuyumcunun temizleyeceği altının."

12. "Sana, asılsız iddialarına dayanarak benim değerimi düşüren toplulukları şikayet ediyorum. (Eğer ben bu halde kalacaksam) o zaman onlara da bana yapılanın aynısı yapılsın."

13. "Eğer onları (benim değerimi düşüren kişileri) dikkatle araştırırsan,

tecrübesi kıt uzun sakallardan başka bir şey bulmazsın."

Mencek şiirin öncesinde konu edindiği kendi durumunu acıklı bir dille anlatmaya 11. beyitte de devam etmektedir. Ama buradaki إِنِّي أَنَا الذَّهَبُ *"Ben altınım"* ifadelerinde kendisiyle fahr teması da bulunmaktadır. 12. beyitte bu fahr temasına yaşadığı toplumu eleştirme ve çevresindekileri insanları hicvetme teması da eklenmiştir. 13. beyitte görüldüğü gibi şiirin devamında şairin bu şikayet ve hicâ temasındaki üslubu daha sertleşmekte ve bu sert üslup, aşağıda gelen 17. beyitte de görüldüğü gibi şiirin hatime bölümüne kadar devam etmektedir:

17 يَتَشَهَّدُ الْكُفَّارُ مِنْ أَفْعَالِهِمْ مُتَهَوِّلِينَ وَتَفْسُقُ النُّسَّاكُ

17. "Kafirler onların yaptıklarından korkarak şehadet getirir ve kendini ibadete adamış kişiler (onların amelleri yüzünden) yoldan çıkar."

Şiirin 17. beyti olan yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi Mencek Paşa burada, kendi toplumunu ve çevresindeki insanları, azgınlıklarıyla kafirleri bile korkutup onlara şehadet getirtecek, ibadete düşkün abitleri bile saptıracak kadar şerli insanlar olarak anlatmaktadır. İfadedeki mukabele sanatıyla anlatımını daha bir etkili üslupla aktaran şair, şiirin hatime bölümü olan aşağıdaki son üç beyite kadar bu sert üslubunu sürdürmektedir. Bu sert eleştirilerinin yanında şair, kendisinin böyle kötü bir toplum içerisinde iyi kalmaya çalışan faziletperver biri olduğunu, faziletli olduğu kadar da çevresindekiler yüzünden sıkıntı içerisinde olan zavallı biri olduğunu vurgulamaktadır. Şiirin son üç beyti ise şu şekildedir:

21 يَا مَنْ يَلُوذُ بِبَابِهِ وَجَنَابِهِ الْـ أَعْرَابُ وَالْأَعْجَامُ وَالْأَتْرَاكُ

22 قُمْ فَانْتَصِرْ لِغَرِيبِ فَضْلٍ فِي الْحِمَى يَنْتَاشُهُ الْحَجَّامُ وَالْحَيَّاكُ

23 وَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ مُقَبِّلًا أَقْدَامَ سَعْدِكَ فِي السَّمَاءِ سَمَّاكُ

21. "Ey kapısına ve yüce şahsına hem Arapların, hem Acemlerin hem de Türklerin sığındığı kişi!"

22. "Kalk da hacamatçının ve kendini beğenmiş böbürlenerek yürüyen kişinin ellerine alıp perişan ettiği şu koruluktaki faziletin garibine yardım et!"

23. "Asırlar boyunca, senin talihliliğinin ayaklarını, çok yücelere yükselen

kişilerin öptüğü halde sağlık ve sıhhat içinde kalasın."

Bu üç beyitle kasidenin bitmesi şiire ayrı bir güzellik katmaktadır. Çünkü Mencek Paşa burada, 21. beyitteki cömertlik vurgulu medih temasını, 22. beyitte de hem hicâ, hem fahr, hem de kendini acındırma temalarını bir arada zikrederek şiirde işlediği bütün konuların bir özetini, etkili bir üslupla dile getirmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki kasidesinin konu edildiği bu başlığın giriş kısmında belirtildiği gibi, Bursalı Mustafa Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanma tarihi 1072/1661'dir. Bu bilgiye göre Mustafa Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanması Mencek Paşa'nın vefatından 8 yıl önce gerçekleşmiştir. Bu da Mencek Paşa'nın yukarıda ele alınan şiirini, fakirlik ve sıkıntılarla geçen hayatının son döneminde söylediğini göstermektedir. Her ne kadar bu şiir, ana konu olarak Dimeşk şehrine yeni gelen bir yöneticiyi tebrik etmek amacıyla söylenmiş olsa da, 8. beyitten şiirin son beyti hariç toplam 15 beyitlik uzunca bir bölümde Mencek Paşa'nın yoğun olarak hicâ temasını kullanması, bu şiirin hayatının son döneminde söylenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Boşnak Şaban Efendi için söylediği methiyesinde olduğu gibi şair, bu 15 beyitlik bölümde hem hicâ hem de gerek ataları, gerek şiiri ve gerek de kendisiyle fahr temalarını iç içe işlemekte ve hicâ beyitlerinde çok keskin bir üslup kullanmaktadır. Ayrıca kendisiyle fahr temsının yanı sıra, halini acıklı bir dille anlatması da şairin 8. ve 22. Beyitteki ihsan ve yardım taleplerini destekler mahiyettedir.

Mencek Paşa'nın bu kasidesi, temelde medih şiiri olmasına rağmen, medihle beraber hicâ ve fahr temalarının iç içe işlendiği bir şiir olması bakımından, Boşnak Şaban Efendi için söylediği methiye gibi, diğer methiyelerden farklı bir özelliğe ve üsluba sahiptir. Her iki şiirde de şair, memduhun yeni görevini tebrik etmenin yanı sıra, kendini memduha tanıtmayı, toplumunu memduha şikayet etmeyi ve içinde bulunduğu kötü durumu belirterek memduhtan ihsan elde etmeyi amaçlamaktadır.

Mencek Paşa'nın buraya kadar örnekleri zikredilen methiyelerinin yanı sıra, yönetici olsun veya olmasın kendisine iyilikte bulunan ve yardım eden kişilere teşekkür etmek için söylediği medih şiirleri de bulunmaktadır. Söz konusu şiirlerin

örneklerini müstakil bir başlık altında değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

2.1.1.4. Teşekkür Etmek için Söylediği Methiyeleri

Mencek Paşa'nın söylediği medih şiirlerinden kimileri,Anadolu'ya yaptığı yolculuğu esnasında kendisine yardımcı olan ve kendilerinden iyilikgördüğü kimselere teşekkür etmek için söylenmiş methiyelerdir. Bu şiirlerinde dikkate değer en belirgin husus şairin memduhun özellikleri arasında en çok, övdüğü şahsın cömertliğine değinmesidir. Şair bu cömertlik vurgusunun yanı sıra memduhun kendisine yaptığı iyiliğe de şiirlerinde işaret etmekte, bu sebeple memduha olan teşekkürlerini ve duyduğu minneti açıkça dile getirmektedir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, teşekkür etmek amacıyla söylediği iki methiyesi vardır.Bu şiirlerin biri Ömerzâde Ahmet Efendi için, diğeri ise Abdullatîf Unsî Efendi (1075/1664) için söylenmiş methiyelerdir.

2.1.1.4.1. Ömerzâde Ahmet Efendi'yi Methi

Dîvânın tahkikli nüshasında 32. sırada verilen aşağıdaki şiirin başlığında قال يمدح أحمد أفندي عمر زاده *"Ömerzâde Ahmet Efendi'yi överek şunları söylemiştir."* ifadeleri bulunanmaktadır[183]. Bu başlıktan Mencek Paşa'nın şiiri Ömerzâde nisbesiyle meşhur Ahmet Efendi adında birisi için söylediği anlaşılmaktadır. Ömerzâde Ahmet Efendi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mencek Paşa'nın aşağıdaki methiyesinde ise memduhun şahsını tanıtan az da olsa bazı bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu şiir şu şekildedir[184]: (el-Kâmil)

1 عَلْيَاكَ فِي جِسْمِ الْمَكَارِمِ رُوحُ وَثَنَاكَ طِيبٌ فِي الزَّمَانِ يَفُوحُ

2 وَنَدَاكَ مِنْهُ الْبَحْرُ أَيْسَرُ قَطْرَةٍ تَغْدُو بِهِ سُفُنُ الرَّجَا وَتَرُوحُ

183 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 93.
184 *Dîvânu Mencek Paşa*, 32. şiir, s. 93.

3 وَلَنَا بِسَعْدِكَ إِنْ دَجَا لَيْلُ الْمُنَى صُبْحٌ مِنَ الْفَرَجِ الْقَرِيبُ يَلُوحُ

4 حُزْتَ الْفَضَائِلَ قَبْلَ خَلْقِكَ وَالسِّوَى يَبْكِي عَلَى مَا فَاتَهُ وَيَنُوحُ

5 لَوْ كَانَ رَأْيُكَ فِي الْعِبَادِ مُقَسِّمًا لَم يَبْقَ إِلاَّ رَاشِدٌ وَنَجِيحُ

6 أَوْ كَانَ جُودُكَ فِي الطِّبَاعِ مَرَكَّبًا مَا كَانَ يُوجَدُ فِي الْأَنَامِ شَحِيحُ

7 أَوْ كَانَ نُورُكَ لِلْهِلاَلِ لَمَّا خَفِي وَغَدَتْ تَكَسَّبُ مِنْ سَنَاهُ بُوحُ

8 أَوْ كَانَ زُهْدُكَ لِلصَّبَابَةِ رُقْيَةً لَمْ يُلْفَ مِنْمُقَلِ الْحِسَانِ جَرِيحُ

9 يَا أَحْمَدُ الْعُظَمَاءِ يَا مَنْ بَابُهُ لِلسَّائِلِينَ مُجَرَّبٌ مَفْتُوحُ

10 أَنْتَ الْكَرِيمُ ابنُ الْكَرِيمِ وَمَنْ لَهُ عَفْوٌ عَنِ الذَّنْبِ الْعَظِيمِ صَفُوحُ

11 أَضْحَتْ بِكَ الْعَرَبُ الْكِرَامُ بِأَلْسُنٍ ـــنِّيرَانتَدْعُو لِلْقُرَى وَتُبِيحُ

12 سَجَرُوا الْمَوَاقِدَصَنْدَلاً إِذْ أُمْطِرُوا بِسَحَابِ مَا تُولِي وَعِيفَ الشِّيحُ

13 مَا أَنْتَجَتْ لَوْلاَ عُلاَكَ قَرِيحَتِي فَخَيَالُمِثْلِي عَنْ سِوَاكَ جَمُوحُ

14 بَعْضُ الذَّوَاتِ هِيَ النَّعِيمُ لِمُبْصِرٍ وَالْبَعْضُ مِنْهَا فِي الْجُفُونِ قُرُوحُ

15 أَحْيَى بِذِكْرِ أُولِي الْكَمَالِ وَنَاقِصٍ رُوحِي أَوَدُّ إِذَا أَرَاهُ تَرُوحُ

16 قُصُدِي الَّتِي كَانَتْ لِغَيْرِكَ سَالِفاً لِأَقَلِّ وَصْفِكَ كُلُّهَا تَلْمِيحُ

17 لَكِنَّهَا نُظِمَتْ بِأَيَّامِ الصِّبَا وَلِسَانُ طَبْعِكَ بِالْبَيَانِ فَصِيحُ

18 هِيَ رَوْضَةُ الذِّكْرِ الْجَمِيلِ لِنَوْرِهَا بِنَسِيمِ فَضْلِكَ فِي الْوَرَى تَفْتِيحٌ

19 تَشْكُو صَلاَةِ الْبَعْضِ مِنْهُ وَيَغْتَدِي فِي الْأُفْقِ يُشْكَرُ فِعْلَكَ التَّسْبِيحُ

20 بِكَ يَابْنَ فَاطِمَةٍ لِكُلِّ هِدَايَةٍ صَدْرُ الشَّرِيعَةِ عِنْدَهَا مَفْتُوحُ

21 فَلَكُ السَّعَادَةِ دُونَ قَدْرِكَ رُتْبَةٌ وَعَلَى الْحَضِيضِ عَدُوُّكَ الْمَطْرُوحُ

1. "Senin yüceliğin, şerefli kişilerin bedenindeki ruhtur. Senin övgün (senin için söylenen övgüler) bu zamanda kokusu yayılan güzel bir kokudur."

2. "Deniz, içinde umut gemilerinin gidip geldiği senin cömertliğinin en küçük bir damlasıdır."

3. "Arzuların gecesinin karanlığı çökmüş olsa da, senin uğurun sayesinde

bizim için, yakında gelecek olan kurtuluşun ışıldayan sabahı vardır."

4. "Başkaları elinden kaçırdıklarına ağlayıp feryat ederken, sen daha yaratılmadan önce faziletleri devşirdin."

5. "Eğer senin kavrayışın (anlama kabiliyetin) kullara dağıtılsaydı, sadece isabetli görüşlü ve iş bitiren kişiler kalırdı. (Başka kimse kalmazdı.)"

6. "Veya huyların özü senin cömertliğinden oluşsaydı, yaratılmışlar içinde hiç cimri olmazdı."

7. "Veya senin aydınlığın hilale ait olsaydı, o (hilal) hiç saklanmazdı ve meydanlar onun (hilalin) parlaklığından kapışırlardı."

8. "Senin zahitliğinle aşk okunup üflenseydi, güzel kızların gözleriyle yaralanmış hiç kimseye rastlanılmazdı."

9. "Ey yüce kişilerin Ahmet'i! Ey kapısı dilenciler tarafından tecrübe edilmiş (açık olup olmadığı denenmiş) ve hep açık olan!"

10. "Sen cömert oğlu cömertsin ve sen çok büyük suçları bile cömert bir bağışlamayla affedensin."

11. "Senin sayende cömert ve şerefli Araplar, misafirliğe çağıran ve (hazırlanmış ziyafeti) ilan eden ateşin dillerini konuşur oldular."

12. "Onlar (Araplar), bahar yağmurlarından sonraki yağmurların bulutlarından üzerlerine yağmur yağınca ve sedef ağaçlarının üzerinde kuşlar süzülmeye başlayınca, ocakları güzel kokulu sandal ağaçlarıyla yakarlar."

13. "Senin yüceliğin olmasaydı benim şairliğim yavrulamazdı. Çünkü benim gibilerinin huyu, senden başkaları hakkında asi bir küheylandır."

14. "İnsanlardan kimileri basiret sahipleri için mutluluk kaynağıdır. Kimileri de gözkapaklarındaki çıbanlardır."

15. "Ben kemal sahibi olan ve benim ruhumu eksilten (kendi mükemmelliği yanında benim ruhumun eksik kaldığı) kişinin anılmasıyla yaşarım. Onu gördüğüm zaman ruhumun çekip gitmesini isterim."

16. "Daha önceleri senden başkalarına ait olan kasidelerimin hepsi (şimdi) senin özelliklerinin en küçüklerine işaret etmektedir."

17. "Fakat onlar (başkaları hakkında söylediğim kasideler) çocukluk

günlerinde yazılmış şiirlerdi. Senin karakterinin dili ise beyanla (açıklık ve netlikle) fasih bir dildir."

18. "Onlar (benim şiirlerim) güzel sözlerin bahçesidir. Senin yaratılmışlar içindeki üstün özelliklerinin meltemiyle onun (şiirlerimin içindeki güzel sözlerin oluşturduğu çiçek bahçesinin) ışıltılarında çiçekler açar."

19. "O (şiirlerimin içindeki güzel sözlerin oluşturduğu bu çiçek bahçesi) kimileriyle bir arada olmaktan şikayet eder de, senin yaptıklarına teşekkür ederek tesbihâtlarla sabahın erken vaktinde ufka doğru yola çıkar."

20. "Ey Fâtıma'nın oğlu! Şeriatın göğsünün kendisiyle açılıp ferahladığı bütün hidayetler sendedir."

21. "Mutluluğun yörüngeleri senin kadri kıymetinden aşağıda bir mertebedir. Senin düşmanın ise dağın eteğindeki vadiye fırlatılmıştır."

Yukarıdaki beyitlere göre bu şiirde Mencek Paşa'nın hakkında övgüde bulunduğu Ömerzâde Ahmet Efendi, asil, şerefli ve fazilet sahibi biridir. Şairin 1. beyitteki عَلْيَاكَ فِي جِسْمِ الْمَكَارِمِ رُوحُ *"Senin yüceliğin, şerefli kişilerin bedenindeki ruhtur"* cümlesi, 4. beyitteki حُزْتَ الْفَضَائِلَ قَبْلَ خَلْقِكَ *"Sen daha yaratılmadan önce faziletleri devşirdin."* ifadeleri ve 21. beytin anlamı memduhun asaletini ve yüceliğini ortaya koymaktadır. 5. beyitte memduhun anlayış kabiliyetinin keskinliği, olgunluğu ve yaptığı işlerinde başarılı olduğu ifade edilmektedir. Buradan hareketle Ömerzâde Ahmet Efendi'nin kadılık gibi bir devlet kademesinde görev yaptığını söylemek mümkündür. 8., 15. ve 18. beyitlerde memduhun zahit ve güzel ahlak sahibi olduğu belirtilmektedir. Son olarak 20. beyitte geçen يَابْنَ فَاطِمَةٍ *"Ey Fâtıma'nın oğlu!"* şeklindeki hitap cümlesinden de Ömerzâde Ahmet Efendi'nin Ehl-i Beyt'ten ve Hz. Peygamber (sav)'in soyundan olduğu anlaşılmaktadır.

Memduhun yukarıda belirtilen özellikleri dışında şairin bu şiirde en çok üzerinde durduğu ve tekrar tekrar zikrettiği özelliği ise cömert oluşudur. Şair

memduhun cömertliğini 2. beyitteki نَدَاكَ مِنْهُ الْبَحْرُ أَيْسَرُ قَطْرَةٍ *"Deniz senin cömertliğinin en küçük bir damlasıdır."* ve 10. beyitteki أَنْتَ الْكَرِيمُ ابنُ الْكَرِيمِ *"Sen cömert oğlu cömertsin"* gibi cümlelerle pek çok kez dile getirmektedir. Mencek Paşa, memduhun cömertliğini bu kadar çok ve vurgulu bir şekilde dile getirmesinin sebebini de 13. beyitteki مَا أَنْتَجَتْ لَوْلاَ عُلاَكَ قَرِيحَتِي *"Senin yüceliğin olmasaydı benim şairliğim yavrulamazdı"* ifadeleriyle dile getirmekte ve bu övgülerinin memduha teşekkür etmek için olduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki tespitlerin yanı sıra, Mencek Paşa'nın bu şiirini Anadolu'ya yaptığı yolculuğu sırasındakaleme aldığını söylemek mümkündür. Çünkü 16. beyitte şair bu şiiri memduhla tanışması üzerine söylediğini belirtmektedir. Ayrıca 10. beyitte işlenen cömertlik temasından sonra 11. ve 12. beyitlerde mübalağalı bir dille ifade edilen memduhun misafirperverliği ve misafire olan ikramı da şairin bu şiirini memduhun misafiri olduğu bir esnada söylediğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın Ömerzâde Ahmet Efendi için söylediği söz konusu methiyesi üslup ve konu açısından bundan önceki başlıklarda ele alınan şiirlerden farklılık arz etmektedir. Öncelikle *"İhsan Elde Etmek için Söylediği Methiyeleri"* başlığında ele alınan Bülbülzâde Abdullah Efendi ve Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği methiyelerindekinin aksine, şairin bu şiirinde memduhtan herhangi bir kazanç beklentisi ve talebi bulunmamaktadır. Ayrıca bu şiirde neredeyse tamamen vurgu memduhun cömertliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Üstelik şair bu cömertlik vurgusunu 2. beyitten itibaren şiirin tamamında sürdürmekte ve bu tema için herhangi bir giriş faslını bile gerekli görmemektedir. Çünkü dîvândaki çoğu kasidenin giriş kısmında bulunan nesîb bölümü, 21 beyitlik bu kasidesinde bulunmamaktadır.Bu nedenlerle her ne kadar şiirde methedilen Ömerzâde Ahmet Efendi'nin kimliği ve şairle olan münasebeti hakkında net bir bilgi bulunmasa da, Mencek Paşa'nın bu şiiri memduhun kendisine yaptığı iyiliğe teşekkür etmek için söylediği,şiirin mefhumundan anlaşılmaktadır.

2.1.1.4.2. Abdullatîf Unsî Efendi'yi Methi

Mencek Paşa'nın kendisine iyilikte bulunan ve yardım eden kişilere teşekkür etmek için söylediği ikinci şiir Abdullatîf Unsî Efendi (1075/1664) için söylediği 23 beyitlik kasidesidir. el-Muḥibbî hem *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*'de hem de *Nefḥatu'r-Rayḥâne*'de Abdullatîf Unsî Efendi'nin biyografisi için diğer şahıslara nazaran uzun bir bölüm ayırmıştır. Aslen Kütahya'lı olan Abdullatîf Unsî Efendi, küçük yaşta yönetici sınıfıyla tanışmış ve Kâdılkudât Muhammed b. Yusuf Nihâlî'nin hizmetinde çalışmıştır. İlk eğitimini adı geçen şahsın nezaretinde tamamlayan Abdullatîf Unsî Efendi pek çok şehirde farklı görev yapmıştır. İlk olarak Mısır'da kadılık yapmış ve Mısır evkafının muhasebesinde çalışmıştır. Daha sonra Anadolu'da medrese hocalığı yapmış, ardından 1048/1638 yılında Tarablusu'ş-Şâm kadısı olmuştur. Bu görevinden sonra Kütahya, Maraş, Cîze, 1048/1638'deki kadılığından sonra iki kez daha Tarablusu'ş-Şâm, Mekke, İzmir, Siroz, Uyvar gibi pek çok farklı şehirde kadılık yapmıştır. Son olarak 1075/1664 senesinde Şam kadılığına atanan Abdullatîf Unsî Efendi, yeni görevine başlamak için Dimeşḳ'a gelmesinden kısa bir süre sonra hastalanmış ve 1075/1664 yılında Dimeşḳ'ta vefat etmiştir[185].

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında Abdullatîf Unsî Efendi için söylenmiş, aşağıda tercümesi verilen 23 beyitlik kaside ve ayrıca 2 beyitlik bir mukkatta[186] olmak üzere iki methiye bulunmaktadır. Şair bu başlık altında ele alınan kasidesini, memduhun 1075/1664 yılındaki Şam kadılığına atanması üzerine kendisini tebrik için söylemiştir. Söz konusu şiirin ilk üçbeyti şu şekildedir[187]: (eṭ-Ṭavîl)

1 غَرِيبٌ وَإِنِّي فِي الْعَشِيرَةِ وَالْأَهْلِ أَرَى الْخِصْبَ مَمْنُوعَ الْجَوَانِبِ مِنْ مَحْلِ

2 وَأَصْدَقُ مَنْ أُصْفِيهِ وُدِّي مَدَاهِنٌ وَمَلْعَبُ طَوْقِي مِنْهُ فِي قَبْضَةِ النَّصْلِ

3 وَإِنِّي لَقَدْ جَرَّبْتُ دَهْرِي وَأَهْلَهُ لَعَمْرِي حَتَّى صِرْتُ أَنْفِرُ مِنْ ظِلِّي

1. "Ne gariptir ki hem ailemin ve akrabalarımın arasındayım, hem de

---

185 Abdullatîf Unsî Efendi'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 23-36; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, III, 39-57; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 58.

186 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 216.

187 *Dîvânu Mencek Paşa*, 33. şiir, s. 95-96.

bereketin kuraklıkla her yönüyle yasaklandığını görüyorum."

2. "En samimi bir şekilde kendisine dostluk beslediklerimin en sağdık olanı bile (artık benim gözümde) dalkavuktur. Ona karşı benim boğazım keskin kılıcın kabzasındadır."

3. "Şu içinde yaşadığım zamanı ve insanlarını denedim. Yemin olsun ki sonunda kendi gölgemden nefret eder oldum."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, Mencek Paşa şiirine, zamanın sıkıntılarından ve toplumunun kötü durumundan şikayetle başlamaktadır. Bu şikayet ve yakınma temasına, kimi beyitlerde zikredilen sıkıntılara göğüs germedeki sabrı ve mukavemet gücü gibi unsurları kullanarak fahrı da ekleyen şair, söz konusu anlatımını 13. beyit de dahil olmak üzere şiirinin giriş kısmında sürdürmektedir. 14. beyitte ise şiirin ana teması olan medih bölümüne geçiş yapmaktadır. Bahsi geçen 13. ve 14. beyitler şu şekildedir:

13 عَدِمْتُ زَمَانِي حَيْثُ يَلْعَبُ بِي كَمَا يُرِيدُ وَلَمْ يُبْصِرْ بِأَصْبَرَ مِنْ مِثْلِي

14 وَلَمْ يَدْرِ أَنَّ الْعَدْلَ حَلَّ بِجِلَّقٍ وَأُنْسِي مُزِيلٌ وَحْشَةَ الْكُلِّ بِالْكُلِّ

13. "Ben zamanımı, o (zaman) benimle dilediği gibi oynarken kaybettim. O (zaman) benim kadar sabırlı olan birini daha görmemiştir."

14. "O (zaman) adaletin Dimeşk'a yerleştiğini ve Unsî'nin her şeyin her şeye olan yalnızlığını gidereceğini bilmedi."

14. beyitteki وَأُنْسِي مُزِيلٌ وَحْشَةَ الْكُلِّ بِالْكُلِّ *"Unsî'nin her şeyin her şeye olan yalnızlığını gidereceğini"* ifadelerindeki أُنْسِي kelimesinde tevriyeli bir üslupla Abdullatîf Unsî Efendi'nin lakabını zikrederek medih bölümüne geçmektedir. Bu beyitten itibaren şiirin sonuna kadar medih teması devam etmektedir. Kasidenin devamı şu şekildedir:

15 رَفِيعُ الْجَنَابِ الْمُجْتَلَى وَأَبُو النَّدَى وَشَمْسُ الْهُدَى الْهَادِي إِلَى أَقْوَمِ السُّبْلِ

16 أَقَامَ كَسِيحَ الْأَمْنِ فَانْهَزَمَ الرَّدَى وَأَصْبَحَتِ الْأَهْوَالُ فِي رَبْضَةِ الذُّلِّ

17 لَهُ الرُّتْبَةُ الْعُلْيَا عَلَى كُلِّ رُتْبَةٍ لَهُ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى عَلَى كُلِّ مَنْ يُدْلِي

18 لَهُ خُلُقٌ يَحْكِي النَّسِيمَ وَرَاحَةٌ عَلَى الشُّحِّ وَالْإِمْسَاكِ تَحْكُمُ بِالْقَتْلِ

19 وَكَمْ عُظِّمَتْ مِثْلِي رِجَالٌ بِبَابِهِ وَكَمْ مِنْ غَرِيبِ الدَّارِ عَنْ أَهْلِهِ يُسْلِي

20 وَكَانَ اجْتِمَاعِي فِيهِ بِالرُّومِ رِفْعَةً أَسُودُ بِهَا فَخْرًا عَلَى كُلِّ مَنْ قَبْلِي

21 تَمَلَّكَ رِقَّ الْحَمْدِ حَتَّى رَأَيْتُهُ بِأَلْسِنَةِ الْإِجْمَاعِ يُحْمَدُ بِالْفِعْلِ

22 فَدَامَ عَلَى الدُّنْيَا مُعِينًا لِأَهْلِهَا يُفَرِّقُ لِلْأَعْدَاءِ وَيَجْمَعُ لِلشَّمْلِ

23 فَذَاكَ الَّذِي يُرْجَى لِكُلِّ مُلِمَّةٍ فَيُعْطِي بِلاَ مَنٍّ وَيُوسِي بِلاَ كَلِّ

15. "O (Unsî Efendi) parlak bir yücelik sahibi ve cömertliğin babasıdır. Yolların en doğrusuna ileten hidayetin güneşidir."

16. "Emniyetin kötürümlüğünü düzeltti ve ölüp helak olmayı yenilgiye uğrattı. Korkular zavallılığa sığınır hale geldi."

17. "Bütün mertebelerin üstündeki o yüce rütbe onundur. Kendisine iyi ve kibar davranılan tüm insanlardan daha yücelerdeki o muhteşem nimet ona aittir."

18. "Onun meltem rüzgârına benzeyen bir ahlakı, cimriliği ve eli sıkılığı ölüm cezasına çarptıran bir avucu vardır."

19. "Onun kapısında benim gibi, nice adamlar yücelmiş ve ailesinden uzakta gurbetçi olan nice garip teselli bulmuştur."

20. "Rum diyarında onunla bir araya gelişimde (benim için), kendisiyle benden önceki herkese üstün gelip övünerek efendi olacağım bir saygınlık vardı."

21. "Övmenin boyunduruğuna sahip oldu. (Övmeyi kendine köle yaptı.) Öyle ki ben bizzat icmânın dilleriyle onun övüldüğünü gördüm."

22. "Düşmanları paramparça ederek ve (memlekette) birliği sağlayarak dünya ehline yardım etmeye devam etti."

23. "İşte o (memduh), her felaket anında kendisinden yardım beklenen, hiç başa kakmadan veren ve hiç yorulmadan kesip atıverendir. (Hiç yorulmadan usturanın kestiği gibi net ve hızlı hüküm verendir.)"

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa kasidenin medih bölümünde memduhun adil ve görevini liyâkatle yerine getiren bir yönetici olması (14., 16. ve 22. beyitlerde) ve güzel ahlakı (17. beyit) gibi özelliklerini zikrederek

Abdullatîf Unsî Efendi'yi övmektedir. Memduhun sayılan özellikler içerisinde en çok yinelenen ve vurgu yapılan özelliği ise cömertliğidir. 15., 18., 19., 20. ve 23. beyitler olmak üzere toplam 10 beyitlik medih bölümünün yarısında şair memduhun cömert oluşunu konu etmiştir. Cömertliğe yapılan bu yoğun vurguya rağmen, Mencek Paşa'nın teşekkür etmek için söylediği diğer şiir olan Ömerzâde Ahmet Efendi için söylediği şiirdeki gibi, bu kaside de şairin memduhtan herhangi bir talebi ve beklentisi zikredilmemiştir. Bu durum, Ömerzâde için söylenen methiye gibi,söz konusu kasidenin ihsan beklentisiyle söylenen methiyelerden farklı olduğunu göstermektedir.

Mencek Paşa her ne kadar yukarıdaki kasidesini Abdullatîf Unsî Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanması üzerine kendisini tebrik etmek maksadıyla söylemiş ve yine söz konusu şiir, *"Yöneticileri Tebrik Etmek için Söylediği Methiyeleri"* başlığında konu edilen şiirlere, şikayetle başlaması, şiirin muhtevasında toplum eleştirisi ve fahr gibi temaların bulunması gibi yapı olarak benziyor olsa da, Mencek Paşa'nın bu kasidesini yöneticileri tebrik etmek için söylediği methiyeler arasında değerlendirmek doğru bir tespit olmayacaktır. Çünkü Abdullatîf Unsî Efendi için söylenmiş bu methiyenin 19. ve 20. beyitlerinde Mencek Paşa, memduhla Rum diyarında tanıştıklarını açıkça belirtmektedir. Bu iki beytin mefhumunda da görüldüğü gibi şair, Anadolu'ya yaptığı yolculuğunda, dolayısıyla bu kasidenin söylenmesinden neredeyse 20 yıl önce memduhla görüştüğünü, bu görüşmede memduhun kendisine ikramlarda ve ihsanda bulunduğunu, bu sebeple kendisine söz konusu şiirinde övgüde bulunarak geçmişteki iyiliklerine teşekkür etmek istediğini belirtmektedir.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın yöneticiler için söylediği methiyelerinde şairin yaşantısında geçirdiği farklı dönemlerin etkisi büyüktür. Hayatının ilk dönemlerindeki yöneticiler için söylediği methiyelerinde şairin amacı daha çok yöneticilere olan bağlılığını bildirmek ve memduhun üstün özelliklerine hayranlığını ifade etmek olmuştur. Gençlik yıllarından sonra maruz kaldığı maddi imkansızlıklar sebiyle ihsan beklentisi ve para kazanmak amaçlı şiirler söylemiş, ama gerek bu methiyelerinde ve gerek diğer yönetici methiyelerinde, üslubu ve

kendi şahsıyla, şiiriyle ve nesebiyle fahr teması şiirlerindeki yan temalarla kendi onurunu ve saygınlığını da her halükarda korumaya gayret göstermiştir. Şairin ihsan beklentisiyle orta yaş dönemlerinde söylediği methiyelerindeki dolaylı anlatımları ve uzun nesîb bölümleriyle sözü uzatması; yaşlılık ya da bir diğer ifadeyle ustalık döneminde yöneticileri tebrik etmek için söylediği methiyelerledeki toplumunun ahlaki anlamda erdemlerden yoksun kötü halinden şikayet etmesi gibi unsurlar, onun kendi onuruna düşkünlüğünü gösteren kanıtlardır. Ayrıca Mencek Paşa'nın Abdullatîf Unsî Efendi için söylediği methiyede de görüldüğü gibi, yıllar sonra bile kendisine yapılan iyiliği unutmaması ve bu iyilikleri dile getirmesi, şairin medihlerinde sadece para kazanma amacını güden, hakkında etik anlamda olumsuz yargılara varılabilecek bir şair olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın medih şiirleri içerisinde yöneticiler için söylenen methiyelerden farklı olarak, şairin ders gördüğü hocaları ve tanıdığı alimler için söylediği methiyeleri de bulunmaktadır. Söz konusu methiyeler konularının ve üsluplarının farklılığı sebebiyle müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

2.1.2. Hocalarını ve Âlimleri Methi

Mencek Paşa'nın medih şiirleri içerisinde beyit sayısı bakımından birinci sırada gelen kısım, hocalarını ve döneminde yaşayan alimleri övdüğü medihleridir. Şairin bu türşiirlerinin, yöneticiler için söylediği methiyelerden en bariz farkı, şiirlerdeki memduhun ilmine ve ilmi meselelerdeki dirayetine yaptığı vurgudur. Şair, alimler ve hocaları için söylediği methiyelerinde, yöneticiler için söylenen medihlerinde bahsi geçen memduha bağlılığını ifade etme, memduhtan maddi kazanç elde etme, memduha yakın bir konuma ulaşma veya memduhun yaptığı iyiliğe teşekkür etme gibi bir amaç gütmemektedir.Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken şiirlerinde şair, memduhun ilmî yeterliliği, Allah'ın emir ve yasaklarına bağlılığı ve takvası, sahip olduğu bilgi ve tecrübesi gibi özelliklerini zikretmekte, bazı şiirlerinde memduhun cömertliğine değinse de, bu temanın ardından herhangi bir telapte bulunmamaktadır. Bu durum, söz konusu şiirlerde Mencek Paşa'nın amacının, herhangi bir kazanç ya da menfaat elde etmek değil, memduhun ilminden istifade etmiş olmanın ve memduhu tanımanın kendisine verdiği mutluluk ve ayrıcalığı dile getirmekolduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca hocaları için söylediği methiyeleriyle şair memduha olan şükran duygusunu da ifade etmektedir.

Mencek Paşa'nın alimler ve hocaları için söylediği şiirlerin farklı bir özelliği de, diğer methiyelerinde kendi şiirini de överken, alimleri ve hocalarını methettiği şiirlerinde kendisiyle ve şiiriyle fahr bölümüne çok az değinmesi, hatta bu tür methiyelerinin bazılarında şiirinden bahsedereken övünmek yerine, şiirinin yetersizliğini, şairin özelliklerini anlatmada kendisinin aciz kaldığını söylemesidir. Buraya kadar verilen örneklerde de görüldüğü üzere, Mencek Paşa gibi kendi izzetine oldukça düşkün olan bir şairin, konu edindiği memduhun özelliklerini anlatmada aciz kaldığını ifade etmesi, şairin memduhu övmede mubalağa kastı güttüğünü, diğer medihlerine nazaran methedilen kişiyi daha yüce gördüğünü ortaya koymaktadır. Mencek Paşa'nın alimler ve hocaları için söylediği medih şiirlerinin diğer methiyelerden farklı olan son özelliği ise, bu tür şiirlerinde çoğunlukla nesîb bölümüyle başlamaması, nesîble başladığı şiirlerde de bu

bölümde afîf gazel temasını tercih etmesidir. Alimler ve hocaları için söylediği methiyelerindeki bu anlatım yöntemi, Mencek Paşa'nın medih şiiri geleneğinde ortaya koyduğu yeni bir üsluptur. Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, her ne kadar şair kimi alimleri övdüğü medihlerinde hissî gazelle giriş yapsa da, bu hissî gazel temasının sonunda ayrılık ve aşk acısı, bu aşkın yanlışlığı ve günah oluşunu konu edinmektedir. Şairin alimler ve hocaları için söylediği methiyelerindeki bu üslubu onun ilme ve ders aldığı hocalarına olan saygısının bir göstergesidir.

Mencek Paşa, memduhun kendisine olan yakınlığı, diğer ilimlere nazaran daha çok ilgilendiği ilim dalı, memduhun herhangi bir devlet kademesinde görevi olup olmaması gibi farklı durumlar gereği, hocalarını ve tanıdığı diğer alimleri övdüğü methiyelerinde farklı üslupta şiirler söylemiştir. Söz konusu farklı üslupları göstermesi bakımından, şairin bu başlık altında tasnif edilmesi gereken şiirlerine örnek olarak burada sırasıyla, Osmanlı müftülerinden Husamzade Abdurrahman b. Husameddin (1081/1670), şairin hadis hocası Şeyhülislam Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî (1041/1631), şairin hocalarından olan ve kendisinden edebiyat dersi aldığı Ahmed Efendi eş-Şâhînî (1053/1643),yine ders aldığı hocalarından Abdurrahman Efendi el-'Imâdî (1051/1641)ve son olarakŞihâbuddin el-Ḫafâcî (1069/1658) için söylediği methiyeler müstakil başlıklar altında değerlendirilecektir.

2.1.2.1. Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'yi Methi

Husamzade er-Rûmî veya Kocahusamzade lakaplarıyla meşhur olan Abdurrahman b. Husameddin Efendi (1003/1595-1081/1670) yaşadığı dönemin önde gelen alimlerindendir. 1003/1595 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak küçük medreselerde, daha sonra da Sahn-ı Seman, Ayasofya ve Süleymaniye gibi büyük medreselerde müderrislik yapmıştır. 1050-1055/1640-1645 tarihleri arasında Halep, Şam, İstanbul gibi farklı yerlerde kadılık yapan Kocahusamzade, 1066/1655 tarihinde şeyhülislam olmuştur. Şeyhülislamlık görevinde 10 ay kadar kaldıktan sonra azledilmesi

üzerine kendi isteğiyle Kudüs kadılığına atanmış, 1081/1670 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Özellikle Tefsir ve Arapça alanlarında geniş bilgi sahibi olan Kocahusamzade'nin el yazısının çok güzel olduğu, ta'lîk hattında döneminin üstatlarından kabul edildiği kaynaklarda belirtilmektedir[188].

el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre Kocahusamzade Şam kadılığına 1051/1641 yılı Şaban ayında atanmıştır.Bu tarihte Dimeşk'a yerleştiken sonra Kocahusamzade, Mustafa el-Bâbî, Ahmed eş-Şâhînî ve Mencek Paşa gibi şehrin önde gelen edebiyatçılarıyla dost olmuş, kendisi hakkında pek çok methiye söyleyen bu kimseleri meclisinden ayrı tutmamıştır[189].

Şairin Dîvân'ının tanıtımının yapıldığı bölümde belirtildiği gibi, Mencek Paşa'nın şiirlerinin bir dîvânda toplanılması fikri Kocahusamzade'ye aittir[190]. Yine Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim için söylediği kasidesi Kocahusamzade'nin hattıyla yazılmış, Kocahusamzade tarafından Türkçeye tercüme edildikten sonra padişaha sunulmuştur [191] . Ayrıca Kocahusamzade için, Mencek Paşa'nın Dîvân'ında farklı vesilelerle söylediği toplam 149 beyitten oluşan 17 şiir bulunmaktadır[192]. Bu rakam şairin memduhla olan dostluğu ve yakınlığının ne denli ileri seviyede olduğunu ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıda ilgili beyitleri verilen methiyesi, Kocahusamzade için söylenmiş 29 beyitlik bir kasidedir. Şiirin ilk altı beyti şu şekildedir[193]: (el-Vâfir)

1 أَغَارُ إِذَا وَصَفْتُكَ مِـــنْ لِسَـــانِي وَمِنْ قَلَمِي عَلَيْكَ وَمِنْ بَنَانِي

2 لَئِنْ مَنَعَتْكَ قَومُكَ مِنْ حَـــدِيثِي فَكَمْ بَاتَتْ تُسَاجِلُكَ الأَمَانِي

3 وَإِنْ حَجَبُوكَ عَنْ نَظَرِي فَـــإِنِّي أَرَاكَ بِعَيْنِ فِكْرِي مِنْ مَكَانِي

4 وَإِنْ تَكُ نَارُ صَدِّكَ لِـــي تَلَظَّـــى فَمِنْكَ أَشُمُّ رَائِحَةَ الْجِنَانِ

---

188 Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 351-357; Mehmet İşpirli, "Abdurrahman Efendi, Kocahusamzade", *DİA*, I, 160.

189 Bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 353-354.

190 Bkz. s. 60.

191 Bkz. s. 43.

192 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 60-79.

193 *Dîvânu Mencek Paşa*, 9. şiir, s. 60.

5 وَإِنْ شَـــرَّقْتَ أَوْ غَرَّبْـــتَ عَنِّـــي فَمَالَكَ مَنْزِلٌ إِلاَّ جِنَانِي

6 سَقَى الأَثْلاَثَ مِنْ يَبْرِينَ دَمْعِـــي وَحَيَّا الْعَهْدُ هَاتِيكَ الْمَغَانِي

1. "Senin özelliklerini anlattığımda, seni dilimden, kalemimden ve parmak uçlarımdan kıskanırım."

2. "Eğer toplumun senin benimle konuşmanı engellerse, kaç gece boyunca seninle arzular sabaha kadar sohbet eder."

3. "Eğer seni benim bakışlarımdan gizlerlerse, ben oturduğum yerden düşünce gözümle seni görürüm."

4. "Şayet senin beni reddetme ateşin alevlenirse, ben o zaman senden, bahçelerin güzel kokusunu koklarım."

5. "Benden ister doğuya istersen de batıya kaç, gönlümden başka sana konaklayacak yer yoktur."

6. "İlk yağan yağmurlar selam verirken gözyaşlarım Yebrin'deki[194] *ılgın ağaçlarını suladı. İşte (senden) geriye kalan ıssız evler."*

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa, şiirin başlangıcında klasik nesîb bölümüyle başlamış izlenimi vermektedir. Şair burada mufred-muhatap kipiyle hitap ettiği şahsa olan aşkını, tutkunluğunu ve özlemini dile getirmekte, 6. beyitte de yine klasik şiirde bulunan sevgiliden geriye kalan evlerden bahsetmektedir. Bu beyitteki سَقَى الأَثْلاَثَ مِنْ يَبْرِينَ دَمْعِي *"gözyaşlarım Yebrin'deki ılgın ağaçlarını suladı"* ifadesiyle geçmişe özlem temasına geçiş yapmakta ve bu temayı aşağıdaki iki beyitte görüldüğü gibi 13. beyite kadar sürdürmektedir:

12 طَوَتْ أَيْدِي الْحَوَادِثِ بَسْطَ لَهْوِي وَأَلْوَتْ عَنْ مَوَاطِنِهِ عِنَانِي

13 وَمَا تَرَكَتْ مِـــنَ اللَّـــذَّاتِ شَـــيْئاً لِمِثْلِي غَيْرَ مَدْحِكَ فِي الزَّمَانِ

---

194 Tarihte Yebrîn, Bahreyn'deki Benû Sa'd'ın bölgelerinden olan el-Eḥsâ'ya bağlı, hurmalıklarının ve tatlı su pınarlarının çokluğuyla meşhur bir yerleşim bölgesidir. Günümüzde Su'udî Arabistan sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bkz. el-Ḥasen b. Ahmed b. Yakûb el-Hemedânî, *Ṣıfetu Cezîrati'l-'Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Ḥavâlî, Mektebetu'l-İrşâd, Şan'â'-1410/1990, s. 278; Abdullah b. Abdulazîz b. Muhammed Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemu mâ'-stu'cim min Esmâ'i'l-Bilâd ve'l-Mevâḍi'*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1403, 3. bs., IV, 1386-1387; Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 71-72.

12. "Olayların elleri eğlencemin genişliğini dürüp bitirdi. Onun (eğlencelerin) meclislerinden dizginimi eğip büktü."

13. "Onlar (olayların elleri) benim gibi birisi için, zaman içerisinde seni methetmekten başka hiçbir lezzet bırakmadı."

6. beyitten 13. beyite kadar 6 beyit boyunca geçmişe özlem temasını sürdürerek kendinden, geçmişteki görkemli yaşantısından bahseden şair, 13. beyitte tekrar başlangıçtaki muhatap kipine dönmekte ve bu beyitle medih faslına geçerek şiirin devamında memduhu övmektedir. İlk 5 beyitte kullanılan kiple, 13. beyitten itibaren şiirin sonuna kadar kullanılan kip aynıdır. Dolayısıyla şair 13. beyitteki ifadeleriyle, şiirin başlangıcında hitap ettiği kişinin sevgilisi değil de, memduh olduğunu göstermektedir. Mencek Paşa bu üslupla, hakkında övgüde bulunduğu Kocahusamzade'yi ne kadar çok sevdiğini ifade etmekte, aralarındaki dosluk ve muhabbetin ne denli güçlü olduğunu belirtmektedir. 13. beyitle başlayan ve şiirin asıl teması olan medih bölümü aşağıdaki beyitlerle devam etmektedir:

14 لَكَ الْقَلَمُ الَّذِي يُـزْرِي مَضِـيًّا لَدَى الأَحْكَامِ بِالْعَضْبِ الْيَمَانِي

15 بَـــرَاهُ اللهُ لِلأَعْـــدَاءِ حَتْفًـــا وَصَيَّرَهُ الْحَيَاةَ لِكُلِّ فَانِ

16 وَخَطٌّ يَسْـحَرُ الأَلْبَـابَ وَدَّتْ لَوِ اكْتَحَلَتْ بِهِ مُقَلُ الْحِسَانِ

17 وَفِي طَيِّ الطُّرُوسِ لَـهُ رِيَـاضٌ سَقَاهَا الْفَضْلُ أَنْوَاعَ الْمَعَانِي

18 وَمَـــا أَلِفَاتُـــهُ إِلاَّ غُصُـــونٌ أَزَاهِرُهَا الْعُقُودُ مِنَ الْجُمَانِ

19 وَوَاوَاتٌ هِيَ الأَصْدَاغُ يَحْكِـي سَوَادَ سُطُورَهَا طُرَرُ الْغَوَانِي

20 لَكَ الْخَيْرَاتُ عُذْرًا لَيْسَ يُحْصِي لِسَانِي بَعْضَ وَصْفِكَ بِالْبَيَانِ

21 وَلَوْ أَنِّي أَتَيْـتُ بِكُـلِّ مَعْنًـى بِدِيعٍ فِي مَدِيحِكَ مَا كَفَانِي

22 وَإِنْ أَسْهَبْتُ أَوْ أَطْنَبْـتُ فِيمَـا بِهِ أَمْعَنْتُ كَانَ الْعَجْزُ شَانِي

23 بِكَ الشَّرَفُ الرَّفِيعُ سَمَا مَحَـلاً عَلِيًّا دُونَ ذَاكَ الْفَرْقَدَانِ

24 وَأَخْصَبَتِ الْمَمَالِكُ بَعْدَ مَحْـلٍ وَعَادَ رَبِيعُهَا قَبْلَ الأَوَانِ

25 حُسَامُ الدِّينِ وَالِـــدُكَ الْمُفَـــدَّى وَأَنْتَ كَمِيُّهُ عِنْدَ الرِّهَانِ

26 إِذَا مَا جِلْتُمَا فِي بَحْـــثِ عِلْـــمٍ تُحِلُّ الْمُشْكِلاَتُ بِلاَ تَوَانِي

27 أَخَفْتَ بُغَاةَ هَذَا الـــدَّهْرِ حَتَّـــى بِهِ تَخْشَى الأُسُودُ مِنَ الْجَبَانِ

28 عَنَت لِسُطَاكَ أَزْمِنَـــةٌ وَدَانَـــتْ لَكَ الثَّقَلاَنِ مِنْ أُنْسٍ وَجَانِ

29 فَمَا لَكَ فِي صِفَاتِكَ مِـــنْ نَظِـــيرٍ وَلاَ لَكَ فِي مَقَامِكَ مِنْ مَدَانِي

14. "Hükümlerdeki keskinliğiyle, Yemen yapımı keskin kılıcı bile küçük düşüren kalem senindir."

15. "Allah onu (o kalemi) düşmanları yok etmek için yontmuştur ve onu (Husâmzâde'nin kalemini) her bir fani için hayat haline getirmiştir."

16. "Akılları büyüleyen bir el yazısı (da yine senindir.) Güzel kızların gözüne onunla (senin yazınla) sürme çekilse hoşlarına giderdi."

17. "Kağıt tomarlarının içinde onun (senin yazının), faziletin çeşitli anlamlarla suladığı bahçeleri vardır."

18. "Onun elifleri, çiçekleri incilerden yapılmış kolyeler olan dallardan başka bir şey değildir."

19. "Öyle vavlar ki onlar zülüflerdir. Güzel kadınların perçemleri onların (vavların) satırlarının siyahlığını andırır."

20. "İyilikler hep senindir. Özür dilerim, dilim senin bazı özelliklerininet bir açıklıkla ifade edip sayamadı."

21. "Çok güzel anlamlı kelimelerin hepsini seni överken sayıp döksem bile yine de bu benim için yeterli olmaz."

22. "(Senin özelliklerinden) görüp kabul ettiklerimi uzun uzadıya anlatsam veya abartarak söylesem yine de (senin tüm özelliklerini söylemekten) aciz kalırım."

23. "Şu iki kutup yıldızının da önünde, çok yüce bir konuma yükselmiş üstün şeref sendedir."

24. "(Senin bu yüceliğinle) kuraklıktan sonra memleketler bereketlendi ve onların baharı vaktinden önce geri geldi."

25. "Husâmeddin senin vefakar babandır ve sen de onun, bahse girilerek düzenlenen at yarışlarındaki yiğidisin."

26. "Siz ikiniz (Husamzade ile babası) ilmi bir araştırmada gezinecek olsanız, bütün problemler oyalanmadan hemen çözülüverir."

27. "Sen bu çağın zalimlerini öyle korkuttun ki aslanlar bile bu korkuyla korkaklardan sakınır oldu."

28. "Senin hücumlarına zamanlar boyun eğdi; insanlar ve cinler, her ikisi birden sana itaat etti."

29. "Senin ne sıfatlarında bir benzerin, ne de senin konumunda sana yaklaşabilmiş birisi vardır."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın Kocahusamzade için söylediği bu methiyesi, özenle işlenmiş bir nakış gibi uyumlu ve ahenkli bir yapıdadır. Şair memduhu övmeye ilk olarak kalem figürüyle başlamakta, 14. ve 15. beyitlerdememduhun kalemini, verdiği hükümlerin doğruluğu ve adaleti sağlaması bakımından, keskin bir kılıca benzetmektedir. Şiirin devamındaki 16. ilâ 19. beyitlerde, bir önceki kalem figürüyle alakalı olarak memduhun el yazısını konu edinmekte, harflerin güzelliğini bahçelerin ve güzel kızların güzelliğine benzetmektedir. Bunun ardından 20. ilâ 22. beyitlerde, memduhun meziyetlerini ifade etmedeki kendi acizliğini belirterek övgüde mubalağa yapmakta, 23. beyitten itibaren şiirin sonuna kadar ise, öncesinde değindiği kendi acizliğinin mukabilinde, memduhun yüceliğini konu edinmektedir.

Mencek Paşa'nın Kocahusamzade için söylediği yukarıdaki methiyesinde, şair Anadolu'ya yaptığı yolculuğundan ve bu yolculuğunda memduhla görüşmesinden bahsetmemiştir. Yine burada Kocahusamzade'nin 1066/1656 yılındaki şeyhülislamlıktan azledilmesiyle ilgili olarak kendisini teselli etme kastıyla söylenmiş bir ifade de bulunmamaktadır. Bu iki husus, Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirini, Kocahusamzade'nin Şam kadılığı esnasında kendisiyle yeni tanışıp dost olduktan sonra söylediğini düşündürmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri, memduhun ilmini ve yüceliğini konu alması bakımından şairin alimler ve hocaları için söylediği methiyeleri arasında

değerlendirilmelidir. Çünkü burada şair, yöneticiler için söylediği methiyelerinin aksine, memduhtan herhangi bir menfaat beklentisi içerisinde değildir. Buna ilaveten şiirin nesîb bölümünde afîf gazel kullanılmaktadır. Şiirin devamında ise bu nesîb bölümünde kendisine hitap ettiği muhatabın memduhla aynı kişi olduğunu gösteren bir anlatımın izlenmesi şairin memduha duyduğu saygının yanı sıra memduha olan muhabbetini de ortaya koymaktadır. Şiirde memduhun özellikleri zikredilirken, memduhun el yazısının güzelliği özellikle vurgulanmıştır. Bunun sebebi Kocahusamzade'nin hüsnü hat alanındaki şöhretidir. Ayrıca şair 20., 21. ve 22. beyitlerde memduhun özelliklerini tam manasıyla anlatmakta aciz kaldığını söyleyerek, her ne kadar Kocahusamzade'nin dostu olsada ilmine duyduğu hürmeti ortaya koymaktadır.

2.1.2.2. Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî'yi Methi

Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî Dimeşḳ şehrinin edebiyat, tarih ve hadis alanlarında temayüz etmiş önde gelen alimlerindendir. el-Muḥibbî, el-Maḳḳarî'nin biyografisinde Mencek Paşa'nın bu hocasının telif ettiğipek çok eserin ismini zikretmekte, ayrıca el-Maḳḳarî'nin Kadı 'İyaḍ'ın senediyle Kütüb-i Sitte'yi rivayet etme icazetinin olduğunu belirtmektedir[195].

Aşağıda beyitleri verilen Mencek Paşa'nın el-Maḳḳarî için söylediği methiyenin başlığında el-Maḳḳarî hakkında *"şeyhülislam"* ifadesi bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda memduhun şeyhülislamlık görevinde bulunup bulunmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mencek Paşa'nın söz konusu methiyesi şu şekildedir[196]: (el-Basîṭ)

1 فَخْراً دِمَشْقُ عَلَى كُلِّ الْبِلاَدِ بِمَنْ أَوْلَى الْبَرِيَّةِ مَعْرُوفاً وَعِرْفَانَا

2 اَلْمَقَرِيِّ الَّذِي فِي بَعْضِ أَيْسَرِ مَا حَوَى مِنَ الْفَضْلِ كُلٌّ رَاحَ حَيْرَانَا

3 شَمْسٌ مِنَ الْغَرْبِ قَدْ كَانَتْ بَلْ دُونَهَا الشَّمْسُ يَوْمَ الْفَخْرِ بُرْهَانَا

4 أَغَرُّ مَا أَحْدَقَتْ أَيْدِي الْعِظَامِ بِهِ إِلاَّ وَأَضْحَى بِمَاءِ الْمَجْدِ رَيَّانَا

---

195 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 302.

196 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. şiir, s. 113-115.

5 تَكَادُ تَقْرَأُ فِي لَأْلاَءِ غُرَّتِهِ مِنْ سُورَةِ الْعِزَّةِ الْقَعْسَاءِ عُنْوَانَا

6 لَهُ مِنَ الرَّأْيِ مَا تَحْنُو لِأَيْسَرِهِ ثَوَاقِبُ الشُّكْرِ إِرْشَاداً وَإِذْعَانَا

7 وَسِيرَةٌعَنْ أَبِي حَفْصٍ تَلَقَّفَهَا إِلَى وَقَارٍ يُضَاهِي هَدْيَ سَلْمَانَا

8 مُصَاحِبٌ حُسْنَ فِعْلِ الْخَيْرِ يَعْشَقُهُ مُرَاقِبٌ رَبَّهُ سِرًّا وَإِعْلاَنَا

9 يَقْضِي النَّهَارَ بِدَرْسٍ غَيْرِ مُنْدَرِسٍ وَيَقْطَعُ اللَّيْلَ تَسْبِيحًا وَقُرْآنَا

10 لِأَيِّ وِرْدٍ نُوَلِّي الْيَوْمَ وُجْهَتَنَا وَقَدْ غَدَا بَحْرُهُ الطَّامِيُّ مُرْجَانَا

11 لَئِنْ مَنَحَنَا بِلَحْظٍ مِنْ مَوَاهِبِهِ نِلْنَا الثُّرَيَّا وَكَانَ الْخَيْرُ عُقْبَانَا

12 شَفَابِدَرْسِ الشِّفَا مَرْضَى دِرَايَتِنَا لَمَّا أَفَادَ مَعَ الْإِيضَاحِ إِتْقَانَا

13 هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ مَنْ فِي الْقَوْمِ يُشْبِهُهُ هَلِ السَّرَابُ يُبَارِي الْغَيْثَ هَتَّانَا

14 إِذَا مَشَى فَعَلَى الْأَعْنَاقِ مَشْيَتُهُ وَإِنْ رَأَيْتَ رِجَالَ الْحَيِّ رُكْبَانَا

15 يَا سَيِّدَ الْعُلَمَاءِ الْعَامِلِينَ وَمَنْ هُوَ الْإِمَامُ الْمُفَدَّى حَيْثُ مَا كَانَا

16 أَبْرَأْتَ ذِمَّةَ دَهْرٍ جَاءَ يَمْنَحُنِي بَعْدَ الْإِسَاءَةِ مِنْ لُقْيَاكَ إِحْسَانَا

17 دَهْرٌ يُقَبِّلُ آمَالِي وَأُوسِعُهُ إِذْ أَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ حَمْداً وَشُكْرَانَا

18 فَطَأْ كَمَا شِئْتَ لاَ تَنْفَكَّ مُنْتَصِراً بِأَخْمَصَيْكَ مِنَ الْأَعْدَاءِ تِيجَانَا

19 وَاهْنَأْ فَأَنْتَ الَّذِي وَلاَّهُ خَالِقُهُ مِنَ الْمَلاَئِكِ أَنْصَاراً وَأَعْوَانَا

20 وَاسْتَجْلِهَا نُزَهًا لَوْ أَنَّهَا رُزِقَتْ حَظًّا لَكَانَتْ لِعَيْنِ الدَّهْرِ إِنْسَانَا

21 وَاسْمَعْ لَهَا مِنْ قَوَافٍ لاَ يُمَاثِلُهَا قَوْلٌ مِنَ الشِّعْرِ إِلاَّ قَوْلُ حَسَّانَا

1. "Ey Dimeşk şehri! Şöhret ve irfan bakımından yaratılmışların en önde geleni olan kişiyle bütün yurtlara karşı övün!

2. "(O kişi), tüm avuçların, (onun avucunun) sahip olduğu üstün özelliklerin en basit olanlarına bile hayran kaldığı el-Maḳḳarî'dir.

3. "Batıdan gelen öyle bir güneştir ki, onun doğduğu yerler, hatta onların da önünde güneş, övünme gününde (ona övgü yapıldığı günde) (onun için) bir delil olmuştur."

4. "Yüce kişilerin ellerinin sarıp sarmaladıklarının en soylu olanıdır. Ancak

şu da var ki, o şeref pınarından kana kana içmiştir."

5. "Sen onun alnındaki parıltıda neredeyse, göğsü şişkin izzetin sûresinden bir şöhret okuyacak olursun."

6. "Onun öyle bir görüşü vardır ki onun (memduhun görüşlerinin) en basiti için şükrün parıltıları, (başkalarını ona doğru) yönlendirilmek ve (onun görüşüne) boyun eğmek için, ona doğru bükülür.

7. "(Onun) Selmân-ı Fârisî'nin tuttuğu yolu andıran bir ağırbaşlılığa kattığı Ebu Hafs'tan (Hz. Ömer'den) alınmış bir hayat şekli vardır."

8. "Hayır işlemenin güzelliğiyle, ona (iyilik ve hayır işlemeye) aşık olarak, arkadaştır. Gizlide ve açıkta Allah'tan korkar."

9. "Gündüzü hafızalardan hiç silinmeyecek derslerle geçirir. Geceyi de tesbihatla ve Kur'ân okuyarak tüketir."

10. "Onun taşkın denizi bizim ümitlerimiz olmuşken, bugün hangi virde yönümüzü çevireceğiz!"

11. "Eğer onun Allah vergisi kabiliyetlerinin bir bakışı bize bağışlansaydı, hayırlar peşimize takılmış bir şekilde Süreyya yıldızına ulaşırdık."

12. "Açıklamalarıyla en güzel şekilde konuyu ifade ederek Şifa dersiyle anlayışımızın hastalıklarını sağlığına kavuşturdu."

13. "Heyhât! Kavmin içinde ona benzeyecek birinin olması ne kadar da uzaktır! Serap, sağnak sağnak yağmur yağdıran yağmur bulutuna hiç benzer mi?"

14. "Sen bu beldenin adamlarını binitli olarak görsen de, o (el-Makrrî) yürüdüğü zaman onun yürümesi insanların boyunları üzerindedir."

15. "Ey (ilmiyle) amel eden alimlerin efendisi ve nerede olursa olsun kıymetli imam olan kişi!"

16. "Kötülüklerden sonra, seninle karşılaşmanın güzelliklerini bana bağışlamak üzere gelen feleğin zimmetini temize çıkardın."

17. "Benim umutlarımı öpen ve sen de onun ahalisinden olduğun için benim kendisine çok hamd ve teşekkür ettiğim bir felek..."

18. "Artık her iki ayağınla düşmanlarından taçların üzerine dilediğin gibi bas ve her daim muzaffer olmaya devam et."

19. "Sen ki yaratanının, kendisi için meleklerden yardımcılar ve destekçiler görevlendirdiği birisin. Bu durumun tadını doya doya çıkar."

20. "Onları (benim beyitlerimi) gezinti yerleri olarak açıkça göster. Şayet onlara şans verilseydi, feleğin gözünde insan olurlardı."

21. "Hassân'ın söyledikleri dışında hiçbir şiirin denk olamayacağı bu beyitlerin kafiyelerine kulak ver."

Mencek Paşa'nın el-Makkarî için söylediği, yukarıda beyitleri verilen methiyenin ilk dikkat çeken özelliği, şairin burada herhangi bir giriş kısmına yer vermeyip şiirin tamamında medih temasını kullanmasıdır. Şair şiirin ilk beytinde memduhun Dimeşk şehrinde bulunmasının bu şehir için bir övgü vesilesi olduğunu söyleyerek doğrudan medih temasıyla şiirine başlamaktadır.

el-Makkarî'nin methedildiği yukarıdaki şiirde dikkati çeken diğer bir husus, şairin, memduhun özelliklerinden yüceliğine ve üstünlüğüne yaptığı vurgudur. Memduhun bu yüceliğini temellendirirken şair özellikle memduhun ilim ve irfanına vurgu yapmaktadır. Birinci beyitteki أَوْلَى الْبَرِيَّةِ مَعْرُوفاً وَعِرْفَانَا *"şöhret ve irfan bakımından yaratılmışların en önde geleni"* ifadeleriyle başlayan bu anlatım üslubunu şair şiirin devamında da sürdürmektedir.

Mencek Paşa memduhun ilmî üstünlüğünü ve yetkinliğini anlatırken, anlamı konuyla alakalı lafız ve ifadeleri kullanmaktadır. 5. beyitte memduhun asaletinin yüzüne yansıdığını anlatırken, bu şerefli duruşu Kur'ân'ın surelerinden okunacak bir sureye benzetmektedir. 6. beyitte memduhun verdiği fetva ve görüşlerindeki isabetliliğine bizzat şükrün teşekkür etmek kastıyla yöneldiğini kullanırken إِرْشَاد (yönlendirilmek) ve إِذْعَان (boyun eğmek) terimlerini kullanmaktadır. 7. beyitte memduhun ağırbaşlılığını ve yaşantısını anlatırken, kendisine Selmân-ı Fârisî'yi ve Hz. Ömer'i örnek aldığını söylemektedir. 9. beyitte el-Makkarî'nin verdiği hafızalardan silinmeyecek dersleri konu edinmekte, 10. beyittede memduhun ilmini engin bir denize benzetmektedir. 12. beyitte ise memduhun, Kadı 'İyâd'ın

eş-Şifa bi Ta'rîfi Huḳûḳi'l-Mustafa adlı kitabını[197] okutmasına değinmektedir. Mencek Paşa'nın burada el-Maḳḳarî'nin *eş-Şifa* isimli kitaptan ders verdiğini söylemesi, memduhun bu derslerine bizzat katılması ve memduhun kendisinin hadis hocası olmasından kaynaklanmaktadır[198]. Memduhun ilmi yeterliliğini, bilgi ve irfanını konu alan bu beyitlerden sonra da 13. beyitte şair tekrar memduhun yüceliğine değinmekte, onun diğer alimlere kıyasla üstünlüğünü, bulutun seraba olan üstünlüğüne benzetmektedir. Mencek Paşa 13. beyitte bahsettiği memduhun yüceliği temasını, şiirin devamında daha da vurgulu bir üslupla sürdürmekte, el-Maḳḳarî'nin yürürken bile diğer alimlerden daha uzun ve görkemli göründüğünü, ilmiyle amel eden alimlerin efendisi olduğunu, muhaliflerine karşı elde ettiği zaferlerin üzerinde yürümeyi hak ettiğini söylemektedir. Şair ele aldığı bu yücelik temasını 19. beyitte memduh için Allah tarafından meleklerin yardımcı ve destekçi olarak görevlendirildiğini söyleyerek şiirin oldukça mubalağalı bir üslupla tamamlamaktadır.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinde, son iki beyit önceki beyitlerle anlam bakımından uyuşmamaktadır. Dîvânın mevcut tahkikli ve tahkiksiz olan her iki nüshasında da şiir, yukarıda verildiği şekliyle toplam 21 beyitten ibarettir[199]. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi son iki beytin anlamı, öncesinde konu edilen memduhun yüceliği, ilim ve irfanı gibi konulardan farklıdır. İlk bakışta 20. beyitteki وَاسْتَجْلِهَا نُزَهًا لَوْ أَنَّهَا رُزِقَتْحَظًّا لَكَانَتْ لِعَيْنِ الدَّهْرِ إِنْسَانَا *"Onları gezinti yerleri olarak açıkça göster. Şayet onlara şans verilseydi, feleğin gözünde insan olurlardı."* ifadelerinde şairin kullandığı mufred muennes ğaibe zamiri olanهاzamirinin bir önceki beyitteki karşılığının الْمَلاَئِك kelimesi olduğu düşünülebilir. Ama 20. beyit, bir sonraki beyitteki وَاسْمَعْ لَهَا مِنْ قَوَافٍ لاَ يُمَاثِلُهَا قَوْلٌ مِنَ الشِّعْرِ إِلاَّ قَوْلُ حَسَّانَا

---

197 Bahsi geçen kitap için bkz. Kâdı 'İyâḍ, Ebu'l-Faḍl 'Iyaḍ b. Musa b. 'Iyaḍ el-Yaḥsûbî, *eş-Şifa bi Ta'rîfi Huḳûḳi'l-Mustafa*, trc. ve şrh. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yay. İst.-2012/1433, (3 cilt)

198 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, IV, 410.

199 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 60.

"Hassân'ın söyledikleri dışında hiçbir şiirin denk olamayacağı bu şiirlerin kafiyelerine kulak ver." şeklindeki şairin kendi şiirini konu edindiği ifadeleri ile beraber düşünülürse, buradaki ها zamiriyle şairin memduh için söylediği beyitleri kastettiği anlaşılmaktadır. Bu da Mencek Paşa'nın el-Maḳḳarî için söylediği yukarıdaki methiyesinin günümüze eksik olarak ulaştığını, şairin 19. beyitle 20. beyit arasında, kendi şiiriyle fahr temasını işlediği bir beytinin daha olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple 20. beytin çevirisinde وَاسْتَجْلِهَا نُزَهًا *"Onları gezinti yerleri olarak açıkça göster."* ifadesindeki ها zamiri *"(benim beyitlerimi)"* şeklinde bir ekle açıklanmıştır.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın yukarıda ele alınan el-Maḳḳarî için söylediği methiyesi, şiirin tamamında memduhun ilim, irfan ve yüceliğinin konu edilmesi bakımından şairin alimleri ve hocalarını methi başlığında değerlendirilmesi gereken bir şiirdir. Şairin burada nesîb bölümüyle değil de doğrudan medih temasıyla başlaması sebebiyle bu şiir klasik kaside yapısından farklı bir yapıdadır. Ayrıca Mencek Paşa'nın yöneticiler için söylediği medihlerindeki üslubunun aksine, burada kendi şiiriyle fahr temasına uzun bir bölüm değil de, şiirdeki muhtemel eksiklik dikkate alınırsa, sadece son üç beyitte değinmesi de şairin hocası el-Maḳḳarî'ye duyduğu saygıyı ve tevazusunu ortaya koymaktadır. Çünkü her ne kadar şair kendi şiirlerini Ḥassân b. Sâbit'in[200] şiirleriyle kıyaslayarak

---

[200] Muhadram sahabelerden olan Ḥassân b. Sâbit (m. 682), Müslüman olmadan önce Cahiliye döneminin önde gelen şairlerindendi. 60 yaşında Müslüman olmuş ve Müslüman olduktan sonra da 60 yıl daha yaşayıp 120 yaşında vefat etmiştir. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'i hicveden şairleri hicvetmiş ve Hz. Peygamber'i öven şiirler söylemiştir. Bu söylediği şiirlerle Hz. Peygamber'in takdirini kazanmış ve Hz. Peygamber tarafından Mescid-i Nebevî'de şiir söylemesine izin verilmesi sebebiyle شاعر الرسول (Hz. Peygamber'in şairi) ünvanıyla şöhret bulmuştur. Biyografisi için bkz. Ebu'l-Hasen 'İzzuddin Ali b. Muhammed b. Abdulkerim İbnu'l-Eṯîr, *Usdu'l-Ġâbe fî Ma'rifeti'ṣ-Ṣaḥâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviẓ, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1415/1994, II, 6; Şemsuddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman eẕ-Ẕehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'*, Dâru'l-Ḥadîs, Kahire-1427/2006, IV, 116-202; Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ḥacer el-'Asḳalânî *el-İṣâbe fî Temyîzi'ṣ-Ṣaḥâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu'avviẓ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1415/1995, II, 55-57.

övünse de, beyitlerini, hocasının ayakları altında kalacak, üzerinde gezinip dinleneceği gezinti yerleri olarak nitelemektedir.

2.1.2.3. Ahmed Efendi eş-Şâhînî'yi Methi

Ahmed Efendi Dimeşk şehrindeki döneminin meşhur şair ve edebiyatçılarındandır[201]. Mencek Paşa, Ahmed eş-Şâhinî'den şiir ve edebiyat dersleri tahsil etmiştir[202]. Dîvân'da şairin Ahmed eş-Şâhinî için söylediği, biri 15 beyit diğeri ise 17 beyit olmak üzere medih temalı iki kaside ve iki beyitlik bir mukatta'a olan bir mersiye bulunmaktadır.

Aşağıdaki şiir Ahmed eş-Şâhinî için söylenmiş medih temalı kasidelerinden biridir[203]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1 بِكَ يُستَغَاثُ مِنَ الْعِدَا وَمِنَ الزَّمَانِ إِذَا اعْتَدَا

2 وَبِحِرْزِ جَاهِكَ يُسْتَعَا ذُ مِنَ الْحَوَادِثِ وَالرَّدَا

3 وَبِنُورِ رَأْيِكَ يَهْتَدِي مَنْ ضَلَّ عَنْ سُبُلِ الْهُدَى

4 يَا سَيِّدِي وَكَفَى بِأَنْ تُلْفَى لِمِثْلِي سَيِّدَا

5 رُوحِي فِدَاؤُكَ إِنْ قَبِلْـ ـتَ بِأَنْ تَكُونَ لَكَ الْفِدَا

6 تَهْتَزُّ كَالْغُصْنِ الرَّطِيبِ إِلَى النِّدَاءِ لَدَى النَّدَا

7 مَا رُحْتُ أَحْمَدُ مَاجِداً إِلاَّ وَجَدْتُكَ أَحْمَدَا

8 وَإِذا انْتَضَيْتَ عَزَائِماً لَكَ فَانْتَضَيْتَ مُهَنَّدَا

9 أَيْنَ الْمَدَى وَلَقَدْ بَلَغْـ ـتَ مِنَ العُلاَ فَوْقَ الْمَدَا

10 لَكَ هِمَّةٌ عُلْوِيَّةٌ تَسْمُو السُّهَا وَالْفَرْقَدَا

11 وَيَدٌ أَبَرُّ مِنَ الْغَمَامَـ ـةِ بِالْحَدَائِقِ وَالنَّدَا

12 دُرِسْتْ مَآثِرُ جَقْمَقٍ حَتَّى غَدَوْتَ مُشَيِّدَا

13 وَعَمَرْتَهَـــا بِشَـــعَائِرٍ وَجَعَلْتَهَا لَكَ مَعْبَدَا

---

201 Biyografisi için bkz. s. 34-35.

202 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, IV, 410.

203 *Dîvânu Mencek Paşa*, 54. şiir, s. 138-139.

14 إِنِّي نَحَوْتُكَ مَلْجَأً وَتَخِذْتُ جَاهَكَ مَقْصَدَا

15 خَابَ امْرُؤٌ لِسِوَى الْإِلَـــ ـــهِ وَسَيِّدِي بَسَطَ الْيَدَا

1. "Düşmanlara ve düşmanlık ettiğinde zamana karşı senden yardım istenir."

2. "Olaylardan ve helak olmaktan onun şerefinin sığınağına sığınılır."

3. "Hidayet yollarından sapan kişi senin görüşünün nuruyla hidayet bulur."

4. "Ey efendim! Ki benim gibi birisi için senin efendi olarak bulunman yeterlidir."

5. "Benim ruhum, senin için fidye olarak kabul edersen, senin uğruna fedadır."

6. "O (benim ruhum) (senin ona yaptığın) çağrıda yağmurun altındaki taze dal gibi titrer."

7. "Ben ne zaman şerefli bir kimseyi övmeye koyulsam, ancak seni övülmeyi en çok hak eden olarak buldum"

8. "Ne zaman aldığın kararlar için kılıcını çekmeye davransan, kınından keskin bir kılıç çekersin."

9. "Son sınır nerededir ki! Sen zaten son noktanın da üzerinde yüceliklere ulaşmışsın."

10.-11. "Senin, Suhâ ve kutup yıldızından da yüce olan ulu bir azmin; bahçelerdeki buluttan ve kırağıdan daha çok iyiliksever olan bir elin vardır."

12. "Sen (soylu işleri) inşa etmeye başlayınca Çakmak'ın yaptığı soylu işlerin defteri kapandı."

13. "Sen onları (inşa ettiğin soylu işleri) Allah'ın emir ve yasaklarıyla imar ettin ve onları kendin için mabet kıldın."

14. "Ben sığınak olarak sana yöneldim ve senin şanını maksat edindim."

15. "İlâh'tan (Allah'tan) ve efendimden (Ahmed eş-Şâhînî'den) başkasına el açan kişinin umutları boşa çıksın."

Mencek Paşa'nın, edebiyat hocası Ahmed eş-Şâhînî için söylediği yukarıda beyitleri aktarılan methiyesi, bir önceki başlıkta ele alınan el-Makkarî için söylediği methiyede olduğu gibi klasik kasideden farklı yapıdadır. Şair burada da kasideye

nesîb bölümüyle başlamamış ve 1. beyitte görüldüğü gibi doğrudan medih temasıyla söze girmiştir. Ancak Mencek Paşa Ahmed eş-Şâhînî'yi medhinde, el-Maḳḳarî için söylediği methiyedeki üslubundan daha farklı bir üslup kullanmaktadır. Şair el-Maḳḳarî'yi medhinde memduhun yüceliğinin yanı sıra ilmî özelliklerini ve güzel hasletlerini de söylemekte, memduhun yüceliğini belirttiği ilmî ve ahlakî faziletlerle temellendirmektedir. Ancak Ahmed eş-Şâhînî'yi medhinde Mencek Paşa, sadece 3. beyitte memduhun ilmi yeterliliğine ve 11. beyitte cömertliğine değinmekte, bu iki beyit dışında kasidenin tamamında sadece memduhun yüceliğini ve bu yüceliğin kendisi için çok önemli ve kıymetli olduğunu konu edinmektedir. Şair 1. ve 2. beyitlerde düşmanlardan ve feleğin sıkıntılarından sığınılacak yegane sığınağın Ahmed eş-Şâhînî'nin şerefi ve asaleti olduğunu söylemektedir. 9., 10. ve 11. beyitlerde memduhun yüceliğini anlatmakta, memduhun yücelikte son sınırın da ötesine ulaştığını söylemektedir. 12. beyitte ise, adaleti, güzel ahlakı ve hayırseverliğiyle meşhur olan Memlük sultanı Melik Çakmak'la [204] memduhu kıyaslayarak, Ahmed eş-Şâhînî'nin bu sultanı gölgede bıraktığını söylemektedir.

Şiirde dikkati çeken diğer bir husus, Mencek Paşa'nın bu şiirinde özenle kullandığı mütevazi üsluptur. Şair 4. ve 5. beyitlerde memduhun kendi nezdinde ne kadar değerli olduğunu anlatırken kullandığı mütevazi üslubu, 6. beyitte güzel bir temsîlî istiâreyle anlatmakta, Ahmed eş-Şâhînî kendisine seslenip çağırdığında bu çağrıya icabete karşı ruhunun meylini ve hissettiği coşkuyu, hayatta kalabilmek

---

[204] Melik Çakmak ez-Zâhir Ebû Sa'îd Seyfuddîn el-'Alâ'î (857 /1453), 1438-1453 yılları arasında hüküm süren bir Memluk hükümdarıdır. Tahta çıkışından itibaren ülkedeki iç karışıklıkları bastıran ve dış siyasette de barışçı bir metot uygulayan Melik Çakmak ez-Zâhir Memlük sultanlarının en seçkinlerinden kabul edilmektedir. Alimlerle ilmî sohbetler yapmayı seven ve onlara saygıda asla kusur etmeyen Melik Çakmak, Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerinde camiler, köprüler ve su yolları yaptırmış, ayrıca Kabe'yi tamir ettirip örtüsünü yeniletmiştir. Melik Çakmak, adaletli yönetim anlayışı ve arkasında bıraktığı eserlerin yanı sıra, ibadete oldukça düşkün olması, giyiminde ve yaşantısında mütevazi bir hayat tarzını tercih etmesi, son derece cömert oluşu gibi güzel hasletleriyle meşhur olan bir hükümdardır. Melik Çakmak'ın biyografisi için bkz. Ebu'l-Meḥâsin Cemâluddîn Yusuf b. Taġrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısra ve'l-Ḳâhira*, Vizâratu's-Seḳâfe ve'l-İrşâdi'l-Ḳavmî, Kâhire-1383/1963, XVI, 12-22; Şemsuddîn Ebu'l-Ḫayr Muhammed b. Abdurrahman es-Seḫâvî, *eḍ-Ḍav'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Ḳarni't-Tasi'*, Daru Mektebeti'l-Ḥayât, Beyrut-?, III, 71-74; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Ṭâli' bi-Meḥâsine min ba'ḍi'l-Ḳarni's-Sâbi'*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-?, I, 184-186.

için suya ihtiyaç duyan ince ve taze dalın yağmur çisentileri altındaki titreyişlerine benzetmektedir. Şiirin son kısmında 14. ve 15. beyitlerde şair memduhu biricik sığınak kabul ettiğini, sığınılacak ve medet umulacak merci olarak Ahmed eş-Şâhînî'nin, Allah'tan başka herkesten üstün bir konumda olduğunu söylemektedir.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın Ahmed eş-Şâhînî için söylediği yukarıda konu edilen methiyesi, şiirin genel mefhumu ve şiirde takip edilen üslup gereği şairin alimleri ve hocalarını methi başlığı için güzel bir örnektir. Şair, kendisinden edebiyat dersi aldığı ve en çok sevdiği şiir ve edebiyat alanlarını kendisine öğreten hocasını, bir öğrencinin hocasına duyduğu hayranlıkla ve minnettarlık dolu ifadelerle övmekte, övdüğü kişinin bizzat kendisinden öğrendiği bilgi ve deneyimlerle hocasının yüceliğini dile getirmektedir.

2.1.2.4. Abdurrahman Efendi el-'Imâdî'yi Methi

Abdurrahman el-'Imâdî Mencek Paşa'nın, ders aldığı hocaları arasında, tefsir, fıkıh ve edebiyat gibi farklı alanlarda eserler vermiş çok yönlü bir alimdir[205]. Şairin Dîvân'ında el-'Imâdî için söylediği dördü kaside, biri ise iki beyitlik bir mukatta'a olmak üzere beş şiir bulunmaktadır. Bahsi geçen bu dört kasidenin beyit sayıları, biri 11 beyit, diğer üçü ise 37, 31 ve 29 beyit şeklindedir. Şairin bu hocası için söylediği, iki beyitlik mukatta'ayla beraber toplamda 110 beyit olan şiirlerin hepsi methiyedir. Mencek Paşa'nın el-'Imâdî için, diğer hocalarına kıyasla beyit sayısı daha çok ve uzun kasideler söylemiş olması, şairin bu hocasının, hayatında özel bir önemi haiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu başlık altında, üslubunun farklılığı açısından, şairin alimleri ve hocalarını methi konusunda, hocası Abdurrahman el-'Imâdî için söylediği 31 beyitlik aşağıdaki kaside örnek olarak zikredilecektir. Söz konusu şiirin ilk beyitleri şu şekildedir[206]: (el-Kâmil)

1 بَانَ الْخَلِيطُ ضُحًى مِنَ الْجَرْعَاءِ فَمَنِ الْمُقِيمُ لِشِدَّةٍ وَعَنَاءِ

---

205 Biyografisi için bkz. s. 32-33.

206 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. şiir, s. 104-106.

2 اَللهُ يَعْلَمُ أنَّ صُبْحِي فِي الْهَوَى سِيَّانِ بَعْدَ رَحِيلِهِمْ وَمَسَائِي

3 تُطْوَى عَلَيَّ النَّائِبَاتُ كَأَنَّنِي سِرُّ الْهَوَى وَكَأَنَّهَا أَحْشَائِي

4 وَأَشَدُّ مَا يَشْكُو الْفُؤَادُ مُمَنَّعٌ فِي لَحْظِهِ دَائِي وَمِنْهُ دَوَائِي

5 رَيْحَانَةُ الْحُسْنِ الَّتِي لَعِبَتْ بِهَا رِيحُ الصَّبَا لاَ رَاحَةُ الصَّهْبَاءِ

6 تَجْرِي مِيَاهُ الْحُسْنِ فِي أَعْطَافِهِ جَرْيَ الصَّبَابَةِ مِنْهُ فِي أَعْضَائِي

1. "Kavim öğle vakti toparlanıp hep birden kum tepelerinin ardına doğru çekip gitti. Zaten sıkıntı ve zorluk olan yerlerde kim kalır ki!"

2. "Allah biliyor ki onlar gittikten sonra, aşk acısıyla sabahım da akşamım da birdir."

3. "Belalar üstüme öyle bir çöreklendi ki sanki ben aşkın vücudunun içiyim ve onlar da benim organlarım."

4. "Kalbin acı çektiği şeylerin en zorlusu ise onun bakışlarında olan yasaklanmışlıktır. Hastalığım da ondadır, devâm da ondadır."

5. "Meltemin kendisiyle oynaşıp durduğu güzelliğin fesleğen buketi, şarabın verdiği coşku değildir."

6. "Güzelliğin suları, onun aşkının benim uzuvlarımda aktığı gibi, onun zülüflerinden beline doğru akar."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu methiyesi, klasik kaside yapısındadır. Şair şiirin başlangıcında ilk dört beyitte, sevgilinin kavminin çekip gidişini, sevgiliye duyduğu özlem ve ondan ayrı kalmanın verdiği ıstırabı dile getirmekte, daha sonra da hissi gazel temasıyla sevgilisini ve ona olan aşkını anlatmaktadır. Şiirin nesîb bölümü, aşağıdaki iki beyitte de görüleceği üzere, 11. beyite kadar devam etmektedir:

10 كَمْ بِتُّ مَطْوِيَّ الضُّلُوعِ عَلَى جَوًى أُغْضِي الْجُفُونَ بِهَا عَنِ الْبَرْحَاءِ

11 فَإِلاَمَ فِيهِ تَهَتُّكِي وَتَنَسُّكِي وَعَلاَمَ فِيهِ تَبَسُّمِي وَبُكَائِي

10. "Nice geceyi sinemde kara sevdayla, onun (o sevdanın) uğruna eziyetleri görmezden gelerek geçirdim."

11. "Ne zamana kadar böyle rezil bir şekilde bütün ayıplarım ortaya

dökülmüş halde yaşayacağım ve ne zamana kadar kendimi (bu aşka) adamam devam edecek! Ne için gülümsüyorum ve neye ağlayıp duruyorum!"

Yukarıdaki iki beyit Mencek Paşa'nın el-'Imâdî için söylediği bu methiyesinin nesib bölümü için oldukça önemlidir. Şairin bu iki beyitle amacı, nesîb bölümünü bitirerek şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçiş yapmaktır. Ancak medhe geçişi sağlayacak bu iki beyitte, ilk dokuz beyitte işlenen aşk acısının yerine şair, sevgiliye olan aşkı yüzünden içerisine düştüğü gafleti konu etmekte ve bu gafleti sebebiyle kendisini kınamaktadır. Çünkü şiirin devamında methedilecek olan el-'Imâdî, hem alim, hem de şairin hocasıdır. Özellikle 11. beytin anlamı, şairin kendini kınamasını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın şiirlerinden *Dostlarını Methi* başlığında görüleceği üzere[207], şair, dostları için söylediği methiyelerinin nesîb bölümünde genelde hissî gazel temasını tercih etmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi el-'Imâdî'nin methiyesinde de şair hissî gazel temasını kullanmış, 5. ve 6. beyitlerde görüldüğü gibi gayet açık ifadelerle sevgilisinin güzelliğini ve ona duyduğu aşkı dile getirmiştir. 10. beyite kadar süren bu anlatımdan sonra ise şair, nesîb bölümünün son kısmı olan iki beyitte kendisini bu aşk hali sebebiyle kınamaktadır. Şiirin temasındaki bu değişim; şairin, şiirin devamında methedilecek el-'Imâdî'yle olan münasebetiyle şiirin konusunun uygun olması için hususen tercih edilmiş bir konu değişimidir. Çünkü şair, bir öğrencinin hocası için söylediği ve hocasının özelliklerini anlatacağı bir methiyede, bağlam olarak kendi aşkından bahsetmesini uygun bulmamakta, klasik kaside yapısı gereği her ne kadar şiirine hissî gazel temasıyla giriş yapsa da, 10. ve 11. beyitlerle hocasına olan saygısını da ortaya koyarak, adeta aşk ıstırabıyla içine düştüğü gafletten özür dilemektedir. Aşağıda görüleceği üzere, 12. beyitte öncesinde dile getirdiği bu gafletten kurtulmak için hocası el-'Imâdî'ye sığındığını söylemekte, böylece nesîb bölümünü noktalayarak şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçmektedir:

12 عَلَّ الزَّمَانَ يُفِيدُنِي حَمْلَ الْمُنَى حَيْثُ الْتَجَأْتُ لِأَوْحَدِ الْعُلَمَاءِ

---

207 Bkz. s. 154.

13 نَجْلِ الْعِمَادِ وَمَنْ بَنَتْ عَزَمَاتُهُ بَيْتًا دَعَائِمُهُ عَلَى الْعَلْيَاءِ

14 تَنْدَي أَنَامِلُهُ وَيُشْرِقُ وَجْهُهُ فَيَجُودُ بِاللَّأْلاَءِ وَالْآلاَءِ

15 يَقِظٌ بِأَعْقَابِ الْأُمُورِ كَأَنَّمَا جُلِيَتْ عَلَيْهِ حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ

16 سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ الفِرَاسَةَ وَالْهُدَى لِجَنَابِهِ السَّامِي عَلَى النُّظَرَاءِ

17 وَمَهَابَةً شَادَ الْوَلاَءَ وَلاَؤُهَا مَحْفُوفَةً بِجَلاَلَةٍ وَبَهَاءِ

18 مَجْدٌ سَمَا بِجَنَابِهِ حَتّى لَقَدْ بَلَغَ السَمَاءَ وَفَاقَهَا بِسَمَاءِ

19 وَشَمَائِلٌ رَقَّتْ كَمَا خَطَرَتْ عَلَى زَهْرِ الرَّبِيعِ بَوَاكِرُ الْأَنْدَاءِ

20 مَوْلاَيَ بَلْ مَوْلَى البَرِيَّةِ فِي صَفَا صِدْقِ الطَّوِيَّةِ مِنْ بَنِي حَوَّاءِ

21 أَنْتَ الَّذِي مَا زِلْتَ تِرْبَ وِلاَيَةٍ وَأَبُو الْوَرَى فِي طِينِهِ وَالْمَاءِ

22 تَتْلُو عَلَى سَمْعِ الْمَحَامِدِ وَالثَّنَا آيَاتِ حُسْنِكَ أَلْسُنُ النُّعَمَاءِ

23 للهِ أُمٌّ مَا غُذِيتَ بِثَدْيِهَا إِلاَّ لِبَانَ الْعِزَّةِ الْقَعْسَاءِ

24 أَطْلَعْتَ شَمْسَ الْعِزِّ فِي فُلُكِ الْعُلاَ مَحْفُوفَةً بِكَوَاكِبِ الْأَبْنَاءِ

25 اَلْمَالِئُونَ قُلُوبَ أَهْلِ زَمَانِهِمْ حُبًّا وَأَكْنَافَ الرَّجَا بِغَنَاءِ

26 وَالضَّارِبُونَ خِيَامَ سُؤْدُدِهِمْ عَلَى هَامِ السِّمَاكِ وَمَفْرِقِ الْجَوْزَاءِ

27 يَا مَوْرِداً حَامَتْ عَلَيْهِ غُلَّتِي إِذْ جِئْتُهُ مُسْتَسْقِيًا وَرَجَائِي

28 وَافَتْكَ مِنْ صَوْغِ الْقَرِيضِ فَرَائِدٌ نُظِمَتْ بِأَيْدِي الْفَهْمِ وَالْآرَاءِ

29 لاَ بَلْ سَقَيْتَ رِيَاضَ فِكْرٍ مَاحِلٍ مِنِّي بِفَضْلِكَ صَيِّبَ الْآلاَءِ

30 فَهَصَرْتُ غُصْنَ مَعَارِفٍ وَمَحَاسِنٍ وَجَنَيْتُ نَوْرَ مَحَامِدٍ وَثَنَاءِ

31 هَيْهَاتَ مَا شِعْرُ الْأَنَامِ مُقَارِناً شِعْراً تَشَرَّفَ مِنْكَ بِالْإِصْغَاءِ

12. "Belki zaman bana arzularımı taşıma imkanı verir çünkü ben alimlerin biriciğine sığındım."

13. "(O) 'İmâd'in oğludur ve onun kararlılıkları, direkleri göklerin üzerinde olan bir ev inşa etmiştir."

14. "Onun parmak uçları ıslaktır; yüzü ışıldamakta, (çevresine) inciler ve

nimetler dağıtmaktadır."

15. "İşlerin sonuçları için gayet dikkatlidir, sanki işlerin hakikati pürüzsüz bir şekilde onun gözlerinin önüne serilivermiştir."

16. "Benzerlerinden daha yükseklerde olan onun yüce şahsiyetinde hidayeti ve ileri görüşlülüğü bir araya getiren Allah ne yücedir/her türlü eksiklikten uzaktır ve bütün mükemmellikler ondadır."

17. "...ve kendisine sahip olmakla arkadaşlığın canlandığı/şad olduğu, yücelik ve muhteşemlilikle sarılı bir heybeti..."

18. "Onun yüce şahsıyla yükselmiş ve gökyüzüne ulaşmış, hatta göğün de üzerinde bir göğe yücelmiş bir şeref..."

19. "Bahar çiçeklerinin üzerinde titreşerek parıldayan sabahın ilk çiğ taneleri gibi nazik ve yumuşak olan güzel huylar... "

20. "(O) Havva'nın oğullarından doğru niyetliliğin berraklığında benim efendimdir, hayır daha da ötesinde tüm mahlukatın efendisidir."

21. "Sen hep yöneticiliğin akranı olmaya devam ettin ve sen çamurunda ve suyunda insanların babasısın."

22. "Mutlulukların dilleri, övülmelerin ve takdir edilmenin kulağına senin mükemmelliğinin ayetlerini okur."

23. "Allah'ın adı üstüne yemin olsun ki sen, sapasağlam olan şerefin göğüslerinden emmekten başka hiçbir annenin göğüslerinden beslenmedin."

24. "Etrafını oğulların yıldızları çevrelemiş bir şekilde şerefin güneşini yüceliğin yörüngelerinde doğurdun."

25. "Onlar (o şerefin güneşi ve onun yıldızları olan evlatları) kendi zamanlarında yaşayanların kalplerini sevgiyle ve umudun kucağını zenginlikle dolduracak."

26. "Egemenliklerinin çadırını Başakçı yıldızının başının ve ikizler burcunun saçlarının ortadan ikiye ayrıldığı yerin üzerine kuracaklar."

27. "Ey umudumun ve (senden) sulamak için getirdiğim susuzluğumun üzerinde uçuşup durduğu pınar!"

28. "Sana, söylenip şekillendirilmiş şiirlerden, anlayışın ve fikirlerin elleriyle

dizilmiş nadide bir şiir geldi."

29. "Hayır! Tam aksine, benim çorak fikir bahçemi, nimetlerle dolu bulutlar halinde lütfunla sen suladın."

30. "Ben de bilgilerin ve güzelliklerin dalını eğdim ve övgülerle takdirlerin çiçeklerini devşirdim."

31. "Ah ne yazık ki mahlukatın şuuru, senin kendisini dinlemenle şeref bulmuş bir şiirle kıyaslanamaz."

Yukarıda tercümesi verilen beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa bu şiirinde memduhun vasıflarını söylerken, alimler ve hocaları için söylediği diğer medihlerinde değindiği unsurları burada da kullanmaktadır. Kısaca belirtilecek olursa;12. beyitte el-'Imâdî'nin kıymetli bir alim olduğunu söylemekte, 13. beyitte asaletini ve kararlılığını, 14. ve 19. beyitlerde cömertliğini, 15. ve 16. beyitlerde tedbirli ve ileri görüşlü oluşunu, 17. ve 18. beyitlerle 20. ilâ 26. beyitlerde memduhun yüceliğini konu etmektedir. Şair bu şiirinde, daha önce *Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî'yi Methi* başlığında ele alınan hadis hocası el-Maḳḳarî için söylediği methiyede olduğu gibi[208], memduhun ilmini ve ileri görüşlülüğünü dile getirerek el-'Imâdî'nin yönetici değil de ilim adamı vasfının ön planda olduğunu belirtmektedir. 17. beyitten itibaren 27. beyite kadar ki bölümde, yine bir önceki başlıkta incelenen Ahmed eş-Şâhinî'yi methiyesinde olduğu gibi[209], vurgulu bir üslupla memduhun yüceliğini konu etmektedir. Şiirin son bölümünde de durum aynıdır. Şairin 27. beyitte memduha seslenerek münâcaatta bulunması eş-Şâhinî için söylediği methiyenin hatime bölümüyle, 28. beyitte kendi şiirini övmesi de yineel-Maḳḳarî'yi methiyesinin hatime bölümüyle paralellik arzetmektedir. Ancak hatime bölümündeki diğer beyitlerle ve şiirin hatimeden önceki beyitleriyle beraber düşünüldüğünde, bu başlıkta bahsi geçen diğer iki şiirin hatimelerinden farklı bir yapıda olduğu görülcektir.

Şair 27. beyitte el-'Imâdî'yi bir pınara benzeterek, susuzluğunu bu pınardan gidermek için memduha geldiğini söylemektedir. Bu beytin anlamı ilk bakışta

---

208 Bkz. s. 134.
209 Bkz. s. 140.

okuyucuya, söz konusu şiirin memduhtan ihsan elde edebilmek için yazıldığını düşündürmektedir. Çünkü gerek bu beyitte, gerek daha önceki beyitlerde, beyitteki يَا مَوْرِداً *"Ey pınar!"* hitap cümlesiyle şairin, memduhu ilminin coşkunluğu ve çokluğu bakımından mı bir pınara benzettiği, yoksa kastının memduhun cömertliği mi olduğunu açıkça ortaya koyan bir karîne yoktur. Üstelik daha öncesinde 17. beyitten itibaren başlayan ve 26. beyit de dahil olmak üzere 10 beyitlik bölümde, şairin ihsan elde etme amacıyla söylediği methiyelerine benzer bir üslupla memduhun yüceliği konu edilmektedir.Ayrıca 21. beyitte memduhun yöneticilik özelliğinin zikredilmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Devamında gelen 28. beyitte şairin kendi şiiriyle fahrı da, el-'Imâdî'yi öven bu şiirin ihsan elde etme amacıyla söylendiği düşüncesini kuvvetlendiren başka bir veridir. Ancak 29. beyitte şair, لاَ بَلْ سَقَيْتَ رِيَاضَ فِكْرٍ مَاحِلٍ مِنِّي بِفَضْلِكَ صَيِّبَ الْآلاَءِ *"Hayır! Tam aksine, benim çorak fikir bahçemi, nimetlerle dolu bulutlar halinde lütfunla sen suladın."* ifadeleriyle, söz konusu tevehhümü gidermekte, konu edilen memduhun yüceliğinin sadece makam veya yöneticilik vasfından değil de, ilk olarak ilim alanında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Devamında gelen 30. beyitteki el-'Imâdî'nin, bilgi ağacının meyvelerle dolu bir dalı olarak anlatılması ve şairin bu dalı kendisine doğru eğerek meyveler devşirdiğini söylemesi de, memduhun ilmî özelliğini vurgulayan ve Mencek Paşa'nın el-'Imâdî"nin öğrencisi olduğunu açıkça ortaya koyan ifadelerdir. Dolayısıyla Mencek Paşa şiirin son bölümünde de başlangıçta takip ettiği üslubu uygulamıştır. Şair nasıl şiirin nesîb bölümünde önce hissî gazel temasıyla başlayıp, sonra ustaca anlatımı afîf gazele çevirerek okuyucuyu bir alim olan el-'Imâdî'yi anlatacağı bölüme hazırlıyorsa, aynı şekilde son bölümde de önce okuyucuya, şiirin menfaat kazanma amacıyla söylendiği düşüncesini vermekte, ardından da bu düşünceyi gideren net ifadelerle memduhun ilmi yüceliğini ve hocasına olan şükran duygusunu açıkça dile getirmektedir. Mencek Paşa'nın el-'Imâdî için söylediği methiyesindeki bu üslup özelliği, alimler ve hocaları için söylediği diğer methiyelerinden farklı olarak, şiire ayrı bir akıcılık ve sürükleyicilik katmaktadır.

2.1.2.5. Şihâbuddin el-Hafâcî'yi Methi

el-Hafâcî'nin tam adı Ebu'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî el-Mışrî el-Ḥanefî'dir. 977/1569 yılında Kahire yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Seryâḳus'ta doğmuştur. Bilim ve edebiyata düşkünlüğüyle tanınmış seçkin bir aileye mensup olan el-Hafâcî'nin babası dönemin saygın alimlerinden Muhammed b. Ömer el-Hafâcî eş-Şafi'î (1011/1602)'dir [210]. Döneminin önde gelen edebiyat ve biyografi alimlerinden olan Şihâbuddîn el-Hafâcî, ilim tahsiline ilk olarak babasının öğrencisi olarak başlamıştır. Bir müddet babasından farklı alanlarda eğitim aldıktan sonra, yine yakın akrabası olan dönemin meşhur alimlerinden dayısı Ebû Bekir b. İsmail b. Şihâbiddîn eş-Şenevânî'den (1019/1610) Arapça, nahiv, meânî, mantık ve diğer edebiyat ilimleri olmak üzere pek çok alanda ders almıştır. Ayrıca dayısının gözetiminde Hanefî ve Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarını mütâlaa etmiştir[211]. Şihâbuddîn el-Hafâcî'nin diğer ders aldığı hocalarından bazıları şunlardır:

Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Enṣârî (1004/1596) [212], Nûreddîn Ali b. Yahya ez-Zeyyâdî el-Mışrî eş-Şâfi'î (1024/1615)[213], İbn Ğânim lakabıyla meşhur Nureddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el Maḳdisî (1004/1596)[214], Cemâluddîn İbrahim b. Abdurrahman el-'Alḳamî (994/1585)[215] ve Ahmed b. Ali el-'Alḳamî[216].

Mısır'daki bu yoğun tahsil döneminden sonra el-Hafâcî, babasıyla birlikte hacca gitmiş ve bu yolculuğu esnasında Mekke ve Medine'deki edip, şair ve âlimlerle tanışmıştır. Hac yolculuğundan sonra İstanbul'a giden el-Hafâcî tahsiline devam etmiş, ardından da önce Rumeli, sonra Üsküp ve Selanik kadılıklarına atanmış, son olarak da Mısır eyaleti kazaskerliği yapmıştır. Mısır'daki kazaskerliği

---

210 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 76-77.
211 el-Hafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, I, 327; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 332.
212 Biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 342-348.
213 Biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 195-197.
214 Biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 180-185.
215 Biyografisi için bkz. el-Hafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, II, 77-78.
216 el-Hafâcî bu hocasının biyografisinde vefat tarihini vermemektedir. Bkz. el-Hafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, II, 77-78.

arasında bazı devlet ricaliyle arasının açılması sebebiyle, durumu açıklığa kavuşturup hakkındaki iddiaları düzeltmek maksadıyla İstanbul'a dönmüş, ancak kendisine bir kadılık maaşı bağlanarak Mısır'a dönmesi kararı verilmiştir. Bu şekilde devlet görevinden uzaklaştırılan Şihâbuddîn el-Ḫafâcî, hayatının kalanında ilimle uğraşmış, başta biyografi olmak üzere, edebiyat, tefsir ve hadis gibi farklı alanlarda, gerek telif, gerek şerh ve haşiye şeklinde, yirmi beşten fazla yazdığı kitabı günümüze ulaşmıştır. Biyografi alanındaki *Ḫabâya'z-Zevâyâ fi mâ fi'r-Ricâl mine'l-Beḳâyâ* ile *Rayḥânetu'l-Elibbâ ve Zehratu'l-Ḥayâti'd-Dunyâ*[217]adlı iki kitabı ve Arapçaya başka dillerden geçen kelimelerin toplandığı bir lügat olan *Şifâu'l-Ğalîl fi mâ fi Kelami'l-'Arab mine'd-Daḫîl* isimli kitabı el-Ḫafâcî'nin eserlerine örnek olarak burada zikredilebilir[218].

Mencek Paşa'nın aşağıda beyitleri verilen şiiri Şihâbuddîn el-Ḫafâcî için söylenmiş bir methiyedir[219]: (Meczû'u'r-Reml)

1	يَا وَحِيدًا فِي السَّجَايَا	وَالْمَزَايَا بِاتِّفَاقِ
2	وَشِهَاباً فِي سَمَوَا	تِ الْعُلَى سَامِي الطِّبَاقِ
3	وَجَوَاداً عِنْدَهُ الْأَنْـ	ـدَادُ عَرْجاً فِي السِّبَاقِ
4	أَنْتَ بَحْرٌ دُونَهُ الْأَبْـ	ـحُرُ مِنْ بَعْضِ السَّوَاقِي
5	لاَ تَسُمْنِي حَصْرَ أَوْصَا	فِكَ فِكْرِي فِي وِثَاقِ
6	رَاعَنِي الدَّهْرُ كَمَا قَدْ	رُعْتَ مِصْراً بِالْفِرَاقِ

1. "Ey karakter özelliklerinde ve ayrıcalıklarında ittifakla eşsiz olduğu kabul edilen kişi!"

2. "Dereceleri yüce olan ve yüceliklerin semalarında bulunan Ey Şihâb! (Ey parlak yıldız!)"

---

217 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 334; Brockelmann, *GAL*, II, 368.

218 Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin biyografisi için bkz. Şihâbuddîn el-Ḫafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, Mukaddime, I, 4-12; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 331-343; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, IV, 395-477; Ömer Rıza Keḥḥâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, II, 138-139. AyrıcaŞihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin eserleri ve Arap edebiyatındaki yeri hakkında bilgi için bkz. Yusuf Sami Samancı, *Arap Dilinde Dahîl Meselesi (Şifâu'l-Ğalîl Üzerine Bir İnceleme)*, Konya-2011, 15-39.

219 *Dîvânu Mencek Paşa*, 57. şiir, s. 142-143.

3. "Onun yanında, yarışmalarda benzerlerin topal kaldığı ey soylu at!"

4. "Sen öyle bir denizsin ki, senin dışındaki denizler derelerden ibarettir."

5. "Senin özelliklerini kuşatmakla beni görevlendirme, (senin üstün özelliklerinin hepsini ihata etme konusunda) düşüncem(in eli-kolu) bağlıdır."

6. "Senin, ayrılıkla Mısır'ı korkuttuğun gibi, beni de felek korkuttu."

Yukarıda beyitleri verilen Mencek Paşa'nın Şihâbuddîn el-Ḫafâcî için söylediği methiyesi, şairin hocaları ve alimler için söylediği medih şiirleri arasında mukatta'alara örnke olması bakımından önemlidir. Şair bu şiirinde, 2. beyitteki tevriyeli anlatımda görüldüğü üzere,özellikle memduhun yüceliğine vurgu yapmaktadır. Yine alimler için söylediği diğer medihlerinden kimilerinde kullandığı bir anlatımla,4. beyitte memduhun ilmî enginliğini denize benzeterek ifade etmektedir. Şiirde en çok memduhu diğer alimlerle kıyaslayarak, şiirin neredeyse tamamında memduhun eşsizliği ve herkesten üstün olduğunu söylemektedir. 5. beyitteki لاَ تَسُمْنِي حَصْرَ أَوْصَافِكَ فِكْرِي فِي وِثَاقِ *"Senin özelliklerini kuşatmakla beni görevlendirme, (senin üstün özelliklerinin hepsini ihata etme konusunda) düşüncem(in eli-kolu) bağlıdır."* ifadeleriyle ise memduhun bu üstün özelliklerini ihata etmekten kendisinin de aciz kaldığını söylemektedir. Özellikle bu beyit Mencek Paşa'nın bu şiirinin hocaları ve alimler için söylediği medih şiirleri arasında değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çünkü şairin alimler için söylediği diğer medihlerindeki üslupla aynı olarak, Mencek Paşa bu methiyesinde de kendisinin memduhun özelliklerinin tamamını dile getirebilecek kadar güçlü olmadığını söyleyerek memduhun ilmine olan saygısı sebebiyle karşısında tevazu göstermektedir.

Yukarıda belirtilen hususiyetlerin yanı sıra şiirde dikkat çeken bir diğer özellik, az lafızla çok mananın sanatlı bir dille ifade edilmesidir. Mencek Paşa bu şiirinde adeta beyan ve bedî' alanlarındaki hünerini kelimelere dökmüş ve şiirin ilk beyti haricinde her beyitte sanatlı bir üslup kullanmıştır. 2. beyitte شِهَاباً kelimesinde Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin ismine telmihle tevriye ve memduhun yıldız olduğu söylenerek tasrîhî istiare, yine aynı beyitte yücelikler seması olan yeryüzüne

benzetilerek سَمَوَاتِ الْعُلَى ifadesinde meknî istiâre bulunmaktadır. 3. beyitteki جَوَاداً kelimesinde, ilim yolundaki hızlılığını anlatmak için memduh soylu bir ata benzetilerek yine tasrîhî istiare yapılmıştır. Ayrıca bu beyitte memduhun diğer alimleri geride bırakışı, soylu bir atın yarışta benzeri diğer atları geride bırakmasına benzetilerek temsîlî istiare yapılmaktadır. 4. beyitte de benzeri bir anlatım uygulanmıştır. Mencek Paşa'nın 6 beyitlik bir mukatta'a olan ve kısa cümlelerin zorunlu olduğu meczû'u'r-reml veznindeki bu şiirinde bu denli yoğun sanatlı bir üslup kullanması, şairin, bir edebiyatçı olan el-Hafâcî'nin şahsına yaraşır bir medih söyleme gayreti içerisinde olduğunun göstergesidir. Mencek Paşa'nın hocalarını ve alimleri methi başlığı altında yukarıda bu şiirden önce örnek olarak verilen şiirlerdeki konu edilen şahısların aksine, Şihâbuddîn el-Hafâcî şairin kendisinden ders aldığı hocalarından değildir. Üstelik Mencek Paşa, el-Hafâcî'nin saygı duyduğu ve eserinde biyografisine yer verdiği, hatta kendisinden eserinde kaydetmek üzere şiir istediği bir şairdir[220]. Ancak Mencek Paşa, el-Hafâcî için söylediği methiyesinde gayet saygılı bir üslup kullanmakta ve şiirin sanatlı anlatımına rağmen en ufak bir gazel unsuruna yer vermeyerek, bir alim olarak Şihâbuddîn el-Hafâcî'ye olan hürmetini ifade etmektedir.

Mencek Paşa'nın medih şiirleri içerisinde, yöneticiler için söylediği methiyelerden ve şairin ders gördüğü hocaları ve yaşadığı dönemde tanıdığı alimler için söylediği methiyelerindenfarklı olarak, dostları ve arkadaşları için söylediğimedihler bulunmaktadır. Söz konusu methiyeler konularının ve üsluplarının farklılığı sebebiyle müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

---

220 Bkz. Şihâbuddîn el-Hafâcî, *Reyḥânetu'l-Elibbâ'*, I, 233.

2.1.3. Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi

Mencek Paşa'nın yöneticileri, hocalarını ve alimleri övmek için söylediği methiyelerden farklı olarak değerlendirilmesi gereken bir diğer medih türü, şairin dostlarını ve arkadaşlarını övmek için söylediği methiyelerdir. Şairin bu başlık altında değerlendirilecek şiirleri, kendisiyle yaşıt olan ve genellikle şairle beraber aynı hocalardan ders almış kişiler için söylenen methiyelerdir. Dolayısıyla Mencek Paşa'nın dostlarını övmek için söylediği medihlerini diğer türlerden farklı kılan en önemli ayırım, bu tür şiirlerde konu edilen memduhla şairin akran olması, şairin geçmişinde ya da şiirin söylendiği zamanda memduhla birlikte aynı ortamda bulunup arkadaşlık etmesidir. Bunun tespiti için de memduhun biyografisiyle ilgili veriler, şairin diğer medihlerinde konu edilen şahısların biyografi bilgilerine nazaran daha çok önem arz etmektedir.

Mencek Paşa'nın dostları için söylediği methiyeleri, diğer medih şiirlerinden ayıran tek husus, sadece söz konusu şiirlerde methedilen şahsın biyografisi değildir. Bu tür methiyelerin diğer medih türlerine nazaran üslup ve muhtevalarında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Dostları için söylediği methiyelerinde şair, yöneticiler için söylediği medihlerde olduğu gibi ihsan ve menfaat beklentisine yönelik herhangi bir ifade kullanmamaktadır. Her ne kadar dostları için söylediği methiyelerde de memduhun cömertliğine değiniyor olsa da, bu başlık altında verilen örneklerde de görüleceği üzere, bu tür şiirlerde vurgu şairin memduha olan sevgisi ve kalbî yakınlığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Mencek Paşa'nın dostları için söylediği methiyelerinin, hocaları ve alimler için söylediği medihlerden farkı ise, hocaları ve alimler için söylediği medih şiirlerindeki mütevazi üslup yerine, bu tür şiirlerinde daha samimi bir üslup kullanmasıdır. Alimler için söylediği methiyelerinin nesîb bölümünde şair daha çok 'afif gazel temasını kullanırken, memduhun yakınlığıyla mutlu oluşunu da dile getirdiği bu şiirlerinin nesîb bölümünde genellikle hissi gazel temasını kullanmaktadır. Şairin dostları için söylediği şiirlerde de, memduhun bilgisine ve irfanına değinilmektedir. Çünkü daha önce de bahsi geçtiği gibi Mencek Paşa'nın aristokrat, siyasî nüfuzu olan ve ilim geleneğine sahip bir aileye mensup olması

gereği, şairin arkadaşları da genellikle alimler, edebiyatçılar ve devlet kademelerinde görev yapmış kişiler olmuştur. Bu sebeple şairin dostları için söylediği methiyelerinde de diğer medihlerinde kullandığı cömertlik, asalet, bilgili ve basîretli olma gibi unsurlara yer verilmektedir. Ancak bu tür şiirlerinde şair, memduhun hasletlerini, özellikle de memduhun yüceliğini zikrederken gazeli andıran ve diğer şiirlerinde rastlanılmayan bir üslup kullanmaktadır. Ayrıca aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere Mencek Paşa'nın bu tür methiyeleri, şiirlerdeki lafız ve mana zenginliğinin aksine, kaside yapısı ve kasidedeki konu birliği açılarından şairin diğer medih şiirlerine nazaran biraz zayıf kalmaktadır. Şairin söz konusu methiyelerini diğer medihlerden ayıran bu durum, Mencek Paşa'nın bu methiyeleri gençken, hayatının bolluk ve zenginlik içerisinde geçen yıllarında söylediğini ortaya koymaktadır. Zira şiirlerin muhtevasıyla memduhun biyografisi karşılaştırıldığında görüleceği üzere, şairin, memduhun hayatında önemli olan kimi hususiyetlere methiyesinde hiç değinmemiş olması da, şairin memduhu tanıdığı ilk yıllarda, yani Mencek Paşa henüz gençken söz konusu şiiri söylediğini göstermektedir.

Mencek Paşa'nın dîvânında, dostları ve arkadaşları için söylediği methiye olarak toplam 26 şiir bulunmaktadır. Bu methiyelerin 13 tanesi 7 ve daha fazla beyitlik şiirlerden, diğer 13'ü ise çoğu 2 ya da 3 beyitlik mukatta'alardan oluşmaktadır. Mencek Paşa'nın bu başlık altında değerlendirilmesi gereken medihlerine örnek olarak, şairin Yusuf el-Feṯḥî (1056/1647) için ve Faḍlullah el-Muḥibbî (1082/1671) için söylediği 15'er beyitlik iki kasidesi, Usṭuvânî Mehmet Efendi (1072/1662) için söylediği ve kim için söylendiği belli olmayan, ama muhtevasından bir dostunu methetmek için söylediği anlaşılan 3'er beyitlik iki mukatta'ası müstakil başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1.3.1. Saray İmamı Şeyh Yusuf el-Fetḥî'yi Methi:

Şeyh Yusuf el-Fetḥî'nin tam adı Yusuf b. Ebi'l-Feth b. Manṣûr b. Abdirrahman es-Sukayyifî ed-Dimeşḳî el-Ḥanefî'dir. 994/1586 yılında Dimeşḳ'ta dünyaya gelmiştir. Başta el-Hasen el-Bûrînî olmak üzere döneminin Dimeşḳ ulemasından dersler almıştır. Halvetiyye tarikatına mensup olan Yusuf el-Fetḥî'nin ilk görevi, Dimeşḳ'taki Selimiye Camii[221] imam hatipliğidir. Bu görevinden sonra İstanbul'a giden Yusuf el-Fetḥî, güzel ahlakı, zarif şairliği, tatlı hitabeti ve özellikle de güzel sesiyle tanınmış, güzel sesinin şöhreti dönemin padişahı II. Osman'ın (Genç Osman) kulağına kadar gidince de padişah tarafından saray imamlığı görevine atanmıştır. Sultan II. Osman'ın 1031/1622 yılında öldürülmesi üzerine tekrar Dimeşḳ'a dönen Yusuf el-Fetḥî, 1044/1635 yılına kadar Dimeşḳ'ta Selimiye Medresesi'nde[222] müderrislik ve hatiplik yapmıştır. Bahsi geçen tarihte Padişah IV. Murat Revan seferine çıktığı sırada saray imamının vefat etmesi üzerine, sultana kardeşi II. Osman'ın imamlığını yapan Yusuf el-Fetḥî'den övgüyle bahsedilmiş, bunun üzerine sultan tarafından tekrar Anadolu'ya çağrılıp yeniden saray imamlığı görevine atanmıştır. Sultan IV. Murat'ın ölümünden sonra tahta geçen Padişah İbrahim de Yusuf el-Fetḥî'nin imamlıkla görevini devam ettirmiş, yine Padişah İbrahim tarafından kendisine *"Anadolu ve Rumeli Kazaskeri"* payesi[223] verilmiştir.Şeyh Yusuf el-Fetḥî 1056/1647 yılında İstanbul'da vefat etmiş

---

221 Eski adıyla Selimiye Camii, Dimeşḳ şehrinde Osmanlı döneminde inşa edilen ilk yapıttır. Cami, 924/1518 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından, külliyesi Şeyh Muhyiddîn b. Arabî'nin türbesini kapsayacak şekilde, İbn-i Arabî'ye hürmeten yaptırılmıştır. Selimiye Camii, Şeyh Muḥyiddîn Tekkesi ve Şeyh Muḥyiddîn b. Arabî Camii olarak da bilinir. Söz konusu cami, günümüzde de halen ibadethane olarak varlığını sürdürmektedir. Bkz. Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî*, Vizârati's-Seḳâfe, Dimeşḳ-1999, I, 125.

222 Selimiye Medresesi, bir önceki dipnotta bahsi geçen Selimiye Camii gibi 924/1518 yılında yine Yavuz Sultan Selim tarafından bahsi geçen caminin karşısına yaptırılmıştır. 962 yılında çıkan bir yangınla hasar gören medrese, Kanunî Sultan Süleyman tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bkz. Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî*, I, 125. Halen söz konusu medresenin kalıntıları, Dimeşḳ şehrinde Şeyh Muḥyiddîn Camiinin karşı tarafında bulunmaktadır.

223 Yusuf el-Fetḥî'ye verilen "Anadolu ve Rumeli Kazaskeri" payesi fiilî bir görevlendirme değil, devlet erkânı arasındaki bir rütbeden ibarettir. Osmanlı hiyerarşisinde kazaskerlik rütbesi, İstanbul kadılığı payesinden sonra elde edilen ilmiye rütbesidir ve vezir (mareşal) rütbesine eşittir. Bu rütbe, önce Anadolu, ardından da Rumeli kazaskerliği olarak iki kıdem derecesine ayrılmıştır. Bu sıralamaya göre rütbesi yükseltilecek ilmiye sınıfı görevlisi, ilmiye

ve Üsküdar'a defnedilmiştir[224].

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen 15 beyitlik kasidesi Şeyh Yusuf el-Fethi için söylenmiş bir methiyedir[225]. (el-Kâmil)

1 قَمَرٌ إِذَا فَكَّرْتُ فِيهِ تَعَتَّبَا وَإِذَا رَآنِي فِي الْمَنَامِ تَحَجَّبَا

2 صَادَفْتُهُ فَتَنَاوَلَتْ لَحَظَاتُهُ عَقْلِي وَأَعْرَضَ نَافِراً مُتَحَجِّبَا

3 مُتَوَرِّدَ الْوَجَنَاتِ خَشْيَةَ نَاظِرٍ أَضْحَى بِرَيْحَانِ الْعِذَارِ مُنَقَّبَا

4 سَاوَمْتُهُ وَصْلاً فَأَعْجَمَ لَفْظُهُ وَأَظُنُّهُ عَنْ ضِدِّ ذَلِكَ أَعْرَبَا

5 أَنَا مِنْهُ رَاضٍ بِالصُّدُودِ لِأَنَّنِي أَجِدُ الْهَوَانَ لَدَى الْهَوَى مُسْتَعْذَبَا

1."Bir ay ki onu düşünsem beni ayıplar, beni rüyasında görse örtüsünü örtünür (ve benden sakınıp gizlenir.)

2. "Onunla tesadüfen karşılaştım da bakışları aklımı başımdan alıverdi ve ürküp uzak durarak yüz çevirdi."

3. "Kendisine bakanlardan endişe duyduğundan yanakları kızarmış bir vaziyette, zülüflerinin fesleğenleriyle yüzünü örtmeye koyuldu."

4. "Ona ulaşabilmek için onunla pazarlığa tutuştum. Ben tam aksine onu Arap zannederken o Arap olmayanların lehçesiyle konuştu."

5. "Ben onun benden yüz çevirmesine de razıyım çünkü aşkla beraber değersiz görülmeyi, küçümsenmeyi de tatlı buluyorum"

Yukarıdaki beyitler Mencek Paşa'nın Yusuf el-Fetḥî için söylediği methiyesinin nesîb bölümünü oluşturmaktadır. Şair bu bölümde, sevgilinin güzellikte aya benzemesi, bakışlarının insanın aklını başından alacak kadar güzeş ve tutkulu oluşu, kendisine bakanlardan utandığı anda yanaklarının kızarması, zülüflerinin güzellikte ve kokuda fesleğen çiçeğine benzemesi gibi unsurlarla

---

sınıfının üst dereceleri olarak önce İstanbul kadılığı, ardından Anadolu kazaskerliği, son olarak da Rumeli kazaskerliği rütbesine yükseltilmekteydi. Fiilen Anadolu ya da Rumeli kazaskerliğine atanacak kişiler, çoğunlukla Rumeli kazaskerliği rütbesine yükselmiş ulemâ arasından seçilirdi. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yay., İst.-1986, II, 152.

224 Yusuf el-Fethî'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 493-500, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 68.

225 *Dîvânu Mencek Paşa*, 36. şiir, s. 101-102.

kurguladığı hissi gazel temasını kullanmaktadır.Mencek Paşa ilk beş beyitteki hissi gazel temasını, aşağıdaki şekliyle nesîb bölümünün devamında gelen iki beyitte de sürdürmekdir:

6 شَيْئَانِ حَدِّثْ بِاللَّطَافَةِ عَنْهُمَا عَتَبُ الْحَبِيبِ وَعَهْدُ أَيَّامِ الصِّبَا

7 وَثَلاَثَةٌ حَدِّثْ بِطِيبِ ثَنَائِهَا زَهْرُ الرَّبِيعِ وَخُلْقُ يُوسُفَ وَالصَّبَا

6. "İki şey var ki onlar hakkında hoş ve güzel şeyler anlat: sevgilinin azarlaması ve hayatın çocukluk günlerindeki dönemi."

7. "Üç şey daha var ki onların da övgülerinin güzel kokusundan bahset: İlkbaharın çiçekleri, Yusuf'un ve meltem rüzgarının huyları."

Yukarıdaki 6. ve 7. beyitlerde şair her ne kadar ilk bölümdeki gazel temasını sürdürdürüyor olsa da, aslında bu iki beyitle şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçiş yapmaktadır. Mencek Paşa 7. beyitteki خُلْقُ يُوسُفَ *"Yusuf'un huyları"* ifadesiyle tevriye yaparak ilk başta yüzünün güzelliği ve yakışıklılığıyla meşhur olan Hz. Yusuf peygamberden bahsediyormuş gibi görünmekte, ancak 8. beyitle başlayan ve şiirin sonuna kadar devam eden eden medih bölümüyle aslında Yusuf el-Fetḥî'yi kastettiğini ortaya koymaktadır. Medih temasına ayrılan şiirin devamı ise şu şekildedir:

8 عَلاَّمَةُ الْآفَاقِ مَنْ أَشْعَارُهُ لِعُلومِهِ أَضْحَتْ طِرَازاً مُذَهَّبَا

9 مَنْ لَوْ أَصَابَ الْبَرَّ أَيْسَرُ قَطْرَةٍ مِنْ رَاحَتَيْهِ عَادَ رَوْضًا مُخْصِبَا

10 مَنْ لَوْ رَآهُ الْبَحْرُ يَوْمًا مُغْضَبًا لَرَأَيْتَهُ مِنْ خَشْيَةٍ مُتَلَهِّبَا

11 مَنْ لَوْ نَظَمْتُ الشُّهْبَ فِيهِ مَدَائِحًا لَظَنَنْتُ فِكْرِي قَدْ أَسَاءَ وَأَذْنَبَا

12 مَا نَسْمَةٌ سَحَرِيَّةٌ شَجَرِيَّةٌ بَاتَتْ تَعُلُّ مِنَ الْغَمَامِ الْأَعْذَبَا

13 نَشْوَانَةٌ بَاتَتْ تُجَرِّرُ فِي الرُّبَا ذَيْلاً بِمِسْكِيِّ الرِّيَاضِ مُطَيَّبَا

14 يَوْماً بِأَحْسَنَ مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ أَنَّى تَدَاوَلَهَا اللِّسَانُ وَأَطْيَبَا

15 مَنْ ذَا يُقَاسُ بِمَاجِدٍ جُعِلَتْ لَهُ أَرْضاً رِقَابُ الْحَاسِدِينَ وَقَدْ أَبَى

8. "(O) ufukların büyük alimi ve sahip olduğu bilgilerinden dolayı şiirleri

(onun için söylenmiş şiirler) Kabe'nin örtüsü gibi altın işlemeli nakışlarla süslenmiştir."

9. "O (Yusuf Efendi), kuru toprağa avuçlarından küçücük bir damla düşse, o toprağın bereketli bir bahçe halini alacağı biridir."

10. "O öyle biridir ki deniz onu kızgın ve öfkeliyken görse, ben onu (denizi) korkudan alev alev yanarken görürüm."

11. "O öyle biridir ki, parıldayan yıldızları sıralayıp onlardan onu (Yusuf el-Fethi'yi) öven şiirler yazsaydım, yine de aklımın kötü bir iş yaptığını ve günah işlediğini sanırdım."

12.,13.,14. "Seher vaktinde, gece boyunca bulutun tatlı sularından kana kana içmiş ulu bir ağaç gibi salına salına esen ve (içtiği yağmur suları sebebiyle) sabaha kadar sarhoş, çakırkeyif olmuş bir şekilde bahçelerin misk kokusuyla tütsülenmiş eteklerini sürükleyerek gezen meltem rüzgarı, bir gün bile onun yüce sıfatlarından daha güzel olmamıştır ki dil/lisan onları (memduhungüzel sıfatlarını) nerde dile getirecek de güzelce anlatacak."

15. "Kendisini çekemeyen hasetçilerin boyunları, önüne toprak gibi serilen ve yine de (yüceliği ve onuru sebebiyle onların boyunlarına basıp geçmeyi bile) kabul etmeyen, şerefli ve onurlu bir kişiyle kim kıyaslanabilir ki!"

Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri aktarılan Yusuf el-Fetḥî için söylediği bu şiiri, üslup ve muhteva özellikleri bakımından şairin dostları ve arkadaşları için söylediği medihleri arasında değerlendirilmesi gereken bir methiyedir. Bunun sebebi olarak ilk dikkat edilmesi gereken husus memduhun yönetici sınıfından olmamasıdır. Her ne kadar Yusuf el-Fetḥî saray imamlığı yapmış ve padişah nezdinde saygın birisi olsa da, şair burada memduhtan herhangi bir iyilik talebinde bulunmamakta, sadece güzel vasıflarını ve yüceliğini dile getirmektedir.

Söz konusu şiir için bu değerlendirmeyi gerekli kılan en önemli durumlardan biri de Mencek Paşa'nın memduhu övmek için kullandığı unsurlardır. Şair 8. beyitte memduhun alim ve bilgili biri olduğunu, 9. beyitte cömertliğini, 10. beyitte heybetini, şiirin diğer beyitlerinde de memduhun yüceliğini anlatmaktadır. Ancak şairburada, Yusuf el-Fe'hî'nin hayatındaki belki de en önemli husus olan saray

imamlığı görevinde olması, güzel sesinin ve kıraatinin üç Osmanlı padişahı tarafından beğenilip takdir görmesi gibi özelliklerine ise hiç değinmemektedir. Mencek Paşa'nın Yusuf el-Fetḥî'yle ilgili bu bilgilerden habersiz olması mümkün değildir. Çünkü Mencek Paşa, şairin hayatının ele alındığı bölümde de belirtildiği gibi, maddi sıkıntıya düştüğü dönemde, o yıllarda İstanbul'da saray imamlığı görevinde olan Yusuf el-Fetḥî'nin tavsiyesi üzerine padişah için bir methiye kaleme alarak İstanbul'a gitmiş, söz konusu methiye bizzat Yusuf el-Fetḥî tarafından sultana takdim edilmiştir. Bu bilgi Mencek Paşa'nın burada konu edilen Yusuf el-Fetḥî'yi methettiği şiirini, memduhun İstanbul'daki görevinden ve Dimeşḳ'tan ayrılmasından önce ve her ikisinin genç olduğu bir dönemde söylediğini ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın Yusuf el-Fetḥî için söylediği yukarıdaki methiyesinin, şairin dostlarını methi başlığında ele alınmasının bir diğer sebebi ise, söz konusu şiirin nesîb bölümünün hissi gazel temalı olması ve medih bölümünde de hissî gazel teması unsurlarının ve gazelle paralel olarak vasf ve hamriyyât temalarına ait unsurların tercih edilmesidir. Bu temaların kullanıldığı bölümler üslup açısından incelendiğinde de şiirde yoğun sanatlı bir anlatımın kullanıldığı görülmektedir. 8. beyitle başlayan medih bölümündeki, özellikle de 12., 13. ve 14. beyitlerdeki doğa tasvirleri, içki ve sarhoşluğa yapılan vurgu, meltem rüzgarının etekleri olan bir genç kıza benzetilmesi, ayrıca ilgili beyitlerdeki dil ve anlam zenginliğiyle kurulan edebi tasvir dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Mencek Paşa, yukarıda konu edilen Yusuf el-Fetḥî için söylediği methiyesinde, sanatlı ve edebi, bir o kadar da samimi bir üslupla memduhun güzel özelliklerini ve yüceliğini dile getirmektedir. Bu sebeple söz konusu methiye, şairin dostlarını methiyesi başlığı altında değerlendirilmelidir.

2.1.3.2. Faḍlullah el-Muḥibbî'yi Methi:

Faḍlullâh b. Muhammed b. Muḥibbiddîn b. Ebî Bekr Takıyyiddîn (1031-1082/1621-1671), *Ḫulâṣatu'l-Eser* isimli biyografi kıtabının müellifi Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî'nin babasıdır. Faziletli ve ilme düşkünlüğüyle tanınan Faḍlullah el-Muḥibbî, eğitimine ilk olarak, kadılık görevinde olan babasından aldığı derslerle başlamıştır. 16 yaşında babasının vefat etmesi üzerine Müftü Abdurrahman el-'Imâdî'nin hizmetine girmiş ve kendisinden başta şiir ve nesir olmak üzere edebiyat ve farklı alanlarda dersler almıştır. en-Necm el-Ğazzî'den hadis okuyup icazet aldıktan sonra ilim tahsili için Anadolu'ya gitmiş ve Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Daha sonra 1059/1649 yılında Mısır'a, bölgenin kadısı Muhammed b. Abdulḥalîm el-Bursevî'nin hizmetinde çalışmak üzere giden Faḍlullâh el-Muḥibbî, el-Bursevî'nin iltifatına mazhar olmuş ve görevinde takdir görerek Ṣâlihiyye mahkemesinde el-Bursevî'nin yerine vekil kadılık yapmıştır.Mısır'daki bu görevi esnasında Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin Mısır'a gelmesi üzerine Faḍlullâh el-Muḥibbî, Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'yi ziyarete gitmiş, ancak el-Bursevî ile el-Ḫafâcî arasında uzun zamandır süregelen bir husumet sebebiyle Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin bu ziyareti dedikodulara neden olmuştur. Bunun üzerine ilme ve alime olan hürmeti, ayrıca onuruna düşkünlüğü sebebiyle Faḍlullâh el-Muḥibbîel-Bursevî'yle bağlantısını noktalamış ve kendisiyle bir daha görüşmemiştir. Bir müddet daha Mısır'da ikamet eden Faḍlullâh el-Muḥibbî, Ezher ulamasından dersler almış, sonrasında ise memleketi Dimeşḳ'a geri dönmüştür. 1073/1663 yılına kadar Dimeşḳ'ta ikamet eden Faḍlullâh el-Muḥibbî' bu süre zarfında ilimle meşgul olmuş, özellikle tıp alanında araştırmalar yapmıştır. 1073/1663 yılında ise Diyarbakır kadılığına atanmış ve dört yıl boyunca bu göreve devam etmiştir. Daha sonra Beyrut kadılığına atanmış, yaklaşık 2 yıl bu göreve devam ettikten sonra tekrar Dimeşḳ'a dönmüş, vefatına kadar da ilimle ve eser yazımıyla uğraşmıştır[226].

Ḫulâṣatu'l-Eser'de Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî, babası Faḍlullâh el-

---

226 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, III, 277-280.

Muḥibbî'nin şiirlerinden ve nesirlerinden bazı örnekler vermiştir[227]. Ayrıca babasının telif ettiği, *Şerḥu'l-Acrûmiyye*[228], *Mufredâtu'l-Ebyât*[229], *Zeylu Târîḫi'l-Ḥasen el-Bûrînî*[230] ve söylediği şiirleri ihtiva eden *Dîvân*'ı[231] olamak üzere dört eser adı zikretmektedir. Yine Faḍlullâh el-Muḥibbî, anadili dili Arapçanın edebiyatındaki yetkinliğinin yanı sıra Türkçe ve Farsça olmak üzere iki yabancı dile de ileri düzeyde vakıftır[232].

Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin kendi telif ettiği kitaplara ilaveten döneminde yaşayan alim ve ediplerin kitaplarını derleyerek ya da istinsah ederek ilim dünyasına büyük hizmetleri olmuştur. Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin, içlerinde kendisinin ve babasının da bulunduğu döneminde yaşamış şair ve ediplerden yetmişten fazla alimin biyografilerini ihtiva eden, dönemin şeyhülislamı Zekeriyyâzâde Yahya Efendi'ye ithafen yazdığı *Ḫabâya'z-Zevâyâ fi mâ fi'r-Ricâl mine'l-Beḳâyâ* isimli kitabını istinsah etmesi[233] ve bu çalışmanın konusu olan Mencek Paşa'nın şiirlerini bir dîvânda toplaması[234], ilim dünyasına olan hizmetlerine örnek olarak gösterilebilir.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki 15 beyitlik kasidesi, Faḍlullâh el-Muḥibbî için söylediği bir methiyedir[235]. Söz konusu methiyenin nesîb bölümü şu şekildedir: (el-Kâmil)

1 مَا لِلْحَبِيبِ الْمُعْرِضِ الْمُتَلاَهِي أَخَذَ الْفُؤَادَ وَلَمْ يَخَفْ مِنْ آهِ

2 أَجْرَى الْمَدَامِعَ طَامِعاً إِذْ أَهْلُهُ يَتَوَقَّعُونَ مَوَارِدَ الْأَمْوَاهِ

3 إِنْ قُلْتُ كَالْبَدْرِ الْمُنِيرِ أَوِ الْغَزَا لَةِ وَالْغَزَالُ يَجِلُّ عَنِ أَشْبَاهِ

---

227 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 281-286.
228 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 278.
229 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 279.
230 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 280.
231 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 281.
232 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 277.
233 Bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 334; Brockelmann, *GAL*, II, 368. Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin bahsi geçen kitabı Mehmet Mesut Ergin tarafından tahkiki yapılarak yayımlanmıştır. Kitabın bibliyografik bilgisi şu şekildedir: Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Ḫafâcî, *Ḫabâya'z-Zevâyâ fi mâ fi'r-Ricâl mine'l-Beḳâyâ*, thk. M. Mesut Ergin, Mecme'u'l-Luġa el-'Arabiyye, Dimeşḳ-1436/2015.
234 Bkz. s. 60.
235 *Dîvânu Mencek Paşa*, 44. şiir, s. 118-119.

4 هُوَ صَيْقَلُ الْأَرْوَاحِ فِي وَجَنَاتِهِ نُزَهُ الْعُيُونِ وَكُلُّ مَعْنًى لاَهِي

5 إِنْ لَمْيَكُنْ مِنْهُ زَكَاةُ مَحَاسِنٍ قُبَلاً فَنَظْرَتُهُ زَكَاةُ الْجَاهِ

6 مُتَحَجِّبٌ مُتَمَنِّعٌ كَمْ مِنْ شَجٍ مُلْقًى عَلَى عَتَبَاتِهِ أَوَّاهِ

7 أَيِسَ الْعَوَاذِلُ مِنْإِفَاقَةِ مُغْرَمٍ شُرْبُ الْهَوَى فِي سُكْرِهِ مُتَنَاهِي

1. "Hem yüz çeviren, hem de (kendisine aşık olan kişiyle) oyalanmak için vakit geçiren, hiçbir âhtan korkmadan gönül çelen sevgiliye ne gerekir ki!"

2. "Yakınları su kuyularından gelecek suyun yolunu gözleyip dururken, o tamahkâr davranarak göz pınarlarını akıttı.

3. "Eğer ben (ona) "Işık saçan dolunay gibi" veya "bir ceylan gibi" desem (bu onun için güzel olur. Çünkü) ceylan benzerleri olmasından uzak ve eşsizdir."

4. "O ruhların cilâcısıdır, iki yanağında gözlerin gezinti yerleri ve oynaşan anlamların hepsi vardır."

5. "Ondan öpücükler olarak gelen güzelliklerin sadakası/zekatı olmasa, onun bir bakışı şerefin zekatı olur."

6. "Örtüsüne bürünmüş ve (sevdalılarından) uzak durmaktadır. Ahlar eden, yalvarıp yakaran onun eşiğine atılmış nice üzgün kişi vardır."

7. "Kınayıcılar, aşığın sarhoşluğundan uyanıp kendine gelmesinden ümidini kesmiştir. Onun sarhoşluğunda aşk şarabının sonu yoktur."

Yukarıda verilen beyitlerde görüldüğü gibi Mencek Paşa şiirinin nesîb bçlümünde hissî gazel temasını kullanmaktadır. Şair bu bölümde klasik bir başlangıç yaparak ilk iki beyitte sevgilinin uzak durmasından ve aşkına cevap vermemesinden yakınmaktadır. Buradaki sevgilinin aşığından uzak durması anlatılırken kullanılan ifadeler oldukça önemlidir. Şair alimleri ve hocalarını methinde kullandığı sevgilinin iffetinden ve hayasından uzak durması yerine burada, sırf aşığının acı çekmesini isteyen ve onun ağlamasından zevk duyan bir mâşuk betimlemektedir. Bu bölümün devamında da sevgiliyi ışık saçan dolunaya ve ceylana benzeterek güzelliğini anlatmaktadır. 4. ve 5. beyitlerde ise hissî gazel teması daha da belirginleşmektedir. Şair bu iki beyitte sevgilinin öpücüklerinin sadece güzelliğinin küçük bir kısmı olduğundan, bu küçük kısma ulaşma imkanı

olmasa bile bakışlarının şeref olarak yeteceğinden bahsetmektedir. 4. beyitte sevgilinin yanaklarının güzelliğini anlatırken, yanaklarını gözlerin kendisinde dolaşıp hoşça vakit geçireceği gezinti yerlerine benzetmektedir. Ayrıca bu beyitte وَكُلُّ مَعْنًى لاَهِي *"(sevgilinin iki yanağında) oynaşan anlamların hepsi vardır."* ifadesiyle, söz konusu dilberin tebessümleri ve yüz mimikleriyle de aşığını baştan çıkaran biri olduğunu belirtmektedir.Bütün bu unsurlar hissî gazelin vurugusunu artıran ögelerdir. 6. ve 7. beyitlerde ise tekrar sevgilinin yüz çevirmesi konusuna dönülmekte ve sevgilinin aşkının aşığını sarhoş edişi anlatılmaktadır. Bu sayede Mencek Paşa hissî gazel temasına hamriyyâtı ekleyerek anlatımı zenginleştirmiştir. Şiirin ana teması olan Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin methedildiği bölüm ise, aşağıda görüleceği üzere, 8. beyitle başlamakta ve şiirin sonuna kadar devam etmektedir:

8 وَتَقَاصَرَتْ أَفْهَامُنَا عَنْ مَدْحِ مَنْ صَانَ العُلاَ عَنْ كُلِّ رُكْنٍ وَاهِي

9 وَنَشَا مَصُوناً مَا لَهُ مِنْ زَاجِرٍ إِلاَّ الْهِدَايَةُ وَالتُّقَى مِنْ نَاهِي

10 نَجْلُ الْمُحِبِّيِّ الْأَغَرِّ وَمَنْ لَهُ شَرَفٌ لِأَقْمَارِ السَّمَاءِ يُضَاهِي

11 إِنْسَانُ عَيْنِ بَنِي الْأَمَاجِدِ لَمْ نَجِدْ مِمَّنْ يُفَاخِرُ مَجْدَهُ وَيُبَاهِي

12 آبَاؤُهُ أَحْيَتْ رُبُوعَ عَدَالَةٍ وَمَحَتْ رُسُومَ كَبَائِرٍ وَمَلاَهِي

13 دَارُ الْمُحِبِّيِّ الْمَكَارِمُ مِلْؤُهَا وَالْفَضْلُ مُجْتَمِعٌ بِفَضْلِ اللهِ

14 حَسَنُ الْمُحَاضَرَةِ الَّتِي هِيَ نَشْوَةٌ لِلسَّامِعِينَ وَلِذَّةُ الْأَفْوَاهِ

15 قُلْ مَا تَشَاءُ إِذَا أَرَدْتَ صِفَاتِهِ فَهُوَ الْحَرِيُّ بِكُلِّ وَصْفٍ زَاهِي

8. "Yücelikleri yıkılmak üzere olan temeller (haline gelmek)ten koruyan kişiyi bizim anlayışımız gereği gibi övemedi."

9. "Hiçbir kısıtlayıcısı olmadan korunmuş bir şekilde yetişti, ona ancak hidayet ve takva engeldir.

10. "(Faḍlullâh Efendi) el-Muḥibbî'nin asil neslidir ve onun, gökyüzünün aylarınıandıran bir şerefi vardır."

11. "(Faḍlullâh Efendi) en şerefli olanların oğullarının biriciğidir. Biz o en şerefli kişiler arasında,kendi şerefiyle övünüp de onunla (Faḍlullâh Efendi'yle)

rekabete girişecek kimseyi bulamadık."

12. "Onun ataları adaletin yurtlarına hayat verdi. Büyük günahların ve oyalanmaların resimlerini sildi."

13. "el-Muḥibbî'nin evi tıka basa asaletlerle doludur, erdem de Faḍlullâh'ta toplanmıştır."

14. "(Onun) güzel sohbeti, dinleyenler içinsarhoşluk veren bir keyif ve ağızlar için bir lezzettir."

15. "Onun özelliklerini anlatmak istediğinde ne dilersen söyle. Çünkü ona ışık saçan bütün sıfatlar yakışır."

8. beyitte Mencek Paşa, Faḍlullâh el-Muḥibbî hakkında مَنْ صَانَ العُلاَ عَنْ كُلِّ رُكْنٍ وَاهِي *"yücelikleri yıkılmak üzere olan temeller (haline gelmek)ten koruyan kişiyi"* olarak bahsetmekte ve kendisinin onu hakkıyla övemediğini söylemektedir. Bu beyitle medih temasına başlayan şair 9. beyitte memduhun rahat içerisinde ve asil bir şekilde büyüdüğünü söyledikten sonra 10. beyitten 14. beyite kadar memduhun yüce, asil ve şerefli oluşunu anlatmaktadır. 14. beyitte anlatımını değiştiren Mencek Paşa, memduhun konuşmasını ve sohbetini anlatırken, Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin sohbet meclisini, katılanların zevk aldığı ve keyifle sarhoş olduğu bir şarap meclisine benzetmektedir. Son beyitte de yine memduhun üstün özellikleri olan yüce biri olduğunu söyleyerek şiiri bitirmektedir.

Mencek Paşa'nın Faḍlullâh el-Muḥibbî için söylediği yukarıdaki methiyesinde ilk dikkat çeken özellik şiirin nesîb bölümündeki hissî gazel temasında kullanılan coşkulu dil ve anlatımdır. Şiirin bu üslup özelliği, bir önceki başlıkta konu edilen, şairin Yusuf el-Feṯḥî için söylediği medihle paralellik arzetmektedir. Aynı şekilde Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin methedildiğibu şiirde de konu birliği zayıftır. Şair ilk yedi beyitte hissî gazel temasını kullanırken, 8. beyitte doğrudan medih temasına geçmektedir. Belki 7. beyitteki aşk sarhoşluğunun, 8. beyitte ifade edilen memduhun özelliklerini kavramadaki eksikliğe neden olduğu söylenebilir. Ancak bu tehallusta, Mencek Paşa'nın yöneticiler ve alimler için söylediği şiirlerindeki tehalluslarda bulunan ustalık bulunmamaktadır ve

okuyucunun hissedeceği derecede şiirin giriş bölümüyle medih kısmı arasında net bir ayırım söz konusudur. Son olarak şiirde Mencek Paşa'nın hayatında karşılaştığı zorluklardan hiç bahsetmemesi, hiçbir şeyden şikayet etmemesi de dikkat çekicidir. Çünkü Mencek Paşa'nın hayatının anlatıldığı bölümde de bilirtildiği gibi, ömrünün sonlarına doğru eskiden tanıdığı çoğu kimseye karşı küs olmasına ve eski dostlarının çoğuyla irtibatını kesmesine rağmen şair, hayatının son döneminde sık sık Faḍlullâh el-Muḥibbî'yle görüşmekte ve kendisini düzenli bir şekilde ziyaret etmektedir. Yine şiirde yoğun bir şekilde memduhun ailesine vurgu yapılmış ve Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin ilmi hizmetleri ya da resmi görevleri ufak da olsa hiç konu edilmemiştir. Şiirin bütün bu özellikleri dikkate alındığında, Mencek Paşa'nın Faḍlullâh el-Muḥibbî için söylediği yukarıdaki methiyesinin, şairin hayatının bolluk içerisinde geçen ilk döneminde söylediği bir şiir olduğu netlik kazanmaktadır. Ayrıca Faḍlullâh el-Muḥibbî, Mencek Paşa'nın hocaları arasında hakkında en çok beyit söylediği ve özel bir hürmet gösterdiği Abdurrahman el-'Imâdî'den dersler almış, ve el-'Imâdî"nin hizmetinde bulunmuştur. Bu açıdan da Faḍlullâh Efendi Mencek Paşa'nın ders halkası arkadaşıdır. Bu veriler neticesinde, yukarıda konu edilen methiye, şairin dostları ve arkadaşları için söylediği medihleri arasında değerlendirilmesi gereken bir şiirdir.

2.1.3.3. Mukatta'alarında Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi

Mencek Paşa'nın medih şiirleri içinde 7 beyitten az sayıdaki mukatta'alarının en çok olduğu bölüm, şairin dostları ve arkadaşları için söylediği methiyelerdir. Bu methiyelerin de çoğu 2 veya 3 beyitten ibaret olan kısa şiirlerdir. Genel özellik olarak mukatta'alarda, beyit sayısının az olması sebebiyle şiirin muhtevasından hangi konuda söylendiği hakkında bir tespit yapmak kasidelere kıyasla daha zordur. Bu sebeple Mencek Paşa'nın bu başlık altında değerlendirilmesi gereken şiirlerinde şiirin söylendiği şahsın biyografisiyle ilgili bilgiler, eldeki methiyenin şairin dostlarını ve arkadaşlarını övmek maksadıyla söylediği bir medih olup olmadığı konusunda, aynı maksatla söylediği kasidelere kıyasla daha fazla önem arzetmektedir. Mencek Paşa'nın Ustuvânî Mehmed Efendi (1072/1662) için

söylediği aşağıda verilen 3 beyitlik mukatta'ası, hangi maksatla söylendiği muhtevasından net olarak anlaşılmayan, fakat şiirde övülen şahsın biyografisi dikkate alındığında söz konusu methiyenin, şairin dostlarını ve arkadaşlarını methi başlığında değerlendirilmesi gereken bir medih olduğu netlik kazanan methiyeleri için güzel bir örnektir. Bahsi geçen şiir şu şekildedir[236]: (el-Ḫafîf)

1 إِنَّ سَمْعَ الْعُقُولِ يُصْغِي لِقَوْلِ الأُسْطُوَانِيِّ وَالْقُلُوبُ لَدَيْهِ

2 جَمَعَ الْفَضْلَ وَالْمَكَارِمَ حَتَّى كُلُّ حُسْنَى تُعْزَى وَتُنْمَى إِلَيْهِ

3 رَجُلٌ جَاءَ فِي الزَّمَانِ أَخِيرًا يَحْسُدُ الْأَوَّلُ الْأَخِيرَ عَلَيْهِ

1. "Kalpler Ustuvânî'nin elinde olduğu halde, akılların kulakları onun sözlerine kulak kesilir."

2. "Faziletleri ve yücelikleri toplamıştır. O derece ki bütün güzellikler ona isnat edilip dayandırılır."

3. "(O) son dönemde gelmiş ve kendisi sebebiyle ilk zamanların son zamanı kıskandığı biridir."

Şiirde konu edilen Ustuvânî Mehmed Efendi'nin (1017-1072/1608-1662) tam adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Süleyman el-Ustuvânî ed-Dimeşḳî'dir. 1017/1608 yılında Dimeşḳ'ta doğmuştur. İlk eğitimini Şam'daki Umeyye Camii'nin âlim ve mollalarından almıştır. Şemseddin el-Meydânî ve Necmeddin el-Ġazzî'den Şâfiî fıkhıyla ilgili dersler görmüş, Arapça ve mantık derslerini Abdurrahman el-'Imâdî, Abdullatîf b. Hasan el-Câliḳī, Ömer b. Muhammed el-Ḳârî, Yûsuf b. Ebu'l-Feṯḥ ed-Dimeşḳî gibi hocalardan okumuştur. Hadis derslerini ise o sırada Dimeşḳ'ta bulunan Ebu'l-Abbas el-Maḳḳarî'den almıştır. Daha sonra öğrenimini tamamlamak için Kahire'ye giden Ustuvânî Mehmed Efendi, Ezher'de ve diğer medreselerde Burhâneddin İbrâhim el-Lekânî, Nûreddin el-Ḥalebî, Abdurrahman el-Yemenî ve Şemseddin el-Bâbilî gibi hocaların derslerine devam etmiştir.Daha sonra 1039/1629 yılında tekrar Dimeşḳ'a dönmüş, bir müddet Dimeşḳ ulemasından ders aldıktan sonra hocası Necmeddin el-Ġazzî ile aralarında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle İstanbul'a

236 *Dîvânu Mencek Paşa*, 65. şiir, s. 158.

gitmek üzere Dimeşḳ'tan ayrılmıştır. Ustuvânî Mehmed Efendi İstanbul'a deniz yoluyla giderken Fransız korsanları tarafından saldırıya uğrayıp esir alınmış, kurtulduktan sonra ise İstanbul'a ulaşıp orada yerleşmiş ve benimsediği Selefî Hanbelî mezhebini değiştirip Hanefiliğe geçmiştir.Ustuvânî Mehmed Efendi'nin İstanbul'daki ilk görevi Ayasofya Camii vâizliğidir. Burada ders verirken sırtını bir mermer sütuna dayadığından kendisine "Ustuvânî" lakabı verilmiştir. Sonrasında IV. Mehmed'in hocası Reyhan Efendi'nin himayesinde saraydaki Has Oda'da vaaz vermekle görevlendirilmiş, bu sebeplede halk arasında padişah şeyhi unvanını kazanmıştır. Daha sonra Sultan Ahmed Camii vâizliğine tayin edilen Ustuvânî Mehmed Efendi 1063/1653 yılında hacca gitmiş,hac dönüşü vaiz Veli Efendi'nin ölümüyle Fâtih Camii vâizliğine getirilmiştir.

Saray çalışanları ve İstanbul eşrafı arasında kısa zamanda şöhreti yayılanUstuvânî Mehmed Efendi, vaazlarında selefi Kadızâde Mehmed Efendi'nin (1045/1635) görüşlerini anlatmakta ve sufiler aleyhinde konuşmaktaydı. Saray çevresi ve İstanbul eşrafı nezdindeki nüfuzu 1067/1656 yılındaki Çınar vakasına kadar sürmüştür[237]. Bu olay neticesinde saraydaki hemen hemen bütün tanıdığı kişilerin öldürülmesi sebebiyle siyasi gücünü kaybeden Ustuvânî Mehmed Efendi, İstanbul'dan uzaklaştırılarak önce Kıbrıs'a sürülmüş, kısa süren bu sürgün cezasından sonra da aynı yıl memleketi Dimeşḳ'a dönmüştür. Hayatının kalan kısmını Dimeşḳ'taki Selimiye Medresesi'nde müderrislik ve Umeyye camiinde vaizlikle geçiren Ustuvânî Mehmed Efendi 1072/1662'de Dimeşḳ'ta vefat etmiştir[238].

Mencek Paşa'nın Ustuvânî Mehmed Efendi için söylediği yukarıdaki methiyesine bakıldığında, memduhun yüceliği ve insanların ona olan teveccühü konu edilmektedir. Methiyede memduhla ilgili başka bir ayrıntı ya da özellik zikredilmemiştir. Öte yandan ilk bakışta, şiirde gazel teması unsurlarının da kullanılmadığı söylenebilir. Şair sadece 1. beyitteki وَالْقُلُوبُ لَدَيْهِ *"Kalpler onun*

---

237 Kadızâdelik hareketi için bkz. Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV, 100-102.

238 Ustuvânî Mehmed Efendi'nin biyografisi için bkz. el- Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 386-389; Muammer Göçmen, "Üstüvânî Mehmed Efendi", *DİA*, XL, 396-397.

elindedir." ve 2. beyitteki كُلُّ حُسْنًى تُعْزَى وَتُنْمَى إِلَيْهِ *"Bütün güzellikler ona isnat edilip dayandırılır."* cümlelerinde kalplerin memduha yönelişini ve memduhun genel olarak güzelliklerini zikretmektedir. Her ne kadar bu ifadeler, söz konusu şiire samimi bir üslup katıyor olsa da, Mencek Paşa'nın, dostları için söylediği methiyelerine örnek olarak yukarıda verilen şiirlerdeki hissî gazel temalı anlatımında kullandığı ifadeler gibi net değildir. Ancak Ustuvânî Mehmed Efendi'nin yukarıda özetlenen biyografisinde de belirtildiği gibi memduh, Mencek Paşa'nın, hakkında methiye söylediği Faḍlullâh el-Muḥibbî gibi[239], şairin en çok değer verdiği hocası Abdurrahman el-'Imâdî'nin öğrencisidir. Yine ilk olarak Dimeşḳ ulemasından ders almış ve eğitimine bu çevrede başlamıştır. Dolayısıyla Mencek Paşa'nın memduhu, hocası el-'Imâdî'nin ya da diğer Dimeşḳ ulemasının ders halkalarından tanıyor olması muhtemeldir. Ustuvânî Mehmed Efendi'nin ilmiye sınıfına mensup olması gereği söz konusu şiiri, şairin yöneticiler için söylediği methiyeleri arasında değerlendirmek mümkün değildir. Öte yandan şiirin muhtevasında memduhun ilmine, İstanbul'un en gözde camilerinde vaizlik yapmasına ve verdiği ateşli vaazlarına da şiirde değinilmemiştir. Bu sebeple söz konusu şiirin, Mencek Paşa'nın alimleri ve hocalarını methi kategorisinde değerlendirilmesi de yanlış olur. Ustuvânî Mehmed Efendi'nin biyografisiyle şiirin muhtevasının bir arada incelenmesi sonucu elde edilen bu çıkarımlar gereği, yukarıda verilen methiye, şairin dostları ve arkadaşları için söylediği medih şiirleri arasında değerlendirilmelidir.

Mencek Paşa medih temalı mukatta'alarınının bazılarında, yukarıda konu edilen Ustuvânî Mehmed Efendi için söylediği methiyede olduğu gibi, memduhun adını ya doğrudan ya da tevriyeli bir anlatımla belirtmektedir. Ancak kimi mukatta'alarında, ne şiirin muhtevasında ne de eldeki nüshalardaki ilgili şiirin başlığında, methiyenin kim için söylendiğine dair bir bilgi bulunmaktadır. Bu tür methiyelerin kim için söylendiğini ve hangi başlık altında değerlendirileceğini, dikkatli bir inceleme sonucu şiirinlerin üsluplarından tespit etmek mümkündür.

---

239 Bkz. s. 161.

Mencek Paşa'nın söz konusu yapıda olan medih temalı mukatta'alarına örnek olarak, biri 2 beyitlik, diğeri ise 3 beyitlikiki mukatta'asını burada zikretmek, konunun daha iyi anlaşılması bakımından uygun olacaktır.

Bahsi geçen yapıdaki mukatta'alardan ilki şu şekildedir[240]: (el-Hafîf)

1 بَشَّرَتْنَا آمَالُنَا بِازْدِيَارٍ مِنْكَ حَتَّى خِلْنَا الظُّنُونَ يَقِينَا

2 فَبَعَثْنَا لَكَ الْقُلُوبَ رَسُولاً وَفَرَشْنَا لَكَ الطَّرِيقَ عُيُونَا

1. "Ümitlerimimiz bize, senin (bizi) ziyaret edeceğinin müjdesini verdiler de biz zanları kesin bilgi sandık."

2. "Ardından da sana kalpleri elçi olarak yolladık ve senin için gözleri (senin ayağının altına halı olsunlar diye) yollara serdik."

Yukarıda tercümesi verilen beyitlerde görüldüğü gibi bu şiirinde şair, kim olduğunu belirtmeksizin, birisine olan özlem ve muhabbetini anlatmaktadır. Şiirde sevgilinin güzelliği, şairin muhataba dair aşkı, muhatabın kendisinden yüz çevirmesinden duyduğu acı ve hasret gibi herhangi bir gazel teması unsuruna yer verilmemektedir. Dolayısıyla söz konusu mukatta'a gazel değil, birsini övmek için söylenmiş bir methiye olarak değerlendirilmelidir.

Şiirin muhtevasında, Mencek Paşa'nın söz konusu şiiri kim için söylediği hakkında herhangi bir bilgi ya da telmih yoktur. Aynı şekilde dîvânın nüshalarında da bu mukatta'anın başlığında şiirin kim için söylendiğine dair bir açıklama bulunmamaktadır. Yine memduhun ilmi, ahlakı, yüceliği ya da yiğitliği gibi methedilen kişinin şahsına işaret eden herhangi bir unsura da yer verilmemiştir. Şiirin mânâ ve üslubuna bakıldığında ise şairin oldukça samimi bir üslup kullanmasıdikkat çekmektedir. Şiirin 1. beytinde şairin özlemle muhatabın ziyaretini beklediğini, 2. beyitte de kalplerin muhatabı davet ettiğini ve gözlerin de onun geleceği yollara serildiğini ifade edilerek muhataba olan özlem ve muhabbetini anlatılmaktadır. Bu değerlendirmelerin sonucu olarak söz konusu şiirde hakkında övgüde bulunulan şahıs, şairin kendisine yakın olduğu bir arkadaşı olmalı ve söz konusu mukatta'a Mencek Paşa'nın dostlarını övmek için söylediği

240 *Dîvânu Mencek Paşa*, 239. şiir, s. 327.

medihleri arasında değerlendirilmelidir.

Yukarıdaki şiire benzer üslupta olan bir diğer örnek de Mencek Paşa'nın üç beyitlik aşağıda verilen mukatta'asıdır[241]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَشَاغَلَ عَنْ كُلِّ بِطَاعَةِ رَبِّهِ فَأَثْنَتْ عَلَى مَا شَادَ أَيْمَانُهُ الْخَمْسُ

2 فَمَنْصِبُهُ فِي كُلِّ مِصْرٍ فَضَائِلُ وَقَد عَقَدَ الْأَنْدَادَ عَنْ مِثْلِهَا الْفِلْسُ

3 إِذَا أَمْسَكَ الْمِرْآةَ يَنْظُرُ وَجْهَهُ فَظَاهِرُهَا بَدْرٌ وَبَاطِنُهَا شَمْسُ

1. "Her şeyi bırakıp rabbine itaatle meşgul oldu. Onun inşa ettiklerini sağ ellerinin beşi de övdü."

2. "Onun makamı her bölgede faziletlerdir. Rakiplerin onların (bu faziletlerin) benzerlerine ulaşmasına iflas engel olmuştur."

3. "Yüzüne bakmak için aynayı alıp tutsa, onun (aynanın) dış görünüşü dolunay, içi ise güneştir."

Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri verilen şiirinin, bir önceki mukatta'aya kıyasla medih şiiri olduğu daha belirgindir. Bir önceki mukatta'aya benzer şekilde, şair bu şiirinde de söz konusu şiiri kim için söylediğini belirtmemiştir. Yine dîvânın nüshalarında ilgili şiirin başlığında söz konusu mukatta'anın kim için ve hangi münasebetle söylendiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ilk iki beytin muhtevasından hareketle söz konusu şiirin methiye olduğu gayet açıktır. Şair 1. beyitte memduhun Allah'a itaatkarlığını ve yaptığı işler sebebiyle insanlar arasında övülen birisi olduğunu söylemekte, 2. beyitte de memduhun yüceliğini konu etmektedir. Bu iki beytin anlamı söz konusu mukatta'anın, âbit ve yüce ahlaklı, insanların kendisine saygı duyduğu ve kendisini övdüğü bir şahsın mehdi için söylendiğini ortaya koymaktadır. 3. beyitte ise şair, memduhun aynaya baktığında aynadaki yüzünün görünüş itibarıyla dolunaya benzediğini, memduhun yüceliğinin ise aynadaki bu yansımadan daha da parlak ve görkemli olan güneşe benzediğini söylemektedir. Mukatta'anın son beytindeki memduhun yüz güzelliğini ihtiva eden samimi bir üslupla söylenmiş bu teşbihler, söz konusu kişinin Mencek Paşa'nın arkadaşı ya da kendisine yakın hissettiği biri olduğunu

241 *Dîvânu Mencek Paşa*, 227. şiir, s. 319.

ortaya koymaktadır. Sonuç olarak her ne kadar kim için söylendiği konusunda bir bilgi olmasa da yukarıda verilen mukatta'a, 3. beyitteki bahsi geçen üslup değişikliği sebebiyle şairin dostlarını ve arkadaşlarını methi kategorisinde değerlendirilmesi gereken bir şiirdir.

Mencek Paşa'nın siyasetle doğrudan irtibatı olamamasına ve herhangi bir devlet kademesinde görev yapmamasına rağmen, mensubu olduğu aile ve bu aile sebebiyle sahip olduğu gelenek ve kültür onu yöneticiler, devlet görevlileri ve toplumun üst seviyesinden alimlerle doğrudan irtibatlı kılmaktadır. Bu meyanda şair, çocukluk dönemlerinden arkadaşları olan yöneticiler ve devlet görevlileri başta olmak üzere pek çok devlet ricâli için methiye söylemiştir. Bahsi geçen bu devlet ricâlinin ekseriyetinin ilmiye sınıfından olması dikkat çekicidir. Şair gençlik döneminde Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ (1047/1637), Ma'noğullarının prensi Ali b. Fahruddîn b. Korkmaz (1043/1633) ve vezir Küçük Ahmet Paşa (1046/1637) gibi ilmiye sınıfından olmayan, bazı yerel ya da Osmanlı Devleti'nin merkezinde görev yapan ve ilmiye sınıfından olmayan yöneticileri övmüştür. Bunun yanı sıra maddi sıkıntılarının başladığı ilk yıllarda Padişah I. İbrahim için söylediği methiye gibi, yine ilmiye sınıfından olmayan yöneticiler için de söylediği medîh şiirleri bulunmaktadır. Ancak bu tür methiyeleri, devlet görevlisi olup da aynı zamanda ilmiye sınıfından olan şahıslar için söylediği methiyelerin yanında azınlıktadır. Zira şairin devlet görevlileri için söylediği methiyelerinin ekserisi; kadı, kâdılkudât, kazasker, saray imamlığı ve şeyhülislamlık gibi ilmiye sınıfına ait görevlerde bulunan şahıslar için söylenmiş şiirlerdir. Şairin methiyelerindeki bu tercihi onun harcıâlem bir meddâh ve şiiriyle para kazanma derdi güden basit bir medîh şairi olmadığını; şiiriyle ilim ve irfanı yüceltmeyi amaçlayan bir şair olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Şairin medîh şiirlerinin kaside yapısı olarak farklılık arz ettiği gözlemlenmektedir. Zira şair yönetici vasfı ön planda olan kişiler için söylediği şiirlerinde çoğunlukla fahr temasına yer vermekte, memdûhun ilmî yönünü öne çıkardığı şiirlerde ise daha mütevazi bir üslup kullanmaktadır. Şayet memdûh şairin yakın çevresinden ve dostlarından biriyse şiirin nesîb bölümünde hissî gazeli

tercih etmekte, memdûh yeni tanıştığı ya da yakından tanımadığı biriyse methiyelerinde 'afif gazel kullanmaktadır. Ayrıca kimi methiyeleri nesîb bölümüyle başlayan klasik kaside yapısında, kimi methiyeleri de doğrudan memdûhun övülmesiyle başlayan ve giriş bölümü bulunmayan şiirlerdir.

Şairin Dîvân'ında beyit sayısına göre medîh şiirlerinden sonra gazel şiirleri gelmektedir. Sevgilinin güzelliği, aşkın verdiği mutluluk ya da aşk sebebiyle duyulan hüzün ve acının konu edildiği bu şiirler bir sonraki başlıkta değerlendirilecektir.

2.2. GAZEL

Sözlükte الـمُغَازَلَة kelimesinden isim olan *gazel*, delikanlıların genç kızlarla sohbet etmesi[242], kadınlarla konuşmak ve onlarla şakalaşmak[243], yine kadınlarla konuşmak ve onlarla ilişki kurmak[244] gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten olan التَّغَزُّل kelimesi de delikanlıların aşk hakkında sohbet etmeleri anlamında kullanılmaktadır[245]. *"Bir edebiyat terimi olarak **gazel**, ana teması sevgi ve aşk olup esasında sevgilinin anlatıldığı, maddi ve manevi güzelliklerinin nitelendiği, ayrılık ve aşk acısının konu edildiği ve genellikle coşkulu bir dil kullanılan şiir türüdür."*[246] Kaynaklarda bu tür için ***gazel*** isminden farklı olarak ***nesîb***, ***teşbîb*** ve ***teğazzül*** isimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. İbn Raşîk gibi kimi edebiyatçılar bu kavramların gazel kelimesinden farklı anlamlara geldiğini ve gazelle aynı anlamda kullanılmasının yanlış olduğunu savunsa da[247] genel kabul gören görüş bu isimlendirmelerin gazel kavramıyla eş anlamlı olduğudur[248].

Kökü Cahiliye dönemine kadar uzanan gazel şiirleri, Arap edebiyatının her döneminde sıkça rastlanılan başlıca şiir türlerinden biridir[249]. İlk dönem gazel şiirinde, şairin sevgiliye duyduğu aşkı ve sevgilisinin onu terk etmesi sebebiyle çektiği acılar, sevgiliden geriye kalan kalıntıların ve hatıraların başında şairin gözyaşı dökerek hüznünü anlatması, sevgilinin bedensel güzelliğinin tasviri, sevgilinin güzelliğini tamamlayan tabiat ve içki meclislerinin betimlenmesi gibi

---

242 el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 608.

243 İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi, *Cemheratu'l-Luġa*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, thk. Remzî Munîr Be'albekkî, Beyrût-1987, II, 819.

244 el-Cevherî Ebû Naşr İsmail b. Ḥammâd, *eṣ-Ṣıḥâḥ Tacu'l-Luġa ve Ṣıḥâḥi'l-'Arabiyye Muratteb Tertîbiyyen Elifbâiyyen*, thk. Halil Me'mûn Şîhâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût-1428/2007, 2. bs., s. 774; el-Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk. Halil Me'mûn Şîhâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût-1429/2008, 3. bs., s. 947.

245 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 819.

246 Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya-2013, s. 44-45.

247 Bkz. İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 116-128.

248 Bkz. Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 134; Sâmi ed-Dehhân, *el-Ġazel munẕu Neş'etihî ḥattâ Ṣadri'd-Devle el-'Abbâsiyye*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire-1954, I, 12; Ḥassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, Maṭba'atu Mısr, Kâhire-1947, s. 9.

249 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut-1984, 2. bs., s. 186.

unsurlar yer alır. Bu dönem şiirlerinde bahsi geçen unsurlar, gazel temasına ayrılmış müstakil şiirler yerine genellikle medih ya da fahr gibi farklı amaçlar için söylenmiş şiirlerin mukaddime bölümünde yer verilmektedir[250].

Emevîler döneminde siyaset, kültür ve medeniyette yaşanan gelişmelerle ekonomik düzey bakımından hayatın daha kolay ve rahat hale gelmesi şiiri ve şairleri etkilemiş, özellikle gazel türünün daha da gelişmesini sağlamıştır[251]. Geleneksel yapıdaki Cahiliye gazeline benzer şiirlerin yanı sıra, bu dönemde gazel şiiri söyleyen Ömer b. Ebî Rebî'a (93/711)[252] ve el-Aḥvaṣ el-Enṣârî (105/723)[253] gibi şairlerin öncülük ettiği ve Cahiliye gazelinde görülmeyen yeni anlamların kullanıldığı, sevgilinin vücut güzelliğinin daha cüretkâr ifadelerle tasvir edildiği bir gazel şiiri şekillenmiştir. Kaynaklarda bu tür gazel şiiri, ***hissî gazel***, ***sarîh gazel*** ve Ömer b. Ebî Rebî'a'ya nisbet edilerek ***'umerî gazel*** şeklinde isimlendirilmiştir[254]. İslam dininin getirdiği ahlak anlayışının etkileriyle yine bu dönemde klasik Cahiliye gazelinden ve sarîh gazelden farklı bir gazel türü daha ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in fuhşu haram kılmakla birlikte fuhşa özendiren ifade ve davranışları da yasaklaması sonucu, Sirâcuddîn Muhammed'in deyimiyle *"İslam dini gazel şiirini ve gazel şairlerini terbiye etmiş"*[255] ve bazı şairler gazel şiirindeki sevgilinin vücut güzelliğinin tasvir edildiği somut anlatımı terk ederek söyledikleri gazellerde soyut manalara yönelmişler, tasvirlerinde sevgilinin manevî güzelliklerini anlatmışlardır. ***'Uzrî gazel*** ya da ***'afîf gazel*** olarak isimlendirilen bu tür gazel şiirinde şair, sevgiliye dair kalbinin hislerini, gönlündeki sevda yangınını, sevgiliye duyduğu özlem ve hasreti dile getirir. 'Afîf gazelde, ihtiras ve tutku değil, temiz ve saf bir aşk ve maşuka duyulan özlemle ayrılık temaları konu edilir. Bu tür gazellerde sevgilinin

---

250 Şevkî Ḍayf, el-'Aṣru'l-Câhilî, s. 212-214. Mukaddime bölümünde yer alan gazel örnekleri için bkz. Muhammed Rislân Ṭaḥḥân, *Şerḥu'l-Mu'allaḳâti'l-'Aşr li'z- Zevzenî ve't-Tebrîzî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus-1428/2008, s. 21, 62, 93.

251 Şevkî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976, 7. bs., s. 169-214.

252 Ömer b. Ebî Rebî'a'nın biyografisi için bkz. Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn el-Işfehânî, *el-Eġânî*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1429/2008, 3. bs., I, 62.

253 el-Aḥvaṣ'in biyografisi için bkz. el-Işfehânî, *el-Eġânî*, IV, 161.

254 Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ġazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty., IV, 20.

255 Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ġazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, IV, 19.

göze hitap eden güzelliği ve vücut özelliklerini tasvir etmek yerine, sevgilinin şairden kaçıp uzak durmasından, örtünüp gizlenmeye çalışmasından bahsedilir. Bu anlatımla, kendisine ulaşılamayan iffetli bir maşuk modeli ve bu maşuka tertemiz bir hissiyatla bağlı olan bir âşık modeli betimlenir. Bu bağlamda 'afîf gazel diğer gazel türlerinden tamamen farklı özelliktedir. Bu tür gazel şiirinde Cahiliye gazelinde ve hissî gazelde işlenen aşk ve sevgi temasından daha yüce, daha saf bir aşk söz konusudur[256].

Abbasî dönemi gazel şiirinde, önceki dönemlerde söylenmiş gazel şiirleri hakkında yukarıda açıklanan türleriyle tevarüs eden şiir yapısı korunmakla beraber bir takım yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni unsurlar arasında en dikkat çekici olanları, hür olmayan cariyelerin ve mevâlîlerin statü olarak kendilerinden üstün olan hür kadınlar gibi bu dönem gazel şiirinde konu edilmesi ve buna ek olarak erkeklerin güzelliklerinin betimlendiği ***ğulâmiyyat***, ***el-ğazel bi'l-muzekker*** ve ***et-teğazzul bi'r-ricâl*** şeklinde isimlendirilen gazel şiirlerinin söylenmesidir[257]. Sonraki dönemlerde ve Osmanlı döneminde yaşamış Arap şairleri ise, gazel şiirinde yukarıda bahsi geçen tüm gelişim ve değişimleri dikkate alarak şiirlerini şekillendirmişlerdir. Bu bakımdan, aşağıda Mencek Paşa'nın gazel şiirine örnek olarak zikredilen şiirlerinde de görüleceği üzere, Osmanlı dönemi gazel şiirinde, gerek Cahiliye dönemi klasik gazel şiiri, gerek sârih gazel, 'afîf gazel ve hatta ğulâmiyyat türü olsun gazel şiirinin her türünden unsurlarla karşılaşmak mümkündür[258].

Mencek Paşa şiirlerinde gazel temasına kasidelerin mukaddime bölümlerinde yer vermekle birlikte müstakil gazel şiirleri de söylemiştir. Bu başlıkta ilk olarak şairin gazel temasına ayrılmış müstakil şiirleri konu edilecek, ardından da kasidelerinin mukaddimelerinde geçen gazellerden örnekler verilecektir. Yukarıda genel hatlarıyla açıklanan gazel şiirinin Arap edebiyatındaki

---

256 Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, s. 167-171; Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-İslâmî*, s. 359-364; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ġazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, IV, 19-20.

257 Şevkî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1993, 12. bs., s. 176-178.

258 Bkz. Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, Dâru'ş-Şurûḳ, Beyrut-1392/1972, s. 117-127.

tarihsel süreci dikkate alındığında, Mencek Paşa'nın müstakil gazel temasıyla söylediği şiirlerini aşağıdaki şekliyle üç ayrı grupta değerlendirmek daha doğru olacaktır:

	Gazel Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Hissî Gazel	22	59	81 şiir
2	'Afif Gazel	4	25	29 şiir
3	Ğulâmiyyât	-	6	6 şiir
	TOPLAM	**23**	**76**	**99 şiir**

Yukarıdaki şekliyle üç ayrı grup olarak değerlendirilen Dîvândaki müstakil gazel şiirlerinin beyit sayısı toplam 506 beyittir. Bunlardan en büyük bölümü 390 beyitle hissî gazeller oluşturmaktadır. İkinci sırada 98 beyitten oluşan 'afif gazel gelmektedir. Şairin ğulâmiyyat temasıyla söylediği ve en uzunu 6 beyit olan 6 mukatta'a ise toplam 18 beyittir. Şairin gazel şiirine dair bu sayısal veriler dikkate alındığında Mencek Paşa'nın gazel şiirinde döneminin geleneklerine bağlı kaldığı ve Osmanlı dönemine kadar ulaşmış gazel şiirinin her türünden şiir söylediği görülecektir. Bu bağlamda Mencek Paşa'nın gazellerini *Müstakil Gazel Şiirleri* ve *Mukaddime Bölümündeki Gazelleri* olmak üzere iki başlık altında incelemek, konunun daha iyi anlaşılması bakımından uygun olacaktır.

2.2.1. Müstakil Gazel Şiirleri

Mencek Paşa'nın müstakil gazel şiirleri, yukarıda da bahsi geçtiği üzere hissî, 'afîf ve ğulâmiyyât olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Bu başlıkta önce şairin hissî gazellerinden örneklere yer verilmiş, daha sonra da şairin 'afîf gazelleri ele alınmıştır. Mencek Paşa'nın söylediği ğulâmiyyât şiirleri ise beyit sayısının azlığı sebebiyle özel olarak değerlendirmeye alınmamış, *Hissi Gazeller* başlığı altında ilgili şiirlerden bir örnek verilerek açıklanmıştır.

2.2.1.1. Hissî Gazelleri

Bu başlıkta Mencek Paşa'nın hissî gazellerinden biri 11, diğeri ise 14 beyitten oluşan iki kaside ile bir tanesi 5 beyitten oluşan, diğerleri ise 2 beyitlik dört mukatta'a örnek olarak incelenmiştir. Şairin hissî gazelleri hakkında ilk söylenmesi gereken husus, bu tür şiirlerinde her ne kadar sevgilinin fiziksel güzelliğinden bahsetse de kullandığı ifadelerde aşırıya kaçmamasıdır. Şair sevgilinin yüzü, kokusu, bakışları ve gözleri, boyu, saçları gibi fiziksel özelliklerine dair yaptığı betimlemelerinde fâhiş tasvirlerden kaçınmakta, kimi yerlerde dinî terim ve argümanları da kullanmaktadır. Sevgilinin güzelliklerini tasvir ederken tabiat tasvirine ve içki meclislerine de yer vermektedir. Kullandığı lafızlarında coşkulu bir anlatımla beraber kolay anlaşılan akıcı bir üslup kullanmaktadır. Yaptığı tasvirlerindeki coşkulu üslubu bu şiirlerle 'afîf gazeller arasındaki en önemli ayrımdır. Şair hissî gazellerinde coşkulu bir üslupla daha çok vuslat ve sevgiliyle birlikte vakit geçirmekten bahsedip ayrılık ve aşk acısı temalarına çok az değinirken, bir sonraki başlıkta değerlendirileceği üzere 'afîf gazellerde daha çok ayrılık teması üzerinde durmaktadır. Aşağıdaki şiir, şairin hissî gazellerindeki anlatımları içermesi bakımından güzel bir örnektir[259]: (el-Hafîf)

1 لَحَظَاتٌ تَرْمِي الْحَشَا بِنِبَالِ قَاتِلَاتٍ وَلَاتَ حِينَ قِتَالِ

2 وَخُدُودٌ كَالْوَرْدِ لَوْناً وَطَعمًا صَقَلَتْهَا صِبَا الْبَهَا وَالْجَمَالِ

[259] *Dîvânu Mencek Paşa*, 138. Şiir, s. 240.

3	وَثَنَايَا كَاللُّؤْلُؤِ الرَّطْبِ تَزْرِي	حُسْنَ نَظْمٍ لَهَا بِعِقْدِ اللَّآلِي
4	وَقَوَامٌ يَحْكِي الْعَوَالِي وَلَكِنْ	فِعْلُهُ فِي الْقُلُوبِ فِعْلُ الْعَوَالِي
5	مَنْ نَصِيرِي عَلَى الْغَزَالِ الْمُفَدَّى	بِنُفُوسٍ مِنَّا كِرَامٍ غَوَالِي
6	قَمَرٌ يُخْجِلُ الشُّمُوسَ سَنَاءً	وَقَضِيبٌ يُسْقَى بِمَاءِ الدَّلَالِ
7	وَغَزَالٌ لِلْمِسْكِ فِي الْفَمِ مِنْهُ	نَفَحَاتٌ تَفُوقُ مِسْكَ الْغَزَالِ
8	قَامَ يَشْدُو بِذِكْرِ خَمْرَةِ وَعْدٍ	عِنْدَ سَمْعِي فَأَسْكَرَتْ آمَالِي
9	خَمْرَةٌ صُوِّرَتْ عُصَارَةَ خَمْرٍ	لِظُنُونٍ فِي أَكْؤُسٍ مِنْ آلِ
10	غَادَرَتْنِي أَيْدِي هَوَاهُ بِجِسْمٍ	نَاحِلٍ مَاحِلٍ كَرَبْعٍ بَالِ
11	أَتَمَنَّى خَيَالَهُ وَبَعِيدٌ	أَنْ يَزُورَ الْخَيَالُ طَيْفَ الْخَيَالِ

1. "Gönülleri oklarla vuran ve öldüren bakışlar… Ama artık vakit mücadele vakti değildir."

2. "Muhteşemliğin ve güzelliğin çocukluğunun cilaladığı, rengi ve kokusuyla güle benzeyen yanaklar…"

3. "Taze inci gibi olan ve kendisi için inci gerdanlıklarla bezenmiş bir şiirin güzelliğini hor gören dişler…"

4. "Mızraklara benzeyen ama kalplerdeki etkisi mızrakların etkisi gibi olan bir boy…"

5. "Uğruna bizden şerefli ve kıymetli canların kurban edildiği bu ceylana karşı benim destekçim kimdir!"

6. "Haşmetiyle, parlaklığıyla güneşi utandırır ve o işve, cilve suyuyla sulanan bir daldır."

7. "O, ceylanların miskini de gölgede bırakan, dudakta kalan misk kokusuna ait, hoş kokuları olan bir ceylandır."

8. "Kulağımın dibinde kalkıp bir vaadin şarabını anlatan bir şiir söylemeye başladı ve umutlarımı sarhoş etti."

9. "Bir şarap ki düşünenlerin gözüne seraptan yapılmış kadehlerdeki şarabın sıkılmış suyu gibi görünür."

10. "Onun aşkının elleri beni, eskimiş bir bahar gibi bitkin düşmüş ve solgunlaşmış bir bedenle bırakıp gitti."

11. "Onun hayalini diliyorum ve hayalin, hayal siluetini ziyaret etmesi uzaktır."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi bu şiirinde Mencek Paşa sevgilinin bakışları, yanakları, dişleri, boyu, kokusu gibi fiziksel özelliklerini tasvir ve teşbîhler kullanarak coşkulu bir dille anlatmaktadır. Sevgiliyi anlatırken 5. ilâ 7. beyitlerde ve 10. beyitte tabiat tasvirine dair unsurlara yer vermekte, 8. ve 9. beyitlerde ise sevgili tasvirinde şarap kavramını tamamlayıcı unsur olarak kullanmaktadır. Şiirin sonunda da bu sevgiliden ayrı düştüğünü ve onun hayalini düşlediğini söyleyerek, şiirin coşkulu üslubunu sakinleştirmekte ve şiirini bu anlatımla sonlandırmaktadır. 11 beyitten oluşan şiirin genelinde sevgilinin özelliklerinin anlatılması ve özellikle 8. beyitte sevgilinin yakınında olduğunu belirten قَامَ يَشْدُو بِذِكْرِ خَمْرَةٍ وَعْدٍ عِنْدَ سَمْعِي "*Kulağımın dibinde kalkıp bir vaadin şarabını anlatan bir şiir söylemeye başladı.*" ifadeleriyle anlatımın vuslat teması üzerinde yoğunlaşması, ayrılık ve sevgilinin uzağında kalmaya dair ifadelere ise sadece son iki beyitte yer verilmesi bu şiiri 'afîf gazellerden ayıran önemli bir özelliktir. Mencek Paşa'nın hissî gazelleriyle 'afîf gazelleri arasındaki bu üslup farkı hemen hemen diğer tüm gazel şiirlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir[260].

Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiirini el-Muḥibbî Mencek Paşa'nın gazellerine örnek olarak zikretmektedir. Şairin şiirlerinin Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin isteğiyle babası tarafından toplanmasını anlattıktan sonra el-Muḥibbî aşağıdaki şiiri vermektedir[261]:(el-Ḫafîf)

1 وَغَزَالٍ كِنَاسُهُ الْمُرَّانُ مَا لِقَلْبٍ مِنْ مُقْلَتَيْهِ أَمَانُ

2 ذِي نُوَاسٍ كَأَنَّهَا ظُلْمَةُ الشَّعْـ ـرِ وَوَجْهٍ كَأَنَّهُ الْإِيمَانُ

3 فَكَأَنَّ الْعِذَارَ فِي صَفْحَةِ الْخَدْ ـدِ كَفُورٌ فِي جِيدِهِ فُرْقَانُ

260 *Dîvânu Mencek Paşa*, 150. Şiir, s. 253-254, 165. Şiir, s. 269-270.

261 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 413; Ayrıca bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 135. Şiir, s. 235-236.

4 وَكَأَنَّا مِنْ أُنْسِهِ وَمُحَيَّا ـــهُ بِرَوْضٍ تُظِلُّنَا الْأَفْنَانُ

5 خَدُّهُ الوَرْدُ وَالْبَنَفْسَجُ صُدْ غَاهُ لِعَيْنِي وَثَغْرُهُ الْأُقْحُوَانُ

6 وَكَأَنَّ الْحَدِيثَ مِنْهُ هُوَ اللُّؤْ لُؤُ يَرْفَضُّ بَيْنَنَا وَالْجُمَانُ

7 وَكَأَنَّ النَّدِيَّ وَالْكَاسُ تُجَلَّى فِيهِ أُفْقٌ نُجُومُهُ النُّدْمَانُ

8 وَكَأَنَّ الأَنْفَاسَ مِنْهُ نَسِيمٌ وَكَأَنَّا إِذا شَدَا أَغْصَانُ

9 وَكَأَنَّ النُّدْمَانَ فِي رَوْضَةِ اللَّهْـ ـــوِ غُصُونٌ ثَمَارُهَا الْكِتْمَانُ

10 يَتَعَاطَوْنَ أَكْؤُسَ العَتْبِ إِذْ طَا فَ عَلَيْهِمْ بِهَا الْمُنَى وَالْأَمَانُ

11 يَا سَقَا ذَلِكَ الزَّمَانَ وَحَيَّا هُ مُلِثٌّ مِنَ الرِّضَى هَتَّانُ

12 زَمَنٌ كُلُّهُ رَبِيعٌ وَعَيْشٌ غُصْنُهُ يَانِعُ الْجَنَى فَيْنَانُ

13 مَرَّ لِي بِالشَّامِ وَالشَّوْقُ غَضٌّ وَشَبَابِي يَزِينُهُ الْعُنْفُوَانُ

14 اِبْنُ عَشْرٍ وَأَرْبَعٍ وَثَمَانٍ هِيَ عِيدٌ وَبَعْضُهَا مِهْرَجَانِ

1. "Yuvası kayın ağacı olan bir ceylana yemin olsun ki onun iki gözünden hiçbir kalbe emân yoktur."

2. "Şirkin karanlığı gibi zülüfleri ve iman gibi bir yüzü var."

3. "Yanağının yüzeyindeki kâkülü sanki azılı bir kâfirdir, boynunda ise Furkân vardır."

4. "Sanki yakınlığından ve yüzünden dallar bizi bir bahçede gölgelemektedir."

5. "Yanağı gül, iki perçemi gözüme menekşe, ön dişleri papatya çiçeğidir."

6. "Sanki onun konuşması aramıza saçılmış inci ve gümüş tanecikleridir."

7. "Sanki kadeh ve içerisinde beliren içki, içki arkadaşları yıldızlar olan bir ufuktur."

8. "Sanki onun nefesleri meltem rüzgarıdır. O bir şiiri mırıldandığında sanki biz (meltem rüzgarıyla sallanan) dallar oluruz."

9. "Sanki aşk bahçesindeki içki arkadaşları, meyveleri saklı olan dallardır."

10. "İstekler ve güven onların arasında kadehleri dolaştırırken birbirlerine kınama kadehlerini verirler."

11. "Haydi, bu zamanı sula ve selamla! Bu zaman hoşnutluğun ardı arkası gelmeyen sağnak sağnak yağmurlarının zamanıdır."

12. "Tamamı bahar olan bir zaman ve güzel, uzun ve meyveleri olgunlaşmış dalları olan bir yaşam."

13. "Özlem bakışlarını yere indirmişken ve zindelik gençliğimi güzelleştiriyorken Şam'da o (bu ceylan bakışlı sevgili) bana uğradı."

14. "On dört on sekiz yaşlarındadır ve o (onun varlığı benim için) bir bayram ve bir kısmı da şenliktir."

Mencek Paşa yukarıda verilen gazelde, bir önceki şiirinde olduğu gibi sevgilinin gözü, zülüfleri ve kakülü, yüzü, yanağı, boynu, ön dişleri olmak üzere fiziksel güzelliklerini konu etmekte, sevgilinin konuşmasını inci tanelerine ve nefesini de meltem rüzgarına benzetmektedir. 4. ilâ 12. beyitlerde ise sevgiliye dair tasvirlerini içki meclisleriyle ve tabiat tasvirleriyle iç içe bir anlatımla sürdürmektedir. 4. beyitte أُنْسِهِ ifadesiyle sevgilinin yakınlığının belirtilmesi, 13. ve 14. beyitlerde sevgilinin şaire uğramasının ve onunla birlikte vakit geçirmesinin anlatılması şiirdeki vuslat vurgusunu belirginleştiren unsurlardır. Görüldüğü üzere şair bu gazelinde ayrılık temasından ve aşk acısından hiç bahsetmemekte, bunun yerine şiirinin tamamında vuslat kavramı üzerinde durmakta, özellikle 8. ve 14. beyitlerde bu vuslatı coşkulu bir dille aktarmaktadır.

Mencek Paşa'nın söz konusu gazelinde yukarıda anlatılanların dışında özel bir durum söz konusudur. Şiirin 2. beytinde ذِي نُوَاسٍ كَأَنَّهَا ظُلْمَةُ الشِّرْكِ *"Şirkin karanlığı gibi zülüfleri"* ve وَجْهٍ كَأَنَّهُ الْإِيمَانُ *"iman gibi bir yüz"* ifadelerinde, yine 3. beyitte كَأَنَّ الْعِذَارَ فِي صَفْحَةِ الْخَدِّ كَفُورٌ *"Yanağının yüzeyindeki kâkülü sanki azılı bir kâfirdir"* ve فِي جِيدِهِ فُرْقَانُ *"boynunda Furkân vardır"* teşbîhlerinde şair dinî kavramları kullanmaktadır. Bahsi geçen ifadelerin birbiriyle uyumu, kelimelerdeki söz sanatlarının zorlamadan uzak ve yerinde kullanılmış olması, her ne kadar dinî kavramlarla gazel teması arasında bir zıtlık olsa da güzel bir ahenk

oluşturmaktadır. Şairin aşağıdaki gazelinde de benzeri bir durum söz konusudur[262]: (el-Basîṭ)

1 لله بَدْرُ الْمُصَلَّى إِذْ مَشَى مَرِحاً وَالزَهْوُ يَسْحَبُ ذَيْلَ الدَّلِّ وَالْخَفَرِ

2 وَالطَّرْفُ يَرْقُبُ نَحْوَ الْغَرْبِ مَطْلِعَهُ وَالْقَلْبُ فِي حِيرَةٍ كَالْوَالِهِ الْحَصِرِ

3 وَمُذْ أَتَانِي يُرِيدُ الْقُرْبَ يُخْبِرُنِي وَأَيْقَنْتُ أَنِّي كَمُوسَى وَهْوَ كَالْخَضِرِ

4 وَدِدْتُ أَنِّي فِي بَابِ الْبَرِيدِ لُقًى لِكَيْ يَمُرَّ فَأَحْظَى مِنْهُ بِالنَّظَرِ

5 هَبَّتْ لَهُ نَسْمَةٌ طَابَتْ رَوَائِحُهَا بَلْ ذَاكَ مُكْتَسَبٌ مِنْ ذَيْلِهِ الْعَطِرِ

1. "O, neşeyle yürüdüğünde Allah için, namazgâhın dolunayıdır. Cazibe de ardı sıra cilvenin ve hayânın eteğini sürüklüyor."

2. "Kalb, aşkından aklını yitirmiş ve dili tutulmuş bir kimse gibi şaşakalmışken göz batı tarafından onun doğuşunu gözetliyor."

3. "Bana geldiğinden beri yakınımda olmayı isteyerek bana haber gönderiyor. Kesin olarak anladım ki ben Musâ gibiyim, o da Hızır gibidir."

4. "O geçsin de ondan bakış ikramları alayım diye durağın kapısında çer-çöp olmayı istedim."

5. "Onun kokusunun güzel bir meltemi esip geçti. Bilakis bu koku onun tütsülü eteğinden elde edilmiş bir kazançtır."

Yukarıdaki beyitlerde Mencek Paşa sevgilinin cazibesinden, bakışlarının ve kokusunun güzelliğinden bahsederek şiirinde hissî gazel unsurlarına yer vermektedir. Bununla beraber şair 1. beyitteki بَدْرُ الْمُصَلَّى *"namazgâhın dolunayı"* ifadesiyle gazel içerisinde dinî kavramlar kullanmakta ve 3. beyitteki أَيْقَنْتُ أَنِّي كَمُوسَى وَهْوَ كَالْخَضِرِ *"Kesin olarak anladım ki ben Musâ gibiyim, o da Hızır gibidir."* ifadeleriyle de, Musa ile Hızır kıssasına[263] telmih yapmakta ve sevgiliyle kendisinin birlikteliğini Musa ve Hızır'ın haline benzetmektedir. Şair hissî gazellerinde bu tür dinî kavram ve olguları kullanarak şiirine 'afîf gazel tonu

262 *Dîvânu Mencek Paşa*, 206. Şiir, s. 301.

263 Bkz. Kehf Suresi, 18/60-82.

katmaktadır.

Mencek Paşa'nın hissî gazellerinde dikkate değer diğer bir unsur, şairin kendinden önceki dönemlerden gelen gazel şiiri geleneğine olan bağlılığıdır. Yukarıda aktarılan beyitlerdeki sevgilinin fiziksel güzelliğinin konu edildiği unsurlarda bu durum görülmektedir. Kendinden önceki gazel şairlerini örnek alan Mencek Paşa kimi zaman bir şairin kullandığı anlamı, kimi zaman da aynı kelimelerle bir şairin ifadesini şiirinde kullanmaktadır. Bunun örneği olarak aşağıdaki şiir gösterilebilir[264]: (el-Hafîf)

1 وَحَبِيبٍ مُكَلَّلٍ بِعُيُونٍ جَعَلَتْ طَوْقَهُ اللَّيَالِي يَمِينِي

2 يَتَشَكَّي مِنَ الْغَضَاضَةِ حَتَّى لَوْ جَعَلْنَا الفِرَاشَ مِنْ يَاسَمِينِ

1. "Gözlerle taç giydirilmiş bir sevgiliye yemin olsun. Onun gerdanını geceler benim sağ yanıma koymuştur."

2. "Yatağı yaseminden yapsak bile eksiklikten şikayet eder durur."

Mencek Paşa'nın, yukarıdaki şiirin 1. beytindeki مُكَلَّلٍ بِعُيُونٍ *"gözlerle taç giydirilmiş"* ifadesi Beşşâr b. Burd'ün şiirinde de aynı lafızlarla geçmektedir. el-Muḥibbî'nin belirttiği üzere bu ifadeyi ilk olarak kullanan şair Beşşâr b. Burd'dür[265]. Mencek Paşa bu ifadeyi Beşşâr b. Burd'ün şiirinden tazmîn etmiştir. Şairin anlam olarak mefhûmu tazmîn etmesinin örneği de aşağıdaki gazeldir[266]: (el-Kâmil)

1 أَشْهَى إِلَيَّ مِنَ الزُّلَالِ عَلَى الظَّمَا مَرْآهُ فِي الْإِصْبَاحِ وَالْإِمْسَاءِ

2 لَكِنْ أَغُضُّ الطَّرْفَ عَنْهُ حَيْثُمَا شَرَقَ الْحِمَا بِتَزَاحُمِ الرُّقَبَاءِ

1. "Sabah ve akşam onu görmek, susuzluğa rağmen benim için soğuk sudan daha lezzetlidir."

2. "Fakat onun vatanı gözetleyenlerin kalabalığıyla dolunca onu görmezden gelir, bakışlarımı başka yöne çeviririm."

---

264 *Dîvânu Mencek Paşa*, 238. Şiir, s. 326.

265 Beşşâr b. Burd'ün bahsi geçen beyti şu şekildedir: مُكَلَّلاتٍ بالعيونِ ... طَرَفْنا ورجَعْنَ مُلسا Bkz. el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 125.

266 *Dîvânu Mencek Paşa*, 246. Şiir, s. 332.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki gazelinin 2. beyti, anlam olarak Ömer b. Ebi Rebia'nın şiirinden tazmîndir. Zira Ömer b. Ebi Rebî'a aşağıdaki beyitte aynı temayı işlemektedir:

إِذَا جِئْتَ فَامْنَحْ طَرْفَ عَيْنَيْكَ غَيْرَنَا لِكَيْ يَحْسَبُوا أَنَّ الْهَوَى حَيْثُ تَنْظُرُ

"Geldiğin zaman bakışlarını bizden başka yöne çevir de aşk o tarafa bakıyor zannetsinler."[267]

Mencek Paşa'nın 2. beyti yukarıdaki beyitle karşılaştırıldığında Mencek Paşa'nın ağyarı kandırmak amacıyla sevgiliye bakmaması fikrini Ömer b. Ebi Rebî'a'dan tazmin ettiği açıkça görülmektedir.

Mencek Paşa'nın hissî gazellerinde dikkate alınması gereken son husus ise şairin hissî gazel temasıyla birlikte 'afîf gazel unsurlarını, ayrıca tasvir ve hamriyyât temalarını iç içe kullanmasıdır. Yukarıda örnek olarak zikredilen gazellerinde bulunan bu anlatım metodu, şairin iki beyitlik aşağıdaki mukatta'asında daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Hissî gazelle 'afîf gazel ve hamriyyât unsurlarının ahenkli bir şekilde bir arada kullanıldığı bahsi geçen şiir şu şekildedir[268]: (el-Munserih)

1 مُحَجَّبٌ لاَ تَرَاهُ مُقْلَةُ مَنْ يَهْوَاهُ إِلاَ عَلَى تَوَهُّمِهِ

2 يَسْكَرُ سُكْرِي مِنَ الْمُدَامِ إِذَا مَرَّ بِفِكْرِي خَيَالُ مَبْسَمِهِ

1. "Örtünüp gizlenmiştir. Onu arzulayanın gözü, onu sadece hayallerinde görür."

2. "Onun tebessüm ederken dudaklarının hayali aklıma gelirse, şaraptan daha fazla beni sarhoş eder."

Yukarıdaki mukatta'anın 1. beyti incelendiğinde sevgilinin örtünüp gizlenmesi ve sadece hayallerde görülebildiği gibi unsurlar sebebiyle bu şiirin bir 'afîf gazel olduğu düşünülebilir. 2. beyitte ise sevgilinin tebessüm ederkenki haliyle dudaklarının konu edilmesiyle şiirin asıl teması ortaya konmakta ve şiirin hissî gazel olduğu netleşmektedir. Şair hem 'afîf, hem de hissî gazel anlatımlarını bir

---

267 Ebû Hafs Ömer b. Ebî Rebî'a el-Ḳureşi, *Dîvânu Ömer b. Ebî Rebî'a*, Dâru'l-Ḳalem, Beyrut-ty., s. 66.

268 *Dîvânu Mencek Paşa*, 256. Şiir, s. 337.

arada kullanırken 2. beyitteki teşbîhinde يَسْكَرُ سُكْرِي مِنَ الْمُدَامِ *"şaraptan daha fazla beni sarhoş eder."* ifadeleriyle anlatıma hamriyyât temasını da katarak çoklu bir ahenk kurgulamıştır. Bu başlıkta yukarıda konu edilen mukatta'adan önceki örneklerde de benzeri şekilde temelde hissî gazel olmakla birlikte 'afîf gazel unsurlarıyla tabiat tasîri ve hamriyyât unsurlarının beraberce zikredildiği unutulmamalıdır.

Mencek Paşa'nın gazellerinden farklı bir örnek olarak bu başlıkta değerlendirilecek son şiiri ğulâmiyyât temalı aşağıda verilen 6 beyitlik mukatta'a olacaktır. ***el-Ğazel bi'l-muzekker*** ya da diğer adıyla ***ğulâmiyyât***, genel anlamda gazel türünün bütün özellikleriyle aynı yapıdadır. Bu gazel türünde de şair aşktan, aşkın kendisini yakıp kavurduğundan, sevgiliden ve sevgilinin fiziksel güzelliklerinden bahseder. Ancak burada mâşuk ve güzelliği tasvir edilen obje bir kadın değil de erkektir. Abbasi döneminde ortaya çıkan bu gazel türü, Hasan Ebu Rahhâb'a göre Arapların İran'la olan ilişkileri sonucu Arap toplumuna yerleşmiş bir edebi türdür. İlk dönemlerde her ne kadar gazel şiirindeki lafızlarda muzekker kipli ifadeler bulunsa da, bu ifadelerle kadın tasvirinde kullanılan ceylan gibi mazmûnlar kastedilmiş, böyle bir aşk anlayışı edebiyata giremeyecek kadar ayıp ve çirkin bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu dönemdeki İran kültüründen etkilenen Arap şairler gazellerinde mâşuk olarak erkek bir sevgiliden bahsetmişler, onun güzelliğini anlatmışlar, fiziksel özelliklerini tasvir etmişler ve ona olan aşk ve arzularını dile getiren gazeller söylemişlerdir[269]. Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiiri de her ne kadar hissî gazel türünden ayrı değerlendirilmesi gereken ğulâmiyyât türünde bir gazel olsa da, şairin Divân'daki bu türde söylediği şiirlerinin sadece dört mukatta'adan ibaret olması sebebiyle, konuya dair müstakil bir başlık yerine aşağıdaki şiir hissî gazellerin devamında verilmiştir. Mencek Paşa'nın, Abbasiler döneminde yerleşen bu geleneğin bir devamı niteliğindeki şiiri şu şekildedir[270]: (el-Hafîf)

---

269 Bkz. Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, s. 153.

270 *Dîvânu Mencek Paşa*, 161. Şiir, s. 266.

1 كُلَّمَا رُحْتُ ذَاكِرًا زَكَرِيَّا عَادَ قَلْبِي مِنَ الْغَرَامِ مَلِيَّا

2 رَشَأٌ كَالْمَهَاةِ جِيدًا وَلَحْظًا وَقَضِيبٌ يُقِلُّ بَدْرًا سَنِيَّا

3 أَتُرَى هَلْ أَرَاهُ وَاللَّيْلُ دَاجٍ طَالِعًا بَيْنَ بُرْدَتَيَّ مُضِيَّا

4 أَجْتَنِي مَا اسْتَطَعْتُ مِنْ وَرْدِ خَدَّيْهِ بِأَيْدِي اللِّحَاظِ وَرْدًا جَنِيَّا

5 وَأَبُلُّ الْأُوَامَ مِنْ رِيقِهِ الْعَذْبِ وَأُسْقَى مِنْ فِيهِ رَاحًا شَهِيَّا

6 ثَكِلَتْنِي أُمُّ الصَّبَابَةِ إِنْ كُنْـــ ـــتُ أُرَى سَالِياً لَهُ أَوْ نَسِيَّا

1. "Zekeriyyâ'yı her hatırladığımda, kalbim yeniden tutkuyla dolup taşar."

2. "Bir ceylan ki beyaz gerdanı ve bakışlarıyla antiloba benzer. Bir dal ki dolunayın yüksekliğini azaltır."

3. "Acaba onu, gecenin karanlığında elbisemin iki yakası arasından ışık saçarak doğarken görür müyüm?"

4. "Onun iki yanağının güllerinden bakışlarımın elleriyle toplayabildiğim kadar çok gül toplarım."

5. "Susuzluğu onun tatlı tükürüğüyle ıslatırım ve onun dudağından lezzetli bir şarap içerim."

6. "Onun nazarında unutulmuş ve hatırlanmaz görülürsem çocukluğun anası beni kaybetsin."

Dîvânın farklı nüshalarında yukarıdaki şiirin başlığı olarak وقال متغزلا سامحه الله ve تعالى وقال متغزلا رحمه الله şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Yukarıda verilen örneklere benzer bir yapıda bu şiirde de sevgilinin gerdanı, bakışları, yanağı, dudağı gibi fiziksel özelliklerinin güzelliği anlatılmakta, şiirin genelinde ve özellikle 3. ve 6. beyitlerde sevgiliye yakınlık ve vuslat teması işlenmektedir. Ancak Mencek Paşa bu şiiri bir kadın için değil, Bosnalı Zekeriya b. Hasan b. Mesîh (1025-1073/1615-1663) için söylenmiştir. el-Muḥibbî adı geçen şahsın çok güzel ve yakışıklı olduğunu, döneminde güzellik konusunda kimsenin onunla

yarışamadığını söylemektedir[271]. Şiirin mefhumu ve başlık olarak verilen bilgiler, ayrıca el-Muḥibbî'nin Bosnalı Zekeriya b. Hasan hakkında verdiği bilgiler Mencek Paşa'nın bu şiirinin bir ğulâmiyyat şiiri olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar verilen örneklerde Mencek Paşa'nın hissî gazellerindeki anlatım özellikleri ve şairin bu gazel türü geleneğini döneminde nasıl devam ettirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairin hissî gazel ve ğulâmiyyât gazelinden tamamen farklı yapıda olan 'afîf gazellerini müstakil bir başlıkta incelemek konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

2.2.1.2. 'Afîf Gazelleri

Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerini diğer gazellerinden farklı kılan en önemli husus, Emevîler döneminden itibaren bu gazel türünde takip edilen gelenek gereğince, şairin bu tür gazellerinde sevgilinin fiziksel özelliklerine hiç değinmiyor olmasıdır. Bu tür şiirlerinde sevgiliye olan aşkını soyut bir anlatımla dile getirmektedir. Hissî gazellerindeki coşkulu ve hayat dolu üslup yerine, 'afîf gazellerde daha melankolik bir üslup kullanmaktadır. Hissî gazellerde işlediği vuslat ve sevgiliye yakınlık temasının yerinde bu tür gazellerinde sevgiliye duyulan özlem, sevgilinin yüz çevirip gizlenmesi ve ayrılık temaları baskındır. Ayrıca Mencek Paşa hissî gazellerinde aşktan tat alan, sevgiliye yakınlığıyla mutlu olan ve sevgilinin de bu yakınlıktan hoşnut olduğu etkin bir kişilik tablosu çizmekte, ancak 'afîf gazellerinde bu anlatım yerine daha çok hüzünlü, aşk acısı nedeniyle hayattan tat almayan, içine kapanık, korkak ve buhranlı bir âşık portresi kurgulamaktadır. Bütün bunların yanı sıra şairin hissî gazelleriyle 'afîf gazelleri arasında her iki tür gazel şiirlerinde de tabiat tasvirlerinin ve hamriyyât temasının kullanılması gibi benzerlikler de söz konusudur.

Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerine dair yukarıda açıklanan özellikleri içermesi bakımından aşağıdaki şiir örnek olarak gösterilebilir[272]: (el-Vâfir)

1 أَتَدْرِي مَا حَوَى الشِّعْبُ الْيَمَانِي بُدُورَ دُجًى عَلَى عَذَبَاتِ بَانِ

---

271 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 175.

272 *Dîvânu Mencek Paşa*, 147. Şiir, s. 249.

2 شُمُوسُ فِي سَمَا الْفِسْطَاطِ تَبْدُو وَإِنْ غَرُبَتْ فَمَغْرِبُهَا جَنَانِي

3 تَخِرُّ لَهَا الضَّمَائِرُ سَاجِدَاتٍ وَتَلْثُمُ تُرْبَ مَوْطِنِهَا الْأَمَانِي

4 جَآذِرُ دُونَهَا الْآسَادُ صَرْعَى بِسِحْرِ لِحَاظِهَا لاَ بِالطِّعَانِ

5 إِذَا مَا رُحْتُ أُفَكِّرُ فِي هَوَاهَا غَدَوْتُ كَأَنَّنِي قَلْبُ الْجَبَانِ

6 سَقَى بِالنَّيْرَبَيْنِ مَحَلَّ أُنْسِي هُتُونُ الدَّمْعِ بَلْ صَوْبُ الْهِتَانِ

7 زَمَانُ مَسَرَّةٍ تُلْهِيكَ فِيهِ عَنِ الْأَوْتَارِ قَهْقَهَةُ الْقَنَانِي

1. "Yemen tarafındaki patika neler barındırır bilir misin? Sorgun ağacının tatlılıklarının üzerindeki karanlıkların dolunaylarını (ihtiva eder)."

2. "Otağın semasında güneşler vardır ve bu güneşler batacak olursa onların batışı benim aklımı yitirişim olur olur."

3. "Vicdanlar o güneşler için secdeye kapanır, arzular vatanlarının toprağını öper."

4. "Yaban sığırlarının yavrularının önünde aslanlar, onları yaralamak için değil, onların bakışlarının sihrinden birbiriyle kapışırlar."

5. "Ben onun (bu güzeller arasındaki sevgilinin) aşkını düşünmeye dalsam, sanki korkağın kalbiymişim gibi bir köşeye çekilirim."

6. "en-Neyrebeyn'deki[273] *samimiyetimin bölgesini gözyaşlarının yağmuru, hatta aralıksız yağan yağmurlar suladı."*

7. "Mutluluk zamanında şişelerin kahkahası seni oyalayıp sazın tellerinden uzaklaştırdı."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri incelendiğinde anlatımdaki hüzün vurgusu dikkat çekmektedir. 1. beyitteki gece tasviri ve 2. beyitte güneşin batışının zikredilmesi hüzünlü anlatımın zeminini oluşturan unsurlardır. 4. beyitte her ne kadar güzel kızlar uğrunda yiğitlerin birbiriyle kavga etmeleri bir tabiat tasviriyle anlatılarak hissî gazel unsuru kullanılmış olsa da, 3. ve 5. beyitlerdeki korkak ve

273 en-Neyreb, Dimeşk'ın kuzey-batısında, Ḳâsiyûn dağının eteklerinde yer alan, büyük bir yerleşim birimi ve mesire yeridir. Bu bölgenin Yukarı Neyreb ve Aşağı Neyreb olmak üzere iki kısma ayrılması sebebiyle kaynaklarda *en-Neyrebeyn* şeklinde musennâ olarak da isimlendirilmektedir. Bkz. Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî*, II, 321-322.

hüzünlü üslup şiirin 'afîf gazel temasını zihinde canlı tutmaktadır. 6. beyitteki sevgilinin ardından şairin gözyaşı dökmesi ve son beyitte kaçıp giden fırsata hayıflanma şiirin genelindeki hüznü ve aşk acısını pekiştiren unsurlardır. Bütün bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, Mencek Paşa'nın bu gazelinin, daha önce ele alınan hissî gazellerden tamamen farklı yapıda, melankolik bir aşkı konu alan bir 'afîf gazel olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalarda Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerinde genellikle melankolik bir aşkın konu edildiği, şiirlerin ayrılık teması ve aşk acısı üzerinde yoğunlaştığı belirtilmişti. Şair aşağıdaki mukatta'asında ise, bir önceki örnekten farklı bir anlatım metodu sergilemektedir. Söz konusu 'afîf gazel şu şekildedir[274]: (el-Munserih)

1 عِدْ وَمَاطِلْ فَقَدْ رَضِيتُ بِهِ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ بِالْجَفَا آيِبْ

2 صِدْقُ وُعُودِ الْحِسَانِ أَجْمَعَهَا فِدىً لِلَذَّاتِ وَعْدِكَ الْكَاذِبْ

1. "Söz ver ve ertele; ben, eziyetle geri dönse bile senden olan bütün bunlara razıyım."

2. "Güzellerin doğru vaatlerinin hepsi senin yalan vaadinin lezzetine feda olsun."

Mencek Paşa yukarıdaki şiirin 1. beytinde sevgilinin olumlu karşılık vermemesinden ve oyalamasından bahsetmekte, 2. beyitte de bu anlatımı devam ettirerek sevgilinin verdiği sözlerin yalan olduğunu belirtmektedir. Bütün bu anlatımlar Şairin diğer 'afîf gazelleriyle örtüşen unsurlardır. Ancak burada diğer şiirlerden farklı olarak şair aşkın acı ve ızdırabından bahsetmek yerine, sevgilinin oyalamalarına ve yalanlarına rağmen aşkından vazgeçmeyen bir âşık modelini betimlemektedir. Bu açıdan söz konusu şiir, sevgilinin fiziksel özelliklerinin kullanılmaması ve sevgilinin yalan söyleyip sözünde durmadığının anlatılması bakımından 'afîf gazelin özelliklerini taşımakta, bununla beraber aşkından vazgeçmeyen ve her ne kadar sevgiliden yana bir ışık olmasa da vuslata dair ümit besleyen bir aşığın anlatılmasıyla şairin hissî gazellerinde belirgin olan vuslat

274 *Dîvânu Mencek Paşa*, 349. Şiir, s. 384. Ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 141.

unsurunu çağrıştıran ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir önceki başlıkta konu edilen Mencek Paşa'nın hissî gazellerinde 'afîf gazel motiflerini kullanmasının benzeri bir durum şairin 'afîf gazelleri için de söz konusudur. Zira şair aynı şekilde 'afîf gazellerinde hissî gazellerindeki vuslat temasını andıran kullanımlara yer vermekte, bu sayede şiirin anlatım zenginliğini artırmaktadır.

Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerindeki üslubuyla ilgili söylenmesi gereken son husus, şairin bu tür şiirlerinin bir kısmında ayrılık temasını işlerken kendini öven ifadelere yer vermesidir. Bu çalışmanın şairin medih şiirlerinin konu edildiği bölümünde Mencek Paşa'nın, özellikle methiyelerinin son bölümlerinde kendi şahsıyla ve şiiriyle fahr temasına yer verdiği, bu anlatımla amacının salt olarak medih olmadığını, memduha olan teveccühü sebebiyle onu övdüğünü ortaya koymaya çalıştığı belirtilmişti.. Benzeri bir durum olarak şair 'afîf gazellerinde ayrılık ve sevgilinin uzağında olmanın verdiği acı temalarını konu edinirken kendinin yüceliğini de zikrederek bu üslüpla gurur ve itibarına düşkünlüğünü belirtmiş, her ne kadar aşkı sebebiyle hüzünlü olsa da bu durumun şahsiyetinin yüceliğini gölgelemediğini ifade etmiştir. Aşağıda beyitleri aktarılan 3 beyitlik mukatta'a şairin 'afîf gazellerdeki bu üslubunun güzel bir örneğidir[275]. (el-Vâfir)

1 مَرَامِي كُلُّ مَا تَهْوَى مَرَامِي وَإِنْ أَكُ فِيكَ مَمْنُوعَ الْمَرَامِي

2 لَقَدْ أَحْرَمْتَنِي وَصْلاً حَلاَلاً وَرُحْتَ مُقَلِّداً بِدَمٍ حَرَامِ

3 وَإِنْ يَكُ فِي الْهَوَى أَزْرَى فَقَدْرِي سَمَا يَسْمُو سُمُوًّا فَهُوَ سَامِي

1. "Her ne kadar senin hakkında dilekleri yasaklanmış biri olsam da, dileğimden hoşlandığın her ne varsa o benim dileğimdir."

2. "Sen beni helal bir kavuşmadan mahrum ettin ve helal olmayan bir kanı boynuna kolye yapıp çekip gittin."

3. "Her ne kadar aşk yolunda (aşığın) onuruyla oynansa da benim şanım (geçmişte) yüce olmuştur.(Şimdi ve gelecekte) tamamen yüce kalacaktır. Zira o (her zaman) yücedir."

Mencek Paşa yukarıdaki gazelin 1. ve 2. beyitlerinde aşk acısı çeken ve

275 *Dîvânu Mencek Paşa*, 400. Şiir, s. 413

sevdiğinden ayrı kalmış bir aşığın üslubunu kullanmaktadır. Ancak 3. beyit fahr temasına ayrılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu tema değişikliğiyle şair kendisine ilgi göstermeyen sevgiliye rağmen onuruna ve gururuna düşkünlüğünü ifade etmektedir. Ayrıca yine 3. beyitte Mencek Paşa'nın hoş bir dil oyunu bulunmaktadır. İlk bakışta "yücelmek, yüce olmak" anlamlarına gelen سَمَا – يَسْمُو fiilinin sarf bakımından çekimini yapıyor gibi görünmektedir. Asıl kastettiği anlam ise beytin yukarıda tercümesi verildiği şekildedir.

Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerinden aşağıdaki şiir, şairin hayatından bir kesitle ilgili olması bakımından diğer gazellerinden daha özel bir önem arz etmektedir. Söz konusu şiir şu şekildedir[276]. (el-Hafîf)

1 قَدْ أَبَتْ عَبْرَتِي بِأَنَّ فُؤَادِي يَصْطَفِي مَنْ بِغَيْرِ طَرْفِي يُشَامُ

2 أَنَا لاَ أَسْتَطِيعُ مَا يَحْمِلُ النَّا سُ وَعِنْدِي بَعْضُ الْكَلاَمِ كَلاَمُ

3 فَإِذَا مَا الْحَبِيبُ أَعْرَضَ عَنِّي فَعَلَى الْحُبِّ وَالْحَبِيبِ السَّلاَمُ

1. "Benim bakışlarımdan başkalarınca bekleneni gönlümün seçmesiyle gözyaşlarım akmayı reddetmiştir."

2. "Ben insanların tahammül ettiklerini kaldıramıyorum ve konuşmalardan (sadece) bazıları benim nazarımda söz değerindedir."

3. "Sevgili benden yüz çevirdiğinde aşka da sevgiliye de selam olsun."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'ası şiirin 1. ve 2. beyitlerinde konu edilen aşk acısı ve hüzün, 3. beyitte ise فَإِذَا مَا الْحَبِيبُ أَعْرَضَ عَنِّي *"Sevgili benden yüz çevirdiğinde"* ifadeleriyle net bir şekilde dile getirilen ayrılık gibi unsurlar dikkate alındığında şairin 'afîf gazellerinden olduğu açıkça görülmektedir. Bu şiirle ilgili olarak olarak *Hulâṣatu'l-Eser*'de bulunan bilgiler ise, şiirin diğer 'afîf gazeller arasında özel bir yerinin olduğunu göstermektedir. el-Muḥibbî, Mencek Paşa'nın bu şiiri, gönül verdiği birinin kendisini sevmemesi ve kendisinden uzak durması üzerine söylediğini aktarmıştır[277]. İslamî dönemden itibaren Mencek Paşa gibi

276 *Dîvânu Mencek Paşa*, 190. Şiir, s. 287.

277 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, II, 175.

mütedeyyin ve seçkin ailelere mensup şairlerin gazellerinin genellikle kurgusal ve şairin hayal gücünün ürünü olmasına rağmen, şairin hayatında olumsuz sonuçlanan bir aşk macerasının ardından söylenmesi bu şiiri diğer gazellerden daha özel kılmaktadır. Özellikle şairin 2. beyitteki أَنَا لاَ أَسْتَطِيعُ مَا يَحْمِلُ النَّاسُ *"Ben insanların tahammül ettiklerini kaldıramıyorum* şeklindeki ifadeleri ise yukarıda verilen bir önceki örnekte değinilen şairin onurunu korumak için kendinden bahsedip şahsını övmesine yine güzel bir örnek durumundadır. Ayrıca el-Muḥibbî'nin aktardığı bilgiden ve şiirin mefhumundan hareketle, söz konusu şiiri Mencek Paşa'nın gençlik yıllarında söylemiş olması muhtemeldir. Bu bakımdan şairin 3. beyitteki فَإِذَا مَا الْحَبِيبُ أَعْرَضَ عَنِّي فَعَلَى الْحُبِّ وَالْحَبِيبِ السَّلاَمُ *"Sevgili benden yüz çevirdiğinde aşka da sevgiliye de selam olsun."* ifadeleri, Mencek Paşa'nın bu olumsuz duruma rağmen olumsuz ifadeler kullanıp kendisinden yüz çeviren sevgiliyi kötülememesi bakımından, şairin ne kadar nezih bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Yukarıda verilen örneklerde Mencek Paşa'nın gerek hissî gerek 'afîf gazel temalı müstakil şiirlerindeki farklı anlatım özellikleri incelenmiştir. Şairin genellikle medih şiirlerinin mukaddime bölümünde yer verdiği gazellerini ise ayrı bir başlıkta değerlendirmek konunun işlenişi bakımından faydalı olacaktır.

2.2.2. Mukaddime Bölümündeki Gazelleri

Gazel şiirinin tarihiyle ilgili yukarıda verilen bilgilerde, Cahiliye dönemi şairlerinin gazel temasına şiirlerinin mukaddime bölümünde yer verdikleri, sonraki dönemlerde de bu uygulamanın bir gelenek olarak muhafaza edildiği belirtilmişti. Mencek Paşa'nın Divân'daki şiirleri incelendiğinde, beyit sayısı 15 ve üzerinde olan şiirlerinin toplamda 52 adet olduğu ve bu 52 kasidenin 33'ünde, şairin Cahiliye döneminden kalan bu geleneği devam ettirerek söz konusu şiirlerin mukaddime bölümlerini gazel temasına ayırdığı görülmektedir. Mencek Paşa'nın bahsi geçen 33 kasidesinden farklı olarak 17 beyitlik bir kasidenin tamamında hissî

gazel temasını kullanmasının dışında[278], şairin mukaddimelerinde gazeli kullandığı bahsi geçen kasidelerinin bir tanesi ana tema olarak nakîza şiiri[279], üç tanesi ihvâniyyât şiiri[280], diğer 29 şiir ise medih şiiridir. Aşağıdaki beyitler, şairin söz konusu şiirlerinden, hocası Abdurrahman el-'Imâdî (1051/1641) için söylediği methiyenin mukaddime bölümüdür[281]: (el-Kâmil)

1 بَانَ الْخَلِيطُ ضُحًى مِنَ الْجَرْعَاءِ فَمَنِ الْمُقِيمُ لِشِدَّةٍ وَعَنَاءِ

2 اَللهُ يَعْلَمُ أنَّ صُبْحِي فِي الْهَوَى سِيَّانِ بَعْدَ رَحِيلِهِمْ وَمَسَائِي

3 تُطْوَى عَلَيَّ النَّائِبَاتُ كَأَنَّنِي سِرُّ الْهَوَى وَكَأَنَّهَا أَحْشَائِي

4 وَأَشَدُّ مَا يَشْكُو الْفُؤَادُ مُمَنَّعٌ فِي لَحْظِهِ دَائِي وَمِنْهُ دَوَائِي

5 رَيْحَانَةُ الْحُسْنِ الَّتِي لَعِبَتْ بِهَا رِيحُ الصَّبَا لاَ رَاحَةُ الصَّهْبَاءِ

6 تَجْرِي مِيَاهُ الْحُسْنِ فِي أَعْطَافِهِ جَرْيَ الصَّبَابَةِ مِنْهُ فِي أَعْضَائِي

7 قَمَرٌ إِذَا حَسَرَ الْقِنَاعَ مُخَاطِباً شَخَصَتْ إِلَيْهِ أَعْيُنُ الْأَهْوَاءِ

8 مَلَكَتْ وِلاَيَةَ كُلِّ قَلْبٍ مُولَعٍ لَحَظَاتُهُ مِنْ عَالَمِ الْإِنْشَاءِ

9 إِنْ يُخْفِهِ لَيْلُ النَّوَى فَجَبِينُهُ صُبْحٌ يَنُمُّ عَلَيْهِ بِالْأَضْوَاءِ

10 كَمْ بِتُّ مَطْوِيَّ الضُّلُوعِ عَلَى جَوًى أُغْضِي الْجُفُونَ بِهَا عَنِ الْبَرْحَاءِ

11 فَإِلاَمَ فِيهِ تَهَتُّكِي وَتَنَسُّكِي وَعَلاَمَ فِيهِ تَبَسُّمِي وَبُكَائِي

12 عَلَّ الزَّمَانَ يُفِيدُنِي حَمْلَ الْمُنَى حَيْثُ الْتَجَأْتُ لِأَوْحَدِ الْعُلَمَاءِ

1. "Kavim öğle vakti toparlanıp hep birden kum tepelerinin ardına doğru çekip gitti. Zaten sıkıntı ve zorluk olan yerlerde kim kalır ki!"

2. "Allah biliyor ki onlar gittikten sonra, aşk acısıyla sabahım da akşamım da birdir."

3. "Belalar üstüme öyle bir çöreklendi ki sanki ben aşkın vücudunun içiyim ve onlar da benim organlarım."

---

278 *Dîvânu Mencek Paşa*, 160. Şiir, s. 264-265.

279 *Dîvânu Mencek Paşa*, 78. Şiir, s. 184-185. Ayrıca bu şiir "*II. Bölüm, Hicâ*" başlığında özel olarak incelenmiştir. Bkz. s. 281-285.

280 *Dîvânu Mencek Paşa*, 35. Şiir, s. 99-100, 49. Şiir, s. 129-131, 99. Şiir, s. 203-204.

281 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. Şiir, s. 104.

4. "Kalbin acı çektiği şeylerin en zorlusu ise onun bakışlarında olan yasaklanmışlıktır. Hastalığım da ondadır, devâm da ondadır."

5. "Meltemin kendisiyle oynaşıp durduğu güzelliğin fesleğen buketi, şarabın verdiği coşku değildir."

6. "Güzelliğin suları, onun aşkının benim uzuvlarımda aktığı gibi, onun zülüflerinden beline doğru akar."

7. "Bir ay ki konuşurken peçesini kaldırsa, aşkların gözleri fal taşı gibi açılarak ona çakılıp kalır."

8. "Onun bakışları daha yaratılış aleminden tüm sevdalı kalplerin hükümdarlığını ele geçirmiştir."

9. "Uzaklığın gecesi onu gizleyecek olursa, onun alnı ışıltılarla güzel kokusunu onun (uzaklığın gecesinin) üzerine saçan bir sabahtır."

10. "Nice geceyi sinemde kara sevdayla, onun (o sevdanın) uğruna eziyetleri görmezden gelerek geçirdim."

11. "Ne zamana kadar böyle rezil bir şekilde bütün ayıplarım ortaya dökülmüş halde yaşayacağım ve ne zamana kadar kendimi adamam devam edecek! Ne için gülümsüyorum ve neye ağlayıp duruyorum!"

12. "Belki zaman bana arzularımı taşıma imkanı verir çünkü ben alimlerin biriciğine sığındım."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyitleri incelendiğinde son derece sistematik bir kaside yapısı dikkati çekmektedir. Şair toplam 31 beyitten oluşan methiyenin üçte birlik bölümü olan ilk 11 beytini gazel temasına ayırmıştır. Bu 11 beytin ilk 4 beytinde ayrılık ve aşk acısı temaları, 5. ilâ 9. beyitler olmak üzere 5 beyitte sevgilinin fiziksel özelliklerinin tasviri, 10. ve 11. beyitler olmak üzere mukaddime bölümünün son 2 beytinde de başlangıçtaki ayrılık ve aşk acısına gönderme yaparak çektiği sıkıntıları konu edinmiştir. Bu bakımdan şiirin mukaddimesindeki 11 beyitlik bu gazel bölümü, ilk 4 beyit giriş, devamındaki 5 beyit gelişme ve son 2 beyit sonuç olmak üzere şekillendirilmiştir. 12. beyit ise şiirin asıl bölümü olan medih bölümüne giriş yapmaktadır.

Yukarıdaki beyitler konu bakımından değerlendirildiğinde işlenen gazel

temasını hissî ya da 'afîf olarak sınıflandırmak ise oldukça zordur. İlk dört beyit ile 10. ve 11. beyitlerde aşktan soyut bir anlatımla mefhum olarak bahsedilmekte ve ayrılığa, sevgilinin bırakıp gitmesine vurgu yapılmaktadır. Bu beyitlerde 'afîf gazel ağırlıktadır. 5. ilâ 9. beyitlerde ise, sevgilinin saçlarının fesleğen buketine benzetilmesi, zülüfleri, beli, peçesini kaldırdığında yüzünün parlaklığı, bakışlarının çekiciliği, alnının parlaklığı ve güzel kokusu gibi fiziksel özelliklerinden bahsedilmekte ve bu anlamda hissî gazel teması işlenmektedir. Bu iç içe girmiş üslubun nedeni ise söz konusu kasidede Cahiliye dönemi geleneğinin takip edilmesi ve şiirin mukaddimesindeki gazelde Cahiliye gazel anlayışının uygulanmasıdır. Şiirin matla'ındaki بَانَ الْخَلِيطُ ضُحًى مِنَ الْجَرْعَاءِ *"Kavim öğle vakti toparlanıp hep birden kum tepelerinin ardına doğru çekip gitti."* ifadelerle, muhadram şairlerden Ka'b b. Zuheyr'in (24/645) meşhur *Kaside-i Burde*'sinin matla'ı olan بَانَتْ سُعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتْبُولُ *"Suat çekip gitti, benim kalbimse bugün bitkin düşmüştür."*[282] şeklindeki ifadelerinin benzerliğine bakılırsa, Mencek Paşa'nın bu şiirinde Cahiliye gazel geleneğini esas aldığı görülecektir. Bununla birlikte şairin sevgilinin fiziksel özelliklerinde müstehcen ifadeler yerine nezih bir anlatımı tercih ediyor olması da dikkatten kaçmamalıdır.

Mencek Paşa'nın, yukarıda anlatıldığı şekliyle, şiirlerinin mukaddime bölümlerindeki gazellerinde Cahiliye dönemi gazel şiiri geleneğine bağlı kalmasının yanı sıra, şairin bu tür gazellerinde kendine özgü bir üslup metodu bulunmaktadır. Zira Mencek Paşa, daha çok medih şiirlerinin mukaddimelerinde yer verdiği gazellerde, söz konusu methiyeyi kim için söylüyorsa, o şiirin nesîb bölümündeki lafızları da şiiri söylediği şahsın makam ve konumuna uygun olan ifadelerden seçmektedir. Şairin mukaddime bölümündeki gazellerindeki bu özelliğe dair bir örnek olarak, Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi (1053/1643) için söylediği methiyenin nesîb bölümü verilebilir. Mencek Paşa'nın

---

[282] Ka'b b. Zuheyr'in biyografisi ve Kaside-i Burde için bkz. İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kahire-1423, I, 153-155; en-Nuveyrî, Nihâyetu'l-Ereb, XVI, 429-439.

Zekeriyazâde Yahya Efendi'yi övmek için söylediği 23 beyitlik kasidenin nesîb bölümü şu şekildedir[283]: (eṭ-Ṭavîl)

1 لَعَمْرُكَ مَا الدُّنْيَا الْعَرِيضَـــةُ بِالـــدُّنْيَا إِذَا مَا نَأَتْ عَنْكَ الْمُهَفْهَفَةُ اللَّمْيَا

2 مُحَجَّبَةٌ قَدْ أَقْسَمَ الْبِـــيضُ وَالْقَنَـــا بِأَلْحَاظِهَا أَنْ لاَ تَزُورَ وَلاَ رُؤْيَا

3 مُرَنَّحَةُ الأَعْطَـــافِ رِيمِيَّـــةُ الطُّـــلاَ فَمَا عَرَفَتْ قَلْباً وَلاَ اتَّخَذَتْ حَلْيَا

4 تَرَاءَتْ وَمَا بِالْبَـــدْرِ مِنْهَـــا مُشَـــابِهٌ وَلاَ بِظِبَا الْجَرْعَا وَلاَ الْبَانَةِ الرَّيَّا

5 تُسَائِلُنِي مَنْ أَنْـــتَ وَهِـــيَ عَلِيمَـــةٌ فَقُلْتُ لَهَا مَيِّتٌ يُعَدُّ مِنْ الأَحْيَا

6 فَقَالَتْ وَمَنْ أَفْتَى بِهَذَا وَمَا الَّـــذِي دَهَاكَ وَمَا غَادَرْتَ فِي حُبِّنَا نَسْيَا

7 فَقُلْتُ بَيَاضٌ تَحْتَ مُسْوَدِّ سَـــالِفٍ لِقَتْلِي فِي دِينِ الْغَرَامِ هُمَا الْفُتْيَا

8 فَقَالَتْ صَهِ مَنْ ذَا مِنَ الضَّيْمِ يَشْتَكِي وَقَدْ مَلأَ الدُّنْيَا بِمَعْرُوفِهِ يَحْيَى

1. "Yemin olsun ki, o ince belli ve esmer dudaklı güzel senden uzaklaştığı zaman o geniş dünya bildik dünya değildir."

2. "(O cariye) örtüsünü örtmüştür. Onun bakışlarındaki kılıçlar ve mızraklar gelip ziyaret etmemek ve görünmemek üzere yemin etmiştir."

3. (O güzel) omuzlarını sallayarak salına salına yürüyen ve beyaz ceylanınki gibi boynu olan bir kızdır. Öyle ki ne bir beyaz gerdanlık ne de her hangi bir süs takmış."

4. O güzel öyle bir göründü ki güzelliğine ne dolunayın, ne çöl ceylanının, ne de mis kokulu sorgun ağacının güzelliği benzeyemez."

5. "Çok iyi bildiği halde bana 'Sen de kimsin?' diye sorup duruyor. Ben de ona şöyle cevap verdim: 'Dirilerden sayılan bir ölüyüm.'"

6. "Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı? Sana ne oluyor da bizim aşkımızda unutmayı (unutulmayı) terk etmedin?"

7. "Öne geçmiş siyahlığın altındaki (yüzünün önüne çekilmiş peçenin altındaki) beyazlık var ya, işte aşk dininde benim öldürülmeme fetva veren o ikisidir. (iki gözündür)"

---

283 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. Şiir, s. 54-56.

8. "Bunun üzerine (cariye) şöyle dedi: Sus/kapa çeneni! Dünya Yahya'nın iyilikleriyle dolup taşmışken kimmiş haksızlıktan şikayet eden!"

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere, Mencek Paşa bu methiyesinde de klasik kaside yapısını uygulayarak şiirin mukaddime bölümünde gazel temasına yer vermektedir. Söz konusu şiirde de şair, bu başlığın bir önceki örneği olan Abdurrahman el-'Imâdî için söylediği methiyenin mukaddime bölümüne benzer şekilde, hissi gazel temasının öğeleriyle, 'afîf gazel temasının unsurlarını bir arada kullanmaktadır. Ancak bu şiirde her iki üslup da daha girift bir yapıdadır. Şair 1. beyitte sevgilinin dudaklarından ve ince belli oluşundan bahsetmekte, hemen ardından 2. beyitte ise, yine sevgilinin bakışlarını anlatsa da, bunun yanı sıra مُحَجَّبَةٌ *"örtüsüne bürünmüştür"* ifadeleriyle sevgilinin açık saçık giyinmediğini ve tesettürlü olduğunu söylemektedir. 3. beyitte de durum aynıdır. Şair birinci şatırda مُرَنَّحَةُ الأَعْطَافِ رِيمِيَّةُ الطُّلاَ *"(O güzel) omuzlarını sallayarak salına salına yürüyen ve beyaz ceylanınki gibi boynu olan bir kızdır."* ifadeleriyle, sevgilinin işveli ve edalı bir şekilde salınarak yürüyüşünü anlatmakta, aynı beytin 2. şatırında ise مَا عَرَفَتْ قُلْباً وَلاَ اتَّخَذَتْ حَلْيَا *"ne bir beyaz gerdanlık ne de her hangi bir süs takmış."* ifadeleriyle, sevgilinin bu güzelliğine ve işveli oluşuna rağmen herhangi bir süs takınmadığını belirtmektedir. Bu anlatım üslubu dikkate alındığında Mencek Paşa'nın bu şiirde, hissi gazel geleneğindeki sevgilinin şahsi güzelliğinin yanı sıra, elbisesinin ve saçlarının baştan çıkarıcılığı, güzelliğine güzellik katan süslerinin anlatımı yerine, sevgilinin gözlerden gizlenmek için örtüsüne bürünmüş olması, sadece doğal güzelliğiyle yetinip herhangi bir süs takmaması gibi, hissi gazelden çok 'afîf gazeli andıran unsurları kullandığı görülecektir. 4. beyitte sevgilinin güzelliğini dolunay, çöl ceylanı ve sorgun ağacıyla kıyaslayarak hissi gazel vurgusuna devam eden şair, devamında gelen 5., 6., 7. ve 8. beyitlerde *betimleme/tasvir* üslubundan *hıvâr (diyalog)* üslubuna geçmekte ve sevgiliyle arasında geçen bir konuşmayı nakletmektedir. Şairin aktardığı bu dört beyitlik diyalog bölümünde de anlatım,

şiirin öncesiyle uyumlu bir şekilde hissi gazel temalıdır ve şairin sevgiliye olan aşkını konu etmektedir. Ancak burada da önceki beyitlerdeki üslupla paralel bir şekilde, hissi gazelle birlikte 'afîf gazeli anımsatacak kelimeler iç içe kullanmaktadır. Özellikle 6. beyitteki فَقَالَتْ وَمَنْ أَفْتَى بِهَذَا *"Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı?"* şeklindeki ifadede bulunan fetva vurgusu, 7. beyitteki دِينِ الْغَرَامِ *"aşk dini"* ifadesi, 8. beyitte sevgilinin öncesinde söylenenlerden dolayı azarladığını belirten فَقَالَتْ صَهٍ مَنْ ذَا مِنَ الضَّيْمِ يَشْتَكِي *"Bunun üzerine (cariye) şöyle dedi: Sus/kapa çeneni! Kimmiş haksızlıktan şikayet eden!"* şeklindeki ifadeleri Mencek Paşa'nın gazel temasında kullanması oldukça ilginçtir. Bu ifadelerle şair, şiirinde ana bölümünde konu edineceği memduhun şeyhülislamlık ve fetva makamındaki göreviyle uyumlu bir anlatım ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın mukaddime bölümündeki gazellerinde şiirin ana bölümüyle uyumlu bir anlatım kullanmasına farklı yapıda bir örnek olarak Abdulvehhâb Efendi el-Ferfûrî (1073/1662) için söylediği methiyenin nesîb bölümü olan aşağıdaki beyitler verilebilir. Bahsi geçen şiirin mukaddime bölümü şu şekildedir[284]: (el-Vâfir)

1 هُجُوعُكَ بَعْدَ بَيْنِهِمْ حَرَامُ وَإِنْ كَثُرَ التَّعَرُّضُ وَالْمَلَامُ

2 فَمَا بِخَلِيٍّ أَحْشَاءٍ سَلِيمٌ كَمَا بِفَتًى أَضَرَّ بِهِ الْغَرَامُ

3 وَلَوْ صَحِبَ الْهَوَى سُمْرَ الْعَوَالِي لَمَا نَفَذَتْ وَعَيَّرَهَا الثُّمَامُ

4 لَقَدْ أَخْفَى الْهَوَادِجَ بَدْرُ تَمٍّ وَكَانَ الْأَمْسَ مَطْلَعَهُ الْخِيَامُ

5 بِمَاذَا نَفْتَدِيهِ وَمَا لَدَيْنَا عُقَيْبَ رَحِيلِهِ إِلاَّ الْعِظَامُ

6 أُنَهْنِهُ أَدْمُعِي فِيهِ وَيَعْرُو فُؤَادِي مِنْ تَجَنِّيهِ الْأُوَامُ

7 وَتَرْوِي الْكَأْسَ مِنْ شَفَتَيْهِ لَثْماً وَيَجْنِي وَرْدَ خَدَّيْهِ اللِّثَامُ

8 ضَحُوكٌ حَيْثُ أَبْكَتْكَ اللَّيَالِي سَوَاءٌ وِدُّهُ لَكَ وَالْمَنَامُ

---

284 *Dîvânu Mencek Paşa*, 61. Şiir, s.150-151.

9 يُوَاصِلُ سَاعَةً وَيَصُدُّ دَهْراً فَمَا نَعْمَاؤُهُ إِلاَّ انْتِقَامُ

10 وَلَيْسَ يَطِيبُ وَصْلٌ لِلْغَوَانِي إِذَا لَمْ يَصْحَبِ الْوَصْلَ الدَّوَامُ

11 لَئِنْ شَطَّتْ بِهِنَّ الْعَيسُ يَوْماً فَمِنْكَ عَلَى حُشَاشَتِكَ السَّلاَمُ

12 جَآذِرُ غَيْرَ أَنَّهُمُ رُمَاةٌ سِهَامُكَ مِنْ لَوَاحِظُهَا السِّهَامُ

13 إِذَا هِيَ أَقْبَلَتْ فَالصُّبْحُ بَادٍ وَإِنْ هِيَ أَدْبَرَتْ جَنَّ الظَّلاَمُ

14 وَلَوْلاَ ذِكْرُهَا فِي الشُّرْبِ جَارٍ لَمَا لَذَّتْ لِشَارِبِهَا الْمُدَامُ

15 وَلَوْلاَ نَجْلُ فَرْفُورِ الْمُفَدَّى لَمَا ائْتَلَفَ التَّفَكُّرُ وَالنِّظَامُ

1. "Her ne kadar itirazlar ve kınamalar çok olsa da onların çekip gitmesinden sonra senin gece uykusu uyuyup dinlemen haramdır."

2. "Aşkın zarar verdiği bir delikanlıda esenliğin olmadığı gibi gönlün boş ve tasasız olmasında da esenlik yoktur."

3. "Eğer aşk yüce olan kadınların esmerlerine arkadaşlık etseydi, böyle delip geçmezdi ve yaban darısı otu onu kınamazdı."

4. "Develerin üzerindeki tahtırevanlar en parlak halindeki dolunayı gizledi, daha dün şu çadırlar o dolunayın doğduğu yerdi."

5. "Onun çekip gitmesinin ardından elimizde sadece kemikler kalmışken, biz onun uğrunda neyi fidye vereceğiz?"

6. "Onun devşirip götürdükleri yüzünden gönlüm susuzluktan kavrulurken ben onun uğrunda dökülen gözyaşlarımı tuttum."

7. "Dudaklarından öpücüklerle kadehi suluyor ve peçesi iki yanağının güllerini topluyor."

8. "Seni ağlatan gecelerde o neşe saçmaktadır ve onun sana olan aşkıyla rüyalar senin için birdir."

9. "Kısa bir süreliğine birlikte olur ve bir asır boyunca yüz çevirip uzaklaşır. Onun lütufkârlığı sadece intikamdır."

10. "Vuslata devamlılık eşlik etmeyince güzel kadınlarla yaşanan vuslat güzel değildir."

11. "Beyaz ve kumral karışımı renkteki iyi cins develer o güzelleri bir gün

alıp uzaklaştırınca, artık senin son nefesine selam verme vaktindir."

12. "O güzeller yaban sığırlarının yavrularıdır. Ancak onlar, okları bakışları olan senin payına düşmüş avcılardır."

13. "Bu güzeller yüzlerini sana doğru çevirdiklerinde sabah parıldar. Sırtlarını dönerlerse aklını yitirmiş zifiri karanlıklar çöker."

14. "Eğer içerken onların bahsi geçmeseydi, şarap onu içene hiçbir tat vermezdi."

15. "Ve eğer uğruna canımız feda olan Ferfûr'un nesli olmasaydı düşünce ve nizam birbiriyle uyuşup anlaşmazdı."

Abdulvehhâb b. Ahmed b. Muhammed el-Ferfûrî Dimeşḳ'ın önde gelen alimlerindendir. el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre 1012/1603 yılında Dimeşḳ'ta doğmuş ve 1073/1662 yılında yine Dimeşḳ'ta vefat etmiştir. Ders aldığı hocaları ise başta Abdurrahman el-'Imâdî, Ebu'l-'Abbâs el-Maḳḳarî ve Ahmed b. Şâhîn gibi alimler olmak üzere çoğunlukla Mencek Paşa'nın hocalarıyla aynı kişilerdir[285]. Bu bakımdan el-Ferfûrî Mencek Paşa'nın çocukluk ve öğrencilik yıllarından arkadaşıdır.

Yukarıda verilen beyitler, Mencek Paşa'nın el-Ferfûrî için söylediği 24 beyitlik methiyenin mukaddime bölümünü oluşturmaktadır. Şairin bahsi geçen kasidesi klasik kaside yapısında olup şiirin nesîb bölümünde Cahiliye gazel geleneğine bağlı kalınmıştır. Buradaki gazelde sevgilinin çekip gitmesinden dolayı aşığın hissettiği üzüntü ön plandadır. Ancak anlatımda ayrılıp gitmesinden önce şairin sevgiliyle yaşadıklarının betimlendiği bölümler dikkat çekicidir. Zira 2. beyitte her ne kadar aşkın sevdalıya zarar verdiğinden bahsedilse de aşık olmadan yaşamanın da esenlik istenilen bir durum olmadığı belirtilmektedir. Aynı şekilde 4. beyitte sevgili gitmezden önce geceleri şairle buluştuğunu işaret eden dolunay benzetmesi, 6. beyitte şairin kalbinden parçaları alıp gittiği, 7. beyitte birlikte içki içtikleri, 8. beyitte şairin gecelerine neşe saçtığı ve rüyalarını süslediği anlatılmaktadır. 9., 10. ve 13. beyitlerde ise vuslat vurgusu açık olarak işlenmekte,

---

285 Abdulvehhâb Efendi el-Ferfûrî'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, III, 100-101.

14. beyitte de sevgili gittikten sonra bile içki meclislerinde onu yad etmenin içkinin tadını güzelleştiği söylenmektedir. Bütün bu unsurların yanı sıra sevgilinin fiziksel güzelliğine dair yapılan tasvirlerdeki coşkulu anlatım, Mencek Paşa'nın bu beyitlerinde adeta yaşadığı bir aşk macerasındaki hatıralarını ve bu aşk macerasına duyduğu özlemi dostane bir üslupla dile getirdiğini telmih etmektedir. Her ne kadar Cahiliye gazel geleneği gereğince şair yukarıdaki gazel beyitlerinde sevgilinin gitmesi ve sevgiliye duyulan özlem temalarını anlatıyor olsa da, ifadelerdeki coşku ve bahsedilen anlatım özellikleri, şiirin nesîb bölümüyle Mencek Paşa'nın ders arkadaşı ve dostu olan el-Ferfûrî için söylediği ana bölüm olan methiye arasındaki uyumu ortaya koymaktadır. Çünkü şair dostu için söylediği bu kasidenin nesîb bölümünde, ancak bir dosta anlatılacak bir aşk hatırasını konu etmektedir.

Mencek Paşa'nın mukaddime bölümlerindeki gazelleri hakkında söylenmesi gereken diğer bir özellik, şiirlerin nesîb bölümlerinde gazel temasının işlendiği beyit sayılarıyla ilgilidir. Şiirin ana konusuna giriş yapmak için bir mukaddime bölümü olan bu kısımlar bazen bir-iki beyit fazla veya eksik olmakla birlikte genellikle şiirin üçte biri oranındadır. Şairin mukaddime bölümündeki gazellerinden yukarıda verilen örneklerde bu durum gözlenmektedir. Ancak kimi şiirlerde nesîb bölümü, şiirin ana konusunu gölgede bırakacak derecede uzun tutulmuştur. Bu durum yine şiirin söyleniş amacıyla ilgilidir. Zira şair şiirin asıl amacını gizleyebilmek için mukaddime bölümündeki gazel temasını ağırlık vermekte ve nesîb bölümünde sözü uzatmaktadır. Mencek Paşa'nın Bülbülzâde Abdullah Efendi (1053/1643) için söylediği methiyesinin nesîb bölümü, gazel temasının uzun tutulduğu şiirlerden bir tanesidir. Söz konusu şiirin nesîb bölümü şu şekildedir[286]: (el-Kâmil)

1 مَنْ لاحْتِرَاقِ حُشَاشَةِ الْمَلْهُوفِ وَلِدَمْعِهِ السَّارِي الْهَمُوعِ الْمُوفِي

2 دَامِي اللَّوَاحِظِ فِي الرُّسُومِ مُعَذَّبٌ أَوْدَتْ بِمُهْجَتِهِ لَظَى التَّعْنِيفِ

3 غَادَرْتُهُ وَالشَّوْقُ يُنْحِلُ جِسْمَهُ كَالسَّمْهَرِيِّ أُقِيمَ بِالتَّثْقِيفِ

286 *Dîvânu Mencek Paşa*, 28. Şiir, s. 84-85.

4 أُكْفُفْ مَلاَمَكَ حَيْثُمَا احْتَكَمَ الْهَوَى يَا عَاذِلِي وَأَقِلَّ مِنْ تَعْنِيفِي

5 لَيْسَ الْمَلاَمُ بِنَافِعٍ لِأَخِي الْهَوَى دَنِفٍ عَلَى نَارِ الْجَوَى مَوْقُوفِ

6 وَلْهَانَ مَسْلُوبِ الْفُؤَادِ مُقَلَّبٍ بِيَدِ النَّوَى بَادِي الْغَرَامِ نَحِيفِ

7 هَيْهَاتَ أَنْ يَنْسَى الْمَوَاقِفَ بِالْحِمَى بَيْنَ الْجَآذِرِ وَالظِّبَاءِ الْهِيفِ

8 مِنْ كُلِّ مَائِسَةِ الْمَعَاطِفِ غَادَةٌ تَخْتَالُ بَيْنَ ذَوَابِلٍ وَسُيُوفِ

9 جَيْدَاءُ بَاهِرَةُ الْعُيُونِ كَأَنَّهَا شَمْسٌ وَلَكِنْ لَمْ تُرَعْ بِكُسُوفِ

10 فَسَقَى أَخُو جَفْنِي الْغَمَامَ مُعَرِّسًا أَحْبِبْ بِهِ مِنْ مَرْبَعٍ وَمَصِيفِ

11 قَصْرٌ يُطِلُّ عَلَى حَدِيقَةِ سُنْدُسٍ غَنَّاءَ ذَاتَ تَبَسُّمٍ وَرَفِيفِ

12 وَبِظِلِّهِ خُضْرُ الْبِطَاحِ كَأَنَّهَا حِبَرٌ تُنَمِّقُهَا يَدُ التَّفْوِيفِ

13 بَاكَرْتُهُ وَالصُّبْحُ يَنْثُرُ طَلَّهُ مُتَنَاسِقاً كَاللُّؤْلُؤِ الْمَرْصُوفِ

14 وَالرَّاحُ تُشْرِقُ مِنْ سَمَاءِ كُؤُسِهَا فِي كَفِّ مَجْدُولِ الْوِشَاحِ قَصِيفِ

15 شَادٍ إِذَا عَبَثَ الشَّمُولُ بِعِطْفِهِ حَلَّى الْمَسَامِعَ لَفْظُهُ بِشُنُوفِ

16 نَشْوَانُ يُرْسِلُ خِيفَةً مِنْ كَاشِحٍ لَحَظَاتِهِ كَالنَّاظِرِ الْمَطْرُوفِ

17 أَهْفُو إِلَيْهِ مَعَ الْعَفَافِ وَأَثْنِي وَالْوَجْدُ مِلْءُ فُؤَادِيَ الْمَشْغُوفِ

18 لَوْلاَ هَوَاهُ لَمْ أَبِتْ مُتَوَشِّحاً بِالدَّمْعِ مَطْوِيًّا عَلَى التَّسْوِيفِ

19 إِنِّي عُرِفْتُ بِهِ كَمَا عُرِفَتْ يَدَا قَاضِي قُضَاةِ الشَّامِ بِالْمَعْرُوفِ

1. "Hüzünlü kişinin kalbinin yangınına ve oluk oluk akıttığı göz yaşına kafi gelecek kimdir?"

2. "Kınamaların alevi kalbini harap etmiş bir şekilde kan ağlayan bakışları harabelerde işkence çekmektedir."

3. "Özlem onun bedenini tamir edilerek düzeltilmiş sağlam bir mızrak gibi zayıflatmışken ben onu bir başına bırakıp yola çıktım."

4. "Ey beni kınayan! Aşk hükümdar olunca kınamalarından vazgeç ve beni çok azarlama!"

5. "Karasevda hastalığına tutulmuş ve kendini aşk ateşine adamış aşkın

kardeşine, (onu) kınamak fayda vermez."

6. "Aşkı sebebiyle ne yapacağını bilemez bir halde, kalbi gasp edilmiş, (sevgiliden) uzaklığın ellerinde altüst olmuş ve bitkin bir halde kalbine acı çektiren sevdasının çöllerinde dolaşıp durur bir haldedir."

7. "Ah! Yaban sığırları ve zarif ceylanların arasındaki koruluktaki konaklamaları unutmak ne kadar da zordur!"

8. "Çalımlı çalımlı yürüyen kızlardan, ince mızrakların ve kılıçların arasında kibirlenerek dolaşan zarif bir genç kız var."

9. "(O zarif genç kız) uzun boyunlu ve büyüleyici gözleri sanki bir güneş gibi. Ama hiç güneş tutulması korkusu çekmemiş bir güneş."

10. "Şarabımın kardeşi, geceleyin konaklayarak bulutlara su dağıttı. (Konakladığımız o yer) bahar mevsimini geçirmek için ne güzel bir mekan ve ne güzel bir yazlıktır."

11. "Sık ağaçlıklı, yemyeşil, ışıltılı ve güler yüzlü ipekten bir bahçenin üzerinde yükselen bir saray."

12. "(O sarayın) gölgesinde, çizgili kumaş dokuyan elin işlediği süslü bir çizgi mürekkebi gibi olan, geniş vadilerin yeşillikleri vardır."

13. "Sabah çiğ tanelerini dizili inciler gibi ahenkli bir şekilde saçarken, oraya (o sarayın bulunduğu bahçeli konaklama yerine) erkenden gittim."

14. "Şarap, dar ve uzun örgülü şal giymiş kızın avucundaki kadehlerinin semasından parıldayarak doğuyor."

15. "O (şarap dağıtan hizmetçi kız) şarkılar söylüyor. Soğuk şarap onun omzuyla karıştığında onun sözleri kulakları küpelerle süsler."

16. "Çakırkeyf olmuş bir haldedir. Kendisine karşı düşmanlığını içinde saklayan gizli düşmanlarından korktuğu için, gözünün ucundan bakan kişi gibi bakışlarını (saklaya saklaya) gönderiyor (baygın baygın bakıyor.)"

17. "İffetle ona koşuyorum ve arzuyla dolu olan kalbim aşkla dolup taşmış bir şekilde geri dönüyorum."

18. "Onun aşkı olmasaydı böyle gözyaşlarını giyinmiş ve ertelenmişliğe bürünmüş bir halde gecelemezdim."

19. "Şam diyarının kâdı'l-kudâtının ellerinin iyilik yapmakla tanındığı gibi ben de onunla (bahsi geçen sevgiliyi) sevmekle meşhurum."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu kasidesinde nesîb bölümü 19 beyitten oluşmaktadır. Tamamı 35 beyit olan bu şiirdeki gazel teması şiirin yarısından daha fazla bir kısmı kapsamaktadır.

Muhteva olarak bu bölümde şair, klasik kaside geleneğine bağlı kalarak şiirine sevgilinin kavminden kalan harabelerle ve sevgiliye özlem temasıyla başlamış ve ilk 3 beyitte bu temayı sürdürmüştür. Devamındaki 4., 5. ve 6. beyitlerde ise bu harabelerin başında hissedilen özlem ve aşk acısı konu edilmektedir. 7. ilâ 17. beyitlerde ise hamriyyât ve tabiat tasviri temalarıyla karışık olarak hissî gazel unsurlarına yer verilmekte ve coşkulu bir anlatım kullanılmaktadır. 18. Beyitte ise şair, öncesindeki coşkulu üslup yerine 1. ve 2. beyitte kullandığı hüzünlü ve aşk ıstırabıyla acı duyduğunu ifade eden üsluba tekrar dönmektedir. Üsluptaki bu ani değişme 19. beyitle başlayan medih bölümüne geçişteki tehallus için bir hazırlık aşaması mahiyetindedir.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyitleri anlatım özellikleri bakımından da oldukça zengin bir yapı arz etmektedir. Zira hemen hemen her bir beyitte birden çok sanatlı söyleyiş bulunmaktadır. Örneğin 4. beyitte aşkı insanı elinde evirip çeviren ve onun hakkında her türlü yetkiye sahip olan bir hükümdara benzeterek الْهَوَى kelimesinde meknî istiâre, 6. beyitte sevgilinin kalbinde yer etmesini gasp etmeye benzeterek مَسْلُوب kelimesinde tebeî ve tasrihi istiâre, aşığın kalbini, sevgili tarafından gasp edilmiş bir beldeye veya bir eve benzeterek الْفُؤَاد kelimesinde meknî istiâre, sevgiliden uzakta olmayı elleri olan bir cellada veya zalim bir hükümdara benzeterek النَّوَى kelimesinde meknî istiâre, 9. beyitte sevgilinin gözlerini güneşe benzeterek الْعُيُونِ كَأَنَّهَا شَمْسٌ ifadesinde teşbîh, yine 9. beyitte لَكِنْ لَمْ تُرَعْ بِكُسُوفِ ifadesiyle sevgilinin gözlerinin her daim parlak ve canlı olmasına

dair kinâye, 11. beyitte bahçenin çimlerini ve çiçeklerini ipek bir örtüye benzeterek حَدِيقَة ile سُنْدُس kelimelerinde beliğ teşbîh ve sarayın bahçesini, kendisine gelenleri güler yüzle karşılayan bir insana benzeterek حَدِيقَة kelimesinde meknî istiâre, 14. beyitte iç gıcıklayan bir elbise giymiş hizmetçi kızın elindeki kadehin içinde kızıl renkte parıldayan şarabı, gün aydınlanırkenki haliyle gökyüzünde parıldayan güneşe benzeterek temsîlî istiâre, 15. beyitte şarap dağıtan kızın söylediği şarkıları kulakları süsleyen küpelere benzeterek شُنُوف kelimesinde tasrihi istiâre yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın bu kadar yoğun sanatlı bir üslup kullanması ve nesîb bölümünü bu denli uzun tutmasının sebebi, söz konusu şiirin ihsan elde etmek amacıyla söylediği bir methiye olmasıdır. Şair burada asıl amacını gizlemek için, memduhun cömertliğinin vurgulandığı beyitlerle ihsan elde etme kastını dile getireceği bölüm olan medih kısmından önce sözü uzatmıştır.

Dîvân'da Mencek Paşa'nın gazel şiirlerinden sonra beyit sayısı en çok olan şiir yürü şairin dinî içerikli söylediği şiirlerdir. Sıradaki başlıkta şairin başta Hz. Peygamber (sav)'in methedildiği na't şiirleri olmak üzere dinî konuları işlediği zühd-tasavvuf, munâcaat ve hikmet temalı müstakil şiirleri konu edilecektir.

2.3. DİNİ İÇERİKLİ VE HİKMET TEMALI ŞİİRLER

Din, ferdî ve toplumsal hayatı etkileyip yönlendiren en önemli kavramlardandır. Dinî algılar ve inanç sistemleri, insanlık tarihi boyunca ekonomi, siyaset, devletlerarası ilişkiler, savaşlar gibi pek çok alanda etkisini göstermiş, tarihin akışında etken rol oynamıştır. Aynı zamanda din olgusu toplumların kültürünü ve medeniyetleri şekillendiren en temel unsurlardandır. Bir toplumda görsel ve işitsel estetik anlayışının oluşması ve sistemleşmesinde o toplumun dinî inanışlarının izleri net çizgilerle görülür. Müzik, resim, mimari ve özellikle edebiyat dinî kabullerin ve dinin vazettiği erdemlerin etkisiyle şekillenmiş ve gelişmiştir. Arap toplumunda da edebiyat ve şiir, estetiğe ve insan zevkine hitap etmesinin yanı sıra ilk dönemlerden itibaren dinî motiflerle ve ahlakî kavramlarla şekillenmiştir. Cahiliye dönemi şairlerinden el-Efveh el-Evdî (570)[287], 'Alḳame b. 'Abede el-Faḥl (603)[288] ve Zuheyr b. Ebî Sulmâ (609)[289] gibi şairlerin şiirleri muhtevasındaki hikmetlerle ünlüdür[290]. Muhadram şairlerden olduğu söylenen

---

287 Tam adı Ṣalâ'e b. 'Amr b. Mâlik olan el-Efveh el-Evdî, Cahiliye şairlerindendir. Yemen'de bulunan Mezhac kabîlesinin Benû Evd kolundan olan el-Efveh el-Evdî, şairliğinin yanı sıra kavminin ileri gelenleri arasında yer alan ve savaşlarda kavminin ordusuna komutanlık eden bir şahsiyettir. Bkz. İbn Ḳuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kâhire-1423, I/217-218; el-Işfehânî, *el-Eġânî*, XII/389-392; Luvis Rızḳullah b. Yusuf b. 'Abdulmesîḥ el-Yesû'î Şeyẖo, *Kitâbu Şu'arâ'i'n-Naṣraniyye fî Şu'arâ'i'l-Câhiliyye*, Maṭba'atu'l-Âba'i'l-Murselîn el-Yesû'iyyîn, Beyrut-1890, I/70-74; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 206-207.

288 'Alḳame b. 'Abede el-Faḥl'in tam adı 'Alḳame b. 'Abede b. Nâşira b. Ḳays'tir. Benû Temîm'den olan 'Alḳame el-Faḥl, Cahiliye şairlerinin birinci tabakasındandır ve İmru'u'l-Ḳays'le çağdaştır. Bkz. İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 212-216; el-Işfehânî, *el-Eġânî*, XXI, 132-135; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire-1418/1997, 4. bs., III, 283-284; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 247.

289 Zuheyr b. Ebî Sulmâ Cahiliye şairlerinin birinci tabakasından ve Mu'allaka şairlerinin en seçkinlerindendir. Şiirlerinde üslup, kafiye, vezin ve kelime tercihi gibi hususlarda son derece titiz davranan Zuheyr'in kimi şiirleri, bazen bir yıl tek bir şiir üzerinde durması sonucu *"ḥavliyyâtu Zuheyr" (Zuheyr'in yıllıkları)* şeklinde isimlendirilmiştir. Bkz. İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 137-152; el-Işfehânî, *el-Eġânî*, X, 443-461; İbn Ḥicce Ebu'l-Meḥâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali, *Ḫızânetu'l-Edeb ve Ġâyetu'l-Ereb*, thk. 'İsâm Şakyû, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût-2004, II, 31-32; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, II, 332-336;es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luġati'l-'Arab*, Muessesetu'l-Ma'ârif, Beyrut-ty., II, 46; Muhammed Rislân Ṭahhân, *Şerḥu'l-Mu'allaḳâti'l-'Aşr*, s. 88-92, Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *DİA*, XLIV, 540-542.

290 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-Câhilî*, s. 218-219.

ama Müslüman olmadığı için yine Cahiliye dönemi şairlerden kabul edilen Umeyye b. Ebî's-Şalt'ın şiirlerinde tevhit inancının telkini, yerin ve göğün yaratılışı, melekler, hesap günü, cennet ve cehennem, zühd, semavî kitaplarda geçen Âd ve Semûd kavimlerinin âkıbetleri, tûfan olayı, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman gibi peygamber kıssaları konu edilmiştir[291]. Bu bilgileri destekler mahiyette, sahabe tarafından Umeyye'nin beyitlerinden bazıları Hz. Peygamber (sav)'e okunduğunda; آمَنَ شِعْرُهُ، وَكَفَرَ قَلْبُهُ *"Umeyye'nin şiiri iman etmiş, kalbi ise kafir olarak kalmıştır."* buyurduğu edebiyat kaynaklarında nakledilmektedir[292].

Arapların İslam diniyle tanışmaları sonucu Arap şiirinde muhteva bakımından meydana gelen değişimlerin başında şiirde dinî konulara yer verilmesi ve özellikle de Hz. Peygamber'in methedilmesi gelmektedir. *Gazel* başlığında mukaddime bölümü konu edilen Ka'b b. Zuheyr'in meşhur Kaside-i Burde'si gibi[293] Hz. Peygamber için söylenmiş methiyeler bu dönemde başlamış ve daha sonraki dönemlerde bu türde pek çok şiir söylenmiştir. Şiirde zühd kavramı ve tasavvufla ilgili unsurların konu edilmesi yine İslamî dönemle Arap şiirine giren konu başlıklarındandır. Zühd şairleri şiirlerinde dünyanın geçiciliğini, ahiret inancı, nefsin ve tamahkarlığın kötülüğü gibi konuları işlemişlerdir. Emevîler döneminde Ebu'l-Esved ed-Duelî (69/688)[294] ve Sâbiḳ b. Abdullah el-Berberî (100/718)[295],

---

291 Zülfikar Tüccar, "Ümeyye b. Ebü's-Salt", *DİA*, XLII, 304.

292 İbn Ḳudâme Ebû Muhammed Muvaffaḳuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Maḳdisî, *İṯbâtu Ṣıfeti'l-'Uluvv*, thk. Ahmed b. 'Aṭıyye b. Ali el-Ġâmidî, Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Ḥikem, Medîne-1988/1409, s. 147; eṣ-Ṣe'âlibî Ebû Manṣûr 'Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, *Lubabu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1997/1417, s. 122; Abdulkâdir el-Baġdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, I, 248-249.

293 Bkz. s. 196.

294 Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin tam adı Ẓâlim b. 'Amr b. Sufyân b. Cendel ed-Duelî el-Kinânî'dir. Tâbiînden olan Ebu'l-Esved, devrinin önde gelen fakihleri, ileri gelenleri, yöneticileri ve şairleri arasındadır. Nahiv ilminin kurucusudur. Biyografisi için bkz. Ebu'l-Berakât Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ' fî Ṭabakati'l-Udebâ'*, thk. İbrâhim Sâmerrâî, Mektebetu'l-Menâr, ez-Zerka/Ürdün-1405/1985, 3. bs., s. 19-22; Abdulkâdir el-Baġdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, I, 281-286, ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 236-237; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", *DİA*, X, 311-313.

295 Ebu Sa'îd Sâbiḳ b. Abdullah el-Berberî Emevî döneminde yaşamış, zühd şiirleriyle meşhur şairlerdendir. Emevî mevâlilerinden olan Sâbiḳ el-Berberî, el-Berber asıllı değildir. el-

Abbasîler döneminde Abdullah b. el-Mubârek (181/797)[296], Muhammed İbnu Kunâse (207/823)[297] ve Mahmud el-Verrâḳ (225/840)[298] zühd şairlerinin önde gelen isimlerindendir[299]. Dinî şiirin diğer bir konu başlığı munâcât şiirleridir. Allah'a yakarma, günahlar sebebiyle tevbe etme, cennet ve mağfiret isteme, Allah'ın gazabından ve cehennemden sakınma gibi unsurların işlendiği munâcât şiirleri her ne kadar zühd şiirlerinin bir alt başlığı mahiyetinde olsa da, munâcât türünde söylenmiş şiirlerin azımsanmayacak kadar çok olması sebebiyle müstakil bir dinî şiir başlığı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Abbasi dönemi şairlerinden Ebû Nuvâs (198/814)[300], Ebu'l-'Atâhiye (211/826)[301] ve el-Eṣma'î (216/831)[302]

Berberî onun lakabıdır. Biyografisi için bkz. eṣ-Ṣafedî Ṣalâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdillâh, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnavût, Turkî Mustafa, Dâru İḥyâi Turâṣi'l-'Arabî, Beyrut-1420/200, XV, 44-45; Abdulkâdir el-Baġdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, IX, 532-533; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 69; Bedr Ḍayf, *Şi'ru Sâbiḳ b. 'Abdillah el-Berberî*, Dâru'l-Vefâ li-Dunyâ eṭ-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, İskenderiye-2004, s. 13-27.

296 Tebeu't-tâbiînin ileri gelenlerinden olan Ebu Abdurrahman Abdullah b. el-Mubârek b. Vâḍıḥ el-Ḥanẓalî et-Temîmî el-Mervezî, muhaddis, zahit ve fakihtir. Ömrünün neredeyse tamamı ilim, cihat ve ticaret için yaptığı yolculuklarda geçmiştir. Özellikle hadis alanında zühd ve rekâike dair kıymetli eserleri bulunmaktadır. Aynı zamanda devrinin önde gelen şairlerinden olan İbnu'l-Mubârek'in şiirleri daha çok zühde, cihada, din büyüklerinin methine dair söylenmiş şiirlerdir. Biyografisi için bkz. ez-Zehebi Şemsuddin Ebu 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnavut, Hüseyin el-Esed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut-1985/1405, 3. bs., VIII, 378-421; eṣ-Ṣafedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XVII, 225-226; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 115; Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, 122-124.

297 Muhammed b. Abdullah b. Abdula'lâ el-Mâzinî el-Esedî Abbasi dönemi şairlerindendir. Babasının lakabı olan Kunâse sebebiyle İbn Kunâse künyesiyle meşhurdur. Söylediği şiirlerde medih ve hicâ temalarını tercih etmeyen Abdullah İbn Kunâse meşhur sofî İbrahim b. Edhem'in kız kardeşinin oğludur. Biyografisi için bkz. Ebu'l-Hasen Cemaluddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnu'l-Ḳıfṭi, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut-1424, III, 159-161; eṣ-Ṣafedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, IV, 266-267; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221.

298 Mahmud b. Hasan el-Verrâḳ, söylediği şiirler daha çok mev'ize ve hikmet temalı olan Abbasî şairlerindendir. Meşhur mutasavvıf ve muhaddis İbn Ebi'd-Dunyâ Mahmud el-Verrâḳ'ın şiirlerini eserlerinde rivayet etmiştir. Biyografisi için bkz. Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muhammed b. Cafer İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakâtu'ş-Şu'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Dârü'l-Maârif, Kahire-1976, 3. bs., s. 366-367; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 167.

299 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-İslâmî*, s. 369-376; *el-'Aṣru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 399-413.

300 Ebû Nuvâs'ın tam adı el-Hasen b. Hânî' b. 'Abdilevvel b. Ṣabbâḥ el-Ḥıkemî'dir. Abbasi dönemi şairlerinden olan Ebû Nuvâs, dildeki derin bilgisi ve fasih bir üsluba sahip olmasıyla tanınmıştır: Edebiyat kaynaklarında Ebû Nuvâs'ın muvelledûn dönemi şairleri arasındaki konumunun, İmru'u'l-Kays'ın klasik dönem şairleri arasındaki konumuyla eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Biyografisi için bkz. İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakâtu'ş-Şu'arâ*, s. 193-217; el-Enbâri, *Nuzhetu'l-Elibbâ'*, s. 65-69; İbn Ḫallikân Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zemân*, thk. İhsan 'Abbâs, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1900, II, 95-104; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 225.

gibi şairlerin munâcât şiirleri meşhur dinî şiirlerdendir. Memluklar dönemiyle başlayan ve Osmanlıların hakimiyetiyle devam eden dönemin Arap şiirinde ise önceki dönemlerden tevarüs eden birikim kullanılarak şairler tarafından zühd, hikmet, münâcât ve Hz. Peygamber (sav)'i methetme temalı şiirler söylenmiştir. Özellikle tasavvuf esaslarını konu alan şiirleriyle İbnu'l-Fârid (577/1181), Muḥyiddîn İbn 'Arabî (638/1240) ve 'Afîfuddîn et-Tilmisânî (690/1291)[303], Hz. Peygamber (sav) için söyledikleri methiyeleriyle İbn Nubâte el-Mısrî (768/1366), Ebû Abdillâh Şerefuddîn el-Bûṣîrî (696/1296) ve Ṣafiyyuddîn el-Ḥillî (749/1348) gibi şairler[304] bu dönemdeki dinî şiir söyleyen şairlerdendir. Mencek Paşa da Arap şiirinde bulunan dinî şiir geleneğini kimi şiirlerinde uygulayarak dinî içerikli şiirler söylemiştir.

Mencek Paşa'nın dinî konulu şiirlerini aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde tasnif etmek mümkündür:

	Dinî Şiir Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Na't (Hz. Peygamber (sav)'i Medih)	2	4	6 şiir
2	Zühd ve Tasavvuf	1	24	25 şiir
3	Munâcât	3	20	23 şiir
4	Hikmet	-	21	21 şiir
	TOPLAM	**6**	**69**	**75 şiir**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın dinî şiirleri genellikle

---

301 Ebu'l-'Atâhiye İsmail b. el-Kâsım b. Suveyd el-'Aynî el-'Anezî muvelledûn döneminin birinci tabakasından olan şairlerdendir. Çok şiir söylemesiyle tanınan Ebu'l-'Atâhiye'nin bir günde 100 ilâ 150 beyit şiir söyleyebildiği kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Döneminde bilinen türlerin hemen hemen tamamında şiir söyleyen Ebu'l-'Atâhiye, çoğunlukla zühd ve medih temalı şiirler söylemiştir. Biyografisi için bkz. İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakâtu'ş-Şu'arâ*, s. 227-234; İbn Ḫallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 219-226; ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII, 333-335; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 321.

302 el-Eṣma'î'nin tam adı Ebû Sa'îd 'Abdulmelik b. Ḳureyb b. Ali b. Eṣma' el-Bâhilî'dir. Büyük dedesi Eṣma'a nisbet edilerek el-Eṣma'î lakabıyla tanınmıştır. Ömrü boyunca bâdiyelerde yolculuklar yapmış ve pek çok şiir ve haberi rivayet etmiştir. el-Eṣma'î'nin şiire olan merakı ve şiir ezberlemeye olan düşkünlüğü sebebiyle, Abbasi halifesi Harun er-Reşîd'in ona شيطان الشعر (şiir şeytanı) lakabını verdiği ve ezberinde 10.000 beyit şiir olduğu nakledilmektedir. Biyografisi için bkz. ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII, 232; eṣ-Ṣafedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, IXX, 126-130; Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, I, 403; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 162.

303 Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 244-258.

304 Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 265-279.

mukatta'alardan oluşmaktadır. Şairin dinî şiirlerini bu tablodaki tasnife göre müstakil başlıklarda ele almak konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

2.3.1. Na't (Hz. Peygamber (sav)'i Medih)

Hz. Peygamber (sav) için söylenmiş methiyelere Türk şiiri geleneğinde naat adı verilmektedir[305]. Türk edebiyatında esmâ-i nebi, sîre, mevlîd, mi'racnâme, mu'cizât-ı nebi, hilye, kırk hadis gibi türler arasında örnekleri en bol ve yaygın olan na't, m. XI. yüzyıldan itibaren Türklerin yaşadığı hemen bütün bölgelerde yazılmış, günümüze kadar da kuvvetli bir gelenek halinde devam etmiştir[306]. Ayrıca Türk edebiyatındaki bir başka gelenek de mensur eserlerde müelliflerin *"besmele, hamdele ve salvele"*yle eserlerine başlamasına paralel olarak, şiir dîvânlarının teşekkülünde ilk şiir tevhîd, ikinci şiir münâcât ve üçüncü şiir de na't temalı şiirlerden seçilerek dîvânlara başlanmasıdır[307]. Gerek Osmanlı eğitim sisteminde yetişmiş ve gerek Arap şiir geleneğini tevarüs etmiş bir şair olarak Mencek Paşa'nın şiirlerinde, yukarıda konu edilen Arap edebiyatındaki dinî şiir teması ve yine bu başlıkta açıklanan Türk edebiyatındaki na't şiiri geleneklerinin izleri net olarak görülmektedir. Zira şair selefleri olan diğer şairler gibi Hz. Peygamber (sav)'i methettiği na't şiirleri söylemiştir. Ayrıca dîvândaki şiir sıralamasında 1. şiir tevhîd, 2. şiir münâca'at ve 3. şiir na't olmak üzere, Faḍlullâh el-Muḥibbî ilk üç şiiri, Mencek Paşa'nın dinî şiirlerinden olacak şekilde düzenlemiştir.

Mencek Paşa'nın dîvânında; dördü mukata'a, biri kaside, diğeri ise muvaşşaha olmak üzere altı na'tı bulunmaktadır. Aşağıdaki şiir dîvânda 3. sırada yer alan şairin na't temalı söylediği muvaşşahadır[308]: (el-Basît)

1 العَبْدُ عَبْدُكَ يَا مَـــنْ أَنْـــتَ سَـــيِّدُهُ وَلَيْسَ غَيْرُكَ فِي الْأَوْصَابِ يُنْجِدُهُ

أَنْتَ الَّذِي لِسَـــبِيلِ الْخَيْـــرِ تُرشِـــدُهُ مَالِي سَوَاكَ رَسُولَ اللهِ أَقْصِدُهُ

---

305 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara-2004, s. 251.
306 Emine Yeniterzi, "Na't, Türk Edebiyatı", *DİA*, İst.-2006, XXXII, 436.
307 İbrahim Şener, Alim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İst.-2003, s.133.
308 *Dîvânu Mencek Paşa*, 3. Şiir, s. 44-45.

وَمِنْ جَنَابِكَ فِي الدَّارَيْنِ مُلْتَمَسِي

2 لاَ أَســـتَعِينُ بِأَنْصَـــارٍ وَلاَ عَـــدَدِ وَلاَ بِجَاهٍ وَلاَ مَالٍ وَلاَ وَلَدِ

بَلْ أَنْتَ أَنْتَ الرَّجَا يَا خَيْـــرَ مُعْتَمَـــدِ لَوْلاَكَ مَا خُلِقَتْ رُوحِي وَلاَ جَسَدِي

وَلاَ حَيَاتِي وَلاَ نَفْسِي وَلاَ نَفَسِي

3 أَنْتَ الَّذِي حَازَ رَايَاتِ الْعُلَى وَعَلَـــى مَتْنِ الْبُرَاقِ إِلَى السَّبْعِ الطِّبَاقِ عَلاَ

مَا خَابَ قَاصِدُكَ الرَّاجِي وَلاَ خَجِـــلاَ حَطَطْتُ رَحْلَ رَجَائِي فِي ذُرَاكَ فَلاَ

تَجْعَلْ رَجَائِي بِمَرْدُودٍ وَمُنْعَكَسِ

4 أَشْكُو إِلَيْكَ تَبَارِيحـــاً وَفَـــرْطَ أَسًـــى مِنِ اعْتِلاَلِ ذُنُوبٍ حَارَ فِيهِ إِسَا

أَدْرِكْ بِلُطْفِكَ إِنَّ الصَّبْرَ قَـــدْ دُرِسَـــا وَأَمْطِرْ عَلَيَّ سَحَابًا مِنْ نَدَاكَ عَسَى

يَخْضَرُّ مِنْ رَوْضِ حَظِّي جَانِبَ الْيَبَسِ

5 آلَ النَّبِيِّ خُذُوا لِـــي عِنْـــدَ جَـــدِّكُمُ مَكَانَةً أَحْتَمِي فِيهَا بِجَدِّكُمُ

قَدْ لَذَّ لِيَ الشِّكْرُ فِي أَوْصَافِ مَجْدِكُمُ أَوَدُّ عِنْدَ ادِّكَارِي خَيْرَ حَمْدِكُمُ

عَنْ ذَلِكَ النُّطْقِ لَوْ عُوِّضْتُ بِالْخَرَسِ

1. "Bu köle senin kölendir, sense onun efendisisin. Hastalık/yorgunluk anlarında senden başka onun elinden tutacak kimsesi yoktur."

"İyilik yollarına onu (köleni) yönlendiren sensin. Ey Allah'ın elçisi! Senden başka isteyip yöneleceğim kimse yoktur."

"Her iki alemde de sadece senden isterim."

2. "Ne yardımcılardan ne de çokluktan (çevremdeki adamlarımın çokluğundan) medet umarım. Ne maldan, ne makamdan ne de evlattan…"

"Ümit beslediğim tek kişi sensin sen, ey kendisine güvenilen kişilerin en hayırlısı! Sen olmasaydın ne ruhum ne de bedenim yaratılırdı."

"Ne hayatım, ne kendim ne de nefesim… (yaratılırdı.)"

3. "Yüceliğin sancaklarını eline alan ve Burâk'ın sırtında yedi kat göğün de üstüne yücelen sensin."

"Ümit ederek sana yönelen kişinin ne umudu boşa gider, ne de o utanır. Umudun eğerini senin zirvelerinde çözüp yere koydum.

"Umudumu reddedip geri çevirme!"

4. "Doktorların bile hayrete düştüğü (tedavi etmekten aciz kaldıkları) günahların hastalığından gelen zorlukları ve üzüntünün çokluğunu sana şikayet ediyorum."

"Lütfunla/ikramınla yetiş (imdadıma)! Sabır bitip tükendi. Senin kırağının bulutlarını üzerime yağdır. Belki (bu sayede) bahtımın bahçesi bu solmuşluktan kurtulup (yeniden) yeşerir."

5. "Ey Peygamber'in (sav) neslinden gelenler! Bana da dedenizin yanında bir yer ayırın da orada dedenizle korunayım."

"Sizin anlatarak (size ve sizi bize bağışladığı için Allah'a) şükretmek bana tatlı geldi. Her ne kadar bunun (sizi bu denli güzel bir şekilde övmenin) yerine bana tatlık/dilsizlik verilmiş olsa da, dilime bir şeyi vird edineceksem bunun (bu virdin) sizin en güzel şekilde övülmeniz olmasını isterim."

Yukarıdaki şiir yapı itibariyle bir muvaşşahadır. Şair 2. Kuflde tasavvufta meşhur olan *nûr-i muhammedî* kavramına ve *levlâke* hadisine telmih yapmaktadır[309]. Ayrıca 1. kufl ve 5. kuflde de görüldüğü gibi şiirde son derece mütevazi bir anlatımın kullanıldığı dikkat çekmektedir. Şair bu bölümlerde Hz. Peygamber (sav)'in şahsından ve ailesinden istimdat etmekte ve bu mütevazi anlatımla Hz. Peygamber (sav)'i ve ehl-i beytini methetmektedir. Mencek Paşa'nın Hz. Peygamber (sav)'e hürmet gösterme amacına yönelik bu mütevazi üslup diğer na't şiirlerinde de belirgindir. Aşağıda verilen mukatta'ada aynı üslubu görmek mümkündür[310]: (el-Basîṭ)

---

309 Nur-i Muhammedî anlayışı, ezelde mahlûkat yaratılmadan önce ilk olarak Hz. Peygamber (sav)'in ruhunun yaratıldığı ve diğer tüm mahlûkatın onun nurundan halk edildiğine dair tasavvuf disiplininin bir tasavvurudur. Bu tasavvura temel olarak da لولاك لما خلقت الأفلاك *"(Ey Muhammed!) Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım."* şeklinde yukarıda bahsi geçen bir kudsî hadis tasavvuf kaynaklarında rivayet edilmektedir. Söz konusu hadis için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yay., Ankara-2000, s. 121-123. Ayrıca Nûr-i Muhammedî anlayışı için bkz. Mehmet Demirci, *Nûr-i Muhammedî*, Nefes Yay., İstanbul-2013.

310 *Dîvânu Mencek Paşa*, 391. Şiir, s. 410.

1 يَا أَكْرَمَ الرُّسْلِ يَا مَنْ لَيْسَ يُشْبِهُهُ فِي الْخَلْقِ وَالْخُلْقِ مَخْلُوقٌ مِنَ الْبَشَرِ

2 إِلَى حِمَاكَ وَفَدْنَا حَامِلِينَ عَلَى ظُهُورِنَا وِقْرَ آثَامٍ عَلَى كِبَرِ

3 شَفَاعَةٌ مِنْكَ نَرْجُوهَا وَنَسْأَلُهَا إِنْ لَمْ تُجِرْنَا مِنَ الْأَهْوَالِ مَنْ يُجِرِ

1. "Ey rasullerin en şereflisi! Ey beşeriyetten yaratılmışlar içerisinde yaratılış ve ahlak bakımından benzeri olmayan!"

2. "İlerlemiş yaşımıza rağmen günahların ağır yükünü sırtlarımızda taşıyarak senin sığınağına geldik."

3. "Senden gelecek bir şefaati ümit ediyor ve senin şefaatin bizi korkulardan koruyup bize sığınak olmazsa ondan (yine senin şefaatinden) bizi koruyacak birini istiyoruz."

2. beyitteki عَلَى كِبَرِ *"İlerlemiş yaşımıza rağmen"* ifadesinden, şairin bu mukatta'ayı ömrünün sonlarına doğru söylediği anlaşılmaktadır. 3. beyitte görüldüğü gibi Mencek Paşa bu na'tında da Hz. Peygamber (sav)'den istimdat etmektedir. Şairin aşağıdaki mukatta'asında aynı anlatım metodu daha belirgin olarak görülmektedir[311]: (eṭ-Ṭavîl)

1 إِلَيْكَ رَسُولَ اللهِ وَجَّهْتُ وُجْهَتِي لِأَنَّكَ أَنْتَ الْمُنْعِمُ الْمُتَفَضِّلُ

2 وَلَا نَصْرَ إِلاَّ مِنْ جَنَابِكَ يُرْتَجَى وَلَا غَيْثَ إِلاَّ مِنْ يَمِينِكَ يَهْطُلُ

1. "Ya Rasulallah! Yönümü senden yana çevirdim. Çünkü nimet veren ve ihsanda bulunan sensin, sen!"

2. "Yardım ancak senin zâtı âlinden beklenir ve yağacak tek yağmur senin sağ elindendir."

Yukarıdaki şiiri el-Muḥibbî, Mencek Paşa'nın dini konulara ve nasihate dair yazdığı rubâ'iyyâtlarına örnek olarak nakletmektedir[312]. Şiirin mefhumundan anlaşılan ise, şairin bu şiirini Hz. Peygamber (sav)'i medih amacıyla söylediğidir. Mencek Paşa her iki beyitte de Hz. Peygamber (sav)'in şahsıyla tevessül etmektedir. Bu bakımdan şiir hem na't hem de münacat temalıdır.

---

311 *Dîvânu Mencek Paşa*, 346. Şiir, s. 382.

312 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 420.

Mencek Paşa'nın yukarıda örnek olarak verilen üç na'tında da Hz. Peygamber (sav)'i methetmenin yanı sıra şairin Hz. Peygamber (sav)'in şahsından istimdat ettiği görülmektedir. Bu temanın işlenişinde şairin kullandığı mütevazi üslup dikkat çekicidir. Özellikle son örnekte de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın na't şiiriyle amacının Hz. Peygamber (sav)'in şefaatini istemek olduğu açıktır. Bu sebeple şair na't şiirlerinde, söylediği diğer şiirlerine nazaran sade bir dil kullanmaya daha çok dikkat etmektedir. Yukarıdaki örnekler bu açıdan incelendiğinde Mencek Paşa'nın na'tlarını dua ve niyaz edasıyla söylediği, şiirlerde kullanılan sanatlı söyleyişlerin bu niyaz ve yakarma üslubuyla uyumlu bir şekilde zorlamalardan uzak sade anlatımlar olduğu görülecektir.

2.3.2. Zühd ve Tasavvuf

Mencek Paşa'nın zühdü ve tasavvufî konuları işleyen şiirleri olarak Dîvân'da 10 beyitlik bir kaside ve beyit sayıları farklı olan 24 mukatta'a bulunmaktadır. Şair bu tür şiirlerinde Allah'a yönelip yakarma, günahlardan tövbe, Allah'ı zikretme, kadere rıza gösterip kanaatkar olma, dünya hayatına tamah etmeme, nefsin ve nefsânî emellerin kötülüğü gibi unsurlara yer vermektedir. Bu başlıkta ilk olarak Dîvân'ın 1. şiiri olan aşağıdaki kaside örnek olarak incelenecektir[313]: (el-Hafîf)

1 أَصبَحَ الْمُلْكُ لِلَّذِي فَطَرَ الخَلْقَ بِتَقْدِيرِهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

2 غَافِرِ الذَّنْبِ لِلْمُسِيءِ بِعَفوٍ قَابِلِ التَّوْبِ ذِي الْعَطَاءِ الْعَمِيمِ

3 مُرْسِلِ الْمُصْطَفَى الْبَشِيرِ إِلَيْنَا رَحْمَةً مِنْهُ بِالْكَلَامِ القَدِيمِ

4 رَبَّنَا رَبَّنَا إِلَيْكَ أَنَبْنَا فَأَجِرْنَا مِنْ حَرِّ نَارِ الْجَحِيمِ

5 وَاكْفِنَا شَرَّ مَا نَخَافُ بِلُطْفٍ يَا عَظِيماً يُرجَى لِكُلِّ عَظِيمِ

6 وَتَقَبَّلْ أَعْمَالَنَا وَاعْفُ عَنَّا وَأَنِلْنَا دُخُولَ دَارِ النَّعِيمِ

7 بِنَبِيٍّ بَعَثْتَهُ فَهَدَانَا لِصِرَاطٍ مِنَ الْهُدَى مُسْتَقِيمِ

8 وَبِمَنْ نَحْنُ فِي حِمَاهُ مَدَى أَحِيهِ يَحيَى الْحَصُورِ الْكَرِيمِ

313 *Dîvânu Mencek Paşa*, 1. Şiir, s. 41.

9 أَدْرِكْ أَدْرِكْ قَوْمًا أَتَوْا بِافْتِقَارٍ وَانْكِسَارً وَمَدْمَعٍ مَسْجُومِ

10 شَهِدَتْ أَرْوَاحُهُمْ أَنَّكَ اللهُ وَجَاءُوا بِكُلِّ قَلْبٍ سَلِيمِ

1. "Her şeyin yetkisi ve hâkimiyeti bütün mahlûkatı kendi takdiriyle yaratan, çok şerefli ve her şeyi en iyi şekilde bilene (Allah'a) aittir"

2. "Günahkârın günahını affeden, tövbe edenin tövbesini kabul eden, herkesi kuşatan ihsanın sahibidir."

3. "Müjdeleyen Mustafa'yı ezeli kelam ile bize rahmet olarak gönderendir."

4. "Rabbimiz! Tövbe edip sana yöneldik. Bizi cehennem ateşinin sıcaklığından koru."

5. "Ey her şeyin umudu olan yüce (Allah)! Bize merhamet et de bizi korktuğumuz şeylerin kötülüklerinden koru.

6. "Amellerimizi kabul et ve bizi affet. Nimetler yurduna (cennete) girebilmeyi bize nasip et."

7. "Senin gönderdiğin ve bizi hidayetin dosdoğru yoluna ileten peygamber hürmetine..."

8. "Zaman (dünya hayatı) boyunca koruluğunda bulunduğumuz ve kardeşi, iffetli ve şerefli Yahya olan o kişinin hürmetine..."

9. "Muhtaç bir halde, kalbi kırık ve ağlayan gözlerle gelmiş şu toplumun imdadına yetiş."

10. "Onların ruhları senin Allah olduğuna şehadet etmiş ve bütün içtenlikleriyle (senin kapına) gelmişlerdir."

Şair şiirin 1. ve 10. beyitlerde görüldüğü üzere tevhidi konu etmektedir. Bu beyitlerle birlikte 3. beyitte Hz. Peygamber (sav)'in konu edilmesiyle şair adeta nazımla kelime-i şahadeti şiirle dile getirmektedir. 2. ve 4. beyitlerde ise tövbe unsuru üzerinde durmaktadır. Şiirin diğer beyitlerinde ise son derece sade bir anlatımla Allah'a yakarış ve dua dillendirilmiştir.

Yukarıdaki 10 beyitlik şiirden farklı olarak, Mencek Paşa'nın zühd, tasavvuf ve farklı dinî nasihatleri konu edindiği mukatta'alarında daha kısa ve daha net ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için söz konusu

mukatta'alardan bazıları burada örnek olarak zikredilecektir.

Mencek Paşa aşağıdaki mukatta'ada dilin devamlı Allah'ı zikretmekle meşgul olması gerektiğini konu etmektedir[314]: (el-Muctes̱)

1 فِي كُلِّ حِينٍ إِذَا مَا أَرَدْتُ نُطْقاً يَقِينَا

2 جَوَانِحِي لِلسَانِي تَقُولُ لله فِينَا

1. "Kesinlikle inanarak konuşmayı her istediğimde..."

2. "Azalarım dilime: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork." der."

Mencek Paşa'nın bu şiirini el-Muḥibbî, şairin dini konulara ve nasihate dair yazdığı rubâ'iyyâtlarına örnek olarak nakletmektedir[315]. Ayrıca bu mukatta'ada Fussilet suresinde yer alan, kıyamet günü insanın her bir uzvunun kendi aleyhinde şahitlik yapacağını bildiren ayetlere telmih yapılmaktadır[316].

Yukarıda verilen örneğin bir benzeri, yine el-Muḥibbî'nin Mencek Paşa'nın dini konulara ve nasihate dair yazdığı rubâ'iyyâtlarına örnek olarak naklettiği[317], aşağıda beyitleri verilen mukatta'adır[318]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَزَوَّدْ فَخَيْرُ الزَّادِ مَا كَانَ بَاقِياً وَخَلِّي الْأَمَانِي الْمُسْفِرَاتِ عَنِ الْكَرْبِ

2 يَسَارُ اللَّيَالِي مِنْكَ فِي الْأَخْذِ لَمْ تَزَلْ بِأَسْرَعَ مِنْ يُمْنَاكَ فِي طَلَبِ الْكَسْبِ

1. "Azık topla ve (bil ki) azıkların en hayırlısı kalıcı olan azıktır. Dertleri

---

314 *Dîvânu Mencek Paşa*, 279. Şiir, s. 349.

315 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 419

316 Bahsi geçen ayetler şu şekildedir:

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿﴾ حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلاَ أَبْصَارُكُمْ وَلاَ جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنتُمْ أَنَّ اللَّهَ لاَيَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿﴾

"Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz." Fussilet Suresi, 41/19-23.

317 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 420.

318 *Dîvânu Mencek Paşa*, 319. Şiir, s. 369.

doğuran beklentileri terk et!"

2. "Elindekini almada gecelerin sol eli, kazanma isteğindeki senin sağ elinden hep daha hızlıdır."

Dünyalık olana tamahkâr olmamak ve geçici olan dünya azığını değil de baki olan âhiret azığı biriktirmenin konu edildiği bu mukatta'ada Bakara suresindeki takva azığının daha hayırlı olduğunu işleyen ayetten iktibas yapılmaktadır[319].

Mencek Paşa aşağıda verilen 3 beyitlik mukatta'ada kanaat ve kadere rıza göstermenin gerekliliğini, nefsin tamahkârlığını ve sabırsızlığını konu etmektedir[320]. (Meczû'u'l-Kâmil)

1 قَنَعًا بِمَا قَسَمَ الْإِلَـــهُ وَمَا بِهِ قَدْ أَحْسَنَا

2 طَمَعُ النُّفُوسِ فَظِيعَةٌ لِلنَّـــائِبَـــاتِ وَأَلْـــعَنَـــا

3 قَالَ النَّبِيُّ الْمُصْطَفَى أَغْنَى الْغِنَى تَرْكُ الْمُنَا

1. "Allah'ın (nimetlerden) paylaştırdıklarına ve güzelce yaptığı şeylere kanaat göstererek (şunu söylüyorum:)..."

2. "Nefislerin tamahkârlığı çok çirkindir ve sıkıntılara da en çok (nefisler) lanet eder."

3. "Seçilmiş Peygamber: "En büyük zenginlik arzuları terk etmektir." buyurmuştur."

Şair 1. beyitte Allah'ın kendisi için takdir ettiği rızka rıza gösterdiğini, 2. beyitte bu takdire karşı gelmenin nefsin tamahkârlığı olduğunu belirttikten sonra son beyitte hadis olarak أَشْرَفُ الْغِنَى تَرْكُ الْمُنَى şeklinde bir sözü nakletmekte, birinci şatırda da قال النبي المصطفى diyerek hadisi iktibas üslubuyla aktarmaktadır. Bu

---

319 İlgili ayet şu şekildedir:
الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴿﴾
"Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının." Bakara Suresi, 2/197.

320 *Dîvânu Mencek Paşa*, 196. Şiir, s. 291.

rivayet muteber hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Bazı kaynaklar söz konusu rivayeti hadis değil de hikmet olarak nakletmekte[321], Şia kaynaklarında ise bu rivayet Hz. Ali'ye nispet edilmektedir[322].

Aşağıda beyitleri verilen mukatta'ada şair saat tasviri üzerinden insanın fani oluşunu işlemektedir[323]. (el-Basîṭ)

1 وَسَاعَةٍ بِلِسَانِ الْحَالِ قَائِلَةٍ لَمَّا تَمَثَّلَ فِي أَجْزَائِهَا الْفَلَكُ

2 اَلنَّاسُ تَحْسِبُ سَاعَاتِي وَمَا عَلِمُوا بِأَنَّ أَعْمَارَهُمْ تَمْضِي وَمَا مَلَكُوا

1. "Parçalarında felek belirince lisân-ı hâl ile şöyle diyen bir saate yemin olsun:"

2. "İnsanlar, ömürlerinin ve sahip olduklarının geçip gittiğini bilmez bir halde, saatlerimi hesaplar durur."

Mencek Paşa aşağıdaki mukatta'asında insanın dünyadaki hiçliğini konu etmektedir[324]: (el-Vâfir)

1 فَمَا اسْمِي فِي الْوُجُودِ وَمَا اعْتِبَارِي وَمَا قَدْرِي يَكُونُ وَمَا مَحَلِّي

2 أَقَلُّ مِنَ الْأَقَلِّ إِذَا اخْتَبَرْتُمْ وُجُودِي بَلْ أَذُلُّ مِنَ الْأَذَلِّ

1. "Varlık aleminde ne adım ne de saygınlığım var. Ne kıymetim ne de yerim var."

2. "Sınayıp denerseniz (göreceksiniz): benim varlığım en azdan daha az, hatta en hakirden daha hakirdir."

Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri aktarılan beş mukatta'ası incelendiğinde kimi zaman şairin kendi şahsı üzerinden, kimi zaman da doğrudan muhataba yönelik dinî telkin ve nasihatlerde bulunduğu görülmektedir. Şair dil olarak çok sade bir dil kullanmış, hemen hemen hiçbir söz sanatına yer vermemiştir. Söz

---

321 Bkz. el-Kâdî 'İyâḍ Ebu'l-Faḍl 'İyaḍ b. Musa el-Yaḥsûbî, *Tertîbu'l-Medârik ve Taḳrîbu'l-Mesâlik*, thk. Abdulkâdir eş-Şaḥrâvî, Maṭba'atu Faḍâle, el-Muhammediyye/el-Mağrib-1970, IV, 347; İbn Ferhûn Ebu'l-Vefâ Burhanuddîn İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *ed-Dîbâcu'l-Muẕheb fî Ma'rifeti A'yâni 'Ulemâi'l-Meẕheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Dâru't-Turâs, Kahire-1972, II, 69; el-İbşîhî, *el-Mustaṭraf*, s. 34.

322 Bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ṭâlib el-Ḳureşî, *Nehcu'l-Belâġa Ḥutabu'l-İmâm 'Ali*, thk. Muhammed 'Abduh, Dâru'ẕ-Ẕeḥâir, Kum/İran-1412, IV, 10.

323 *Dîvânu Mencek Paşa*, 327. Şiir, s. 373.

324 *Dîvânu Mencek Paşa*, 345. Şiir, s. 382.

konusu dinî nasihatler Kur'ân-ı Kerîm'den ayetlerle ve şairin hadis olarak aktardığı ifadelerle temellendirilmiştir. İlgili şiirlerden hareketle şairin, yaşadığı Osmanlı toplumunun kültürüyle uyumlu olarak tasavvufî bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle örnek olarak verilen son mukatta'ada şairin kendi varlığını yok saymasının temelinde, m. XII. yy.'da Dimeşk'ta ikamet etmiş Şeyh-i Ekber lakabıyla tanınmış meşhur mutasavvıf Muḥyiddîn b. 'Arabî'nin sistemleştirdiği *vahdet-i vücût* düşüncesinin[325] izleri görülmektedir.

Mencek Paşa'nın munâcât şiirleri de yukarıda örnekleri verilen zühd ve tasavvuf şiirlerinin devamı niteliğindedir. Ancak, her ne kadar zühd ve tasavvuf şiirleriyle büyük ölçüde benzerlik gösterse de, kendine has üslubu ve kimi farklılıklar sebebiyle şairin munâcât şiirlerinin özel bir başlıkta incelenmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.3. Munâcât

Dîvân'da, Mencek Paşa'nın munâcât şiiri olarak değerlendirilecek 3 kaside ve 21 mukatta'a olmak üzere toplam 24 şiir bulunmaktadır. Bu başlıkta şairin munâcât şiirlerinden ilk olarak Dîvân'da ikinci sırada yer alan 15 beyitlik bir kaside örnek olarak incelenecektir. Söz konusu kaside şu şekildedir[326]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1	مِـــنْ أَيِّ مَـــوْلَى أَرْتَجِـــي	وَلِأَيِّ بَابٍ أَلْتَجِي	
2	وَاللهُ حَـــــــــــيٌّ رازِقٌ	يُعْطِي الْجَزِيلَ الْمُرْتَجِي	
3	رَبٌّ جَـــوَادٌ لَـــمْ يَـــزَلْ	مِنْ كُلِّ ضَيْقٍ مَخْرَجِي	
4	إِنْ رُحْـــتُ أَرْجُـــو غَيْـــرَهُ	خَابَ الرَّوَاحُ مَعَ الْمَجِي	
5	يَا عِيْسَ آمَـــالِي اقْصِـــدِي	بَابَ الْكَرِيمِ وَعَرِّجِي	
6	وَضَـــعِي رِحَالَـــكِ وَارْتَعِـــي	فَإِلَامَ حَمْلُ الْمُزْعِجِ	

325 Vahdet-i vücût, en genel anlamıyla tüm mevcûdâtın sadece Allah'ın zatı olmak üzere tek bir varlık olduğu şeklindeki tasavvufî düşüncenin adıdır. Geniş bilgi için bkz. Dâvûd el-Kayserî, *Vahdet-i Vücûd Felsefesi (Felsefî ve Tsavvufî Risâleler)*, çev. Mehmet Bayrakdar, İFAV Yay., İstanbul-2012, s. 55-66; İsmail Fennî Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, der., Mustafa Kara, İnsan Yay., 2. bs., İst.-2008.

326 *Dîvânu Mencek Paşa*, 2. Şiir, s. 42-43.

7 وَتَوَسَّـــــلِي بِمُحَمَّـــــدٍ وَبِآلِهِ كَيْ تَنْتَجِي

8 اَلْهَاشِـــمِيِّ الْمُصْـــطَفَى صُبْحِ الْهُدَى الْمُتَبَلِّجِ

9 وَبِشَـــيْبَةِ الصِّـــدِّيقِ صَـــا حِبِ كُلِّ فَضْلٍ أَبْهَجِ

10 وَالسَّـــيِّدِ الْفَـــارُوقِ مَـــنْ بِسِوَى الْهُدَى لَمْ يَلْهَجِ

11 وَبِصِـــنْوِهِ عُثْمَـــانَ ذِي النُّـــ ـــنُورَيْنِ أَقْوَمَ مَنْهَجِ

12 وَعَلِـــيِّ الْكَـــرَّارِ فَـــا تِحِ كُلِّ بَابٍ مُرْتَجِ

13 وَبَقِيَّـــةُ الصِّـــحْبِ الْكِـــرَا مِ أُولِي الثَّنَا الْمُتَأَرِّجِ

14 هُـــمْ أَبْحُـــرُ الْفَضْـــلِ الَّذِيـــ ـــنَ بِغَيْرِهِمْ لَمْ تُفْرَجِ

15 وَكَـــذَا السَّـــفِينَةُ إِنْ نَجَـــتْ فَجَمِيعُ مَنْ فِيهَا نَجِي

1. "Hangi efendiye ümit besleyeyim ve hangi kapıya sığınayım?"

2. "Allah her daim hayattadır, ezelî ve ebedîdir ve (kendisinden) umana bol bol veren bir rızık vericidir."

3. "Her darlık anında benim için çözüm yolu olmaya devam etmiş cömert bir rabdir."

4. "Eğer ondan başkasından istemeye gidersem, gitmekle beraber gelmek de boşa gider."

5. "Ey ümitlerimin beyaz devesi! Cömertliği sonsuz olan Allah'ın kapısına yönel ve (ona doğru) yüksel."

6. "(Onun katına varınca) palanını bırak ve orada otla. Bu rahatsız edici yükü ne zamana kadar taşıyacaksın?"

7. "Muhammet (sav) ve onun ehl-i beytiyle tevessül ederek niyaz et ki kurtuluşa eresin."

8. "Haşim oğullarından Mustafa ile, seçilmiş ve hidayetin ışık saçan sabahı olan kişiyle... (tevessül et.)"

9. "En göz alıcı faziletlerin sahibi olan Ebubekir es-Sıddık'ın ak saçlarıyla... (tevessül et.)"

10. "Haktan, doğruluktan başka hiçbir şeye tutkun olmayan Ömer el-

Faruk'la ... (tevessül et.)"

11. "Onun kardeşi olan ve metodu en isabetli iki nur sahibi Osman ile ... (tevesessül et.)

12. "(Savaşta düşmanlarına) tekrar tekrar hücum eden, bütün ümit kapılarını açan Ali ile ... (tevessül et.)"

13. "Türüm türüm kokan övgülerin sahibi Sahabe-i Kiramdan diğerleriyle ... (tevessül et.)

14. "Onlar, kendilerinden başkasıyla gönlünü rahatlatamayacağın fazilet denizleridir."

15. "Bu durum, kendisi kurtulduğu zaman içindekilerin hepsinin kurtulacağı geminin durumu gibidir."

Yukarıdaki beyitlerde şair, samimi bir kalple yalvarıp yakarmakta ve Hz. Peygamber (sav)'in şahsı, ehl-i beyti ve sahabenin büyükleriyle tevessül ederek Allah'tan bağışlanma dilemektedir. Şiirin genelindeki mefhum incelendiğinde, şairin bir önceki başlıkta konu edilen zühd ve tasavvuf şiirlerindeki gibi bir dinî telkin ya da nasihat yerine, sadece yalın olarak dua ve niyaz temasını kullandığı görülmektedir. Bu anlatım özelliği şairin Dîvân'daki diğer munâcâtlarının hepsinde gözlenmektedir. Mencek Paşa, her ne kadar bu şiirinde belirgin bir şekilde olmasa da, munâcât şiirlerinde günahlarından yakınıp tövbe unsurunu vurgulamakta, bunun yanı sıra dünyevî hüzünlerden, fakirlikten ve hastalık gibi sıkıntılardan Allah'a sığınıp bu dertlerden kendisini kurtarması için niyaz etmektedir. Konunun devamında örnek olarak verilen mukatta'alarda bu hususlar açıkça görülmektedir.

Mencek Paşa'nın munâcâtlarından 2 beyitlik şu şiir, şairin mukatta'a olarak söylediği munâcâtlara örnek olarak verilebilir[327]:(el-Hafîf)

1 يَا إِلَهِي هَبْنِي لِعَفْوِكَ إِنِّي وَجِلُ الْقَلْبِ مِنْ شَنِيعِ الْعُيُوبِ

2 حَسَنَاتِي جَمِيعُهَا سَيِّئَاتٌ وَاعْتِذَارِي إِلَيْكَ عَيْنُ الذُّنُوبِ

1. "Rabbim! Bana affını bağışla! Ben, günahlarının çirkinliği sebebiyle kalbi

---

327 Şiir için ayrıca bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 344. Şiir, s. 381.

utanç içinde olan biriyim."

2. "İyiliklerimin hepsi (senin katında) günahtır. Senden özür dilemem ise günahların ta kendisidir."

el-Muḥibbî yukarıda beyitleri verilen mukatta'ayı, Mencek Paşa'nın dini konulara ve nasihate dair yazdığı rubâ'iyyâtlarına örnek olarak nakletmektedir[328]. Ancak şiirde herhangi bir dinî nasihat ya da anlatımın olmaması, aksine günahlar sebebiyle duyulan utanç ve pişmanlıkla birlikte tövbe unsurlarının ele alınması söz konusu şiirin bir munâcât olduğunu göstermektedir. Özellikleri şairin kullandığı nahif ve kırılgan dua üslubu şiire ayrı bir güzellik katmaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki mukatta'ası şairin munâcâtları arasında özel bir önemi haizdir[329]: (el-Vâfir)

1 وَدُولاَبٍ شَكَوْتُ لَهُ غَرَامِي فَأَنَّ أَنِينَ ذِي شَجَنٍ حَزِينِ

2 وَأَرْسَلَ دَمْعَهُ وَبَكَى مُعِيناً وَأَيْنَ بُكَا الْمُعَانِ مِنَ الْمُعِينِ

3 فَمَا تِلْكَ الدُّمُوعُ سِوَى دُمُوعِي وَلاَ ذَاكَ الْحَنِينُ سِوَى حَنِينِي

1. "Bir dolaba yemin olsun! Ben ona aşkımı ve hüzünlü, kederli birinin inlemesini şikayet ettim."

2. "(Bu kederinden inleyen kişi) gözyaşlarını (elçi olarak) göndermiş ve bir yardımcıya ağlamıştır. Yardım edilecek kişinin ağlayışının, yardım edenin katındaki yeri neresidir?"

3. "Bu gözyaşları sadece benim gözyaşlarım, bu hasret sadece benim hasretimdir."

Yukarıdaki beyitlerde ilk bakışta şairin yaşadığı bir aşk acısı yüzünden duyduğu hüznünü dile getirdiği ve 2. beyitte bu hüznünden kurtuluş için sığınacak birini aradığı düşünülebilir. Ancak 1. beyitteki وَدُولاَبٍ *"Bir dolaba yemin olsun!"*ifadesi şiirin gazel amacıyla söylenmediğini göstermektedir. Zira bu ifadeyle Mencek Paşa, Yunus Emre (720/1320) ve Kaygusuz Abdal (848/1444) gibi eski Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde zikrettiği, ilahî aşktan dolayı çekilen

328 Bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 420.

329 *Dîvânu Mencek Paşa*, 189. Şiir, s. 287.

ıstırabın mazmunu olarak kullanılan ve *Dolâb-ı Muhammedî* olarak isimlendirilen Hama şehrindeki tarihi su dolaplarını kastetmektedir[330]. Şairle aynı dönemde yaşamış dil alimlerinden olan Şihâbuddîn el-Hafâcî de دولاب kelimesinin bu anlamda kullanılan fasih bir kelime olduğunu belirtmektedir[331]. Bu bilgiler ışığında Mencek Paşa'nın şikayet ettiği aşk acısı ilahî aşktır.

Mencek Paşa'nın munâcâtlarından aşağıdaki mukatta'ada şair hastalıktan şikayet ederek kurtuluş için Allah'a yalvarmaktadır[332]. (el-Hafîf)

1 نَسْأَلُ اللهَ أَنْ يُفَرِّجَ عَنَّا مَا دَهَانَا مِنْ شِدَّةِ الْأَوْصَابِ

2 بِالشَّفِيعِ الْحَبِيبِ خَيْرِ الْبَرَايَا مَنْ هَدَانَا إِلَى الطَّرِيقِ الصَّوَابِ

1.-2."Yaratılmışların en hayırlısı olan ve bizi doğru yola ileten sevgili şefaatçi hürmetine, başımıza gelen hastalıkların sıkıntısından bizi rahatlatmasını Allah'tan istiyoruz."

Yukarıda zikredilen diğer örneklerden farklı olarak Mencek Paşa bu şiirinde ilahî aşk, tövbe ya da günahlardan şikayet gibi uhrevi bir konu değil de yakalandığı bir hastalıktan şifa bulmak için Allah'a dua etmektedir.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki mukatta'asında, şairin söylediği munâcât şiirlerindeki nahîf ve gönlü kırık üslup yerine farklı bir anlatım sergilenmektedir[333]: (Meczû'u'r-Reml)

1 عُدْ لِرَبْعٍ مِنْكَ خَالِي وَاغْتَرِفْ فَيْضَ نَوَالِ

2 أَنَا يَا عَبْدِي قَرِيبٌ وَمُجِيبٌ لِلسُّؤَالِ

1. "Sana ait ıssız bir eve geri dön ve nasip pınarından avuç avuç iç!"

2. "Ey kulum! Ben (sana) çok yakınım ve isteyenin isteğine karşılık veririm."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'ası, bu başlıkta örnek olarak zikredilen

---

330 Eski Türk edebiyatında kelimenin kullanımıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Öztürk, "Dinî-Tasavvufî Edebiyatımızda Dolapnâme Türü veAhmed Hayâlî'nin "Tolabnâme" İsimli Kasîdesi", *Gazi Ünv. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, S. 3, Çorum-2003, s. 87-101.

331 el-Hafâcî Şihâbuddîn b. Ahmed, *Şifâu'l-Galîl fî mâ fî Kelâmi'l-'Arab mine'd-Dahîl*, thk. Muhammed Keşşâş, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1418/1998, s. 155.

332 *Dîvânu Mencek Paşa*, 359. Şiir, s. 390.

333 *Dîvânu Mencek Paşa*, 356. Şiir, s. 388.

diğer munâcâtlardan farklı bir üslupta söylenmiştir. Zira diğer munâcâtlardaki şairin kırılgan ve mahzun üslubuna karşın yukarıdaki mukatta'anın 2. beytinde ümit var bir anlatım kullanılmaktadır. Ayrıca şiirin yine bu beytinde Bakara suresindeki وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ *"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."*[334] şeklindeki ayettin mefhumundan iktibas yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın munâcâtlarından son olarak, şairin el-Vâḳıdî ile halife el-Me'mûn arasında geçen bir olayı konu ederek söylediği aşağıdaki munâcât örnek olarak verilecektir. Söz konusu şiir şu şekildedir[335]: (el-Kâmil)

1 زَعَمُوا بِأَنَّ الْوَاقِدِيَّ قَدِ اشْتَكَى مِنْ فَاقَةٍ فَأَغَاثَهُ الْمَأْمُونُ

2 وَرَوَى لَهُ مَتْنَ الْحَدِيثِفَإِنَّهُ قَدْ قَالَ خَيْرُ الْعَالَمِينَ أَمِينُ

3 بِإِزَاءِ عَرْشِ اللهِ عَزَّ جَلَالُهُ رِزْقُ الْوَرَى بِخَزَائِنٍ مَخْزُونُ

4 فَمُكَثِّرٌ لِمُكَثِّرٍ وَمُقَلِّلٌ لِمُقَلِّلٍ لِلرِّزْقِ وَهْوَ خَزِينُ

5 فَابْسُطْ يَمِينَكَ بِالْعَطَاءِ وَلاَ تَخَفْ فَاللهُ رَبُّكَ كَافِلٌ وَضَمِينُ

6 فَعَمَدْتُ لَمَّا أَنْ سَمِعْتُ مَقَالَهُ لِمَطِيَّتِي وَمِنَ الْعُيُونِ عُيُونُ

7 وَقَصَدْتُ بَابَ اللهِ أَرْجُو فَضْلَهُ إِذْ كُلُّ فَضْلٍ دُونَ ذَلِكَ دُونُ

8 فَعَسَى الْمَوَاهِبَ أَنْ تَكُونَ قَرِيبَةً مِنِّي وَيَسْعَدَ طَالِعِي وَيُعِينُ

9 وَأَقُولُ هَاتُوا يَا بَنِيَّ رِحَالَكُمْ وَتَمَتَّعُوا فَكَذَا الْـهِبَاتُ تَكُونُ

1. "İddia ettiklerine göre el-Vâḳıdî fakirlikten dolayı şikayetçi olmuş, (Halife) el-Me'mûn da ona yardım etmiştir."

2. "(Halife) ona (el-Vâḳıdî'ye) şu hadisin metnini rivayet etmiştir. Çünkü bu sözü alemlerin en hayırlısı ve güvenilir olan (Hz. Peygamber) söylemiştir:"

---

334 Bakara Suresi, 2/186.

335 *Dîvânu Mencek Paşa*, 352. Şiir, s. 386.

3. "İnsanların rızıkları şerefli ve yüce olan Allah'ın arşının önünde duran sandıklara konmuş şekilde saklanmaktadır."

4. "(Bu rızıklar) biriktirilip bunlardan çok harcayana çokça, az harcayana az bir miktar verilmektedir."

5. "Sağ elini bahşişlerle uzat ve korkma! Çünkü senin Rabbin (infak ettiklerine) kefildir ve (harcamalarını) garanti eder."

6. "Onun (Hz. Peygamber (sav)'in) bu sözünü duyunca bineğime binip yola çıktım. Zira gözler arasında (diğerlerinin göremediğini gören) gözler vardır."

7. "ve Allah'ın lütuf ve ikramını ümit ederek O'nun kapısına doğru yola koyuldum. Çünkü bunun dışındaki bütün lütuflar değersizdir."

8. "Belki de armağanlar bana yakındır, talihim gülecek ve (bana) yardım edecektir."

9. "ve şöyle diyorum: "Oğullarım! Mallarınızı getirin ve onlardan (yeterince) faydalanın. Çünkü (Allah'ın size vereceği) armağanlar buna göre olacaktır."

ez-Zemaḫşerî'nin naklettiğine göre, el-Vâḳıdî halife Me'mûn'a, başına gelen fakirlik ve miktarını bile tam olarak belirleyemediği borçlarıyla ilgili sıkıntılarını anlatarak bir mektup yazmıştır. Halife de kendisine bir miktar altın göndererek şu mektupla el-Vâḳıdî'ye cevap vermiştir: *"Senin iki özelliğin var; biri cömertlik, diğeri de hayâ. Cömertlik, malını saçıp savurmak suretiyle elinde avucunda olanı tüketti. Hayâ da, ihtiyacından fazlasını bize anlatmana engel oldu. Eğer sana karşı kusurlu davranmışsak (ihtiyaçlarını karşılayıp senin refah içinde yaşamanı sağlayamamışsak) bu senin kendine karşı işlediğin bir suçtur. Eğer taleplerini karşılayabilmişsek sen de avucunu (bizim yardımlarımıza) daha çok uzat (utanıp sıkılmadan bizden daha çok iste). Çünkü Allah'ın hazineleri açıktır ve iyiliklerinde eli geniştir. Hz. Peygamber'in (sav) bir hadisinde şöyle buyurduğunu, halife Harun er-Reşîd'in kadısıyken bana sen rivayet etmiştin: "Rızk hazineleri arşın önündedir. İnsanlara rızkları harcamaları ölçüsünde iner. Kimin harcaması çok olursa rızkı da çok olur, kimin harcamaları az olursa rızkı da azaltılır."* el-Vâḳıdî bu mektubu alınca şunu söylemiştir: *"Hadise sevindiğim kadar verilen bağışa sevinmedim.*

Çünkü onu (bu hadisi) unutmuştum."[336]

el-Muḥibbî yukarıda aktarılan olayı zikrettikten sonra وقد نظم الأمير هذا المعنى فقال *"Konuyla ilgili olarak el-Emîr Mencek Paşa şu şiirini yazmıştır."* diyerek yukarıda beyitleri verilen şiiri nakletmektedir[337]. Mencek Paşa'nın 9 beyitlik bu kısa kasidesinin ilk 5 beytinde el-Vâḳıdî ile halife Me'mûn arasında geçen mezkur olay anlatılmaktadır. Şiirin son 4 beytinde ise şairin bu olaydan etkilendiği, içinde bulunduğu maddî imkânsızlıklardan Allah'a tevekkül edip daha çok hayır işleyerek kurtulabileceğine dair gönlünün umutla dolduğu konu edilmektedir. Ayrıca bu şiir, Mencek Paşa'nın sahip olduğu bilgi birikimi ve genel kültürünü ortaya koyması açısından da önemlidir.

Mencek Paşa'nın yukarıda örnek olarak zikredilen munâcâtlarında da görüldüğü gibi, şairin munâcât şiirleri ile zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirler arasında, sade ve sanatlardan uzak yalın bir dilin kullanılması, şiirlerde ayetlerden ve hadislerden gerek lafız gerek mana olarak iktibasların yapılması gibi hususlarda benzerlikler bulunmaktadır. Ancak şairin zühd ve tasavvufî konulardaki şiirlerinde kimi zaman dinî nasihatler ve bazı telkinler bulunurken, munâcât şiirlerinde yoğun olarak Allah'a dua ve yakarma üslubu kullanılmakta, günahlardan, hastalıktan ve maddi sıkıntılardan kurtuluş için niyaz edilmektedir.

Şairin buraya kadar konu edilen söylediği na't, züh ve tasavvuf konulu şiirler ve munâcâtlardan farklı olan hikmet içerikli şiirlerini müstakil bir başlıkta ele almak konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

---

336 Bkz. ez-Zemaḫşerî Ebu'l-Ḳâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Rabî'u'l-Ebrâr ve Nuṣûṣu'l-Aḫbâr*, thk. Abdul'emîr Ali Muhennâ, Muessesetu'l-A'lemiyy li'l-Maṭbû'ât, Beyrut-1992, IV, 356.

337 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 419.

2.3.4. Hikmet

Mencek Paşa'nın bazı kasidelerinde bir ya da iki beyitte şair, insanların karakterleri, hayatta insanın karşılaşabileceği farklı durumlarda nasıl davranması gerektiği gibi hikmet ifade eden cümleler kullanmaktadır. Şiirin ana temasının dışında hikmet ifade eden beyitlerine örnek olarak aşağıdaki beyit gösterilebilir:

إِنِّي عُرِفْتُ بِهِ فَالشَّـــامُ تَحْسُـــدُنِي وَكُلُّ ذِي نِعْمَةٍ فِي النَّاسِ مَحْسُودُ

"Ben onunla (Şeyh Yusuf el-Fetḥî ile) bilinip tanındım, bu sebeple Şam bana haset ediyor. Zaten insanlardan her nimet (zenginlik) sahibi kişiye haset edilir."[338]

Mencek Paşa'nın saray imamı Şeyh Yusuf el-Fethi için söylediği methiyesinden olan yukarıdaki beytin 2. şatrında şair zengin kişiye haset edildiğini güzel bir üslupla söylemektedir. Şairin bu beyti şiirin bağlamı ve temasından anlam itibariyle farklı olmasına rağmen şiirin genel anlatımıyla gayet güzel örtüşmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıda örnek olarak verilen, farklı konularda söylediği kasidelerinin muhtevasında görülen hikmetlerinden başka şairin hikmet temalı müstakil şiirleri bulunmaktadır. Bu başlıkta özellikle şairin hikmet temalı söz konusu müstakil şiirleri ele alınacaktır. Dîvân'da ana tema olarak hikmet temasıyla söylenmiş müstakil şiirlerin hepsi mukatta'alardan oluşmaktadır. En uzunu 5 beyitlik olan bu mukatta'aların sayısı 21'dir. Bu bölümde şairin bu mukatt'alarından örnekler verilerek bahsi geçen şiirlerdeki hikmetli anlatımlar ve şairin söylediği hikmet şiirlerinin diğer dinî şiirlerden farklı olan özellikleri incelenecektir.

Şairin aşağıdaki şiiri söz konusu hikmet temalı şiirlerindendir[339]: (eṭ-Ṭavîl)

1 وَمِنْ طِينَةٍ كُلُّ الْجُسُومِ تَكوَّنَتْ فَيَعْلَمُ هَذَا حَاذِقٌ وَخَبِيرُ

2 فَمِنْهَا ذَوَاتٌ قُذِّرَتْ فَتَدَنَّسَتْ وَمِنْهَا ذَوَاتٌ قُدِّسَتْ فَعَبِيرُ

3 وَمَا هَذِهِ الْأَيَّامُ إِلاَّ مَرَاحِلٌ وَفِي مُنْتَهَاهَا جَنَّةٌ وَسَعِيرُ

338 *Dîvânu Mencek Paşa*, 8. Şiir, 21. beyit, s. 59.
339 *Dîvânu Mencek Paşa*, 378. Şiir, s. 403.

4 إِذَا كَانَتِ الْأَقْدَارُ تَجْرِي بِمَا تَشَا فَقُلْ لِي مَا صُنْعِي وَأَيْنَ أَسِيرُ

5 وَلَكِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ يُسْكِنُ رَوْعَتِي وَيُخْبِرُنِي أَنَّ الْكَرِيمَ غَفُورُ

1. "Bütün bedenler çamurdan vücut buldu ve bunu maharetli ve her şeyden haberdar olan (bir Rabb) biliyor."

2. "Onlardan (bu vücutlardan) kimileri kirlendi ve lekelendi, onlardan kimileri de kutsal kılındı ve güzel koku oldu."

3. "Bu günler sadece aşamalardır ve sonunda da Cennet ve Cehennem vardır."

4. "Her ne kadar kaderler diledikleri şekilde meydana geliyorsa da sen bana benim amelimin ne olduğunu ve nereye doğru ilerlediğimi söyle!"

5. "Fakat hüsnü zannım endişemi yatıştırıyor ve bana şerefli olan Allah (cc)'ın çok bağışlayan olduğunu bildiriyor."

Mencek Paşa yukarıda aktarılan şiirin ilk iki beytinde, yaratılışından taşıdığı farklı karakterlerle insanları gruplandırmaktadır. 3. beyitte dünya hayatının geçiciliğinden ve bu hayattan sonra mükafat ve cezanın olacağından bahsettikten sonra, son iki beyitte Allah'ın rahmetinden ümit var olmakla birlikte insanın asıl amellerini ve davranışlarını ölçüp tartması gerektiğinin üzerinde durmaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiiri, bir önceki örnekteki anlatıma benzer konuları içeren hikmet temalı şiirlerindendir[340]:(eṭ-Ṭavîl)

1 تَرَانَا كَرَكْبٍ وَالْمَنَايَا تَقُودُنَا وَمِنْ خَلْفِنَا يَدْعُو الرَّحِيلُ حَثِيثُ

2 وَمَا نَحْنُ إِلاَّ كَالنَّبَاتِ مَثَابَةً عَلَى الْأَرْضِ مِنْهُ طَيِّبٌ وَخَبِيثُ

1. "Bizi bir kafile gibi görürsün. Ölümler bizi ecelimize sürüklemekte ve ecel hızla ardımızdan bizi çağırmaktadır."

2. "Biz sadece, iyisi de kötüsü de olan toprağın üstündeki bitkiler gibiyiz."

Şairin yukarıdaki mukatta'asında bir önceki örnekle hemen hemen aynı mefhumu içeren daha vurgulu bir anlatım bulunmaktadır. Her iki şiirde de anlam olarak النَاسُ مَعَادِنُ *"İnsanlar maden damarları gibidir."* şeklindeki hadis-i şerife

340 *Dîvânu Mencek Paşa*, 370. Şiir, s. 399.

telmih yapılmaktadır[341].

Aşağıdaki mukatta'a muhtevasında erdemli ve cömert kişiyle haset eden kişinin kıyaslamasının yapıldığı Mencek Paşa'nın hikmet temalı şiirlerindendir[342]: (el-Kâmil)

1 اُنْظُرْ إِلَى فَحْمٍ كَأَنَّ لَهِيبَهُ لُمَعُ الْأَسِنَّةِ فِي مُثَارِ الْقَسْطَلِ

2 فَكَأَنَّهُ وَالنَّارُ فِي أَحْشَائِهِ صَدْرُ الْحَسُودِ وَنِعْمَةُ الْمُتَفَضِّلِ

1. "Şu kömüre bak, sanki alevi mızrak uçlarının (savaş alanındaki) havaya kalkmış tozlarının arasındaki parlayışıdır."

2. "Sanki o ve ondaki ateş, hasetçinin göğsü ve iyilik yapan kişinin nimetidir."

Yukarıdaki beyitlerde yanmakta olan bir kömür ve ondan yükselen alevler, iyilik yapan kişiyle ona haset eden kişiye benzetilmektedir. Bu anlatımla Mencek Paşa, الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ *"Haset, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi iyi amelleri yiyip bitirir."* şeklindeki hadisi-i şeriften mana olarak iktibas yapmakta[343] ve güzel bir temsilî teşbihle anlatımı süslemektedir.

Mencek Paşa'nın aşağıda beyitleri verilen şiirinde ise hayatın lezzetlerinden faydalanma ve cimriliğin kötülüğü konu edilmektedir[344]:(el-Basîṭ)

1 اِنْعَمْ بِعَيْشِكَ وَاغْنَمْ مَا حَيِيْتَ بِهِ فَالطَّيْفُ يُنْبِيءُ عَنْهُ حُسْنُ مَخْبَرِهِ

2 لَمْ يَدْرِ لَذَّةَ نَعْمَاهُ الشَّحِيحُ كَمَا لَمْ يَدْرِ عُودُ نَبَاتٍ طَعْمَ سُكَّرِهِ

---

341 Bahsi geçen hadisin metni şu şekildedir: النَّاسُ مَعَادِنُ خِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقُهُوا *"İnsanlar maden damarları gibidir. Anlayışlı ve bilgi sahibi olmaları şartıyla, Cahiliye döneminde hayırlı olanlarınız, İslam döneminde de hayırlı olanlarınızdır."* Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm eş-Şan'ânî, *el-Muṣannef*, thk. Ḥabiburrahmân el-A'zamî, el-Meclisu'l-'İlmî, Beyrut-1983, 2. bs., XI, 316.

342 *Dîvânu Mencek Paşa*, 299. Şiir, s. 359.

343 Bahsi geçen hadisin metni şu şekildedir: الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ وَالصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ *"Haset, ateşin odunu yiyip tükettiği gibi iyi amelleri yiyip bitirir. Sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları söndürür. Namaz müminin nuru ve oruç da ateşe karşı kalkandır."* İbn Mâce Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Ḳazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Daru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Kahire-1395/1975, II, 1408.

344 *Dîvânu Mencek Paşa*, 300. Şiir, s. 359.

1. "Yaşamında rahat bir hayat sür ve yaşadıklarını ganimet bil. Çünkü hayalden, güzel muhteviyatı haber verir."

2. "Nasıl bitkinin dalı şekerinin tadını bilememişse, cimri de nimetin lezzetini kavramamıştır."

Şairin zühd ve tasavvufî şiirlerinde çokça üzerinde durduğu dünya hayatına tamah etmeme ve dünyalık peşinde koşmanın yanlış bir çaba olduğu anlatımının tam tersine, bu şiirinde dünyadan tat almak öğütlenmekte ve cimrilik ederek nimetleri kullanmamanın anlamsızlığı anlatılmaktadır.

Bir önceki örnekle parelel olarak aşağıdaki şiirde Mencek Paşa zenginle fakirin kıyaslamasını yapmaktadır[345]:(el-Kâmil)

1 إِنَّ الْغَنِيَّ زَمَانُهُ بِسَخَائِهِ يَمْضِي رَبِيعاً فِي الْفُصُولِ الْأَرْبَعِ

2 وَتَرَى الْمُقِلَّ مُفَارِقاً أَحْبَابَهُ لَمْ يُلْفِ غَيْرَ مُشَيِّعٍ وَمُوَدِّعِ

1. "Zengin cömertliği zamanında dört mevsimden ilk baharı yaşar."

2. "Fakiri de arkadaşlarından ayrı düşmüş ve cenazesinin arkasından gidenlerle veda edenlerden başka kimseyi bulamamış bir halde görürsün."

Mencek Paşa'nın aşağıdaki mukatta'asında insanî ilişkilerde nasıl davranılması gerektiği konu edilmektedir[346]: (er-Reml)

1 لاَ تُضِيعُوا مَنْ إِلَيْكُمْ سَلَّمُوا أَمْرَهُمْ لَمَّا عَلَيْكُمْ أَقْدَمُوا

2 لَوْ تَجَلَّيْتُمْ عَلَى أَهْلِ الشَّقَا بِنَعِيمٍ مِنْ شَقَاهُمْ سَلَّمُوا

1. "Daha önce sizi yönetime getirenler, size isyan ettiklerinde onları gözden çıkarmayın."

2. "Eğer kötülerin karşısına iyiliklerle çıkarsanız, onlar kötülüklerinden kurtulur."

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın hikmet temalı şiirleriyle diğer dinî konuları dile getirdiği şiirleri ve özellikle zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirler arasında bir takım benzerlikler bulunmaktadır. Zira şair bazı hikmet temalı şiirlerinde de hadislere telmihler

345 *Dîvânu Mencek Paşa*, 301. Şiir, s. 360.
346 *Dîvânu Mencek Paşa*, 394. Şiir, s. 411.

yapmakta ve kimi zaman cennet, cehennem, amel-i sâlih, ömrün an be an tükeniyor olması ve ölüm gibi dinî unsurları dile getirmektedir. Ancak şairin hikmet temalı şiirlerinde kullandığı üslubu, diğer dinî konuları işlediği şiirlerindeki üsluptan farklı yapıdadır. Bu farklılık diğer dinî şiirlerdeki duygu yüklü ifadeler yerine hikmet şiirlerinde daha didaktik bir üslubun tercih edilmesidir. Zira şairin hikmet şiirleri adeta bir ihtiyarın gençlere tecrübelerini aktarmasını andıran bir üslupla söylenmekte, zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirlerindeki duygu dolu nahîf üslup yerine daha net ve şairin özgüvenin hissedildiği bir anlatım izlenmektedir. Bu durum yukarıda ilk örnek olarak verilen 5 beyitlik mukatta'anın son iki beytinde net bir şekilde görülmektedir. Çünkü şair bu beyitlerde önemli olanın kişinin davranışları ve ameli olduğunu belirttikten sonra kendi adına Allah'ın rahmetini umduğunu söyleyerek bu anlatımla asıl kastının muhatabına mesaj vermek olduğunu hissettirmektedir. Yine örneklerden cimriliğin kötülendiği 2 beyitlik mukatta'adaki اِنْعَمْ بِعَيْشِكَ وَاغْنَمْ مَا حَيِيْتَ بِهِ *"Yaşamında rahat bir hayat sür ve yaşadıklarını ganimet bil."* ifadelerle şair, adeta muhatabına öğüt veren tecrübeli bir ihtiyarın dilini kullanmaktadır. Zenginle fakirin kıyaslandığı mukatta'ada bu anlatım üslubu daha da belirgindir. Yukarıda verilen son şiirde ise herhangi bir dinî nasihat bulunmamakta, şair bu mukatta'asında insanî ilişkilerde gözetilmesi gereken bir özelliği anlatmaktadır. Sonuç olarak bu başlıkta verilen örneklerden hareketle, Mencek Paşa'nın gerek üslup gerek konunun işlenişi açısından hikmet temalı şiirlerinin munâcât ve na'tlarıyla herhangi bir benzerliği bulunmadığı görülmektedir. Şairin hikmet şiirlerinin, zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirlerle kimi benzerlikleri olmasıyla birlikte, hikmet temalı şiirlerin yukarıda zikredilen özellikleri gereğince ayrı katagoride değerlendirilmesi gerektiği de netlik kazanmaktadır.

Mencek Paşa'nın yukarıda konu ve üsluplarına göre tasnif edilen türleriyle dinî şiirleri şairin ruh dünyasını, inanç ve değerlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca bu şiirler Mencek Paşa'nın, şiiri ve şairliği inancını ve birikimini aktarmak için de kullandığını gösteren kanıtlardır.

Dinî konulara dair söylenen şiirlerinden sonra Dîvân'da beyit sayısı olarak bir sonraki sırada gelen şiir türü ihvâniyyât şiirleridir. Medîh türüne çok benzeyen ihvâniyyât, belli bir münasebet üzere söylenen dostluk şiirleridir. Sıradaki başlıkta şairin ihvâniyyât türünde söylediği müstakil şiirleri konu edilecektir.

2.4. İHVANİYYÂT (DOSTLUK ŞİİRLERİ)

"İhvâniyyât", aralarında dostluk ve arkadaşlık bağı olan şair ya da edebiyatçıların birbirlerine gönderdikleri şiirler ve risaleler şeklindeki edebî türün adıdır[347]. Yönetici sınıfından bir edebiyatçının tebasından biriyle, halktan bir edebiyatçının yöneticisiyle ya da eşit konumdaki iki edîbin aralarında yazışmaları şeklinde olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden[348], dostluk, akrabalık gibi sıkı bağları olan kişilerin farklı münasebetlerle dostluklarını pekiştirmek, birbirlerine duydukları bağlılığı samimi ve dostane bir üslupla dile getirmek için söyledikleri şiirler ihvâniyyât olarak değerlendirilmektir. Bu bağlamda ihvâniyyât şiiri kimi zaman eşit seviyedeki, kimi zaman da toplumun farklı seviyedeki bireyleri arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren bir köprü görevi görmüştür[349].

Konu bakımından ihvâniyyât şiirleri, şairin muhatabına gönderdiği şiirini söyleyiş amacına göre çeşitlilik arz etmektedir. el-Ḳalḳaşendî (821/1419) ihvâniyyâtın kaleme alınma sebeplerini on yedi müstakil başlıkta değerlendirmekte ve her bir başlık altında farklı edebiyatçılardan ve şairlerden örnekler aktarmaktadır[350]. Genellikle şair, bir dostunun gönderdiği bir şiire yine şiirle cevap verme, kutlama ve tebriklerini iletme, taziye ve teselli etme, davet, özür dileme, kınama, bir durumdan şikayet edip yardım isteme gibi farklı münasebetler bağlamında ihvâniyyât şiirini söyler[351]. Bu bakımdan ihvâniyyât şiiri zengin bir konu yelpazesini kapsamaktadır.

Arap edebiyatı tarihçilerinden kimileri ihvâniyyât şiirinin, şiiri nesir konumuna indirgemek olduğunu iddia etmiştir. Söz konusu edebiyat tarihçileri ihvâniyyâtın, şiirin toplumsal hüviyetinin göz ardı edildiği, özellikle Osmanlı dönemindeki edebî duraksamanın ve toplumsal boşluğun sonucu olarak, daha önceki dönemlerde söylenmiş şiirlerdeki yüce amaçlar dışında, şairlerin kendi

---

347 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 9.

348 Ahmed b. Ali el-Ferâzî el-Ḳalḳaşendî, *Ṣubhu'l-A'şâ fî Ṣınâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1987, IX, 3.

349 Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüsha*, VI, S. 21, Ankara-2006, s. 42.

350 el-Ḳalḳaşendî, *Ṣubhu'l-A'şâ*, IX, 4-227.

351 Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 294-296.

aralarında kişisel becerilerini ve edebî hünerlerini sergileme amaçlı söylediği şiirler mahiyetinde olduğunu söylemektedir [352]. Her ne kadar, İbrahim el-Ḥakîm (1192/1779) [353] ve Mekkî el-Cûḫî (1192/1779) [354] gibi, Osmanlı'nın son döneminlerindeki Arap şairlerden kimileri kira sözleşmesi, vasiyet belgesi, kitap ya da kalem açacağı ödünç almak, yağmur sebebiyle ziyarete gelemeyeceğini haber vermek, hatta arkadaşının ölen köpeğine ağıt yakmak gibi konularda[355] ihvâniyyât şiirleri söylemişlerse de, ihvâniyyât hakkındaki bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü ihvâniyyât, Abbasî döneminden itibaren söylene gelmiş bir şiir türüdür. *"Ebû Firâs el-Ḥamdânî'nin (357/968) esaret yıllarında özellikle Seyfu'd-Devle (356/967) ve ailesiyle yaptığı yazışmalar ile İbn Ma'sûm (1120/1708)'un Hindistan'dayken dostlarına yazdığı şiirler, bu alanda verilen en güzel örneklerdir."*[356] Yine Ebu Temmâm (231/846), el-Buḫturî (284/897) ve Ebu't-Ṭayyib el-Mutenebbî (354/965) ilk dönemlerde ihvâniyyât türünde şiirler söyleyen şairlerdendir[357]. Öte yandan ihvâniyyât şiirleri, Ahmed Maṭlûb'un da belirttiği gibi, Arap şiirinde gazel teması değerindedir [358]. Her ne kadar medih, hicâ veya fahriyyât şiirleri gibi doğrudan sosyal içerikli olmasa da, şairin dostuna dair duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bu şiir türü, aynı zamanda şairin dönemindeki ahlakî yapı, toplumun sosyal dokusu ve insanlar arasındaki ilişkilerin durumuna dair önemli unsurları barındırır. Ayrıca her ne kadar belli bir dönemde çok basit, hatta garipsenecek münasebetlerle ihvâniyyât şiirleri söylenmiş olsa da,

---

352 Bu tür iddialara örnek olarak bkz., Riyad Abdulhamîd Murad, *Şi'ru Dimeşḳ fi'l-Karni's-Sânî 'Aşar el-Hicrî es-Sâmin 'Aşar el-Mîlâdî*, el-Hey'etu'l-'Âmme es-Sûriyye li'l-Kutub, Dimeşḳ-2007, s. 115-116.

353 Şairin biyografisi için bkz. Ebu'l-Faḍl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Muradî, *Silku'd-Durer fî A'yâni's-Sânî 'Aşar*, Dâru İbn Hazm, Beyrut-1408/1988, 2. bs., I, 9-11.

354 Şairin biyografisi için bkz. el-Muradî, *Silku'd-Durer*, IV, 131-141.

355 Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 298.

356 Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", s. 62.

357 et-Tenûhî Ebu Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî, *Nişvâru'l-Muḥâḍara ve Ahbâru'l-Muẕâkera*, thk. Abbud eş-Şâlecî, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1995, 2. bs. V, 226, VII, 45, VIII, 189; es-Se'âlibî Ebû Manṣûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-'Asr*, thk. Mufîd Muhammed Ḳumeyḥa, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1403/1983, I, 71-76, III, 190, IV, 365-383; İbnu'l-Esîr Ebu'l-Feṭḥ Ziyauddîn Naṣrullah b. Muhammed, *el-Meẕelu's-Sâir fî Edebi'l-Katîb ve'ş-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut-1420, II, 395-396.

358 Ahmed Maṭlûb, *en-Naḳdi'l-'Arabî*, s. 54-55.

Abbasilerden Osmanlılara varıncaya kadar söylenmiş ihvâniyyât şiirlerinin en belirgin özelliği, diğer şiir türlerinde görülen yoğun sanatlı anlatım yerine sade ve yalın bir dille söylenmiş olmasıdır. Çünkü ihvâniyyât şiirinde şair, medih şiirinde olduğu gibi bir krala ya da valiye seslenmemekte, hicâ ve fahriyyât türlerinde olduğu gibi edebî maharetini ispatlama gayesi gütmemektedir. Şair söylediği ihvâniyyâtla dostuna seslenmekte ve ona olan yakınlığını dile getirmektedir. Bu yüzden ihvâniyyât şairleri şiirlerinde, basit, hatta kimi zaman hiç özen göstermeden, olanca sadeliğiyle meramını dile getireceği samimi bir üslup kullanmıştır[359]. Bu bağlamda Osmanlı dönemi Arap şairlerden Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî'nin (1052/1643)[360] ve İbnu'n-Nakîb'in (1081/1670)[361], özellikle de bu çalışmanın konusu olan aynı dönem şairlerinden Mencek Paşa'nın ihvâniyyâtı, Osmanlı dönemi Arap şairlerinin ihvâniyyât alanında söylediği şiirlerin de en azından bu türde söylenmiş önceki dönemlerdeki şiirler kadar güzel ve edebî anlamda değerli olduğunu gösteren kanıtlardır.

Mencek Paşa'nın ihvaniyât şiirlerini şiir sayılarıyla birlikte aşağıda belirtildiği şekliyle beş ayrı konuda değerlendirmek mümkündür:

	İhvâniyât Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Yazışmalar (Murâselât)	5	7	12 şiir
2	Kutlama (Tebrik ve Tehni'e)	3	4	7 şiir
3	Başsağlığı Dileme ve Teselli	1	3	4 şiir
4	Özür Dileme (Mazaret)	1	1	2 şiir
5	Şiirle Davetiye Gönderme (Davet)	-	4	4 şiir
	TOPLAM	**10**	**19**	**29 şiir**

Mencek Paşa'nın, beyit sayısı toplam 241 beyit olan ihvâniyyâtı, yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere beş ayrı konuda söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. Şairin konu olarak kendinden önceki geleneğe bağlı kaldığı bu tür şiirlerini, konularına göre müstakil başlıklar altında ele almak konunun daha iyi anlaşılması bakımından

---

359 Muhammed et-Tenûhî, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fi'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1999, 2. bs., I, 45.

360 Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 51-61.

361 İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n- Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara-2016, s. 54-86.

faydalı olacaktır.

2.4.1. Şiirsel Yazışmalar (Murâselât)

"Abbasi döneminden itibaren şairler, birbirlerine olan sevgi ve saygılarını dile getirmek, dost ve ahbaplarına duygularını ifade etmek, aynı zamanda dilsel beceri ve yeteneklerini sergilemek amacıyla birbirlerine karşılıklı şiirler yazmışlardır."[362] Mencek Paşa da Arap şiirindeki bu güzel geleneği şiirlerinde tatbik etmiş ve bu türde şiirler söylemiştir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, şairin ihvâniyyât şiirlerinden murâselât olarak değerlendirilebilecek toplam 140 beyitten oluşan 12 şiir bulunmaktadır. Şairin bu şiirlerinin *"murâselât"* başlığında değerlendirilmesinde en önemli sebep söz konusu şiirlerle ilgili olarak dîvânın nüshalarındaki başlıklarda ya da diğer farklı kaynaklarda bu şiirlerin söylenme amacına dair verilen bilgilerdir. Söz konusu verilerde Mencek Paşa'nın nakledilen şiiri bir dostu hakkında söylediği ve bu şiirini adı geçen dostuna yazılı olarak gönderdiği belirtilmektedir. Bu başlık altında değerlendirilen şiirlerdeki bir diğer dikkat çekici husus da, şairin bu şiirlerinde, şiirin söylenme sebebini belirtiyor olmasıdır. Mencek Paşa söz konusu şiiri, başka bir şair tarafından kendisine gönderilmiş bir şiire mukabelen söylemişse bunu şiirin içerisinde net ifadelerle dile getirmektedir.

Mencek Paşa, murâselâtından kaside uzunluğundaki kimi şiirlerinde gazel, fahr ya da şikayet temalı giriş bölümüne yer vermekte, bazılarında ise doğrudan konuya girerek şiirini söylemektedir. Şairin dostlarına gönderdiği murâselât şiirlerinden farklı kaside yapılarına örnek olarak bu başlıkta, Mustafa Efendi el-Bâbî (1091/1671) için söylediği 23 beyitlik kasidesi ile Abdullah el-Ḥıcâzî el-Ḥalebî (1096/1685) için söylediği 16 beyitlik kasidesi, mukatta'alarından da Kocahusamzade Abdurrahman Efendi (1081/1670) için söylediği 4 beyitlik mukatta'a ve İbnu'n-Naḳîb (1081/1670) için söylediği 6 beyitlik mukatta'a ele alınacaktır.

---

362 Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", s. 47.

Şair aşağıdaki şiirini Mustafa Efendi el-Bâbî (1091/1671) için söylemiştir[363]:

(el-Hafîf)

1 مَنْ لِوَجْدِي وَحِيرَتِي وَانْتِهَابِي وَلِدَمْعِي الْهَامِي وَقَلْبِي الْمُذَابِ

2 وَلِتِسْآلِي الرُّبُوعَ وَلُوعًا بِالْأَمَانِي مِنْ غَيْرِ رَدِّ جَوَابِ

3 وَوُقُوفِي بِكُلِّ بَابٍ وَقَدْ كَا نَ وُقُوفِ الْعُلاَ عَلَى أَبْوَابِي

4 يَتَمَنَّي الْفَخَارُ لَوْ كَانَ طِرْفاً أَمْتَطِيهِ وَالْمَجْدُ لَثْمَ رِكَابِي

5 وَإِذَا مَا جَهِلْتُ تُنْبِئُ عَنِّي حَيْثُ مَا كُنْتُ أَلْسُنُ الْأَحْسَابِ

6 لَمْ تَدَعْ لِي تَجَارِبُ النَّاسِ خِلًّا يُصْطَفَى لِي أَوْ يُرتَجَى لِمُصَابِي

7 فَإِذَا مَا عَتَبْتُ يَوْماً فَقُلْ لِي أَعَلَى مَنْ يَكُونُ فِيهِمْ عِتَابِي

8 عَوَّضَتْنِي بِالرُّومِ عَنْ جِلَّقِ الشَّا مِ أُمُورٌ لِلدَّهْرِ ذَاتُ انْقِلاَبِ

9 لاَ النَّدِيمُ الَّذِي أَرَاهُ نَدِيمِي فِي ذُرَاهَا وَلاَ الشَّرَابُ شَرَابِي

10 لاَ جِيَادِي تَجُولُ فِيهَا وَلاَ تُضْرَبُ يَوْمًا لِلظَّاعِنِينَ قِبَابِي

11 غَيْرَ أَنِّي اَعَلِّلُ النَّفْسَ فِي وَصْـ ـفِ عُلاَ الْمُصْطَفَى الْأَجَلِّ الْبَابِي

12 أَوْحَدِيُّ الزَّمَانِ فِي النَّظْمِ وَالنَّثْرِ شَقِيقِي فِي نِسْبَةِ الْآدَابِ

13 ذِي السَّجَايَا الَّتِي تُشَاغِلُ قَلْبِي حِينَ أَبْصَرْتُهَا عَنِ الْأَحْبَابِ

14 قَدْ أَتَتْنِي مِنْهُ عَرُوسُ نِظَامٍ آنَسَتْنِي فِي وَحْشَتِي وَاغْتِرَابِي

15 فَقَلِيلٌ إِذَا خَلَعْتُ عَلَيْهَا لاَ بِمَنٍّ رُوحِي وَبُرْدَ شَبَابِي

16 حَيْثُ لاَ تَمْلِكُ النُّضَارَ فَتَذْرِيهِ يَمِينِي فِي طَرْقِهَا لِلشِّهَابِ

17 سَاجَلَتْهَا الْآمَالُ مِنِّي وَقَالَتْ هَاكَ رِقِّي وُدًّا وَهَذَا كِتَابِي

18 وَأَتَتْهَا لِتَرْتَجِيَ الْعَفْوَ مِنْهَا بِنْتُ فِكْرِي مِنْ خَجْلَةٍ فِي نِقَابِ

19 لَيْسَ حَسْنَاءُ أَسْفَرَتْ عَنْ جَمَالٍ مِثْلَ شَوْهَا تَسَتَّرَتْ بِحِجَابِ

20 وَلِيَ الْعُذْرُ حَيْثُ لاَ أُحْسِنُ الشِّعْرَ وَأَنِّي أَخْطَأْتُ كَانَ صَوَابِي

---

363 *Dîvânu Mencek Paşa*, 35. şiir, s. 99-100.

21 إِنَّمَا النَّظْمُ عِنْدَ قَوْمِي وَعِنْدِي هُوَ نَثْرُ النُفُوسِ فَوْقَ الْحِرَابِ

22 وَاصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ فِي الْعُسْرِ وَالْيُسْرِ وَبَذْلُ النَّوَالِ قَبْلَ الطِّلَابِ

23 مَعَ أَنِّي لَمْ أُخْلِهِ مِنْ مَعَانٍ هِيَ أَشْهَى مِنَ الثَّنَايَا الْعِذَابِ

1. "Bu aşkım için, bu şaşkınlığım ve yağmalanmışlığım için, seller gibi akan bu göz yaşlarım ve eriyip tükenmekte olan şu kalbim için kim vardır?

2. "Hiçbir cevap vermeseler de şu evlerde oturanlara tutkunlukla temennilerimi sorup durmam için (kim vardır?)

3. "Önceden benim kapılarımda yüce kişiler beklerken, (şimdi) benim her kapının önünde durup bekleyişim için (kim vardır?)

4. "Övünme/fahr benim kendisine bineceğim bir küheylan olmayı, asalet ise üzengimi öpmeyi diler."

5. "Ben (kendi kadrimi ve kıymetimi) bilmezsem, benim nasıl olduğumu asaletlerin dilleri anlatır."

6. "İnsanları denemek bana, benim için seçkin olan veya sıkıntılı anımda yardımını umacağım bir dost bırakmadı."

7. "Bir gün ben (birilerini) ayıplarsam bana: 'Onlardan (o beğenmediğin ve deneyip kötü olduklarını anladığın insanlardan) birini mi ayıplıyorsun?' de!"

8. "Her şeyi tepe taklak eden feleğin işleri beni Şam diyarının Dimeşḳ'ından alıp Rum diyarına getirdi."

9. "Onun (bu gurbet yurdu olan Anadolu'nun) zirvelerinde gördüğüm içki sofrası arkadaşı benim içki arkadaşım değildir. Bu içki de benim içkim değil."

10. "Benim asil atlarım oralarda gezip dolaşmıyor ve bir gün bile göçüp gidenlere yapılan türbeler benim türbelerime benzemiyor."

11. "Gönlümü sadece, pek yüce olan Mustafa el-Bâbî'nin yüceliklerini tasvir etmekle oyalıyorum."

12. "Şiirde ve nesirde zamanın biriciği, edebiyatta benim öz kardeşimdir."

13. "Onları gördüğüm andan beri kalbimi başka sevdiklerimden alı koyan güzel huyların sahibidir."

14. "Ondan (Mustafa Efendi'den) bana, yalnızlığımda ve gurbet ellerdeki

garipliğimde arkadaşlık edip gönlümü ferahlatacak bir şiir gelini geldi."

15. "Hiçbir başa kakma olmaksızın ona ruhumu ve gençliğimin elbisesini çıkarıp versem yine de (onun için) azdır."

16. "Çünkü o (Mustafa el-Bâbî'den bana gelen şiir gelini) Şihab'ın (Halep şehrinin) kapısını çaldığında sağ elimin sahip olduğu altın yok ki saçıp dağıtsın."

17. "Umutlar ona (o şiirin gelinine) şiirler söyleyerek beni övdü ve şöyle dedi: 'İşte (sana olan) aşkımdan dolayı boynumun ipi ve bu da yazım."

18. "Düşüncelerimin kızı ona (Mustafa Efendi'ye) kendisinden bağışlanma umarak, utana sıkıla ve bir peçe örtünmüş olarak geldi."

19. "Peçesini açarak güzeliğini gösteren o körpe güzel, örtüye bürünmüş çirkin bir kadın gibi değildir."

20. "Özür benimdir (özür dilemek bana düşer) çünkü güzel şiir söyleyemiyorum ve nerede hata etmişsem (aslında) doğrularım orada olmuştur."

21. "Benim ve kavmimin görüşüne göre şiir, sadece mızrakların üzerine bedenleri saçmaktır."

22. "ve zorlukta da kolaylıkta da iyilik yapmak, istenmeden önce hediyeyi dağıtmaktır."

23. "Ancak bütün bunların yanı sıra ben onu (şiirimi) tatlı övgülerden daha lezzetli olan anlamlardan da uzak tutmadım."

el-Bâbî, Halepli bir devlet adamı ve şairdir. 1027/1617 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. İlk olarak Halep alimlerinden ilim öğrenmiş, 1051/1641 yılında Dimeşḳ kadılığına atanan Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin refakatinde Dimeşḳ'a gelip yerleşmiş ve başta Mencek Paşa'nın hocalarından Abdurrahman el-'Imâdî olmak üzere, Dimeşḳ alimlerinden ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Anadolu'ya giderek tahsiline devam etmiş, sonrasında devlet hizmetine başlamış ve farklı şehirlerde kadılık görevi yapmıştır[364]. Mencek Paşa'yla el-Bâbî arasındaki dostluğun nedeni muhtemelen, el-Bâbî'nin, Mencek Paşa'nın yakın dostlarından olan Kocahusamzade'nin arkadaşı olması ve yine şairin hocaları arasında özel bir

---

364 Mustafa Efendi el-Bâbî'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 377-385; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 433-466; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 237.

teveccüh gösterdiği el-'Imâdî'den el-Bâbî'nin de ders almış olmasıdır. Yukarıda metni ve tercümesi verilen şiirin 12. beytindeki şairin, el-Bâbî hakkında kullandığı شَقِيقِي فِي نِسْبَةِ الْآدَابِ *"edebiyatta benim öz kardeşim"* ifadeleri, kendisinden yirmi yaş küçük olmasına rağmen şairin el-Bâbî'yi yakın bir dostu kabul ettiğini göstermektedir.

Bu tezin hazırlanmasında esas alınan dîvânın tahkikli baskısında, dîvânın yazma nüshalarından Dimeşk/Esed Kütüphanesi, 14488. numarada kayıtlı yazma nüshada, Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirini Anadolu'ya yaptığı yolculuğu esnasında, el-Bâbî'nin kendisine gönderdiği bir şiire mukabele için kaleme aldığına dair bilgi olduğu belirtilmektedir[365]. Ayrıca şiirin 14. beytinde şair, kendisi Anadolu'dayken el-Bâbî'nin ona bir şiir gönderdiğini, 17. beyit ve devamında da bu şiirini el-Bâbî'nin söz konusu şiirine cevaben söylediğini net ifadelerle ve duygu yüklü anlamlar içeren bir edebî tasvirle anlatmaktadır.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinde ilk on beyit giriş bölümü mahiyetindedir. Şair, ilk iki beyitte münâcât, devamındaki üç beyitte fahr, 6. ilâ 10. beyitlerde şikayet olmak üzere bu giriş bölümünde konudan konuya geçerek şiirine bir akıcılık katmakta, ayrıca on beyitte pek çok konuyu birbiriyle uyumlu olarak tam bir anlam bütünlüğü içerisinde dile getirerek edebî birikimini ortaya koymaktadır. Gerek şiirde giriş bölümüne yer verilmesi, gerek de pek çok farklı konunun iç içe ve uyumlu bir şekilde ele alınması bakımından şairin bu şiiri klasik kaside yapısına bağlı kalınarak söylenmiş bir murâselât şiiridir.

Yukarıdaki şiirin aksine, şairin İbn Ḳaḍîbu'l-Bân (1096/1685) için söylediği şiirde ise klasik kaside yapısı yerine, şiirin tamamında sadece İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'i övme teması bulunmaktadır. Söz konusu şiir şu şekildedir[366]: (eṭ-Ṭavîl)

1 أَمَوْلَايَ مِنْ دُونِ الْأَنَامِ وَسَيِّدِي بِمَدْحِكَ قَدْ بَلَّغْتَنِي كُلَّ سُؤْدُدِ

2 بَعَثْتَ بِأَبْيَاتٍ كَأَنَّ عُقُودَهَا مُنَضَّدَةٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدِ

365 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 99.

366 *Dîvânu Mencek Paşa*, 102. şiir, s. 207-208.

3 أُمَتِّعُ طَرْفِي فِي سُطُورٍ كَأَنَّهَا مَبَادِي عِذَارٍ فَوْقَ خَدٍّ مُوَرَّدِ

4 سُطُورٌ إِذَا مَا رُمْتُ قَتْلَ حَوَاسِدِي أُجَرِّدُ مِنْهَا كُلَّ عَضْبٍ مُهَنَّدِ

5 تُكَلِّفُنِي رَدَّ الْجَوَابِ وَإِنَّنِي أَبِيتُ بِفِكْرٍ فِي الزَّمَانِ مُشَرَّدِ

6 وَلَيْسَ يُجِيدُ النَّظْمَ مَنْطِقُ عَاجِزٍ ضَئِيلٍ عَلَى فُرْشِ السُّهَادِ مُوَسَّدِ

7 يَمُرُّ بِهِ الْعُمْرُ الطَّوِيلُ مُضَيِّعاً عَلَى الْكُرْهِ مِنْهُ بَيْنَ وَاشٍ وَحُسَّدِ

8 فَعُذْراً أَخَا الْعَلْيَاءِ قَلَّتْ عَزَائِمِي وَقَدْ كُنْتُ كَالسَّيْفِ الصَّقِيلِ الْمُجَرَّدِ

9 فَإِنَّكَ أَهْلُ الصَّفْحِ وَالْعَفْوِ وَالرِّضَى وَإِنَّكَ مِنْ نَسْلِ النَّبِيِّ مُحَمَّدِ

10 فَذَاتُكَ مِنْ جُرْثُومَةٍ طِيبُ بَانِهَا يَضُوعُ وَيَبْقَى الدَّهْرَ فِي الْفَمِ وَالْيَدِ

11 أَعَزُّ بَنِي الدُّنْيَا وَأَشْرَفُ مَنْ سَمَا إِلَى الرُّتْبَةِ الْعُلْيَا بِغَيْرِ تَرَدُّدِ

12 صَغِيرٌ إِذَا عُدَّتْ سِنِيُّ زَمَانِهِ كَبِيرٌ بِهِ أَشْيَاخُنَا الْغُرُّ تَقْتَدِي

13 كُفِيتَ قَضِيبَ الْبَانِ فَخْرًا وَإِنَّهُ لَبُشْرَى بِهِ مَثْوَاهُ فَلْيَفْرِ وَازْدَدِ

14 أَبُوكَ الْحِجَازِيُّ الَّذِي بَلَغَتْ بِهِ قِلاَصُ الْمَوَالِي كُلَّ شَأْوٍ مُمَرَّدِ

15 وَأَنْتَ تَجَاوَزْتَ الْمَدَى وَسَبَقْتَهُ بِسَهْمٍ لِأَغْرَاضِ الْمَعَالِي مُسَدَّدِ

16 تَمْلِكُ رِقَّ الْحَمْدِ وَالشُّكْرِ وَالثَّنَا بِكَفٍّ عَلَى فِعْلِ الْجَمِيلِ مُعَوَّدِ

17 فَلاَ زَالَ عَيْناً لِلزَّمَانِ وَأَهْلِهِ يُجَرِّرُ ذَيْلَ الْفَخْرِ فِي كُلِّ مَشْهَدِ

1. "Tüm yaratılmışlardan üstün olan efendim! Sen (bana gönderdiğin) methiyenle tüm yücelikleri bana ulaştırdın."

2. "Sen, sanki kolyeleri inci ve zümrütten dizilmiş beyitler gönderdin."

3. "Gözümü, kızarmış bir yanağın üzerindeki yeni yeni çıkmaya başlayan zülüfler gibi olan satırlarda eğlendiriyorum."

4. "Öyle satırlar ki bana haset edenleri öldürmeyi istesem, o satırların arasından keskin Hint kılıçlarını kınlarından çıkarırım."

5. "(Bu satırlar) benim cevap vermemi gerekli kılıyor ve ben bu zamanda gecelerimi avare/evsiz düşüncelerle geçiriyorum."

6. "Uykusuzların yatağında başını yastığa koymuş zavallı ve cılız kimsenin

mantığı güzel şiir söyleyemez."

7. "Onun uzun ömrü kovucuların ve haset edenlerin arasında hayatından nefret eder bir halde heba olur gider."

8. "Ey yüceliklerin kardeşi! Geçmişte kınından çekilmiş cilalı keskin bir kılıç iken ben şimdi kararlılıklarım azaldığı için senden özür diliyorum."

9. "Çünkü sen affetme, bağışlama ve rıza ehlisin ve sen Hz. Muhammed'in (sav) soyundansın."

10. "Senin zatın, etrafa sorgun ağacının güzel kokularının yayılıp asırlar boyunca ağızlarda ve ellerde sonsuza dek güzel kokusunun kaldığı bir köktendir."

11. "Dünya halkının en asili ve yüceliklerin rütbelerine yükselenlerin tereddütsüz en şereflisidir."

12. "Zamanındaki yaşı sayıldığında küçüktür (ama kıymet olarak) saygın ve meşhur ihtiyarlarımızın kendisini örnek alıp taklit ettikleri bir büyüktür."

13. "Ḳaḍîbu'l-bân (Keskin Görüşlü) lakabı sana onur olarak yeter. Gerçekten o (bu lakap), kendisinde ikamet edilecek bir müjdedir, öyleyse yarıp geç ve daha da gürleş!

14. "Senin baban el-Hıcâzî, efendilerin genç, uzun boylu develerinin kendisini tüm yüce hedeflere ulaştırdığı kişidir."

15. "Sen en son noktayı da geçtin ve yüceliğin gayelerinin ıskalamaz okuyla onu gerilerde bırakıp öne geçtin."

16. "Güzellikler yapmaya alışmış bir avuçla, övgüyü, şükrü ve takdiri kendine köle yaptın."

17. "Artık görünürlerde (senden başka) övünmenin eteğini peşi sıra sürükleyenlerin olduğu bir zamanı görecek hiçbir göz kalmasın."

İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın tam adı Abdullah b. Muhammed Ḥıcâzî b. Abdulḳâdir b. Muhammed'dir (1096/1685). İbn Ḳaḍîbu'l-Bân olarak meşhurdur. Döneminin ediplerinden ve şairlerindendir. Halep'te doğmuş ve Halep nakîbu'l-eşraflığı görevinde çalışmıştır. Sonra Diyarbakır kadılığına tayin edilmiştir. Bu görevden alındıktan sonra devlet yönetimine küserek İstanbul'da beş yıl süresince münzevi bir hayat yaşamıştır. Sonra hacca gitmiş ve tekrar memleketi Halep'e yerleşmiştir.

Daha sonra bir takım siyasi işlere karışmış ve çevresindekilere kötü davranması sonucu da Halep halkı tarafından öldürülmüştür. Kendisinin *Ḥallu'l-'Akl*, *Naẓmu'l-Eşbâh* ve *Ẕeylu Kitâbi'r-Rayḥâne* gibi kitapları vardır[367].

Mencek Paşa bu şiiri, İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın kendisine gönderdiği uzunca bir kasideye cevap olarak söylemiştir. Şiirin başlığı olarak dîvânın tahkikli nüshasında قال مجيبا بعض أفاضل الشهباء عن قصيدة أرسلها إليه *"(Mencek Paşa) Halep ileri gelenlerinden birinin kendisine gönderdiği uzunca bir kasideye cevaben şöyle söylemiştir..."* şeklinde bir bilgi bulunmaktadır. Ayrıca şair ilk iki beyitte, İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın kendisine bir şiir gönderdiğini, 5. ilâ 8. beyitlerde de bu şiirini, İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın söz konusu şiirine cevaben kaleme aldığını belirtmektedir. Bu veriler Mencek Paşa'nın yukarıda verilen bu şiirinin, şairin murâselât şiirlerinden olduğunu göstermektedir. Bu şiir, öncesinde şairin murâselâtına örnek olarak verilen el-Bâbî'ye gönderdiği şiire kıyasla, kaside yapısı bakımından farklı özelliktedir. Şair bu şiirinde, doğrudan konuya geçmekte ve şiirinin tamamında kendisine gönderdiği şiiri sebebiyle İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'a teşekkür etmekte ve onu övmektedir. Bu açıdan şiir, klasik kaside yapısında söylenmemiş, tek temalı bir kasidedir.

Murâselât şiirlerinin bir diğer özelliği de şairlerin, kendilerine gönderilen şiirle uyumlu olacak şekilde şiirini söylemeye dikkat etmesidir. Çünkü bu tür şiirlerde şair genellikle, kendisine gelen şiire cevaben kaleme aldığı şiirde, gönderilen şiirin vezin ve kafiye yapısıyla aynı vezni ve kafiyeyi kullanmakta; gönderilen şiirde tekrar edilen kelimeleri, cevap olarak söylediği şiirde aynı şekilde tekrar etmeye özen göstermekte ve anlam bakımından gönderilen şiirle uyumlu manalar üzerinde durmaktadır[368]. Yukarıda zikredilen el-Bâbî'nin Mencek Paşa'ya gönderdiği şiir kaynaklarda geçmemektedir. Bu nedenle Mencek Paşa'nın şiiriyle el-Bâbî'nin şiirini kıyaslayarak murâselât şiirlerinin belirtilen özelliklerini bu iki

---

367 İbn Ḳaḍîbi'l-Bân'ın biyografisi hakkında geniş bilgi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 70-71; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 565-567; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 129.

368 Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 296; Fidan, *İbnu'n- Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 69.

şiirde tahlil etme imkânı bulunamamıştır. İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın Mencek Paşa'ya gönderdiği şiirin ise tamamı olmasa da 28 beyti kaynaklarda verilmektedir[369]. Çalışmanın kapsamını aşmamak için bu başlıkta, İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın şiirinden kaynaklarda geçen beyitlerin tamamı yerine, konunun anlaşılmasını sağlayacak aşağıdaki örneklerle yetinilecektir. (eṭ-Ṭavîl)

1 سَقَى جِلَّقًا صَوْبُ السَّحَابِ الْمُزَرَّدِ وَبَاكَرَ مِنْ أَفْنَائِهَا كُلَّ مَعْهَدِ

2 وَقَلَّدَ أَجْيَادَ الرُّبَى فِي عِرَاصِهَا يَدُ الْغَيْثِ عِقْدَيْ لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدِ

3 وَلاَ زَالَ خَفَّاقُ النُّعَامَى مُنَبِّهًا عُيُونَ الْخُزَامَى بِالْحَفِيفِ الْمُجَسَّدِ

...

7 أَشْيَمُ بُرُوقًا بِالشَّآمِ مُثِيرَةً عَقَابِيلَ شَوْقٍ بِالْفُؤَادِ الْمُشَرَّدِ

...

15 عَسَى تَقْذِفُ الْبَيْدَاءُ نِضْوِي بِرِحْلَةٍ تُنَفِّسُ عَنْ أَسْرِ الْمَشُوقِ الْمُقَيَّدِ

16 إِلَى بُقْعَةٍ زِينَتْ بِبَاقِعَةِ الحِجَى سَلِيلِ الْمَعَالِي الْمَنْجَكِيِّ مُحَمَّدِ

...

18 أَخَا مَنْجَكٍ يَا أَكْمَلَ النَّاسِ فِطْنَةً وَأَشْرَفَهُمْ بَيْتًا بِغَيْرِ تَرَدُّدِ

...

20 أَمَوْلاَيَ يَا بَدْرَ الْمَعَالِي وَشَمْسَهَا وَيَا رِحْلَةَ الآمَالِ مِنْ غَيْرِ مَوْعِدِ

...

28 فَأَنْتَ لِجَفْنِ الدَّهْرِ سيفٌ وَنَاظِرٌ وَلَوْلاَكَ لَمْ يُبْصِرْ وَلَمْ يَتَقَلَّدِ

1. "Yağmur yüklü bulutlar Dimeşḳ'ı sulasın ve dört bir yana onun insanları erkenden ulaşsın!"

2. "Yağmurun eli, onun (Dimeşḳ'ın) arazilerindeki tepelerin gerdanlarına, inci ve sarı yakuttan iki kolye taksın!"

3. "(Bereketli) güney rüzgarının kalp atışları, nağmelere dökülmüş hışırtılarla

---

369 İbn Ḳaḍîbi'l-Bân'nin Mencek Paşa'ya gönderdiği kaside için bkz., el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, III, 79-80; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 573-574; eṭ-Ṭabbaḫ Muhammed Râġıb b. Mahmud b. Haşim el-Ḥalebî, *İ'lâmu'n-Nubela bi Târîḫi Ḥalebi'ş-Şehbâ'*, el-Maṭba'atu'l-'İlmiyye, Halep-1923, VI, 398-399.

lavanta çiçeğinin gözlerini uyandırsın!"

...

7. "Derbeder bir yürekte özlemin uçuklarını çıkartan Şam elinin şimşekleriyle benleri olandır."

...

15.-16. "Belki şu çöl bitkin düşmüş devemi, Muhammed el-Mencekî'nin nesli olan yüceliklerin soyundan bir dâhiyle süslenmiş bir bölgeye doğru, elleri kelepçelenmiş özlemlinin esaretinden soluklandıracak bir yolculuğa, atar."

...

18. "Ey Mencek'in kardeşi! Ey zeka bakımından insanların en mükemmeli!... ve hiç tereddütsüz Ey insanlar arasında evi en şerefli olan!"

...

20. "Ey efendim! Ey yüceliklerin dolunayı ve güneşi! Ey umutların kendisine doğru vakitli vakitsiz yolculuğa çıktığı kişi!"

...

28. "Sen zamanın kınının kılıcı ve göz kapağının gözüsün. Sen olmasaydın zaman ne görebilir ne de kılıç kuşanırdı."

Yukarıda alıntılanan beyitlerde görüldüğü gibi İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın şiiriyle söz konusu şiire cevaben Mencek Paşa'nın söylediği şiir, vezin ve kafiye yapısı bakımından birebir örtüşmektedir. İki şiir arasında lafız ve anlam bakımından da bir uyum ve benzerlik söz konusudur. İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın 20. beyittte أَمَوْلَايَ *"Ey efendim!"* şeklindeki hitap üslubunu, Mencek Paşa da aynı kelimelerle 1. beyitte kullanarak şaire olan teveccühünü dile getirmekte ve İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın ilgili beytine gönderme yapmaktadır. Her iki şiirin 2. beytinin sonunda aynı kelimelerin kullanılması diğer bir benzerliktir. Yine İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın Mencek Paşa'yı 15. ve 16. beyitlerde babası ve soyuyla övmesine karşılık olarak, aynı şekilde Mencek Paşa da şiirinin 9., 13. ve 14. beyitlerinde dostunu Hz. Peygamber'in neslinden olması gibi asilliğiyle övmekte, tıpkı İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın Mencek Paşa'nın babası Muhammed'i zikretmesi gibi, şair de كُفِيتَ قَضِيبَ الْبَانِ فَخْرًا *"Ḳaḍîbu'l-bân (Keskin*

Görüşlü) lakabı sana onur olarak yeter." ifadeleriyle onun babasını zikretmektedir. Her iki şiirde *"yücelikler"* anlamındaki aynı kökten türeyen الْعَلْيَاء, الْعُلْيَا ve الْمَعَالِي kelimelerinin sıkça kullanılması, ayrıca İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın son beyitte kullandığı سيف kelimesine karşılık, Mencek Paşa'nın da şiirinin 4. beytinde aynı anlama gelen عَضْبٍ مُهَنَّدِ ifadesini kullanması, kendisine yapılan أَخَا مَنْجَكٍ şeklindeki hitaba, şiirinin 8. beytinde أَخَا الْعَلْيَاءِ şeklinde benzeri bir üslupla mukabele etmesi, son olarak İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın 7. beytindeki الْمُشَرَّدِ kelimesini, Mencek Paşa'nın 5. beyitte وَإِنَّنِي أَبِيتُ بِفِكْرٍ فِي الزَّمَانِ مُشَرَّدِ ifadeleriyle, yine beytin son kelimesi olarak, ama farklı bir bağlamda kullanması, şairin şiirinin İbn Ḳaḍîbu'l-Bân'ın şiiriyle uyumlu olmasına özen gösterdiği gibi, dilsel maharetini de ortaya koyduğunu gösteren özellikler arasındadır.

Mencek Paşa'nın murâselât şiirlerinden mukatta'alarını değerlendirmek üzere, Kocahusamzade Abdurrahman Efendi için söylediği dört beyitlik mukatta'a ile İbnu'n-Naḳîb için söylediği 6 beyitlik mukatta'a burada örnek olarak verilecektir. Şairin, Kocahusamzade için söylediği şiir şu şekildedir[370]: (el-Basîṭ)

1 يَا مَنْ إِذَا وَهَبَ الدُّنْيَا فَيَحْسَبُهَا بُخْلاً وَحَاشَا عُلاَهُ فَهْوَ مِفْضَالُ

2 أُهْدِيكَ طِرْفاً وَمِنْ نُعْمَاكَ كَمْ أَخَذَتْ مِثْلِي وَمِثْلُ الَّذِي أَهْدَيْتَ سَوَّالُ

3 لَكِنَّ عَبْدَكَ يَخْشَى أَنْ يُقَالَ لَهُ لاَ خَيْلَ عِنْدَكَ تُهْدِيهَا وَلاَ مَالُ

4 قَبُولُكَ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى عَلَيَّ وَلِي بِهَا مِنَ الدَّهْرِ إِكْرَامٌ وَإِجْلاَلُ

1. "Ey kendisine dünyanın tamamı hediye edilse bile (kendi cömertliğinin enginliği sebebiyle) bunu cimrilik sanan ve yücelikleri asla inkar edilemeyen, çünkü kendisi çok cömert olan kişi!"

2. "Sana soylu bir at hediye ediyorum. Benim gibi ve senin (kendisine) hediyeler verdiğin kimseler gibi nice dilenciler senin hediyelerinden almışlardır."

---

370 *Dîvânu Mencek Paşa*, 22. şiir, s. 77.

3. "Fakat senin bu kulun kendisine, "Senin ne hediye edecek atın var, ne de herhangi bir malın var" denmesinden korkuyor."

4. "Senin (hediyemi) kabul etmen benim için en büyük nimettir ve bu nimet benim için bu zamanda bir ikram ve yüceliktir."

el-Muḥibbî, Kocahusamzade'nin biyografisinde Mencek Paşa'nın yukarıda tercümesi verilen şiirini zikretmekte ve bu şiirden önce de şu ifadelere yer vermektedir: وأهدى إليه المنجكي طرفا وكتب معه هذه الأبيات *"el-Mencekî Husamzade'ye bir at hediye etmiş ve bu beyitleri de atla beraber göndermiştir."*[371] Ayrıca şiirin 2. beytinden itibaren diğer beyitlerinde de açıkça görüldüğü gibi şair şiirinde Kocahusamzade'ye hediye olarak soylu bir at gönderdiğini ve bu hediyesini kabul etmesini istediğini açıkça belirtmektedir. Mencek Paşa'nın bu şiiri, Kocahusamzade'yle aralarındaki dostluğu ortaya koyması açısından önemlidir. Şiirin 2. beytinde şair bu hediyeden önce memduhtan pek çok hediye aldığını ifade etmekte, ayrıca bu beyitte Kocahusamzade'nin cömertliğine de vurgu yapmaktadır. Şiirin 3. beytinde ise gönderdiği hediyenin beğenilmeyeceği endişesi duyduğunu söyleyerek hem Kocahusamzade'ye karşı kendi tevazusunu ortaya koymakta, hem de memduhun zenginliğinden ve gözü tokluğundan kinaye yapmaktadır. 2. beyitte şairin kendisini memduhtan hediye alan bir dilenci yerine koyması, 3. beyitteki لَكِنَّ عَبْدَكَ يَخْشَى şeklindeki ifadede kendisinin memduhun kölesi olduğunu söylemesi, son beyitte de hediyesinin Kocahusamzade tarafından kabul edilmesinin kendisi için bir ikram olacağını söylemesi, şiirin genelinde bulunan mütevazi üslubu pekiştirmekle birlikte şairin Kocahusamzade'ye olan teveccühünü de ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın murâselât şiirleriyle ilgili olması bakımından son olarak bu başlıkta şairin İbnu'n-Nakîb için söylediği aşağıdaki şiirin ele alınması konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Söz konusu şiir şu şekildedir[372]: (el-Hafîf)

---

371 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, II, 355.

372 *Dîvânu Mencek Paşa*, 416. şiir, s. 422.

1	إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ مَوْلَى الْمَعَالِي	وَعَدِيمُ النَّظِيرِ وَالْأَمْثَالِ
2	قَدْ حَوَى الْفَضْلَ لَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئاً	لِسِوَاهُ إِلاَّ خَيَالَ الْخَيَالِ
3	سَيِّدٌ وَابْنُ سَيِّدٍ وَحَسِيبٌ	مِنْ حَسِيبٍ مُقَدَّسُ الْأَفْعَالِ
4	إِن تَذَكَّرْتُ عَنْهُ تَأْخِيرَ مَدْحِي	قُلْتُ مَا قِيلَ فِي الزَّمَانِ الْخَالِي
5	مَا تَشَكَّكْتُ فِي الزَّمَانِ وَلَكِنْ	غَلَطِي كَانَ فِي اخْتِيَارِ الرِّجَالِ
6	إِنَّ ذِكْرَ الكِرَامِ ذِكْرٌ جَمِيلٌ	لَيْسَ يَبْلَى وَكُلُّ شَيْءٍ بَالِي

1. "Abdurrahman yüceliklerin efendisi ve eşi benzeri olmayan biridir."

2. "O, fazileti kendinde toplamış ve kendinden başkası için sadece hayalin hayalini bırakmıştır."

3. "(O) bey oğlu beydir. Asil bir atanın, yaptıkları kutsal, asil evladıdır."

4. "Onu methetmekte geç kaldığımı hatırlayınca eski zamanda söylenmiş (geçmişteki) şeyleri söyledim."

5. "Aslında zaman konusunda tereddüt etmedim. Fakat benim hatam, adam seçiminde oldu."

6. "Her şey eskiyip yok olurken şerefli kimseleri yâd etmek hiç eskimeyen güzel bir sözdür."

İbnu'n-Naḳîb'in tam adı es-Seyyid İbnu'n-Naḳîb Abdurrahman b. Muhammed el-Ḥamzâvî ed-Dimeşḳî'dir (1081/1670). Babasının Şam nakibüleşrafı olması sebebiyle *İbnu'n-Naḳîb* künyesiyle tanınmıştır. Mencek Paşa'yla aynı dönemde ve coğrafyada yaşamış dönemin önemli şairlerindendir[373].

İbnu'n-Naḳîb'in dîvânındaki verilerde, Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri ve tercümesi verilen şiiriyle birlikte, şairin Mencek Paşa'yla dört kez yazıştığı belirtilmektedir. Bu yazışmalardan biri, Mencek Paşa'dan karanfil çiçeğini tasvir etmesini istemek[374] ve diğeri de Mencek Paşa'yı överek ona olan dostluğunu dile getirmek amacıyla [375] İbnu'n-Naḳîb'in Mencek Paşa'ya gönderdiği iki şiirden

---

373 İbnu'n-Naḳîb'in biyografisi için bkz. Bkz. Fidan, *İbnu'n- Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 25-51.

374 İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 194.

375 İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 173-176. 291, 292.

oluşmaktadır. Mencek Paşa'nın Dîvân'ında ise bu iki şiire cevaben söylenmiş bir şiire rastlanmamıştır. Çünkü şairin dîvânında, gerek bahçe ya da tabiat tasvirleri gibi farklı tasvirler arasında bir unsur olarak karanfilin zikredildiği şiirleri[376], gerek de sadece karanfil tasviri için söylediği dîvândaki tek şiiri[377], İbnu'n-Naḳîb'in şaire gönderdiği bahsi geçen şiirle vezin ve kafiye bakımından örtüşmemektedir. Ayrıca bahsi geçen bu şiirlerde Mencek Paşa, İbnu'n-Naḳîb'den de bahsetmemektedir. Yine şairin Mencek Paşa'ya gönderdiği belirtilen ikinci şiirin de mukabili olabilecek bir şiir Mencek Paşa dîvânında bulunmamaktadır. İbnu'n-Naḳîb'in Mencek Paşa'ya gönderdiği üçüncü şiirde de durum aynıdır. Şairin dîvânında, söz konusu şiirin Mencek Paşa'dan İbnu'n-Naḳîb'e gelen bir mektuptaki şiire cevaben yazıldığı bilgisi bulunmaktadır[378]. Şiirden sonra da, Mencek Paşa'nın şiirinin hüzünlü bir bahçeyi anlattığını, şiirdeki kelimelerin ve kullanılan sanatsal üslubun İbnu'n-Naḳîb'i derinden etkilediğini ifade eden şaire ait bir mektup bulunmaktadır[379]. Ayrıca söz konusu şiirin 2. beytinde İbnu'n-Naḳîb, Mencek Paşa'nın mektubunu güney rüzgarına (الشَّمَال), şaraba (الشَّمُول) ve melteme (الصَّبَا) benzetmektedir[380]. Bütün bu veriler Mencek Paşa'nın İbnu'n-Naḳîb'e gönderdiği şiirin, son beyti şu şekilde olan şiir olabileceğini düşündürmektedir[381]: (el-Kâmil)

نُدْمَايَ أَرْوَاحُ الشَّمَالِ شَمَائِلُ فِيهِمْ وَمِنْ فَضِّ الْحَدِيثِ شَمُولُ

"(Orada, 'Arbîl köyünde) benim içki arkadaşlarım, aralarında yüce kişiler olan güney rüzgarının ruhlarıdır ve (yine orada) sözün gümüşlerinden olan bir şarap vardır."

Mencek Paşa'nın 'Arbîl köyünü tasvir ettiği söz konusu şiiri, yukarıdaki

---

376 *Dîvânu Mencek Paşa*, 84., 85. ve 86. şiirler, s. 190-191.

377 *Dîvânu Mencek Paşa*, 322. şiir, s. 371.

378 İbnu'n-Naḳîb'in yukarıda konu edilen şiirinden önce şu ifade bulunmaktadır: وكتب جوابا عن رقعة وأبيات من الأمير منجك باشا "Emîr Mencek'ten gelen bir mektuba ve beyitlere cevaben şair şunları yazmıştır..." İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 291.

379 Bkz. İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 292.

380 İbnu'n-Naḳîb'in bahsi geçen beytinin metni şu şekildedir.
تَحْكِي الشَّمَالَ مَعَ الشَّمُولِ أَوِ الصَّبَا إِنْ لَمْ تَكُنْهَا İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 292.

381 *Dîvânu Mencek Paşa*, 84. şiir, s. 190.

beyitte de görüldüğü gibi, İbnu'n-Naḳîb'in şiiriyle anlam ve kullanılan kelimeler bakımından örtüşmektedir. Ancak şiirde kullanılan vezinle İbnu'n-Naḳîb'in şiirinin vezni ve şiirlerdeki kafiye yapıları birbirinden farklıdır. Ayrıca Mencek Paşa'nın bu şiirini İbnu'n-Naḳîb'e göndermek için söylediğine dair, şiirin başlığında ya da muhtevasında herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Bütün bu veriler sonucunda, Mencek Paşa'nın söz konusu şiirinin asıl itibarla bir murâselat şiiri olmadığı, şiiri 'Arbîl köyünü tasvir için söylediği, daha sonra da İbnu'n-Naḳîb'e, şiirini değerlendirmesi ve edebî tenkit sadedinde görüşlerini bildirmesi için bir mektupla gönderdiği fikri daha makul görünmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıda verilen 6 beyitlik mukatta'ası için ise farklı bir durum söz konusudur. Dîvânın tahkikli nüshasında, söz konusu şiirin başlığında يمدح السيد عبد الرحمن أفندي الحمزاوي ابن النقيب ifadeleriyle, şairin bu şiiri İbnu'n-Naḳîb için söylediği ifade edilmekle birlikte söz konusu şiirin bir medih şiiri olduğu belirtilmekte ve bu şiirin şair tarafından İbnu'n-Naḳîb'e gönderildiğine dair bir bilgi verilmemektedir. Şiirin muhtevasında da Mencek Paşa'nın bu şiiri özel bir münasebetle söylediğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Ancak İbnu'n-Naḳîb'in dîvânındaki söz konusu şiire dair bilgiler, Mencek Paşa'nın bu mukatta'asını, İbnu'n-Naḳîb'i methetmek için söylediğini ve bu şiir kendisine ulaşınca İbnu'n-Naḳîb'in de cevaben 9 beyitlik bir şiirle Mencek Paşa'nın şiirine mukabelede bulunup teşekkür ettiğini [382] göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Mencek Paşa'nın söz konusu mukatta'asını, ilk bakışta her ne kadar medih temalı gibi görünse de, şairin *Dostlarını ve Arkadaşlarını Methi* başlığı yerine, şairin murâselât şiirleri arasında değerlendirmek daha doğru olacaktır.

[382] İbnu'n-Naḳîb, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, s. 240-241.

2.4.2. Kutlama (Tebrik ve Tehni'e)

Bir ihvâniyyât türü olan kutlama şiiri, şairlerin birbirlerine gönderdikleri tebrik amaçlı söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. *"Şairler bu tür anlatımı, dinî bayramlar, düğün, doğum, hastalıktan kurtulma ve üstlenilen görevler gibi o günün sosyal realitesiyle alakalı farklı münasebetler dolayısıyla eş ve dostlarına karşı besledikleri samimi duygularını, hocalarına ve büyüklerine karşı sevgi ve saygılarını dile getirmek amacıyla sıkça kullanmışlardır."*[383] Her ne kadar kimi edebiyat tarihçilerine göre kutlama amaçlı söylenen şiirler medih şiirine kıyasla edebî zevkten ve sanat birikiminden yoksun şiirler olarak görülse de [384], kaynaklarda bulunan veriler, kutlama ve tebrik amaçlı söylenen ihvâniyyât şiirlerinin de medih şiirleri gibi değerli olduğunu, Abbasî döneminden itibaren pek çok şairin bu türde şiir söylediğini ortaya koymaktadır[385]. Mencek Paşa da kendinden önce gelişip şekillenen bu geleneği takip etmiş ve tebrik amaçlı şiirler söylemiştir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, şairin ihvâniyyât şiirlerinden tebrik ve tehni'e için söylediği toplam 57 beyitten oluşan, üçü kaside, dördü ise mukatta'a olmak üzere yedi şiir bulunmaktadır. Mencek Paşa söz konusu şiirleri, yeni göreve atanma ve doğum tebriki için söylemiştir. Bu başlıkta şairin tebrik şiirlerinden, atanma için söylediği 23 beyitlik bir kaside ve doğum tebriği için söylediği 4 beyitlik bir mukatta'a örnek olarak verilecektir.

Mencek Paşa aşağıdaki şiiri, Kocahusamzade'nin Şam kadılığına atanması üzerine, onun bu yeni görevini tebrik için söylemiştir[386]: (eṭ-Ṭavîl)

1 خَلِيلَيَّ مَالِي أُبْصِرُ الدَّهْرَ رَاضِيَا وَحَظِّيَ مَوْفُوراً وَعَيْشِيَ صَافِيَا

2 وَسَالَمَنِي فِي النَّاسِ مَنْ كَانَ دَأْبُهُ مُحَارَبَتِي جَهْلاً وَأَصْبَحَ وَافِيَا

---

383 Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", s. 42.

384 Örnek olarak bkz. Şevkî Ḍayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire-2004, s. 372-375.

385 Ebû Manşûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se'âlibî, *el-Munteḥal*, thk. Ahmed Ebû 'Alâ, el-Maṭba'atu't-Ticâriyye, İskenderiyye-1319, s. 25-44; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, V, 127-164; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb*, II, 376-381.

386 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75.

3 وَرُحْتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ مِلْءُ جَوَانِحِي سُرُورٌ وَفِكْرِي بَاتَ بِالأَمْسِ خَالِيَا

4 وَعَهْدِي بِأَيَّامٍ مَضَيْنَ كَأَنَّهَا تُجَرِّدُ مِنْ جَفْنِ الزَّمَانِ مَوَاضِيَا

5 إِذَا طَلَعَتْ شَمْسُ النَّهَارِ وَأَقْبَلَتْ ظَنَنْتُ حِبَالَ الذَّرِّ مِنْهَا أَفَاعِيَا

6 أُدَارِي ضَئِيلَ الْخَازِبَازِ مَهَابَةً وَأَخْشَى خَيَالِي حَيْثُ شِمْتُ خَيَالِيَا

7 عَلَى أَنَّ قَوْمِي الْمُنْجَكِيِّينَ قَدْ بَنَتْ عَزَائِمُهُمْ فَوْقَ الثُّرَايَّا مَكَانِيَا

8 وَكَمْ شَهِدَتْ أَعْدَائِيفِيَّ بِأَنَّنِي نَشَأْتُ بِمَهْدِي لِلْمَعَالِي مُنَاغِيَا

9 لَئِنْ فَاتَنِي إِدْرَاكَ مَا أَدْرَكَ الْأُلَى فَأَنْفَذْتُ أَيَّامِي عَلَيْهِ أَمَانِيَا

10 لَقَدْ صَدَقَتْ مِنِّي الظُّنُونُ وَأَصْبَحَتْ تَفِلُّ جُيُوشُ الْعَدْلِ عَنِّي الْأَعَادِيَا

11 بِمَقْدَمِ قَاضِي الشَّامِ مُحْيِي رُبُوعِهَا فَحَمْداً لِمَنْ أَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ قَاضِيًا

12 هُمَامٌ كَسَاهُ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ رِدَاءً مِنَ التَّقْوَى بِنَعْمَاهُ زَاهِيَا

13 لَهُ قَلَمٌ كَمْ صَدَّ بِيضاً فَوَاتِكًا بِقَاطِعِ أَحْكَامٍ وَسُمْراً عَوَالِيَا

14 وَحُسْنُ ثَنَاءٍ عَطَّرَ الْأُفْقَ نَشْرُهُ وَقَدْ فَاحَ مِسْكًا أَذْفَرًا وَغَوَالِيَا

15 فَلَوْ عَذُبَتْ كُلُّ الْبُحُورِ لَمَا ارْتَضَتْ فَضَائِلُهُ تِلْكَ الْبُحُورَ سَوَاقِيَا

16 وَمَهْمَا ارْتَقَى الْبَدْرُ الْمُنِيرُ تَخَالُهُ لِدُونِ مَقَامٍ حَلَّهُ الْيَوْمَ رَاقِيَا

17 وَنَدْعُوهُ لِلرَّحْمَنِ عَبْداً وَإِنَّهُ لَيَكْفِيهِ فَخْراً فَاقَ فِيهِ الْمَوَالِيَا

18 تَرَفَّعَ شِعْرِي إِذْ تَضَمَّنَ وَصْفَهُ فَلاَ بِدْعَ أَنْ يَأْبَى النُّجُومَ قَوَافِيَا

19 فَيَا لَيْتَ أَنَّ الْفِكْرَ مِنْ كُلِّ مُفَكِّرٍ يُجِيدُ بِهَاتِيكَ الْمَزَايَا مَعَانِيَا

20 وَيَا لَيْتَ أَنِّي النُّورُ مِنْ كُلِّ مُبْصِرٍ فَيُبْصِرُ بِي مَنْ كَانَ وَجْهَكَ رَائِيَا

21 أَتَيْتُكَ مِنْ نُعْمَاكَ مَوْلاَيَ شَاكِرًا وَقَلْبِيَ مِنْ رَيْبِ الْحَوَادِثِ شَاكِيَا

22 فَخُذ بِيَدِي وَامْنُنْ عَلَيَّ بِنَظْرَةٍ أَفُزْ بِفَخَارٍ يَسْتَرِقُّ الْمَعَالِيَا

23 فَلاَ زِلْتَ رُكْنًا فِي الْقَضَاءِ مُشَيَّدًا يَفُوقُ بِعُلْيَاهُ عَلَى الدَّهْرِ سَامِيَا

1. "Ey benim iki dostum! Bana ne oluyor böyle; feleği razı olmuş, kısmetimi bu denli bol ve hayatımı böyle berrak bir halde görüyorum."

2. "İnsanlardan cahilliği sebebiyle benimle savaşmayı adet edinmiş kişi bile

benimle barışmış ve sadık bir dost olmuş."

3. "Gözüm aydın, gönlüm neşe dolu bir halde sevinç içindeyim ve aklımda düne dair hiçbir şey olmadan geceyi geçirdim."

4. "Geçip giden günlerdeki hayatım, zamanın göz kapaklarından sıyrılmış keskin kılıçlar gibidir."

5. "Gündüzün güneşi doğup parlamaya başladığında, ben onun ışıklarının ipliklerini engerek yılanları sanırdım."

6.-7. "Kavmim Mencekîler'in kararlılıklarını Süreyya yıldızının da üstünde bir yere inşa etmelerine rağmen ben; korkumdan sineğin en kısık vızıltısına kulak kesiliyorum ve hayalleri gözetlerken kendi hayalimden korkuyorum."

8. "Düşmanlarım, ben bebekken beşiğimde yücelikleri mırıldanarak büyüdüğümü kaç sefer görmüştür."

9. "Her ne kadar (kavmimden) ilklerin elde ettiklerine ulaşma fırsatım geçip gitmişse de ben günlerimi onu (Kocahusamzade'yi) arzulayarak geçirdim. "

10.-11. "Sonunda beklentilerim doğru çıktı ve ahalisine can veren Şam kadısının gelişiyle adaletin orduları düşmanlarımı benden uzaklaştırıp onları hezimete uğrattı. Onu kadı olarak görevlendirerek onunla yeryüzüne can verene hamd olsun."

12. "O (Kocahusamzade) şanı yüce olan Allah'ın görkemli nimetleriyle kendisine takvadan bir kaftan giydirdiği bir yiğittir."

13. "Onun (Kocahusamzade'nin), keskin hükümleriyle, kırıp geçiren kılıçların ve mızrakların nicelerini engelleyip geri püskürten bir kalemi vardır."

14. "Onun için yapılan güzel övgülerin yayılmasıyla ufku güzel kokular sarmış ve türüm türüm kokan misk ve anber kokusu duyulmuştur."

15. "Denizlerin hepsinin suyu tatlı olsaydı, onun (Kocahusamzade'nin) yücelikleri denizlerin su ikram eden sâkiler olmasından yine de memnun kalmazdı."

16. "Işık saçan dolunay ne zaman yükselse, onu (dolunayı) onun (Husamzade'nin) halinin bugünkü bulunduğu makamının altında görürsün."

17. "Biz onu Rahman'ın kulu diye çağırırız. O (Kocahusamzade) ona

(Rahman'a), bütün kulların kendisiyle yüceliklere yükseldiği övünç kaynağı olarak yeterlidir."

18. "Şiirim onun (Kocahusamzade'nin) vasıflarını içerdiği için yücelere yükseldi. (Artık) kafiye olarak yıldızları çirkin ve uygunsuz görüp kabul etmemesinde şaşılacak bir şey yoktur."

19.-20. "Ah keşke her düşünürün aklı bu anlam özelliklerini ustaca değerlendirebilse ve keşke ben, gözleri gören herkesin gözlerinin aydınlığı olsam da seni görecek olanlar, seni benimle görseler."

21. "Senin sağladığın bolluğa teşekkür etmek için geldim, Efendim! Kalbim ise olayların getirdiği tereddütlerden şikâyetçidir."

22. "Elimden tut ve bana bir bakış ihsan et de ben (senin o nazarınla) yücelikleri kendime köle edecek övünmeyi kazanabileyim."

23. "Sen, kadılık görevinin sapasağlam temeli olarak ve bu zamanda yüceliklere yüceldikçe (daha da) yücelen birisi olarak hep bu görevde kalasın."

İlk bakışta Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinin bir medih şiiri olduğu düşünülebilir. Zira 12. ilâ 18. beyitlerde Kocahusamzade'nin güzel özellikleri zikredilmekte ve medih şiirini andırır bir üslupla tasviri yapılmaktadır. Ancak şiirin giriş bölümünü oluşturan ilk dokuz beyitte şair kendisiyle ve Mencek sülalesiyle övünmektedir. Yine 18. ilâ 20. beyitlerle başlayan hâtime bölümünde de aynı fahr üslubu belirgindir. Her ne kadar kimi medihlerinde şair, bu şiirde olduğu gibi, hâtime bölümünde kendi şairliğiyle övünse de, diğer medih şiirlerinde fahr temasını giriş bölümü olarak kullanmaması, bu şiirin, şairin medih şiirlerinden farklı bir üslupta olduğunu göstermektedir. Ayrıca dîvânının tahkikli nüshasında söz konusu şiirin başlığında وَقَالَ يَمْدَحُهُ عُفِيَ عَنْهُ لِمَا وُلِّيَ قَضَاءَ دِمَشْقِ الشَّامِ *"Dimeşk kadılığına atanması sebebiyle yine Kocahusamzade'yi methederek şu şiiri söylemiştir"* ifadeleri bulunmaktadır. Şiirin 11. ve 23. beyitlerinde de Mencek Paşa, bu şiiri söyleme sebebinin Kocahusamzade'nin kadılık görevine atanması olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Bütün bu veriler şairin bu şiirinin bir kutlama şiiri olduğunu göstermektedir.

Mencek Paşa'nın ihvâniyyât şiirlerinden tebrik ve tehni'e için söylediği şiirlerinden mukatta'alara örnek olarak, şairin aşağıda verilen dört beyitlik şiiri ele alınacaktır. Şairin bu mukatta'ası İbnu'l-Ḳârî'nin oğlunun ya da torununun doğumu üzerine tebrik amaçlı söylediği bir şiirdir.

Şairin söz konusu şiiri şu şekildedir[387]: (el-Hafîf)

1 هَاكَ طِفْلاً أَرَاكَهُ اللهُ جَدًّا مَلَأَ الْخَافِقَيْنِ يُمْنًا وَجَدًّا

2 تَحْسُدُ الْأَنْجُمَ التَمَائِمُ مِنْهُ وَيَوَدُّ الْهِلاَلُ لَوْ كَانَ مَهْدَا

3 وَانْتَضَتْهُ يَدُ الْمَقَادِيرِ عَضْباً جَعَلَتْ غِمْدَهُ عَلاَءً وَمَجْدَا

4 قَارَوِيُّ النِّجَارِ قَدْ أَصْبَحَ الدَهْـ ـرُ رِيَاضاً بِهِ فَأَصْبَحَ وَرْدَا

1. "İşte sana, doğuyla batının arasını bereketle ve bahtiyarlıkla dolduran bir çocuk... Allah, sana onun dede olduğunu göstersin."

2. "Onun sebebiyle nazar boncukları yıldızlara haset eder ve hilal (onun için) beşik olmayı ister."

3. "Kaderin tecellileri onu, ucu sivriltilmiş ve keskinleştirilmiş olarak kınından çekip çıkarmış, yüceliği ve şerefi onun kını yapmıştır."

4. "O soy olarak yüce tepelerin olduğu bölgedendir. Felek onunla bir bahçeye dönmüş, o da (bu bahçede) bir gül olmuştur."

Muhammed b. Ali İbnu'l-Ḳârî (1051/1641), devrinin meşhur alimlerinden ve şairlerindendir. Mencek Paşa'nın hadis hocası Ahmed el-Maḳḳarî'den hadis dersi almıştır. Ayrıca Mencek Paşa'nın edebiyat hocası Ahmed eş-Şâhinî'yle İbnu'l-Ḳârî'nin sıkı bir dostluğunun olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir[388].

Yukarıda verilen mukatta'a, İbnu'l-Ḳârî'nin oğlunun dünyaya gelmesi üzerine söylenmiş bir şiirdir. Bu durum şiirin ilk beytindeki هَاكَ طِفْلاً *"İşte sana bir çocuk"* ifadesiyle net bir şekilde belirtilmiştir. Dîvânın tahkiksiz nüshasında söz konusu şiirin başlığında da مولود. قال مهنئا ابن القاري *"İbnu'l-Ḳârî'nin dünyaya gelen*

---

387 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75.

388 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 54-55.

bir çocuğu için şu şiiri söylemiştir" ifadesi bu durumu dile getirilmektedir[389].

Mencek Paşa'nın ihvâniyyât şiirlerinden tebrik ve tehni'e için söylediği şiirlerine örnek olarak bu başlıkta ele alınan iki örnekte de görüldüğü üzere, şairin bu tür ihvâniyyât şiirlerinde dikkati çeken husus, şairin kasidelerinin medih şiirine benzemesi, ancak mukatta'alarında ise şiirin söylenme amacını net ifadelerle dile getirmesi sebebiyle böyle bir benzerliğin bulunmamasıdır. Bu durum kasidenin yapısı gereği pek çok unsuru barındırabilecek hacimde olmasından kaynaklanmaktadır. Mukatta'ada ise zaten şiir kısa olduğu için şair doğrudan kutlama üzerinde yoğunlaşan ifadeleri tercih etmiştir.

2.4.3. Başsağlığı Dileme ve Teselli (Taziye)

İhvâniyyât şiirinin alt başlıklarından biri olan ***taziye***, şairin bir dostunu ya da yakınını, başta sevdiği birinin vefatı olmak üzere yaşadığı bir sıkıntı sebebiyle teselli etmek için söylediği şiirlerdir. Şair Abdullah b. Humâm es-Selûlî'nin ilk Emevî halifesi Mu'âviye b. Ebî Sufyân'ın vefatı üzerine oğlu Yezîd'i teselli için söylediği şiir gibi[390], Arap edebiyatında özellikle vefat olaylarından sonra cenaze sahiplerini teselli etmek amacıyla bu türde söylenmiş pek çok şiir kaynaklarda bulunmaktadır [391] .Taziye şiiri, konu benzerliği bakımından klasik Arap şiiri türlerinden ***mersiye***yle benzerlik gösterir. İki tür arasındaki en önemli fark ise, Mencek Paşa'nın mersiyelerinin ele alındığı *"Mersiye"* başlığında da görüleceği üzere[392], mersiye türünün sadece birinin vefatı üzerine söylenen ve muhtevasında daha çok şairin vefat eden kişiyi kaybetmesi sebebiyle üzüntüsünü dile getirdiği şiirler olmasıdır. Aşağıda örnek olarak verilen Mencek Paşa'nın şiirlerinde de görüleceği üzere, ihvâniyyât şiirlerinden olan taziyede ise şair, şiirini gönderdiği kişiyi vefatla birlikte başka sıkıntılara dair teselli amacı gütmektedir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, biri 10 beyitlik bir kaside, diğer üçü mukatta'a

---

389 *Dîvânu Mencek Paşa (Thk.siz)*, s. 69.

390 el-Câhız Ebû Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysi, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru'l-Hilâl, Beyrut-1423, II, 90, İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, II, 638; İbn 'Abdi Rabbih Ebû 'Amr Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-'Iḳdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1404, V, 123.

391 el-İbşîhî, *el-Mustaṭraf*, s. 504-507.

392 Bkz. s. 330-332.

olmak üzere, toplam dört taziye şiiri bulunmaktadır. Bu başlıkta örnek olarak şairin iki mukatta'ası ele alınacaktır.

Mencek Paşa aşağıdaki şiirini Osmanlı müftülerinden Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin Esad adındaki oğlunun vefat etmesi üzerine [393], Kocahusamzade'yi taziye için söylemiştir[394]: (el-Vâfir)

1 نُعَزِّي الْفَخْرَ وَالْعُلْيَا بِشِبْلٍ لَوَاهُ عَنْ تَصَيُّدِهِ حِمَامُهْ

2 وَطِفْلٍ وَهْوَ أَكْبَرُ مَنْ نَرَاهُ رَفِيعِ الشَّأْنِ مَعْرُوفٍ مَقَامُهْ

3 بَكَتْهُ مِلْءَ أَعْيُنِهَا الْمَعَالِي وَقَالَ الْمَجْدُ هَا أَنَا ذَا غُلَامُهْ

4 هِلَالُ سَمَا الْمَكَارِمِ غَابَ عَنْهَا وَثَغْرُ الْفَضْلِ فَارَقَهُ ابْتِسَامُهْ

1. "Övünmeye ve yüceliğe, ecelinin kendisini avlamayı ağırdan aldığı bir aslan yavrusundan dolayı baş sağlığı dileriz."

2. "Gördüklerimiz içinde en büyük, şanı yüce ve makamı bilinen (herkesçe makamı cennet olan) bir çocuktan dolayı (baş sağlığı diliyoruz.)"

3. "Onun için yücelikler hüngür hüngür ağladı ve şeref "İşte ben onun hizmetçisiyim." dedi."

4. "Asaletlerin göğündeki hilal ondan (asaletlerin göğünden) kaybolup gitti ve faziletin dudağındaki gülümsemesi ondan (faziletin dudağından) ayrıldı."

Mencek Paşa'nın yukarıda verilen şiiri, ilk bakışta bir mersiye şiiri olarak düşünülebilir. Ancak şairin dîvânının her iki nüshasında da söz konusu şiirin başlığında, وقال أيضا يمدحه ويعزيه *"Şair yine onu (Kocahusamzade'yi) övmek ve taziye etmek üzere şöyle demiştir."* ifadesi bulunmaktadır[395]. Şair şiirin 1. beytinde de bu durumu açıkça dile getirmekte ve bu şiiri vefat eden oğlu için Kocahusamzade'yi taziye amacıyla söylediğini belirtmektedir. Ayrıca Mencek Paşa'nın mersiyelerinde kullandığı acıklı ve ağıt yakma anlamlı üslup yerine bu şiirinde farklı bir anlatım tarzı da dikkat çekmektedir. Şair bu şiirinde, bir

---

393 Kocahusamzade'nin oğlunun adı ve vefatıyla ilgili bilgi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 356.

394 *Dîvânu Mencek Paşa*, 23. şiir, s. 77.

395 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 77; *(Thk.siz)*, s. 21.

cenazenin ardından ağıt yakma anlamlı ifadeler yerine, daha çok merhumun anne ve babasını öven ifadeler kullanmaya özen göstermiş, özellikle şiirin 1. ve 4. beyitlerindeki edebî tasvirlerin [396] Kocahusamzade'nin ve eşinin üzerinde yoğunlaşmasıyla kendisinin de onların acısına ortak olduğunu hissettirmeye çalışmıştır. Bütün bu veriler sonucu şairin söz konusu mukatta'asının bir mersiye şiiri değil de başsağlığı dileme ve teselli etme amacıyla söylenmiş bir taziye şiiri olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Mencek Paşa'nın ihvâniyyâtından taziye şiirlerine dair ikinci örnek, şairin Ḳurrâ Çelebizâde Mahmut Efendi (1063/1653) için söylediği şiiridir. Dört beyitlik bir mukatta'a olan şiir şu şekildedir[397]: (el-Basîṭ)

1 يَابْنَ الْكِرَامِ الْأُولَى شَادَتْ عَزَائِمُهُمْ بَيْتاً جَلِيلًا كَبَيْتِ اللهِ نَعْرِفُهُ

2 أَنْتَ الْكَبِيرُ الَّذِي لاَ الْعَزْلُ يُنقِصُهُ قَدْراً وَلاَ الْمَنْصِبُ الْعَالِي يُشَرِّفُهُ

3 وَلَوْ سَعَى جُهْدَهُ الْمَعْرُوفُ مُخْتَبِراً لَمْ يُلْفِ غَيْرَكَ فِي الدُّنْيَا فَيَأْلَفُهُ

4 عَبِيدُ نُعْمَاكَ لاَ يَخْشَوْنَ مِنْ سَرَفٍ إِنْ أَتْلَفَ الدَّهْرُ شَيْئاً أَنْتَ تُخْلِفُهُ

1. "Azimleri, Allah'ın evini tanıdığımız gibi bilip tanıdığımız görkemli bir ev inşa etmiş olan ilk cömert kişilerin oğlu!"

2. "Sen, hiçbir görevden azledilmenin kadri kıymetini eksiltemeyeceği ve hiçbir yüksek makamın da kendisine şeref kazandıramayacağı kadar büyük birisin."

3. "İyilik bütün gayretini sarfedip inceden inceye arasaydı, dünyada senden başka dostluk kuracağı birini bulamazdı."

4. "Senin ihsanının köleleri israftan korkmazlar. Eğer felek bir şeyi yok ederse sen hemen onu telafi edersin."

Ḳurrâ Çelebizâde'nin tam adı Ebu'l-Faḍl Mahmut b. Muhammed'dir. Şerefli bir aileye mensup olan Ḳurrâ Çelebizâde, 1034/1624 yılında Dimeşḳ kadılığına atanmıştır. Dimeşḳ ehlinin, özellikle de ileri gelenlerinin kendisi tarafından ikram ve izzet gördüğü Ḳurrâ Çelebizâde, el-Muḥibbî'nin bildirdiğine

396 Bahsi geçen edebî tasvirler için bkz. s. 468-469.

397 *Dîvânu Mencek Paşa*, 26. şiir, s. 79-80.

göre döneminin pek çok şairi tarafından kasidelerle methedilmiş sevilen bir yöneticidir[398]. Dimeşk kadılığından sonra sırasıyla Mısır kadılığı, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği gibi görevlere atanan Ḳurrâ Çelebizâde 1057/1647 senesinde Rumeli kadılığına atanmıştır. Mencek Paşa bu şiirini, Ḳurrâ Çelebizâde'nin Rumeli kadılığından azledilmesi üzerine kendisini teselli etmek için söylemiştir[399]. Özellikle şiirin 2. beytinde bu durum net bir şekilde görülmektedir.

2.4.4. Şiirle Özür Dileme (Mazaret)

İhvâniyyât şiirinin bir alt başlığı olan ***mazeret*** şiiri, şairin şiirle özür dilemesidir. el-Mu'alleḳât şairlerinden en-Nâbiġa ez-Zubyânî'nin Ḥîre kralı III. Nu'mân b. Munẕir'den (602) özür dilemek için söylediği 33 beyitlik kaside gibi[400], Arap edebiyatı kaynaklarında pek çok şairin özür dilemek kastıyla şiir söylediğine dair bilgiler bulunmaktadır[401]. Mencek Paşa'nın Dîvân'ında bu türde söylediği biri 7 beyitlik küçük bir kaside, diğeri de 3 beyitlik bir mukatta'a olmak üzere iki şiiri bulunmaktadır. Bu başlıkta şairin Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği 7 beyitlik kasidesi örnek olarak değerlendirilecektir.

Söz konusu şiir şu şekildedir[402]: (el-Kâmil)

1 شَعْرَانُ تَصْغُرُ عِنْدَهَا ٱلْأَمْصَارُ وَبِتُرْبِهَا تَتَبَرَّكُ ٱلْأَبْرَارُ

2 أَخَذَتْ عَلَى الْكَرَمِ الْعُهُودَ بِأَنَّهُ مِنْ دُونِهَا لاَ تَحْتَوِيهِ دِيَارُ

3 أَفَلاَ تَكُونُ هِيَ السَّمَاءُ مَكَانَةً وَالْقُطْبُ مَرْكَزُهُ بِهَا الْمُخْتَارُ

4 يَا ابْنَ الَّذِينَ إِذَا اسْتَغَثْنَا بِاسْمِهِمْ فِي الْمَحْلِ تَسْبِقُ سُؤْلَنَا ٱلْأَمْطَارُ

---

398 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 323.

399 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 324.

400 Ebû Umâme (Ebû Aḳreb) Ziyâd b. Mu'âviye b. Ḍabâb b. Câbir, *Dîvânu'n-Nâbiġa ez-Zubyânî*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhim, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1985, 2. bs., s. 29-39.

401 Bkz. İbn Ḳuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Ḳuteybe, *'Uyûnu'l-Aḫbâr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût-1418, III, 113-122; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Iḳdu'l-Ferîd*, II, 17-22; Ebû Hilâl el-'Askerî Ḥasan b. Abdullah b. Sehl, *Dîvânu'l-Me'ânî*, Dâru'l-Cîl, Beyrût-?, I, 216-222; es-Sealibi, *el-Muntehal*, s. 95-132; el-Ḳalḳaşendî, *Ṣubḥu'l-A'şâ*, IX, 166-173; Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Abbâsî eṣ-Ṣânî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1997, 11. bs., s. 219-221.

402 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 92.

5 لَكَ مَنْصِبٌ كُلُّ الْمَنَاصِبِ تَرْتَجِي مِنْهُ الشَّفَاعَةَ حَيْثُ تَبْدُو النَّارُ

6 أَنْتَ الْأَمِينُ عَلَى الْعُلُومِ وَمَنْ بِهِ يَثِقُ الرَّجَاءُ وَتَأْمَنُ الْأَسْرَارُ

7 إِنْ لَمْ أَزُرْكَ فَإِنَّ عُذْرِي وَاضِحٌ سَفَرِي وَغَيْثُ هِبَاتِكَ الْمِدْرَارُ

1. "Şa'rân'ın yanında şehirler küçük kalır. Onun toprağından iyilik sahibi kişiler hayır ve uğur bekler."

2. "O (Şa'rân şehri) cömertlikten, kendisinden başka hiçbir memleketin onu (cömertliği) barındırmamasına dair söz almıştır."

3. "Şu gökyüzü kendisinde o seçkin kişinin ikamet ettiği bir yer olsa ve onun (o seçkin kişinin) merkezi olsa olmaz mı?"

4. "Ey kuraklık anında isimleriyle yağmur için dua ettiğimizde, yağmurların duamızın önüne geçtiği kişilerin oğlu!"

5. "Senin, ateş (Cehennem azabı) göründüğü vakit bütün makamların kendisinden şefaat beklediği bir makamın vardır."

6. "Sen ilimlerin yegane güvencesisin ve sen ümidin kendisine itimat edip güvendiği ve sırların kendisiyle (korkulardan) emin olduğu kişisin."

7. "Eğer seni ziyaret etmemişsem mazeretim apaçıktır: Şiddetli sağanak halinde yağan senin hediyelerinin yağmuru altında yaptığım yolculuğum (mazeretimdir.)"

Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri verilen bu şiiri, ilk bakışta Ebu's-Su'ûd Efendi için söylenmiş bir medih şiiri olarak düşünülebilir. Çünkü şiirin ilk 2 beytinde Ebu's-Su'ûd Efendi'nin doğum yeri olan Ebu Şa'ran köyünden bahsedilmekte, 4. ilâ 6. beyitlerde Ebu's-Su'ûd Efendi'nin güzel hasletleri mübalağalı ifadelerle övülmektedir. Mencek Paşa Dîvân'ını iki kapak arasında toplayan Faḍlullah el-Muḥibbî de muhtemelen bu şiiri bir medih şiiri olarak değerlendirmiş ve bu yüzden de Dîvân'daki sıralamada söz konusu şiiri, bu çalışmanın *İhsan Elde Etmek için Söylediği Methiyeleri* başlığında konu edilen[403] Ebu's-Su'ûd Efendi için söylenmiş methiyeden hemen sonra vermiştir. Ayrıca

403 Bkz. s. 102-104.

şiirin başlığında bulunan وقال يمدحه أيضا *"Yine onu (Ebu's-Su'ûd Efendi'yi) överek şöyle söylemiştir"* ifadesi de Faḍlullah el-Muḥibbî'nin bu şiiri bir methiye olarak kabul ettiğini göstermektedir. Şiirin son beytindeki إِنَّ عُذْرِي وَاضِحٌ *"Mazeretim apaçıktır"* ifadesi dikkate alındığında ise, şairin Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği bu şiirinin methiye olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığı görülecektir. Zira son beyitte şair açıkça Ebu's-Su'ûd Efendi'den kendisini ziyaret edemediği için özür dilemektedir. Bu özrü destekleyen bir diğer bilgi de, söz konusu şiirin Dîvân'ın Dimeşḳ/Esed Kütüphanesi/Mahtûtât Bölümü 14488. numarada kayıtlı el yazması nüshasında bulunan başlığıdır. Dîvân'ın tahkikli baskısında muhakkikin verdiği dipnotta[404], adı geçen nüshadaki başlıkta وكتب بها إلى المولى المذكور لما توجه إلى دمشق الشام و لم يودعه *"Bu şiiri, kendisine veda etmeden Dimeşḳ'a gitmek üzere yola çıkması sebebiyle bahsi geçen efendiye yazıp göndermiştir."* ifadesi bulunmaktadır. Bu bilgi Mencek Paşa'nın Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği bu şiirinin söyleniş amacını ve zamanını ortaya koyması bakımından önemlidir. Buna göre şair bu şiiri Sultan İbrahim'le görüşmek üzere gittiği İstanbul'dan dönmeden hemen önce söylemiş ve dönüş yolculuğuna çıkmadan önce, Rum diyarındaki ikameti süresince kendisine yardımları dokunan Ebu's-Su'ûd Efendi'yle bizzat görüşerek vedalaşma fırsatı bulamadığı için Ebu's-Su'ûd Efendi'den şiirle özür dilemiştir. Şiirin son beytindeki "... فَإِنَّ عُذْرِي وَاضِحٌ سَفَرِي وَغَيْثُ هِبَاتِكَ الْمِدْرَارُ *mazeretim apaçıktır: Şiddetli sağanak halinde yağan senin hediyelerinin yağmuru altında yaptığım yolculuğum (mazeretimdir.)"* ifadeleri de bu durumu desteklemektedir.

404 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 92.

2.4.5. Şiirle Davetiye Gönderme (Davet)

Şairlerin ve toplumun elit tabakasından kişilerin, mescitlerde, şairin ya da eşraftan birinin evinde veya bir mesire yerinde bir araya gelerek ilmî meseleleri ve edebî konuları tartıştıkları, beraberce şiir söyleşileri yaptıkları dostluk ve edebiyat meclislerinin varlığı Emevîler döneminden itibaren bilinmektedir[405]. Edebiyat kitaplarına konu olan ve müstakil başlıklar altında özel olarak değerlendirilen bu meclisler[406], dönemin kültürünü, ilmi ve edebî birikimini, toplumun bireyleri arasındaki ilişkileri ortaya koyması bakımından önemlidir. Şairler bu tür meclislere dostlarını ve katılmasını istedikleri kişileri davet etmişler, kimi zaman da bu dvetlerini şiir söyleyerek dillendirip davet ettikleri kişiye iletmişlerdir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, şairin ihvâniyyât şiirlerinden davet şiiri olarak değerlendirilebilecek 4 mukatta'a bulunmaktadır. Burada şairin davet şiirlerine örnek olarak, Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'yi evine davet etmek için söylediği aşağıdaki şiir verilecektir[407]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1	مَولاَيَ زُرْ مُتَفَضِّلاً	مِنْ غَيْرِ أَمْرٍ دَارَ عَبْدِكْ
2	تَغْدُو بِكَ الْفَلَكُ الْمُدَا	رَ إِذَا بَدَتْ أَقْمَارُ سَعْدِكْ
3	فَقُلُوبُنَا وَعُيُونُنَا	فِي الطُّرْقِ قَدْ فُرِشَتْ لِوَعْدِكْ
4	اَلْيُمْنُ يَسْعَى فِي رِكَا	بِكَ وَالْعُلاَ مِقْدَامُ جُنْدِكْ
5	فَاسْلَمْ لَنَا وَلِدَارِنَا	إِذْ كُلُّنَا مِنْ بَعْضِ رِفْدِكْ

1. "Ey benim efendim! Kulunun evini herhangi bir iş sebebiyle olmaksızın lütfederek ziyaret et!"

2. "Senin bahtının ayları göründüğünde felek yörüngesinde seninle sabahleyin yola çıkar."

3. "Senin verdiğin (ziyaret) sözü için kalplerimiz ve gözlerimiz yollara

---

405 Nâşıruddîn el-Esed, *Maṣâdiru'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1988, 7. bs., s. 251; Fidan, *İbnu'n- Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 64.

406 Bkz. İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-Aḫbâr*, I, 423-427-122; Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, *el-Kâmil fi'l-Luġa ve'l-Edeb*, thk. Muammed Ebu'l-Faḍl İbrahîm, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire-1417/1997, 3. bs. I, 142-143.

407 *Dîvânu Mencek Paşa*, 89. şiir, s. 194.

serildi."

4. "Bereket senin üzenginde koşar ve yücelikler senin neferlerinin öncü kuvvetidir."

5. "Bize ve evimize (bizden ve evimizden yana gönlünde bir sıkıntı olmadan) esenlikle gel. Çünkü biz senin hediyelerinin bir parçasıyız."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinin muhtevasından bir davet şiiri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Şair 1. beyitte Kocahusamzade'yi net ifadelerle kendi evine ziyarete çağırmakta, 3. beyitte bu ziyareti ne kadar çok istediğini dile getirmekte ve 5. beyitte bu isteğini yinelemektedir. Ayrıca şiirin başlığı da yapılan davetin kim için olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Dîvân'ın tahkikli nüshasında bu şiirin başlığı olarak وقال يستدعي عبد الرحمن أفندي حسام زاده "Husamzade Abdurrahman Efendi'yi davet ederek şöyle söylemiştir." ifadeleri bulunmaktadır. Şair bu şiirinde, ağdalı cümleler yerine yalın ve içten ifadeler kullanarak, samimi olduğu kadar mütevazi bir üslupla Kocahusamzade'yi evine davet etmektedir.

Şairin ihvâniyyât şiirlerinden sonra, beyit sayısına göre 5. sırada, bireysel ya da toplumsal anlamda eleştirilerini dile getirdiği hîca türünde söylediği şiirler gelmektedir. Sıradaki başlıkta Mencek Paşa'nın hicâ şiirleri konu edilecektir.

2.5. HİCÂ (HİCİV, SOSYAL ELEŞTİRİ VE ŞİKÂYET)

هجا – يهجو fiilinden mastar olan الهجاء sözlükte "şiirle hakaret etme", "karalama" gibi anlamlara gelmektedir [408]. Cahiliye döneminden itibaren söylenegelmiş şiir türlerinden olan hicâ[409], medih şiirinin tam olarak zıddıdır. Ḳudâme b. Cafer'in (337/948) ifadesiyle, *"Bir şiirde medih şiirinin zıddı olan unsurlar ne kadar çok yer alırsa, şiirdeki hicâ ağırlığı o denli artar."*[410] Kaynaklarda hicv şiirinin üslup ve içerik olarak bazı şartları taşımasının şiirin değerini artırdığı belirtilmektedir. Bu şartlar arasında hicâ şiirinde küfür ve sövme anlamlı lafızların kullanılmaması, beyit sayısının az olması ve aruz vezinlerinden kısa olanlarının tercih edilmesi gelmektedir. Bir şiirde iftira, ağır hakaretler ve sövgüler yer alırsa bu durum şiiri söyleyen şairin alçaklığını ve şahsiyetsizliğini delillendirir. Dolayısıyla böyle bir durumda hicvedilen kişiden önce şair kendi kendini hicvetmiş ve karalamış olur[411].

Hicâ türünü sınıflandırmada kaynaklarda, bir takım benzerliklerle beraber farklı tasnifler yapılmıştır. Sirâcuddîn Muhammed üslup bakımından hicâ şiirini; hicvedilen kişinin olduğu gibi tasvir edildiği *"gerçekçi hicâ"*, hicvedilen kişinin kötü özellikleriyle şairin dalga geçtiği *"alaycı ve karikatürist hicâ"*, şairin hicvettiği şahsın adını doğrudan zikrederek ifşa ettiği *"sarih hicâ"* ve şairin hicvedilen şahsın sadece özelliklerini belirterek üstü kapalı bir şekilde dinleyenlere kimi hicvettiğini işaret ettiği *"imalı hicâ"* olmak üzere dörde ayırmaktadır[412]. Aynı edebiyatçı işlenilen konular bakımından hicâ şiirini şairin belirli bir şahsı hicvettiği *"ferdî hicâ"*, şairin belirli bir toplumu hedef aldığı *"toplumsal hicâ"*, şairin eleştirdiği kişideki korkaklık, yalancılık gibi ahlakî kusurları dile getirdiği *"ahlakî hicâ"* ve hicvedilen kişinin fiziksel eksikliklerinin dile getirildiği *"fitrî hicâ"* olmak üzere

---

408 el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1339.

409 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 170-176.

410 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 113.

411 Necmuddîn Ahmed b. İsmail el-Ḥalebî İbnu'l-Eşîr, *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zaġlûl Sellâm, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1983, s. 310.

412 Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty., III, 6.

yine dört bölümde değerlendirmiştir[413]. Abdullah Abdulcebbâr ve Muhammed Abdulmun'im Hafâcî ise hicâ şiirini *"ferdî hicâ"*, *"ahlakî hicâ"*, *"siyasî hicâ"* ve *"dinî hicâ"* şeklinde tasniflendirmiştir[414]. Hicâ şiirini Samî ed-Dehhân da dört grupta, ancak isimlendirmede farklı olarak *"ferdî hicâ"*, *"siyasî hicâ"*, *"dinî hicâ"* ve *"toplumsal hicâ"* olarak tasnif etmekte ve yine yukarıda verilen tasniflerden farklı bir tanımlamayla, toplumsal hicâyı şairin belirli bir grubu hedef alarak değil, genel anlamda toplumun ahlakî çöküşünü ve farklı zümrelerin durumunu şairin resmettiği şiirler olarak açıklamaktadır[415]. İbn Ḥamdûn (562/1167) ise hicâ şiirini, *"kınama ve ayıplama"*, *"kötü özellikleri dile getirme"* ve *"zamanın şartlarından şikayet etme"* şeklinde üç grupta değerlendirmiştir[416]. İbn Ḥamdûn'un zamanın şartlarından şikâyet etme şeklinde isimlendirdiği hicâ türü, Samî ed-Dehhân'ın toplumsal hicâ şeklinde sınıflandırdığı grupla aynı türde şiirleri içermektedir. Zira özellikle Memluklar döneminde toplumsal eleştirinin yapıldığı şiirlerin revaç bulduğu, bu dönem şairlerinin genel anlamda toplumlarındaki sosyal, siyasî, dinî ve ahlakî bozulma ve eksiklikleri şiirlerinde konu olarak işledikleri, içinde bulundukları zamanın şartlarını hicvettikleri, Memluklar dönemine dair telif edilmiş edebiyat tarihi kaynaklarında belirtilmektedir[417].

Mencek Paşa'nın hicâ şiirlerinde, bu şiir türüne dair yukarıda yapılan açıklamaların izlerini net bir şekilde görmek mümkündür. Şairin Dîvân'daki hicâ şiirleri aşağıda gösterildiği şekildedir:

	Hicâ Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Ferdî Hicivler	2	7	9 şiir
2	Sosyal Eleştiri ve Şikâyet	1	37	38 şiir
	TOPLAM	**3**	**44**	**47 şiir**

Tabloda görüldüğü üzere Mencek Paşa, hicâ şiirlerinin bir kısmında

413 Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, III, 7.

414 Abdullah Abdulcebbâr, Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, *Ḳıssatu'l-Edeb fi'l-Hicâz fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, Kahire-1980, s. 537-546.

415 Sami ed-Dehhân, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ginâî 6: el-Hicâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1982, s. 10.

416 İbn Ḥamdûn Ebu'l-Me'âlî Bahâuddîn Muhammed b. Hasan, *et-Tezkiretu'l-Ḥamdûniyye*, thk. Bekr Abbas, İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1996, V, 30.

417 Mahmûd Rızḳ Selîm, *el-Edebi'l-'Arabî fî 'Aṣri'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîn ve'l-'Aṣri'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabîyyi'l-Mısrî, Kahire-1377/1957, s. 74-76.

kendisine ve ailesine dil uzatan kişileri hicvetmiştir. Ancak bu tür şiirler, şairin sosyal eleştiri ve döneminde gördüğü eksikliklerden şikâyet için söylediği şiirlere nazaran azınlıktadır. Ayrıca şiirlerin ekserisinin mukatta'alardan oluştuğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Aşağıda verilen örneklerle şairin hicâ şiirleri üslup ve muhteva bakımından tahlil edilecektir.

Bu başlıkta Mencek Paşa'nın hicâ şiirlerinden verilecek ilk örnek, Dîvân'da bu türde söylenmiş müstakil kasidelerden olan 14 beyitlik aşağıdaki şiirdir[418]:(el-Vâfir)

1 لَعَمْرِي لَيْسَ بِالْأَشْعَارِ فَخْرِي وَلَكِنْ بِالْقَوَاضِبِ وَالْعَوَالِي

2 وَأَحْسَابِي لِسَانُ الدَّهْرِ يَتْلُو مَآثِرَهَا عَلَى سَمْعِ اللَّيَالِي

3 وَبَذْلِي لِلنُّضَارِ بِغَيْرِ مَنٍّ عَلَى مِقْدَارِ مَوْجُودِي وَحَالِي

4 وَآلِي تَسْتَقِي مِنْهَا بُحُورٌ وَأَبْحُرُ مَنْ يُفَاخِرُ لَمْعُ آلِ

5 فَقُلْ لِي يَا ابْنَ بِنْتِ أَبِي مِدَاسٍ بِعَمٍّ أَنْتَ تَفْخَرُ أَمْ بِخَالِ

6 وَتَرْفُلُ فِي ثِيَابِ الْكِبْرِ تِعْسًا لِمِثْلِكَ قَدْ عَرِيتَ مِنَ الْمَعَالِي

7 وَتَرْمِي آلَ مَنْجَكَ فِي انْتِقَاصٍ وَهُمْ أَهْلُ الْفَضَائِلِ وَالْكَمَالِ

8 أَتَنْصَدِعُ السَّمَاءُ بِنَبْحِ كَلْبٍ أَمِ الشِّعْرَى الْعُبُورُ بِهِ تُبَالِي

9 تَسُبُّ صَحَابَةَ الْمُخْتَارِ حِينًا وَحِينًا تَدَّعِي حُبًّا لِآلِ

10 وَيَكْرَهُكَ الْجَمِيعُ كَمَا كَرِهْنَا لِأَرْجُلِنَا الْعَتِيقَ مِنَ النِّعَالِ

11 أَلَا دَعْنِي وَشَأْنِي يَا ابْنَ وِدِّي وَنَحْوِي كُلُّ شَخْصٍ مِنْ خَيَالِ

12 فَمَا تَرَكَ الصُّدُودُ لَدَيَّ شَيْئًا يَسُرُّ مِنَ الْأَحِبَّةِ بِالْوِصَالِ

13 نَفَضْتُ يَدَ الْأَمَانِي مِنْ عُهُودٍ أُكَلِّفُهَا حَقِيقَةَ ذِي مُلَالِ

14 أَيُقْصَدُ مَنْ أَسِرَّتُهُ سُيُوفٌ طُبِعْنَ لِضَرْبِ أَعْنَاقِ الرِّجَالِ

1. "Yemin olsun ki övünmem şiirlerimle değil, fakat ince kılıçlarla ve mızrakların uçlarıyladır."

2.-3. "Zamanın dili gecelerin kulağına benim asaletlerimin üstün başarılarını

418 *Dîvânu Mencek Paşa*, 361. Şiir, s. 391.

ve varlığım ve de durumum ölçüsünce hiç başa kakmadan altınlar saçmamı tilavet eder."

4. "Benim ailemden denizler ve ailesinin ışıltısıyla övünen kişilerin denizleri su bekler."

5. "Söyle bana çarıklının kızının oğlu, sen hangi amcanla ve hangi dayınla övünüyorsun!"

6. "Büyüklük elbisesinin içinde eteklerini sürükleyerek çalım atıyorsun. Yüceliklerden soyunup çıkmış senin gibisine yazıklar olsun."

7. "Mencek ailesi faziletlerin ve mükemmelliğin ailesiyken sen onlara çamur atıyorsun."

8. "Bir köpeğin havlamasıyla hiç gök yarılır mı, ya da geçip giden Akyıldız hiç ona aldırır mı?"

9. "Sen bazen seçilmiş Peygamber'in ashabına sövüyorsun, bazen de Ehl-i Beyt'i sevdiğini iddia ediyorsun."

10. "Ayaklarımıza eski ayakkabıları giymekten nefret ettiğimiz gibi insanlar da senden nefret ediyor."

11. "Ey bana tutkun olan kişinin oğlu! Haydi, git işine! Benim etrafımdaki herkes hayalden ibarettir."

12. "Yüz çevirmeler bana, dostlara kavuşmakla beni sevindirecek bir şey bırakmadı."

13. "Dileklerin elini, hastalık çekenin hakikatini kendilerine yüklediğim verilen vaatlere bel bağlamaktan çekip çıkardım."

14. "Yatağı, insanların boyunlarını vurmak için dövülmüş kılıçlar olan kişiye karşı hiç yönelinir mi?"

el-Muḥibbî Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirini, şairin fahriyyâtına örnek olarak eserinde nakletmektedir[419]. Her ne kadar şiirin ilk beyitlerinde fahr temalı ifadeler olsa da el-Muḥibbî'nin bu tespiti doğru değildir. Zira şiirin dîvândaki başlığı وقال هاجيا علي ابن الأرنوط وقد بلغه أنه انتقص المنجكيين *"(Şair), Mencek ailesi*

[419] el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 417-418.

hakkında kötü sözler söyleyen İbnu'l-Arnavut'u hicvederek şöyle demiştir" şeklindedir. Ayrıca şiirin 5. beytinden sonuna kadar hicâ temasının işlendiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında şairin söz konusu şiirinin bir hicâ şiiri olduğu netleşmektedir.

Şiirin başlığında bahsi geçen şahıs İbnu'l-Arnavut lakaplı Ali b. Hüseyin (1052/1642)'dir. Devrin Şam ordusunun ileri gelenlerinden olan İbnu'l-Arnavut askeriye sınıfından bir şahsiyettir. Hayatına dair el-Muḥibbî'nin verdiği bilgilerde kullandığı ifadelerin kuru ve yalın bir anlatımda olması ve aynı bölümde mezkûr şahsın babası hakkında övgü dolu ifadeler yer alırken müellifin bu şahsın biyografisinde herhangi bir övgüye yer vermemesi, Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri aktarılan şiirindeki hicivlerinde haklı olduğunu desteklemektedir.

Şiirin 7. beytindeki تَرْمِي آلَ مَنْجَكَ فِي انْتِقَاصٍ *"Mencek ailesine sen çamur atıyorsun"* ifadeleriyle ve 11. beyitteki أَلاَ دَعْنِي وَشَأْنِي يَا ابْنَ وِدِّي *"Ey bana tutkun olan kişinin oğlu! Haydi, git işine!"* şeklindeki sözleriyle şiirin söyleniş amacının İbnu'l-Arnavut'un iddialarına cevap olduğunu belirtmektedir. 9. beyitte İbnu'l-Arnavut'un tutarsızlığını dile getirmekte, 5., 6., 8. ve 10. beyitlerde ise sert bir üslupla muhatabını hicvetmektedir. Şiirin ilk dört beytiyle son beytinde ise fahr teması dikkat çekmektedir. Ancak üslup bakımından şairin fahr şiirleriyle yukarıda verilen şiir farklılık arz etmektedir. Kimi zaman kendi özelliklerini ön plana çıkarmak için genel olarak düşmanlarını hicvettiği ve hasımlarını kötülediği ifadelere yer veriliyor olsa da, şairin diğer fahr şiirlerinde asıl vurgu fahr teması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yukarıdaki şiirde ise başlangıçtaki fahr temasına şair لَكِنْ بِالْقَوَاضِبِ وَالْعَوَالِي *"... fakat (övünmem) ince kılıçlarla ve mızrakların uçlarıyladır."* şeklindeki ifadelerle sert ve öfke dolu bir anlatım kullanarak başlamaktadır. Şiirde hicâ ile fahr unsurlarının iç içe kullanılması hicâ türü şiirlerin karakteristik özelliği sonucudur. Zira Şevḳî Ḍayf'ın da belirttiği gibi, hicâ şairleri, şiirlerindeki hiciv üslubunu kuvvetlendirmek için kendilerinin faziletlerini zikrederek, kendi yücelikleri yanında hicvedilen şahsın daha bir aşağılanmasını ve

küçük görünmesini amaçlamaktadır[420]. Mencek Paşa'nın yukarıda verilen şiiri gibi diğer ferdî hicâ şiirlerinin tamamında ve toplumundan şikayet ettiği şiirlerinin çoğunda, hicâ şiirinin bu özelliği gereği şairin kendisi ve ailesiyle övündüğü ifadelere sıkça rastlanmaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen mukatta'ası, her ne kadar Yusuf b. Abdulmelik el-Bağdâdî ed-Dimeşkî (1069/1659) için söylenmiş olsa da, bir önceki örnekten farklı olarak şairin içerisinde yaşadığı toplumun eksikliği olarak kabul ettiği bir durum üzerine söylenmiştir. Söz konusu şiir şu şekildedir[421]: (el-Hafîf)

1 قِيلَ عَاشَتْ بِمَوْتِهِ وَارِثُوهُ حَيْثُ كَانُوا مِنْ فَقْرِهِمْ فِي اكْتِئَابِ

2 قُلْتُ لاَ بِدْعٌ قَدْ سَمِعْنَا قَدِيماً يَوْمَ مَوْتِ الْحِمَارِ عِيدُ الْكِلاَبِ

1. "Denildi ki: Onun ölümüyle varisleri yaşadı, zira fakirlikleri sebebiyle sıkıntı içindelerdi."

2. "(Bunun üzerine) ben de şöyle dedim: Şaşılacak bir şey yok. Eskiden de duymuşuzdur, eşeğin öldüğü gün köpeklerin bayramıdır."

el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre Yusuf b. Abdulmelik el-Bağdâdî ed-Dimeşkî, ömrünün çoğunu ilim öğrenmeye adayan ve döneminin meşhur alimlerinin ders halkalarında eğitim gören biridir. Fakat son derece aptal biri olması sebebiyle pek bir ilim öğrenememiş ve bu sebeple de el-Ḥımâr lakabıyla bilinir olmuştur[422]. Mencek Paşa yukarıdaki mukatta'ayı el-Ḥımâr'ın 1069/1659 yılında vefat etmesi üzerine söylemiştir. Bu mukatta'a mezkûr şahsın vefatıyla ilgili olduğu kadar şairin yaşadığı toplumun değer yargılarına dair alaycı bir hicâyı da içermektedir. Zira şiirin 2. beytindeki tevriyeli anlatımla şair, Yusuf b. Abdulmelik'in varislerinin, akrabalarını kaybetmeleri sebebiyle üzüntü duymaları gerekirken geriye kalan mirastan dolayı sevinç duymalarını hicvetmekte, onları eşeğin öldüğüne sevinen ve etini yemek üzere cesedine üşüşen köpeklere benzetmektedir. Dolayısıyla şiirde hem el-Ḥımâr'ın varisleri doğrudan

---

420 Şevkî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aṣru'd-Duvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1990, 2. bs., s. 216.

421 *Dîvânu Mencek Paşa*, 393. Şiir, s. 411.

422 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 505-506

hicvedilirken, üstü kapalı bir şekilde bıraktığı maldan başka varisleri için bir anlam ifade etmeyen el-Ḥımâr da bu hicâdan payını almaktadır. Şiirdeki karikatürsel ve alaycı anlatım ise Abbasî dönemi hicâ şiirinin Mencek Paşa'nın şiirine olan yansıması sebebiyledir. Zira Abbasiler döneminde hayat şartlarının olumlu yönde değişmesi, toplumun gelir ve refah düzeyinin artması sonucu kabileler arası mücadeleler azalmış, dolayısıyla hicâ şiiri Emevîler dönemindeki ağırlığını kaybetmiştir. Bu dönem hicâ şiirleri daha çok mukatta'a şeklinde olup hicvedilen kişi ya da grupların kötü özellikleri alaycı bir üslupla dile getirilmiştir[423]. Mencek Paşa'nın gerek el-Ḥımâr'ın vefatı üzerine söylediği bu mukatta'a Abbasî dönemi hicâ şiiri geleneğinin izlerini taşıyan şiirlerdir. Şairin konu olarak farklı olsa da üslup olarak benzeri yapıda söylediği bir diğer hicâ şiiri şu şekildedir[424]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَقُولُ لَنَا الشَّهْبَاءُ وَالدَّهْرُ نَادِبٌ وَأُمُّ اللَّيَالِي اشْتَدَّ صَوْتُ نُوَاحِهَا

2 سُتَيْتِيَتِي أَبْقَتْ لِقَاضِي دِمَشْقِكُمْ جَنَاحًا فَهَا هُوَ طَائِرٌ بِجَنَاحِهَا

1. "Felek yas tutarken ve gecelerin anasının yaktığı ağıtın sesi artıp yükselmişken saçı ağarmış kocakarı bize şöyle dedi:"

2. "Benim Suteytiye'm sizin Şâm'ınızın kadısına bir kanat bıraktı. İşte şu, onun verdiği kanatla uçup duran bir kuştur."

el-Muḥibbî, Halep halkından *Halep'in Suteytiyesi* lakaplı Tebcî isminde, Anadolu alimlerinin, özellikle de dönemin şeyhülislamının İstanbul uleması ve ileri gelenlerinin kendisine çok itibar ettiği bir kişiden bahsetmektedir. Söz konusu şahıs, dönemin Dimeşḳ kadısı Antepli Ahmed b. 'Ivad (1048/1638) için Dimeşḳ'taki görevinin süresi dolması üzerine, görev süresinin uzatılması konusunda şefaatçi olmuştur. Sonuç olarak da Antepli Ahmed b. 'Ivad hak ettiğinden daha çok Dimeşḳ kadılığı görevinde kalmıştır[425]. Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinde söz konusu şefaat olayı konu edilmektedir.

el-Muḥibbî Antepli Ahmed b. 'Ivaḍ'ın biyografisinde olumlu ifadeler

---

423 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-'Abbâsî es-Sânî*, s. 428-429; Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 141.

424 *Dîvânu Mencek Paşa*, 306. Şiir, s. 362.

425 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, I, 263.

kullanmakta, cömert ve adil bir yönetici olduğunu söylemektedir[426]. Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'asında da söz konusu şahıs hakkında doğrudan olumsuz bir görüş ifade edilmemektedir. Ancak yapılan işin usulsüz olması ve haksız bir menfaat sağlanması sebebiyle şair duruma tepki göstermiş, başta bu adam kayırmaya vesile olan Suteytiye'yi ve onun tarafını tutanları, dolaylı olarak da yapılan torpille görevde kalan Antepli Ahmed b. 'Ivaḍ'ı hicvetmiştir. Şairin bu mukatta'asında da bir önceki örnekte olduğu gibi alaycı bir üslup hakimdir. Ancak bu şiir konusu itibariyle toplumsal hicâdan ziyade, siyasî konulu bir hicâ şiiridir.

Mencek Paşa'nın hicâ şiirine dair yukarıda konu edilen şiirler, şairin belirli şahıslar ve belirli olaylar üzerine söylediği hicâ şiirlerinden örneklerdir. Genel anlamıyla toplumdaki kötü özelliklerin ve yaşadığı dönemdeki ahlakî çözülmenin konu edildiği şiirler için, şairin aşağıdaki iki mukatta'ası burada örnek olarak incelenecektir. Bahsi geçen şiirlerin ilki şu şekildedir[427]: (el-Kâmil)

1 إِنَّ الدَّرَاهِمَ وَالدَّنَانِيرَ الَّتِي يُزْرِي بِإِخْوَانِ الْكِرَامِ ذَهَابُهَا

2 هِيَ كَالْحِجَارَةِ فَاتَّخِذْهَا عُدَّةً لِتَهَابَكَ الْقَوْمُ اللِّئَامُ كِلاَبُهَا

1. "Dirhemler ve dinarlar, çekip gitmesiyle şerefin kardeşlerini küçük düşürecek şeylerdir."

2. "Onlar taşlar gibidir. Öyleyse, alçak bir toplumun köpeklerinin senden korkup kaçması için onları hazırlık (tedbir) olarak al."

Mencek Paşa yukarıdaki mukatta'ada, kişinin hayatında yaşadığı ekonomik sıkıntıların çevresiyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini, bunun nedeninin de toplumun değer algılarındaki yozlaşma olduğunu edebî bir dille ifade etmektedir. Bu şiirde de bir önceki örnekte olduğu gibi, gözlerini para hırsı bürümüş toplum bireyleri köpeklere benzetilmektedir. Mencek Paşa'nın söylediği aşağıdaki mukatta'a da benzeri niteliktedir[428]: (el-Ḫafîf)

1 كُنْ وَلُوعًا بِحُبِّ جَمْعِكَ لِلْمَا لِ وَحُبُّ الْأَكْيَاسِ لاَ الْأَكْيَاسِ

426 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, I, 262-266.
427 *Dîvânu Mencek Paşa*, 310. Şiir, s. 365.
428 *Dîvânu Mencek Paşa*, 309. Şiir, s. 364.

2 كُلُّ عَارٍ يَعُدُّهُ النَّاسُ عَارًا صَارَ فَخْراً وَالْعَارُ فِي الْإِفْلَاسِ

1. "Mal toplama sevgisinin ve keselerin sevgisinin tutkunu ol. Akıllı kişilerinin sevgisinin değil."

2. "İnsanların (eskiden bu yana) ayıpladıkları her ayıp övünç vesilesi oldu. (Artık gerçek) ayıp iflas etmededir."

Mencek Paşa'nın bu şiirinde de bir önceki örnekte olduğu gibi toplumun değer yargılarının ekonomik güce göre şekillenmesi eleştirel bir yaklaşımla hicvedilmektedir. Şairin paranın ve zenginliğin ölçü olarak algılanmasını hicvettiği bu iki mukatta'a gibi Dîvân'da başka şiirler de bulunmaktadır[429]. Mencek Paşa'nın bu konu üzerinde ısrarla durması, ömrünün maddî imkansızlıklarla geçen döneminde karşılaştığı olumsuzlukların şairin ruhunda derin yaralar açtığını göstermektedir. Yukarıdaki iki mukatta'ada, şairin hicâ anlamlı ifadelerinde belli bir şahıs ya da zümre hedeflenmeksizin, toplumun geneline yönelik bir anlatım kullanılmıştır. Dolayısıyla her iki şiirde de şair toplumundan şikayet etmekte ve sosyal eleştiri yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın hicâ türü şiirlerinin değerlendirilmesinde, ana tema itibarıyla hicâ türünde olmayan, ancak şiirin içerisinde yan tema olarak hicânın kullanıldığı bölümler bulunmaktadır. Söz konusu bölümler, her ne kadar müstakil hicâ şiiri olmasalar da, şairin hicâ üslubunu ortaya koyan önemli veriler içermektedir. Bahsi geçen hicâ anlamlı beyitler, daha çok şairin medih şiirlerinde yer almaktadır. Şairin hicâ şiirlerinin daha iyi anlaşılması için, ana teması medih olmakla birlikte hicâ teması içeren üç kaside bu başlıkta örnek olarak incelenecektir.

Mencek Paşa'nın hicâ temasını kullandığı medih şiirlerinden ilk örnek şairin Mustafa b. Abdulhalim Efendi (1098/1686) için söylediği methiyenin ilgili bölümleri olacaktır. Söz konusu şiir temelde mezkûr şahsı medih için söylenmiş bir kasidedir. Ancak aşağıda verilen beyitlerde görüleceği üzere şair, 23 beyitten olaşan bu kasidenin 8. beytinden itibaren şiirin sonuna kadar olmak üzere 16

---

429 Bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 300. ilâ 308. şiirler, s. 359-364.

beytini yaşadığı toplumu hicve ayırmıştır[430]: (el-Kâmil)

...

8 فَانْظُرْ إِلَيَّ بِرَأْفَةٍ بَلْ رَحْمَةٍ أَنْجُو بِهَا قَدْ مَسَّنِي الْإِهْلَاكُ

9 قَدْ كَادَنِي الزَّمَنُ الْخَؤُنُ وَإِنَّ لِي حَظًّا كَسِيحًا لَيْسَ فِيهِ حِرَاكُ

10 إِنِّي أَنَا الْبَازِيُّ قُصَّ جَنَاحُهُ فَعَسَى يُرَاشُ وَيَعْتَرِيهِ فَكَّاكُ

11 إِنِّي أَنَا الذَّهَبُ الَّذِي قَدْ شَابَهُ كَدَرُ الرَّغَامِ يُزِيلُهُ الْحَكَّاكُ

12 أَشْكُو إِلَيْكَ مَعَاشِراً قَدْ نَقَّصُوا فِي زَعْمِهِمْ قَدْرِي إِذاً لِيُحَاكُوا

13 قَوْماً إِذَا أَمْعَنَتْ فِيهِمْ لَمْ تَجِدْ إِلاَّ الذُّقُونَ تُقِلُّهَا الْأَحْنَاكُ

14 بَذَرُوا لَنَا حَبَّ الْوُعُودِ وَدُونَهُ نُصِبَتْ لَنَا مِنْ خَلْفِهِمْ أَشْرَاكُ

15 وَتَوَازَعُوا مَا بَيْنَهُمْ أَوْقَافَنَا حَتَّى كَانَ جَمِيعَهَا أَمْلَاكُ

16 لَوْ أَنَّهُمْ يُهْجَوْنَ كُنْتُ هَجَوْتُهُمْ بِقَصَائِدٍ هِيَ صَارِمٌ فَتَّاكُ

17 تَتَشَهَّدُ الْكُفَّارُ مِنْ أَفْعَالِهِمْ مُتَهَوِّلِينَ وَتَفْسُقُ النُّسَّاكُ

18 لَوْلاَ الْعِنَايَةُ وَالتَّحَجُّبُ عَنْهُمُ أَكَلَتْ لُحُومَ جُسُومِنَا الْأَسْمَاكُ

19 مَا مِنْهُمْ إِلاَّ فَتًى مُتَشَدِّقٌ مُتَعَاظِمٌ فِي نَفْسِهِ عَلاَّكُ

20 سَمْحٌ بِإِحْدَى رَاحَتَيْهِ رُشْوَةٌ فَرِحٌ بِهَا وَبِأُخْتِهَا الْمِسْوَاكُ

21 يَا مَنْ يَلُوذُ بِبَابِهِ وَجَنَابِهِ الْـ ـأَعْرَابُ وَالْأَعْجَامُ وَالْأَتْرَاكُ

22 قُمْ فَانْتَصِرْ لِغَرِيبِ فَضْلٍ فِي الْحِمَى يَنْتَاشُهُ الْحَجَّامُ وَالْحَيَّاكُ

23 وَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ مُقَبِّلاً أَقْدَامَ سَعْدِكَ فِي السَّمَاءِ سَمَّاكُ

8. "Bana şefkatle, hatta merhametle bak da, beni helak çarpmışken ben onunla (senin merhametinle) kurtulayım."

9. "Hain zaman beni oyuna getirdi ve benim yerinden kımıldamayan kötürüm bir şansım var."

10. "Ben ki kanadı kesilmiş bir şahinim. Belki kanatlarım yeniden tüylenir de bu esaretten kurtulurum."

---

430 *Dîvânu Mencek Paşa*, 29. Şiir, s. 88-89.

11. "Ben ki toz ve toprağın çamurlarıyla kirletilmiş ve kirlerini kuyumcunun temizleyeceği altınım."

12. "Sana, asılsız iddialarına dayanarak benim değerimi düşüren toplulukları şikâyet ediyorum. (Eğer ben bu halde kalacaksam) o zaman onlara da bana yapılanın aynısı yapılsın."

13. "Eğer onları (benim değerimi düşüren kişileri) dikkatle araştırırsan, tecrübesi kıt uzun sakallardan başka bir şey bulmazsın."

14. "Bizim için vaatlerin tohumlarını saçtılar ve öncesinde de arkalarından bizlere tuzaklar kuruldu."

15. "Aralarında bizim vakıflarımızı (bizim hayır işleri için vakfettiğimiz mülkleri) dağıtıp paylaştılar. Sonunda onların (bizim vakıflarımızın) hepsi özel mülkler oldu."

16. "Eğer onlar hicvediliyorsa, zaten ben de onları, kırıp geçiren keskin bir kılıç olan kasidelerle hicvettim."

17. "Kâfirler onların yaptıklarından korkarak şahadet getirir ve kendini ibadete adamış kişiler (onların amelleri yüzünden) yoldan çıkar."

18. "Eğer onlardan titizce uzak durmasak ve onlardan saklanıp gizlenmesek, bedenlerimizin etlerini balıklar yerdi."

19. "Onlar sadece, avurdunu şişire şişire konuşan ve kendisiyle övünüp duran sakız satıcısı yeni yetme bir delikanlıdır."

20. "Avuçlarından birinde kendisiyle sevindiği bir rüşvet, onun kardeşinde ise (diğer avucunda da) misvakla; bolluk içindedir."

21. "Ey kapısına ve yüce şahsına hem Arapların, hem Acemlerin hem de Türklerin sığındığı kişi!"

22. "Kalk da hacamatçının ve kendini beğenmiş böbürlenerek yürüyen kişinin ellerine alıp perişan ettiği, şu koruluktaki faziletin garibine destek ol!"

23. "Asırlar boyunca, senin talihliliğinin ayaklarını, çok yücelere yükselen kişilerin öptüğü halde sağlık ve sıhhat içinde kalasın."

Mencek Paşa'nın yukarıda 16 beyti aktarılan kasidesi, Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'nin 1072 yılında Dimeşk kadılığına atanması üzerine, kendisini

tebrik için söylenmiş bir methiyedir. Memduhun Dimeşḳ'a geldiği tarihle şiirdeki hicâ üslubu Mencek Paşa'nın söz konusu şiirini hayatının son dönemlerinde söylediğini göstermektedir. Şiirin 8. ilâ 11. beyitleri fahr temasına ayrılmıştır. Ancak buradaki fahr üslubu, bu başlığın ilk örneği olarak yukarıda açıklanan şairin İbnu'l-Arnavut'u hicvettiği şiirindeki fahr anlatımından farklıdır. Zira şair burada, 8. beyitte de görüldüğü gibi, çok daha acıklı bir dil kullanarak geçmişe özlem vurgulu bir anlatım sergilemektedir. Şiirin devamında ise, şair gayet sert ifadelerle toplumunu hicvetmektedir. Yaşadığı toplumdaki el üstünde tutulan kişilerin; 12. beyitte asılsız iddialarla insanları karalayan yalancılar, 13. ve 14. beyitlerde tecrübeleri olmamasına rağmen kisvelerinin ardına gizlenerek çokbilmişlik taslayan ve verdiği sözde durmayan sahtekârlar, 15. beyitte Mencek sülalesinin vakıflarını zimmetine geçiren hırsızlar olduğunu dile getirmektedir. Şiirin 17., 19. ve 20., sonrasında ise 22. beyitlerindeki ifadelerde ise ağır ifadelerle hicâ üslubunu sürdürmektedir. Bu anlatımlarıyla şair, ilk görev yeri olan Dimeşḳ'taki vazifesini hakkaniyetle yerine getirebilmesi için genç bir kadı olan Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'yi uyarmakta, görev yapacağı toplumun yanlışlarını ve yozlaşmayı eleştirmektedir. Bunun yanı sıra kullandığı acıklı fahr üslubuyla, bu çürümüş toplum içerisinde kendi durumunu anlatmakta, bu sayede 22. beyitteki قُمْ فَانْتَصِرْ لِغَرِيبِ *"Kalk da şu garibe destek ol!"* şeklindeki ifadelerle Bursalı Mustafa Efendi'den ihsan ve yardım beklediğini belirtmektedir. Şairin bu acıklı fahr, şairin hicâ üslubunu yan tema olarak kullandığı medih şiirlerinden ikinci örnek olarak aşağıda incelenen kasidede daha belirgindir.

Mencek Paşa aşağıda ilk 14 beyti verilen kasideyi Abdullaṭîf Unsî Efendi'nin (1075/1664) 1075/1664 yılında Şam kadılığına atanması üzerine kendisini tebrik etmek üzere, ayrıca daha önece Anadolu'ya yaptığı yolculuğunda memduhun kendisine olan yardım ve desteklerine teşekkür etmek için söylemiştir. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu şiir de her ne kadar medih için söylenmiş olsa da, toplamda 23 beyitten oluşan şiirin büyük bir bölümünde şair toplumundan şikayet etmekte ve sosyal eleştiri yapmaktadır. Şiirin hicâ temasıyla söylenmiş ilk 14 beyti

şu şekildedir[431]: (eṭ-Ṭavîl)

1 غَرِيبٌ وَإِنِّي فِي الْعَشِيرَةِ وَالْأَهْلِ أَرَى الْخِصْبَ مَمْنُوعَ الْجَوَانِبِ مِنْ

2 وَأَصْدَقُ مَنْ أُصْفِيهِ وُدِّي مَدَاهِنٌ وَمَلْعَبُ طَوْقِي مِنْهُ فِي قَبْضَةِ النَّصْلِ

3 وَإِنِّي لَقَدْ جَرَّبْتُ دَهْرِي وَأَهْلَهُ لَعَمْرِي حَتَّى صِرْتُ أَنْفِرُ مِنْ ظِلِّي

4 وَنَازَلْتُ لِلْأَيَّامِ كُلَّ كَرِيهَةٍ شَدَائِدُهَا الْجَلَّاءُ تَعْجَبُ مِنْ حِمْلِي

5 بُلِيتُ بِأَقْوَامٍ إِذَا مَا اخْتَبَرْتُهُمْ أُفَضِّلُ مَشْيِي حَافِيَ الرِّجْلِ عَنْ نَعْلِي

6 وَمَا كُنْتُ أَدْرِي أَنَّ لَيْثَ عَرِينِهِ يَخَافُ وَيَخْشَى الْبَطْشَ مِنْ أَضْعَفِ

7 وَمَا كَانَ يَدْنُو الْفَقْرُ مِنِّي لَوَ انَّنِي رَضِيتُ كَمَا تَرْضَى الْأَسَافِلُ بِالْبُخْلِ

8 لَئِنْ كَانَ فَضْلِي مَانِعِي مَا أَرُومُهُ هَدَمْتُ بِأَيْدِي الْجَهْلِ مَا شَادَهُ فَضْلِي

9 تَصُولُ عَلَيْنَا يَا زَمَانُ مُحَارِباً كَأَنَّكَ مِنْ قَتْلِ الْأَمَاجِدِ فِي حِلِّ

10 أَقُولُ وَمَا غَيْرِي بِمُضْغٍ كَأَنَّنِي عَلَى صَفَحَاتِ الْمَاءِ أَكْتُبُ مَا أُمْلِي

11 وَكَمْ مِنْ حَبِيبٍ مَا ظَفِرْتُ بِوَعْدِهِ إِذَا لَمْ يُمِتْ بِالصَّدِّ يَقْتُلُ بِالدَّلِّ

12 وَإِنْ مَرَّ سَهْواً بِالْجُفُونِ خَيَالُهُ أَبَيْتُ سَمِيرَ الْهَجْرِ فِي لَيْلَةِ الْوَصْلِ

13 عَدِمْتُ زَمَانِي حَيْثُ يَلْعَبُ بِي يُرِيدُ وَلَمْ يُبْصِرْ بِأَصْبَرَ مِنْ مِثْلِي

14 وَلَمْ يَدْرِ أَنَّ الْعَدْلَ حَلَّ بِحِلَّقٍ وَأُنْسِي مُزِيلٌ وَحْشَةَ الْكُلِّ بِالْكُلِّ

...

1. "Ne gariptir ki hem ailemin ve akrabalarımın arasındayım, hem de bereketin kuraklıkla her yönüyle yasaklandığını görüyorum."

2. "En samimi bir şekilde kendisine dostluk beslediklerimin en sağdık olanı bile (artık benim gözümde) dalkavuktur. Ona karşı benim boğazım keskin kılıcın kabzasındadır."

3. "Şu içinde yaşadığım zamanı ve insanlarını denedim. Yemin olsun ki sonunda kendi gölgemden nefret eder oldum."

4. "Günlerin getirdiği bütün kötülüklerle savaştım. Benim tahammülüme

431 *Dîvânu Mencek Paşa*, 33. şiir, s. 95-96.

onun (o günlerin) apaçık ortada olan belaları şaşıp kaldı."

5. "Kendilerini araştırdığımda ayağımdan ayakkabımı çıkarıp (onlara varlığımı duyurmadan sessizce) yalınayak yürümeyi tercih edeceğim topluluklarla sınandım."

6. "İnindeki aslanın, karıncaların en zayıfı tarafından yakalanmaktan korkup çekineceğini bilmiyordum."

7. "Eğer alçakların cimriliğe razı olduğu gibi ben de razı olsaydım, fakirlik bana bu kadar yaklaşamazdı."

8. "Eğer yüceliğim yapmak istediğim şeyden beni alıkoymasaydı, yüceliğimin inşa ettiklerini cehaletin elleriyle yok ederdim."

9. "Ey zaman! Onurlu kimseleri öldürmek sanki senin için helalmiş gibi, sen bize savaş açarak üzerimize saldırıyorsun."

10. "Söylüyorum da (söylediklerime) benden başka kulak veren yok. Sanki kendi yazdırdıklarımı yine kendim sudan sayfalar üzerine yazıyorum."

11. "(Hâlbuki ben) şayet reddetmeyle öldürmezse, işvesiyle can alan nice sevgiliden (buluşma) sözü almışım."

12. "Onun (sevgilinin) hayali yanlışlıkla gözlere uğrasa, buluşma gecesinde geceyi ayrılıkla yarenlik ederek geçiririm."

13. "Ben zamanımı, zaman benimle dilediği gibi oynarken yitirdim de o zaman benim gibi sabırlı olan birini daha görmemiştir."

14. "ve o (zaman) adaletin Cillak'a yerleştiğinin ve Unsî'nin her bir şeyin her şeye olan yalnızlığını gidereceğinin farkında değildi."

...

Mencek Paşa'nın Abdullatîf Unsî Efendi'yi medih için söylediği yukarıdaki şiirinde kullandığı hicâ üslubu, bir önceki şiirde görülen hicâ anlatımı kadar sert değildir. Ancak şairin buradaki geçmişe özlem ve bulunduğu durumdan hayıflanma vurgulu fahr ifadeleri, Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi için söylediği şiire nazaran daha acıklıdır.

Mencek Paşa'nın hicâ temasını kullandığı medih şiirlerine dair son örnek şairin Küçük Ahmet Paşa (1046/1637) için söylediği aşağıdaki methiyesinin ilgili

bölümü olacaktır. Medih başlığında bu kasidenin medihle ilgili bölümleri açıklanmıştır[432]. Yukarıda zikredilen iki kaside gibi, ana tema itibarıyla medih türünde olsa da, toplam 11 beyitten oluşan bu şiirin ilk 2 beyti dışında şair şiirin tamamında hiciv temasını kullanmaktadır[433]. (el-Basîṭ)

1 إِنَّ الْوَزِيرَ أَدَامَ اللهُ دَوْلَتَهُ أَخْبَارُهُ سِيَرٌ فِي النَّاسِ تَنْتَقِلُ

2 إِذْ طَهَّرَ الْأَرْضَ مِنْ كُفْرِ الدُّرُوزِ وَمِنْ شَرِّ الْبُغَاةِ الَّتِي مِنْ دُونِهَا الْأَجَلُ

3 وَجَاءَنَا بِابْنِ مَعْنٍ بَعدَ مَا قُطِّعَتْ صُمُّ الصُّخُورِ عَلَيْهِ وَهُوَ مُعتَزِلُ

4 لَم تُغْنِ عَنْهُ الْحُصُونُ الْبِيضُ إِذْ طَلَعَتْ سُودُ الرَّزَايَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَالْقِلَلُ

5 وَلاَ الدِّلاَصُ وَلاَ ذَاكَ الرَّصَاصُ وَلاَ تِلْكَ الْجِيَادُ وَلاَ الْعَسَّالَةُ الذُّبُلُ

6 وَلاَ مِنَ الْعَرَبِ مَنْ كَانَتْ جَوَائِزُهُ تَأْتِي إِلَيْهِمْ وَلاَ الكِتَابُ وَالرُّسُلُ

7 أَطْفَالُهُ لَهُمْ مِنْ حَوْلِهِ زَجَلٌ وَلِلنِّسَاءِ عَلَى مَا صَابَهُ وَجَلُ

8 وَلِلدُّرُوزِ شَتَّاتٌ فِي بِلاَدِهِمْ كَأَنَّهُمْ قُتِلُوا مِن بَعْدِ مَا قَتَلُوا

9 كَمْ بَاتَ يَحْسَبُ فِي التَّقْوِيمِ مُفتَكِراً فِي نَجْمِهِ فَرَآهُ أَنَّهُ زُحَلُ

10 مَنْ رَاحَ يَطْلُبُهُ التَّقْدِيرُ لَيْسَ لَهُ بَحْرٌ يَقِيهِ وَلاَ سَهْلٌ وَلاَ جَبَلُ

11 هَذَا عَوَاقِبُ مَنْ يَطْغَى وَحِرْفَتُهُ فِي قَوْمِهِ وَبَنِيهِ الْمَكْرُ وَالْحِيَلُ

1. "Allah o vezirin saltanatını sürekli kılsın. Onun hakkındaki haberler insanlar arasında aktarılıp duran bir hayat hikâyesidir."

2. "Çünkü o (memduh) yeryüzünü Dürzîlerin küfründen ve kendilerinden (onlara tabi olmaktan) başka tek ihtimalin ölüm olduğu isyankârların şerrinden temizledi."

3. "Ve bize, kendi kabına çekilmiş bir haldeyken, kayaların ona olan dilsizliklerinin parçalanmasından sonra İbn M'an'ı getirdi."

4 "Bugün onun (İbn M'an'ın) üzerine felaketlerin kara lekeleri ve yokluk aniden çöreklenince, keskin kılıçlar gibi olan hisarlar onu kurtaramadı."

5. "Ne yumuşak zırhlar, ne şu kurşunlar, ne safkan atlar, ne de kabuğu

---

432 Bkz. s. 81-82.

433 *Dîvânu Mencek Paşa*, 67. şiir, s. 160-161.

yapışık ince titrek mızraklar (onu kurtardı)."

6. "Ve Araplardan kendilerine onun (İbn M'an'ın) hediyelerinin geldiği kişiler, mektup ve elçiler de (onu kurtaramadı)."

7. "Onun (İbn M'an'ın) yüzünden çocukları, onlar için (hediyeler verdiği Araplar için) bir şamata/eğlence aracıdır, kadınlar da onun başına gelen şeyler sebebiyle korku içindedir."

8. "Dürzîler ise, sanki öldürmelerinden sonra kendileri öldürülmüş gibi, kendi ülkelerinde paramparça olmuşlardır."

9. "Hâlbuki o (İbn M'an) nice geceler takvimde yıldızını düşünerek geçirirdi de onun Zuhal olduğunu zannederdi."

10. "Allah'ın belirlediği kader kimin peşine düşerse, artık onu koruyacak ne bir deniz, ne bir ova, ne de bir dağ vardır."

11. "İşte bunlar, azgınlık eden ve mesleği kavmi ve oğulları arasında düzenbazlık ve aldatmalar olan kişinin karşılaşacağı neticelerdir."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi şiirin ilk 2 beytinde Küçük Ahmet Paşa methedilmekte, 3. beyitte ise Ali el-Ma'nî'nin hicvedildiği bölüme giriş yapılarak şiirin sonuna kadar hicâ teması kullanılmaktadır. Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyitlerde kullandığı hicâ üslubunun, öncesinde verilen iki kasidedeki hicâ anlatımından bir takım farklılıkları vardır. İlk olarak şairin bu şiirindeki hicâ anlamlı ifadelerinde belirli bir şahıs ve zümre hedef alınmaktadır. Yaşadığı toplumu hicvettiği diğer iki kasidenin aksine şair bu şiirinde sadece Ali el-Ma'nî'yi ve mensubu olduğu mezheb olan Dürzîliği hicvetmektedir. Bir diğer fark söz konusu şiirde fahr temasının kullanılmamasıdır. Şair burada kendinden hiçbir şekilde bahsetmemiş, sadece vakıaya dair tespitlerde bulunmuştur. Son olarak şiirin anlatım üslubundaki zayıflık ve öncesinde verilen diğer iki kasideye nazaran gerek sanat gerek duygu bakımından ifadelerdeki kuruluk ve durağanlık dikkat çekicidir. Bu durum söz konusu şiirin Mencek Paşa'nın gençliğinde söylediği şiirlerden olması, buna ilaveten medih bölümünde de açıklandığı gibi, Küçük Ahmet Paşa'nın bizzat padişah tarafından bölgedeki isyanı bastırmak üzere gönderilmiş bir kumandan olmasına binaen şairin resmi bir anlatım tercih etmesi

ve Mencek Paşa'nın bu şiiriyle, Küçük Ahmet Paşa'nın savaştığı liderler hakkında daha önce söylediği methiyelerin, şartlar gereği söylendiğini belirtmek üzere şiirinde iadeyi itibar amacı gütmesi gibi sebeplere dayanmaktadır.

Mencek Paşa'nın hicâ türünde söylediği şiirler arasında zikredilmesi gereken son husus ise şairin ferdî hicâları arasında değerlendirilmesi gereken *nakîza* şiiridir. *"İnşası tamamlanan binayı yıkmak, söz veya ipteki düğüm gibi sağlamca yapılan bir şeyi bozmak"* gibi anlamlarda kullanılan نَقَضَ kökünden[434] gelen nakîza, varlığı Cahiliye dönemine kadar uzanmakla birlikte daha çok Emevîler döneminde revaç bulan ve hicâ ya da fahr temalarının alt başlığı olarak değerlendirilen bir şiir türüdür[435]. Nakîza şiiri; bir şairin, başka şairin söylediği hicâ ya da fahr temalı bir şiire, aynı vezin, aynı kafiye ve aynı temayla cevap olarak söylediği şiirlerdir[436]. Daha çok şairlerin karşılıklı atışması niteliğindeki bu tür şiirlerin en meşhur örnekleri Emevîler dönemi şairlerinden Cerîr (110/728) ve el-Ferazdak'ın (114/732) birbirlerine söyledikleri nakîzalardır[437]. Mencek Paşa'nın aşağıda verilen şiiri, Dîvân'daki tek nakîza şiiridir[438]: (eṭ-Ṭavîl)

1	أَلاَ فَانْصَحَا مِنْ رَامَ حَمْدَانَ شَاعِرًا	وَقُولاَ لَهُ أَنْ لاَ يُعِيدَ وَلاَ يُبْدِي
2	لَقَدْ وَفَدَتْ لِلشَّامِ مِنْهُ خَرِيدَةٌ	وَفِي جِيدِهَا طَوْقٌ مِنَ الشُّكْرِ وَالْحَمْدِ
3	وَأَمْهَرَهَا مَنْ لَيْسَ فِي النَّاسِ كُفْؤُهَا	فَضَلَّتْ لَدَى تِلْكَ الْمَنَازِلِ عَنْ رُشْدِ
4	رَأَتْ كُلَّ دَارٍ غَلَّقَ الشُّحُّ بَابَهَا	وَسَدَّدَهَا بِالْجِصِّ وَالْحَجَرِ الصَّلْدِ
5	وَأَدْرَكَهَا اللَّيْلُ الْبَهِيمُ فَحَيَّرَتْ	وَلاَ شَكَّ أَنَّ الْبِكْرَ تَخْشَى مِنَ الْجُنْدِ
6	عَرَتْهَا لِفَقْدِ الْأَهْلِ دَهْشَةُ غُرْبَةٍ	فَقَامَتْ عَلَى الْأَقْدَامِ تَرْجُفُ كَالسَّعْدِ
7	مُمَزَّقَةَ الْجِلْبَابِ مَحْلُولَةَ الْعُرَى	مُضَيَّعَةَ السِّرْوَالِ بَادِيَةَ النَّهْدِ

434 el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 843; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 910; el-Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, s. 1064; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1309.

435 Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-İslâmî*, s. 241-257.

436 Ahmed eş-Şâyib, *Târîḫu'n-Nekâiḍ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Mektebetu'n-Nehḍa el-Mısriyye, Kahire-1954, 2. bs., s. 3.

437 Bkz. Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Muṯenî et-Teymî, *Neḳâiḍu Cerîr ve'l-Ferazdaḳ*, thk. Halîl 'Umrân el-Manṣûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1419/1998.

438 *Dîvânu Mencek Paşa*, 78. Şiir, s. 184-185.

8 تَقُولُ أَضَاعَ اللهُ شَيْخًا أَضَاعَنِي وَيُهْدِي وَلاَ يَدْرِي الْهَدَايَا لِمَنْ يُهْدِي

9 وَقَالَتْ تُرَى هَلْ أُبْصِرُ الْآنَ غِيرَةً أَصُونُ بِهَا عِرْضِي فَقُلْتُ لَهَا عِنْدِي

10 فَقَالَتْ لَعَلَّ الدَّارَ دَارُ ابْنِ مَنْجَكٍ أَمِيرِ دِمَشْقَ الشَّامِ قُلْتُ نَعَمْ جَدِّي

11 فَقَابَلْتُهَا مِنِّي بِكُلِّ تَحِيَّةٍ وَأَمْهَرْتُهَا رُوحِي وَأَفْرَشْتُهَا خَدِّي

12 وَمَتَّعْتُ فِيهَا حَيْثُ أُوهِمْتُ أَنَّهَا تَرُدُّ شَبَابِي إِذْ خَلَوْتُ بِهَا وَحْدِي

13 فَقُلْتُ لِمَنْ وَافَيْتِ قَالَتْ مَرُوعَةً إِلَى ذَلِكَ الْجُرْذَانِ فِي صُحْبَةِ الْقِرْدِ

14 وَغَنَّتْ بِبَيْتٍ مَا سَمِعْتُ بِمِثْلِهِ كَسَانِيَ فِي قَيْظِ الزَّمَانِ حُلَى الْبَرْدِ

15 أَخَا عَزَمَاتٍ لَوْ يُنَالُ بِبَعْضِهَا مِنَ النَّقَدِ الْوَاهِي وَهَتْ صَوْلَةُ الْأُسْدِ

16 وَذَاكَ الَّذِي مَا لَيْسَ يُشْرَى بِشَعْرَةٍ وَلَوْ نَبَتَتْ مِنْهُ السِّبَالُ عَلَى فَهْدِ

17 فَظَنَّتْ بِأَنِّي لاَ أُطِيلُ مَقَامَهَا لَدَيَّ وَخَافَتْ وَصْمَةَ الطَّرْدِ وَالْبُعْدِ

18 فَقُلْتُ انْعِمِي بَالاً وَقَرِّي أَعْيُناً فَمِنْ بَرِّنَا دُنْيَا الْأَرَامِلِ تَسْتَجْدِي

19 أَقِيمِي إِلَى أَنْ تَشْتَهِي الْغَيْرَ عِنْدَنَا وَرُوحِي لِمَنْ تَبْغِي وَخُفِّي بِلاَ طَرْدِ

20 فَقَالَتْ تَرَفَّقْ مَا التَّحَجُّبُ عَادَتِي وَلاَ أَنَا فِي حُجْرِ الصِّيَانَةِ مِنْ مَهْدِي

21 فَغَابَتْ وَآبَتْ مِثْلَ لَمْحَةِ بَارِقٍ وَتَبْكِي بُكَاءَ الْمُسْتَهَامِ مِنَ الْوَجْدِ

22 فَقُلْتُ عَلَى مَنْ تَنْدُبِينَ فَوَلْوَلَتْ وَقَالَ لَقَدْ مَاتَ الْحِمَارُ مِنَ الْكَدِّ

23 وَعِنْدِيَ شُؤْمٌ لَوْ طَرَحْتُ أَقَلَّهُ عَلَى كُلِّ مَنْيُعْدِي لَكَانَ بِهِ يُعْدِي

24 فَقُلتُ إِلَى أَيِّ الْمَنَاحِيسِ تَنْتَمِي فَقَالَتْ طُوَيْسٌ كَانَ زَوْجِي بِلاَ عَقْدِ

25 فَقُلْتُ اذْهَبِي أَيَّانَ شِئْتِ ذَمِيمَةً وَرَاجِعَةً مِنْ غَيْرِ إِرْثٍ وَلاَ نَقْدِ

1. "Siz ikiniz kulak verin! Râm Hamdân'lı şaire öğüt verin ve ona deyin de (dediklerini) tekrarlamasın ve (böyle) söylemesin."

2. "Ondan, boynunda şükür ve hamdden yapılma bir gerdanlık olan el değmemiş bir genç kız Şam'a elçi gelmiş."

3. "Onun mehrini de, insanlar arasında hiç kimsenin dengi olamayacağı şekilde vermiş. (Ama bu bakire kız) şu evlerin arasında şaşırıp yolunu kaybetmiş."

4. "Evlerin hepsini, cimriliğin kapısını kapadığı ve üzerini de sert taşlarla ve

kireçle örttüğü şekilde bulmuş."

5. "(O bakire kız bu haldeyken) zifiri karanlığıyla gece gelip çatmış ve kız şaşırmış kalmış. Şüphesiz bakire ve iffetli kız askeri birliklerden korkar."

6. "Ailesini kaybetmesi sebebiyle onu gurbetin şaşkınlığı kaplamış, topalak (kırkboğum) otu gibi titrer bir halde ayakta kalakalmış."

7. "... elbisesi yırtılmış, düğmeleri çözülmüş, pantolonu dağılmış ve göğüsleri görünür bir halde."

8. Şöyle diyerek: "Hediyeleri kime hediye edeceğini bilmeyerek beni perişan eden ihtiyarı da Allah perişan etsin!"

9. "(Bu durumdayken kız) şöyle dedi: "Acep şimdi kendisiyle namusumu koruyabileceğim bir kıskançlık görecek miyim?" Ben de: "Benim yanımda (evet, böyle bir kıskançlığı göreceksin.)" dedim."

10. "Bunun üzerine kız: "Bu ev galiba Şam diyarının Dimeşk'ının yöneticisi Mencek'in oğlunun evi." dedi. Ben de: "Evet, dedemin." dedim."

11. "Onu en güzel şekilde karşıladım, ona ruhumu mehir olarak verdim ve yanağımı ona yatak olarak serdim."

12. "Onunla yalnız kaldığımda bana gençliğimi geri verdiğini zannettiğim anlar yaşayarak onunla zevke daldım."

13. "(Ona): "Kimin için geldin?" dedim. O da korkutulmuş bir halde: "Maymunların arkadaşı olan şu iri sıçana (geldim)." dedi."

14. "Bana benzerini hiç duymadığım bir beyitle şarkı söyledi. Zamanın kavurucu sıcaklığında bana serinliğin süslerini giydirdi."

15. "Eğer kararlılıkların kardeşine (o süslerin) bir kısmını elde etme fırsatı verilse, aslanların gücü, cılız ve bodur bir koyunun önünde zayıf düşerdi."

16. "Şu diğeri de, parsın üstünde çıkan tüyler cinsinden olsa da bir kıl karşılığında bile satılmayan kişidir."

17. "(Bu kız) kendisinin uzun süre yanımda kalmasına izin vermeyeceğimi düşündü. Kovulmanın ve uzak tutulmanın lekesinden korktu."

18. "Ben de ona: "Bu halin (dilediğin gibi) tadını çıkar ve için rahat olsun. Dulların dünyası, bizim arazimizden toprak dilenir." dedim."

19. "Bizde olandan başkasını canın çekinceye kadar (burada) kal, (sonra dilersen) istediğin kişiye git ve herhangi bir kovulma olmaksızın (bizi) terk et."

20. "Bunun üzerine bana: "(Biraz) nazik ol, örtünüp gizlenmek alışkanlığım değildir. Beşiğimden korunmak zorunda da değilim." dedi.

21. "(Bunun ardından) gitti ve aşk yüzünden karasevdaya düşmüş kişinin ağladığı gibi ağlıyarak, şimşeğin parıldaması gibi (hemen) geri döndü."

22.-23."Ben ona: "Kim için matem tutuyorsun?" dedim. Feryat figan etti ve şöyle dedi: "Eşek ağır yük altında ölmüş. Bendeyse öyle bir uğursuzluk var ki eğer bu uğursuzluğun azıcığını hastalık çeken her kese bulaştırsam, bu çok az uğursuzlukla (tekrardan) bulaşıcı hastalığa yakalanırdı."

24. "Bunun üzerine ben: "Hangi uğursuzluklara mensupsun?" dedim. O da: "Tuveys benim nikâhsız kocamdı." dedi.

25. "Bunun üzerine ben de şöyle dedim: "Kınanmış ve parasız pulsuz geri dönmüş bir şekilde dilediğin yere git."

Yukarıdaki şiirin Dîvân'daki başlığında قال رحمه الله يحط على قصيدة السيد موسى الرام الحمداني *"Musa er-Râm Ḥamdânî Efendinin kasidesine cevap olarak şöyle söylemiştir"* ifadeleri bulunmaktadır[439]. er-Râm Ḥamdânî (1089/1677) Halep'in önde gelen simalarındandır. Matematik ve felsefî ilimlerde gayet becerikli olan er-Râm Ḥamdânî aynı zamanda edebiyatla uğraşmış bir şairdir[440].

Yukarıda aktarılan şiirin başlığında bahsi geçen er-Râm Ḥamdânî'nin şiirine kaynaklarda ulaşılamamıştır. Zira şahsın biyografisine dair verilen bilgilerde nakledilen şiirleri arasında Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiriyle kafiye ve vezin olarak uyuşan bir şiir bulunmamaktadır. Ancak şiirin 1. beytinde şairin er-Râm Ḥamdânî'den bahsetmesi ve 2. beyitteki لَقَدْ وَفَدَتْ لِلشَّامِ مِنْهُ خَرِيدَةٌ *"Ondan, el değmemiş bir genç kız Şam'a elçi gelmiş."* ifadeleriyle, bu şahıstan gelen şiiri bir genç kıza benzetmesi, Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinin bir naḳîza olduğuna

439 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 184.

440 Musa er-Râm Hamdânî'nin biyografisi için bkz. el-Muhibbi, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 435-442; *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 467-476.

dair başlıkta verilen bilgiyi desteklemektedir. er-Râm Ḥamdânî'nin söz konusu şiiriyle yukarıdaki şiiri kıyaslama imkanı bulunmadığından şiirin kimi beyitlerindeki unsurlar tam olarak anlaşılmamaktadır. Fakat şairin kendisine ulaşan şiiri güzel bir genç kıza benzetmesinden hareketle edebî açıdan söz konusu şiiri beğendiği söylenebilir. Bununla beraber 7., 12., 18. ve 19. beyitlerde belirgin olarak görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın şiirindeki gazel üslubuyla yapılan tasvirler, şairin er-Râm Ḥamdânî'nin şiirine dair alaycı ve aşağılayıcı bir anlatım kullandığını göstermektedir. Özellikle 24. beyitte er-Râm Ḥamdânî'nin şiirinin benzetildiği kızın, uğursuzlukta darb-ı mesel olan Tuveys'le[441] gayr-i meşrû ilişkisi olduğunun söylenmesi, Mencek Paşa'nın aşağılayıcı üslubunu belirginleştirmektedir. Şiirin son beytinde de Mencek Paşa'nın bu şiiri kovarak geldiği yere geri gönderdiğini ifade etmesi, şairin bu şiirinin er-Râm Ḥamdânî'nin şiirine mukabil hicâ türünde söylediği bir naḳîza olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca şiirin hemen hemen tamamında yer alan fahr ifadeleri şairin hicâ anlatımını tamamlayan unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Mencek Paşa'nın bu başlıkta konu edilen hicâ şiirlerinden yukarıda açıklanan örnekler, şairin Arap edebiyatına ne denli vakıf olduğunu göstermektedir. Gerek Cahiliye dönemi hicâ şiiri yapısındaki ferdî hicâ türünde söylediği şiirler, gerek Abbasiler dönemi hicâ şiiri yapısında söylediği mukatta'alar ve gerek de son örnekte görüldüğü üzere Emevî dönemi hicâ şiiri yapısında söylediği naḳîza şiiri, şairin hicâ şiiri hakkındaki geniş kültür ve birikimini ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın Dîvân'da beyit sayısına göre hicâ şiirlerinden sonra gelen şiir türü vasf şiirleridir. Şairin, bahar mevsimi ve baharda tabiatın yeniden canlanması, bahçe manzarası ve tasvir ettiği bahçedeki gördüğü güzellikler, ayrıca

---

441 Bahsi geçen "Ṭuveys", Ebû Abdulmun'im İsa b. Abdullah (92/711) isimli Mahzûmoğulları kabilesinden azad edilmiş bir köledir. Döneminin tanınmış şarkıcılarından olan Ṭuveys, şarkıcılığının yanı sıra hakkında söylene gelen "Ṭuveys'ten daha uğursuz" şeklindeki darb-ı meselle de meşhurdur. Bu şekilde uğursuz sayılmasının nedeni hayatındaki pek çok olumsuz rastlantıdır. Çünkü Ṭuveys Hz. Peygamber (sav)'in vefat ettiği gün doğmuş, Hz. Ebubekir'in vefat ettiği gün sütten kesilmiş, Hz. Ömer'in öldürüldüğü gün sünnet ettirilmiş, Hz. Osman'ın öldürüldüğü gün evlenmiş ve çocuğu da Hz. Ali'nin öldürüldüğü gün dünyaya gelmiştir. Geniş bilgi için bkz. el-Işfehânî, *el-Eġânî*, III, 27, IV, 219; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, V, 105.

bahar, tabiat ve bahçe unsurlarından başka şehir, köy gibi yerleşim yerleri başta olmak üzere saray, han ve farklı unsurların betimlemesine dair söylediği bu tür şiirleri sıradaki başlık altında müstakil olarak konu edilecektir.

2.6. VASF (TASVİR VE BETİMLEME)

وصف kökünden mastar olan ***vasf*** kelimesi sözlüklerde bir şeyin süslü özelliklerini söylemek[442], bir şeyi nitelemek ve özelliğini belirtmek[443], bir şeyi süslemek[444] gibi anlamlara gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak ***vasf***, çiçekler, mevsimler, kuşlar ve diğer hayvanlar gibi başta tabiat unsurları olmak üzere, bahçeler, saraylar, hanlar, kimi zaman bir kitap, kimi zaman bir gece gibi şairin gördüğü ve güzelliğini hissettiği bir unsuru betimlemek, bu unsurun gönlündeki yansımalarını tasvirî bir üslupla dile getirmek amaçlı söylediği şiirlerdir. Bu bağlamda Sami ed-Dehhân bütün türleriyle Arap şiirinin temel anlamda vasf şiiri olduğunun söylenebileceğini belirtmektedir[445]. İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî vasf şiirini Arap şiirinin temel konu başlıkları arasında zikretmese de[446], Arap şiirinin çok az bir bölümü haricinde bütünüyle vasf kavramının içerisinde yer aldığını, bu sebeple vasf kavramını sınırlandırmanın ve bütün yönleriyle incelemenin mümkün olmadığını belirtmiştir[447]. Ebû Hilâl el-'Askerî gibi pek çok edebiyatçı vasf türünü Arap şiirinin en temel konu başlıklarından biri olarak kabul etmiştir[448]. Ḳudâme b. Ca'fer'e göre, *"Vasf, bir şeyi içerisinde bulunduğu durum ve görünümüyle ifade etmektir. Şairlerin vasf şiirleri genellikle, anlam türlerinden birden çok unsurdan oluşan şeyleri betimleme şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tür şiirlerin en güzelleri, şairin ilk olarak, şiirde betimlenen şeyin oluştuğu unsurlara dair birden çok anlamı, sonrasında da betimlenen şeyde bulunan özelliklerin en belirgin ve uygununu zikredip kullandığı şiirlerdir. Şair bu sayede şiiriyle o nesneyi anlatabilir ve onu tasviriyle güzel bir örnek haline getirebilir."*[449] Bu bağlamda bir şairin vasf şiirinde kullandığı lafızlar, teşbihler ve isti'âreler, bir ressamın resminde kullandığı

---

442 el-Ḫalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 904.
443 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 893; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1402.
444 İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, II, 633-634.
445 Sami ed-Dehhân, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 3: el-Vasf*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-tsz, s. 5.
446 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-Câhilî*, s. 195.
447 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 194.
448 Ebû Hilâl el-'Askerî, *eṣ-Ṣınâ'ateyn*, s.131.
449 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 130.

renklerle ve bir ses sanatçısının kullandığı nağmelerle eşdeğerdir[450].

Bu çalışmanın *Medih* ve özellikle *Gazel* başlıklarında örnek verilen şiirlerde Mencek Paşa'nın, şiirin ana temasındaki anlatımı güçlendirmek için söylediği tasvir içeren pek çok beyit geçmişti. Bu başlıkta, yukarıda açıklaması yapılan Arap şiiri geleneğinde ilk dönemlerden itibaren önemli bir yere sahip olmuş, özellikle de Abbasiler döneminde ağırlık kazanarak sonraki dönemlerde en güzel ürünleri verilmiş[451] vasf türünde şairin söylediği müstakil şiirleri değerlendirilecektir.

Mencek Paşa'nın dîvânda vasf türünde söylediği müstakil şiirleri aşağı şekilde sınıflandırmak mümkündür.

	Vasf Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Bahar,tabiat ve bahçe tasviri	2	18	20şiir
2	Diğer tasvirleri	2	15	17şiir
	TOPLAM	**4**	**33**	**37 şiir**

Şairin vasf şiirlerini yukarıda belirtilen sınıflandırmaya göre müstakil başlıklar altında incelemek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

2.6.1. Bahar,Tabiat ve Bahçe Tasviri

Mencek Paşa'nın tasvir şiirleri arasında en büyük bölümü tabiat, bahar ve bahçe tasviri için söylediği şiirler oluşturmaktadır. Aşağıda örnek olarak verilen 4 beyitlik mukatta'ada şair söz konusu üç unsuru da bir arada zikretmektedir[452]. (el-Kâmil)

1 زَمَنُ الرَّبِيعِ كَنَشْوَةِ الْعُشَّاقِ غِبَّ التَّفَرُّقِ فِي نَهَارِ تَلاَقِ

2 فَانْهَضْ إِلَى تِلْكَ الرِّيَاضِ مُبَكِّرًا تَبْكِيرَ ذَاتِ الشَّجْوِ وَالْأَطْوَاقِ

3 وَاشْرَبْ عَلَى وَرْدٍ وَنَرْجِسِ أَيْكَةٍ صِبْغًا بِلَوْنِ الْخَدِّ وَالْأَحْدَاقِ

4 صَهْبَاءَ تَلْعَبُ بِالْعُقُولِ فَفِعْلُهَا فِعْلُ الْهَوَى بِالْوَالِهِ الْمُشْتَاقِ

---

450 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 292-293.

451 Muhammed Mustafa Heddâra, *İtticâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Karni's-Sânî'l-Hicrî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1963, s. 454.

452 *Dîvânu Mencek Paşa*, 127. Şiir, s. 228.

1. "Bahar zamanı, ayrılıktan sonraki buluşma günündeki âşıkların coşkusu gibidir."

2. "Kalk! Kumru ve küpeli kuşlarının erkenden yola koyulduğu gibi şu bahçelere doğru erkenden yola çık."

3. "Gül ve sık ağaçlığın nergislerinden yanak ve göz bebekleri renginde renkleri yudumla!"

4. "ve akıllarla oynaşan, özlemiyle aklı başından gitmiş birine aşk oyunları yapan bir kırmızılığı (yudumla.)"

Yukarıdaki mukatta'ada Mencek Paşa 1. beyitte baharın verdiği coşkuyu, 2. beyitte kuşların uğrak yeri olan bahçeleri ve 3. beyitte de gül ve ağaçları zikrederek tabiattaki güzellikleri konu etmektedir. Her ne kadar el-Muḥibbî bu şiiri Mencek Paşa'nın hamriyyât şiirleri arasında örnek olarak nakletse de[453], beyitlerin içerdiği anlamlar değerlendirildiğinde şairin bu şiirinin bahar, tabiat ve bahçe tasviri için söylendiği ortadadır.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'asında dikkate alınması gereken önemli bir husus, 4. beyitteki gazel üslubudur. Şairin çoğu vasf şiirinde, baharın ve tabiatın güzelliklerinin insanın gönlünü aşkla doldurması, tasvir edilen bahçenin manzarasının sevgilinin güzelliğiyle kıyaslanması, bahçelerde gezinen güzel kızların konu edilmesi gibi gazel üslubuna ve sarhoşluk, içki, içkinin tadı gibi hamriyyât üslubuna dair anlamlar bulunmaktadır. Şairin aşağıda verilen 14 beyitlik kasidesi gazel ve hamriyyât unsurları içeren bahar tasviri şiirlerine güzel bir örnektir[454]: (el-Kâmil)

1 وَافَى الرَّبِيعُ فَمَا عَلَيْكَ بِعَارِ ... خَلْعُ الْعِذَارِ وَلاَ ارْتِشَافُ عُقَارِ

2 صَهْبَاءُ لَيْسَ يَجُوزُ عِنْدِي مَزْجُهَا ... إِلاَّ بِرِيقَةِ شَادِنٍ مِعْطَارِ

3 تَدَعُ الدُّجَا صُبْحًا إِذَا هِيَ أُبْرِزَتْ ... فَكَأَنَّهَا اعْتُصِرَتْ مِنَ الْأَنْوَارِ

4 قُمْ هَاتِهَا حَيْثُ الْـهَزَارُ قَدِ اغْتَدَى ... فِي الْأَيْكِ مُنْعَكِفًا عَلَى التَّهْدَارِ

---

453 Şiir için ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 415.

454 *Dîvânu Mencek Paşa*, 126. Şiir, s. 227.

5 طَيْرٌ أَعَارَ الْغُصْنَ جُنْكًا رُكِّبَتْ أَوْتَارُهُ مِنْ فِضَّةِ الْأَمْطَارِ

6 وَتَبُثُّهُ رِيحُ الصِّبَا وَيَبُثُّهَا ذِكْرَ الْهَوَى مِنْ سَالِفِ الْأَعْصَارِ

7 وَانْهَضْ لِنَغْتَنِمَ الشَّبِيبَةَ قَبْلَ أَنْ يَرْمِي الْمَشِيبُ الصَّفْوَ بِالْأَكْدَارِ

8 وَاشْرَبْ عَلَى وَرْدِ الرُّبَا إِنْ لَمْ تَجِدْ وَرْدَ الْخُدُودِ لِقِلَّةِ الدِّينَارِ

9 وَانْصُبْ بِفِكْرِكَ فِي الْهَوَى شَرَكَ الْمُنَى لِوُقُوعِ ظِلٍّ أَوْ خَيَالٍ سَارِي

10 هَذَا وَلَسْتُ أَرَى إِذَا فُقِدَ الَّذِي أَهْوَى جِنَانَ الْخُلْدِ غَيْرَ النَّارِ

11 هَيْهَاتَ مَا النَّايُ الرَّخِيمُ وَنَشْوَةُ الْـ ـــخَمْرِ الْقَدِيمِ وَنَغْمَةُ الْأَوْتَارِ

12 وَحَنِينُ هَيْنَمَةِ الرِّيَاحِ عَشِيَّةً وَتَرَاسُلُ الْأَطْيَارِ فِي الْأَسْحَارِ

13 عِنْدِي بِأَحْسَنَ مِنْ مُسَاجَلَةِ الْأَحِبْـ ـــبَةِ بِالصَّبَابَةِ فِي سَنَا الْأَقْمَارِ

14 مِنْ كُلِّ مَعْبُودِ الْجَمَالِ مُحَكَّمٍ فِيمَا يَشَا مُسْتَعْبِدِ الْأَحْرَارِ

1. "Bahar gelip çattı, artık utanmayı üstünden atmak ve kaptaki içkiyi silip süpürmek sana ayıp değildir."

2. "Kızıl şarabı güzel kokulu ceylanın tükürüğünden başkasıyla karıştırmak bence caiz değildir."

3. "O (kızıl şarap) sabahleyin görününce gecenin karanlığına veda edersin. Sanki ışıltıların suyundan sıkılmıştır."

4. "Kalk da onu (şarabı) getir, çünkü bülbül de kendini şarabın kaynamasına adayarak erkenden ormanlara doğru yola çıkmıştır."

5. "Kuşlar bir dalı, yayları yağmurların gümüşlerinden olan bir arpe ödünç vermiştir."

6. "Meltem rüzgârı bu arpe, bu arp de meltem rüzgârına geçmiş asırların aşk öykülerini fısıldar."

7. "Kalk da ihtiyarlık neşeyi keder oklarıyla vurmadan önce gençlik fırsatının tadını çıkaralım."

8. "Dinarların azlığı sebebiyle yanakların güllerini bulamamışsan tepelerin güllerinin yanında (şarabını) iç!"

9. "Bir gölgenin ya da geçerken bir hayalin içine düşmesi için düşüncenle

aşkta arzuların tuzağını kur!"

10. "Bu böyledir, ancak eğer arzuladığım ebediyet bahçeleri kaybolup giderse (işte o zaman) ben ateşten başka bir şey görmez olurum."

11.-14."Ne yazık, o tatlı sesli ney, o yıllanmış şarabın coşkusu ve tellerin nağmeleri, akşamleyin rüzgârların kısık sesine duyulan özlem ve kuşların seher vakitlerinde birbirleriyle haberleşmeleri, (işte bunların hiçbiri) benim nazarımda, aşıkların yıldızların ışıkları altında aşk hakkında birbirleriyle söz yarıştırmalarından; dilediğine karar veren ve özgürleri köleleştiren her tapılası güzellikten daha hoş değildir."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinde, ilk beytin 2. şatrından başlayarak 3. ve 4. beyitlerdeki, sonrasında 8. beyitteki içki ve sarhoşluk konulu hamriyyât, 7. ilâ 9. beyitlerle 13. beyitteki gazel temaları olmak üzere farklı unsurlar bir arada zikredilmiştir. Ancak bütün bu unsurlar bahar ve tabiat tasvirleriyle iç içedir. İlk beyitteki utanmanın terk edilmesi ve içki baharın gelişine dayandırılmıştır. Şiirin devamında 2. beyitte güzel kokulu ceylan, 3. beyitte gecenin karanlığını yok eden sabahın ışıltıları, 4. beyitte bülbül, 5. beyitte kuşlar ve yağmur, 6. beyitte meltem rüzgârı, 8. beyitte güller, 10. beyitte bahçeler, 12. beyitte akşamleyin esen kısık sesli rüzgârlar ve kuşların seher vakti ötüşleri olmak üzere söz konusu şiirde pek çok tabiat tasviri unsuru bulunmaktadır. Şiirdeki bu yoğun tasvirî unsurlar, hamriyyât ve gazel anlatımlı beyitlerin ana konu değil, tasvir unsurlarını anlatmak için anlam zemini oluşturmak üzere kullanıldığı izlenimi vermektedir.

el-Ḫafâcî ve el-Muḥibbî Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirini eserlerinde naklederken şiirin gazel olduğunu söylemektedir[455]. Ancak yukarıda belirtildiği üzere şiirin muhtevası şairin gazel şiirlerinde kullandığı üsluptan farklıdır. Zira Mencek Paşa'nın gazel şiirlerinde, her ne kadar tabiat ve diğer varlıklara dair tasvirler ve hamriyyât teması tamamlayıcı unsur olarak kullanılsa da, asıl konu aşk ve sevgili teması etrafında yoğunlaşmaktayken, şairin yukarıdaki şiirinde gazel ve hamriyyât temaları ek unsur olarak kullanılmaktadır. Şiirin ağırlığı ise tasvire ayrılmıştır. Bu bakımdan Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri gazel ve hamriyyât

455 el-Ḫafâcî, *Reyḥânetu'l-Elibbâ'*, s. 244; el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, I/159.

öğeleriyle süslenmiş, bir vasf şiiridir.

Mencek Paşa'nın vasf şiirlerinin bir bölümü çiçek türlerinin tasvirinin yapıldığı şiirlerdir. Çiçek türlerinden gül, nergis, yasemin ve karanfil çiçekleri şairin vasf şiiri için özel olarak tercih ettiği çiçeklerdir[456]. Şair aşağıda verilen şiirde karanfili tasvir etmektedir[457]: (eṭ-Ṭavîl)

1 قُرُنْفُلُنَا الْعِطْرِيُّ لَوْناً كَأَنَّهُ خُدُودُ الْعَذَارَى ضُمِّخَتْ بِعَبِيرِ

2 مَدَاهِنُ يَاقُوتٍ بِأَعْلَى زَبَرْجَدٍ لَقَدْ أُحْكِمَتْ صُنْعاً بِأَمْرٍ قَدِيرِ

1. "Güzel kokulu karanfilimizin rengi bakire kızların güzel koku sürünmüş yanakları gibidir."

2. "Yaratılış olarak her şeye gücü yeten Allah'ın emriyle hükme bağlanmış en yüce zümrütteki yakutun boyasıdır."

Şairin bu mukatta'asında karanfilin güzel kokusu ve rengi anlatılmaktadır. Özellikle eski Türk edebiyatında karanfil tasvirinin yeri ve Osmanlı dönemi Dîvân şiirinde karanfil mazmununun durumu göz önüne alındığında[458], Mencek Paşa'nın şiirinde karanfil çiçeğini konu etmesi döneminin Türk edebiyatına olan ilgisini ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın vasf şiirlerinden bir bölümü bahçe tasvirine dair söylenen şiirlerdir. Aşağıdaki şiir şairin bahçe tasvirine dair güzel bir örnektir[459]: (eṭ-Ṭavîl)

1 سَقَى اللهُ يَوْمَ الْقَصْرِ إِذْ كَانَ بَيْنَنَا حَدِيثٌ كَمُرْفَضِّ الْجُمَانِ الْمُنَضَّدِ

2 بِرَوْضٍ يَجُولُ الْمَاءُ تَحْتَ ظِلَالِهِ كَأَيْمٍ مَرُوعٍ أَوْ حُسَامٍ مُجَرَّدِ

3 يَلُوحُ بِهِ قَانِي الشَّقِيقِ وَقَدْ حَكَى لَوَاحِظَ مَخْمُورٍ كُحِلْنَ بِإِثْمِدِ

---

456 Söz konusu çiçeklerin geçtiği şiirler için bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 82. Şiir, s. 189, 85. Şiir, s. 191, 127. Şiir, s. 228, 176. Şiir, s. 278, 238. Şiir, s. 326, 250. Şiir, s. 334.

457 *Dîvânu Mencek Paşa*, 322. Şiir, s. 371. Şiir için ayrıca bkz. *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, II, 51; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 395.

458 Bkz. Fatih Sona, "Divan Şiirinde Karanfil", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, s. 307-3014;
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/sayi41_diledebiyat.htm, Aralık-2015, 10.01.2016

459 *Dîvânu Mencek Paşa*, 148. Şiir, s. 250-251. Şiir için ayrıca bkz. el-Ḥafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, I, 246.

4 وَيَهْمِي بِهِ قَطْرُ النَّدَى فَتَخَالُهُ مُبَدِّدَ عِقْدٍ فِي فِرَاشٍ زُمُرُّدِ

5 وَرَيْحَانُهُ الْغَضُّ الشَّهِيُّ كَأَنَّهُ مَبَادِي عِذَارٍ لاَحَ فِي خَدِّ أَغْيَدِ

6 سَقَانِي بِهِ رَاحَ الرُّضَابِ مُهَفْهَفٌ فَرُحْتُ بِهَا لاَ أَفْرُقُ الْيَوْمَ مَنْ غَدِ

7 وَبِتُّ أَظُنُّ الْجُلَّنَارَ بِدَوْحِهِ نُجُومَ عَقِيقٍ فِي سَمَاءٍ زَبَرْجَدِ

8 إِلَى أَنْ بَدَتْ شَمْسُ النَّهَارِ كَأَنَّهَا مِجَنٌّ كَمِيٌّ قَدْ تَحَلَّى بِعَسْجَدِ

1. "Aramızda, sıra sıra saçılmış inciler gibi olan bir konuşma geçerken saraydaki o günü Allah rahmetine kandırsın!"

2. "Gölgesinin altında suyun, ürkmüş bir beyaz yılan ya da kınından çekilmiş keskin bir kılıç gibi gezindiği bir bahçede..."

3. "Orada (bu bahçede) gelincik çiçekleri sürme tozuyla gözlerine sürme çekmiş baygın bakışlının gözlerini andırır bir halde belirir."

4. "Orada çiğ tanesi düşer de sen onu yakuttan bir yatakta (dağılmış) bir gerdanlığın taneciği sanırsın."

5. "Onun taze ve iştah kabartan kokusu, körpe delikanlının yanağında görünen favorilerinin uçları gibidir."

6. "Orada narin yapılı biri bana balköpüğü şarabından içirdi de ben artık yarınla bugünü ayırt edemez oldum."

7.-8."Ben geceyi, sabahın güneşi, silahlarını kuşanmış cesur bir savaşçının altınlarla işlenmiş kalkanı gibi görününceye kadar, onun (ağaçlarının) dallarındaki narçiçeklerini sarı yakuttan bir gökyüzündeki akik taşı yıldızları sanarak geçirdim."

Mencek Paşa yukarıda verilen 7 beyitlik kasidede babasının yaptırdığı *Kasru'l-Emîr* isimli köşkün bahçesini tasvir etmektedir[460]. Şair 1. beyitte tasvir edeceği bahçenin ait olduğu saraydan bahsettikten sonra şiirin devamında sadece bahçeyi anlatmaktadır. Bu bakımdan Ömer Musa Paşa'nın söz konusu şiiri saray tasviri olarak nitelendirmesinin aksine[461], bu şiir bir bahçe tasviri şiiridir. Şairin vasf şiirlerinde kullandığı üslup bu şiirde de belirgin olarak görülmektedir. Zira 3. beyitte gözlerine sürme çekip baygın bakışlarla bakan güzel kızın anlatılması, 4.

460 Söz konusu köşk hakkında bu çalışmanın I. Bölüm'ünde yapılan açıklama için bkz. s. 30.

461 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 213.

beyitte زُمُرُّد فِرَاش *"yakuttan yatak"* ifadesi ve 5. ve 6. beyitlerde kullanılan ğulâmiyyât üslubu şiirdeki belirgin gazel temalarıdır. Ayrıca 6. beyitteki سَقَانِي بِهِ رَاحَ الرُّضَابِ مُهَفْهَفٌ *"Orada narin yapılı biri bana balköpüğü şarabından içirdi"* ifadeleriyle şiirde vasf şiirlerinin özelliği olan hamriyyât unsurları da bulunmaktadır.

Şiirdeki vasf şiirini tamamlayıcı mahiyetteki gazel ve hamriyyât unsurlarının yanı sıra şairin bu şiirine özgü bir üslup inceliği bulunmaktadır. 2. beyitteki حُسَام مُجَرَّد *"kınından çekilmiş keskin bir kılıç"* ve 8. beyitteki مِجَنٌّ كَمِيٌّ *"silahlarını kuşanmış cesur bir savaşçının kalkanı"* şeklindeki kahramanlık ve savaşçı anlatımlar; ayrıca 1. beyitteki مُرْفَضّ الْجُمَانِ الْمُنَضَّد *"sıra sıra saçılmış inciler"*, 4. beyitteki زُمُرُّد فِرَاش *"yakuttan bir yatak"* ve مُبَدِّد عِقْد *"bir gerdanlığın taneciği"*, 7. beyitteki سَمَاء زَبَرْجَدِ *"sarı yakuttan bir gökyüzü"* ve نُجُوم عَقِيق *"akik taşı yıldızları"*, 8. beyitteki قَدْ تَحَلَّى بِعَسْجَدِ *"altınlarla işlenmiş (kalkan)"* şeklinde zenginlik ve lüks ifade eden kullanımlar dikkat çekicidir. Mencek Paşa'nın çocukluk ve gençlik dönemlerini geçirdiği bir sarayın bahçesine dair yaptığı tasvirlerde, bahsi geçen kahramanlık ve şecaat anlamlı kelimelerle zenginlik ifade eden kelimeleri özellikle tasvirlerin arasında kullanması, ailesinin ne denli bir otorite ve zenginliğe sahip bir sülale olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla şair vasf temalı bir şiirin arka planında kendi ailesiyle övünmektedir.

Mencek Paşa'nın vasf şiirlerinin kimilerinde tabiat ve bahçe kavramları yukarıda verilen örneklerden farklı olarak; güzelliğiyle değil, tabiatın hırçınlığıyla ya da solgunluğu ve hüznüyle tasvir edilmiştir. Bu durum kimi zaman tasvir edilen manzaranın ve doğal şartların olumsuzluğundan kaynaklanmaktayken, kimi zaman da şairin içinde bulunduğu psikolojik durumun şiire yansıması sebebiyledir.

Örnek olarak aşağıdaki mukatta'ada şair, fırtınalı haliyle gökyüzünü tasvir etmekte ve bir savaş alanına benzetmektedir[462]:(Meczû'u'l-Kâmil)

1 وَدَوْحَةٍ لِنُجُومِهَا نَارُ الْوَغَى تَتَوَقَّدُ

2 قَدْ جَالَ فِيهَا رَامِحٌ وَتَلاَ سُهَاهَا الْفَرْقَدُ

3 فَكَأَنَّ لاَمِعَ بَرْقِهَا سَيْفاً يُسَلُّ وَيُغْمَدُ

1. "Yıldızları için büyük bir ağaç olan gökyüzüne yemin olsun! Savaş ateşi alevleniyor."

2. "Orada Suhâ yıldızı (diğer adıyla Arktarus yıldızı, Çoban takımyıldızının alfa yıldızı) bir hücuma kalkıyor, bir geri çekiliyor. Onun Suhâ yıldızını (Büyük Ayı yıldız kümesindeki Alkor yıldızı) Kutup yıldızı takip ediyor."

3. "Bu gökyüzünün şimşeği sanki kınından çekilen ve savrulan bir kılıçtır."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi şair gökyüzünü bir savaş meydanına, yıldızları süvari askerlere ve çakan şimşekleri de savrulan kılıçlara benzetmektedir. Mencek Paşa'nın bahar ve bahçe tasvirlerinden olan aşağıdaki şiirde ise, baharın solgunluğu resmedilerek geçmişe özlem ve hayata dair küskün bir bakış açısıyla bıkkınlık ifade edilmektedir[463]:(el-Kâmil)

1 لاَ تَنْزِلَنَّ عَلَى رِيَاضٍ لِاسْمِهَا مِنْ بَعْدِمَا ذَبُلَتْ بِهَا أَدْوَاحُهَا

2 فَكَأَنَّهَا أَجْسَامُ قَوْمٍ عُطِّلَتْ لَمَّا نَأَتْ وَتَرَحَّلَتْ أَرْوَاحُهَا

3 إِنَّ الْمَنَازِلَ لاَ يُعَظَّمُ قَدْرُهَا مَا لَمْ يَكُنْ بِيَدِ النَّدَا مِفْتَاحُهَا

4 وَيُضِيءُ فِي شَرْقٍ وَغَرْبٍ إِنْ دَجَا لَيْلَ الْخُطُوبِ عَلَى الْوَرَى مِصْبَاحُهَا

1. "(Ağaçlarının) dalları kuruyup solduktan sonra (sadece) şöhreti sebebiyle bahçelere sakın girip oturma!"

2. "Onlar (bu bahçeler), bir topluluğun, ruhları uzaklaşıp ahrete göçmüş ve kötürüm olmuş vücutları gibidir."

3.-4. "Anahtarları cömertliğin elinde olmayan ve halkın üzerine talihsizliklerin gecesinin karanlığı çökerse doğuda ve batıda lambaları ışık

462 *Dîvânu Mencek Paşa*, 187. Şiir, s. 285.
463 *Dîvânu Mencek Paşa*, 384. Şiir, s. 407.

saçmayan evlerin kadri yüce sayılmaz."

Yukarıdaki iki mukatta'ada da tabiatın güzelliği değil, acımasız ve solgun haline dair tasvirler bulunmaktadır. Ancak gökyüzünün fırtınalı halinin konu edildiği bir önceki şiirde coşkulu ve şiddeti hissettiren bir anlatım kullanılmasına rağmen, son örnekte bezgin ve ümitsiz bir üslup tercih edilmiştir. Bu nedenle yukarıdaki mukatta'ayı Mencek Paşa'nın hayatının son döneminde söylediği ve bu dönemde yaşadığı olumsuzlukları şiirine yansıttığı fikri ağırlık kazanmaktadır.

Buraya kadar verilen örneklerde Mencek Paşa'nın bahar, tabiat ve bahçe tasvirini konu ettiği vasf şiirlerindeki anlatım incelikleri ele alınmıştır. Şairin bunlardan farklı unsurlara dair tasvirleri, konunun daha iyi anlaşılması için sıradaki başlık altında müstakil olarak ele alınacaktır.

2.6.2. Diğer Tasvirleri

Mencek Paşa'nın bahar, tabiat ve bahçe tasvirlerinden farklı olan unsurları tasvir ettiği vasf şiirlerinin başında şairin şehir tasvirine dair söylediği şiirler gelmektedir. Dîvânda 7 beyitlik kısa bir kaside ve beyit sayıları farklı altı mukatta'a olmak üzere toplam yedi şehir tasviri şiiri bulunmaktadır. Bu şehir tasvirlerinden üçü Dimeşḳ şehrinin, üçü de Dimeşḳ'ın köylerinden 'Arbîl köyünün tasviri olmak üzere altı mukatta'a; şairin yaşadığı, özellikle çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği ve kendilerinden özlemle bahsettiği yerlerin tasvir edildiği şiirleridir. Aşağıdaki şiir şairin Dimeşḳ'ı anlattığı mukatta'alara güzel bir örnektir[464]: (el-Basîṭ)

1 مَا يُنْبِتُ الْحُسْنُ أَوْ مَا تَجْلِبُ السُّفُنُ ... بِالشَّامِ يُوجَدُ وَالْأَفْضَالُ وَالْفِطَنُ

2 عَلَى الْمَسَرَّاتِ قَدْ شِيدَتْ مَرَابِعُهَا ... فَلَيْسَ يَسْلُكُ فِيهَا الْهَمُّ وَالْحَزَنُ

3 لَمْ تَلْقَ غَيْرَ كَبِيرٍ فِي مَهَابَتِهِ ... أَوْ بَدْرَ دَاجِيَةٍ يَمْشِي بِهِ غُصُنُ

4 فَإِنْ نَظَرْتَ فَمَا تَعْنُو الْعُيُونُ لَهُ ... وَإِنْ سَمِعْتَ فَمَا تُصْغِي لَهُ الْأُذُنُ

1. "Şam yurdunda güzelliğin toprakta bitirdiği ya da gemilerin getirdiği ne varsa (hepsi) yüce ve zeki kimselerdir."

2. "Onun bahar çayırlıkları, mutluluklar üzerine inşa edilmiştir. Kaygı ve üzüntünün o yeşilliklerde yol tutup yürümesi söz konusu değildir."

3. "(Orada) heybetli büyüklerden ve filizlenmiş dalların kendisiyle yürüdüğü gecenin dolunayından başkasıyla karşılaşmazsın."

4. "Ona bakarsan gözler onun esiri olur. Onu dinlersen kulaklar ona dikkat kesilir."

Mencek Paşa'nın aşağıda beyitleri verilen şiiri ise Dimeşḳ yakınlarındaki 'Arbîl köyünü tasvir için söylenmiş mukatta'alarındandır[465]. (el-Ḫafîf)

1 إِنَّ عَرْبِيلَ أَطْيَبُ الْبُلْدَانِ ... مَنْزِلُ اللَّهْوِ وَالْهَوَى وَالتَّهَانِي

2 لَكَ يُهْدِي نَسِيمُهَا وَرُبَاهَا ... نَفَحَاتِ الْقَرَنْفُلِ الرَّيْحَانِي

464 *Dîvânu Mencek Paşa*, 199. Şiir, s. 293.

465 *Dîvânu Mencek Paşa*, 86. Şiir, s. 191.

3	كَمْ غَدِيرٍ يَنْسَابُ فِيهَا لُجَيْناً	أَعْشَبَ الرَّوْضُ مِنْهُ بِالْعِقْيَانِ
4	وَإِذَا وُرْقُهَا تَغَنَّتْ سُحَيْراً	فَوْقَ عُودٍ أَغْنَتْ عَنِ الْعِيدَانِ
5	لِيَ فِيهَا أَيَّامُ أُنْسٍ تَقَضَّتْ	غُرَراً فِي أَسِرَّةِ الْأَزْمَانِ
6	وَاتِّكَاءٌ عَلَى أَرَائِكِ سَعْدٍ	تَحْتَ ظِلِّي رَفَاهَةٍ وَأَمَانِي

1. "'Arbîl memleketlerin en güzelidir. Eğlence, aşk ve mutluluklar yurdudur."

2. "Onun meltemi ve tepeleri, sana fesleğen kokulu karanfillerin hoş kokularını sana hediye eder."

3. "Orada gümüş renkte akan ve bahçenin onların suyundan altınlar bitirdiği nice dereler vardır."

4. "Onun kumruları bir dalın üzerinde büyüleyen sesleriyle şarkı söylediğinde, (halleri öyle güzel olur ki) artık diğer dallara ihtiyaç bırakmazlar."

5. "Orada benim için, zamanların tahtlarında en güzelleri bitmiş olan samimiyet günleri ve refah ve emniyetin gölgelerindeki talihin koltuğunda uzanıp yatmak vardır."

'Arbîl köyü, 'Arbîn adıyla halen günümüzde bir yerleşim yeri olarak kullanılan, Dimeşk şehir merkezinin doğusunda yer alan bir bölgedir[466]. Aşağıda verilen şekilde 'Arbîl'in konumu görülmektedir:

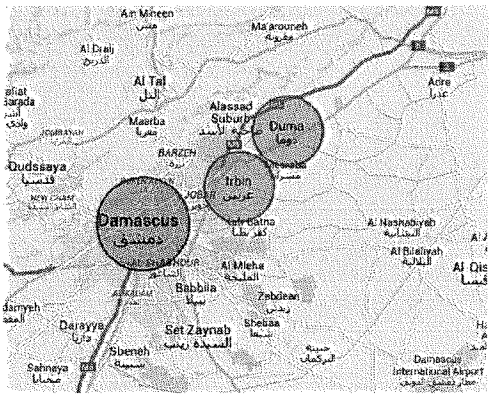

Şekil 1:
(Günümüzde 'Arbîn köyünün Dimeşk şehir merkezine göre konumu)

466 Mustafa Ṭalas, *el-Mu'cemu'l-Coğrâfî li'l-Ḳutri'l-'Arabî es-Sûrî*, Merkezu'd-Dirâsâti'l-'Askeriyye, Dimeşk-1992, IV, 281.

Dîvânda bu köyün tasvirine dair yukarıda beyitleri verilen 5 beyitlik mukatta'a haricinde iki şiir daha bulunmaktadır[467]. Bu şiirlerden yukarıda verilen örnekte de görüldüğü gibi Mencek Paşa 'Arbîl köyünün yeşillik, çiçeklerle ve kuşlarla dolu bir bölge olduğunu anlatmaktadır.

Şairin yukarıdaki örneklerle ele alınan vasf şiirlerini; bahar, tabiat ve bahçe tasvirine dair söylediği vasf şiirlerinden ayıran en önemli özellik, gerek Dimeşk şehrinin anlatıldığı ve gerek de 'Arbil köyünün konu edildiği yukarıdaki muklatta'alarda görüldüğü üzere, şairin sadece bahsi geçen yerleşim yerlerinin doğal güzelliklerinden bahsetmemesidir. Şiirlerde yapılan tasvirlerde görsel ve tabii güzelliklerin yanı sıra bölgede yaşayanların yüceliği, kültürü ve bölgenin hayat şartlarına dair övgü anlamlı ifadelere yer verilmektedir. Bu bakımdan söz konusu şiirler şairin diğer tasvirleri arasında yer almalıdır.

Mencek Paşa'nın Dîvân'da yer alan diğer vasf şiirlerinden şehir tasvirine dair söylediği aşağıdaki 7 beyitlik kaside oldukça manidardır. Söz konusu şiir şu şekildedir[468]: (el-Vâfir)

1 إذا مَا زُرْتَ أَكْنَافَ الْمَرَامِ بِقُونِيَةٍ فَبَلِّغْهَا سَلاَمِي

2 وَقُلْ يَا نُزْهَةَ الأَبْصَارِ حُسْناً سَقَى وَادِيكَ مُنْهَلُّ الْغَمَامِ

3 فَكَمْ طَارَحْتُ مِنْ وَرْقَاءَ تَشْدُو عَلَى الْعَذَبَاتِ فِيهِ مِنَ الْغَرَامِ

4 وَكَمْ صَادَفْتُ مِنْ ظَبْيٍ كَحِيلٍ وَكَمْ شَاهَدْتُ مِن بَدرٍ تَمَامِ

5 وَهَبَّتْ نَسَمَةٌ فِي الْحَيِّ لَمَّا طَرَقْتُ الْحَيَّ فَائِحَةُ الْبَشَامِ

6 وَهِمْتُ بِهَا فَكَادَ الدَّهْرُ وَجْداً يَهِيمُ لِمَا رَآهُ مِنْ هُيَامِ

7 عَلَى ذَاكَ الضَّرِيحِ وَمَا يَلِيهِ تَحِيَّاتٌ مِنَ الرَّبِّ السَّلاَمِ

1. "Konya'daki Meram bağlarını ziyaret edersen onlara (o bağlara) benim selamımı söyle."

2. "Şöyle söyle: Ey gözlerin güzellik bulmak için dolaştığı gezinti yeri! Seni sağanak sağanak yağmur yağdıran bulutlar sulasın!"

---

467 Bahsi geçen şiirler için bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 84. Şiir, s. ; 85. Şiir, s. .

468 *Dîvânu Mencek Paşa*, 162. Şiir, s. 267.

3. "Onda (Konya'da), o tatlı suların başında şarkılar söyleyen nice esmer güzellerle karşılıklı aşk değiş tokuşu ettim."

4. "Gözleri sürmeli nice ceylanlara rastladım ve en mükemmel haliyle nice dolunaylar gördüm."

5. "Bölgeye uğradığımda orada pelesenk ağaçlarının güzel kokusunu yayan bir meltem rüzgarı esti."

6. "O meltem rüzgârı hakkında öyle bir zanna kapıldım ki neredeyse felek gördüğü karasevda için aşkından avare avare etrafta gezinip dolaşacaktı."

7. "Bu türbeye ve onun yakınında bulunanlara adı es-Selâm olan Allah'tan selamlar olsun."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Mencek Paşa bu şiirini Konya'yı tasvir için söylemiştir. Şair, ömrünün son dönemi olan maddî imkânsızlıklar yaşadığı ilk yıllarda, devrin Osmanlı padişahı Sultan İbrahim'den ihsan elde edebilme umuduyla çıktığı Anadolu yolculuğu esnasında Konya'ya uğrayıp burada bir müddet ikamet etmiştir. Yukarıdaki 7 beyitlik kasideyi Konya'ya yaptığı bu ziyareti esnasında söylemiştir.

Mencek Paşa'nın Konya'yı tasvir ettiği yukarıdaki şiiri, üslup bakımından öncesinde verilen Dimeşḳ ve 'Arbîl köyü için söylediği şiirlerle aynı yapıdadır. Şair bu şiirinde de Konya'nın, başta Meram Bağları ve Konya'nın meşhur *gedâvet* rüzgarı olmak üzere, doğal güzelliklerini dile getirmesinin yanı sıra, şiirde Konya'da bulunan Mevlana Celaleddin er-Rûmî'nin türbesini de zikretmektedir. Şairin dîvândaki diğer şehir tasvirlerinin yaşadığı bölgeler için söylenmiş olması ve Anadolu yolculuğu esnasında Konya'nın haricinde bir şehri tasvir için söylediği vasf şiirinin bulunmaması, Mencek Paşa'nın gönlünde Konya'nın özel bir yeri olduğunu ortaya koymamaktadır. Şairin Konya'ya olan bu özel teveccühünün sebebi, muhtemelen Konya ve Dimeşḳ şehirleri arasında pek çok yönden benzerliklerin olmasıdır. Zira her iki şehir coğrafi olarak etrafını dağların çevrelediği düz bir alanda yayılmıştır. Konya'daki Meram çayı ile Dimeşḳ'ın şehir

merkezinde kollara ayrılan Beradâ nehri[469] diğer bir benzerliktir. Her iki şehirde de çarşı ve ticaret kültürü yaygındır. O dönemde yazlık ve bağ evlerinin yoğun olduğu Dimeşḳ'ın Sâlihiyye semtiyle[470], aynı özellikleri taşıyan Konya'nın Meram bölgesi arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Yine büyük mutasavvıf Muhyiddîn İbn 'Arabî'nin[471] Dimeşḳ'taki türbesinde medfûn oluşuyla[472], tasavvuf alanında ondan geri kalmayan Mevlana Celaleddin er-Rûmî'nin Konya'da özel bir türbede medfûn oluşu ve her iki türbenin de şadırvanının bizzat Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmasıyla Osmanlı mimarisiyle zenginleştirilmiş olması da ilginç bir benzerliktir. Şiirin 3. ve 4. beyitlerinden anlaşıldığı kadarıyla Konya'daki ikametinde gördüğü ikram ve misafirperverlikten hoşnut kalan Mencek Paşa'nın bu şehirle memleketi Dimeşḳ'ı hatırlamış olması ve yukarıdaki şiirini bu duygu içerisinde söylemiş olması muhtemeldir.

Resim 1:
(Günümüzde İbn 'Arabî Türbesi/DİMAŞK)

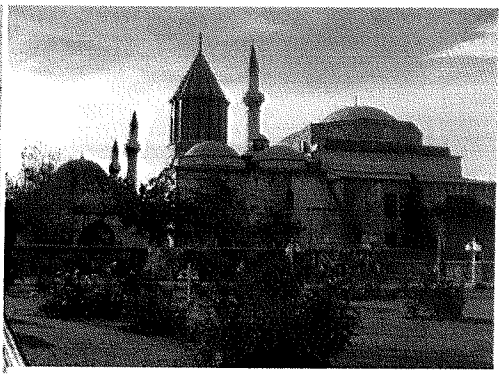

Resim 2:
(Günümüzde Mevlana Türbesi/KONYA)

Şairin Konya'yı tasvir için söylediği yukarıdaki şiirin 1. beytinin selamla başlaması ve yine şiirin son beytindeki عَلَى ذَاكَ الضَّرِيحِ وَمَا يَلِيهِ تَحِيَّاتٌ مِنَ الرَّبِّ السَّلَامِ *"Bu türbeye ve onun yakınında bulunanlara adı es-Selâm olan Allah'tan selamlar olsun."* ifadeleriyle yine selam üzerine vurgu yapılması şiirin anlam bütünlüğü ve mânâ zenginliği açısından dikkate değerdir. Ayrıca özellikle 6. beytin lafızları olmak üzere kelimelerdeki ses ahengi şiire ayrı bir güzellik katmaktadır.

---

469 Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî*, II, 326.

470 Ahmed el-İbiş, *Me'âlimu Dimeşḳ et-Târiḫiyye*, Menşûrâtu Vizârati's-Seḳâfe, Dimeşḳ-1996, s. 390.

471 Biyografisi için bkz. Mahmut Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, XX, 493-516.

472 Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî*, I, 125.

Mencek Paşa'nın vasf şiirlerinden diğer tasvirlerine dair farklı bir örnek, şairin kömürü tasvir için söylediği aşağıdaki mukatta'adır[473]: (el-Basît)

1 أُنْظُرْ إِلَى فَحْمٍ فِي شَأْنِهِ عَجَبُ يَكَادُ قَبْلَ مَسَاسِ النَّارِ يَلْتَهِبُ

2 كَأَنَّهُ وَهْوَ فِي الْكَانُونِ مُتَّقِدٌ بَحْرٌ مِنَ الْمِسْكِ لَكِنْ مُوْجُهُ ذَهَبُ

1. "Hayret veren haliyle şu kömüre bir bak! Ateş (ona) dokunmadan önce neredeyse alevlenivercek!"

2. "Ocakta yanarken sanki o gülyağından bir deniz, fakat dalgaları ise altındandır."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri, şairin vasf şiirlerinden önemsiz gibi görünene nesneleri ve konuları tasvir için söylediği mukatta'alarının genel yapısını göstermesi bakımından önemlidir. Zira bu tür şiirlerinde şair anlaşılır bir üslupla beraber oldukça sanatlı bir anlatım tercih etmektedir. Yukarıdaki şiirin kolay anlaşılır diline rağmen, 1. beytin ilk şatrı hariç, diğer bölümlerin tamamında şair farklı bir sanata yer vermektedir. 1. beytin 2. şatrında Kur'ân-ı Kerîm'deki nur meselinin يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ *"Onun yağına ateş değmediği halde neredeyse (tutuşup) aydınlatacak"* şeklindeki bölümden manen iktibas yapılmaktadır[474]. 2. beyittteki كَأَنَّهُ وَهْوَ فِي الْكَانُونِ مُتَّقِدٌبَحْرٌ مِنَ الْمِسْكِ *"Ocakta yanarken sanki o gülyağından bir deniz"* ifadelerinde temsîlî teşbîh, لَكِنْ مُوْجُهُ ذَهَبُ *"fakat dalgaları ise altındandır."* ifadesinde ise te'kîdu'l-medh bi mâ yuşbihu'z-zemm yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın diğer vasf şiirlerine dair dikkati çeken bir başka husus, şairin bu tür şiirlerinin bir kısmında kutsal ve dinî değeri olan öğeleri tasvir etmesidir. Söz konusu şiirlerde her ne kadar dinî değeri olan bir öğe tasvir ediliyor olsa da şair tasvirlerinde gazel teması unsurlarını kullanmakla ilginç bir anlatım sergilemektedir. İlkinde Cuma gecesinin ve diğerinde de Recep ayının tasvir edildiği aşağıdaki iki mukatta'a bu duruma verilebilecek uygun örneklerdir. Şairin

473 *Dîvânu Mencek Paşa*, 298. Şiir, s. 358.

474 Ayet için bkz. Nur Suresi, 24/36.

Cuma gecesini tasvir ettiği mukatta'a şu şekildedir[475]:(el-Hafîf)

1 حَسُنَتْ لَيْلَةُ الْخَمِيسِ فَكَانَتْ غُرَّةً فِي أَسِرَّةِ الْأَيَّامِ

2 لَيْلَةٌ بِتُّ أَجْتَلِي فِي دُجَاهَا شَمْسَ دَنٍّ بِرَاحِ بَدْرٍ تَمَامِ

3 رَاحَ يَحْدُو بِهَا الزَّمَانُ فَمَرَّتْ مِثْلَ مَرِّ الْخَيَالِ فِي الْأَحْلَامِ

4 وَتَرَاءَتْ كَافُورَةُ الصُّبْحِ لَمَّا رُعِفَتْ أَكْؤُسُ الطِّلَا بِالْمُدَامِ

5 أَيُّهَا الصُّبْحُ زُلْ ذَمِيماً فَمَا أَظْـ ـلَمَ يَوْمِي مِنْ بَعْدِ ذَاكَ الظَّلَامِ

1. "Cuma gecesi ne güzeldir, günlerin döşeklerindeki en seçkin (vakit)tir."

2. "Karanlığında küpten bir güneşi, en tam haliyle dolunayın avucunda cilalayarak geçirdiğim bir gecedir."

3. "Zaman onu göndermeye başladı da o (Cuma gecesi) rüyalara hayallerin uğradığı gibi uğradı."

4. "Üzüm şırası kâseleri şarapla dolup da köpürdüğünde sabahın güzel kokulu kâfur ağacı göründü."

5. "Ey sabah! Azarlanmış olarak defol git! O karanlıktan (Cuma gecesinden) sonraki günüm ne kadar da karanlıktır."

Şairin Recep ayının güzelliğini dile getirdiği mukatta'a ise şu şekildedir[476]: (el-Kâmil)

1 رَجَبٌ يَفُوقُ أَهِلَّةَ الْأَعْيَادِ بِضِيَاءِ وَجْهٍ مُشْرِقٍ فِي النَّادِي

2 عَقَدَ الْجَمَالُ لَهُ لِوَاءَ مَلَاحَةٍ نَفْسِي الْفِدَاءُ لِذَلِكَ الْعَقَّادِ

3 قَدْ جَرَّدَتْ أَسْيَافَهُ أَلْحَاظُهُ وَغَدَتْ مِنَ الْأَغْمَادِ فِي أَكْبَادِ

4 رَشَأٌ يَمِيلُ مِنَ الدَّلَالِ وَيَنْثَنِي عَجَباً كَخُوطِ الْبَانَةِ الْمَيَّادِ

5 مَعْبُودُ حُسْنٍ كَمْ تَفَتَّنَ إِذْ بَدَا فِي حُسْنِهِ الْفَتَّانِ مِنْ عَبَّادِ

1. "Mecliste parıldayan yüzünün aydınlığıyla Recep ayı, bayramların hilallerini de gölgede bırakmıştır."

2. "Güzellik onun için hoş görünüşlü olmanın sancağını dokumuştur. Bu

475 *Dîvânu Mencek Paşa*, 157. Şiir, s. 261.

476 *Dîvânu Mencek Paşa*, 158. Şiir, s. 262.

dokumacıya canım fedadır."

3. "Onun bakışları kılıçlarını çekti ve onlar (kılıçlar) kınlardan ciğerlere geçti."

4. "O, cilvesinden eğilip kıvrılan bir ceylandır. Sorgun ağacının kıvrılarak hareket eden dalı gibi olan hali ne hoştur."

5. "O güzelliğin ilahıdır, göründüğünde nice ibadete düşkün kişileri baştan çıkarıcı güzelliğiyle yoldan çıkarmıştır."

Yukarıda verilen iki mukatta'ada, her biri dinî değere sahip mübarek zaman dilimleri olan Cuma gecesi ve Recep ayı tasvir edilmektedir. Hz. Peygamber (sav) bu iki zaman diliminin değerli olduğunu hadislerinde belirtmektedir[477]. Mencek Paşa da yukarıdaki şiirleriyle bu zaman dilimlerinin güzelliğini tasvir etmektedir. Ancak şiirlerde kullanılan üslup manayla zıt bir şekilde tamamen gazel ve hamriyyât üslubudur. Her ne kadar şair vasf şiirlerinde gazel ve hamriyyât temalarına dair unsurlara yer veriyor olsa da, özellikle Cuma gecesinin tasvir edildiği şiirin 4. beytindeki hamriyyât vurgusu ve Recep ayının tasvir edildiği şiirin 4. beytindeki hissî gazel ifadeleri, bu şiirlerin ana konusuyla çelişir görünen ifadelerdir. Ancak bu ifadeler, Mencek Paşa'nın sufî anlayışı ve sahip olduğu dinî birikimle birlikte ele alındığında, şairin söz konusu şiirlerindeki gazel temasıyla ilahi aşkı ve ilahi aşkın lezzetini, hamriyyât temasıyla da bu ilahi aşkın verdiği sarhoşluğu anlattığı fikri, her iki şiirin anlaşılması için daha sağlıklı olacaktır.

Yukarıda örnekleri incelenen, şairin gerek bahar, tabiat ve bahçe tasvirlerine; gerek de farklı unsurların tasvirine dair söylediği vasf şiirlerinde, sanatlı bir dilin kullanıldığı gözlenmektedir. Ayrıca şair tasvirini yaptığı unsuru anlatırken gazel ve hamriyyât temalarının ifadeleriyle anlatımı zenginleştirmektedir. Şairin vasf şiirlerinde tasviri yapılan unsurların çeşitliliği, tasvirlerdeki incelikler ve ayrıntılar; Mencek Paşa'nın çevresini dikkatle inceleyen, gördüğü soyut ya da somut varlıklara, görünümün ötesinde anlamlar yükleyebilen bir şair olduğunu ortaya

---

[477] Söz konusu hadisler için örnek olarak bkz. İbn Ḥanbel Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*, Beytu'l-Efkâr ed-Devliyye, Beyrut-2005, s. 201, hn. 2346; Abdurrezzâḳ eş-Ṣan'ani, *el-Muṣannef*, III, 269, hn. 5595, 5596; IV, 317, hn. 7927.

koymaktadır. Bunun yanı sıra şairin vasf şiirleri dönemin sosyolojik, kültürel ve dinî yapısını ortaya koyan veriler içermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında beyit sayısı olarak vasf şiirlerinden sonra gelen tema fahr temasıdır. Şairin sahip olduğu meziyetleriyle övündüğü, ailesinin ve kavminin üstünlüğünü dile getirdiği, Arap şiirinde Cahiliye döneminden tevarüs eden köklü temalardan olan fahr temasına dair söylediği şiirler müstakil olarak sıradaki başlıkta değerlendirilecektir.

2.7. FAHR

Sözlükte *fahr*, kişinin atalarını yad etmesi[478], yüce ve köklü olma[479], sahip olduğu özelliklerle kendini övme, birisine baskın gelip onu yenme [480] gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Terim anlamı olarak ***fahr***, şairin kendisinin, ailesinin, kavminin ya da atalarının üstün özelliklerini anlattığı, kendisini ayrıcalıklı kılan yücelikleri dile getirdiği, kişisel değer yargılarına göre övünç vesilesi olduğunu düşündüğü özellikleri sayarak övündüğü şiir türüne verilen isimdir[481].

Ebû Hilâl el-'Askerî (400/1009) gibi kimi edebiyat tarihçileri fahrı, medîh şiirinin bir alt başlığı olarak değerlendirmiştir [482]. Modern dönem edebiyat tarihçilerinden olan Mustafa Sâdık er-Râfi'î ise fahr şiirini hicâ şiirinin bir bölümü kabul etmektedir [483]. Ancak edebiyat tarihçilerinin çoğu fahrı, Cahiliye döneminden itibaren var olan müstakil bir şiir türü olarak kabul etmektedir[484]. Örneğin İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî (456/1064) Arap edebiyatındaki temel şiir türleri arasında zikrettiği fahr şiirini *"şairin kendini ve kavmini övmesi"* şeklinde tanımlamakta ve konu olarak medih şiirine benzediğini, medih şiiri için uygun olan ya da olmayan hususların aynı şekilde fahr şiiri için de geçerli olduğunu belirtmektedir[485].

Cahiliye şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ ve 'Antera b. Şedâd gibi pek çok şairin fahr şiiri kaynaklarda nakledilmektedir[486]. Sahabeden Ali b. Ebî Ṭâlib, Ṣa'd b. Ebî Vaḳḳâs, Mu'âviye b. Ebî Sufyân ve Hassân b. Ṯâbit fahr şiirleri söylemişlerdir[487]. Aynı şekilde Emevîler dönemi şairlerinden Cerîr b. 'Aṭıyye et-

---

478 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, I, 589; el-Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, s. 799.
479 İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, II, 344.
480 el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 979.
481 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 189.
482 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, s. 310.
483 Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut-1974/1394, 2. bs., III, 69.
484 Bkz. Hannâ el-Fahûrî, *el-Faḫr ve'l-Ḥamâse*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1992, 5. bs., s. 5-6.
485 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 143.
486 Sirâcuddîn Muhammed, *el-Faḫr fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, II, 7-19.
487 el-Cerrâvî Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdisselâm, *el-Ḥamâse el-Maġribiyye Muhataṣaru Kitabi Ṣafveti'l-Edeb ve Nuḫbeti Divâni'l-'Arab*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âṣır, Beyrut-1991, I, 567-574.

Temîmî (110/728)[488] ve el-Ferazdaḳ'ın (114/732)[489] fahr şiirleri meşhurdur. Abbâsîler döneminde el-Mutenebbî'nin (354/965) gerek Seyfuddevle (944-967) için söylediği şiirlerinde ara beyitlerde, gerek de müstakil şiirlerinde olmak üzere fahr türünde söylediği pek çok şiiri vardır. Yine Eyyûbîler dönemi şairlerden İbnu'l-Fârid (632/1235) fahr temalı şiirler söylemiş şairler arasındadır[490]. Eyyûbiler ve Memluklar döneminde zirve noktaya ulaşan fahr şiirine bu dönemlerde din ve mezhep ile övünme gibi yeni unsurlar eklenmiş, ancak daha sonraki dönemlerde fahr şiiri anlatım zenginliklerini yitirerek tekrar klasik yapısı olan şairin kendisi ve kavmine dair övgülerde bulunduğu fahr türüne dönmüştür. Bu tespitleri yapan Bekrî Şeyh Emîn, Mencek Paşa'nın 7 beyitlik bir şiirini Osmanlı döneminin fahr şiirine örnek olarak zikretmektedir[491].

Mencek Paşa'nın medih şiirleri konu edilirken, şairin methiyelerinin sonlarında ve bazen de ara beyitlerde kendisiyle övündüğü ve fahr temasına yer verdiğinden bahsedilmişti. Bu bölümde şairin fahr türünde söylediği müstakil şiirleri değerlendirilecektir. Şairin bu şiirleri aşağıda gösterildiği şekildedir.

	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
Fahr	4	7	11 şiir

Mencek Paşa'nın hayatının işlendiği I. Bölüm'de belirtildiği üzere, şairin son şiiri fahr temalı bir kasidedir[492]. Bu başlıkta şairin müstakil fahr şiirlerinden, çalışmanın amacını aşmaması için, sadece 10 beyitlik bir kaside ile üç mukatta'ası örnek olarak verilecektir.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen şiiri, şairin fahr şiirleri için güzel bir örnektir[493]: (el-Hafîf)

1 إِنَّمَا النَّاسُ نَحْنُ فِي كُلِّ دَارٍ وَنُدَارَى وَمَا بِنَا مَنْ يُدَارِي

2 لَوْ أَرَدْنَا غَيْرَ الْجِيَادِ رَكِبْنَا حَيْثُ شِئْنَا عَلَى الْأُسُودِ الضَّوَارِي

---

488 Şairin fahriyyâtı için bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, *Dîvânu'l-Me'ânî*, I 76.
489 Şairin fahriyyâtı için bkz. İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 143.
490 Bkz. Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fahr fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, II, 35-40.
491 Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 137-138.
492 Bkz. s. 50-55.
493 *Dîvânu Mencek Paşa*, 95. Şiir, s. 198.

3 غَيْرَ أَنَّ الْأَيَّامَ قَدْ حَارَبَتْنَا لِاعْتِرَاضٍ مِنَّا عَلَى الْأَقْدَارِ

4 كُنْتُ كَالْبَدْرِ قَدْ عَرَاهُ كُسُوفٌ وَنَجَا فِي السَّمَا ضَئِيلُ الدَّرَارِي

5 كُنْتُ كَالشَّمْسِ حِينَ يَحْجُبُهَا الْغَيْـ ـمُ فَتَرْوِي الْعُيُونُ عَنْ إِبْصَارِ

6 كُنْتُ كَالْعَنْبَرِ الَّذِي فَاحَ طِيباً حَيْثُ يُلْقَى مِنَ الزَّمَانِ بِنَارِ

7 كُنْتُ كَالْجَوْهَرِ الَّذِي صَانَهُ الدَّهْـ ـرُ لِحِرْصٍ عَلَيْهِ وَسْطَ الْبِحَارِ

8 كُنْتُ كَالرَّوْضِ إِذْ جَفَتْهُ عُيُونٌ لِحُظُوظٍ فَأَخْصَبَتْ أَشْعَارِي

9 كُنْتُ كَالصَّقْرِ إِذْ لَوَتْهُ عَنِ الصَّيْـ ـدِ بُغَاثٌ مِنْ أَشْأَمِ الْأَطْيَارِ

10 إِنْ يَكُنْ عِزٌّ مُسْعِفٌ وَنَصِيرٌ مَا لِحِزْبِ الْأَحْرَارِ مِنْ أَنْصَارِ

1. "Her bir yurtta insanlar ancak biziz. Bize iltifatlarla dalkavukluk edilir de bizden (başkalarına) dalkavukluk eden biri yoktur."

2. "Şayet asil atlardan başka bir bineğe binmeyi isteseydik, dilediğimiz gibi açlıktan gözü dönmüş vahşi aslanlara binerdik."

3. "Ne var ki, bizim kaderlere karşı çıkmamız sebebiyle günler bize savaş açmıştır."

4. "Ben, güneş tutulması esnasındaki dolunay gibiydim de gökyüzündeki en cılız inciler (gibi olan yıldızlar) benim sayemde kurtuldu."

5. "Ben öyle bir güneş gibiydim ki, bulutlar bu güneşi gizler, ardından da (bu güneşi) görme fırsatlarıyla gözleri sulardı."

6. "Ben, zamandan ateşlerle karşılaşılırken güzel kokusu yükselip etrafa yayılan amber gibiydim."

7. "Ben, zamanın, onu arzulayan kişi için saklayıp koruduğu denizlerin ortasındaki mücevher gibiydim."

8. "Ben, talihlerin pınarlarının kendisine karşı hoyratça davrandığı, bunun sonucunda da şiirleri bereketli ve mümbit hale gelen bahçe gibiydim."

9. "Ben, kuşların en uğursuzlarından leş yiyen Mısır çaylaklarının, avından alı koyduğu kartal gibiydim."

10. "Eğer itibar yaraları saran ve destek olansa, hürler topluluğunun hiç

destekçisi yoktur."

Şairin yukarıdaki beyitleri incelendiğinde şiirin tamamen fahr temasında olduğu görülmektedir. Şiirde ilk dikkati çeken husus Mencek Paşa'nın geçmiş zaman kipini kullanıyor olmasıdır. Şair, 4. ve 9. beyitlerde yaptığı temsîlî teşbihler, 8. beyitteki isti'âre ve 2. beyitteki mubâlağa gibi söz sanatlarıyla donatılmış ağdalı bir dille geçmişte kendisinin ne denli yüce biri olduğunu anlatmaktadır. İfadelerdeki yoğun sanatlı söyleyişe rağmen şiirin anlatımındaki akıcılık dikkate değerdir. Zira şairin kullandığı lafızlar anlamla birebir uyumlu yapıdadır ve şiirde gereksizce uzatılmış herhangi bir bölüm veya anlamca zorlama bir ifade bulunmamaktadır.

Şiirin son beytindeki anlam, söz konusu şiirin şairin hayatındaki konumunu belirtmesi ve şiirde konu bütünlüğünü sağlaması açısından önemlidir. Şiirde devamlı geçmiş zaman kipinin kullanılmasıyla uyumlu bir şekilde Mencek Paşa son beyitte sahip olduğu asaletten başka artık kendisine destek olan kimsenin kalmadığını belirtmektedir. Şiirin son beyti ile başlangıçtaki 3. beyitteki غَيْرَ أَنَّ ٱلْأَيَّامَ قَدْ حَارَبَتْنَا *"Ne var ki günler bize savaş açmıştır."* şeklindeki ifadeler şiirin hem başında hem de sonunda şairin geçmişi özlemle yâd ettiğini ve geçmişteki sahip olduğu üstünlükleri dile getirdiğini, aynı zamanda da şiiri söylediği dönemde geçmişteki imkana sahip olmadığını telmih eden unsurlardır. Bu veriler şairin bu şiirini fakirlik ve sıkıntıyla geçen ömrünün son döneminde söylediğini göstermektedir.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen mukatta'asındaki fahr teması, bir önceki örnekten farklı bir üslupla işlenmektedir[494]: (el-Vâfir)

1 أَمَنْجَكُ كُنْ صَبُوراً فِي الْبَرَايَا وَطِقْ مَا لاَ تُطِيقُ لَهُ الصُّخُورُ

2 فَمَجْدُكَ لاَ تَبُورُ لَهُ بِقَاعٌ وَفَيْضُ بِحَارِ فَضْلِكَ لاَ يَغُورُ

3 لَقَدْ شَهِدَتْ لَكَ الْعَلْيَاءُ حَقًّا وَفِيكَ مَقَالَةُ ٱلْأَعْدَاءِ زُورُ

494 *Dîvânu Mencek Paşa*, 392. Şiir, s. 411.

1. "A Mencek! İnsanlar içinde çok sabırlı ol ve kayaların bile güç yetiremeyeceği zorlukların üstesinden gel!"

2. "Senin asaletinle hiçbir arazi çorak kalmaz, faziletinin denizlerinin taşkın suları hiç çekilmez."

3. "Yücelikler senin için hakkaniyetle şahitlik ederler. Düşmanların senin hakkında söyledikleri ise uydurmadan ibarettir."

Yukarıdaki mukatta'ada, bir önceki şiirde olduğu gibi, şair 2. ve 3. beyitlerde yine kendi asaletini ve faziletini, yüceliklerin kendisi hakkında hakkaniyetle olumlu şekilde şahitlik ettiğini, hakkında düşmanlarının yaptığı eleştirilerin asılsız iddialardan ibaret olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla içerdiği anlamlar bakımından önceki şiirle benzer manalar kullanılmıştır. Ancak iki şiir arasında üslup açısından büyük bir fark vardır. Zira şair bir önceki örnekte geçmiş zaman kipi kullanarak ve şiirin kimi bölümlerinde açıkça dile getirerek durumunun değiştiğini, artık geçmişteki görkemli duruma sahip olmadığını belirtmektedir. Ancak bu mukatta'ada ise böyle bir anlatım yerine, 1. beyitteki ifadelerde net bir şekilde görüldüğü gibi, kendini cesaretlendirmekte ve şiirin devamında dile getirdiği özelliklerini sayarak düşmanlarına karşı mukavemetini kuvvetlendirmektedir. Şiire bu açıdan bakıldığında Mencek Paşa'nın bu mukatta'ayı maddi imkânsızlıklar nedeniyle sıkıntıya düştüğü dönemden önce söylediği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.

Şairin fahr temasıyla söylediği 2 beyitlik aşağıdaki mukatta'ada yine bir önceki şiirdeki anlatım özelliği görülmektedir[495]: (el-Vâfir)

1 إِذَا جُودِلْتُ يُسْكِتُنِي احْتِشَامِي فَتَحْسَبُنِي الرَّعَاعُ بِهِ جَبَانَا

2 وَإِنْ جَرَّدْتُ سَيْفِي أَوْ لِسَانِي فَلَمْ أَتْرُكْ لِذِي ضَغَنٍ أَمَانَا

1. "Benimle münakaşa edildiğinde edebim ve nezaketim beni susturur da ayak takımından olan serseriler beni bundan dolayı korkak sanır."

2. "Eğer kılıcımı ya da dilimi kınından çekersem, işte o zaman kindara hiç aman vermem."

---

495 *Dîvânu Mencek Paşa*, 373. Şiir, s. 400.

Şair yukarıdaki mukatta'ada hasımlarına karşı suskunluğunun sebebinin nezaket ve edebinden kaynaklandığını, aksi takdirde hem kılıcıyla hasımlarının hakkından gelmeye hem de diliyle onlara gereken cevabı gereken cevabı vermeye muktedir olduğunu anlatmaktadır. Bu anlatım esnasında kullandığı üslup ise bir önceki örnekte kullanılan olumlu ve umut dolu üslupla aynıdır. Zira şair burada geçmişe özlem duyduğunu ifade eden bir anlatıma yer vermemiştir. Ayrıca 2. beyitte hâlihazırda güçlü ve kudretli olduğunu dile getirmektedir. Bu bakımdan Mencek Paşa'nın bu mukatta'ası da bir önceki gibi şairin maddi imkânsızlıklarla karşılaşıp sıkıntıya düşmesinden önceki dönemde söylediği şiirler arasında değerlendirilmelidir.

Mencek Paşa'nın bu mukatta'ası için farklı bir özellik söz konusudur. Şair 1. beyitte nazik ve edepli olma gibi ahlakî bir erdemi zikrederek, 2. beyitte ise kendisine kin besleyenlere karşı amansız ve acımasız olma özelliğini belirterek övünmektedir. Bu bakımdan şiirin 1. beyti Eyyûbîler dönemi fahr şiirini andırırken, 2. beyit Cahiliye dönemi şairlerinden hamâseleriyle ünlü Antera b. Şeddâd'ın üslubunu çağrıştırmakta, bu ikili anlatım metodu şiire ayrı bir akıcılık kazandırmaktadır. Bu bağlamda şairin bu mukatta'ası hem Cahiliye fahr geleneğinin izlerini taşıması, hem de yeni anlamlar içermesi bakımından, Osmanlı dönemi fahr şiirinin Eyyûbîler ve Memluklar dönemi fahr şiirine nazaran daha sığ anlatımlı ve Cahiliye fahrının taklidi olduğu şeklindeki yukarıda bahsi geçen Bekrî Şeyh Emîn'in iddiasının geçersiz olduğunu gösteren bir kanıt durumundadır.

Mencek Paşa'nın bu başlıkta örnek olarak değerlendirilen hayatının sıkıntılı döneminden önce söylediği yukarıdaki iki mukatta'ası, şairin fahr şiirlerinde azınlık durumundadır. Şairin fahr şiirlerinin çoğunda başlangıçta verilen 10 beyitlik şiirdeki anlatım üslubu kullanılmakta ve fahr şiirlerinin genelinde bir veya iki beyitlik kısa bölümlerle geçmişe özlem unsuruna yer vererek ilgili şiiri hayatının sonlarına doğru söylediğini ortaya koymaktadır. Bu başlığın son örneği olarak aşağıdaki 5 beyitlik mukatta'a şairin fahr şiirinin bahsi geçen karakteristik

özelliklerini içermesi bakımından önemlidir. Söz konusu şiir şu şekildedir[496]: (el-Mutekârib)

1 نَشَأْتُ بِمَهْدِي رَفِيعَ الذُّرَا وَحَوْلِي الظِّبَاءُ وَأُسْدُ الشَّرَى

2 وَنَادَمْتُ كُلَّ سَخِيِّ الْوُجُو دِ يُطَعِّمُ نِيرَانَهُ الْعَنْبَرَا

3 وَوَالِدِيَ الشَّهْمُ فَحْلُ الرِّجَا لِ وَجَدِّي الْأَمِيرُ أَمِيرُ الْوَرَى

4 وَإِنْ يَمَّمَ الضَّيْفُ أَحْيَاءَنَا بَذَلْنَا لَهُ الرُّوحَ قَبْلَ الْقِرَى

5 وَلَكِنْ أَنَاخَ عَلَيْنَا الزَّمَا نُ وَخَانَ عُهُوداً لَنَا وَافْتَرَى

1. "Beşiğimde, yüksek zirvelerde ve çevremde ceylanlarla Şerâ aslanları olduğu halde büyüdüm."

2. "Ateşine amber yağı katan cömert kişilerin hepsiyle içki âlemlerinde yarenlik ettim."

3. "Asil babam erkeklerin en kudretlisidir ve emîr olan dedem halkın emîridir."

4. "Misafir bizim yurtlarımıza geldiyse onu ağırlamadan önce ruhumuzu onun için kurban ederdik."

5. "Fakat zaman devesini bizim üzerimize çöktürdü de bize verdiği sözlerine ihanet edip bize iftira etti."

el-Muḥibbî yukarıdaki şiiri, Mencek Paşa'nın fahriyyâtına örnek olarak eserinde nakletmektedir[497]. Şair 1. beyitte yüce bir konumda, çevresinde güzel kızlardan oluşan hizmetçiler ve yiğit bekçiler olduğu halde büyüdüğünü, yine 2. beyitte gençliğinde cömert kimselere eşlik edip kendi de cömert birisi olarak zengin bir hayat sürdüğünü belirterek kendi şahsıyla övünmektedir. 3. beyitte babasının ve dedesinin üstünlüğünü anlatarak ailesiyle, 4. beyitte kavmiyle övünmektedir. Son beyitte ise feleğin durumunu kötüleştirdiğini söyleyerek hayatının son zamanlarında karşılaştığı sıkıntılardan şikayet etmektedir.

Yukarıdaki mukatta'ada şairin kendisiyle, ailesiyle ve kavmiyle övünmesi ve şiirin kısa bir bölümünde bütün bu zikredilen özelliklerin geçmişte kaldığını ifade

496 *Dîvânu Mencek Paşa*, 81. Şiir, s. 189.
497 el-Muḥibbî, *Ḫulâsatu'l-Eser*, IV, 417.

etmesi şeklindeki unsurlar, Mencek Paşa'nın fahr şiirinin çoğunda bulunan anlatım özellikleridir. Bu başlıkta örnek olarak incelenen şairin gençlik ve zenginlik dönemlerinde söylediği az sayıdaki fahr şiirlerinin dışında, Mencek Paşa'nın fahr şiirlerinin tamamında bu unsurlara yer verdiği görülmektedir.

Mencek Paşa'nın fahr şiirlerinden sonra, sıradaki başlıkta şairin Anadolu'ya yaptığı yolculuğu esnasında söylediği şiirleri ele alınacaktır. Mencek Paşa, bu yolculukta çektiği sıkıntılarını, gördüğü olumsuz muameleyi ve hayal kırıklıklarını dile getirdiği şiirlerini "rûmiyyât" olarak isimlendirmiştir.

2.8. RÛMİYYÂT (VATAN ÖZLEMİ)

Mencek Paşa'nın hayatının ele alındığı *I. BÖLÜM*'de belirtildiği gibi, şair babasının vefatından sonra maddi açıdan sıkıntı çekmeye başlamış, çözüm olarak da dönemin Osmanlı padişahı Sultan İbrahim için bir methiye söylemiş, bu methiyeyi padişaha bizzat takdim etmek ve karşılığında ihsan elde edebilmek üzere İstanbul'a gitmiştir. Ancak bu şiiriyle umduğu ihsanı elde edememiş ve yaptığı harcamaların karşılığını alamadan Dimeşk'a geri dönmüştür. Anadolu'ya yaptığı bu yolculuğu ve İstanbul'daki ikameti yaklaşık olarak iki yıl süren Mencek Paşa, el-Muḥibbî'nin verdiği bilgilere göre bu süre zarfında söylediği şiirleri *"Rum diyarında söylenen şiirler"* anlamında ***rûmiyyât*** olarak isimlendirmiştir. el-Muḥibbî, söz konusu şiirlerinde şairin kendisini Ebû Firâs el-Ḥamdânî'ye (357/968) benzettiğini ve bu sebeple Anadolu yolculuğunda söylediği şiirlerine rûmiyyât adını verdiğini belirtmektedir[498].

Ebû Firâs el-Ḥâris b. Sa'îd b. Ḥamdân el-Ḥamdânî et-Tağlibî (357 /968) Ḥamdânî hanedanlığına mensup bir devlet adamı, cesur bir kumandan ve aynı zamanda döneminin önde gelen şairlerindendir. h. III. asrın ilk yarısında Abbasi Devleti gücünü kaybedince hanedan mensuplarından Seyfuddevle Ali b. Abdillah b. Ḥamdân el-Ḥamdânî et-Tağlibî (356/967) 333/944 yılında Halep ve çevresinde bağımsızlığını ilan etmiş ve Ḥamdânîlerin Halep kolunun kurucusu olmuştur[499]. Seyfuddevle, Ebû Firâs el-Ḥamdânî'nin amcazadesi ve kız kardeşinin kocasıdır. Ḥamdânîlerin Musul kolunun kurucusu Emîr Nâsıruddevle Hasan b. Abdullah'ın (358/969) babasını öldürmesinden sonra, annesinin refakatinde Halep'e gelip himayesine giren Ebû Firâs'la, Seyfuddevle özel olarak ilgilenmiş ve sarayında eğitim gören Ebu Firâs'ı daha 16 yaşındayken önce Menbic'e, sonrasında da Harran'a vali tayin etmiştir. Gençliğinin ilk yıllarında devlet kademelerinde görev alan Ebû Firâs'ın hayatı, Ḥamdânîlerin devamlı mücadele içerisinde olduğu Bizans'la savaşmak ve Ḥamdânî hâkimiyetine karşı isyan eden Arap kabileleriyle mücadele etmekle geçmiştir. Ebû Firâs, Bizans ordusunun Halep'i kuşatmak için

498 el-Muḥibbî, *Hulâṣatu'l-Eser*, IV, 412.
499 Abdülkerim Özaydın, "Seyfüddevle el-Hamdânî", *DİA*, XXXVII, 35-36.

yola çıkması üzerine, 351/962 yılında Halep kuşatmasından önce Menbic yakınlarında Bizans ordusuyla savaşmış ve Rumlara mağlup olarak esir düşmüştür. Çoğu İstanbul'da geçen bu esaret hayatından 4 yıl sonra, 355/966 yılında Bizans'la Seyfuddevle arasında yapılan bir anlaşma sonucu gerçekleşen esir mübâdelesiyle kurtulabilmiştir[500].

Ebû Firâs şiirlerini bizzat kendisi bir dîvânda toplamış ve ölümünden sonra bu dîvân, çoğu kendisinin yaptığı şerhler olmak üzere şiirlerin şerhlerinin de eklenmesiyle hocası İbn Hâleveyh (370/980) tarafından derlenmiştir[501]. Ebû Firâs'ın şiirleri arasında İstanbul'daki esareti süresince söylediği ve edebiyat tarihçileri tarafından ***rûmiyyât*** olarak adlandırılan şiirleri oldukça önemlidir. Şairin esaret yıllarında çektiği sıkıntıları, karşılaştığı olumlu ya da olumsuz durumları, hislerini ve özlemlerini dile getirdiği bu şiirler, el-Ḥalîbî'nin ifadesine göre, *"muhtevasında şairin kaygılarının ve kendini tesellilerin bulunduğu o yıllara dair yazdığı bir esaret günlüğü"* niteliğindedir[502]. Ebû Firâs'ın rûmiyyâtında, yaşadığı esarete rağmen onurunu korumak için kendisi ve nesebiyle övündüğü fahr temalı şiirlerinin yanı sıra, kendisini bu sıkıntılı durumdan kurtaracağını umduğu, başta Seyfuddevle olmak üzere devlet idaresindekiler ve dostları için söylediği methiyeleri bulunmaktadır. Bu methiyelerde çoğu zaman, onu esaretten kurtarmak için gereken çabayı göstermediğini düşündüğü memdûha dair sitemlere yer vermiştir. Şairin rûmiyyâtında, içinde bulunduğu şartlardan ve felekten şikâyet, ihvâniyyât, gazel, mersiye, hikmet ve çektiği sıkıntıları ona yaşatanlara dair hicâlar

---

500 Ebû Firâs el-Hamdânî'nin biyografisi için bkz. Ebû Ali et-Tenûḫî Muḥassin b. Ali b. Muhammed, *Neşvâru'l-Muḥâḍara ve Aḫbâru'l-Muẕâkera*, thk. 'Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1391/1971-1393/1973, I, 225-230; eş-Şe'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr*, I, 85-108; Luvis Rızkullah b. Yusuf b. Abdulmesîh Şeyḫo, *Mecâni'l-Edeb fî Ḥadâ'iḳi'l-'Arab*, Maṭba'atu'l-Âba'i'l-Yesû'iyyîn, Beyrut-1913, 10. bs., VI, 301-302; Şevḳi Ḍayf, *el-Fen ve Meẕâhibuhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-2004, 13. bs., s. 352-353; *'Aṣru'd-Duvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, s. 223-228, Hâlid b. Su'ûd el-Ḥalîbî, *Ebû Firâs el-Ḥamdânî fî Rûmiyyâtihî*, Nâdî'l-Minṭaḳati'ş-Şarḳıyye el-Edebî, Demmâm-1428, s. 11-49; Ebû Firâs el-Hamdânî el-Ḥâris b. Sa'îd b. Ḥamdân et-Taġlibî, *Dîvân*, thk. Sami ed-Dehhân, Institut Français de Damas, Beyrut-1363/1944, (Muhakkikin Mukaddimesi), II, 16.

501 Mustafa Kılıçlı, "Ebû Firâs el-Hamdânî", *DİA*, X, 125-126. Ayrıca İbn Hâleviyye'nin Ebû Firâs'ın *Dîvân*'ına yazdığı mukaddime için bkz. Ebû Firâs el-Ḥamdânî, *Dîvân*, II, 1-2.

502 Hâlid b. Su'ûd, *Ebû Firâs el-Ḥamdânî fî Rûmiyyâtihî*, s. 55.

olmak üzere farklı türde söylediği şiirler de bulunmaktadır[503].

Mencek Paşa'nın ihsan beklentisiyle yola çıktığı Anadolu yolculuğunu ve bu yolculukta yaşadıklarını, kendisinden yaklaşık 7 asır önce yaşamış Ebû Firâs'ın esaret yıllarına benzetmesi oldukça manidardır. Büyük ümitlerle yola koyulan şairin beklentileri boşa çıkmış, hiçbir menfaat elde edememesinin ötesinde elinde avucunda ne varsa harcayıp bitirerek büyük bir hayal kırıklığıyla memleketine dönmüştür. Mencek Paşa yaşadığı bu olumsuzlukları, Ebû Firâs'ın esaret yıllarında çektiği çilelerle özdeşleştirmiş ve bu yolculuğu sırasında söylediği şiirleri, edebiyat tarihçilerinin selefi Ebû Firâs'ın şiirlerine verdiği ***rûmiyyât*** ismiyle isimlendirmiştir.

Ömer Musâ Paşa, Mencek Paşa'nın rûmiyyâtını ele aldığı bölümde, şairin bu tür şiirlerinin sayısının oldukça fazla olduğunu ve şairin Anadolu'ya ve akabinde İstanbul'a yola çıkmasından itibaren söylediği şiirlerin bu grupta değerlendirileceğini belirtmektedir[504]. Ancak bu tespit, Mencek Paşa'nın söz konusu şiirlerinin muhteva açısından tahlilinde isabetli görünmemektedir. Zira şairin şiirlerinden bu yolculuk esnasında söylediği, ama muhtevası bakımından rûmiyyât başlığından farklı başlıklarda değerlendirilmesinin daha doğru olduğu şiirler vardır. Örneğin Mencek Paşa, aşağıda ilk beyti verilen şiiri bahsi geçen yolculuğu esnasında söylemiştir[505]: (Meczû'u'l-Kâmil)

أَلْقَى فُؤَادِي فِي أُوَارِ قَمَرٌ سُرَاهُ مِنَ اسْكُدَارِ

"Geceleyin yaptığı yolculuk esnasında Üsküdar'dan geçerken bir ay, yüreğimi güneşin yakıcılığındaki susuzluğa atıp gitti."

Yukarıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla şair bu şiiri İstanbul'daki Üsküdar sahilinde söylemiştir. Her ne kadar zaman olarak söz konusu şiir, şairin Anadolu yolculuğu esnasında söylenmiş olsa da, ilk beytin mefhumundan da anlaşıldığı gibi, bu şiir Mencek Paşa'nın 'afîf gazellerindendir. Yine, *Vasf (Tasvir ve*

---

503 Bahsi geçen şiirler için bkz. Hâlid b. Su'ûd, *Ebû Firâs el-Ḥamdânî fî Rûmiyyâtihî*, s. 63-134.
504 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 197.
505 *Dîvânu Mencek Paşa*, 141. şiir, s. 243.

Betimleme) başlığında örnek olarak zikredilen şairin Konya'yı tasvir ettiği şiir[506], bu dönemde söylediği bir şiir olmasına rağmen, konusu itibarıyla şairin vasf şiirleri arasında değerlendirilmiştir. Mencek Paşa'nın rûmiyyât şiirleri olarak bu başlıkta, söz konusu yolculuğundaki umut ve beklentilerini, hayal kırıklıklarını, çektiği sıkıntılarını, başka bir ifadeyle Ebû Firâs'ın esaret yıllarında yaşadıklarına ve duygularına benzer şekilde yaşadığı olayları ve duygularını konu ettiği, Ebû Firas'ın şiirlerinde kullandığı üslupla aynı hissiyatta dile getirdiği şiirleri konu edilecektir. Bu bağlamda Mencek Paşa'nın Dîvân'daki rûmiyyât şiirleri aşağıda gösterildiği şekildedir:

	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
Rûmiyyât (Vatan Özlemi)	6	12	18 şiir

Yukarıda görüldüğü gibi 18 şiirden oluşan rûmiyyât şiirlerinin Dîvân'daki hacmi toplamda 90 beyittir. Bu tasnif, şiirin mefhumunda Anadolu'dan ve İstanbul'dan bahsedilmesi, şiirin başlığında ya da şairin biyografisinin anlatıldığı kaynaklarda söz konusu olan şiirin Rumeli'nde söylendiğine dair bilgi bulunması, ayrıca şairin Anadolu yolculuğuna dair anlatımlarının şiirde bulunmasına göre yapılmıştır. Aşağıda bu şiirlerden örnekler verilerek şairin rûmiyyâtı açıklanacaktır.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen 3 beyitlik mukatta'ası, şairin Rûmiyyât şiirlerindendir[507]. (el-Mutekârib)

1 رَحَلْنَا إِلَى الرُّومِ مِنْ جِلِّقٍ وَطِرْفُ الْأَمَانِي عَرَاهُ الْعَرَجْ

2 فَمَا لِي سِوَى اللهِ مِنْ نَاصِرٍ إِذَا مَا غَرِيمٌ تَقَاضَى وَلَجْ

3 خَلَعْنَا الْهُمُومَ عَلَى شِيْرَزٍ وَعِنْدَ الْمَضِيقِ لَقِينَا الْفَرَجْ

1. "Dileklerin ayakuçlarına kötürümlük isabet etmiş bir şekilde Şam'dan Rum diyarına doğru yola çıktık."

2. "Alacaklı parasını isteyerek eve girdiğinde benim için Allah'tan başka bir yardımcı yoktur."

3. "Endişeleri Şîraz'da bıraktım, İstanbul Boğazı'nın yanında bir ferahlıkla

---

506 Bkz. s. 299.

507 *Dîvânu Mencek Paşa*, 194. Şiir, s. 290.

karşılaştım."

Yukarıdaki şiirin muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla şair bu beyitleri, İstanbul'a vardıktan kısa bir süre sonra, henüz Anadolu yolculuğunun ilk dönemlerindeyken söylemiştir. Şair 1. beyitte bir taraftan ümit var olduğunu, diğer taraftan ise kalbindeki ümitlerin kötürüm bir kimsenin ayakları gibi cılız ve güçsüz olduğunu belirterek yola çıkarkenki ikircikli ruh halini dile getirmektedir. 2. beyitte geride bıraktıkları için duyduğu endişeleri anlatmaktadır. Şîraz Horasan yakınlarındaki Serahs şehrinin köylerinden biridir[508]. Mencek Paşa 3. beyitte Şirâz ve İstanbul boğazı arasında mukabele yapmaktadır. "Dar geçit" anlamındaki مَضِيق kelimesinin harf-i ta'rifli olması sebebiyle beytin anlamında İstanbul Boğazı ifadesi tercih edilmiştir. Bu kelimede tevriyeli bir anlatım söz konusudur. مَضِيق kelimesiyle الْفَرَج kelimesinin bir arada zikredilmesiyse ifadeye ayrı bir güzellik katmaktadır. Şairin îhâmu't-tezâtlı bu anlatımı, her ne kadar İstanbul Boğazı'nın manzarası gönlünü ferahlatsa da, 1. beyitteki anlamı içinde taşıdığını, hâlâ geleceğe dair kaygılarının olduğunu ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiiri yine Rumeli'ne yolculuğunu anlatan şiirlerden biridir. Bu şiir de, bir önceki örnekte olduğu gibi, şairin söz konusu yolculuğunda karşılaştığı sıkıntılardan bahsedilmemekte, aksine olumlu bir anlatım kullanılmaktadır[509]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَبَدَّتْ لَنَا بِالرُّومِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وُجُوهٌ تُعِيدُ الصُّبْحَ وَاللَّيْلُ حَالِكُ

2 أَنَظْمَأُ فِي دَارٍ تَفِيضُ بُحُورُهَا وَتَشْرَبُ فِيهَا بِالْجَمَالِ الْمَسَالِكُ

1. "Rum diyarında, gece zifiri karanlıkken dört bir yandan bize sabahı geri getiren yüzler göründü."

2. "Denizleri dolup taşan ve yolları, güzellikleri kana kana içen bir diyarda hiç susuzluk çeker miyiz?"

Mencek Paşa'nın bu şiirinde, şairin İstanbul'da kendisine olumlu karşılık

---

508 Yâḳût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 382.

509 *Dîvânu Mencek Paşa*, 232. Şiir, s. 323.

veren kişilerle karşılaştığı, 2. beytin anlamından hareketle şairin maddi sıkıntılarını, bu kişilerle kuracağı bağlantılar sayesinde gidereceğine dair ümit beslediği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şiirde ise Mencek Paşa'nın bu olumlu kanaatlerinin bittiği ve Anadolu yolculuğu macerasının umduğunun tam tersine döndüğü görülmektedir[510]: (el-Basîṭ)

1 إِنِّي لَآنَفُ مِنْ ذِكْرِ ٱلْأَعَاجِيبِ لِهَوْلِ مَا شَاهَدَتْهُ عَيْنُ تَجْرِيبِي

2 اَلصِّدْقُ يَسْأَمُ مِنْهُ سَمْعُ مُخْتَبِرٍ حَالَ الزَّمَانُ فَمَا شَأْنُ ٱلْأَكَاذِيبِ

3 تَلَاعَبَ الدَّهْرُ بِي طِفْلاً وَبَصَّرَنِي بِالْفِكْرِ مَا لاَ تَرَاهُ أَعْيُنُ الشِّيبِ

4 عُوِّضْتُ عَنْ جِلَقٍ بِالرُّومِ مُتَّخِذاً يَأْسِي بِهَا بَدَلاً عَنْ كُلِّ مَطْلُوبِ

5 بَدَا بِعِيدٍ فَقُلْتُ الْعِيدُ أَيُّكُمَا لَمَّا تَأَمَّلْتُ مِنْ حُسْنٍ وَمِنْ طِيبِ

6 أَعَادَ حُزْنِي أَفْرَاحاً فَصَيَّرَنِي أُثْنِي عَلَى طُولِ تَشْتِيتِي وَتَغْرِيبِي

1. "Tecrübe gözüyle gördüğüm şeylerin dehşeti sebebiyle acayiplikleri söylemekten hoşlanmıyorum."

2. "Tecrübeli kişinin kulağı doğrulardan bıkıp usanmıştır. İşte dönemin durumu bu! Peki, yalan sözlere ne diyeceğiz?"

3. "Benimle felek çocuk gibi oynadı ve bana düşünceyle ihtiyarlık gözünün görmeyeceği şeyler gösterdi."

4. "Bütün istediklerimin yerine oradaki ümitsizliğimi koyarak Dimeşḳ'ı bırakıp Rum diyarına getirildim."

5. "(Derken) bir bayram başladı ve ben (bu bayram şenliğindeki) güzelliği ve hoşluğu görünce, İkinizden hangisi bayram? dedim."

6. "Üzüntüm neşeleri geri döndürdü de beni, dağılmışlığımı ve gurbette oluşumu över hale getirdi."

Mencek Paşa'nın bu şiirini el-Muḥibbî, şairin rûmiyyât şiirleri arasında nakletmiştir[511]. Şiirin 1. beytinde Mencek Paşa'nın yaşadığı olumsuzluklar, temkinli ve üstü kapalı bir üslupla dile getirilmektedir. 2. beyitte ise şair, yolculuğa

510 *Dîvânu Mencek Paşa*, 212. Şiir, s. 306.

511 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 413.

çıkmadan önce kendisine yapılan vaatlerin yalan olduğunu gördüğünü söylemektedir. Şiirin devamındaki 3. ve 4. beyitlerde de aynı karamsar üsluplu anlatım sürdürülmektedir.

3. beyitteki بَصَّرَنِي بِالْفِكْرِ مَا لاَ تَرَاهُ أَعْيُنُ الشِّيبِ *"... (felek) bana düşünceyle ihtiyarlık gözünün görmeyeceği şeyler gösterdi."* ifadeleri, bu şiirin şairin rûmiyyâtından olduğunu kesinleştiren ifadelerdendir. Zira şair bu ifadelerle, gördüğü olumsuzlukların yaşlılık döneminde olmadığını söylemektedir. Bu da şiiri, Dimeşk'a döndükten sonra ve ömrünün son dönemlerinde değil de, henüz orta yaşlarında söylediğini netleştirmektedir.

Şiirin 5. ve 6. beyitleri, yukarıda anlatılan karamsar üsluptan farklı bir anlatım içermektedir. Şair bu beyitlerde, İstanbul'da şahit olduğu bir bayramı anlatmakta, yaşadığı olumsuzluklara ve hissettiği karamsar duygulara rağmen bu bayram ortamının kendisini neşelendirdiğini ifade etmektedir. Bu beyitlerden hareketle söz konusu şiirin, Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim için söylediği methiyeyi padişaha takdim etmesinden önce söylendiği düşünülebilir. Zira padişah için söylediği methiyeyi takdim etmesinden ve beklediği karşılığı alamamasından sonra Mencek Paşa'nın yaptığı bu yolculuktan hiçbir beklentisi kalmamış, kalbindeki umutların yerini tamamen pişmanlık almıştır. Aşağıda verilen şiir, şairin yaşadığı bu durumu ortaya koyan örneklerdendir[512]: (el-Hafif)

1 مَا عَلَى مَا لَقِيتُهُ مِنْ مَزِيدِ ... مِنْ وُعُودٍ كَذُوبَةٍ أَوْ وَعِيدِ

2 أَتَمَنَّى دَفْعَ الرَّدَى وَالْأَمَانِي ... سَاخِرَاتٌ مِنْ طَالِعِي وَجُدُودِي

3 حِيرَتِي حِيرَةُ الْغَرِيبِ إِذَا اللَّيْـ ... ـلُ أَتَى وَالْيَتِيمِ يَوْمَ الْعِيدِ

4 وَكَأَنَّ النُّجُومَ قَدْ عَوَّضَتْنِي ... سَهَرَ اللَّيْلِ مُكْرَهًا مِنْ سُعُودِ

5 أَنَا أَصْبَحْتُ لاَ أُطِيقُ حِرَاكًا ... بَيْنَ قَوْمٍ قُلُوبُهُمْ مِنْ حَدِيدِ

6 وَدُمُوعِي تُسَمَّى دُمُوعًا وَلَكِنْ ... هِيَ رُوحِي تَسِيلُ فَوْقَ خُدُودِي

7 وَإِذَا مَا اسْتَزَرْتُ طَيْفَ حَبِيبٍ ... قَالَ مِيعَادُنَا بِدَارِ الْخُلُودِ

512 *Dîvânu Mencek Paşa*, 214. Şiir, s. 308.

8 جَمَعَتْ لِيَ الْأَضْدَادُ أَيَامَ دَهْرٍ هَيَّأَتْ لِيَ الْأَحْزَانَ قَبْلَ وُجُودِي

9 فَرَقِيبٌ وَلَا حَبِيبٌ وَبُعْدٌ فِي دُنُوٍّ وَعِشْرَةٌ مَعْ حَسُودِ

1. "Karşılaştığım bu çok fazla yalan vaatler ve tehditler de ne ola ki!"

2. "Talihimle ve kısmetlerimle alay eden şu yok olup gitmeyi ve dilekleri savuşturmayı diliyorum."

3. "Gece geldiğindeki şaşkınlığım, gurbetçinin ve bayram günündeki yetimin şaşkınlığı gibidir."

4. "Sanki yıldızlar bana, talihten nefret ederek geceleri uyanık geçirmemi telafi olarak verdiler."

5. "Ben, kalpleri demirden olan bir toplumun arasında, hareket etmeye güç yetiremez bir şekilde sabahladım."

6. "Gözyaşlarımın adı gözyaşı, ama (aslında) onlar yanaklarımın üzerinden süzülen ruhumdur."

7. "Ne zaman sevgilinin hayalini ziyaret etmeyi istesem bana: "Buluşmamız ebediyet yurdundadır." der."

8. Zıtlıklar bana feleğin günlerini topladı ve ben gelmeden önce hüzünleri benim için karşılayıp 'buyur' etti."

9. (Artık elde kalan) dost olmayan bir yoldaş, yakınlıktaki uzaklık ve hased edenle arkadaşlık etmektir."

Mencek Paşa bu şiirinde Rum diyarına yaptığı yolculuğu ve İstanbul'daki ikameti esnasında çektiği sıkıntıları ve hissettiklerini çok net bir dille ifade etmektedir. Şiirin üslubunun bir önceki örneğe göre daha sert olması dikkat çekicidir. Zira 1. beyitte Mencek Paşa kendisine verilen sözlerin yalan olduğunu açıkça söylemektedir. 5. beyitte de قَوْمٍ قُلُوبُهُمْ مِنْ حَدِيدٍ *"kalpleri demirden olan bir toplum"* ifadeleriyle karşılaştığı insanların merhametsizliğini anlatmaktadır. 9. beyitte ise, bir önceki örnekte hissedilen karamsar üslup, yerini ümitsizlik ve hayal kırıklığına bırakmıştır.

Şairin aşağıda verilen rûmiyyâtında, Anadolu yolculuğunda karşılaştığı olumsuzlukların ardından, bu yolculuğun muhasebesini yaptığı ve pişmanlıklarını

dile getirdiği görülmektedir[513]: (eṭ-Ṭavîl)

1 نَزِيحُ دِيَارٍ لاَ أَنِيسٌ وَلاَ صَحْبُ وَعَاتِبُ دَهْرٍ لَيْسَ يُعْتِبُهُ الْعَتْبُ

2 مَنَازِلُهُ بِالشَّامِ أَضْحَتْ خَلِيَّةً حَكَتْ جِسْمَهُ إِذْ سَارَ عَنْ جِسْمِهِ الْقَلْبُ

3 لَهُ صِبْيَةٌ عِنْدَ الْعُدَاةِ رَهِينَةٌ وَمَدْمَعُهُمْ مِنْ فَرْطِ لَهْفَتِهِمْ صَبُّ

4 عُرَاةٌ إِذَا نَامُوا تَيَقَّظَ شَرُّهُمْ فَأَمْنُهُمْ خَوْفٌ وَسِلْمُهُمْ حَرْبُ

5 جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي لِيَ الذَّنْبُ كُلُّهُ بِسَيْرِي وَمَا لِلدَّهْرِ فِي فِعْلِهِ ذَنْبُ

6 غُرِرْتُ بِأَقْوَامٍ وُعُودُهُمْ هَبًا تَمُرُّ جَهَاماً وَاسْمُهَا عِنْدَهُمْ سُحْبُ

7 يُلَبُّونَ بِالدَّعْوَى لِطَالِبِ سَيْبِهِمْ وَلَوْ شَاهَدُوا فِلْساً عَلَى الْأَرْضِ لاَنْكَبُّوا

8 وَلَمْ أَرَ مِنْ قَبْلِي عَلِيلاً طَبِيبُهُ سَقِيمُ اخْتِبَارٍ لَيْسَ يَعْرِفُ مَا الطِّبُّ

9 يَمُدُّ لِصَيْدِ الْمَدْحِ مِنِّي حِبَالَهُ عَلَى الْغَدْرِ مَعْقُودٌ بِأَطْرَافِهِ الْكِذْبُ

10 وَمَا النَّاسُ إِلاَّ حَيْثُ يُلْتَمَسُ النَّدَى وَمَا الطَّيْرُ إِلاَّ حَيْثُ يُلْتَقَطُ الْحَبُّ

11 رَجَعْتُ وَعَوْنُ اللهِ لِلْمَرْءِ حَارِسٌ وَطِرْفِيَ لاَ يَكْبُو وَنَارِيَ لاَ تَخْبُو

1. "Yurdundan uzaktadır, ne bir dostu ne de bir arkadaşı var. Feleği kınamaktadır, ama bu kınamanın ona bir faydası yok."

2. "Şam diyarındaki evleri bomboş kaldı. Kalbi onun vücudunu terk edip gidince, (bu evler) onun vücuduna benzemiştir."

3. "Onun, düşmanlarının yanında rehin kalmış çocukları vardır. Gözpınarları üzüntülerinin şiddetinden oluk oluk gözyaşı dökmektedir."

4. "Çıplaktırlar, giyecekleri yoktur. Uyuduklarında başlarına gelecek kötülükler uyanık kalır. Onların emniyetleri korku, barışları ise savaştır."

5. "Ne yaptımsa kendime ettim! Bu tuttuğum yol sebebiyle bütün suç benim! Feleğin yaptığındaysa bir günah yoktur."

6. "Ben birtakım toplulukların boş vaatlerine aldandım. Onlar adını yağmur bulutları koydukları halde, bu vaatler kupkuru bulutlar gibi geçip gitmektedir."

7. "Onlardan ihsan isteyenlerin davetlerine karşılık verirler. Halbuki yerde

---

513 *Dîvânu Mencek Paşa*, 210. Şiir, s. 304. Şiir için ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 412-413.

bir kuruş görseler hemen üstüne çullanırlar."

8. "Kendimden önce, hastalıklı bir şekilde deney yapıp duran ve doktorluğun ne olduğunu bilmeyen bir doktorun hastasını hiç görmedim."

9. "(Bu kişiler) benden bir methiye kapabilmek için, iplerinin düğümleri hainlikle atılmış ve ucunda da (iğneleri) yalanlar olan ağını atmaktadır."

10. "(Halbuki) insanlar cömertliğin umulduğu yerde durur ve kuşlar tanelerin saçıldığı yerde toplanır."

11. "Ben de bakışlarım yere düşmeden ve ateşim de sönmemiş bir halde geri döndüm. Artık kişinin tek koruyucusu Allah'ın yardımıdır."

Yukarıdaki şiirin ilk 4 beytinde şair durumunun acıklılığını ve sıkıntılarını dile getirmektedir. 5. beyitteki جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي لِيَ الذَّنْبُ كُلُّهُ *"Ne yaptımsa kendime ettim! Bütün suç benim!"* şeklindeki ifadeler ve 6. beyitteki غُرِرْتُ بِأَقْوَامٍ وُعُودُهُمْ هَبًا *"Ben birtakım toplulukların boş vaatlerine aldandım."* ifadeleri, bu şiiri söylediği vakitlerde şairin artık kendi kendine bir muhasebe yaptığını, bu yolculuktan pişman olduğunu göstermektedir. 6. beyitten 10. beyite kadarki bölüm ise Mencek Paşa'nın bu hale düşmesine sebep olan ve boş vaatleriyle şairi kandıran şahısların hicvedilmesine ayrılmıştır. Son beyitte ise şair bu tavra tahammül gösteremeyip bahsi geçen insanlardan uzaklaştığını ifade etmektedir. Son beytin anlamındaki fahr üslubu dikkat çekicidir. Şair her ne kadar umduğu ilgi ve alakayı göremese de, kırılan gururunu ayakta tutma hedefiyle başının dik olduğunu belirtmektedir.

Çevresindekilerin kendisine karşı gösterdiği bu umarsız tavırdan bizar kalan Mencek Paşa, çareyi memleketi Dimeşk'a haber göndermede aramıştır. Aşağıdaki şiir bu durumun göstergesidir[514]: (er-Reml)

1 أَمَا فِي جِلَّقٍ خِلٌّ صَدِيقُ يُنَبِّهُهُ الْفُؤَادُ فَيَسْتَفِيقُ

2 يُسَائِلُ عَنْ فَتًى بِالرُّومِ أَضْحَى أَسِيراً دَمْعُ عَيْنَيْهِ طَلِيقُ

3 أَذَابَ الْبَيْنُ مُهْجَتَهُ صُرُوفاً وَحَمَّلَهُ الْهَوَى مَا لاَ يُطِيقُ

514 *Dîvânu Mencek Paşa*, 215. Şiir, s. 309.

4 وَحِيدٌ مَا لِوِحْدَتِهِ أَنِيسٌ غَرِيبٌ مَا لِغُرْبَتِهِ شَفِيقُ

5 إِذَامَا رَاحَ يَسْتَسْقِي سَحَاباً أَجَابَتْهُ رُعُودٌ أَوْ بُرُوقُ

1.-2."Dimeşḳ'ta bir dost bir arkadaş yok mu ki yürek onu uyandırsa, o da uyansa ve Rum diyarında esir düşmüş, iki gözü iki çeşme ağlayan bir genci sorsa ya!"

3. "Ayrılık musibetlerle onun ruhunu eritip tüketmiş ve tutku ona gücünün yetemeyeceklerini yüklemiş."

4. "Yapayalnız, yalnızlığını giderecek samimi davranan kimsesi yok. Gurbette garip, garipliğini giderecek bir şefkat göstereni yok."

5. "Ne zaman bir buluttan su istemeye gitse, kendisine gök gürültüleri ve şimşekler cevap veriyor."

Dîvân'da yukarıda aktarılan 5 beyitlik mukatta'anın başlığı olarak sadece وَقَالَ وَهُوَ بِالرُّومِ *"Anadolu'dayken şöyle söylemiştir."* ifadeleri bulunmakta ve şairin bu şiirini Dimeşḳ'a gönderdiğine dair ne dîvânda ne de diğer kaynaklarda bir bilgi bulunmaktadır. Bununla birlikte şairin bu şiirde Dimeşḳ'taki dostlarına seslenmesi, şiirin genelinde ve özellikle son beyitte İstanbul'a giderkenki ümitlerinin boşa çıktığını ve yalnızlığını dile getirmesi, her ne kadar bu konuda kesin bir bilgi bulunmasa da, Mencek Paşa'nın söz konusu şiiri Dimeşḳ'taki dostlarına yolladığı ve onlardan yardım istediğini düşündürmektedir. Şairin aşağıda beyitleri verilen şiiri ise, Anadolu'dan oğlu Ahmed'e gönderdiği bir şiirdir[515]: (el-Hafif)

1 أَحْمَدُ ابْنِي إِلَيْكَ طَالَ اشْتِيَاقِي وَزَفِيرِي قَدْ جَدَّ فِي إِحْرَاقِي

2 أُتْبِعُ الْكُتْبَ بَعْضَهَا إِثْرَ بَعْضٍ فَلَعَلِّي أَشْفِي بِهَا أَحْدَاقِي

3 أَنْتَ لِي نَشْأَةُ الْحَيَاةِ فَمَا بَعْدَ كَ عَيْشٌ يُلْفَى شَهِيَّ الْمَذَاقِ

4 مُلِئَتْ حَسْرَةً عَلَيْكَ يَدُ الْوَجْـ ـدِ وَفَاضَتْ مَدَامِعُ الْأَشْوَاقِ

515 *Dîvânu Mencek Paşa*, 118. Şiir, s. 219.

5 أَحْمَقَ السَّعْيِ كُنْتُ بَلْ أَحْمَقَ الرَّأْيِ إِذْ سِرْتُ مُجِدًّا وَالرَّكْبُ فِي إِقْلاَقِ

6 جُبْتُ كُلَّ الْبِلاَدِ أَحْسَبُ أَنَّ الْـ ـحَظَّ شَيْءٌ يُبَاعُ فِي الْأَسْوَاقِ

7 غَبَرَتْ فِي وُجُوهِ سَعْدِي اللَّيَالِي وَرَمَتْ بَدْرَ طَالِعِي بِالْمَحَاقِ

8 مَنْ مُقِيلٌ مِنَ الزَّمَانِ عِثَارِي مَنْ مَرِيحٌ يَدَيْهِ مِنْ أَطْوَاقِي

9 قُمْ بِنَا نَفْتَحِ الْأَكُفَّ وَنَرْجُوا نِعْمَةً مِنْ مَوَاهِبِ الْخَلاَّقِ

1. "Oğlum Ahmed! Sana olan özlemim uzadıkça uzadı. İniltim beni yakıp kül etmek için elinden geleni yaptı."

2. "Bir mektubun peşi sıra hemen diğerini gönderiyorum ki belki bu sayede gözlerimi şifaya kavuştururum."

3. "Sen benim için hayatın filizisin. Senden sonra tat alınan şeylerde rastlanılacak bir yaşam yoktur."

4. "Sevginin eli senin özleminle doldu ve özlemin gözpınarları çağlayıp coştu."

5. "Kafile tereddüt içindeyken benim net bir kararla yola çıkmam ahmakça bir hareketti, daha da öte ahmakça bir düşünceydi."

6. "Talihin pazarlarda alınıp satılan bir şey olduğunu düşünerek tüm yurtları dolaştım."

7. "Geceler talihimin yüzlerini toza buladı, kısmetimin dolunayını ayın son günlerine attı."

8. "Benim bu zamandaki ayak sürçmelerimi azaltacak kimdir, feleğin iki elini benim kat kat kemerlerimden çekip alacak kimdir!"

9. "Haydi kalk da el açalım ve yaratan Allah'ın hediyelerinden bir nimet umalım!"

Yukarıdaki şiirin başlığı olarak Dîvân'da وَقَالَ وَأَرْسَلَهَا لِابْنِهِ أَحْمَد آغَا مِنَ الرُّوم *"Şair (şu beyitleri) söylemiş ve Anadolu'dan oğlu Ahmed'e göndermiştir."* ifadeleri bulunmaktadır. Bu başlığın dipnotunda da Dîvân'ın başka bir nüshasında, söz konusu şiir için benzeri bir başlığın olduğu bilgisi

verilmektedir[516]. Bu veriler şairin bu şiiri İstanbul'dan Dimeşk'ta bulunan Ahmed ismindeki oğluna gönderdiğini kesinleştirmektedir. Şiirin başlangıcında oğluna duyduğu sevgi ve özlemini ifade eden şair, 5. ve 6. beyitlerde bu yolculuğun yanlış bir karar olduğunu söyleyerek pişmanlığını dile getirmekte, son beyitte de oğlundan dua istemektedir.

Mencek Paşa'nın rûmiyyât şiirlerinden bu başlıkta zikredilecek son örnek şairin aşağıdaki şiiridir[517]: (el-Basîṭ)

1	أَيْنَ الْأُسَاةُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَجْرُوحُ	مُتَيَّمٌ لَعِبَتْ فِيهِ التَّبَارِيحُ
2	رُوحٌ تَسِيلُ عَلَى خَدِّي فَيَحْجُبُهَا	دَمْعٌ عَلِيلُ فُؤَادٍ مَا لَهُ رُوحُ
3	وَالْحُبُّ سَطْرٌ بِلَوْحِ الصَّدْرِ مُكْتَتَبٌ	مُتَرْجَمٌ بِلِسَانِ الشَّوْقِ مَشْرُوحُ
4	وَضَعْتُ خَدِّي عَلَى كَفِّ الْخُضُوعِ	ذُلٌّ عَلَى عَتَبَاتِ الْعِزِّ مَطْرُوحُ
5	فَلَاحَ بَارِقُ وَادِي الشِّعْبِ وَانْتَبَهَتْ	نُوَّامُ وَجْدِي وَفَاحَ الرَّنْدُ وَالشِّيحُ
6	وَقَامَ هَاتِفُ ذَاكَ الْحَيِّ يُنْشِدُنِي	بَيْتاً يُسَلِّي فُؤَادِي فِيهِ تَلْوِيحُ
7	إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا أَبْوَابُهَا غُلِّقَتْ	لَا تَيْأَسَنَّ فَبَابُ اللهِ مَفْتُوحُ

1. "Doktorlar nerede? Bugün kalbim yaralıdır. Sıkıntıların içinde oynaşıp durduğu bir karasevdalıdır."

2. "Yanağımın üzerinden akan bir ruh ve bu ruhu da, ruhu olmayan bir kalbin hastalığından ibaret olan gözyaşları örtüyor."

3. Aşk, göğsümün levhasına yazılmış ve özlemin diliyle tercüme edilip şerh edilmiş bir satırdır."

4. "Üzerimde bir zillet, şerefin eşiklerine atılmış bir halde yanağımı teslimiyetin avucuna koydum."

5. "(Az sonra) patikanın vadisindeki parıltı ışıldadı, aşkımın uyuklayanları uyandı, etrafa defne ve pelinin güzel kokuları yayıldı."

6. "(Rüyamda gördüğüm) bu yerden fısıldayan biri, gönlümü teselli eden ve içerisinde şunun imâ edildiği bir beyti bana söylemeye durdu: ..."

---

516 Bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 219.

517 *Dîvânu Mencek Paşa*, 217. Şiir, s. 313.

7. "Kralların kapıları kapandığında sakın ümitsizliğe kapılma. Çünkü Allah'ın kapısı (hep) açıktır."

Dîvân'ın tahkikli nüshasında, Mencek Paşa'nın yukarıda beyitleri verilen şiirinden önce söz konu şiirin söylenme sebebiyle ilgili önemli bir açıklama bulunmaktadır. Bahsi geçen bölümde Mencek Paşa'nın Anadolu yolculuğunun son dönemlerinde karşılaştığı problemler ve çektiği sıkıntılardan bahsedildikten sonra, İstanbul'dayken, bir rüya gördüğü anlatılmaktadır. Rüyasında salih bir kişi Mencek Paşa'ya, Abbasi dönemi şairlerinden Ali b. el-Cehm'in (249/863)[518] uzunca bir kasidesini okumuş, uykusundan uyanınca rüyada duyduğu şiirin sadece ilk ve son beyitleri zihninde kalmıştır. Bunlar anlatıldıktan sonra ilgili bölümde, Ali b. el-Cehm'in söz konusu şiirinden aşağıdaki beyit aktarılmaktadır[519]: (el-Vâfir)

وَأَبْوَابُ الْمُلُوكِ مُحَجَّبَاتٌ وَبَابُ اللهِ مَبْذُولُ الْفِنَاءِ

"Kralların kapılarına örtüler örtülmüş, Allah'ın kapısı ise avlusu cömertliklerle doludur."

Bu anlatılanların devamında, bahsi geçen rüyadan uyanan Mencek Paşa'nın, aklındaki beyitlerin tetimmesi olarak, irticalen yukarıda nakledilen 7 beyitlik şiiri söylemiştir. Söz konusu rivayette Ali b. el-Cehm'in şiirinden aktarılan yukarıdaki beyti bu şiirinde mana olarak tazmin ettiği belirtilmekte ve bu olayın *"1056 yılı Ramazan ayının son Cuma günü"* gerçekleştiğine dair bir tarih kaydı verilmektedir[520].

Ali b. el-Cehm'in bahsi geçen kasidesi 29 beyittir. Şair bu şiiri, Abbasi halifelerinden el-Mutevekkil'in (847-861) Bahtîşû' ismindeki doktorunu hicveden bir şiir söylemesi yüzünden halifenin kendisini hapsetmesi üzerine, hapisteyken söylemiştir[521]. Söz konusu şiirin, yukarıda aktarılan rivayette bahsi geçen ilk ve

---

518 Ali b. el-Cehm'in biyografisi için bkz. el-Işfehânî, *el-Eġânî*, X, 383-407; el-Ḫatîb el-Baġdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîḫu Baġdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut-1422/2002, X, 290; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 269-270.

519 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 312-313.

520 *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 313. Ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 411-412.

521 el-Işfehânî, *el-Eġânî*, X, 385.

son beyitleri şu şekildedir[522]:

1 تَوَكَّلْنَا عَلَى رَبِّ السَّمَاءِ وَسَلَّمْنَا لِأَسْبَابِ الْقَضَاءِ

...

29 وَمَا حَبْسُ الْخَلِيفَةِ لِي بِعَارٍ وَلَيْسَ بِمُؤْيِسِي مِنْهُ التَّنَائِي

1. "Gökyüzünün rabbine tevekkül ettik ve Allah'ın takdirinin sebeplerine teslim olduk."

...

29. "Halifenin hapsetmesi benim için bir utanç değildir. Ondan uzakta olmak beni ümitsizliğe düşürmez."

Mencek Paşa'nın şiirinde de görüldüğü gibi, rivayette belirtilenin aksine yukarıda verilen Ali b. el-Cehm'in şiirinin ilk ve son beyti değil, rivayette aktarılan söz konusu şiirin 3. beyti tazmin edilmiştir. Rivayetteki bu karışıklığa rağmen Mencek Paşa'nın söz konusu şiirini söylediği tarihin nakledilmesi, söz konusu şiiri söyledikten kısa bir süre sonra İstanbul'dan ayrılıp memleketine dönmüş olan Mencek Paşa'nın Anadolu seyahatinin bitiş tarihini vermesi bakımından önemlidir.

Mencek Paşa'nın rûmiyyât olarak isimlendirdiği şiirlerinden yukarıda verilen örnekler, şairin Anadolu'ya yaptığı yolculuğunda yaşadığı sıkıntılara, hissettiği acı ve özlemlere ışık tutan veriler içermektedir. Mencek Paşa'nın bu başlıkta konu edilen ve örneklerle açıklanmaya çalışılan şiirlerini, durumunu Bizans'a esir düşen Ebû Firâs el-Ḥamdânî'nin durumuna benzeterek, rûmiyyât olarak isimlendirmesinde haklı olduğu yönlerle birlikte, iki şairin yaşanmışlıkları arasında bir takım uyuşmazlıkların olduğu da bir gerçektir.

Benzerliklerden ilk olarak söylenebilecek, Ebû Firâs'ın da, Mencek Paşa'nın da devrinin önde gelen şairleri olduğudur. Her ikisi de aristokrat bir geçmişe sahiptir. Bu sebeple her iki şair de Anadolu topraklarında söylediği şiirlerinde, gerek medihleri, gerek hicâları olsun, kendi şahsiyetleri ve nesepleriyle

---

522 Ali b. el-Cehm, *ed-Dîvân*, thk. Halîl Merdûm Bek, Menşûratu Dâri'l-Âfâḳ el-Cedîde, Beyrut-1400/1980, 2. bs., 25. Şiir, s. 81-85.

övündükleri fahr teması içeren beyitlere yer vermektedirler. Bu fahr üslubuyla her iki şair de kendi onurunu kurtarma gayesindedir. Her iki şair de sıkıntılarını gidereceğini umduğu kişileri öven medih şiirleri söylemiştir. Yine her iki şairin de çektiği sıkıntıları kendilerine yaşatanları hicvettiği şiirleri vardır. Bütün bu benzerliklerle birlikte, gerek sebep ve başlangıç, gerek de sonuç olarak Mencek Paşa'nın Anadolu yolculuğu, Ebû Firâs'ın esaret döneminden farklıdır. Zira Ebû Firâs Anadolu topraklarında ve İstanbul'da iradesi dışında zorla tutulurken, Mencek Paşa bu yolculuğa kendi iradesiyle ve menfaat beklentisiyle çıkmıştır. Ebû Firâs 4 yıl süren esaret hayatından sonra çektiği sıkıntıları geride bırakarak tekrar Ḥamdânî Devleti'ne dönmüş ve yine devlet kademelerindeki görevlerine devam etmiştir. Mencek Paşa ise umduklarını elde edememiş, küskün ve hayal kırıklığıyla Dimeşḳ'a dönmüş, ömrünün geri kalanını da yoksulluk içinde geçirmiştir. Sonuç olarak her ne kadar esaret altında 4 yıl geçirse de bu yaşadıkları Ebû Firâs'ın hayatında alnının akıyla çıktığı bir imtihan bölümü olmuş, Mencek Paşa için ise Anadolu'ya yaptığı yolculuğu, hayatının sonuna kadar bir yanlış ve pişmanlık olarak kalmıştır. Bütün bu uyuşmazlıklara rağmen, şairin bu dönemde söylediği şiirlere rûmiyyât adını vermesi ve yaşadıklarını Ebû Firâs'ın yaşadıklarıyla özdeşleştirmesi, bu seyahetin kendisini ne kadar üzdüğünü, kalbinde derin yaralar açtığını, yaşadığı olumsuzlukların ona ne kadar ağır ve tahammül edilemez geldiğini göstermektedir.

Dîvân'da, şairin beyit sayısına göre rûmiyyât (vatan özlemi) temalı şiirlerinden sonra gelen şiirler mersiye temalı şiirlerdir. Mencek Paşa'nın yakınlarının veya dostlarının vefatı üzerine söylediği mersiyeleri sıradaki başlıkta incelenecektir.

2.9. MERSİYE

Sözlüklerde *mersiye* kelimesi, "birisini överek onun için ağlamak, biri için acı çekmek [523], ölü için ağıt yakmak [524], birisinin ardından güzel huylarını zikrederek ağlamak[525], birisine karşı yufka yürekli olmak, merhamet beslemek[526]," gibi anlamlara gelen رَثَى-يَرْثِي fiilinden isimdir. Terim anlamı olarak ***mersiye***, yaşanan bir vefat olayı üzerine söylenen şiirlerdir. Kaynaklarda yine رَثَى fiilinden mastar olan الرَّثَاء/***er-raṯâ'*** kelimesi de bu tür şiirlerin adı olarak kullanılmaktadır. Arap edebiyatının en köklü şiir türlerinden olan mersiye şiirinde [527], şair yakınlarından ya da çevresinden birinin vefat etmesiyle acı çekerek, önce bu kişinin vefat ettiğini doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirir. Şiirin devamında vefat eden kişiyi kaybetmesinden dolayı duyduğu acı ve üzüntüyü, ayrıca o kimsenin artık geçmişte kalmış anısıyla hayattaki gerçek halini veya bu kişinin üstün özelliklerini zikrederek onu över ve o kişiye duyduğu özlemi ifade eder. Burada kişinin vefat etmiş olması önemlidir. Zira söz konusu şiir, kişinin vefatından önce bizzat kendi isteği üzerine söylenecek olursa buna mersiye denmez, bu takdirde söz konusu şiir medîh türünde değerlendirilir[528]. Bu bilgileri destekler mahiyette Ḳudâme b. Ca'fer (337/948), mersiye şiirini medîhten ayıran en önemli özelliğin, mersiye şiirinin vefat etmiş bir kimse için söylenmesi ve bu tür şiirlerde geçmiş zaman kipinin kullanılması olduğunu söylemektedir[529].

Kaynaklarda mersiye türünde söylenmiş şiirlerin tasnifiyle ilgili edebiyat tarihçilerinin farklı görüşleri bulunmaktadır. Örnek olarak İbn 'Abdi Rabbih (328/940) mersiye şiirini; şairin kendi ölümünü ve kabrini tasvir ettiği, oğlu için söylediği, kardeşleri için söylediği, eşi için söylediği, cariyesi için söylediği ve

---

523 el-Ḫalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, 286.
524 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 1035.
525 el-Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, s. 391; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 491.
526 İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, I, 512.
527 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, s. 234.
528 Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, III, 72.
529 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 118.

toplumda ileri gelenler için söylediği mersiyeler olmak üzere 6 başlıkta değerlendirmiştir[530]. Ebu'l-Me'âlî İbn Ḥamdûn (562/1167) da bu tasnife benzer bir şekilde şiirin söylenildiği kişiyi esas alarak; krallar ve başkanlar için söylenenler, aile ve dostlar için söylenenler, çocuklar için söylenenler, kadınlar için söylenenler, kural dışı ve şâz olanlar ve de nadirattan olan mersiyeler şeklinde; mersiye şiirini 6 bölüm olarak ele almıştır[531]. Bu gruplandırmalardan farklı bir değerlendirme yapan ve mersiye şiirini şairin söyleme amacına göre gruplandıran Şevḳî Ḍayf bu şiir türünü, ölen kişinin ardından şairin duyduğu üzüntü, acı ve özlemi dile getirdiği mersiyeler olan "ağıt mersiyeleri" (النَدْب), şairin vefat eden kimsenin güzel hasletlerini dile getirdiği övgü mersiyeleri (التَّأْبين), son olarak da şairin kendisine ve vefat edenin yakınlarına sabrı ve Allah'ın takdirine teslim olmayı, ölümün er ya da geç herkesin yüzleşeceği bir vakıa olduğunu dile getirdiği teselli mersiyeleri (العَزَاء) şeklinde üç farklı kategoride değerlendirmektedir[532]. Şevḳî Ḍayf'ın bu üçlü tasnifini İbnu'n-Naḳîb gibi kimi şairler de mersiye kasidelerini kurgularken, kasidenin muhtevasında her üç tür mersiye anlatımını da kullanmış, *nedb* türüne kasidenin giriş bölümü, *te'bîn* türüne gelişme bölümü ve *'azâ* üslubuna da hâtime olacak şekilde kasidelerinde yer vermişlerdir[533]. Verilen örnekler arasında görüleceği üzere, bütün mersiyelerinde olmasa da bu türde söylediği 3 beyitlik bir mukatta'asında bahsi geçen üslubu Mencek Paşa da kullanmaktadır.

Bekrî Şeyḫ Emîn ise mersiye şiirinin yukarıda anlatıldığı gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulmaması gerektiği görüşündedir[534]. Kanaatimizce bu son görüş diğerlerine nazaran daha isabetli ve mersiye şiirinin muhtevası için daha uygundur. Çünkü kim için ve hangi tarzda söylenirse söylensin, mersiye şiiri şairin

---

530 İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Iḳdu'l-Ferîd*, III, 201-254.

531 İbn Ḥamdûn , *et-Tezkiretu'l-Ḥamdûniyye*, IV, 194-327.

532 Şevḳî Ḍayf, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 2: er-Risâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1955, s. 12-13, 54-55, 86-88.

533 Fidan, *İbnu'n- Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 188-189.

534 Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 98.

hissettiği üzüntüyü ve acıyı şiiriyle terennüm ettiği nağmeler, kelimelerle ifade ettiği gözyaşlarıdır. Bu meyanda belli kayıtlarla şairi sınırlandırmak yerine, kelimelere döktüğü duygu ve hissiyat üzerine yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. Mersiye şiirinin Bekrî Şeyh Emîn'in görüşünde olduğu gibi genel anlamıyla anlaşılmasını destekler bir diğer durum olarak bazı kaynaklarda, kimi şairlerin düşmana kaptırılan bir şehir, kaybedilen bir savaş ya da yıkılan bir devlet için duydukları üzüntüyü dile getirdikleri şiirlerin de mersiye türünün örnekleri olduğu belirtilmektedir. Özellikle haçlı ordularına karşı mücadele veren Eyyûbiler döneminde bu anlatımla pek çok şiir söylenmiştir[535].

Muhadram şairlerden el-Hansâ lakabıyla meşhur Ummu 'Amr Ṭumâḍır bint 'Amr b. el-Ḥâris'in (24/645) öldürülen kardeşi Sahr için söylediği mersiyeleri[536] ve Emevîler döneminin hanım şairlerinden Leylâ el-Ahyeliyye lakabıyla meşhur Leylâ bint Abdillâh b. Şeddâd b. Ka'b'ın (86/705), kendisiyle evlenmeyi çok istediği halde bir türlü kavuşamadığı sevgilisi Tevbe b. el-Humeyyir (20/640) için söylediği mersiyeleri[537] bu şiir türünün en güzel örnekleridir. Bu zikredilenlerden başka, Arap edebiyatı tarihçileri, farklı dönemlerde yaşamış şairlerin söylediği pek çok şiiri mersiye türüne örnek olarak eserlerinde nakletmektedir[538].

Yukarıda açıklandığı şekliyle Arap şiirindeki mersiye geleneğini şiirlerinde tevarüs eden Mencek Paşa'nın Dîvân'da mersiye türünde söylediği şiirlerin sayısı aşağıda gösterildiği şekildedir:

---

535 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 121; Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, s. 98-106.

536 el-Hansâ'nın mersiyeleri için bkz. el-Muberred , *el-Kâmil*, IV, 40-51.

537 Leylâ el-Ahyeliyye'nin mersiyeleri için bkz. Muhammet Tasa, "Leylâ el-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe b. el-Humeyyir'in Portresi", *SÜİFD*, Yıl: 2007, S. 23, s. 142-155.

538 Arap şiirinde mersiye örnekleri için bkz. Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hatîb el-Ḳuraşî, *Cemheratu Eş'âri'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Maṭba'atu Nehḍati Mısr, Kahire-1981, s. 534-615; el-Muberred Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdil'ekber, *et-Te'âzî ve'l-Merâṣî*, thk. İbrahim Muhammed Hasen el-Cemel, Maṭba'atu Nehḍati Mısr, Kahire-ty., s. 50-75; Ebu'l-Muẓaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid İbn Munḳıẓ, *Lubâbu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu's-Sunne, Kahire-1407/1987, 2. bs., s. 405-410; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, V, 164-229; Sirâcuddîn Muhammed, *er-Risâ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu'l-Mubdi'ûn*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty., VII, 7-59.

	Mersiye Türü	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
1	Ailesi ve akrabaları için mersiyeleri	2	3	5 şiir
2	Diğer mersiyeleri	-	5	5 şiir
	TOPLAM	**2**	**8**	**10 şiir**

Mencek Paşa'nın yukarıda görüldüğü şekliyle ağırlığı mukatta'alardan oluşan Dîvân'daki mersiyeleri toplam 44 beyitten oluşmaktadır. Şairin mersiyelerinin tamamı konuları itibarıyla, şahısların vefatları üzerine söylenmiş ferdî mersiyelerdir. Şairin bu türde söylediği şiirlerden ilk olarak babası Muhammed b. Mencek'in (1032/1623) vefatı üzerine söylediği aşağıdaki mersiye örnek olarak incelenecektir. Söz konusu şiir şu şekildedir[539]: (el-Kâmil)

1 عَهْدِي بِدَارِ الْمَنْجَكِيِّ مُحَمَّدٍ مَثْوَى جُنُودٍ أَوْ مُنَاخُ وُفُودِ

2 تَتَمَتَّعُ الْآمَالُ مِنْهُ بِرَاحَةٍ وَطْفَاءَ صِيغَ بَنَانُهَا مِنْ جُودِ

3 وَالْعَيْشُ غَضٌّ فِي ذُرَاهُ كَأَنَّهُ خُضْرُ الْعَوَارِضِ فِي بَيَاضِ خُدُودِ

4 وَيَهُزُّنَا شَرْخُ الصِّبَا فَتَخَالَنَا بِيضَ الْمَوَاضِي فِي أَكُفِّ الصِّيدِ

5 حَتَّى هَوَى بَدْرُ الْكَمَالِ وَكُوِّرَتْ شَمْسُ السَّمَاحَةِ فِي بُرُوجِ لُحُودِ

6 وَانْدَكَّ طَوْدُ الْمَعْلُوَاتِ وَغِيضَ مَا ءُ الْمَكْرُمَاتِ وَغَابَ نَجْمُ سُعُودِي

7 فِي كُلِّ شَيْءٍ لِابْنِ آدَمَ حِيلَةٌ غَيْرَ الْمَنَايَا وَالْعُيُونِ السُّودِ

8 عَجَباً لِقَلْبِي كَيْفَ يَحْمِلُ بَعْدَهُ رُزْءًا تَضِيقُ بِهِ صُدُورُ الْبِيدِ

9 فَسَقَى مُلِثُّ الْغَادِيَاتِ وَأَدْمُعِي مَجْداً يُلَاذُ بِظِلِّهِ الْمَمْدُودِ

1. "Muhammed el-Mencekî'nin evindeki dönemim, orduların sığınma yeridir ve heyetlerin ikametgâhıdır."

2. "Umutlar onun, parmak uçları cömertlik tarafından şekillendirilmiş bol yağmurlu avucundan istifade eder."

3. "Onun zirvelerinde hayat, beyaz yanaklar içinde yeşil yanaklar gibi tazedir."

4. "Çocukluğun baharı bizi titretip savururdu da sen bizi (bu halde

539 *Dîvânu Mencek Paşa*, 123. Şiir, s. 222-223.

görseydin) mağrur yiğitlerin elindeki keskin kılıçlar sanırdın."

5. "Mükemmelliğin dolunayı ölünceye ve cömertliğin güneşi lahitlerin burçlarında dürülünceye kadar..."

6. "Yüceliklerin ulu dağı yerle bir oldu, asaletlerin suyu çekildi ve şansımın yıldızı kayboldu."

7. "İnsanoğlunun her bir şeyinde bir çıkar yol vardır, ölümler ve kara gözler hariç..."

8. "Hayret doğrusu! Onun ardından, çöllerin göğsünün bile kendisiyle daralıp bunaldığı bir musibeti kalbim nasıl taşıyor!"

9. "Artık sabah bulutları ve gözyaşlarım, uzun gölgesine sığınılan bir asaleti sulasın."

Dâvân'da Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirinin başlığı olarak farklı nüshalarda, وقال يرثي والده رحمه الله *"Babası için mersiye söyleyerek şöyle dedi, Allah ona rahmet eylesin."* ve وقال صبره ربه يرثي والده *"Babası için mersiye söyleyerek şöyle dedi, Rabbi ona sabır versin."* şeklinde başlıkların olduğu bildirilmektedir. Bu bilgiler ve 5. ilâ 9. beyitlerinde işlenen konudan hareketle bu şiirin Mencek Paşa'nın mersiyelerinden olduğu netlik kazanmaktadır. Ancak şairin bu kasidesi, Arap şiiri geleneğindeki mersiye şiiri yapısıyla tam olarak örtüşmemektedir. Zira şiirin ilk 4 beytinde şair geçmiş zaman kipi değil, isim cümlesi ve muzâri' fiille başlayan cümleler kullanmaktadır. Yukarıda mersiye şiirinin özelliklerine dair yapılan açıklamalardan hareketle, ilk dört beyitte Mencek Paşa mersiye üslubu yerine medîh üslubunu kullanmaktadır. Bu bakımdan şiirin ilk dört beyti, şairin babasını övdüğü fahr temasının ağırlıkta olduğu bir giriş mahiyetindedir. Şiirin giriş bölümündeki bu anlatım 5. beyitte keskin bir geçişle noktalanmakta ve şair bu beyitteki حَتَّى هَوَى بَدْرُ الْكَمَالِ *"mükemmelliğin dolunayı ölünceye kadar"* ifadeleriyle ilk bölümde övgüyle bahsettiği babasının vefatını haber vermektedir. 6. beyitte babasının yüceliğine değinerek ardından duyduğu özlemi dile getirdikten sonra, şiirin devamındaki beyitlerde babasının vefat

etmesinin onu nasıl yaraladığını söyleyerek ağıt ve gözyaşı anlatımıyla şiirini bitirmektedir.

el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre Mencek Paşa'nın babası Muhammed b. Mencek 14 Rabî'u'l-Evvel 1032/16 Ocak 1623 tarihinde vefat etmiştir[540]. Bu bilgiye göre Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri 24 yaşında söylemiştir. Şiirin ilk dört beytiyle devamı arasında konu bütünlüğü olarak bir kopukluk söz konusudur. Yukarıda da ifade edildiği gibi Mencek Paşa ilk dört beyitte fahr temasını kullanırken, 5. beyitte sert bir tehallusla mersiye anlatımına geçmektedir. Şair bu üslupla babasının ölümünün, onu derinden yaralayan ve karşılaştığı ani bir gelişme olduğunu ifade etmek istemiş olabilir. Ancak bu durum, anlatılmak istenen ne olursa olsun kasidenin bütünlüğünü bozmaktadır. Şiirin konu bütünlüğü ve kaside yapısı olarak üslubundaki bu zayıflık, muhtemelen şairin henüz gençlik döneminde söylediği bir şiir olmasından kaynaklanmaktadır. Bu başlıkta verilen diğer örneklerde de görüleceği üzere, Mencek Paşa'nın hayatının sonraki dönemlerinde söylediği mersiyeler, yukarıdaki 9 beyitlik mersiyeye nazaran anlam ve yapı bakımından daha kuvvetli ve ustaca söylenmiş şiirlerdir. Mencek Paşa'nın hocası İbn Şâhîn için söylediği aşağıda verilen mukatta'ada bu durumu gözlemlemek mümkündür[541]: (el-Ḫafîf)

1 قُلْتُ لَمَّا قَضَى ابْنُ شَاهِينَ نَحْباً وَهْوَ رُكْنٌ كُلٌّ يُشِيرُ إِلَيْهِ

2 رَحِمَ اللهُ سَيِّدًا وَعَزِيزًا بَكَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ عَلَيْهِ

1. "Herkesin parmakla gösterdiği önder bir şahsiyet olan İbn Şâhîn vefat ettiğinde şöyle dedim:"

2. "Allah ona bir beyefendi ve bir saygın insan olarak rahmet etsin, yeryüzü ve gökyüzü ona ağladı."

Dîvân'da yukarıdaki mukatta'anın başlığı قال في جنازة ابن شاهين وقد وقع مطر عظيم *"İbn Şâhîn'in cenazesinde, çok yağmur yağdığı bir ortamada şöyle demiştir."*

---

540 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 231.

541 *Dîvânu Mencek Paşa*, 56. Şiir, s. 142.

şeklindedir. el-Muḥibbî de İbn Şâhîn'in biyografisinde, cenazesinin defninde sağanak halinde yağmur yağdığını bildirmektedir[542]. İbn Şâhîn'in vefat tarihi Şevvâl-1053/Aralık-1643'tür[543]. Buna göre Mencek Paşa yukarıdaki mukatta'ayı 45 yaşında söylemiştir. Şiirde kullanılan sade anlatım ve Mencek Paşa'nın tek edebiyat hocası olan İbn Şâhîn hakkında bu kadar kısa bir mersiye söylemesi dikkat çekicidir. Bu durumda şairden beklenen, İbn Şâhîn'den öğrendiği edebiyat birikimini sergileyerek ağdalı bir dil kullanması ve uzun bir kaside söylemesidir. Ancak şiirde de görüldüğü gibi Mencek Paşa merhum için bunun tam tersi bir mersiye söylemiştir. Şairin bu anlatımı hocası İbn Şâhîn'e duyduğu hürmet ve vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü hissettirmek için tercih ettiğini söylemek yanlış olmaz. Zira Mencek Paşa'nın İbn Şâhîn için söylediği methiyesinin açıklandığı bölümde, buradaki mütevazı üslubun benzeri bir dil kullandığı konu edilmişti[544]. İbn Şâhîn hakkında söylediği bahsi geçen methiye ve buradaki mersiye birlikte incelendiğinde, Mencek Paşa'nın edebiyat hocasına karşı alçakgönüllü ve haddini bilen bir öğrenci gibi davranarak, şiirlerinde ağdalı ve süslü bir dil kullanmadığı görülecektir. Şair bu mütevazi üslupla paralel olarak, İbn Şâhîn için kısa bir mersiye söyleyerek ve sözü uzatmayarak, sevdiği birini kaybetmenin verdiği hüzünle konuşmak istemediğini göstermektedir. Netice itibarıyla Mencek Paşa, ustalık dönemi denilebilecek bir yaşta söylediği bu şiirin dilindeki sade anlatıma ve şiirin kısa olmasına rağmen, edebiyat hocası olan İbn Şâhîn'e olan saygı ve hürmetini net ve mütevazı bir üslupla dile getirmiş, 2. beyitte cenazenin defnedildiği gün yağmurun yağmasını, gökyüzü ve yeryüzünün üzüntüden gözyaşı dökmesine benzeterek kurguladığı hoş bir hüsn-i tahlîlle hocasının vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Mencek Paşa'nın mersiyelerinden aşağıda verilen örnekler, şairin ustalık dönemi mersiyelerindeki üslup ve anlatımı daha net gösteren şiirlerdir. Bu örneklerden ikisi, şairin oğlu Ahmet'in vefatı üzerine söylediği biri 4 beyitlik, diğeri de 5 beyitlik iki mukatta'adır. Bahsi geçen mukatta'aların ilki şu

542 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*,
543 Tasa, *Ahmed İbn Şahin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 29.
544 Bkz. s. 142-143.

şekildedir[545]: (el-Hafif)

1	أَحْمَدُ ابْنِي تَلَهَّفَ الْقَلْبُ لَهْفَا	فَأَعِرْنِي دَمْعاً لِمَا لَيْسَ يُطْفَى
2	مَنْ يَعَافُ الْمُدَامَ مِنْ غَيْرِ مَزْجٍ	شَرِبَ الْهَمَّ فِيكَ وَالْحُزْنَ صِرْفَا
3	لاَ أَلِفْتُ الْحَيَاةَ بَعْدَكَ إِنْ كَا	نَ فُؤَادِي يَرْضَى بِغَيْرِكَ إِلْفَا
4	كُنْتُ لَوْ قُلْتُ مَرَّةً آهِ أَكْثَرْ	تُ وَإِنِّي أَقُولُهَا الْيَوْمَ أَلْفَا

1. "Oğlum Ahmet! Kalp öyle hasret içinde kaldı ki! Hiç sönmeyecek bir ateş için dökülen gözyaşlarıyla beni kör etti."

2. "Kim katışıksız şaraptan iğrenir de şarabı bırakırsa, senin şerefine, kederi ve üzüntüyü saf olarak içer."

3. "Gönlüm senden başkasına razı olsa bile ben senden sonra bu hayatı asla sevemez olayım!"

4. "Önceden bir kez 'Ah' desem bunu çok görürdüm, bugünse onu (Ah sözünü) bin kez söylüyorum."

Şairin aşağıda verilen mukatta'ası, bir önceki şiir gibi, oğlu Ahmed için söylediği bir diğer mersiyedir[546]: (el-Kâmil)

1	يَا جَنَّةً تَرَكَتْ قُلُوبَ ذَوِي الْهَوَى	أَسَفاً تُقَلَّبُ بَعْدَهَا فِي نَارِ
2	ما كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي	أَنَّ اللُّحُودَ مَنَازِلُ الْأَقْمَارِ
3	لَهْفِي لِنُورٍ قَدْ جَنَتْهُ يَدُ الرَّدَى	مِنْ وَجْنَتَيْكَ وَطَرْفِكَ السَّحَّارِ
4	وَلِمَاءِ حُسْنٍ غِيضَ قَسْراً بَعْدَمَا	قَدْ كَانَ مِنْكَ بِكُلِّ عُضْوٍ جَارِ
5	لَيْتَ افْتَدَتْكَ عُيُونُنَا وَقُلُوبُنَا	وَغَدَتْ مَكَانَ التُّرْبِ وَالْأَحْجَارِ

---

545 *Dîvânu Mencek Paşa*, 119. Şiir. Şiir, s. 220.

546 *Dîvânu Mencek Paşa*, 120. Şiir. Şiir, s. 220.

devşirdiği bir nur içindir."

4. "Önceden senin her uzvundan akıp duran ve bundan sonra zorla çekilmeye mecbur edilen güzelliğin suyu içindir."

5. "Keşke gözlerimiz ve kalplerimiz senin uğrunda feda olsa da toprağın ve taşların yerine onlar geçse."

Dîvân'ın farklı nüshalarında Mencek Paşa'nın oğlu Ahmed için söylediği yukarıdaki mersiyeler, şairin İstanbul'dayken mezkûr oğluna gönderdiği ve *Rûmiyyât (Vatan Özlemi)* başlığında örnek olarak incelenen şiirden[547] hemen sonra gelmektedir. Her iki mukatta'anın başlığında da bu şiirlerin, şairin bahsi geçen oğlu için söylediği mersiyeler olduğu bildirilmektedir. Kaynaklarda Mencek Paşa'nın bahsi geçen oğlunun biyografisine dair bir bilgi bulunamamıştır. Bu sebeple şairin söz konusu iki mersiyeyi söylediği tarihe dair herhangi bir kesin sonuca varmak mümkün değildir. Konuyla ilgili Ömer Musâ Paşa şairin oğlu Ahmed'in, Mencek Paşa'nın Dimeşḳ'a dönmesinden sonra vefat ettiği fikrindedir[548]. Kanaatimizce de bu mersiyelerin Mencek Paşa'nın Anadolu yolculuğundan sonra söylenmiş olması muhtemeldir. Zira bu iki mukatta'anın ne başlıklarında, ne de içeriğinde şairin bu şiirleri Anadolu yolculuğu esnasında söylediğine dair bir bilgi ya da ifade bulunmaktadır. Bu sebeple Mencek Paşa'nın oğlu Ahmed'in, şair Dimeşḳ'a döndükten sonra vefat ettiği ve söz konusu iki mukatta'anın şairin Anadolu seyahatinden sonra söylendiği fikri daha isabetli görünmektedir.

Şiirlerdeki anlatımlar incelendiğinde şairin yaşadığı evlat acısıyla yüreğinin nasıl yandığını, oğlunun ölümüne ne kadar çok üzüldüğünü ve gözyaşı döktüğünü, sanatlı ifadelerle ve hüzün yüklü kelimelerle dile getirdiği görülecektir. Şairin bu mukatta'alarıyla babası için söylediği bu başlığın ilk örneği olarak yukarıda incelenen şiir kıyaslandığında, oğlu için söylediği bu iki mersiyedeki anlatımların daha güçlü ve mersiye üslubuna daha uygun olduğu görülecektir. Bu bakımdan da şairin bu iki mersiyesini, Anadolu yolculuğundan sonra, olgunluk

---

547 Bkz. s. 324-326.

548 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 208.

döneminde söylediği şiirler arasında değerlendirmek yerinde olacaktır.

Mencek Paşa'nın ömrünün son döneminde söylediği mersiyelerinden Abdulvehhâb Efendi el-Ferfûrî'nin (1073/1662) vefatı üzerine söylediği aşağıdaki mukatta'a bu başlığın son örneği olarak incelenecektir. Söz konusu mersiye şöyledir[549]: (el-Kâmil)

1 رَيْحَانَةُ الْإِفْضَالِ عَاجَلَهَا الرَّدَى وَلِفَقْدِهَا مَسَّ الزَّمَانَ زُكَامُ

2 مَا كَانَتِ الْأَيَّامُ إِلاَّ مُقْلَةً وَلَهَا ابْنُ فَرْفُورٍ ضِيًا وَمَنَامُ

3 حَيَّتْهُ أَرْوَاحُ الرِّضَا مِنْ رَبِّهِ وَهَمَى عَلَيْهِ مِنَ الْهِبَاتِ غَمَامُ

1. "Ölüm lütufkârlığın fesleğenini almada çabuk davrandı. Onu kaybetmekle zaman soğuk algınlığına yakalandı."

2. "Günler sadece bir göz bebeğidir de İbn Ferfûr bu gözün (gündüz vakti) ışığı ve (geceleyin) rüyasıdır."

3. "Ona rabbinin rıza ruhları hayat versin ve bulutlar onun üzerine hediyelerin gözyaşlarını yağdırsın."

Dîvân'da yukarıdaki şiirin başlığında Mencek Paşa'nın bu mersiyeyi 1073/1662 yılında Abdulvehhâb Efendi el-Ferfûrî'nin vefatı üzerine söylediği belirtilmektedir. Yukarıda verilen mukatta'a, Mencek Paşa'yla aynı ders halkalarında eğitim gören ve muhtemelen çocukluk arkadaşı olan el-Ferfûrî'nin vefatının şairi ne denli hüzünlendirdiğini ortaya koymaktadır. Şairin 1. beyitte el-Ferfûrî'nin vefatı sebebiyle duyduğu üzüntüyü belirtmekte, 2. beyitte merhumun yüceliğini dile getirerek onu övmekte ve 3. beyitte de onun için dua etmektedir. Bu bağlamda, konunun giriş kısmında bahsedildiği üzere, şiirin ilk beyti ağıt (النَدْب), 2. beyti övgü (التَّأْبِين) ve 3. beyti ise şairin kendisini ve merhumun yakınlarını teselli (العَزَاء) olarak söylenmiştir.

Mencek Paşa'nın bu başlıkta verilen örneklerle açıklanmaya çalışılan mersiyelerinde, şairin uzun kasideler yerine daha çok mukatta'a yapısındaki kısa

549 *Dîvânu Mencek Paşa*, 111. Şiir. Şiir, s. 214.

şiirleri tercih ettiği görülmektedir. Her ne kadar Ömer Musa Paşa bu durumu şair için bir eksiklik olarak görse de[550], bu durum şairin ölüm karşısında kendini çaresiz görmesi ve de duyduğu acı ve üzüntü sebebiyle gereksiz uzatmalardan kaçındığı şeklinde yorumlanabilir.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde kullandığı temalar arasında beyit sayısı bakımından en az müstakil şiir söylediği tema, içki ve içki meclislerini konu ettiği hamriyyât temasıdır. Bir sonraki başlıkta şairin müstakil olarak hamriyyât temasıyla söylediği şiirlerine dair örnekler ve şairin hamriyyât şiirlerindeki üslubu değerlendirilecektir.

---

550 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 208.

2.10. HAMRİYYÂT

الخمر "demini ve kıvamını almış şarap" kelimesinden türeyen ***hamriyyât*** (الخمريات) Arap şiirinde, içki ve içkinin verdiği sarhoşluk, içki meclisleri, bu meclislerde hizmet eden genç erkeklerden ya da cariyelerden oluşan sâkîler, bu meclislerdeki dansçılar ve çalgı aletleri gibi unsurların konu edildiği şiir türünün adıdır[551]. İbn Vehb ve İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî (456/1064) gibi kimi âlimler hamriyyât şiirini, lehviyyât olarak isimlendirilen eğlence şiirinin ya da vasf şiirinin bir alt bölümü olarak kabul etmiştir[552]. Bununla birlikte şarap ve içki meclislerinin konu edildiği hamriyyât şiirlerinin, Arap edebiyatında hemen hemen her dönemde mevcut olan bir tür olduğu vakıadır.

Cahiliye döneminde hamriyyât teması, şiirlerde çok sık kullanılmakla birlikte bu dönemde şairler müstakil hamriyyât şiirleri söylememiş, bunun yerine hamriyyâtı kasidelerinde tamamlayıcı unsur olarak kullanmışlardır. Söz konusu dönemin şairlerinden el-A'şâ lakabıyla meşhur Meymun b. Ḳays (7/629) söylediği hamriyyât anlamlı beyitleriyle tanınan ve çağdaşlarından farklı olarak hamriyyât temasını kasidelerinin mukaddime bölümünde kullanan şairlerdendir[553]. İslam dininin şarabı ve sarhoşluk veren içkileri haram kılmasıyla ilk zamanlar hamriyyât teması kullanmamışsa da, Emevîler döneminde sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle eğlence kültürü yaygınlaşmış ve hamriyyât türü şiirler tekrar revaç bulmuştur. Bizzat devletin en üst yöneticisi II. el-Velîd olarak bilinen halife el-Velid b. Yezîd b. Abdulmelik'in (126/744) içki meclislerinin müdavimi olduğu ve aynı zamanda şair olan el-Velîd'in hamriyyât temasıyla pek çok şiir söylediği kaynaklarda nakledilmektedir[554]. Yine Emevîler döneminde yaşamış el-Aḫtal lakabıyla meşhur Ebu Mâlik Ğıyas b. Ğavs b. eṣ-Ṣalt (92/710) hamriyyât türünde

---

551 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 104; Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, s. 224.

552 İbn Vehb el-Kâtib Ebu'l-Huseyn İshak b. İbrâhim b. Süleyman, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*, thk. Ahmed Maṭlûb, Hadîce el-Ḥadîsî, Bağdat-1387/1967, s. 170; İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 295.

553 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-Câhilî*, s. 355.

554 el-Işfehânî, *el-Eğânî*, VII, 12; Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-İslâmî*, s. 381-384.

şiirler söyleyen şairlerindendir[555].

Sonraki dönemlerde daha da önem kazanan hamriyyât teması, Abbasi dönemi şairlerden Ebu Nuvâs el-Hasen b. Hânî' (198/813) ile zirvesine ulaşmıştır. Hamriyyât temasıyla söylediği şiirlerle ünlü olan Ebu Nuvâs'ın şiirleriyle hamriyyâtın alanı genişlemiş ve bu temayla müstakil kasideler söylenmeye başlanmıştır[556]. Yine aynı dönem şairlerinden Muslim b. el-Velîd (208/823) de kasidelerinin mukaddime bölümlerinde hamriyyât temasına yer vermesiyle tanınan şairlerdendir[557]. Memluklar ve Osmanlı dönemlerinde de şarap tasviriyle birlikte kadehler, içki meclisleri, bu meclislerde hizmet eden oğlanlar, yine hizmet edip içki dağıtan genç kızlar ve çalgı aletleri müstakil hamriyyât şiirlerinde tasviri yapılan ve anlatımda kullanılan unsurlar olmuştur[558].

Hamriyyât teması ve bu temanın unsurları Mencek Paşa'nın şiirlerinde sıkça görülen anlatımlardandır. Şair farklı temalarda söylediği şiirlerindeki aşk, ölüm, sevinç veya üzüntü gibi insan ruhunu derinden etkileyen unsurların tasvirinde içki ve sarhoşluk unsurlarını kullanmıştır. Şairin vasf şiirlerinden bahçe tasvirine dair söylediği şu mukatta'a bu durumun güzel bir örneğidir[559]: (el-Vâfir)

1 وَبِالصَّفْصَافَتَيْنِ مَقَامُ أُنْسٍ عَلِيلُ نَسِيمِهِ يَبْرِي السَّقَامَا

2 إِذَا غَنَّتْ حَمَائِمُهُ سَكِرْنَا بِمَا تُمْلِي وَلَمْ نَشْرَبْ مُدَامَا

1. "İki söğüt ağacının altında, tatlı meltemiyle hastalığı iyileştiren bir dostluk yeri vardır."

2. "Onun (bu yerin) güvercinleri öttüğünde, şarap içmediğimiz halde söyledikleri şarkıyla sarhoş oluruz."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi bu şiirde şair, içerisinde söğüt ağaçları olan ve kuşların ötüştüğü bir bahçeyi tasvir etmektedir. Şiirin 2. beytinde kuşların ötüşmesinin verdiği coşku ve sevinci şarabın verdiği sarhoşluğa benzetmektedir.

---

555 Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-İslâmî, s. 264.*

556 Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 234-235. Ebu Nuvâs'ın hamriyyâtına örnek olarak bkz. Ebu Nuvâs el-Hasen b. Hânî', *Dîvânu Ebî Nuvâs*, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1998, 2. bs., s. 7-12.

557 Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 266-267.

558 Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebi'l-'Arabî*, s. 73.

559 *Dîvânu Mencek Paşa*, 261. Şiir, s. 340.

Benzeri bir durum hocası Abdurrahman Efendi el-'Imâdî (1051/1641) için söylediği methiyenin içerisinde geçen aşağıdaki beyitlerde de görülmektedir[560]: (el-Hafîf)

7 سَلَبَ الْبَيْنُ غَفْلَةً كُنْتُ فِيهَا أَرْقُبُ الطَّيْفَ سَاهِرَ الْآمَالِ

8 وَمُدَامِي ذِكْرُ الْحَبِيبِ وَنَقْلِي قُبَلُ الظَّنِّ مِنْ شِفَاهِ الْمُحَالِ

9 لَسْتُ أَرْضَى إِلَّا الْغِوَايَةَ فِي الْحُبِّ وَحَمْلِي لِمَا جَنَاهُ ضَلَالِي

7. "Umutlarım uyanık bir haldeyken kendisinde hayalleri gözetleyip durduğum umursamazlık halini, ayrılık yağmaladı."

8. "Şarabım sevgiliyi anmaktır ve mezem de imkânsızlığın dudaklarından vehim öpücükleridir."

9. "Aşkla yoldan çıkmaktan başka hiçbir şeye razı olmam ve yüküm de sapkınlığımın derlediklerinden ibarettir."

el-'Imâdî için söylenmiş methiyenin nesîb bölümünden olan yukarıdaki beyitlerde şair sevgilinin kendisinden yüz çevirmesini ve bunun verdiği üzüntüyü anlatmaktadır. Bu anlatım içerisinde 8. beyitte şair sevgilinin terk etmesinden sonra onu anmayı şaraba, sevgilinin zikriyle teselli bulmayı şarabın verdiği sarhoşluğa benzetmektedir.

Şairin hamriyyât unsurlarını kullandığı yerler sadece tasvir ve gazel temalarıyla sınırlı değildir. Aşağıda verilen beyitlerde Mencek Paşa, fahr üslubuyla hamriyyât anlatımını iç içe kullanmaktadır[561]: (el-Vâfir)

...

7 مَعَاهِدُ كَمْ جَنَيْتُ الْعَيْشَ غَضّاً بِهَا زَمَناً وَلَمْ أُعْهَدْ بِجَانِي

8 أَرُوحُ بِهَا أَجُرُّ الذَّيْلَ تِيهاً وَأُسْقَى الرَّاحَ مِنْ رَاحِ التَّهَانِي

9 لَيَالٍ كُلُّهَا سَحَرٌ وَدَهْرِي فُؤَادِي مِنْهُ يَرْتَعُ فِي أَمَانِ

10 فَغَالَطَنِي الزَّمَانُ وَقَالَ كَهْلٌ وَأَيَّامُ الصِّبَا فِي الْعُنْفُوَانِ

...

560 *Dîvânu Mencek Paşa*, 39. Şiir, s. 107.

561 *Dîvânu Mencek Paşa*, 9. şiir, s. 60-61.

7. "Ben bu yerlerde bir zamanlar, toplamakla görevlendirilmediğim halde gençliğin parlaklıklarından ne kadar da çok toplamışım."

8. "O yerlere kibirden elbisemin eteklerini sürükleyerek giderdim ve bana tebrik şaraplarından şarap içirilirdi."

9. "Gecelerin hepsi bir sihirdi ve gönlüm ömrümün sıkıntılarından emin olarak bolluk içinde yaşıyordu."

10. "Zaman beni kandırıp şaşırttı. Çocukluk günleri gençliğin baharında ve en güzel zamanlarındayken bana (zaman) "orta yaşlı" dedi."

Mencek Paşa, Husamzade Abdurrahman Efendi (1081/1670) için söylediği methiyede geçen yukarıdaki beyitlerde, geçmişiyle övünerek fahr temasını kullanmakta ve bu anlatımdan sonra da 10. beyitte bunların eskide kaldığını ifade ederek geçmişe özlem anlatımıyla şiirini sürdürmektedir. Bu anlatım içerisinde 8. beyitteki وَأُسْقَى الرَّاحَ مِنْ رَاحِ التَّهَانِي *"... ve bana tebrik şaraplarından şarap içirilirdi."* şeklindeki ifadelerle şair hamriyyât unsurlarıyla çok hoş bir anlatım sergilemektedir. Zira şair gösterdiği başarıları ve asaleti sebebiyle insanların kendisine saygı duyarak onu tebrik etmelerini, tepsi üzerinde kendisine şarap ikram edilmesine benzetmektedir. Bu benzetmenin arka planındaysa şair, insanların ona bu şekilde saygı duyup tebrik etmekle kendisine yakınlaşmaya ve kendisinden menfaat elde etmeye çalışmalarını, meyhanedeki sâkînin müşterisine şarap ikram edip onu daha çok sarhoş ederek ondan para kazanmaya çalışmasına benzetmiştir.

Mencek Paşa'nın farklı temalı şiirlerinde hamriyyât temasına yer vermesine dair diğer bir örnek, padişahın sarayında imamlık yapan dostu Şeyh Yusuf el-Fetḥî (1056/1647) için söylediği methiyedir. Bu methiyenin aşağıda verilen beyitlerinde şairin, hamriyyât unsurlarını bizzat memdûhun özelliklerini anlatmada kullanması oldukça ilginçtir. Söz konusu beyitler şu şekildedir[562]: (el-Kâmil)

...

11 مَنْ لَوْ نَظَمْتُ الشُّهْبَ فِيهِ مَدَائِحًا لَظَنَنْتُ فِكْرِي قَدْ أَسَاءَ وَأَذْنَبَا

562 *Dîvânu Mencek Paşa*, 36. şiir, s. 102.

12 مَا نَسْمَةٌ سَحَرِيَّةٌ شَجَرِيَّةٌ بَاتَتْ تَعُلُّ مِنَ الْغَمَامِ الْأَعْذَبَا

13 نَشْوَانَةٌ بَاتَتْ تُجَرِّرُ فِي الرُّبَا ذَيْلاً بِمِسْكِيِّ الرِّيَاضِ مُطَيَّبَا

14 يَوْماً بِأَحْسَنَ مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ أَنَّى تَدَاوَلَهَا اللِّسَانُ وَأَطْيَبَا

...

11. "O öyle biridir ki, parıldayan yıldızları sıralayıp onlardan onu (Yusuf el-Fethi'yi) öven şiirler yazsaydım, yine de aklımın kötü bir iş yaptığını ve günah işlediğini sanırdım."

12.,13.,14. "Seher vaktinde, gece boyunca bulutun tatlı sularından kana kana içmiş ulu bir ağaç gibi salına salına esen ve (içtiği yağmur suları sebebiyle) sabaha kadar sarhoş, çakırkeyif olmuş bir şekilde bahçelerin misk kokusuyla tütsülenmiş eteklerini sürükleyerek gezen meltem rüzgarı, bir gün bile onun yüce sıfatlarından daha güzel olmamıştır ki dil/lisan onları (memduhun güzel sıfatlarını) nerde dile getirecek de güzelce anlatacak."

Yukarıdaki beyitler Mencek Paşa'nın Yusuf el-Fetḥî için söylediği methiyenin hâtime bölümüdür. Şair burada memdûhun özelliklerinin saymakla bitmeyeceğini ifade etmektedir. Bu anlatım esnasında memdûhun güzel özelliklerinin bir meltem rüzgârıyla kıyaslanmasına yer verilmiştir. Söz konusu meltem rüzgârı yağmur bulutlarından kana kana içerek sarhoş olmuş, yarı baygın, çakırkeyif bir halde eteklerini sürüyerek bağlarda, bahçelerde gezinmiştir. Şair bu anlatımındaki tefrî' üslûbuyla meltem rüzgârını, keyfinden sabaha kadar içki içen ve ardından da eteklerini sürüye sürüye bahçelerde çiçeklerin üzerinde gezinen sarhoş bir genç kıza benzetmektedir. Bütün bu hamriyyât unsurlarıyla kurguladığı anlatımlardan sonra da "... يَوْماً بِأَحْسَنَ مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ أَنَّى تَدَاوَلَهَا اللِّسَانُ وَأَطْيَبَا *(işte bu meltem rüzgârı) bir gün bile onun yüce sıfatlarından daha güzel olmamıştır ki dil/lisan onları (memdûhun güzel sıfatlarını) nerde dile getirecek de güzelce anlatacak."* ifadeleriyle, hamriyyât temasıyla tasviri yapılan bu meltem rüzgârı memdûhun özellikleriyle kıyaslanmakta ve memdûhun özelliklerinin daha üstün olduğu söylenmektedir.

Mencek Paşa'nın hamriyyât unsurlarını şiirlerinde sıkça kullanmasıyla birlikte, hamriyyât temasıyla söylediği müstakil şiirler Dîvân'daki diğer temalarla söylediği müstakil şiirlere nazaran sayıca azdır. Şairin müstakil hamriyyât şiirleri sayı olarak şu şekildedir:

	KASİDE	MUKATTA'A	TOPLAM
Hamriyyât	1	7	8 şiir

Yukarıda 8 şiir olarak gösterilen Dîvân'daki müstakil hamriyyât şiirleri toplamda 34 beyitten oluşmaktadır. Mencek Paşa'nın hamriyyât şiirlerine güzel bir örnek olması bakımından aşağıdaki 6 beyitlik mukatta'a burada örnek olarak incelenecektir. Söz konusu şiir şöyledir[563]. (el-Kâmil)

1 قُمْ لِلْمُدَامَةِ يَا نَدِيمُ فَإِنَّهَا شَرَكُ الْمُنَى وَحُبَالَةُ الْأَفْرَاحِ

2 حَمْرَاءُ صَافِيَةُ الْمِزَاجِ كَأَنَّهَا وَرْدُ الْخُدُودِ أُذِيبَ فِي الْأَقْدَاحِ

3 شَمْسٌ إِذَا بَزَغَتْ لِعَيْنِكَ فِي الدُّجَا أَغْنَتْكَ عَنْ صُبْحٍ وَعَنْ مِصْبَاحِ

4 مَسْكِيَّةٌ أَنَّى فَضَضْتَ خِتَامَهَا عَبِقَ الشَّذَاءُ بِنَشْرِهَا الْفَضَّاحِ

5 تَفْتَرُّ عَنْ حَبَبٍ ثُغُورُ كُؤُوسِهَا كَسَقِيطِ طَلٍّ فِي ثُغُورِ أَقَاحِ

6 يَسْقِيكَهَا رَشَأٌ إِذَا غَنَّى بِهَا رَقَصَتْ لِذَاكَ مَعَاطِفُ الْأَرْوَاحِ

1. "Ey dost! (Haydi,) şarap için kalk! Çünkü o dileklerin ağı ve sevinçlerin tuzağıdır."

2. "(Bu şarap) kırmızı ve karışımı saftır, tıpkı yanakların kadehlerde eritilmiş gülü gibi."

3. "Gecenin karanlığında gözüne görünse, seni sabaha ya da lambaya muhtaç olmaktan kurtaracak bir güneştir."

4. "Nerede mührünü kırıp açsan, alenen etrafa yayılmasıyla güzel kokusu duyulan bir misktir."

5. "Baloncuklar, tıpkı üzerlerine çiğ taneleri düşmüş papatyanın beyaz yaprakları gibi, içinde oldukları kadehlerinin ön dişleri halinde ışıldayarak gülümser."

---

563 *Dîvânu Mencek Paşa*, 129.Şiir, s. 231.

6. "Sana o şarabı bir ceylan sunar ki bu ceylan şarabın şarkısını söylediğinde onun şarkısıyla ruhların pelerinleri raks eder."

el-Muḥibbî yukarıdaki şiiri Mencek Paşa'nın hamriyyâtına örnek olarak eserinde nakletmektedir[564]. 2. beyitte şarabın renginin konu edilmesi ve kızarmış yanaklara benzetilmesi, 3. beyitte şarabın berraklığının ve kadehteki görünümünün güneşe benzetilmesi, 4. beyitte şarabın kokusunun güzelliği konu edilmektedir. 5. beyitteki edebî tasvirde ise çok güzel bir anlatım sergilenmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirine dair zikredilen söz konusu betimlemelerine hemen hemen hamriyyât temasıyla söylediği şiirlerinin tamamında rastlamak mümkündür. Ayrıca şiirdeki gazel unsurları dikkat çekicidir. Zira şairin hamriyyâtında genellikle şarap, kadın ve bahçe unsurları iç içe tasvirlerle sunulmaktadır. Şairin hamriyyâtına dair belirtilen özellikleri içermesi bakımından aşağıdaki kaside güzel bir örnek olacaktır[565]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1	أَدِرِ الْمُدَامَةَ يَا نَدِيمِي	حَمْرَاءَ كَالْخَدِّ اللَّطِيمِ
2	تَسْرِي بِأَرْوَاحِ النُّهَى	كَالْبُرْءِ فِي الْجِسْمِ السَّقِيمِ
3	وَأَقِمْ إِذَا جَنَّ الدُّجَا	مُتَرَدِّيًا ظِلَّ الْكُرُومِ
4	فَالْجَوُّ رَاقَ كَأَنَّمَا	صَقَلَتْهُ أَنْفَاسُ النَّسِيمِ
5	وَتَبَدَّدَتْ زُهْرُ النُّجُو	مِ تَبَدُّدَ الْعِقْدِ النَّظِيمِ
6	قُمْ هَاتِهَا وَاسْتَحْلِهَا	مِنْ كَفِّ ذِي شَجْوٍ رَخِيمِ
7	بَدْرٌ يُرِيكَ مَحَاسِناً	يُسْبِي بِهَا عَقْلَ الْحَكِيمِ
8	إِنْ مَاسَ يَزْرِي بِالْقَنَا	وَإِذَا رَنَا فَبِكُلِّ رِيمِ
9	فِي رَوْضَةٍ نَسَجَتْ بِهَا	أَيْدِي الصَّبَا حِبَرَ الْجَمِيمِ
10	ضَحِكَتْ بِهَا الْأَزْهَارُ لَمَّا	أَنْ بَكَى جَفْنُ الْغُيُومِ
11	كَمْ لَيْلَةٍ قَضَيْتُهَا	فِي ظِلِّهَا الصَّافِي الْأَدِيمِ

564 el-Muḥibbî, Ḫulâṣatu'l-Eṯer, IV, 415.

565 *Dîvânu Mencek Paşa*, 128. Şiir, s. 229-230.

12 مُتَذَكِّراً عَهْدَ الدُّمَى مُتَنَاسِياً ذِكْرَ الرُّسُومِ

13 نَشْوَانَ مِنْ خَمْرِ الصِّبَا جَذْلَانَ بِالْأُنْسِ الْمُقِيمِ

14 حَيْثُ الشَّبِيبَةُ غَضَّةٌ وَالْوَقْتُ مُقْتَبَلُ النَّعِيمِ

1.-2. "Dostum! Tokat yemiş bir yanak gibi olan ve hasta bedendeki iyileşme gibi akılların ruhlarına yayılan kırmızı şarabı dolaştır."

3. "Gecenin karanlığı, asmaların gölgesine bürünerek çöktüğünde (bizimle) kal."

4. "Hava, sanki meltemin nefesleri onu cilalamış gibi, berraklaşmıştır."

5. "Yıldızların çiçekleri, dizilmiş bir gerdanlığın saçıldığı gibi saçılmıştır."

6. "Kalk getir şarabı ve onu (şarabı) yumuşak sesiyle coşkulandıranın avucundan (alıp) önümüze koy."

7. "(Şarap sunan bu güzel) sana güzelliklerini gösteren ve bilge kişinin aklını başından alan bir dolunaydır."

8. "Salınarak yürürse uzun boylu mızrakları hor görüp küçümser. İşveyle baktığında da işte o zaman hepten beyaz ceylan gibidir."

9. "İçerisinde, meltemin ellerinin, her yeri kaplayan yeşilin mürekkebini dokuduğu bir bahçede..."

10. "Bulutların gözkapağı ağlarsa, orada çiçekler güler."

11.-13. "Onun berrak gölgesinde ben, oyuncakların zamanını yâd ederek ve resimlerin hatıralarını unutmaya çalışarak, çocukluğun şarabıyla sarhoş ve kalıcı samimiyetin neşesiyle mesut nice geceler geçirdim."

14. "Orada ihtiyarlık gözlerini yummuştur ve vakit de nimetlerin başlangıç zamanıdır."

Yukarıdaki kaside yine el-Muḥibbî'nin Mencek Paşa'nın hamriyyâtına örnek olarak eserinde naklettiği şiirlerdendir[566]. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu şiirde de şair أَدِرِ الْمُدَامَةَ يَا نَدِيمِي *"Dostum! Şarabı dolaştır."* ifadeleriyle içki arkadaşına seslenerek söze başlamaktadır. Şiirin kalan bölümünde de tasvirlerdeki müşebbeh

566 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, IV, 414-415.

bihlerin farklılığıyla beraber yine şarap ve şarabın rengi, şarap sunan kız ve şarabın içildiği bahçenin tasvirleri yapılmaktadır. Bir önceki şiirin benzeri olarak bu şiirde de hamriyyât, gazel ve tabiat tasviri temaları iç içedir.

Kasidenin 2. beytinin anlamı Ebu Nuvâs'tan tazmin edilmiştir. Zira Mencek Paşa bu beyitte, içkinin verdiği sarhoşluğun vücuda yayılışını ve zihni etkisi altına almasını, hasta bir bedene tedavi uygulandığında bu tedavinin yavaş yavaş yayılışına ve iyileşme belirtilerinin adım adım görülmesine benzeterek bir temsîlî teşbîh yapmaktadır. Ancak şairin söylediği bu beyitle, Ebu Nuvâs'a ait bir hamriyyât şiirinden alıntılanan aşağıdaki 9. beyit anlam olarak birebir örtüşmektedir. Bahsi geçen şiirde Ebu Nuvâs şöyle söylemektedir[567]:

...

7 قَرَّعَتْهَا بَالْمِزَاجِ يَدٌ خُلِقَتْ لِلْكَأْسِ وَالْقَلَمِ

8 فِي نَدَامَى سَادَةٍ نُجُبٍ أَخَذُوا اللَّذَّاتِ مِنْ أُمَمِ

9 فَتَمَشَّتْ فِي مَفَاصِلِهِمْ كَتَمَشِّي الْبُرْءِ فِي السَّقَمِ

7.-8. "(Farklı) milletlerden, lezzetlerin tadına varmış, asil beyefendilerden oluşan içki arkadaşlarının meclisinde; kadeh ve kalem için yaratılmış bir el (şarapları) suyla karıştırarak içmeye hazır hale getirmiştir."

9. "Hastada iyileşmenin yayılıp ilerlemesi gibi, (bu şaraplar) onların eklemlerinde yayılmıştır."

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Ebu Nuvâs söz konusu şiirinde bir içki meclisini tasvir etmektedir. Ebu Nuvâs'ın şiirinin 9. beytindeki temsîlî teşbih incelendiğinde, Mencek Paşa'nın şiirinin 2. beytindeki anlatımı Ebu Nuvâs'tan etkilenerek söylediği açıkça görülmektedir.

Mencek Paşa'nın müstakil hamriyyât şiirlerine dair bu başlıkta son örnek olarak, şairin aşağıdaki 2 beyitlik mukatta'ası incelenecektir. Söz konusu şiir şu şekildedir[568]: (el-Basîṭ)

---

567 Beytin içerisinde geçtiği şiir için bkz. Ebu Nuvâs, *Dîvân*, s. 537.

568 *Dîvânu Mencek Paşa*, 409. Şiir, s. 417.

1 إِلَى حِمَاكُمْ عَلَى خَيْلِ الْمُنَا جِينَا وَذِكْرُكُمْ فِي دَيَاجِينَا مُنَاجِينَا

2 جُودُوا عَلَيْنَا وَهَاتُوا بِالْفَنَاجِينَا مِنَ الْمُدَامِ فَإِنَّا بِالْغِنَا جِينَا

1. "Dileklerin atının üzerinde sizin obanıza geldik. Karanlıklarımız içinde birbirimize fısıldadığımız sözler sizi yâd etmelerimizdir."

2. "Bize karşı cömert olun ve (haydi) şarap kadehlerini getirin. Çünkü biz (size) şarkılar getirdik."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'ası içeriği bakımından öncesinde verilen iki örnekle benzer yapıdadır. Ancak burada şiirin kısalığı sebebiyle bahçe tasviri temasına yer verilmemiştir. Gazel teması ise üstü kapalı bir şekilde imâ yoluyla verilmiştir. Zira şair 1. beyitte şair, عَلَى خَيْلِ الْمُنَا جِينَا *"Dileklerin atının üzerinde geldik."* ifadeleriyle bu içki meclisine arzuyla geldiğini, وَذِكْرُكُمْ فِي دَيَاجِينَا مُنَاجِينَا *"Karanlıklarımız içinde birbirimize fısıldadığımız sözler sizi yâd etmelerimizdir."* cümlesiyle de karanlık ortamlarda ve fısıltıyla içki meclisindekilerin dedikodusunu yaptığını söyleyerek gazel anlatımını dolaylı olarak hissettirmektedir. 2. beyitte ise şarap ve içki meclislerindeki şarkı konu edilmiştir. Zikredilen bu unsurlar öncesinde verilen iki örnekteki hamriyyât unsurlarıyla paralellik arz etmektedir.

Şairin bu mukatta'asında tercih edilen kelimelerin telaffuz olarak şiire verdiği müzikal ahenk, söz konusu şiire ayrı bir güzellik katmaktadır. Zira her iki beytin de sonunda tasrî' bulunması ve kelimeler arasındaki cinaslı söyleyiş, şiire tam bir müzikal ahenk vermektedir. Bu ahenk, şiirin söylenişiyle anlamındaki hamriyyât ve sarhoşluk temalarıyla bire bir örtüşmektedir.

Mencek Paşa'nın hamriyyâtına dair bu başlıkta verilen örneklerde de görüldüğü gibi, şairin bu tür şiirleri kurgulanan edebî tasvirlerde ve söz sanatlarında başarılı bir anlatım zenginliğine sahiptir. Aynı şekilde şairin şarap isimlerine dair ciddi bir kelime dağarcığının olduğu da görülmektedir. Zira Mencek Paşa gerek ana tema olarak söylediği müstakil hamriyyât şiirlerinde, gerek

de yardımcı tema olarak söylediği hamriyyât anlatımlı beyitlerinde الشَّرَاب (içki)[569], الخَمْر (kıvamını almış şarap)[570], الرَّاح (hafiflik veren şarap)[571], المُدَام (bozulmayan şarap)[572], الشُّمُول (kuzey rüzgarı gibi serinlik veren şarap)[573], السُّلاَف (yeni sıkılmış şarap)[574], العَقَار (büyük kaptaki şarap)[575], الرَّحِيق (saf şarap)[576], الصَّهْبَاء (beyaz üzüm şarabı)[577], الحُمَيَّا (sert şarap)[578], الصَّبُوح (sabah içilen şarap)[579] ve الجِرْيَال (koyu kırmızı şarap)[580] şeklinde, şarabın farklı pek çok ismini kullanmaktadır. Şarap isimleri ve söz sanatlarındaki zengin üsluba rağmen şairin hamriyyât şiirlerinde belli kalıplara bağlı, sınırlı bir anlatım kullanılmaktadır. Şairin bu tür şiirlerindeki unsurlar; şarabın, şarap içilen mekânın ve ortamın, şarap sunan erkek ya da kadın sâkînin tasvirileri ve şarap içilirken söylenen şarkı şeklindedir. Bu başlıkta verilen örneklerle beraber Dîvân'daki diğer hamriyyât şiirlerinin hiçbirinde, zikredilen bu unsurlar dışında farklı bir unsur konu edilmemiştir. Bu bağlamda şair hamriyyât şiirlerinde adeta kendi kendini tekrar etmekte, içerik unsurları bakımından aynı öğelerle sınırlı, dar bir anlatım sergilemektedir.

Mencek Paşa'nın şiirleri arasında, konusu bakımından yukarıda verilen başlıklardaki temalardan farklı olan ve bu temaların altında değerlendirilmesi isabetli olmayan bazı şiirler bulunmaktadır. Sıradaki başlıkta şairin bu tür şiirleri incelenecektir.

---

569 *Dîvânu Mencek Paşa*, 35. Şiir, s. 99.
570 *Dîvânu Mencek Paşa*, 126. Şiir, s. 227, 128. Şiir, s. 229-230.
571 *Dîvânu Mencek Paşa*, 140. Şiir, s. 242, 145. Şiir, s. 247, 148. Şiir, s. 250-251.
572 *Dîvânu Mencek Paşa*, 152. Şiir, s. 256, 157. Şiir, s. 261, 182. Şiir, s. 282, 200. Şiir, s. 294.
573 *Dîvânu Mencek Paşa*, 28. Şiir, s. 85, 84. Şiir, s. 190.
574 *Dîvânu Mencek Paşa*, 49. Şiir, s. 129, *Zeylu'd-Dîvân*, 26. Şiir, s. 438.
575 *Dîvânu Mencek Paşa*, 51. Şiir, s. 134, 126. Şiir, s. 227, 163. Şiir, s. 268.
576 *Dîvânu Mencek Paşa*, 202. Şiir, s. 297.
577 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. Şiir, s. 104, 126. Şiir, s. 227, 127. Şiir, s. 228, *Zeylu'd-Dîvân*, 10. Şiir, s. 431.
578 *Dîvânu Mencek Paşa*, 136. Şiir, s. 237, 383. Şiir, s. 406.
579 *Dîvânu Mencek Paşa*, 132. Şiir, s. 233, 202. Şiir, s. 297.
580 *Dîvânu Mencek Paşa*, 60. Şiir, s. 148.

2.11. DİĞER KONULAR

Mencek Paşa'nın şiirlerinden bazıları, şairin yukarıda verilen başlıklardaki temalarda söylemediği şiirlerden oluşmaktadır. Bu bölümde şairin herhangi bir temada değerlendirilmesi mümkün olmayan farklı şiirlerinden örnekler verilecektir. Şairin bu tür şiirlerine dair ilk örnek aşağıdaki beyittir[581]: (el-Basîṭ)

لَوْ فَوَّقَ الْحَظُّ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ وَكَانَ مِنْ خَلْفِ قَافٍ لَمْ يَفُتْ غَرَضِي

"Eğer şans sadağından bir oku (diğer oklara) üstün tutarsa, Kaf dağının ardında bile olsa hedefimi şaşırmaz."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyti özel bir öneme sahiptir. Zira bu beyit şairin, kendisiyle çağdaş bir Türk şair olan İsmetî'ye (1076/1665)[582] ait bir beytin, Mencek Paşa tarafından manzum olarak söylenmiş Arapça tercümesidir. Şair İsmetî'nin beyti şu şekildedir:

"Bâzûy-ı baht eger pûr iderse kemânımı,
İster verây-ı Kâfa kosunlar nişânımı"[583]

Beytin günümüz Türkçesiyle ifadesi şu şekildedir: *"Eğer kaderin güçlü kolu yayımı tertemiz ederse, hedefimi Kaf dağının ardına koysalar da fark etmez."*

Şair İsmetî'nin şiiriyle Mencek Paşa'nın tercümesi kıyaslandığında, Mencek Paşa'nın kastedilen mânâyı eksiksiz bir şekilde ve güzel bir üslupla aktardığı, tercümesinde başarılı olduğu görülecektir.

Mencek Paşa'nın Türkçe bilgisini ortaya koyan bir diğer örnek, şairin XVI. yüzyıl Dîvân edebiyatı şairlerinden Fuzûlî'ye (963/1556)[584] ait bir beyti yine manzum olarak Arapçaya tercüme etmesidir. Muhtevasında Mencek Paşa'nın söz konusu tercümesinin bulunduğu şiir şu şekildedir[585]: (el-Basîṭ)

1 الْمَوْتُ لِي أَطْيَبُ مَا يُجْتَنَى إِنْ شَطَّتِ الدَّارُ وَطَالَ الْحِجَابْ

---

581 *Dîvânu Mencek Paşa*, 410. Şiir, s. 418.
582 Şair İsmetî'nin biyografisi için bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 111-115; Haluk İpekten, "İsmetî, Mehmet", *DİA*, XXIII, 140-141.
583 Dîvân-ı İsmetî, nşr. Hüsameddin Efendi, Maṭbaa-ı Âmire, İstanbul-1291/1876 ,s. 43.
584 Fuzûlî'nin biyografisi için bkz. Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 240-246.
585 *Dîvânu Mencek Paşa*, 292. şiir, s. 355.

2 لاَ يَدْخُلُ النَّارَ أَسِيرُ الْهَوَى إِذْ لاَ يَرَى الْجَنَّةَ أَهْلُ الْعَذَابْ

1. "(Sevgilinin yaşadığı) yurt uzak olur ve (sevgilinin benden) sakınıp örtünmesi uzarsa, benim için ölüm devşirilecek meyvelerden daha güzeldir."

2. "Aşkın esiri cehenneme girmez, çünkü azap ehli cenneti göremez."

Mencek Paşa'nın yukarıda aktarılan mukatta'asının 2. beyti, Fuzûlî'nin aşağıda verilen beytinin Arapçaya tercümesidir:

"Düzaha girmez siteminden yanan,

Kâbil-i cennet değil ehl-i azâb"[586]

Beytin günümüz Türkçesiyle ifadesi şu şekildedir: *"Senin aşkının ıstırabıyla kalbi yanan aşık cehenneme girmez. (Çünkü senin aşkının acısı yanında cehennem ateşi hafif kalır.) Oysa azap ehli (günahkar olanlar) cennete gitmeyecektir."*

Mencek Paşa'nın söylediği mukatta'anın 2. beytiyle Fuzûlî'nin beyti karşılaştırıldığında şairin tercümesinin gayet başarılı olduğu görülmektedir. Bu iki örnek şairin ileri düzeyde Türkçe bildiğini ortaya koymaktadır. Mencek Paşa'nın mukatta'asının kafiye ve vezin olarak Fuzûlî'nin beytiyle aynı olması, şairin her iki dildeki ustalığını teyit eden diğer bir unsurdur.

Yukarıda verilen Mencek Paşa'nın Türkçeden Arapçaya çevirdiği manzumlarına ek olarak, şairin Türkçe birikimini gösteren bir başka şiiri, aşağıda beyitleri verilen 5 beyitlik mukatta'adır. Bu mukatta'a şairin Türkçe söylediği Dîvân'daki tek şiirdir[587].

1 باغ حسنك قولكه جنت اعلا كورونر سرو قدك صالننجه اكا طوبا كورنور

2 بنده كه لازم اولان حسن جمالك كورمك سني كوردكده عزيزم بكا دنيا كورنور

3 ذره لطفنه مظهر روشن ارباب شقا رحمة غرق الوبن نعمت عقبى كورنور

4 شيء واحد كورنور اهل دله ذوق وفا حنظل صنع قضا انكره حلوا كورنور

5 شكل اغياري اكر محو ايده بلسه فكرك منجكاء ابنه طبعنه (؟) اشيا كورنور

1. "Bâğ-ı hüsnün kuluna cennet-i 'âlâ görünür.

---

586 Fuzûlî, *Dîvân*, Bulak Matbaası, Kahire-1254/1839, s. 127.

587 *Dîvânu Mencek Paşa, Zeylu'd-Dîvân*, 36. Şiir, s. 450.

Serv-i kadin salınınca ana Tûbâ görünür."

2. *"Bendene[588] lâzım olan hüsn-i cemâlin görmek,*
   Seni gördükte azîzim bana dünyâ görünür."
3. *"Zerre lütfuna mazhâr rûşen-i erbâb-ı şekâ,*
   Rahmete gark oluben ni'met-i ukbâ görünür."
4. *"Şey-i vâhid görünür ehl-i dile zevk-i sefâ,*
   Hanzal-i sun'-i kazâ engüre helvâ görünür."
5. *"Şehr-i ağyâr-ı eğer mahv idebilse fikrün*
   Mencekâ-ı ibne tab'ına (?) eşyâ görünür."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiiri, bir önceki örnek gibi şairin Türkçe bilgi ve becerisini ortaya koymaktadır. Bu şiirin önemli bir özelliği de yine Fuzûlî'ye ait *"görünür"* redifli şiirine mukabil söylenmiş bir nazîre şiiri olmasıdır. Nazîre şiiri; *bir şiire, biçimi (ölçü, kafiye, redif) aynı olmak şartıyla, benzer başka bir şiir yazmaktır. Tanzîr edilen şiirle nazîre arasında tematik bir yakınlık da bulunabilir, hatta bulunmalıdır. Dîvân edebiyatında önemli bir gelenek haline gelen tanzir etme yani nazîre yazma, beğenilen bir şiire duyulan saygının ifadesidir*[589]. Mencek Paşa'nın yukarıdaki şiirini mukabilinde nazîre olarak söylediği Fuzûlî'nin söz konusu şiiri şu şekildedir:

1. *"Serv-i âzâd kadinle bana yeksan görünür,*
   Kime ser-geşte olan baksa hırâmân görünür."
2. *"Cân görünmez diseler tende inanmam nitekim,*
   Lûtftan her nice baksam tenine cân görünür."
3. *"Derdim ahvâlimi cânâna kılam arz velî,*
   Görebilmem özümü anda ki cânân görünür."
4. *"Ey diyen sabr kıl âh eyleme yârı göricek*
   Bana düşvâr olur ammâ sana âsân görünür."
5. *"Sordum ahvâlimi 'ışkında müneccimlerden*
   Baktılar tâli' evine dediler kan görülür."

---

588 Bu kısım Dîvân'daki metinde بنده له şeklinde. Burada بنده که olarak düzeltilmiştir.

589 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 312.

5. "Ne kemân-dârsın ey meh ki atıp gamze-i okun,
Yıktığın saydda ne zahm ü ne peykân görünür."
5. "Bir sanem zülfüne gûyâ ki veriptir gönlün,
Ki Fuzûlî yine medhûş ü perîşân görünür."[590]

Mencek Paşa'nın söylediği mukatta'a ile Fuzûlî'nin gazeli vezin ve redif bakımından aynıdır. Mencek Paşa'nın şiirinin vezin bakımından kusurları bulunmaktadır. Özellikle son beyitte "(?)" şeklinde gösterilen kısımda muhtemelen bir kelime düşmesi ya da istinsah hatası söz konusudur. Bununla birlikte her iki şiir de "görünür" redifli ve her ikisi de remel bahriyle söylenmiştir. Dolayısıyla şairin 5 beyitlik bu mukatta'asının Fuzûlî'nin şiirine mukabil söylenmiş bir nazîre şiiri olduğu net bir şekilde görülmektedir.

Yukarıdaki iki şiirin kıyaslamasını yapan Recai Kızıltunç, Mencek Paşa'nın nazîresinde başarılı olmadığı görüşündedir. Araştırmacıya göre özellikle Fuzûli'nin *"serv-i âzâd kad"* şeklindeki ifadesinin yanında, Mencek Paşa'nın *"servü kadin salınınca"* şeklindeki betimlemesi zayıf kalmaktadır[591]. İki şiir arasında yapılan bu kıyaslama kanaatimizce isabetli değildir. Mencek Paşa'nın şiirinde vezin kusurlarının olduğu doğrudur. Ancak bu durumun şairden kaynaklandığı kesin değildir. Bahsi geçen sevgilinin boyuyla ilgili yapılan betimlemede ise, Fuzûlî'nin şiirindeki ifade ile Mencek Paşa'nın lafızları anlam olarak eşit ifadelerdir. Çünkü *"serv-i kad"*, "sevgilinin boyu" anlamındadır[592]. Buna ilaveten Mencek Paşa'nın anadili Türkçe değildir. Dolayısıyla şairin yabancı bir dilde söylediği bu nazîresini, her ne kadar Fuzûlî'nin şiiriyle aynı derecede olmasa da, yetersiz olarak değerlendirmek şairin hakkını teslim etmemektir.

Mencek Paşa'nın "Diğer Konular" başlığında değerlendirilecek şiirlerine farklı bir örnek olarak şairin kendi oğlu için söylediği şiirler verilebilir. Dîvân'da, Mencek Paşa'nın oğlunu övmek için söylediği biri 3 beyit, diğeri ise 2 beyit olan

---

590 Fuzûlî, *Dîvân*, s. 36.

591 Recai Kızıltunç, "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfî", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, Yıl: 2012, S. 20, s. 45.

592 Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara-2003, 20. bs., s. 477.

iki mukatta'a bulunmaktadır. Şairin oğlu için söylediği 3 beyitlik mukatta'a, Dîvân'da, vefat eden oğlu Ahmet için söylediği mersiyelerden sonra gelmektedir[593]. Bu durum söz konusu mukatta'anın şairin Ahmet isimli oğlu için söylendiğini düşündürmektedir. Aşağıdaki şiiri ise şair, şiirin mefhumundan anlaşıldığı kadarıyla oğlunun doğumu üzerine söylemiştir. Başlıkta ya da diğer kaynaklarda şiirde söz konusu olan oğlunun kim olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır[594]:(Meczû'u'r-Reml)

1 إِنَّ ذَا يَوْمٌ سَعِيدٌ بِكَ يَا قُرَّةَ عَيْنِي

2 حِينَ أَبْصَرْتُكَ فِيهِ يَا حَبِيبِي مِنْ بَنِينِي

1-2. "Ey gözümün aydınlığı! Ey evlatlarım arasındaki sevgilim! Bu, seni kendisinde gördüğümde, seninle mutluluk dolan bir gündür."

Mencek Paşa'nın söylediği bu mukatta'anın ve öncesinde bahsi geçen yine oğlunu övmek için söylediği şiirin *Diğer Konular* başlığında yer almasının sebebi, şairin bu şiirlerinin herhangi bir gruba dâhil edilememesinden kaynaklanmaktadır. Zira her ne kadar şiirlerde şairin mezkûr oğlu övülüyor olsa da bu şiirleri medîh teması altında değerlendirmek uygun değildir. Yine söz konusu şiirleri, şairin başta babası ve dedesi olmak üzere kendi ailesini methettiği fahr başlığı altında kabul etmek de doğru değildir. Çünkü şairin bu iki mukatta'ası, medîh ya da fahr olmaktan çok, bir babanın evladına duyduğu sevgiyi ifade eden şiirlerdir.

Mencek Paşa'nın şiirlerinden *Diğer Konular* başlığında değerlendirilen şiirlerinin bir kısmı şairin te'rîh amaçlı söylediği şiirlerdir. Tarih kaydı düşmek anlamındaki te'rîh, bir konu başlığı olmaktan çok, şiirde icra edilen bir söz sanatıdır. Bu bağlamda şiirde te'rîh kavramı, şiirin muhteva özelliğiyle değil, şiirin şekil özelliğiyle ilgilidir[595]. Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiirinde ise şiirin şekil özelliği ve bir söz sanatı olmasının ötesinde, şiirin söylenme sebebi ve genel

---

593 Bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 122. Şiir, s. 221.

594 *Dîvânu Mencek Paşa*, 332. Şiir, s. 375.

595 Te'rîh hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, III, 377-383; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi IV, Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum-2015, s. 371-393.

konusu tamamen te'rîhe dairdir[596]: (er-Reml)

1 صَالِحٌ لِلْخَيْرِ لَمَّا أَنْ بَنَى مُخْلِصًا خَانًا بِفِعْلٍ مُتْقَنِ

2 وَهُوَ وَالِي الشَّامِ مَنْ أَضْحَى لَهُ حُسْنُ ذِكْرٍ فِي جَمِيعِ الْأَلْسُنِ

3 قَالَ دَاعِي الْبِشْرِ بُشْرَى أَرِّخُوا فِي سَبِيلِ اللهِ خَانٌ قَدْ بُنِي

1. "O, mükemmel bir şekilde ihlâsla bir han yaptırmasıyla hayrın Salih'idir."

2. "O, tüm dillerin kendisini güzellikle andığı Şâm'ın valisidir."

3. "Müjdenin davetçisi şöyle dedi: "Müjdeler olsun! Allah yolunda bir han daha inşa edildi. Haydi! Tarih düşün!"

Bu şiirin Dîvân'daki başlığı, قال مؤرخا الخان الذي بناه صالح باشا النبك سنة 1075 *"Şair bu şiiri Salih Paşa'nın 1075 yılında en-Nebek köyünde yaptırdığı bir hana tarih düşmek için söylemiştir."* şeklindedir. Ayrıca el-Muḥibbî de Mostarlı Salih Paşa (1076/1666)'nın biyografisinde Mencek Paşa'nın yukarıdaki mukatta'asını nakletmekte ve وَاتفقَ لَهُ تواريخ عديدة بِالْعَرَبِيَّةِ والتركية وأجودها التَّارِيخ الَّذِي صنعه الْأَمِير المنجكي. *"Bu han için Arapça ve Türkçe pek çok te'rîh şiiri söylenmiştir. Bunların içerisinde en güzeli Emîr Mencek'in söylediği şiirdir."* ifadeleriyle, şairin bu şiiri bahsi geçen hana tarih kaydı düşmek için söylediğini teyit etmektedir[597].

Mencek Paşa'nın bu şiiri konu itibarıyla, söz konusu hanın betimlenmesi bakımından vasf şiirine, ayrıca Mostarlı Salih Paşa'nın adının geçmesi bakımından da medîh şiirine benzemektedir. Ancak şiirin yapısı ve üslubu gereği bu mukatta'ayı vasf ya da medîh temalı kabul etmek mümkün değildir. Zira bu şiir, şairin vasf şiirleriyle ve medîh şiirleriyle üslup bakımından uyuşmamaktadır. Bu sebeple şairin bu şiiriyle birlikte aynı üsluptaki diğer şiirleri, sadece te'rîh için söylenmiş kabul edilerek herhangi bir tema,ya dâhil edilmemiş ve *Diğer Konular* başlığında değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak bu bölümde muhteva bakımından örneklerle şiirlerin

---

596 *Dîvânu Mencek Paşa*, 93. Şiir, s. 197.

597 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II,243.

incelenmesinden, Mencek Paşa'nın zengin kültür ve birikim sahibi olduğu görülmektedir. Şairin şiirlerindeki şekil özellikleri ise sıradaki bölümde incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENCEK PAŞA'NIN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Edebî bir yapıtta; birincisi muhteva, ikincisi ise biçim, yani şekil ve üslup özellikleri olmak üzere iki temel unsur vardır. Eserin bütünlüğünün sağlanması ve edebi değere haiz olması için her iki unsurun da aynı ölçüde kuvvetli ve edebi açıdan zengin olması gerekir. Bu bölümde Mencek Paşa'nın şiirinin şekil ve üslup açısından tahlili yapılacaktır.

Edebi bir eserde şekil ve üslup özellikleri denilince ilk akla gelen *"edebiyat eserinin dış yapısı/görünüşü, anlatımla ilgili unsurlarının bütünü, nazım biçimleri, kafiye, ölçü, ses, üslup, eserin uzunluk ve kısalığı, kelimelerin örgüsü gibi unsurlar akla gelir"*[598]. Mencek Paşa'nın şiirlerindeki yapısal özellikleri, şiirlerin vezin ve kafiye özelliklerini, dil ve üslup açısından tahlilini değerlendirmeden önce, Arap şiirinin şekilsel özelliklerine dair bazı açıklamaları burada zikretmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Klasik Arap şiirinin yapı olarak en küçük birimi beyittir. Şiirin ilk beytinde kullanılan aruz bahri, şiirin diğer beyitlerinde de aynı şekilde devam ettirilir[599]. Şekil olarak şiirlerin tasnifinde şiirin beyit sayısı önemlidir. Zira kaynaklarda şiirlerin beyit sayısına göre farklı isimlerle adlandırıldıkları belirtilmektedir. Buna göre şiir; tek beyitten oluşuyorsa *yetîm* (يتيم)[600], 2 beyitten oluşuyorsa *nutfe* (نتفة)[601] veya *dû beyt* (دو بيت)[602], 3 ilâ 6 beyitten oluşuyorsa *kıt'a* (قطعة)[603] veya *mukatta'a* (مقطّعة)[604], 7 beyit ya da daha fazla beyitten oluşuyorsa *kasîde* (قصيدة)[605]

---

598 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 69.

599 Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 64-65.

600 el-Işfehânî, *el-Eğânî*, XXI, 59; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî 'İlmi'l-'Arûḍ ve'l-Kâfiye ve Fununi'ş-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1411/1991, s. 182.

601 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 445. 3 beyitten oluşan şiirler de kimi kaynaklarda nutfe şeklinde isimlendirilmektedir. Bkz. Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, III, 43.

602 el-Bağdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, II, 6, 101, 117.

603 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 378.

604 Nu'mân 'Abdulmute'âl el-Ḳâdî, *Şi'ru'l-Futûḥi'l-İslâmiyye fî Ṣadri'l-İslâm*, Mektebetu's-Seḳâfe ed-Dîniyye, Kahire-1426/2005, s. 286; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011, s. 23.

605 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 376-377; Hüseyin Elmalı, "Kasîde", *DİA*, XXIV, 562.

olarak isimlendirilmiştir. Edebiyat tarihçileri arasında kasîde türünün asgari beyit sayısıyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel kabul gören görüş 7 beyitten oluşan şiirin kasîde olarak isimlendirilmesidir[606].

Klasik Arap şiirinde şekilsel özellik olarak, yukarıda belirtildiği şekliyle şiirin beyit sayısına göre tasnif edilen nazım türlerinden başka, şiirin ahengi ve musikisi de önemli bir şekil özelliğidir. Zira Şevkî Ḍayf'ın ifadesiyle, *"Şairin şiirini söylerken ilk dikkat etmesi gereken husus şiirdeki müzikal ahenktir."*[607] Klasik Arap şiiri anlık bir ilhamla, irticalen söyleniveren manzumeler değildir. Zira şairin şiirinde dikkat etmesi gereken müzikal ahengi sağlayacak unsurların şiirde mevcut olması gerekir.

Şiirde müzikal ahenk ilk olarak aruz vezninin bahirlerinden bir bahrin şiirde olabildiğince kusursuz bir şekilde uygulanmasına bağlıdır[608]. Şair ilk beyitte kullandığı aruz bahrini son beyite kadar uygulamaya, kelimeleri bu bahrin hece yapısına göre seçmeye dikkat etmelidir.

Şiirin musikisini tamamlayan bir diğer unsur beyit sonlarındaki harftir. *Revîy* harfi (حرف الرويّ) olarak isimlendirilen bu harf, beyit sonlarında aynı harfin kullanılmasıyla kendini gösterir. Dolayısıyla bir şiirin söylenmesinde aruz ilminin ve kâfiye ilminin kuralları göz önünde bulundurulmalıdır[609]. Nitekim Cahiliye dönemi şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın bazı şiirlerinin; lafızları, vezni, gramer yapısı gibi hususlara dair düzeltilerle bir yıl süren bir çalışmadan sonra tamamlanması sebebiyle *"ḥavliyyât"* olarak isimlendirildiği kaynaklarda bildirilmektedir[610].

Bu bölümde ilk olarak Mencek Paşa'nın şiirleri, yukarıda bahsi geçen şiirin

---

606 Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, III, 43; Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde fi'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrut-1982, 2. bs., s. 24-25.

607 Şevkî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-Câhilî*, s. 227.

608 'Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-'Arûḍ ve'l-Kâfiye*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut-1985, s. 12-13.

609 Şevkî Ḍayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 14.

610 İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 78; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 541; *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev.Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara-2004, s. 58; Muhammed Rislân Ṭahhân, *Şerḥu'l-Mu'allaḳâti'l-'Aşr*, s. 88-109.

beyit sayısına göre yapılan tasnif gereğince gruplandırılacak ve Dîvân'daki şiirlerden her bir nazım türü ve ilgili türün özellikleri müstakil başlıklar altında ele alınacaktır. Daha sonra şairin şiirlerindeki vezin ve kafiye yapısı değerlendirilecektir.

1.1. DİVANDAKİ NAZIM TÜRLERİ

Edebiyat kaynaklarındaki beyit sayılarına göre şiirlerin tasnifine dair yapılan açıklamalar ışığında Mencek Paşa'nın Dîvân'daki şiirlerini aşağıda görüldüğü şekliyle gruplandırmak mümkündür.

	NAZIM TÜRÜ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
1	Kaside	116	1844
2	Mukatta'a	140	550
3	Dû Beyt	185	370
4	Yetîm	8	8
	TOPLAM	**449**	**2772**

Yukarıda verilen istatistikler değerlendirildiğinde Mencek Paşa'nın şiirlerinin çoğunluğunun kasîde türünde söylenmiş şiirler olduğu görülmektedir. Şiirlerden ikinci sırada gelen, şairin 3 ilâ 6 beyit uzunluğunda söylediği şiirleri Dîvân'ın yaklaşık olarak beşte birine tekabül etmektedir. Üçüncü sırada ise şairin 2 beyitlik şiirleri gelmektedir. Yetîm tarzında söylenmiş tek beyitlik şiirler ise son derece azdır. Aşağıda verilen grafikte bu sayısal veriler yüzdelik dilimlerle gösterilmiştir.

Beyit Sayısına Göre Nazım Türleri

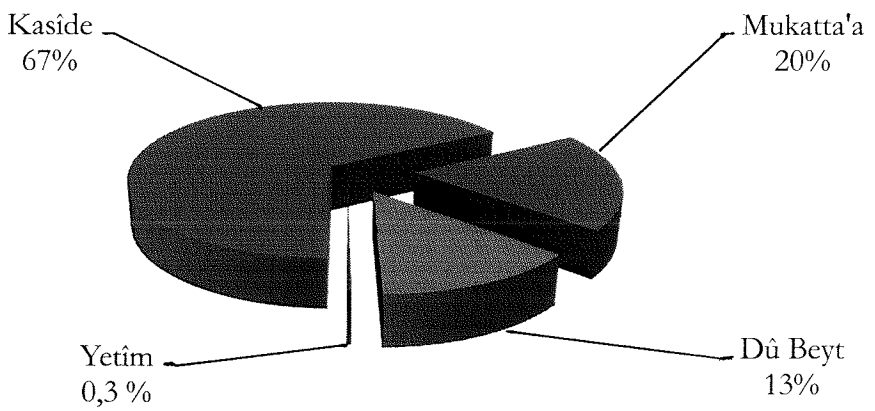

Yukarıda verilen sayısal veriler doğrultusunda, Mencek Paşa'nın Dîvân'da kullandığı şekilsel nazım türleri, beyit sayılarının ağırlığına göre sırasıyla müstakil başlıklar altında değerlendirilecektir.

1.1.1. Kasideler ve Kaside Yapısı

قصد kökünden isim olan ***kasîde*** kelimesinin çoğulu olan ***kasîd*** kelimesi, sözlükte şiirin iki şatr olarak tamamlanmış beyti anlamındadır[611]. *Bir edebiyat terimi olarak* ***kasîde;*** *şekilsel özellikler olarak gelişmiş bir yapıda söylenmiş, ritimsel bir ahenkle birlikte konu ve manaya dair zihinde canlandırılan açıklamayı güzel bir şekilde ifade eden yüksek seviyeli hassas bir dilin kullanıldığı manzum edebiyat türüdür*[612]. Kasîdenin anlam olarak bir bütünlük arz etmesi ve vezin bakımından beyitlerinin düzgün yapıda olması kasidenin mükemmelliği için en temel iki unsurdur. Zira Arap şiirinin en mükemmel şekli olarak kabul edilen bu nazım türünün, kasîde kelimesiyle isimlendirilmesinin sebebi olarak sözlüklerde, peş peşe gelen sözlerdeki veznin eksiz ve tam oluşu[613], beyit yapısının kusursuz olması[614], manalarının gözden geçirilerek olgunlaştırılmış olması[615] gibi hususlar zikredilmektedir.

Cahiliye dönemi kasîde yapısında şiirin ilk bölümünde şair, yurtları ve kalıntıları anarak bu kalıntıların başında şikâyet eder ve gözyaşı döker. Ardından tepeye, vadiye ya da İmru'u'l-Ḳays gibi[616], bulunduğu mekânda kendisine arkadaşlık eden yardımcılarına seslenerek çekip giden sevgilinin hatıralarını onlarla yâd eder. Sonra aşkın kendisine verdiği acıyı veya aşktan duyduğu lezzeti dile getirdiği ve sevgilinin tasvir edildiği nesîb bölümüne geçer. Bu nesîb bölümüyle amaç dinleyenlerin ilgisini çekmek ve dikkatleri şiir üzerinde toplamaktır. Nesîb bölümünden sonra çöl yolculuğu, bu yolculukta karşılaşılan sıkıntılar, gece yürüyüşü, uykusuzluk, devenin ya da yolculukta kullanılan binitin tasviri yer alır. Bu tasvirlerden sonra ise şiirin ana bölümü olan medîh, fahr ve hamâse ya da hicâ

---

611 el-Ḫalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 657.

612 İbrahim Fethî, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'l-Edebiyye*, et-Te'âḍudiyye el-'Âlemiyye li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Sfax/Tunus-1986, s. 277.

613 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 656.

614 İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, II, 404.

615 el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1062.

616 Muhammed Rislân Ṭahhân, *Şerḥu'l-Mu'allaḳâti'l-'Aşr*, s. 21.

bölümüne geçilir[617]. Başta İbn Ḳuteybe (276/889) olmak üzere kimi edebiyat tarihçileri, klasik kaside yapısındaki zikredilen bu bölümleri asıl kabul etmekte; kasîdenin kusursuz ve tam olması için, bu bölümleri ihtiva etmesi gerektiğini savunmaktadır[618]. Edebiyat tarihçilerinden kimileri ise Arap şiirinin Cahiliye döneminden itibaren hemen hemen her dönemde bizzat hayatla irtibatlı olması ve şairin bireysel yaşantısının, yaşadığı çevrenin ve coğrafyanın, toplumunun izlerini taşıması sebebiyle[619], kaside yapısının da hayat şartlarının değişmesiyle değişebileceğini, şairin tercihine göre kasidenin muhtevasının klasik dönemdeki yapıdan farklı olarak şekillenmesinde bir beis olmadığını ifade etmiştir[620].

Dîvân'da Mencek Paşa'nın kasîde şeklinde söylediği toplamda 116 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler beyit sayısı olarak toplam 1844 beyitten oluşmaktadır. Bu bağlamda Dîvân'ın % 67'sinin kasîde türünde söylenmiş şiirlerden olması Mencek Paşa'nın şiirinde kasîde türü nazım şeklinin ağırlığını ortaya koymaktadır. Şairin kasîdelerinin beyit sayılarına göre tasnifi ise aşağıda gösterildiği şekildedir:

Kaside Uzunluğu	*Şiir Sayısı*
1. 40 beyitten fazla	4
2. 30-37 beyit	6
3. 21-29 beyit	24
4. 10-18 beyit	45
5. 7-9 beyit	37
TOPLAM	**116**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere şairin kasîdelerinin çoğu uzun şiirler değil, daha çok kısa kasîdelerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Mencek Paşa kasîdelerinde, 'Abbâsî dönemi şairlerinden Ebû Nuvâs (198/813) ve Ebû'l-

---

617 İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 75-76; Carl Brockelmann, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî*, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-ty., 5. bs., I, 59-60; Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 72-73; Hüseyin Elmalı, "Kasîde", *DİA*, XXIV, 562-563.

618 İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 76-77; Ebû Hilâl el-'Askerî, *eṣ-Ṣınâ'ateyn*, s. 431; Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nehḍati Mısr li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Kahire-1996, s. 296-297.

619 Şevḳî Ḍayf, *el-'Aṣru'l-Câhilî*, s. 195-219.

620 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 226-231; Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 73-74.

'Atâhiye (210/825) ile h. IV. yy. şairlerinden el-Mutennebbî'nin (354/965) takip ettiği usulü uygulamıştır. Zira Ebû Nuvâs'ın en uzun kasîdesi 51 beyit[621], Ebû'l-'Atâhiye'nin en uzun kasidesi ise 48 beyittir[622]. Yine el-Mutennebbî'nin söylediği en uzun kaside de 59 beyitten oluşmaktadır[623].

Mencek Paşa'nın söylediği en uzun kasîde, kendisi gibi bir şair ve aynı zamanda çocukluk yıllarından beri yakın dostu olan Muhammed b. Yusuf el-Kerîmî (1068/1658) için söylediği bir murâselât şiiridir[624]. el-Hafâcî'nin aktardığı bilgiye göre Muhammed el-Kerîmî, Mencek Paşa'ya bir kamış kalem hediye etmiş ve hediyesiyle birlikte Mencek Paşa için söylediği bir methiye göndermiştir. Mencek Paşa da bu hediyeye karşılık olarak bir kılıç hediye ederek bu kılıcın kabzasına, Muhammed el-Kerîmî'nin şiirine cevaben söylediği bahsi geçen kasideyi koymuş ve şiirle birlikte kılıcı el-Kerîmî'ye göndermiştir[625]. Yukarıda tablo olarak verilen şairin kasîdelerinin beyit sayılarına göre tasnifi, yüzdelik dilimlerle aşağıda gösterildiği şekildedir:

Beyit Sayısına Göre Şairin Kasîdeleri

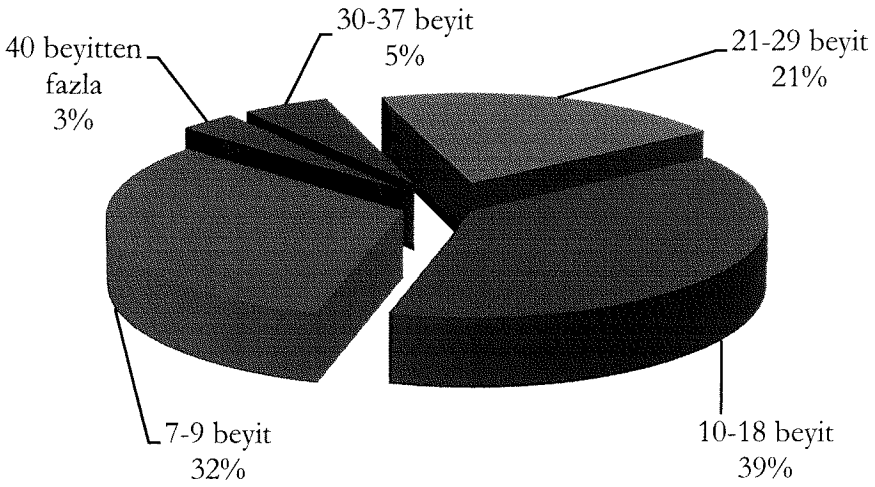

Kasîde nazım türünün içerdiği anlatımlara göre farklılık arz eden

621 Ebu Nuvâs, *Dîvân*, s. 313-317.

622 Ebû İshak İsmail b. Kâsım b. Suveyd Ebu'l-'Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-'Atâhiye*, Dâru Beyrût li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1406/1986, s. 493-496.

623 Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn el-Ca'fî el-Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1403/1983, s. 560-565.

624 *Dîvânu Mencek Paşa*, 49. şiir, s. 129-131.

625 el-Hafâcî, *Rayḥânetu'l-Elibbâ'*, I, 241-244.

bölümlerine dair yukarıda yapılan açıklamaların yanı sıra Arap edebiyatı kaynaklarında ve şiir üzerine yapılan çalışmalarda kasîdenin şekilsel bölümleri şu şekilde tasnif edilerek incelenmektedir[626]:

1. **Matla':** Kasîdenin ilk beytidir.
2. **Mukaddime:** Şiirin giriş bölümüdür.
3. **Tehallus:** Mukaddime bölümünün bitirilerek ana konuya geçilen bölümdür.
4. **Hâtime:** şiirin sonlandırıldığı bölümdür.

Mencek Paşa'nın kasîde olarak söylediği şiirleri yukarıda verilen tasnife göre sırasıyla müstakil başlıklar altında tahlil edilecektir.

1.1.1.1. Matla'

طلع kökünden isim olan ***matla'***, kasîdenin ilk beytine verilen isimdir[627]. Dinleyenin dikkatini çekmek, söylenilen şiire olan ilgisini sağlamak ve şiirin çekiciliğini yeterli ölçüde artırmadaki önemine binaen kasîdenin matla'ı, şairlerin ve edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu bir bölümdür[628]. Bu bağlamda İbn Raşîk kasîdeyi açılacak bir kilide, matla'ı da bu kilidin anahtarına benzetmektedir[629]. Edebiyatçılar matla' beytinde, kötümserliği çağrıştıran ya da dinleyenleri şiirin mefhumuna dair bıktıracak ve kötü düşüncelere sevk edecek ifadelerden kaçınılması [630], gramer yapısı ve fesâhat bakımından kusursuz ifadelerin kullanılması, Cahiliye şiirinde sıkça kullanılan أَلاَ, خَلِيلَيَّ ve قَدْ kelimelerinin özellikle ilk kelime olarak şiirlerde sıkça tekrarlanmaması, ayrıca matla' beytinin şiirin mefhumuyla uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir[631].

---

626 Söz konusu tasnif için bkz. Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, s. 297-329; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 203-240; Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 85-88; Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, s. 134; Fidan, *İbnu'n-Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 198.

627 Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 254.

628 el-Işfehânî, *el-Eġânî*, I, 217; Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, s. 412.

629 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 218.

630 Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥât*, s. 369.

631 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 218; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, 203-204.

Mencek Paşa'nın kasîdelerinde ilk beyitler, yukarıda zikredilen özelliklere bağlı kalınarak söylenmiş matla' beyitleridir. Örnek olarak Padişah İbrahim için söylediği methiyesinin matla'ı şu şekildedir[632]: (el-Kâmil)

لَوْ كُنْتُ أَطْمَعُ بِالْمَنَـــامِ تَوَهُّمًـــا لَسَأَلْتُ طَيْفَكَ أَنْ يَزُورَ تَكَرُّمَا

"Eğer, uykumda rüyalar görmeye düşkün olsaydım, beni şereflendirmesi için (uykumda) senin hayalinin ziyaret etmesini isterdim."

Şairin methiyelerinin konu edildiği bölümde de belirtildiği gibi, Mencek Paşa yukarıdaki beyitle başlayan kasîdeyi dönemin Osmanlı padişahı Sultan İbrahim'den ihsan elde edebilme kastıyla padişaha methiye olarak söylemiştir[633]. Klasik kasîde yapısında söylenmiş bu şiirin nesîb bölümünde şair, aşkın verdiği acıyı ve sevgilinin karşısında aciz kalışını dile getirmekte ve hüzünlü bir dil kullanmaktadır. Yukarıda verilen matla' beytinin söz konusu şiirin mukaddimesindeki bu anlatımla anlam bakımından uyumlu olduğu görülmektedir.

Aşağıda verilen beyit yine Mencek Paşa'nın klasik yapısındaki kasîdelerinden birinin matla' beytidir. (el-Hafîf)

كَبِدٌ مِنْ سِنَانِ لَحْظِكَ جَرْحَى وَعُيُونٌ تَرَدِّدُ الدَّمْعَ سَفْحَا

"Bakışlarının mızrağının temreniyle yaralanmış bir ciğer ve durmadan kan döken gözler..."

Verilen beyit şairin Muhammed el-Kerîmî için söylediği ve yukarıda da bahsi geçtiği gibi Dîvân'daki en uzun kasîde olan bir murâselât şiirinin matla' beytidir[634]. Muhammed el-Kerîmî kendisine bir hediyeyle beraber bir de methiye göndermiş, bunun üzerine Mencek Paşa yukarıdaki beyitle başlayan 27 beyitlik bir kasîde söyleyip el-Kerîmî'ye cevaben göndermiştir. Mencek Paşa'nın söz konusu murâselât şiirinin nesîb bölümünü oluşturan hissî gazelde şair bir aşk macerasını anlatmakta ve bu anlatımına hüzünlü ifadelerle başlamaktadır. Çünkü 11. ve 12. beyitlerde güzel bir tehallusla, el-Kerîmî'nin şiirini ve şahsını övmeye başlamadan önce bu aşkın verdiği hüzün ve sarhoşluğu kendisine ulaşan el-Kerîmî'nin şiirinin

632 *Dîvânu Mencek Paşa*, 4. şiir, s. 46.
633 Bkz. s. 90-95.
634 *Dîvânu Mencek Paşa*, 46. Şiir, s. 121-123.

sonlandırdığını söylemektedir. Bu açıdan şiirin matla' beyti, devamında gelen nesîb bölümüyle güzel bir uyum sergilemektedir.

Aşağıda verilen matla' ise yukarıdaki iki örnekten farklı yapıda bir şiirin ilk beytidir. (el-Ḫafîf)

أَلْفُ سَلَامٍ عَلَيْكَ مِنْ مُشْتَاقِ تَرَكَ الْوَجْدُ قَلْبَهُ فِي احْتِرَاقِ

"Özlemle dolu ve aşkın kalbini yangınlarda terk edip gittiği bir kimseden sana bin kez selam olsun."

Yukarıdaki beyitle başlayan kasîde, Mencek Paşa'nın İstanbul'da söyleyip Dimeşḳ'taki dostu Faḍlullâh el-Muḥibbî'ye gönderdiği bir murâselât şiiridir[635]. 17 beyitten oluşan bu şiir Dîvân'da 103. sırada tekrarlanmaktadır. Bunun sebebi olarak muhakkik, esas aldığı nüshada 103. numarada bu şiirin bulunduğunu, bu sebeple orijinal numara sırasını bozmamak için kendisinin de tahkikli nüshada bu tekrarı yaptığını belirtmektedir[636]. Şair bu şiirinde Faḍlullâh el-Muḥibbî'ye olan özlem ve muhabbetini ifade etmekte ve Faḍlullâh el-Muḥibbî'nin güzel özelliklerini zikrederek onu övmektedir. Şiirde özel bir mukaddime bölümüne yer verilmemiş, şiirin genelinde belirtilen anlamlarda ifadeler kullanılmıştır. Bu bakımdan şairin bu şiiri klasik kaside yapısında söylenmemiş bir şiirdir. Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyitte kullandığı أَلْفُ سَلَامٍ عَلَيْكَ *"Sana bin kez selam olsun."* şeklindeki ifadeleri, hem şiirde işlenen konuyla uyumlu, hem de coşkulu ifadelerle şiir üzerinde dikkatlerin yoğunlaşmasını sağlayacak bir giriş özelliğindedir.

Yukarıda verilen matla' beyitlerinde görüldüğü gibi şairin kasîdelerin matla'ında kullandığı ifadelerinde herhangi bir gramer hatası ya da fesâhat kusuru bulunmamaktadır. Ayrıca kasidelerin mefhumuyla matla' beyitlerinin anlamları birbiriyle uyumludur. Yine beyitlerde merak uyandıracak coşkulu ya da ilgi çekici ve dikkatleri şiirin üzerinde yoğunlaştıracak bir üslup tercih edilmiştir. Gerek Cahiliye dönemi kaside yapısıyla gerek de klasik yapıdan farklı şekillerde söylenmiş kasîdelerde şairin belli kalıplardan daha ziyade zengin bir anlatım

635 *Dîvânu Mencek Paşa*, 43. Şiir, s. 116-117.
636 Bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, s. 209.

sergilediği görülmektedir. Bunun yanı sıra beyitlerde tasrî' sanatının uygulanıyor olması da diğer dikkat çekici bir özelliktir.

Aşağıda örnek olarak zikredilen matla' beyitleri, yukarıdaki örneklerden farklı olarak şairin, Cahiliye şiirinde sıkça kullanılan lafızlarla başlayarak söylediği beyitlerdir. Söz konusu beyitlerden ilk örnek Mencek Paşa'nın, Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanması üzerine, onun bu yeni görevini tebrik için söylediği kasîdenin matla'ı olan aşağıdaki beyittir[637]: (eṭ-Ṭavîl)

خَلِيلَيَّ مَالِي أُبْصِرُ الدَّهْرَ رَاضِيًا وَحَظِّيَ مَوْفُوراً وَعَيْشِيَ صَافِيًا

"Ey benim iki dostum! Bana ne oluyor böyle; feleği razı olmuş, kısmetimi bu denli bol ve hayatımı böyle berrak bir halde görüyorum."

Verilen beyit Mencek Paşa'nın Kocahusamzade için söylediği bir ihvâniyyât şiiri olan ve 23 beyit uzunluğundaki bir kasîdenin matla' beytidir. Şair beytin başlangıcındaki خَلِيلَيَّ *"Ey benim iki dostum!"* şeklindeki ifadelerde iki dostuna seslenerek Cahiliye döneminde sıkça görülen bir başlangıç kullanmaktadır[638].

Mencek Paşa'nın, hocası Abdurrahman el-'Imâdî için söylediği methiyenin matla' beyti olan aşağıdaki beyitte bir önceki örnekte zikredilen durumun benzeri bir anlatım uygulanmıştır. Söz konusu beyit şu şekildedir[639]: (el-Kâmil)

بَانَ الْخَلِيطُ ضُحًى مِنَ الْجَرْعَاءِ فَمَنِ الْمُقِيمُ لِشِدَّةٍ وَعَنَاءِ

"Kavim öğle vakti toparlanıp hep birden kum tepelerinin ardına doğru çekip gitti. Zaten sıkıntı ve zorluk olan yerlerde kim kalır ki!"

Verilen beyitte görüldüğü gibi şair bu matla'da *"ayrılmak, ekip gitmek, uzaklaşmak"* gibi anlamlara gelen بَانَ-يَبِينُ-بَيْنُونَة fiilini kullanmaktadır. Bu kullanım ise Cahiliye dönemi şairleri ve muhadram şairler arasında yaygın bir anlatım tarzıdır[640].

---

637 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75. Şiirin tahlili için ayrıca bkz. s. 252-255.

638 Benzeri şekilde başlayan şiirler için bkz. İbnu'l-Hatîb el-Ḳuraşî, *Cemheratu Eş'âri'l-'Arab*, s. 618; el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 178.

639 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. şiir, s. 104-106. Şiirin tahlili için ayrıca bkz. s. 143-149.

640 Örnek olarak bkz. İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Iḳdu'l-Ferîd*, VI, 138; Rabî'a b. Maḳrûm eḍ-Ḍabbî, *ed-Dîvân*, thk. 'Abdulkâdir Feyyaḍ Ḥarfûş, Dâru Ṣâdır, Beyrût-1999, s. 28.

Aşağıdaki beyit Mencek Paşa'nın hissî gazel temasıyla söylediği 13 beyitlik kısa bir kasîdenin matla' beytidir[641]. (eṭ-Ṭavîl)

قِفِا نَتَشَاكَا مَا تَشَاكَاهُ وَامِقُ وَقَدْ ظَعَنَتْ بِالْغَانِيَاتِ الْأَيَانِقُ

"Durun da, develer şarkı söyleyen kızlarla göçüp gitmişken, âşığın sızlanıp durduğu şeyleri birbirimize şikâyet edelim."

Şairin bu beytindeki başlangıç ifadeleri olan قِفِا نَتَشَاكَا *"Durun da, birbirimize şikâyet edelim."* şeklindeki ifadeler Cahiliye şiirinde kullanılan anlatımlarla birebir örtüşmektedir. Zira her ne kadar bu beyitle başlayan kasîde klasik şiir yapısında olmasa da, matla' beytinin ilk kelimesi ve devamındaki anlatım İmru'u'l-Ḳays'ın meşhur mu'allakasına benzemektedir[642].

Aşağıda verilen beyit Mencek Paşa'nın Dîvân'daki tek naḳîza şiirinin matla' beytidir[643]: (eṭ-Ṭavîl)

أَلاَ فَانْصَحَا مِنْ رَامَ حَمْدَانَ شَاعِرًا وَقُولاَ لَهُ أَنْ لاَ يُعِيدَ وَلاَ يُبْدِي

"Siz ikiniz kulak verin! Râm Hamdân'lı şaire öğüt verin ve ona deyin de (dediklerini) tekrarlamasın ve (böyle) söylemesin."

Şair bir önceki örnekte olduğu gibi bu matla'da da iki kişiye hitap ederek Cahiliye şiiri üslubunu kullanmakta, ayrıca klasik kaside üslubunda çok sık karşılaşılan أَلاَ tenbîh edatıyla şiirine başlamaktadır[644].

Mencek Paşa'nın kasîdelerinin matla' beyitlerine dair yukarıda verilen örnekler incelendiğinde şairin bu beyitlerindeki üslubunun gramer ve fesâhat bakımından kusursuz olduğu görülmektedir. Şairin matla'larda hem Cahiliye üslubunu kullanması hem de yeni anlatımlar uygulaması, onun klasik şiire dair birikimini ve sahip olduğu dil becerisini ortaya koymaktadır. Bir sonraki başlıkta şairin kasîdelerinin mukaddime bölümlerinden örnekler verilerek şairin

---

641 *Dîvânu Mencek Paşa*, 137. Şiir, s. 238-239.

642 İmru'u'l-Ḳays'ın bahsi geçen şiiri için bkz. Muhammed Rislân, *Şerhu'l-Mu'allakât*, s. 21.

643 *Dîvânu Mencek Paşa*, 78. Şiir, s. 184-185. Şiirin tahlili için ayrıca bkz. s. 281-285.

644 Bu tür kasîdeler için bkz. en-Nâbiġa ez-Zubyânî, *Dîvânu'n-Nâbiġa*, s. 153, Ebû Zekeriyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni 'Antera*, thk. Mecîd Ṭarâd, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrut-1992/1412, s. 214.

mukaddimede sergilediği üslup özellikleri değerlendirilecektir.

1.1.1.2. Mukaddime

Kaside şiirinin temel bölümlerinden biri olan mukaddime, şiirin matla'ından sonra gelen ve giriş kısmını oluşturan bölümdür. Edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu mukaddime bölümünün nasıl olması gerektiğine dair kaynaklarda temel olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Başta İbn Ḳuteybe ve İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî'nin savunduğu birinci görüşü benimseyen edebiyat eleştirmenlerine göre, kasidenin genel özelliklerine dair yukarıda verilen açıklamalarda belirtildiği gibi, şair söylediği kasidenin mukaddimesinde atlâl, sevgilinin ardından gözyaşı dökme, sevgilinin fizikî güzelliklerinin tasviri, gece yapılan çöl yolculuğu ve bu yolculukta karşılaştığı tehlikeler gibi Cahiliye şiirinde bulunan belli anlatım özelliklerine bağlı kalmalıdır[645]. Bu görüşten farklı olarak başta İbnu'l-Eṯîr (637/1239) olmak üzere kimi edebiyatçılar ise, şairin yaşantısının, içinde bulunduğu ortam ve çevrenin şiirini etkilemesi sonucu, şiirin mukaddimesinde şiirin ana temasıyla uyumlu olmak üzere farklı anlatımların sergilenebileceğini veya doğrudan medîh ya da ihvâniyyât konusundan bahsederek şiire başlanabileceğini belirtmiştir[646]. Şiirin mukaddimesine dair birbirinden farklı bu iki görüş için, mukaddimenin şiirin mefhumuyla uyumlu olması[647] ve şiirin ana temasını gölgede bırakacak derecede uzun tutulmaması[648] gibi ortak noktaların bulunduğu da unutulmamalıdır.

Mencek Paşa'nın kasidelerinde mukaddime bölümü, Arap şiiri kaside yapısı geleneğinde bu bölümle ilgili yukarıda özetlenen edebiyatçıların görüşleri doğrultusunda, iki farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre şair, kasidelerinin birçoğunun mukaddimesinde, İbn Ḳuteybe ve İbn Raşîḳ'ın savunduğu görüş doğrultusunda, Cahiliye şiiri geleneğine bağlı kalmaktadır. Mencek Paşa'nın Zekeriyazâde Yahya Efendi'yi övmek için söylediği 23 beyitlik methiyenin

---

645 İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, I, 76-77; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, 212-213.
646 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 226-231, İbnu'l-Eṯîr, *el-Meṯelu's-Sâir*, II, 223-224.
647 İbnu'l-Eṯîr, *el-Meṯelu's-Sâir*, II, 223.
648 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 123.

mukaddime bölümü, şairin bahsi geçen türdeki mukaddimeleri için güzel bir örnektir. Söz konusu şiirin mukaddimesi şu şekildedir[649]: (eṭ-Ṭavîl)

1 لَعَمْرُكَ مَا الدُّنْيَا الْعَرِيضَةُ بِالدُّنْيَا إِذَا مَا نَأَتْ عَنْكَ الْمُهَفْهَفَةُ اللَّمْيَا

2 مُحَجَّبَةٌ قَدْ أَقْسَمَ الْبِيضُ وَالْقَنَا بِأَلْحَاظِهَا أَنْ لاَ تَزُورَ وَلاَ رُؤْيَا

3 مُرَنَّحَةُ الأَعْطَافِ رِيمِيَّةُ الطُّلاَ فَمَا عَرَفَتْ قُلْباً وَلاَ اتَّخَذَتْ حَلْيَا

4 تَرَاءَتْ وَمَا بِالْبَدْرِ مِنْهَا مُشَابِهٌ وَلاَ بِظِبَا الْجَرْعَا وَلاَ الْبَانَةِ الرَّيَّا

5 تُسَائِلُنِي مَنْ أَنْتَ وَهِيَ عَلِيمَةٌ فَقُلْتُ لَهَا مَيِّتٌ يُعَدُّ مِنْ الأَحْيَا

6 فَقَالَتْ وَمَنْ أَفْتَى بِهَذَا وَمَا الَّذِي دَهَاكَ وَمَا غَادَرْتَ فِي حُبِّنَا نَسْيَا

7 فَقُلْتُ بَيَاضٌ تَحْتَ مُسْوَدِّ سَالِفٍ لِقَتْلِي فِي دِينِ الْغَرَامِ هُمَا الْفُتْيَا

8 فَقَالَتْ صَهٍ مَنْ ذَا مِنَ الضَّيْمِ يَشْتَكِي وَقَدْ مَلأَ الدُّنْيَا بِمَعْرُوفِهِ يَحْيَى

1. "Yemin olsun ki, o ince belli ve esmer dudaklı güzel senden uzaklaştığı zaman o geniş dünya bildik dünya değildir."

2. "(O cariye) örtüsünü örtmüştür. Onun bakışlarındaki kılıçlar ve mızraklar gelip ziyaret etmemek ve görünmemek üzere yemin etmiştir."

3. (O güzel) omuzlarını sallayarak salına salına yürüyen ve beyaz ceylanınki gibi boynu olan bir kızdır. Öyle ki ne bir beyaz gerdanlık ne de her hangi bir süs takmış."

4. O güzel öyle bir göründü ki güzelliğine ne dolunayın, ne çöl ceylanının, ne de mis kokulu sorgun ağacının güzelliği benzeyemez."

5. "Çok iyi bildiği halde bana 'Sen de kimsin?' diye sorup duruyor. Ben de ona şöyle cevap verdim: 'Dirilerden sayılan bir ölüyüm.'"

6. "Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı? Sana ne oluyor da bizim aşkımızda unutmayı (unutulmayı) terk etmedin?"

7. "Öne geçmiş siyahlığın altındaki (yüzünün önüne çekilmiş peçenin altındaki) beyazlık var ya, işte aşk dininde benim öldürülmeme fetva veren o ikisidir. (İki gözündür)"

649 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. Şiir, s. 54-56.

8. "Bunun üzerine (cariye) şöyle dedi: Sus/kapa çeneni! Dünya Yahya'nın iyilikleriyle dolup taşmışken kimmiş haksızlıktan şikayet eden!"

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere, Mencek Paşa bu methiyesinde klasik kaside yapısını uygulayarak şiirin mukaddime bölümünde gazel temasına yer vermektedir. Şairin hocası Abdurrahman el-'Imâdî için söylediği 31 beyitlik kasidenin mukaddimesinde yine klasik mukaddime yapısı bulunmakla birlikte Cahiliye şiirinde yer alan unsurlar daha belirgindir[650]: (el-Kâmil)

1 بَانَ الْخَلِيطُ ضُحًى مِنَ الْجَرْعَاءِ فَمَنِ الْمُقِيمُ لِشِدَّةٍ وَعَنَاءِ

2 اَللهُ يَعْلَمُ أنَّ صُبْحِي فِي الْهَوَى سِيَّانِ بَعْدَ رَحِيلِهِمْ وَمَسَائِي

3 تُطْوَى عَلَيَّ النَّائِبَاتُ كَأَنَّنِي سِرُّ الْهَوَى وَكَأَنَّهَا أَحْشَائِي

4 وَأَشَدُّ مَا يَشْكُو الْفُؤَادُ مُمَنَّعٌ فِي لَحْظِهِ دَائِي وَمِنْهُ دَوَائِي

5 رَيْحَانَةُ الْحُسْنِ الَّتِي لَعِبَتْ بِهَا رِيحُ الصَّبَا لاَ رَاحَةُ الصَّهْبَاءِ

6 تَجْرِي مِيَاهُ الْحُسْنِ فِي أَعْطَافِهِ جَرْيَ الصَّبَابَةِ مِنْهُ فِي أَعْضَائِي

7 قَمَرٌ إِذَا حَسَرَ الْقِنَاعَ مُخَاطِباً شَخَصَتْ إِلَيْهِ أَعُيُنُ الْأَهْوَاءِ

8 مَلَكَتْ وِلاَيَةَ كُلِّ قَلْبٍ مُولَعٍ لَحَظَاتُهُ مِنْ عَالَمِ الْإِنْشَاءِ

9 إِنْ يُخْفِهِ لَيْلُ النَّوَى فَجَبِينُهُ صُبْحٌ يَنُمُّ عَلَيْهِ بِالْأَضْوَاءِ

10 كَمْ بِتُّ مَطْوِيَّ الضُّلُوعِ عَلَى جَوًى أُغْضِي الْجُفُونَ بِهَا عَنِ الْبَرْحَاءِ

11 فَإِلاَمَ فِيهِ تَهَتُّكِي وَتَنَسُّكِي وَعَلاَمَ فِيهِ تَبَسُّمِي وَبُكَائِي

12 عَلَّ الزَّمَانَ يُفِيدُنِي حَمْلَ الْمُنَى حَيْثُ الْتَجَأْتُ لِأَوْحَدِ الْعُلَمَاءِ

1. "Kavim öğle vakti toparlanıp hep birden kum tepelerinin ardına doğru çekip gitti. Zaten sıkıntı ve zorluk olan yerlerde kim kalır ki!"

2. "Allah biliyor ki onlar gittikten sonra, aşk acısıyla sabahım da akşamım da birdir."

3. "Belalar üstüme öyle bir çöreklendi ki sanki ben aşkın vücudunun içiyim ve onlar da benim organlarım."

---

650 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. Şiir, s. 104.

4. "Kalbin acı çektiği şeylerin en zorlusu ise onun bakışlarında olan yasaklanmışlıktır. Hastalığım da ondadır, devâm da ondadır."

5. "Meltemin kendisiyle oynaşıp durduğu güzelliğin fesleğen buketi, şarabın verdiği coşku değildir."

6. "Güzelliğin suları, onun aşkının benim uzuvlarımda aktığı gibi, onun zülüflerinden beline doğru akar."

7. "Bir ay ki konuşurken peçesini kaldırsa, aşkların gözleri fal taşı gibi açılarak ona çakılıp kalır."

8. "Onun bakışları daha yaratılış âleminden tüm sevdalı kalplerin hükümdarlığını ele geçirmiştir."

9. "Uzaklığın gecesi onu gizleyecek olursa, onun alnı ışıltılarla güzel kokusunu onun (uzaklığın gecesinin) üzerine saçan bir sabahtır."

10. "Nice geceyi sinemde kara sevdayla, onun (o sevdanın) uğruna eziyetleri görmezden gelerek geçirdim."

11. "Ne zamana kadar böyle rezil bir şekilde bütün ayıplarım ortaya dökülmüş halde yaşayacağım ve ne zamana kadar kendimi adamam devam edecek! Ne için gülümsüyorum ve neye ağlayıp duruyorum!"

12. "Belki zaman bana arzularımı taşıma imkanı verir çünkü ben alimlerin biriciğine sığındım."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyitleri incelendiğinde, şiirin mukaddimesinde son derece sistematik bir yapı dikkati çekmektedir. Şair toplam 31 beyitten oluşan methiyenin üçte birlik bölümü olan ilk 11 beytini gazel temasına ayırmıştır. Bu 11 beytin ilk 4 beytinde ayrılık ve aşk acısı temaları, 5. ilâ 9. beyitler olmak üzere 5 beyitte sevgilinin fiziksel özelliklerinin tasviri, 10. ve 11. beyitler olmak üzere mukaddime bölümünün son 2 beytinde de başlangıçtaki ayrılık ve aşk acısına gönderme yaparak çektiği sıkıntıları konu edinmiştir. Bu bakımdan şiirin mukaddimesindeki 11 beyitlik bu gazel bölümü, ilk 4 beyit giriş, devamındaki 5 beyit gelişme ve son 2 beyit sonuç olmak üzere şekillendirilmiştir. 12. beyitte ise şiirin asıl bölümü olan medih bölümüne giriş yapılmaktadır.

Yukarıdaki beyitler konu bakımından değerlendirildiğinde işlenen gazel

temasını hissî ya da 'afîf olarak sınıflandırmak ise oldukça zordur. İlk dört beyit ile 10. ve 11. beyitlerde aşktan soyut bir anlatımla mefhum olarak bahsedilmekte ve ayrılığa, sevgilinin bırakıp gitmesine vurgu yapılmaktadır. Bu beyitlerde 'afîf gazel ağırlıktadır. 5. ilâ 9. beyitlerde ise, sevgilinin saçlarının fesleğen buketine benzetilmesi, zülüfleri, beli, peçesini kaldırdığında yüzünün parlaklığı, bakışlarının çekiciliği, alnının parlaklığı ve güzel kokusu gibi fiziksel özelliklerinden bahsedilmekte ve bu anlamda hissî gazel teması işlenmektedir. Bu iç içe girmiş anlatımla şair, söz konusu kasidede hem Cahiliye dönemi geleneğini takip etmekte hem de afif gazel öğelerine yer vererek sonraki dönemlerde şekillenen üslubu kullanmaktadır.

Mencek Paşa aşağıda ilk 14 beyti verilen Abdullatîf Unsî Efendi için söylediği 23 beyitten oluşan methiyenin mukaddimesi, öncesinde verilen iki örnekten farklı yapıdadır. Şair bu kasidenin mukaddimesini, yukarıda belirtilen İbnu'l-Esîr'in savunduğu görüşe uygun olarak söylemiştir. Zira burada şair, toplumundan şikayet ederek hicâ temasını, ayrıca geçmişe duyduğu özlemi dile getirdiği fahr temasını kullanmakta. Kasidenin mukaddimesini oluşturan ilk 14 beyti şu şekildedir[651]: (eṭ-Ṭavîl)

1 غَرِيبٌ وَإِنِّي فِي الْعَشِيرَةِ وَالْأَهْلِ أَرَى الْخِصْبَ مَمْنُوعَ الْجَوَانِبِ مِنْ

2 وَأَصْدَقُ مَنْ أُصْفِيهِ وُدِّي مَدَاهِنٌ وَمَلْعَبُ طَوْقِي مِنْهُ فِي قَبْضَةِ النَّصْلِ

3 وَإِنِّي لَقَدْ جَرَّبْتُ دَهْرِي وَأَهْلَهُ لَعَمْرِي حَتَّى صِرْتُ أَنْفِرُ مِنْ ظِلِّي

4 وَنَازَلْتُ لِلْأَيَّامِ كُلَّ كَرِيهَةٍ شَدَائِدُهَا الْجَلَّاءُ تَعْجَبُ مِنْ حِمْلِي

5 بُلِيتُ بِأَقْوَامٍ إِذَا مَا اخْتَبَرْتُهُمْ أُفَضِّلُ مَشْيِي حَافِيَ الرِّجْلِ عَنْ نَعْلِي

6 وَمَا كُنْتُ أَدْرِي أَنَّ لَيْثَ عَرِينِهِ يَخَافُ وَيَخْشَى الْبَطْشَ مِنْ أَضْعَفِ

7 وَمَا كَانَ يَدْنُو الْفَقْرُ مِنِّي لَوَ انَّنِي رَضِيتُ كَمَا تَرْضَى الْأَسَافِلُ بِالْبُخْلِ

8 لَئِنْ كَانَ فَضْلِي مَانِعِي مَا أَرُومُهُ هَدَمْتُ بِأَيْدِي الْجَهْلِ مَا شَادَهُ فَضْلِي

9 تَصُولُ عَلَيْنَا يَا زَمَانُ مُحَارِباً كَأَنَّكَ مِنْ قَتْلِ الْأَمَاجِدِ فِي حِلِّ

651 *Dîvânu Mencek Paşa*, 33. şiir, s. 95-96.

10 أَقُولُ وَمَا غَيْرِي بِمُضْغٍ كَأَنَّنِي عَلَى صَفَحَاتِ الْمَاءِ أَكْتُبُ مَا أُمْلِي

11 وَكَمْ مِنْ حَبِيبٍ مَا ظَفِرْتُ بِوَعْدِهِ إِذَا لَمْ يُمِتْ بِالصَّدِّ يَقْتُلُ بِالدَّلِّ

12 وَإِنْ مَرَّ سَهْواً بِالْجُفُونِ خَيَالُهُ أَبَيْتُ سَمِيرَ الْهَجْرِ فِي لَيْلَةِ الْوَصْلِ

13 عَدِمْتُ زَمَانِي حَيْثُ يَلْعَبُ بِي يُرِيدُ وَلَمْ يُبْصِرْ بِأَصْبَرَ مِنْ مِثْلِي

14 وَلَمْ يَدْرِ أَنَّ الْعَدْلَ حَلَّ بِجِلِّقٍ وَأُنْسِي مُزِيلٌ وَحْشَةَ الْكُلِّ بِالْكُلِّ

1. "Ne gariptir ki hem ailemin ve akrabalarımın arasındayım, hem de bereketin kuraklıkla her yönüyle yasaklandığını görüyorum."

2. "En samimi bir şekilde kendisine dostluk beslediklerimin en sağdık olanı bile (artık benim gözümde) dalkavuktur. Ona karşı benim boğazım keskin kılıcın kabzasındadır."

3. "Şu içinde yaşadığım zamanı ve insanlarını denedim. Yemin olsun ki sonunda kendi gölgemden nefret eder oldum."

4. "Günlerin getirdiği bütün kötülüklerle savaştım. Benim tahammülüme onun (o günlerin) apaçık ortada olan belaları şaşıp kaldı."

5. "Kendilerini araştırdığımda ayağımdan ayakkabımı çıkarıp (onlara varlığımı duyurmadan sessizce) yalınayak yürümeyi tercih edeceğim topluluklarla sınandım."

6. "İnindeki aslanın, karıncaların en zayıfı tarafından yakalanmaktan korkup çekineceğini bilmiyordum."

7."Eğer alçakların cimriliğe razı olduğu gibi ben de razı olsaydım, fakirlik bana bu kadar yaklaşamazdı."

8."Eğer yüceliğim yapmak istediğim şeyden beni alıkoymasaydı, yüceliğimin inşa ettiklerini cehaletin elleriyle yok ederdim."

9."Ey zaman! Onurlu kimseleri öldürmek sanki senin için helalmiş gibi, sen bize savaş açarak üzerimize saldırıyorsun."

10."Söylüyorum da (söylediklerime) benden başka kulak veren yok. Sanki kendi yazdırdıklarımı yine kendim sudan sayfalar üzerine yazıyorum."

11."(Hâlbuki ben) şayet reddetmeyle öldürmezse, işvesiyle can alan nice

sevgiliden (buluşma) sözü almışım."

12."Onun (sevgilinin) hayali yanlışlıkla gözlere uğrasa, buluşma gecesinde geceyi ayrılıkla yarenlik ederek geçiririm."

13."Ben zamanımı, zaman benimle dilediği gibi oynarken yitirdim de o zaman benim gibi sabırlı olan birini daha görmemiştir."

14."ve o (zaman) adaletin Cillak'a yerleştiğinin ve Unsî'nin her bir şeyin her şeye olan yalnızlığını gidereceğinin farkında değildi."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi şair kasidenin ilk 13 beytini mukaddime bölümüne ayırmıştır. Ancak burada 11. ve 12. beyitler haricinde hiç gazel temalı anlatım kullanılmamıştır. 11. ve 12. beyitler de gazel anlamlı değil, fahr temasını destekler mahiyette söylenmiş beyitlerdir. Bu bağlamda söz konusu kasidenin mukaddimesi klasik kaside yapısında söylenmiş mukaddimelerden farklı yapıdadır.

Mencek Paşa, kimi kasidelerinde ise mukaddime bölümüne yer vermeyip doğrudan şiirin ana temasıyla ilgili ifadelerle söze başlamaktadır. Ayrıca şairin kasidelerinde kullandığı mukaddime bölümünün önemli bir özelliği de, mukaddimelerin şiirin söylendiği temada hangi alt türde değerlendirilmesi gerektiğine dair ipuçları içeriyor olmasıdır. Özellikle medih temalı şiirlerinde şair, söylediği methiyedeki amacına göre farklı yapıda mukaddimeler kullanmaktadır. Örneğin arkadaşları için söylediği methiyelerin mukaddimelerinde hissî gazel tercih edilirken, alimler ve hocaları için söylediği methiyelerin mukaddimelerinde daha çok afif gazel kullanılmaktadır. Şair methiyesini bir yönetici için söylemişse, o zaman daha resmi bir üslup kullanmakta, şiirinin mukaddimesinde de bu resmi üslupla uyumlu olarak hissî gazel öğeleri yerine geçmişe özlem temalı unsurlara yer vermektedir. Şairin mukaddimelerindeki bu anlatım özelliğine dair, çalışmanın II. bölümündeki *"Medih"* başlığında açıklama yapılmıştır.

1.1.1.3. Tehallus ve Vahde Mevdû'iyye (Konu Bütünlüğü)

Tehallus, şiirde ya da nesirde giriş bölümünden sonra asıl konuya geçme sanatı veya bu geçişin yapıldığı bölümünün adıdır[652]. Arap şiirinde kasidenin birden çok konuyu içeren yapısı gereği, şairin bir konudan diğerine geçişini sağlayan tehallus, edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu bir unsurdur. Şiirde tehallusun sert ve belirgin geçişlerle değil de dinleyiciye hissettirmeden yapılması, tehallus beytinde kasidenin matla'ında işlenen konuya gönderme yapılması ve bu sayede kaside bütünlüğünün korunması gerektiği eleştirmenler tarafından konuyla ilgili belirtilen görüşler arasındadır[653]. *Vahde mevdû'iyye* ise tehalluslarla ayrılan bölümlerin, kasidenin bütünlüğü içerisinde tek bir yapı oluşturacak şekilde kurgulanmasıdır.

Mencek Paşa'nın kasidelerinde yer alan tehallus bölümleri büyük ölçüde yukarıda özetlenen şartları taşımaktadır. Çalışmanın II. bölümünde şiirlerin muhteva tahlili esnasında yapılan açıklamalarda ve bu bölümde kaside yapısına dair yukarıdaki başlıklar altında belirtildiği gibi, şairin kasidelerinin tamamı klasik kaside yapısında söylenmemiştir. Bu bağlamda Mencek Paşa'nın şiirinde yer alan tehallus bölümleri şairin klasik kaside yapısında söylediği şiirlerinde görülmektedir. Bu başlıkta şairin kasidelerindeki tehalluslar ve kaside bütünlüğüne dair üslup incelikleri şairin söz konusu klasik yapıda söylediği kasidelerinden örneklerle değerlendirilecektir.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen şiiri Kocahusamzade için söylediği bir methiyedir. Söz konusu methiyenin mukaddime bölümü şu şekildedir[654]: (eṭ-Ṭavîl)

1 خَلِيلَيَّ مَا لِي أُبْصِرُ الدَّهْرَ رَاضِيَا وَحَظِّيَ مَوْفُوراً وَعَيْشِيَ صَافِيَا

2 وَسَالَمَنِي فِي النَّاسِ مَنْ كَانَ دَأْبُهُ مُحَارَبَتِي جَهْلاً وَأَصْبَحَ وَافِيَا

652 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, s. 143; Küçüksarı, *es-Sefercelânî ve Şiiri*, s. 160;

653 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 237-238; Ebû Muhammed İbn Sinân Abdullah b. Muhammed b. Saîd el-Ḫafâcî, *Sirru'l-Fesâḥa*, thk. Abdulmute'âl es-Sa'îdî, Kahire-1372/1953, s. 268; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 221-228.

654 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74.

3	وَرُحْتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ مِلْءُ جَوَانِحِي	سُرُورٌ وَفِكْرِي بَاتَ بِالأَمْسِ خَالِيَا
4	وَعَهْدِي بِأَيَّامٍ مَضَيْنَ كَأَنَّهَا	تُجَرِّدُ مِنْ جَفْنِ الزَّمَانِ مَوَاضِيَا
5	إِذَا طَلَعَتْ شَمْسُ النَّهَارِ وَأَقْبَلَتْ	ظَنَنْتُ حِبَالَ الذَّرِّ مِنْهَا أَفَاعِيَا
6	أُدَارِي ضَئِيلَ الْخَازِبَازِ مَهَابَةً	وَأَخْشَى خَيَالِي حَيْثُ شِمْتُ خَيَالِيَا
7	عَلَى أَنَّ قَوْمِي الْمُنْجَكِّيِينَ قَدْ بَنَتْ	عَزَائِمُهُمْ فَوْقَ الثُّرَايَّا مَكَانِيَا
8	وَكَمْ شَهِدَتْ أَعْدَائِي فِيَّ بِأَنَّنِي	نَشَأْتُ بِمَهْدِي لِلْمَعَالِي مُنَاغِيَا
9	لَئِنْ فَاتَنِي إِدْرَاكَ مَا أَدْرَكَ الْأُلَى	فَأَنْفَذْتُ أَيَّامِي عَلَيْهِ أَمَانِيَا

1. "Ey benim iki dostum! Bana ne oluyor böyle; feleği razı olmuş, kısmetimi bu denli bol ve hayatımı böyle berrak bir halde görüyorum."

2. "İnsanlardan cahilliği sebebiyle benimle savaşmayı adet edinmiş kişi bile benimle barışmış ve o sadık bir dost olmuş."

3. "Gözüm aydın, gönlüm neşe dolu bir halde sevinç içindeyim ve aklımda düne dair hiçbir şey olmadan geceyi geçirdim."

4. "Geçip giden günlerdeki hayatım, zamanın göz kapaklarından sıyrılmış keskin kılıçlar gibidir."

5. "Gündüzün güneşi doğup parlamaya başladığında, ben onun ışıklarının ipliklerini engerek yılanları sanırdım."

6.-7. "Kavmim Mencekîler'in kararlılıklarını Süreyya yıldızının da üstünde bir yere inşa etmelerine rağmen ben; korkumdan sineğin en kısık vızıltısına kulak kesiliyorum ve hayalleri gözetlerken kendi hayalimden korkuyorum."

8. "Düşmanlarım, ben bebekken beşiğimde yücelikleri mırıldanarak büyüdüğümü kaç sefer görmüştür."

9. "Her ne kadar (kavmimden) ilklerin elde ettiklerine ulaşma fırsatım geçip gitmişse de ben günlerimi onu (onların görkemli yaşantılarını) arzuluyarak geçirdim."

Şair burada ilk üç beyitte feleğin kendisiyle barışık olduğunu, rızkının bol ve hayatının refah içinde geçtiğini, kendisine düşmanlık eden cahillerin artık iyi davranmaya başladıklarını söyleyerek şuandaki hayatının güzelliğinden

bahsetmektedir. Daha sonraki üç beyit olan 4., 5. ve 6. beyitlerde ise bu anlatım değişmekte, bu güzel dönemden önceki yaşantısının, zamanın gözlerinden sıyrılmış keskin kılıçlar gibi zorlu ve can yakıcı olduğunu, her gün doğan güneşin ışıklarıyla umut yerine hayatına engerek yılanı gibi çöreklenen yeni bir sıkıntı ve uğursuzluğun geldiğini, şerefli bir kavim olan Mencek sülalesine mensup olmasına rağmen kendisinin her şeyden korkar bir halde olduğunu söyleyerek önceki dönemlerde çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. 7. ilâ 9. beyit de dahil olmak üzere yine üç beyit boyunca devam eden bir sonraki bölümde ise şair, fahr bölümüne geçmekte ve kendi kavmiyle övünmektedir. Şiirin devamı şu şekildedir[655]:

10 لَقَدْ صَدَقَتْ مِنِّي الظُّنُونُ وَأَصْبَحَتْ تَفِلُّ جُيُوشُ الْعَدْلِ عَنِّي الْأَعَادِيَا

11 بِمَقْدَمِ قَاضِي الشَّامِ مُحْيِي رُبُوعِهَا فَحَمْداً لِمَنْ أَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ قَاضِيَا

10.-11. "Sonunda beklentilerim doğru çıktı ve ahalisine can veren Şam kadısının gelişiyle adaletin orduları düşmanlarımı benden uzaklaştırıp onları hezimete uğrattı. Onu kadı olarak görevlendirerek onunla yeryüzüne can verene hamd olsun."

Yukarıda verilen 10. beyitte tehallus söz konusudur. Bu ve devamında gelen 11. beyitle şair giriş bölümünü sonlandırmakta ve şiirin ana teması olan medih bölümüne geçiş yapmaktadır. Beyitlerin anlamlarında, şiirin başlangıcındaki güzel günlere gönderme yapılması dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira şair bu sayede güzel bir tehallus örneği sergilemekle birlikte şiirin vahde mevdû'iyyesi/konu bütünlüğünü de korumaktadır. Bu beyitlerle başlayan medih üslubu aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere şiirin sonuna kadar devam etmektedir[656].

12 هُمَامٌ كَسَاهُ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ رِدَاءً مِنَ التَّقْوَى بِنَعْمَاهُ زَاهِيَا

13 لَهُ قَلَمٌ كَمْ صَدَّ بِيضاً فَوَاتِكًا بِقَاطِعِ أَحْكَامٍ وَسُمْراً عَوَالِيَا

14 وَحُسْنُ ثَنَاءٍ عَطَّرَ الْأُفْقَ نَشْرُهُ وَقَدْ فَاحَ مِسْكًا أَذْفَرًا وَغَوَالِيَا

15 فَلَوْ عَذُبَتْ كُلُّ الْبُحُورِ لَمَا ارْتَضَتْ فَضَائِلُهُ تِلْكَ الْبُحُورَ سَوَاقِيَا

655 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75.
656 *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 75.

16 وَمَهْمَا ارْتَقَى الْبَدْرُ الْمُنِيرُ تَخَالُهُ لِدُونِ مَقَامٍ حَلَّهُ الْيَوْمَ رَاقِيَا

17 وَنَدْعُوهُ لِلرَّحْمَنِ عَبْداً وَإِنَّهُ لَيَكْفِيهِ فَخْراً فَاقَ فِيهِ الْمَوَالِيَا

12. "O (Husamzade) şanı yüce olan Allah'ın görkemli nimetleriyle kendisine takvadan bir kaftan giydirdiği bir yiğittir."

13. "Onun (Husamzade'nin), keskin hükümleriyle, kırıp geçiren kılıçların ve mızrakların nicelerini engelleyip geri püskürten bir kalemi vardır."

14. "Onun için yapılan güzel övgülerin yayılmasıyla ufku güzel kokular sarmış ve türüm türüm kokan misk ve anber kokusu duyulmuştur."

15. "Deinzlerin hepsinin suyu tatlı olsaydı, onun (Husamzade'nin) yücelikleri denizlerin su ikram eden sâkiler olmasından yine de memnun kalmazdı."

16. "Işık saçan dolunay ne zaman yükselse, onu (dolunayı) onun (Husamzade'nin) halinin bugünkü bulunduğu makamının altında görürsün."

17. "Biz onu Rahman'ın kulu diye çağırırız. O (Husamzade) ona (Rahman'a), bütün kulların kendisiyle yüceliklere yükseldiği övünç kaynağı olarak yeterlidir."

10. beyitle başlayan ve şiirin asıl teması olan medih bölümü, farklı sanatların kullanılmasıyla beraber ağırlıklı olarak mubalağalı bir uslüpla yukarıdaki 17. beyite kadar devam etmektedir. Bu beyitten sonraki üç beyitte ise şair genel anlamda medih faslına devam ediyor gibi görünse de aslında kendi şiiriyle övünerek fahr teması işlemektedir. Söz konusu fahr temasına ayrılan bölüm, aşağıda verilen beyitlerde de görüldüğü gibi 18. ilâ 20. beyitler olmak üzere üç beyit boyunca sürmektedir.

18 تَرَفَّعَ شِعْرِي إِذْ تَضَمَّنَ وَصْفَهُ فَلَا بِدْعَ أَنْ يَأْبَى النُّجُومَ قَوَافِيَا

19 فَيَا لَيْتَ أَنَّ الْفِكْرَ مِنْ كُلِّ مُفَكِّرٍ يُجِيدُ بِهَاتِيكَ الْمَزَايَا مَعَانِيَا

20 وَيَا لَيْتَ أَنِّي النُّورُ مِنْ كُلِّ مُبْصِرٍ فَيُبْصِرُ بِي مَنْ كَانَ وَجْهَكَ رَائِيَا

18. "Şiirim onun (Kocahusamzade'nin) vasıflarını içerdiği için yücelere yükseldi. (Artık) kafiye olarak yıldızları çirkin ve uygunsuz görüp kabul

etmemesinde şaşılacak bir şey yoktur."

19.-20. "Ah keşke her düşünürün aklı bu anlam özelliklerini ustaca değerlendirebilse ve keşke ben, gözleri gören herkesin gözlerinin aydınlığı olsam da seni görecek olanlar, seni benimle görseler."

19. ve 20. beyitlerde şair kendisinin diğer insanlardan ve diğer şairlerden daha iyi ve net düşünebildiğini, memduhun özelliklerini onlardan daha iyi görebildiğini söyleyerek kendi üstünlüğünden kinaye yapmaktadır. Buna göre beyitleri şu şekilde anlamak mümkündür: *"Keşke her düşünen akıl sahibi kişi benim düşünebildiğim bu anlam zenginliklerini düşünebilse. Ama kimse benim düşündüğüm gibi zengin manalara ulaşamıyor. Yine aynı şekilde gözler de seni hak ettiğin güzellikte ve yücelikte göremiyorlar. Seni en güzel ve sana en layık şekilde anlatacak, senin özelliklerini en uygun şekilde şiirle aktaracak olan benim. İnsanlar senin yüceliğini en güzel benim anlatmamla anlar."* Söz konusu üç beyit bu şekilde değerlendirildiğinde açıkça görüleceği üzere şair burada memduhu değil de kendini övmekte, kendi şiiri ve şairliğiyle fahr yapmaktadır. 20. beyitle bitirilen fahr anlatımından sonra, aşağıdaki beyitle tekrar yukarıdaki üç beyit öncesindeki anlatıma dönülmekte ve medih üslubu kullanılmaktadır.

21 أَتَيْتُكَ مِنْ نُعْمَاكَ مَوْلَايَ شَاكِرًا وَقَلْبِيَ مِنْ رَيْبِ الْحَوَادِثِ شَاكِيَا

22 فَخُذ بِيَدِي وَامْنُنْ عَلَيَّ بِنَظْرَةٍ أَفُزْ بِفَخَارٍ يَسْتَرِقُّ الْمَعَالِيَا

23 فَلَا زِلْتَ رُكْنًا فِي الْقَضَاءِ مُشَيَّدًا يَفُوقُ بِعُلْيَاهُ عَلَى الدَّهْرِ سَامِيَا

21. "Senin sağladığın bolluğa teşekkür etmek için geldim, Efendim! Kalbim ise olayların getirdiği tereddütlerden şikayetçidir."

22. "Elimden tut ve bana bir bakış ihsan et de ben (senin o nazarınla) yücelikleri kendime köle edecek övünmeyi kazanabileyim."

23. "Sen, kadılık görevinin sapasağlam temeli olarak ve bu zamanda yüceliklere yüceldikçe yücelen birisi olarak hep bu görevde kalasın."

21. beyitle şair, şiiriyle ve şairliğiyle fahr temasından tekrar medih temasına geçerek hatime bölümüne giriş yapmaktadır. Bu beyitteki وَقَلْبِيَ مِنْ رَيْبِ الْحَوَادِثِ

شَاكِيًا ifadesiyle de son üç beyitte yer alan hâtime bölümünü 9. ve 10. beyitlerde işlenen temaya bağlamaktadır. Mencek Paşa bu şiirinde ustalıkla hem şiirde pek çok farklı konuyu ele almakta, hem de konular arasında husn-i tehalluslarla konu bütünlüğünün bozulmasını engelleyerek şiirde vahdeyi sağlamaktadır. Ayrıca şairin bu kasidesi şekil açısından da gayet düzenli bir yapı sergilemektedir. Zira ana tema olan medih bölümü hariç diğer tüm yan temaların ele alındığı beyitler üçer beyitlik bölümlerden oluşmaktadır. Şair bu şekil yapısını son bölüm olan hatime bölümünde de koruyarak bu bölümü de 21., 22. ve 23. beyitler olmak üzere üç beyitle bitirmektedir.

Mencek Paşa'nın Zekeriya Efendi'nin oğlu İstanbul müftüsü Yahya Efendi için söylediği methiye, şairin tehallus sanatını uygulaması ve kasidede konu birliğini korumasına dair yine güzel bir örnektir. Bahsi geçen kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir[657]: (eṭ-Ṭavîl)

1 لَعَمْرُكَ مَا الدُّنْيَا الْعَرِيضَةُ بِالدُّنْيَا إِذَا مَا نَأَتْ عَنْكَ الْمُهَفْهَفَةُ اللَّمْيَا

2 مُحَجَّبَةٌ قَدْ أَقْسَمَ الْبِيضُ وَالْقَنَا بِأَلْحَاظِهَا أَنْ لاَ تَزُورَ وَلاَ رُؤْيَا

3 مُرَنَّحَةُ الأَعْطَافِ رِيمِيَّةُ الطُّلاَ فَمَا عَرَفَتْ قُلْباً وَلاَ اتَّخَذَتْ حَلْيَا

4 تَرَاءَتْ وَمَا بِالْبَدْرِ مِنْهَا مُشَابِهٌ وَلاَ بِظِبَا الْجَرْعَا وَلاَ الْبَانَةِ الرَّيَّا

5 تُسَائِلُنِي مَنْ أَنْتَ وَهِيَ عَلِيمَةٌ فَقُلْتُ لَهَا مَيِّتٌ يُعَدُّ مِنْ الأَحْيَا

6 فَقَالَتْ وَمَنْ أَفْتَى بِهَذَا وَمَا الَّذِي دَهَاكَ وَمَا غَادَرْتَ فِي حُبِّنَا نَسْيَا

7 فَقُلْتُ بَيَاضٌ تَحْتَ مُسْوَدٍّ سَالِفٍ لِقَتْلِي فِي دِينِ الْغَرَامِ هُمَا الْفُتْيَا

8 فَقَالَتْ صَهٍ مَنْ ذَا مِنَ الضَّيْمِ يَشْتَكِي وَقَدْ مَلأَ الدُّنْيَا بِمَعْرُوفِهِ يَحْيَى

1. "Yemin olsun ki, o ince belli ve esmer dudaklı güzel senden uzaklaştığı zaman o geniş dünya bildik dünya değildir."

2. "(O cariye) örtüsünü örtmüştür. Onun bakışlarındaki kılıçlar ve mızraklar gelip ziyaret etmemek ve görünmemek üzere yemin etmiştir."

3. (O güzel) omuzlarını sallayarak salına salına yürüyen ve beyaz ceylanınki

---

657 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. şiir, s. 54-55.

gibi boynu olan bir kızdır. Öyle ki ne bir beyaz gerdanlık ne de her hangi bir süs takmış."

4. O güzel öyle bir göründü ki güzelliğine ne dolunayın, ne çöl ceylanının, ne de mis kokulu sorgun ağacının güzelliği benzeyemez."

5. "Çok iyi bildiği halde bana 'Sen de kimsin?' diye sorup duruyor. Ben de ona şöyle cevap verdim: 'Dirilerden sayılan bir ölüyüm.'"

6. "Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı? Sana ne oluyor da bizim aşkımızda unutmayı (unutulmayı) terk etmedin?"

7. "Öne geçmiş siyahlığın altındaki (yüzünün önüne çekilmiş peçenin altındaki) beyazlık var ya, işte aşk dininde benim öldürülmeme fetva veren o ikisidir. (iki gözündür)"

8. "Bunun üzerine (cariye) şöyle dedi: Sus/kapa çeneni! Dünya Yahya'nın iyilikleriyle dolup taşmışken kimmiş haksızlıktan şikayet eden!"

İlk 4 beyitte şair, hissi gazel temasını kullanarak şiirine başlamıştır. Bu anlatım mukaddime bölümünü oluşturan ilk 8 beyit boyunca devam etmektedir. Ancak 5. beyitteki üslup değişikliği dikkatten kaçmamalıdır. Şair bu beyitte ve devamındaki 6. ilâ 8. beyitler olmak üzere 4 beyit boyunca başlangıçtaki tahkiye üslubu yerine hıvâr üslubu kullanmaktadır. Bu bağlamda söz konusu 5. beyitte şair, gazel teması içerisinde üslup değişikliği yaparak tehallus uygulamaktadır. Zira şair bu beyitle, öncesindeki hissi gazel bölümünü bitirmektedir. Çünkü 5. ilâ 8. beyitlerde her ne kadar bu gazel temasına devam eder gibi görünse de, yoğun hissi gazel üslubunun derecesini azaltarak afif gazeli andıran bir üsluba geçmektedir. Ayrıca bu bölümde özellikle iftâ ve kadılıkla ilgili kavramları çağrıştıran sözcükler kullanarak Müftü Yahya Efendi'den bahsedebileceği bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla 5. beyitten başlayan ve 8. beyit de dahil 4 beyitlik bölüm, medih bölümüne geçişi sağlayan ara bölüm durumundadır. Şairin 5. beyit ve devamındaki uyguladığı anlatım, giriş bölümündeki sözü edilen iki farklı gazel yapısı arasında hoş ve yumuşak bir geçiş sağlamakta, ayrıca bu sayede şiirde konu birliği muhafaza edilmektedir. 8. beyitte yine yumuşak ve bütünlüğü bozmayan bir tehallus bulunmaktadır. Zira Mencek Paşa bu beyitte Zekeriyazâde Yahya

Efendi'nin adına yer vererek, nesîb bölümünü sonlandırmakta ve şiirin ana teması olan medih bölümüne geçmektedir. Şiirin söz konusu medih bölümü şu şekildedir[658]: (eṭ-Ṭavîl)

9 أَتَــمُّ وُلاَةِ الْحَــقِّ عِلْمــاً وَهِمَّــةً وَأَشْرَفُ مَنْ دَانَتْ لِهِمَّتِهِ الْعُلْيَا

10 وَأَطْوَلُهُم بَاعــاً وَأَكمَلُهُــمْ حِجــاً وَأَنْفَذُهُم قَوْلاً وَأَثْقَبُهُم رَأْيًا

11 فَمَا الرَّوْضَةُ الزَّهْرَاءُ يَعْبَقُ نَشْــرَهَا بِأَطْيَبَ يَوْماً مِنْ خَلاَئِقِهِ رَيَّا

12 وَلاَ الْمُزْنَةُ الْوَطْفَاءُ تَهْمِي جُفُونُهَــا بِأَغْدَقَ مِنْ جَدْوَى أَنَامِلِهِ سُقْيَا

13 فَلَوْ أَنَّ أُمَّ الدَّهْرِ رَامَــتْ مُشَــابِهاً لَهُ لَمْ تَلِدْ إِلاَّ الْخَسَارَةَ وَالإِعْيَا

14 فَيَا مَنْ بِمَاضِي الْعَزْمِ أَوْدَى مَظَالِماً وَأَوْرَى زِنَادَ الْعَزْمِ فِي جِلَّقٍ وَرْيَا

15 لَكَ اللهُ أَرْشَدْتَ الزَّمَانَ إِلَى الْهُدَى وَأَخْمَدْتَ بِالْعَدْلِ الضَّلاَلَةَ وَالْغَيَّا

16 جَزَاكَ الَّذِي اسْتَرْعَاكَ أَمْــرَ عِبَــادِهِ بِنَجْلَيْنِ نَالاَ فِي الوَرَى الْغَايَةَ الْقُصْيَا

17 هُمَا غُصْنَا دَوْحٍ لِلْمَــآثِرِ وَالنَّــدَى وَنَجْمَا سَمَاءِ الْعِزِّ بَلْ زَهْرَةُ الدُّنْيَا

18 كَرِيمَانِ مِنْ قَبْــلِ الْفِطَــامِ تَحَالَفَــا عَلَى أَنْ يَمُدَّا لِلسَّخَاءِ مَعاً يَدْيَا

19 وَلاَ اتَّخَــذَا إِلاَّ الْفَخَــارَ تَمِيمَــةً وَلاَ ارْتَضَعَا إِلاَّ الْعُلَى لَهُمَا ثَدْيَا

20 وَدُونَكَهَا مِنْ نَسْجِ فِكْــرِيٍّ حُلَّــةً مُنَمَّقَةً بِالْحَمْدِ قَدْ حَسُنَتْ وَشْيَا

9. "O (Yahya Efendi) Hak Teâlâ'nın, bilgisi ve üstün iradesi en eksiksiz olan yöneticisidir ve iradesi karşısında kendisine yüceliklerin boyun eğdiği kişilerin en şereflisidir."

10. "Onların (yüceliklerin boyun eğdiği kişilerin) en cömerdi, onlar içinde aklı en mükemmel olandır. Onlar arasında sözü en çok geçen/en nüfuzlu ve görüşü en isabetli olandır."

11. "Çiçek bahçesi hiçbir gün, güzel kokuları çevresine sinerken, onun huylarından daha güzel kokulu olmamıştır."

12. "Taşıdığı yağmurun bolluğundan kenarları sarkmış yağmur bulutu gözlerinden yağmurlarını akıtırken, onun (Yahya Efendi'nin) parmak uçlarının

---

658 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. şiir, s. 54-56.

hediyeleri kadar bol yağmurlu olmamıştır."

13. "Feleğin annesi şayet ona benzemeyi arzulasaydı, sadece ziyan ve başarısızlık doğurur, başka bir şey dünyaya getiremezdi."

14. "Ey zulüm için harcanan gayret ve çabaların geçmişini silip yok eden ve Dimeşk şehrinde azim ve kararlılığın kıvılcımını en güzel şekilde çakan kişi!"

15. "Allah seninle beraberdir! (Yürü, kim tutar ki seni) Zamanı hidayete yönlendirdin, sapıklığı ve azgınlığı adaletle dize getirdin."

16. "Sana kullarını idare etme işini veren (Allah), halk içinde en zirve noktaya ulaşmış iki evlatla seni mükâfatlandırdı."

17. "O ikisi (senin iki oğlun) kahramanlıkların ve cömertliğin dallarından iki daldır. Onlar şeref gökyüzündeki iki yıldız, daha da ötesinde dünyanın kutup yıldızıdır."

18. "Sütten kesilmeden önce, ellerini cömertlik için uzatacaklarına dair beraberce yemin etmiş iki cömert kişidir onlar."

19. "O ikisi (memduhun iki oğlu) muska olarak sadece övünmeyi taksınlar ve sadece yüceliklerin göğsünden süt emsinler."

20. "Onları (senin ve çocuklarının sahip olduğu yücelikleri ve övgüleri) benim düşüncelerimden dokunmuş ve övgülerle işlenmiş, süslemeleri çok güzel bir elbise olarak al!"

Yukarıda görüldüğü gibi şiirin 20. beytinde yine bir tehallus söz konusudur. Şair 20. beyitteki مِنْ نَسْجِ فِكْرِيٍّ *"düşüncelerden dokunmuş"* ifadesiyle kendi şiirinden bahsederek medih bölümünü sonlandırmakta ve şiirin hatime bölümü olan son dört beyitte kendi şiiri ve şairliğiyle fahr temasına yer verdiği bölüme geçmektedir. 20. beytin de dahil olduğu söz konusu hatime bölümünün devamı şu şekildedir: (eṭ-Ṭavîl)

21 تَضَوَّعُ مِنْ أَرْدَانِهَـا نَفْحَـةُ الثَّنَـا فَلَوْ نَفَحَتْ مَيِّتاً لَعَادَ بِهَا حَيَّا

22 تَنَاهَبَتِ الأَلْحَاظُ حُسْنَ انْتِظَامِهَـا وَقَدْ جَنَتْ الأَسْمَاعُ مِنْ لَفْظِهَا الأَرْيَا

23 أَلَذُّ مِنَ الْمَاءِ الْقِرَاحِ عَلَـى الصَّـدَا وَأَعْذَبُ مِنْ عَتْبِ الْحَبِيبِ لِذِي اللُّقْيَا

21. "(O elbisenin) yenlerinden güzel kokular yayılıyor. Şayet onun kokuları bir ölüye ulaşsa, (bir ölü o elbisenin kokularını koklasa) onunla yeniden canlanırdı."

22. "Bakışlar onun dizilişinin güzelliğine doğru son hızla yarışırlar. Kulaklar onun sözcüklerinden bal toplar."

23. "(Benim şiirim) susuzluktan boğazı kurumuş kişiye saf-halis sudan daha lezzetlidir."

23. beyitteki أَعْذَبُ مِنْ عَتْبِ الْحَبِيبِ لِذِي اللُّقْيَا "Sevgilisiyle karşılaşan kişi için, sevgilinin kınamasından daha tatlıdır." şeklindeki ifade son derece önemlidir. Zira şair, bu ifadeyle şiirin son beytindeki anlamı, mukaddime bölümünde işlediği konuyla ilintilendirmektedir. Buradaki hâtime bölümünün yine 21. ilâ 23. beyit olmak üzere 4 beyitten oluşması dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira şiirin mukaddimesindeki gazel temasını da şair yine 4 beyitlik iki fazıla şeklinde kurgulamıştır. Mencek Paşa'nın Zekeriyazâde Yahya Efendi'yi medih temalı söylediği bu kasidesinin sözü edilen özellikleri dikkate alındığında, şairin bu şiirinin tehallus ve vahde mevdû'iyye bakımından adeta nakış nakış işlenmiş bir kaside olduğu görülmektedir.

Şairin kasidelerinden kimileri yukarıda verilen iki örnek kadar tehallus ve vahde bakımından kuvvetli değildir. Dîvân'daki kasidelerinin geneline nazaran az sayıda olan tür kasidelerde şair, tehalluslarda sert ve belirgin geçişler yapmakta, kasidenin konu bütünlüğüne dair yukarıda verilen örneklerde sergilediği hassas anlatım tekniğini gösterememektedir. Mencek Paşa'nın Şeyh Yusuf el-Fetḥî için söylediği 15 beyitlik medih temalı kasidesi, şairin tehallus ve vahde bakımından zayıf olan şiirlerine güzel bir örnektir. Söz konusu kasidenin mukaddime bölümü şu şekildedir[659]: (el-Kâmil)

1 قَمَرٌ إِذَا فَكَّرْتُ فِيهِ تَعَتَّبَا وَإِذَا رَآنِي فِي الْمَنَامِ تَحَجَّبَا

2 صَادَفْتُهُ فَتَنَاوَلَتْ لَحَظَاتُهُ عَقْلِي وَأَعْرَضَ نَافِراً مُتَحَجِّبَا

659 *Dîvânu Mencek Paşa*, 36. şiir, s. 101-102.

3 مُتَوَرِّدَ الْوَجَنَاتِ خَشْيَةَ نَاظِرٍ أَضْحَى بِرَيْحَانِ الْعِذَارِ مُنَقَّبَا

4 سَاوَمْتُهُ وَصْلاً فَأَعْجَمَ لَفْظُهُ وَأَظُنُّهُ عَنْ ضِدِّ ذَلِكَ أَعْرَبَا

5 أَنَا مِنْهُ رَاضٍ بِالصُّدُودِ لِأَنَّنِي أَجِدُ الْهَوَانَ لَدَى الْهَوَى مُسْتَعْذَبَا

1."Bir ay ki onu düşünsem beni ayıplar, beni rüyasında görse örtüsünü örtünür (ve benden sakınıp gizlenir.)

2. "Onunla tesadüfen karşılaştım da bakışları aklımı başımdan alıverdi ve ürküp uzak durarak yüz çevirdi."

3. "Kendisine bakanlardan endişe duyduğundan yanakları kızarmış bir vaziyette, zülüflerinin fesleğenleriyle yüzünü örtmeye koyuldu."

4. "Ona ulaşabilmek için onunla pazarlığa tutuştum. Ben tam aksine onu Arap zannederken o Arap olmayanların lehçesiyle konuştu."

5. "Ben onun benden yüz çevirmesine de razıyım çünkü aşkla beraber değersiz görülmeyi, küçümsenmeyi de tatlı buluyorum"

Yukarıdaki beyitler Mencek Paşa'nın Yusuf el-Fetḥî için söylediği methiyesinin nesîb bölümünü oluşturmaktadır. Şair bu bölümde, sevgilinin güzelliğine dair hissi gazel unsurlarına yer vermektedir. Ancak beyitlerde de görüldüğü gibi sevgilinin özellikleri dağınık ve birbirinden kopuk bir yapıda verilmiştir. Mencek Paşa ilk beş beyitteki hissi gazel temasını, aşağıdaki şekliyle nesîb bölümünün devamında gelen iki beyitte de sürdürmektedir:

6 شَيْئَانِ حَدِّثْ بِاللَّطَافَةِ عَنْهُمَا عَتَبُ الْحَبِيبِ وَعَهْدُ أَيَّامِ الصِّبَا

7 وَثَلَاثَةٌ حَدِّثْ بِطِيبِ ثَنَائِهَا زَهْرُ الرَّبِيعِ وَخُلْقُ يُوسُفَ وَالصَّبَا

6. "İki şey var ki onlar hakkında hoş ve güzel şeyler anlat: sevgilinin azarlaması ve hayatın çocukluk günlerindeki dönemi."

7. "Üç şey daha var ki onların da övgülerinin güzel kokusundan bahset: İlkbaharın çiçekleri, Yusuf'un ve meltem rüzgarının huyları."

Yukarıdaki 6. ve 7. beyitlerde şair her ne kadar ilk bölümdeki gazel temasını sürdürüyor olsa da, aslında bu iki beyitle şiirin asıl teması olan medih bölümüne geçiş yapmaktadır. Mencek Paşa 7. beyitteki خُلْقُ يُوسُفَ *"Yusuf'un huyları"*

ifadesiyle tevriye yaparak ilk başta yüzünün güzelliği ve yakışıklılığıyla meşhur olan Hz. Yusuf'tan bahsediyormuş gibi görünmekte, ancak 8. beyitle başlayan ve şiirin sonuna kadar devam eden medih bölümüyle aslında Yusuf el-Fetḥî'yi kastettiğini ortaya koymaktadır. Medih temasına ayrılan şiirin devamı ise şu şekildedir:

8 عَلاَّمَةُ الْآفَاقِ مَنْ أَشْعَارُهُ لِعُلومِهِ أَضْحَتْ طِرَازاً مُذَهَّبَا

9 مَنْ لَوْ أَصَابَ الْبَرَّ أَيْسَرُ قَطْرَةٍ مِنْ رَاحَتَيْهِ عَادَ رَوْضًا مُخْصِبَا

10 مَنْ لَوْ رَآهُ الْبَحْرُ يَوْمًا مُغْضَبًا لَرَأَيْتُهُ مِنْ خَشْيَةٍ مُتَلَهِّبَا

11 مَنْ لَوْ نَظَمْتُ الشُّهْبَ فِيهِ مَدَائِحًا لَظَنَنْتُ فِكْرِي قَدْ أَسَاءَ وَأَذْنَبَا

12 مَا نَسْمَةٌ سَحَرِيَّةٌ شَجَرِيَّةٌ بَاتَتْ تَعُلُّ مِنَ الْغَمَامِ الْأَعْذَبَا

13 نَشْوَانَةٌ بَاتَتْ تُجَرِّرُ فِي الرُّبَا ذَيْلاً بِمِسْكِيِّ الرِّيَاضِ مُطَيَّبَا

14 يَوْماً بِأَحْسَنَ مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ أَنَّى تَدَاوَلَهَا اللِّسَانُ وَأَطْيَبَا

15 مَنْ ذَا يُقَاسُ بِمَاجِدٍ جُعِلَتْ لَهُ أَرْضاً رِقَابُ الْحَاسِدِينَ وَقَدْ أَبَى

8. "(O) ufukların büyük alimi ve sahip olduğu bilgilerinden dolayı şiirleri (onun için söylenmiş şiirler) Kabe'nin örtüsü gibi altın işlemeli nakışlarla süslenmiştir."

9. "O (Yusuf Efendi), kuru toprağa avuçlarından küçücük bir damla düşse, o toprağın bereketli bir bahçe halini alacağı biridir."

10. "O öyle biridir ki deniz onu kızgın ve öfkeliyken görse, ben onu (denizi) korkudan alev alev yanarken görürüm."

11. "O öyle biridir ki, parıldayan yıldızları sıralayıp onlardan onu (Yusuf el-Fethi'yi) öven şiirler yazsaydım, yine de aklımın kötü bir iş yaptığını ve günah işlediğini sanırdım."

12.,13.,14. "Seher vaktinde, gece boyunca bulutun tatlı sularından kana kana içmiş ulu bir ağaç gibi salına salına esen ve (içtiği yağmur suları sebebiyle) sabaha kadar sarhoş, çakırkeyif olmuş bir şekilde bahçelerin misk kokusuyla tütsülenmiş eteklerini sürükleyerek gezen meltem rüzgarı, bir gün bile onun yüce sıfatlarından daha güzel olmamıştır ki dil/lisan onları (memduhungüzel sıfatlarını) nerde dile

getirecek de güzelce anlatacak."

15. "Kendisini çekemeyen hasetçilerin boyunları, önüne toprak gibi serilen ve yine de (yüceliği ve onuru sebebiyle onların boyunlarına basıp geçmeyi bile) kabul etmeyen, şerefli ve onurlu bir kişiyle kim kıyaslanabilir ki!"

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Mencek Paşa'nın bu kasidesi üslup olarak güzel ve zengin anlamlarla kurgulanmış sanatlı söyleyişler içeren bir şiirdir. Ancak şiirin vahde bakımından durumu aynı derecede kuvvetli değildir. Zira ilk beş beyitteki hissi gazel bölümü kendi içinde birlik arz etmemektedir. 6. ve 7. beyitlerde de aynı uyum söz konusudur. Şairin söylediği diğer şiirlerinde konudan konuya geçişlerindeki yumuşaklığın aksine, bu kasidede doğrudan konuya geçmekte, başlangıçla Yusuf el-Fetḥî'nin methi arasına adeta keskin bir çizgi koymaktadır. Bu durum Mencek Paşa'nın söz konusu şiirini ustalık döneminden önce söylediğini düşündürmektedir. Şiirin üslubunda şairin coşkulu bir dil kullanması, muhtevasında da maddi sıkıntılarından ya da toplumundan şikayet etmemesi de şiirin söylenme zamanıyla ilgili bu tespiti kuvvetlendirmektedir. Şairin kasidelerindeki konular arasındaki tehalluslarına ve kasidelerde konu bütünlüğüne dair yukarıda zikredilen örnekler, Mencek Paşa'nın şiirlerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Zira şairin şiirleri yaşının getirdiği tecrübelerle olgunlaşarak tekamül göstermiştir. Şairin kasidelerinin son bölümü olan hâtime bölümü bir sonraki başlıkta değerlendirilecektir.

1.1.1.4. Hatime

Kasidenin son bölümü olan hatime edebiyat eleştirmenlerinin, matla' ve tehallus bölümleri kadar olmasa da, üzerinde durdukları ve nasıl olması gerektiğine dair bazı kaideler söyledikleri bir bölümdür. Konuya dair İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, hatime bölümünün kasidenin üzerine bina edildiği temel olduğunu söylemekte, kasidenin matla' bölümünü anahtara, hatime bölümünü de kapıyı kapatan kilide benzetmektedir[660]. Edebiyat eleştirmenleri hatime bölümünün kasidenin muhtevasıyla, kasidede uygulanan anlatım metotları ve üslupla uyumlu

[660] İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 239.

olması, kaside bitirilirken zihinde hoş anlamlar uyandıran ifadelerin tercih edilmesi, dinleyenlerde nefret uyandıracak anlamlardan uzak durulması gerektiğini belirtmişlerdir[661]. Mencek Paşa'nın kasidelerinde hâtime bölümleri, edebiyatçıların bu bölüme dair belirttikleri kaidelere uygun olarak, kasidenin söylendiği muhtevaya göre farklı yapılarda gelmektedir.

Şairin hatimeleri arasında en sık karşılaşılan anlatım, şairin kendi şiiriyle övünerek şiirini sonlandırmasıdır. Özellikle medih şiirlerinden yöneticiler için söylediği methiyelerinde Mencek Paşa, kasideyi şiirinin güzelliği, memduhun özelliklerini ifade etmedeki şiirin anlam zenginliği gibi unsurlara yer vererek kasidesini sonlandırmaktadır.

Şairin Bülbülzâde Abdullah Efendi için söylediği 35 beyitlik methiyenin hatimesi, kendi şiiriyle övündüğü fahr temalı hatimeleri için güzel bir örnektir. Bahsi geçen kasidenin hatime bölümü şu şekildedir[662]: (el-Kâmil)

31 فَإِلَيْكَ مَدْحاً مِنْ نِظَامِي فَاخِراً يُزْرِي بِنَظْمِ الدُّرِّ فِي التَّأْلِيفِ

32 سُبِكَتْ مَعَانِيهِ الْبَدِيعَةُ فَاغْتَدَى لِعُلاَكَ حَلْيًا لَمْ يَنَلْ بِأُلُوفِ

33 فِقَرٌ بِهَا جِيدُ الزَّمَانِ مُقَلَّدٌ وَفَرَائِدٌ نُظِمَتْ بِلاَ تَكْلِيفِ

34 هِيَ بَعْضُ وَصْفِكَ وَالْخَلاَئِقُ كُلُّهَا تُثْنِي عَلَى مَجْدٍ لَدَيْكَ مُنِيفِ

35 وَبَقِيتَ مَا أَبْدَى مَدِيحَكَ شَاعِرٌ وَتَلاَهُ مَحْفُوظًا مِنَ التَّحْرِيفِ

31. "Benim şiirimden ibaret olan, uyum ve ahenk konusunda incilerin sıralanışını hor gören bu methiyeyi övünerek al!"

32. "Onun (şiirimin) eşi benzeri bulunmaz anlamları kalıba döküldü de, binlerce kişinin asla erişemeyeceği bir şekilde senin yüceliklerine yükselerek onlar için süs oluverdi."

33. "(Benim şiirlerim) zamanın boynuna boynuna gerdanlık olarak takındığı ve herhangi bir zorlanma olmadan söylenmiş eşsiz bentlerdir/pasajlardır."

34. "Bunlar senin özelliklerinin bir kısmıdır. Bütün mahlukat ise senin elinde yücelen şerefi över."

---

661 Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 229-240.

662 *Dîvânu Mencek Paşa*, 28. şiir, s. 87.

35. "Sen hep, şairin senin methini ortaya koyduğu ve onu (senin methini) bozulmaktan koruyarak okuduğu şekilde kalasın!"

Benzeri yapıda bir diğer hatime örneği, Mencek Paşa'nın Ömerzâde Ahmet Efendi'yi medih için söylediği 21 beyitlik kasidenin, beyitleri aşağıda verilen hatime bölümüdür[663]: (el-Kâmil)

16 قُصُدِي الَّتِي كَانَتْ لِغَيْرِكَ سَالِفاً ... لِأَقَلِّ وَصْفِكَ كُلُّهَا تَلْمِيحُ

17 لَكِنَّهَا نُظِمَتْ بِأَيَّامِ الصِّبَا ... وَلِسَانُ طَبْعِكَ بِالْبَيَانِ فَصِيحُ

18 هِيَ رَوْضَةُ الذِّكْرِ الْجَمِيلِ لِنَوْرِهَا ... بِنَسِيمِ فَضْلِكَ فِي الْوَرَى تَفْتِيحُ

19 تَشْكُو صَلَاةِ الْبَعْضِ مِنْهُ وَيَعْتَدِي ... فِي الْأُفْقِ يُشْكُرُ فِعْلَكَ التَّسْبِيحُ

20 بِكَ يَابْنَ فَاطِمَةٍ لِكُلِّ هِدَايَةٍ ... صَدْرُ الشَّرِيعَةِ عِنْدَهَا مَفْتُوحُ

21 فَلَكُ السَّعَادَةِ دُونَ قَدْرِكَ رُتْبَةٌ ... وَعَلَى الْحَضِيضِ عَدُوُّكَ الْمَطْرُوحُ

16. "Daha önceleri senden başkalarına ait olan kasidelerimin hepsi (şimdi) senin özelliklerinin en küçüklerine işaret etmektedir."

17. "Fakat onlar (başkaları hakkında söylediğim kasideler) çocukluk günlerinde söylenmiş şiirlerdi. Senin karakterinin dili ise beyanla (açıklık ve netlikle) fasih bir dildir."

18. "Onlar (benim şiirlerim) güzel sözlerin bahçesidir. Senin yaratılmışlar içindeki üstün özelliklerinin meltemiyle onun (şiirlerimin içindeki güzel sözlerin oluşturduğu çiçek bahçesinin) ışıltılarında çiçekler açar."

19. "O (şiirlerimin içindeki güzel sözlerin oluşturduğu bu çiçek bahçesi) kimileriyle bir arada olmaktan şikayet eder de, senin yaptıklarına teşekkür ederek tesbihâtlarla sabahın erken vaktinde ufka doğru yola çıkar."

20. "Ey Fâtıma'nın oğlu! Şeriatın göğsünün kendisiyle açılıp ferahladığı bütün hidayetler sendedir."

21. "Mutluluğun yörüngeleri senin kadri kıymetinden aşağısında bir mertebedir. Senin düşmanın ise dağın eteğindeki vadiye fırlatılmıştır."

Bir önceki örneğe benzer yapıda şair yukarıdaki hatime bölümünün 16. ilâ

663 *Dîvânu Mencek Paşa*, 32. şiir, s. 94.

19. beyitlerinde kendi şiiriyle fahr temasına yer vermekte, ardından da şiirin muhtevasındaki medih temasıyla uygun bir anlatımla memduhun övgüsüne ayrılan iki beyitle şiiri sonlandırmaktadır.

Şairin hatimelerinde karşılaşılan diğer bir anlatım türü, kasidenin dua anlamı içeren ifadelerle sonlandırılmasıdır. Mencek Paşa'nın Boşnak Şaban Efendi için söylediği 25 beyitlik methiyenin hatime bölümü şairin dua ifadeleriyle söylediği hatimelerine güzel bir örnektir. Sözü edilen bölüm şu şekildedir[664]: (el-Kâmil)

23 وَأَنَا الَّذِي لَكَ مَا حَيِيْتُ لِسَانُهُ رَطْبٌ بِأَنْوَاعِ الثَّنَاءِ مُوَافِ

24 أَبْقَاكَ رَبُّكَ لِلْعِبَادِ فَلَمْ تَزَلْ لِتَلاَفِهِمْ بِيَدِ النَّدَى مُتَلاَفِي

25 وَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ مُلاَحَظاً بِالْعَوْنِ وَالْإِسْعَادِ وَالْإِسْعَافِ

23. "Bense, senin türlü türlü övgülerini aktarıp duran ıslak diliyle (sadece) senin için yaşamış biriyim."

24. "Rabbin seni kulların başından eksik etmesin. Onların verdikleri zararlara karşı cömertlik elinle hep bana bol bol ihsan eden olarak kalasın."

25. "Çağlar boyunca hep (insanlara) destek olma, (onları) mutlu etme ve (onlara) yardım etmekle bilinip tanınasın. Hep bu halde kalasın."

Şairin dua ifadeleriyle kasideyi sonlandırdığı diğer bir şiiri Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi için söylediği 23 beyitlik kasidenin aşağıda beyitleri aktarılan hatimesidir[665]: (el-Kâmil)

21 يَا مَنْ يَلُوذُ بِبَابِهِ وَجَنَابِهِ الْـ أَعْرَابُ وَالْأَعْجَامُ وَالْأَتْرَاكُ

22 قُمْ فَانْتَصِرْ لِغَرِيبِ فَضْلٍ فِي الْحِمَى يَنْتَاشُهُ الْحَجَّامُ وَالْحَيَّاكُ

23 وَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ مُقَبِّلًا أَقْدَامَ سَعْدِكَ فِي السَّمَاءِ سَمَّاكُ

21. "Ey kapısına ve yüce şahsına hem Arapların, hem Acemlerin hem de Türklerin sığındığı kişi!"

22. "Kalk da hacamatçının ve kendini beğenmiş böbürlenerek yürüyen kişinin ellerine alıp perişan ettiği şu koruluktaki faziletin garibine yardım et!"

---

664 *Dîvânu Mencek Paşa*, 30. şiir, s. 91.

665 *Dîvânu Mencek Paşa*, 29. şiir, s. 89.

23. "Asırlar boyunca, senin talihliliğinin ayaklarını, çok yücelere yükselen kişilerin öptüğü halde sağlık ve sıhhat içinde kalasın."

Şair yukarıda aktarılan 21. beyitte tehallus yaparak, öncesinde bulunan hiciv ve şikayet temalarını sonlandırmakta ve ilk yedi beyitte işlediği medih temasına tekrar dönmektedir. Ancak söz konusu beytin hemen öncesiyle bağlantıyı koparmamak için de 22. beyitte فَانْتَصِرْ لِغَرِيبِ فَضْلٍ فِي الْحِمَى يَنْتَاشُهُ الْحَجَّامُ وَالْحَيَّاكُ *"hacamatçının ve kendini beğenmiş böbürlenerek yürüyen kişinin ellerine alıp perişan ettiği şu koruluktaki faziletin garibine yardım et!"* ifadelerini söylemektedir. Böylece medih temasını münacatla birleştirerek söz konusu tehallusu yumuşatan şair, memduh için dua ederek şiirini sonlandırmaktadır.

Mencek Paşa'nın hatime bölümlerindeki anlatım özelliklerine dair bir diğer husus, şairin kimi hatimelerinde, şiirinin muhtevasında işlediği konuyu, anlam ve edebi üslup açısından daha da ileriye götürerek kasideyi sonlandırmasıdır. Şairin, Abdullatîf Unsî Efendi için söylediği 23 beyitlik methiyesinin hatime bölümü bu tarzda söylediği hatimelerine örnektir. Söz konusu kasidenin 15. beytinden itibaren hatime bölümünü de içeren beyitleri şu şekildedir[666]: (eṭ-Ṭavîl)

15 رَفِيعُ الْجَنَابِ الْمُجْتَلَى وَأَبُو النَّدَى وَشَمْسُ الْهُدَى الْهَادِي إِلَى أَقْوَمِ السُّبْلِ

16 أَقَامَ كَسِيحَ الْأَمْنِ فَانْهَزَمَ الرَّدَى وَأَصْبَحَتِ الْأَهْوَالُ فِي رَبْضَةِ الذُّلِّ

17 لَهُ الرُّتْبَةُ الْعُلْيَا عَلَى كُلِّ رُتْبَةٍ لَهُ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى عَلَى كُلِّ مَنْ يُدْلِي

18 لَهُ خُلُقٌ يَحْكِي النَّسِيمَ وَرَاحَةٌ عَلَى الشُّحِّ وَالْإِمْسَاكِ تَحْكُمُ بِالْقَتْلِ

19 وَكَمْ عُظِّمَتْ مِثْلِي رِجَالٌ بِبَابِهِ وَكَمْ مِنْ غَرِيبِ الدَّارِ عَنْ أَهْلِهِ يُسْلِي

20 وَكَانَ اجْتِمَاعِي فِيهِ بِالرُّومِ رِفْعَةً أَسُودُ بِهَا فَخْرًا عَلَى كُلِّ مَنْ قَبْلِي

21 تَمَلَّكَ رِقَّ الْحَمْدِ حَتَّى رَأَيْتُهُ بِأَلْسِنَةِ الْإِجْمَاعِ يُحْمَدُ بِالْفِعْلِ

22 فَدَامَ عَلَى الدُّنْيَا مُعِينًا لِأَهْلِهَا يُفَرِّقُ لِلْأَعْدَاءِ وَيَجْمَعُ لِلشَّمْلِ

23 فَذَاكَ الَّذِي يُرْجَى لِكُلِّ مُلِمَّةٍ فَيُعْطِي بِلاَ مَنٍّ وَيُوسِي بِلاَ كَلِّ

---

666 *Dîvânu Mencek Paşa*, 33. şiir, s. 96.

15. "O (Unsî Efendi) parlak bir yücelik sahibi ve cömertliğin babasıdır. Yolların en doğrusuna ileten hidayetin güneşidir."

16. "Emniyetin kötürümlüğünü düzeltti ve ölüp helak olmayı yenilgiye uğrattı. Korkular zavallılığa sığınır hale geldi."

17. "Bütün mertebelerin üstündeki o yüce rütbe onundur. Kendisine iyi ve kibar davranılan tüm insanlardan daha yücelerdeki o muhteşem nimet ona aittir."

18. "Onun meltem rüzgârına benzeyen bir ahlakı, cimriliği ve eli sıkılığı ölüm cezasına çarptıran bir avucu vardır."

19. "Onun kapısında benim gibi, nice adamlar yücelmiş ve ailesinden uzakta gurbetçi olan nice garip teselli bulmuştur."

20. "Rum diyarında onunla bir araya gelişimde (benim için), kendisiyle benden önceki herkese üstün gelip övünerek efendi olacağım bir saygınlık vardı."

21. "Övmenin boyunduruğuna sahip oldu. (Övmeyi kendine köle yaptı.) Öyle ki ben bizzat icmânın dilleriyle onun övüldüğünü gördüm."

22. "Düşmanları paramparça ederek ve (memlekette) birliği sağlayarak dünya ehline yardım etmeye devam etti."

23. "İşte o (memduh), her felaket anında kendisinden yardım beklenen, hiç başa kakmadan veren ve hiç yorulmadan kesip atıverendir. (Hiç yorulmadan usturanın kestiği gibi net ve hızlı hüküm verendir.)"

Yukarıda verilen beyitlerde şair 15. ilâ 19. beyitlerde medih temasına yer vermektedir. 20. beyit ise tehallus beytidir. Zira şair bu beyitte şiirin asıl amacı olan, Abdullatîf Unsî Efendi'nin İstanbul'da kendisiyle ilgilenmesi sebebiyle ona teşekkür etme kastını dile getirmektedir. Şiirin 21. ilâ 23. beyitleri de hatime bölümünü oluşturmaktadır. Bu beyitlerde şairin, öncesindeki medih temasının ağırlığını artırdığı, Abdullatîf Unsî Efendi'yi daha vurgulu ifadelerle övdüğü görülmektedir. Şairin eş-Şa'rânî nisbesiyle meşhur Ebu's-Su'ûd Efendi için söylediği 16 beyitlik methiyenin hatime bölümü içinde benzeri bir durum söz konusudur. Sözü edilen bölüm şu şekildedir[667]: (el-Kâmil)

---

667 *Dîvânu Mencek Paşa*, 30. şiir, s. 91.

14 مَوْلَايَ يَابْنَ الْمُنْقِذِينَ غَرَامَةَ الْمَظْلُومِ عَدْلاً مِنْ يَدِ الْعُدْوَانِ

15 لاَ تَنْسَ عَبْدَكَ حَيْثُ سِرْتَ فَإِنَّهُ بِكَ لاَئِذٌ مِنْ حَادِثِ الْأَزْمَانِ

16 فَالْجِسْمُ يَبْرَأُ بِالْعِلاَجِ سَقَامُهُ وَشِفَا النُّفُوسِ صَدَاقَةُ الْخِلاَّنِ

14. "Ey adaletiyle mazlumun zararını düşmanların elinden kurtaranların oğlu olan efendim!"

15. "Nereye gidersen bu kulunu unutma. Çünkü o zamanın olaylarından sana sığınıyor."

16. "Bedenin hastalığı ilaçla iyileşir. Gönüllerin şifası ise dostların sadakatidir."

Mencek Paşa'nın kasidelerinde hatime bölümlerine dair yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, şair kasideyi sonlandırırken güzel anlamlı kelimeler kullanmaktadır. Şairin birden çok konuya değindiği uzun kasidelerinin neredeyse tamamı medih ve ihvâniyyât temalı şiirler olması sebebiyle kaside yapısına dair buraya kadar yapılan açıklamalar, şairin bu iki temada söylediği şiirleriyle sınırlı kalmaktadır. Şairin daha çok diğer temalarda kullandığı kasideden farklı olan nazım türleri bir sonraki başlıkta konu edilecektir.

1.2.2. Diğer Nazım Türleri

Arap edebiyatında şiir, içerdiği beyit sayılarına göre, sadece tek beyitten oluşan *yetîm* (يتيم)[668], 2 beyit *nutfe* (نتفة)[669] veya *dû beyt* (دو بيت)[670], 3 ilâ 6 beyit *kıt'a* (قطعة)[671] veya *mukatta'a* (مقطّعة)[672], 7 beyit ya da daha fazla beyitten oluşan şiirler ise *kasîde* (قصيدة)[673] şeklinde isimlendirilmek üzere 4 temel kategoride değerlendirilmiştir.

---

668 el-Işfehânî, *el-Eġânî*, XXI, 59; Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 182.
669 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 445.
670 el-Baġdâdî, *Ḫızânetu'l-Edeb*, II, 6, 101, 117.
671 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 378.
672 'Abdulmute'âl, *Şi'ru'l-Futûḥi'l-İslâmiyye*, s. 286; Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 23.
673 Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 376-377; Hüseyin Elmalı, "Kaside", *DİA*, XXIV, 562.

Mencek Paşa'nın Dîvân'ında, şairin kaside türünde söylemediği 6 ve daha az beyitten ibaret olan şiirler toplamda 334 şiirdir. Söz konusu kısa şiirlerin beyit sayısı ise 929'tir. Yukarıda verilen sınıflandırmaya göre şairin kaside dışındaki şiirleri ve beyit sayıları aşağıda gösterildiği şekildedir.

	Nazım Türü		*Şiir Sayısı*	*Beyit Adedi*
1	Mukatta'a	:	140	550
2	Dûbeyt	:	185	370
3	Yetîm	:	9	9
	TOPLAM	:	**334**	**929**

Dîvânda bulunan bu nazım türlerinin birbirine oranla yüzdelik dilimleri aşağıda gösterildiği şekildedir:

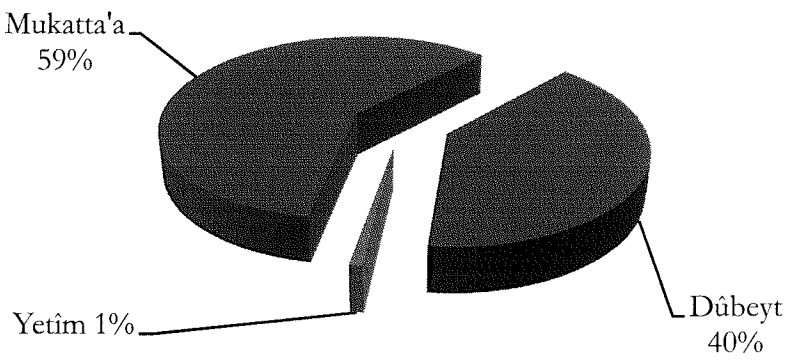

Ömer Musa Paşa, Dîvân'daki şiirleri konuları bakımından tasnif ettiği bölümde, Mencek Paşa'nın yukarıda sayısal değerleri verilen mukatta'alarına da değinmekte, söz konusu mukatta'aları farklı tema ve sanatlarda söylenmiş şiirler başlığında birlikte ele almaktadır[674]. Şairin şiirlerini bir dîvânda toplayan Faḍlullah el-Muḥibbî de, sözü edilen kısa şiirleri bir arada değerlendirmiş ve bazı istisnalar dışında Dîvân'ın son üçte birini şairin kısa şiirlerine tahsis etmiştir. Bu çalışmada ise *Mencek Paşa'nın Şiirinde Muhteva Özellikleri* başlıklı çalışmanın II. bölümünde, şiirler söylendiği temaya göre tasnif edilirken şairin söz konusu mukatta'aları da tematik açıdan tasnife tabi tutulmuş ve ayrı kategorilerde

674 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 223-225.

incelenmiştir. Şairin söz konusu mukatta'alarından, konu edilen temanın örnekleri arasında farklı beyit sayılarında pek çok örnek zikredilmiş ve ilgili temanın mukatta'a düzeyinde anlatımı, bu tür kısa şiirlerdeki üslup farklılıkları değerlendirilmiştir.

Mencek Paşa'nın şiirleri arasında, yukarıda konu edilen nazım türlerine ek olarak, Dîvân'da muvaşşah türünde iki şiiri bulunmaktadır. Şairin söz konusu iki şiirinin özellikleri, şiirlerin vezin ve kafiye yapılarının ele alındığı bir sonraki başlıkta değerlendirilmiştir[675].

675 Bkz. s. 404-405.

1.2. VEZİN VE KAFİYE YAPISI

Mencek Paşa şiirlerini Arap şiirinin temel vezni olan aruz vezninde söylemiştir. Şairin Dîvân'daki şiirleri arasında 5 beyitlik Türkçe söylediği bir şiirle[676], 2 beyitlik vezni problemli bir mukatta'a[677] olmak üzere iki şiir tasnif dışı tutulduğunda, toplamda 2766 beyitten oluşan şiirlerin vezinleri, bahirlerin uzun ve kısalığına göre tasnifi yapıldığında aşağıda gösterildiği şekildedir:

UZUN BAHİRLER

Bahir	*Beyit Sayısı*	*Yaklaşık %*
el-Kâmil	653	% 24
el-Hafîf	498	% 18,5
eṭ-Ṭavîl	488	% 17,5
el-Basîṭ	363	% 12,6
el-Vâfir	293	% 11
el-Munseriḥ	54	% 1,6
el-Muteḳârib	23	% 0,8
TOPLAM	**2372**	**% 86**

KISA BAHİRLER

Bahir	*Beyit Sayısı*	*Yaklaşık %*
Meczû'u'l-kâmil	187	% 6,5
Meczû'u'l-vâfir	51	% 1,6
er-Reml	45	% 1,2
Meczû'u'r-reml	28	% 0,9
Muḥalle'u'l-basîṭ	20	% 0,8
es-Serî'	17	% 0,8
Meczû'u'l-hafîf	17	% 0,8
ed-Dûbeyt	12	% 0,6
Meczû'u'r-recez	9	% 0,4
el-Muctes	8	% 0,4
TOPLAM	**394**	**% 14**

Şiirlerin bahirlerine dair yukarıda verilen tabloda ilk dikkati çeken özellik, Mencek Paşa'nın bahir tercihlerindeki çeşitliliktir. Vezinlerin meczû'ları göz ardı edilirse, şairin 12 farklı bahirde şiir söylediği görülmektedir. Bu durum Mencek

676 *Dîvânu Mencek Paşa, Ẕeylu'd-Dîvân*, 46. Şiir, s. 450.
677 *Dîvânu Mencek Paşa, Ẕeylu'd-Dîvân*, 11. Şiir, s. 432.

Paşa'nın, şiir üslubu sığ bir şair değil, tam tersine pek çok bahirde şiir söyleyebilen ve aruza hâkim bir şair olduğunu göstermektedir.

Tablodaki sayısal verilerde görüldüğü gibi, Mencek Paşa'nın şiirlerinde ağırlıkta olan vezin yapısı klasik dönem Arap şiirinin en çok kullanılan vezinleridir. Şair, meczû'uyla birlikte hesap edildiğinde neredeyse Dîvân'ın üçte birini kapsayacak hacimde, şiirlerin % 31'ini el-kâmil vezninde söylemiştir. el-Kâmil bahrinin 30 harekeli harfle aruz bahirleri arasında en fazla harekeli harfi içermesi[678], ḍurûb sayısının sadece bu bahirde 9 farklı şekilde gelmesi[679] ve farklı türlerde şiirler için uygun bir bahir olması[680], Mencek Paşa'nın şiirlerinde el-kâmil bahrini bu sıklıkta kullanmasının temel etkenleridir. el-Kâmil bahrinden sonra şairin yoğunlukta kullandığı diğer bahirler el-ḫafîf, eṭ-ṭavîl, el-basîṭ ve el-vâfir bahirleridir. el-Kâmil bahrinin meczû'u haricinde diğer bahirlerin meczû'larının az kullanılması, Mencek Paşa'nın şiirlerinde uzun vezinleri tercih ettiğini göstermektedir. Şiirlerde kullanılan bahirlerin uzunluk ve kısalık durumu aşağıdaki grafikte gösterildiği şekildedir:

Beyit Sayısına Göre Şiir Vezinleri

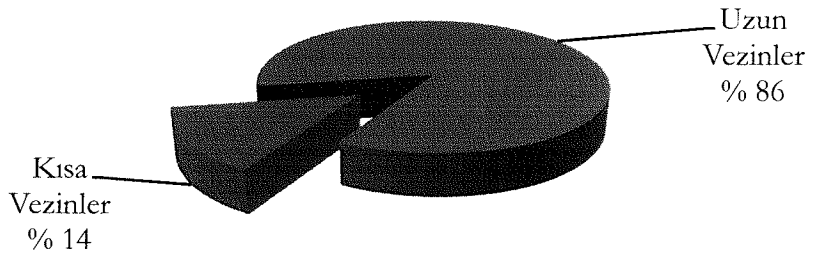

Edebiyatçılar Arap şiiri geleneğinde, er-Recez ya da er-Reml gibi kısa bahirlerin daha çok gazel türünde ve musikinin ön planda tutulduğu şiirlerde kullanıldığını, uzun bahirlerin ise daha tercihe şayan ve şairin duygu ve düşüncelerini muhataba aktarma gayesine daha elverişli olduğunu

678 et-Tebrîzî Ebû Zekeriyyâ el-Ḫatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed, *Kitâbu'l-Kâfî fi'l-'Arûḍ ve'l-Ḳavâfî*, thk. el-Ḥassani Hasan Abdullah, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire-1415/1994, 3. bs., s. 58.

679 es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Mîzânu'ẕ-Ẕeheb fî Ṣınâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, thk. Ḥusnî Abdulcelîl Yusuf, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1997, s. 58.

680 Muhammed Ali el-Hâşimî, *el-'Arûḍu'l-Vâḍih ve 'İlmu'l-Ḳâfiye*, Dâru'l-Ḳalem, Dimeşḳ-1412/1991, s. 75.

belirtmektedir[681]. Aruz bahirlerinin bu durumu dikkate alındığında, Mencek Paşa'nın şiirlerinde, kısa bahirler yerine daha çok uzun bahirleri tercih etmesi, şairin şiirlerinde bestelenmeye uygunluktan ziyade, kendini ifade etmeye ve manaya daha çok önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki kafiye sistemi daha çok, şiirlerin vezin özellikleriyle paralel olarak, Arap şiirinin klasik kafiye yapısının öznelliklerini taşımaktadır. Şiirlerin çoğunda *"beyit sonlarındaki harfu'r-reviy uyumu"* sistemi gözetilmiştir. Şairin Türkçe söylediği *"görünür"* redifli 5 beyitten oluşan mukatta'a dışındaki diğer şiirlerinde kullanılan harfu'r-reviyler ve bu harflerin kullanıldığı şiirlerin toplam beyit sayıları aşağıda gösterildiği şekildedir:

Harfu'r-reviy	Beyit Sayısı	Harfu'r-reviy	Beyit Sayısı
د	357	ع	40
ل	342	ت	24
م	329	ث	24
ر	317	ج	20
ن	299	ذ	19
ب	205	ا	19
س	142	هـ	17
ح	139	ص	6
ق	116	ض	4
ف	93	غ	4
ي	86	ظ	3
ء	83	ش	2
ك	78		

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Mencek Paşa, kafiye harfi olarak Arap şiirinde sıklıkla tercih edilen[682] د, ل, م, ر, ن ve ب gibi harfleri daha çok kullanmaktadır. Sözü edilen harflerle biten kafiyelerde söylenmiş şiirlerin beyit sayısının toplamda 1849 beyit olması ve bu sayının Dîvân'daki şiirlerin yaklaşık

681 Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal*, s. 87, 92, 103.
682 Fidan, *İbnu'n- Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 306-307.

olarak % 67'sine tekabül etmesi, Mencek Paşa'nın kafiye sisteminde geleneğe önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Şairin harfu'r-reviylerde çoğunlukla geleneğe bağlı kalmasının yanı sıra, Arap şiir geleneğinde harfu'r-reviy olarak kullanımı yaygın olmayan ve kafiyede kullanılması zor olan ث, ذ, ص, ض, غ, ض, ve ش gibi harfleri de reviy olarak kullandığı görülmektedir. Bu durum Mencek Paşa'nın geleneğe bağlı olmasının yanı sıra, şiirlerinde yeni üsluplara yer verdiğini göstermektedir. Şairin şiirlerinin kafiye sistemindeki bu özelliğe dikkat çeken Ömer Musa Paşa, söz konusu harflerin şiirin kafiyesinde kullanımının son derece zor olduğunu, buna rağmen Mencek Paşa'nın bu tür harfleri reviy olarak tatlı bir üslupla kullanabildiğini belirtmektedir[683]. el-Muḥibbî de şairin biyografisinde reviy harfi ث olan hissî gazel temalı bir şiirini[684] naklettikten sonra, bu şiir hakkında şu yorumu yapmaktadır: *"Ben ث harfinin bu kadar kolay kullanılabileceğini, bu denli uyumlu olacağını düşünmezdim. Bu harf ancak edebiyat meclislerindeki özel konuşmalarda kullanıldığında bu denli uyumlu olurdu. Ama bu (Mencek Paşa'nın bu şiiri), her ne kadar büyüleyen Kur'ân'dan olmasa da bir fesâhat büyüsüdür, apaçık bir mucizedir ve ben bu mucizeye inananların ilkiyim."*[685]

Mencek Paşa'nın, şiirlerinde uyguladığı klasik üsluptaki kafiye sistemiyle ilgili belirtilmesi gereken bir diğer özellik, şairin kimi mukatta'alarında *"luzûmu mâ lâ yelzem"* olarak isimlendirilen kafiye şeklini kullanmasıdır. Sözü edilen kafiye türü, beyit sonlarında birden çok reviy harfinin kullanılması esasına dayanan ve diğer kafiye türlerine nazaran daha zor olan bir kafiye türüdür[686]. Aşağıda verilen mukatta'a şairin luzûmu mâ lâ yelzem kafiyesiyle söylediği şiirlerdendir[687]: (el-Munseriḥ)

---

683 Ömer Musa Paşa, *el-'Aṣru'l-Osmânî*, s. 226.
684 *Dîvânu Mencek Paşa*, 153. Şiir, s. 257.
685 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Rayḥâne*, I, 141-142.
686 Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal*, s. 388.
687 *Dîvânu Mencek Paşa*, 252. Şiir, s. 334.

1 لاَ تُهْمِلُ الْكَاسَ حِينَ يَحْمِلُهَا مَنْ هُوَ فِي الْحُسْنِ وَاحِدٌ فَرْدُ

2 طِينَتُهُ عَنْبَرٌ وَخَامَرَهَا الْمِـــ ـــسْكُ وَالْيَاسَمِينُ وَالْوَرْدُ

1. "Güzellikte bir tane ve benzersiz olan kadehi taşıdığında, o kadehi ihmal etme!"

2. "Onun mizacı amberdir ve bu mizacın karışımına misk, yasemin ve gül kokuları karışmıştır."

Yukarıdaki şiirin 1. beytindeki kafiyede د ve ر harfleri, aynı şekilde 2. beytin kafiyesinde de bulunmaktadır. Şair birden çok harfu'r-reviy kullanmakla bu mukatta'anın kafiyesinde luzûmu mâ lâ yelzem üslubuna yer vermiştir[688].

Şairin Dîvân'ında, 2 muvaşşah, 6 dûbeyt ve 4 mevâliyyâ olmak üzere geleneksel kafiye yapısından farklı kafiyelerde söylenmiş şiirler bulunmaktadır. Endülüs edebiyatı ürünlerinden olan muvaşşah, kendine has kafiye ve dize usulü olan bir şiir türüdür. Muvaşşah şiir klasik Arap şiirinde kullanılan bahirlerde söylendiği gibi, kimi zaman da bahirlerde bazı değişikliklerin yapılması mümkündür. Ayrıca muvaşşah, geleneksel Arap şiirindeki beyit usulünden farklı olarak, simṭ, ḳufl ve devir adı verilen bölümlerden oluşur. Muvaşşahın kafiye düzeni de normal şiirden farklı olarak bu bölümlerin düzenine göre şekillenmektedir [689] . Yukarıda sözü edilen Mencek Paşa'nın söylediği 2 muvaşşahtan ilki 5 devrden (toplamda 15 dizeden) oluşan bir na't şiiridir[690]. el-Basîṭ bahrindeki bu şiirin şekil yapısı ve kafiye düzeneği aşağıda gösterildiği şekildedir:

(1. Devr) {
(Simṭ) a _____ a _____
(Simṭ) a _____ a _____
(Ḳufl) b _____
}

688 Mencek Paşa'nın luzûmu mâ lâ yelzem kafiyesiyle söylediği diğer şiirlerine örnek olarak bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 122. Şiir, s. 221, 149. Şiir, s. 252, 238. Şiir, s. 326, 255. Şiir, s. 336, 273. Şiir, s. 346, 304. Şiir, s. 361, 305. Şiir, s. 362, 323. Şiir, s. 371.

689 Muvaşşaḥa türü hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Ḳâsim Hibetullah b. Cafer b. Şenâ el-Mulk, *Dâru'ṭ-Ṭırâz fî 'Ameli'l-Muvaşşaḥât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1400/1980, 3. bs.; Ebu'l-Hasen Ali b. Musa b. Saîd el-Endelusî, *el-Muḳteṭaf min Ezhâri'ṭ-Ṭaraf*, Şeriketu Emel, Kahire-1425, s. 255-262; İbn Manşûr el-İbşîhî, *el-Mustaṭraf*, s. 446-449.

690 *Dîvânu Mencek Paşa*, 3. Şiir, s. 44-45. Şiirin muhteva tahlili için ayrıca bkz. s. 211-213.

(2. Devr) { (Simṭ) c _____ c _____ ; (Simṭ) c _____ c _____ ; (Ḳufl) b _____ }

(3. Devr) ...

(4. Devr) ...

(5. Devr) { (Simṭ) f _____ f _____ ; (Simṭ) f _____ f _____ ; (Ḳufl) b _____ }

Yukarıdaki şemada görüldüğü gibi bu muvaşşahta her bir devrdeki simṭlerin kafiyesi kendi içinde uyumlu, devrlerin sonundaki ḳufller ise şiirin tamamında aynı reviyde gelmektedir.

Şairin muvaşşah türünde söylediği diğer şiir 5 devrden (toplamda 10 dizeden) oluşan bir hissî gazel şiiridir[691]. el-Hafîf bahrindeki bu muvaşşah bir önceki şiirden yapı olarak farklıdır. Söz konusu şiirin şekli ve kafiye sistemi aşağıda gösterildiği şekildedir:

(1. Devr) { (Simṭ) a _____ (Simṭ) a _____ ; (Ḳufl) a _____ (Simṭ) a _____ }

(2. Devr) { (Simṭ) b _____ (Simṭ) b _____ ; (Ḳufl) a _____ (Simṭ) b _____ }

(3. Devr) ...

(4. Devr) ...

(5. Devr) { (Simṭ) e _____ (Simṭ) e _____ ; (Ḳufl) a _____ (Simṭ) e _____ }

Şemada belirtildiği gibi, bu muvaşahta da her bir devr içinde simṭler aynı reviydeyken, ḳufllerin reviyi ise şiirin tamamında uyumludur. Bu muvaşşahın 1. devrinde bütün reviylerin aynı olması ve 1. devrdeki harfu'r-reviyin diğer devrlerin ḳufllerinde de bulunması, söz konusu 1. devrin matla' devri olduğunu göstermektedir.

Mencek Paşa'nın, klasik kafiye yapısının dışında söylediği diğer bir şiir türü dûbeyttir. Köken itibarıyla İran edebiyatı kaynaklı dûbeyt, aruz bahirlerinden

691 *Dîvânu Mencek Paşa, Ẕeylu'd-Dîvân*, 2. Şiir, s. 425-426.

farklı yapıda ve kafiyede bir şiir türüdür. Bazı son dönem kaynaklarında *bahru's-silsile* ya da *er-rubâ'î* gibi isimlerle anılan bu şiir türü genellikle 4 şatırdan oluşur. Dûbeytin kafiyesinde harfu'r-reviy, 4 şatırda aynı harf, 3 şatırda aynı birinde farklı harf ya da beyitlerin ilk şatırlarında bir harf, 2. şatırlarında başka bir harf şeklinde gelebilir. Bu türde söylenen şiirlerin vezni ise bilinen 16 aruz bahirlerinin dışında, farklı tef'ilelerden oluşan aşağıdaki vezindir[692]:

فِعْلُنْ مُتَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ فَعِلُنْ فِعْلُنْ مُتَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ فَعِلُنْ

Dîvân'da Mencek Paşa'nın dûbeyt türünde söylediği, toplamda 12 beyitten oluşan 6 şiiri bulunmaktadır[693]. Şairin dûbeytlerinde, şiirlerden birinde tüm şatırlarda aynı reviy[694], diğer beşinde ise 3. şatırda farklı diğerlerinde aynı reviy olmak üzere, iki farklı kafiye düzeneği kullanılmaktadır.

Şairin geleneksel kafiye uyumundan farklı yapıda kafiye düzeneği kullandığı şiirlerinden son tür ise, Dîvân'daki mevâliyyâ türünde söylediği şiirlerdir. Mevâliyyâ şiirleri, vezin olarak el-basîṭ bahrindedir. Kaynaklarda bu şiir türünün ortaya çıkışı ve mevâliyyâ isminin nerden geldiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kökeni hakkında verilen bilgiler, bu şiir türünün muvelledûn dönemine ait olduğunu ve 'ammice kullanımlardan kaynaklandığını göstermektedir[695]. Mevâliyyâ türünün en önemli özelliği, beyitlerdeki harfu'r-reviylerin irab verilmeksizin harekesiz olarak söylenmesidir. Genellikle 2 ya da 3 beyitten oluşan mevâliyyâ şiirinde anlamdan çok ses ahengine ve şiirin musikisine önem verilir[696]. Bu tür şiirler kafiye yapılarındaki farklılığa göre, er-Rubâ'î, er-rubâ'î el-a'rac ve en-nu'mânî olmak üzere temelde üç ayrı alt türde tasnif edilmektedir[697]. Dîvân'da Mencek Paşa'nın mevâliyyâ kafiyesiyle söylediği 2

---

692 Ahmed el-Hâşimî, *Mîzânu'ẕ-Ẕeheb*, s. 140-141; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal*, s. 240-241.

693 *Dîvânu Mencek Paşa*, 335. Şiir, 336. Şiir, 337. Şiir, 338. Şiir, 339. Şiir, s. 377-379.

694 *Dîvânu Mencek Paşa*, 334. Şiir, s. 376.

695 Ahmed el-Hâşimî, *Mîzânu'ẕ-Ẕeheb*, s. 147.

696 Muhammed b. Hasan b. Osman, *el-Murşidu'l-Vâfî fi'l-'Arûḍ ve'l-Ḳavâfî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1425/2004, s. 193.

697 Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal*, s. 432-433.

beyitlik mukatta'alar şeklinde toplam 4 şiir bulunmaktadır[698]. Söz konusu şiirlerin hepsinde kafiye yapısı aynıdır ve mevâliyyâ türünün er-rubâ'î ismiyle adlandırılan kafiye düzeneğine göre söylenmiş şiirlerdir. Şairin bu şiirlerinde uyguladığı kafiye sistemi şu şekildedir:

—̇ a _____	—̇ a _____
—̇ a _____	—̇ a _____

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki kafiye yapısına dair yukarıda verilen bilgiler, şairin klasik Arap şiiri geleneğine bağlı, bu geleneğe dair bilgi ve becerisi ileri düzeyde bir şair olduğunu, bunun yanı sıra şiirde yeni usullere de aşina olduğunu ve klasik şiir yapısındaki maharetiyle aynı derecede, muvelledûn dönemi şiir türlerinde de ustaca şiir söyleyebildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

698 *Dîvânu Mencek Paşa, Zeylu'd-Dîvân*, 25. Şiir, s. 437, 28. Şiir, s. 438-439, 44. Şiir, s. 449, 45. Şiir, s. 450.

2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bir edebi yapıtı diğer şair ya da yazarların ürünleri arasında ayrıcalıklı kılan kendine has dil yapısı ve üslubudur. Her sanatçı, edip ya da şairin kendine has bir ifade biçimi, anlatış metodu olmalıdır. Yoksa ortaya koyduğu ürün taklitten öteye geçemez. Edebiyat özelinde üslup, bir yazarın duyuş ve düşünüşünün dile yansımasına, dili kendine özgü kullanış biçimine denir. Yazarın ya da şairin üslubu cümlelerinin uzunluğu ve kısalığına, kelimelerin seçilişine, eda ve ahenkteki özelliklerine göre şekillenir. Bu bağlamda üslup, edibin ya da şairin kullandığı dille doğrudan ilintilidir[699]. Şiirde üslup nazmın oluşturulduğu tür ve nazımda takip edilen yoldur. Bir şair kendine özgü bir üslup geliştirerek şiirlerinde uygular ve tıpkı bir kunduracının diğer meslektaşından görerek ayakkabının cildini kesişi gibi, başka bir şair de bu üsluba göre şiirini oluşturur[700]. Bu anlamda üslup, ifadelerin dokunduğu tezgah, düşünce ve duyguların şekil kazanması için eritilip içine döküldüğü pota gibidir[701].

Mencek Paşa'nın, söylediği şiirlerinde uyguladığı üslubunun ele alınacağı bu bölümde, ilk olarak şairin kullandığı dilin özellikleri, kelime ve cümle tercihlerindeki usulü üzerinde durulacaktır. Sonrasında şairin şiirlerinde uyguladığı farklı anlatım yöntemleri tahlil edilecektir. Ardından şairin şiirlerindeki sanatlı söyleyişleri üzerinde durulacak, beyân ve bedî' alanındaki söz sanatlarını şiirlerinde uygulama şekilleri örnekler üzerinde incelenecektir. Şairin üslubuna dair ele alınacak son başlık ise, kullandığı kelime ve cümle yapılarındaki sanatlı ifadelerle kurguladığı edebi tasvirler olacaktır.

---

699 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 446-447.

700 Ebû Bekr Abdulkâdir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâ'ilu'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Maṭbaa'atu'l-Medenî, Kahire-1413/1992, 3. bs., s. 468-469.

701 Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 148.

2.1. KELİME VE CÜMLE TERCİHLERİ

Eedebiyat kaynaklarında bir kelimenin fasih olabilmesi için, kelimenin fesahatini ortadan kaldıran dört kusurdan uzak olması gerektiği belirtilmiştir. Sözü edilen kelime kusurları şunlardır:

1. Tenâfur (التنافر): Kelimenin harflerinin mahreç olarak birbirine yakınlığı sebebiyle söylenişinin zor olması.

2. Ğarâbet (الغرابة): Kelimenin anlam olarak alışılmışın dışında manalarda olması, kullanımdan düşmüş uzak anlamlar ifade etmesi.

3. Kıyasa aykırılık (مُخَالفة القياس): Kelimenin sarf kurallarına aykırı bir iştikakla türetilmiş olması

4. Çirkinlik (كراهة السَّمع): Kelimenin kaba anlamlı, dinleyenlerin kulağına hoş gelmeyen, çirkin anlamlarda olması[702].

Mencek Paşa'nın, şiirlerindeki kelime tercihleriyle ilgili ilk söylenmesi gereken özellik, şairin kullandığı kelimelerde yukarıda belirtilen fesahat kusurlarının bulunmamasına titizlikle riayet etmesidir. Şairin, aşağıda verilen beyitte görüldüğü gibi, kimi şiirlerinde vezin gereği normal kullanımların dışına çıktığı görülmektedir[703]:

وَهَبْ أَنِّي حَكَيْتُ الشَّـاةَ ضَـعْفاً فَمَا لِي أَحْسَبُ السِّنَّوْرَ ذِيبَا

"Farzet ki ben koyuna zayıflığımı anlatıyorum. Bana ne oluyor da kediyi kurt zannediyorum!"

Beyitte geçen ذِيب kelimesi ذِئْب "kurt" kelimesinin hemzesinde teshîl yapılarak söylenmiş şeklidir. Her ne kadar normal kullanımın dışında bir söyleyiş olsa da söz konusu kelimenin klasik dönemlerde de Mencek Paşa'nın kullandığı

---

702 Abdurrahman Hasen Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk-2010, 3. bs., I, 111-115; es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Hasan Ḥamed, Dâru'l-Cîl, Beyrut-ty., s. 11.

703 *Dîvânu Mencek Paşa*, 5. şiir, s. 50.

şekilde teshîl edilerek söylendiğine dair kaynaklarda şairlerden nakiller bulunmaktadır[704]. Bu örnekte olduğu gibi şair, kelime tercihlerinde fesahat unsurlarına dikkat etmekte, farklı bir kullanımda bulunacaksa bunun da Arap edebiyatında var olagelen kullanımlar arasında olmasına özen göstermektedir.

Mencek Paşa'nın kelime tercihlerinde dikkate alınması gereken diğer bir husus, şiirlerde kullandığı kelimelerin şiirin konusu ve yazılış amacıyla uyumlu olmasıdır. Hatta bu meyanda şair, kimi kullanımlarında kelimeyi, gündelik hayatta kullanılan bağlamından çok farklı konularda kullanmaktadır. Şairin aşağıda verilen beyitleri bu durumun güzel bir örneğidir[705]: (eṭ-Ṭavîl)

6 فَقَالَتْ وَمَنْ **أَفْتَى** بِهَذَا وَمَا الَّذِي دَهَاكَ وَمَا غَادَرْتَ فِي حُبِّنَا نَسْيَا

7 فَقُلْتُ بَيَاضٌ تَحْتَ مُسْوَدِّ سَالِفٍ لِقَتْلِي فِي **دِينِ** الْغَرَامِ هُمَا **الْفُتْيَا**

6. "Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı? Sana ne oluyor da bizim aşkımızda unutmayı (unutulmayı) terk etmedin?"

7. "Öne geçmiş siyahlığın altındaki (yüzünün önüne çekilmiş peçenin altındaki) beyazlık var ya, işte aşk dininde benim öldürülmeme fetva veren o ikisidir (iki gözündür)."

Mencek Paşa'nın Zekeriyazâde Yahya Efendi için söylediği kasidenin nesîb bölümünden alıntılanan bu beyitler hissî gazel temasında söylenmiştir ve şiirin nesîb bölümünün noktalandığı tehallus beyitleridir. Ancak beyitlerde geçen دِين, أَفْتَى ve الْفُتْيَا kelimeleri, ilk bakışta gazel temasıyla örtüşmeyen dini ve kadılıkla ilgili kavramlardır. Ancak söz konusu beyitlerin tehallus beyitleri olması ve söz konusu methiyenin İstanbul kadısı Müftü Yahya Efendi için söylenmesi, şairin gazelle örtüşmeyen bu lafızları nesîb bölümünden şiirin ana bölümüne geçişte zemin oluşturması için kullandığını göstermektedir. Şair bahsi geçen kelimelerle nesîb

---

704 Bkz. Ebû Sa'îd 'Abdulmelik b. Ḳureyb el-Eṣma'î, *el-Eṣma'iyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Harun, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1993, 8. bs., s. 217; İbn Ḳuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî, *el-Me'âni'l-Kebîr fî Ebyâti'l-Me'âni*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1984/1405 (Ofset Baskı), I, 191, 515, 570.

705 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. şiir, s. 55.

bölümündeki gazel üslubunu hafifletmekte, bu sayede yaptığı tehallusu yumuşak bir zemine indirgemektedir.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki verilen beyitlerinde de benzeri bir durum söz konusudur[706]:(el-Hafîf)

1 وَغَزَالٍ كِنَاسُهُ الْمُرَّانُ مَا لِقَلْبٍ مِنْ مُقْلَتَيْهِ أَمَانُ

2 ذِي نُوَاسٍ كَأَنَّهَا ظُلْمَةُ **الشِّرْ** ـكِ وَوَجْهٍ كَأَنَّهُ **الْإِيمَانُ**

3 فَكَأَنَّ الْعِذَارَ فِي صَفْحَةِ الْخَدْ ـدِ **كُفُورٌ** فِي جِيدِهِ **فُرْقَانُ**

1. "Yuvası kayın ağacı olan bir ceylana yemin olsun ki onun iki gözünden hiçbir kalbe emân yoktur."

*2. "**Şirkin** karanlığı gibi zülüfleri ve **iman** gibi bir yüzü var."*

*3. "Yanağının yüzeyindeki kâkülü sanki azılı bir **kâfirdir**, boynunda ise **Furkân** vardır."*

Yukarıda verilen beyitler, şairin 14 beyitlik gazel temalı bir kasidesinin ilk beyitleridir. Burada da şair, temelde şiirin temasıyla zıt anlamlar içeren الشرك, الإيمان, كفور ve فرقان kelimelerini kullanmaktadır. Şair, şiirin başında söz konusu kelimelerle uyguladığı zıtlıkla dinleyicinin dikkatini çekmekte, ifadenin anlatım gücünü kuvvetlendirmektedir.

Mencek Paşa'nın kelime tercihlerinde göz ardı edilmemesi gereken bir diğer özellik şairin kelimelerin anlamlarında uyguladığı tasarruflarla yaptığı söz oyunlarıdır. Aşağıda beyitleri aktarılan 3 beyitlik mukatta'ada, şairin bahsi geçen üslup özelliği görülmektedir[707]. (el-Vâfir)

1 مَرَامِي كُلُّ مَا تَهْوَى مَرَامِي وَإِنْ أَكُ فِيكَ مَـمْنُوعَ الْمَرَامِي

2 لَقَدْ أَحْرَمْتَنِي وَصْلاً حَلاَلاً وَرُحْتَ مُقَلِّداً بِدَمٍ حَرَامِ

3 وَإِنْ يَكُ فِي الْهَوَى أَزْرَى فَقَدْرِي **سَمَا يَسْمُو سُمُوًّا فَهُوَ سَامِي**

1. "Her ne kadar senin hakkında dilekleri yasaklanmış biri olsam da,

706 *Dîvânu Mencek Paşa*, 135. Şiir, s. 235.
707 *Dîvânu Mencek Paşa*, 400. Şiir, s. 413.

dileğimden hoşlandığın her ne varsa o benim dileğimdir."

2. "Sen beni helal bir kavuşmadan mahrum ettin ve helal olmayan bir kanı boynuna kolye yapıp çekip gittin."

3. "Her ne kadar aşk yolunda (aşığın) onuruyla oynansa da benim şanım (geçmişte) yüce olmuştur.(Şimdi ve gelecekte) tamamen yüce kalacaktır. Zira o (her zaman) yücedir."

Şiirin 3. beytinin 2. şatrındaki kelimelerin dizilişi, yukarıda bahsi geçen şairin kelime oyunlarına güzel bir örnektir. Mencek Paşa, gazel temalı yukarıdaki mukatta'ayı, aşık olduğu bir kıza aşkını açmasının ardından bu kızın şairin aşkını reddetmesi üzerine söylemiştir. Bu durum şiirin 2. beytinde de görülmektedir. Yarinden ret cevabı alan şair, kırılan onurunu tamir etmek için 3. beyitte kendi yüceliğini anlatmaktadır. Bu bağlamda سَمَا يَسْمُو سُمُوًّا فَهُوَ سَامٍ ifadesi yukarıda tercüme edildiği şekilde anlaşılmaktadır. Ancak kelimelerin bu şekilde adeta bir sarf dersi esnasında icra edilen nakıs fiil çekimi gibi sunulmasıyla şair, şanının yüceliğinin herkes tarafından kabul edildiğine, dillerde adeta bir ders gibi şanının yüceliğinin takrir edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu ifadenin şiirin genel yapısı, kafiye ve vezniyle de tam olarak örtüşüyor olması, sözü edilen anlam inceliğiyle birlikte şiirin ahengini de kuvvetlendirmektedir.

Şairin kelime tercihlerindeki üslubuna dair son olarak zikredilmesi gereken özellik, kullandığı kelimelerin fonetik yapılarının, kelimelerin yer aldığı şiire göre farklılık göstermesidir. Örneğin fahr ve hicâ temalı ifadelerinde şair, sert seslerden oluşan ص, س, ط ve ظ gibi harflerle arka damak mahreçli ve ağır söylenişteki ق, ع, غ gibi harflerden oluşan kelimeler kullanmaktadır. Gazel, hamriyyât ve ihvâniyyât türü şiirlerinde ise daha çok med harfleri içeren ve د, ذ, ن, م ve ب gibi ön damak ve dudak mahreçli, söylenişi diğer harflere kıyasla daha kolay harflerden oluşan

kelimeler tercih etmektedir[708]. Şairin kelime düzeyinde uyguladığı bu ince detay, şiirlerdeki musikiyi ve cümlelerin ahengini kuvvetlendiren unsurlar arasındadır.

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki cümle tercihleri, şairin kelime tercihlerine dair yukarıda belirtilen hususlarla paralel bir yapı sergilemektedir. İlk olarak şairin cümle tercihlerinde, belagat kitaplarında yer alan kelimelerin yakın telaffuzlarda olması sonucu oluşan cümledeki tenâfur, nahiv ilminin kurallarına aykırı şekilde kurgulanması bakımından da'fu't-te'lîf ve cümlenin anlamının kapalı olması, manaya delaletinin net olmamasıyla meydana gelen ta'kîd gibi söz kusurlarından[709] uzak, fasih cümleler kullandığı görülmektedir. Şair, daha çok haberî cümleleri tercih etmekte, inşâî cümlelere nazaran anlatımlarında haberî cümleleri daha fazla kullanmaktadır. Haberî cümlelerden ise tercih ettiği alt tür, daha çok te'kit edatlarının bulunmadığı iptidai cümlelerdir. Ayrıca haberî cümlelerinden isim cümlelerinde, genellikle mubtedalar hazfedilmekte ve beytin sadrında cümleye doğrudan haberle başlanıp ardından haberin sıfatları olan cümleler söylenmektedir. Şairin te'kit edatlarını içermeyen cümleleri daha çok kullanıyor olması ve isim cümlelerinde mubtedaları hazfetmesi şeklinde cümle düzeyindeki bu üslup özelliği, onun kendinden emin, özgüven sahibi bir kişiliğinin olduğunu göstermektedir.

Mencek Paşa'nın kimi şiirlerinde cümlelerde tekrarlar yapılmaktadır. Söz konusu tekrarlar, haşv türünde yapılan itnâblar değil, aksine şiirin anlatımını destekleyen ek unsurlar mahiyetindedir. Aşağıda verilen beyitler şairin söz konusu tekrarlamalarının yer aldığı örneklerden biridir[710]: (el-Hafîf)

4 رَبَّنَا رَبَّنَا إِلَيْكَ أَنَبْنَا فَأَجِرْنَا مِنْ حَرِّ نَارِ الْجَحِيمِ

...

9 أَدْرِكْ أَدْرِكْ قَوْمًا أَتَوْا بِافْتِقَارٍ وَانْكِسَارٍ وَمَدْمَعٍ مَسْجُومِ

---

708 Bahsi geçen harflerin anlam ve ses bakımından özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Abbas, *Ḫaṣâiṣu'l-Ḥurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânîhâ*, Menşûrâtu İttiḥâdi'l-Kuttâbi'l-'Arab, Dimeşk-1998.

709 Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, I, 116-117.

710 *Dîvânu Mencek Paşa*, 1. Şiir, s. 41.

4. "Rabbimiz! Tövbe edip sana yöneldik. Bizi cehennem ateşinin sıcaklığından koru."

...

9. "Muhtaç bir halde, kalbi kırık ve ağlayan gözlerle gelmiş şu toplumun imdadına yetiş."

Yukarıda verilen beyitler şairin münâcât temalı şiirlerinden birine aittir. Her iki beytin 1. şatrında görüldüğü üzere, beyit içerisinde yer alan tekrarlamalar lafzî tekit türünde ve şiirdeki münâcaat üslubunu kuvvetlendiren yapıdadır.

Şairin cümle tekrarlarına dair diğer bir örnek aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır[711]: (el-Kâmil)

29 مَلِكٌ إِذَا أَمَّ الضُّيُوفُ جَنَابُهُ يَدْعُو الْقِرَى لِسَبِيلِهِ الْإِنْعَامُ

30 مَلِكٌ إِذَا سُلَّتْ صَوَارِمُ جُنْدِهِ عِيدَانُهَا الْهِنْدِيُّ وَالصَّمْصَامُ

31 مَلِكٌ إِذَا ازْدَحَمَ الْمُلُوكُ بِمَوْرِدٍ صَدَرُوا بِهِ وَقُلُوبُهُنَّ أُوَامُ

32 مَلِكٌ إِذَا ضَنَّ السَّحَابُ بِوَبْلِهِ فَاضَتْ بُحُورٌ مِنْ يَدَيْهِ سِجَامُ

29. "O öyle bir kraldır ki, misafirler onun yüce şahsına yönelince ihsan ona doğru misafirliğe çağırır."

30. "O öyle bir kraldır ki, onun askerlerinin kılıçları kınlarından çekildiğinde ince kılıçlar hint yapımı çelikler ve keskin kılıçlardır"

31. "O öyle bir kraldır ki, krallar bir suyun başına üşüştüklerinde, kalplerin susuzluktan yanmış olsa da onu öne geçirirler."

32. "O öyle bir kraldır ki, eğer bulut yağmurunda cimrilik etse, onun iki elinin denizleri çağıldayıp taşar."

Yukarıdaki beyitlerde beyitler arası tekrarlar söz konusudur. Şairin vefatından birkaç gün önce söylediği son şiirinde yer alan bu dizelerdeki tekrarlar, yine anlamı kuvvetlendiren ve şiirin akıcılığını sağlayan unsurlardır.

Şairin cümlelerine dair son olarak belirtilmesi gereken üslup özelliği, cümlelerdeki sanatlı kullanımlardır. Zira şiirlerde yer alan cümleler son derece

---

711 *Dîvânu Mencek Paşa, Zeylu'd-Dîvân*, 31. Şiir, s. 441-443.

yoğun sanatlı anlatımlar içermekte, bununla beraber oldukça sade, hatta kimi yerlerde gündelik konuşma akıcılığında olan bir yapı sergilemektedir. *Beyân ve Bedî' Sanatlarının Kullanımı* başlığında verilen örneklerde de görüleceği[712] üzere kimi zaman tek bir beyitte aynı anda birden çok istiare ve teşbih sanatına yer veren şair, ifadelerinin bu denli süslü olmasına rağmen cümle kuruluşlarının irab ve nahiv anlamında kusursuz kurgulanmış olmasıyla kolay anlaşılır bir anlatım göstermektedir.

Sonuç olarak Mencek Paşa'nın şiirinde kelime ve cümle tercihlerine dair yukarıda verilen örnekler ve yapılan açıklamalar, şairin Arapça ve Belagat alanlarındaki bilgi ve becerisinin son derece üst düzey olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Mencek Paşa gibi bir şairin yaşadığı dönemde yetişmiş olması da, Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki eğitim seviyesinin ileri düzey olduğunu ispat etmektedir.

712 Bkz. s. 424.

2.2. ANLATIM YÖNTEMLERİ

Mencek Paşa, şiirlerinde dinleyiciye konuyu sunuş tarzı olarak farklı anlatım yöntemleri uygulamaktadır. Şairin söz konusu anlatım yöntemlerini,

1. İç Konuşma,

2. Hitabet,

3. Muhâvere (Karşılıklı Konuşma),

4. Tahkiye

olmak üzere dört grupta sınıflandırmak mümkündür. Çalışmanın II. bölümünde ve bu bölümdeki diğer başlıklarda aktarılan şiirlerde bu dört üslubun da örnekleri bulunmaktadır. Bu başlıkta çalışmanın amacını aşmaması açısından sözü edilen üsluplara dair birer örnekle yetinilecektir.

İç konuşma yöntemiyle şair, tıpkı aynanın karşısında kendi kendine konuşan birinin üslubuyla şiirini söylemektedir. Şairin, genellikle geçmişe özlem, toplumundan şikayet ve rûmiyyât temalı şiirlerinde karşılaşılan bu üslupta, coşkulu olmayan, kırgın ve nahîf ifadelerle anlatım kurgulanmaktadır. Şairin rûmiyyatından olan aşağıdaki beyitler, şairin bu üslupla söylediği şiirlerindendir[713]: (el-Hafîf)

1 مَا عَلَى مَا لَقِيتُهُ مِنْ مَزِيدِ ... مِنْ وُعُودٍ كَذُوبَةٍ أَوْ وَعِيدِ

2 أَتَمَنَّى دَفْعَ الرَّدَى وَالْأَمَانِي ... سَاخِرَاتٌ مِنْ طَالِعِي وَجُدُودِي

3 حِيرَتِي حِيرَةُ الْغَرِيبِ إِذَا اللَّيْـ ... ـلُ أَتَى وَالْيَتِيمِ يَوْمَ الْعِيدِ

4 وَكَأَنَّ النُّجُومَ قَدْ عَوَّضَتْنِي ... سَهَرَ اللَّيْلِ مُكْرَهًا مِنْ سُعُودِ

5 أَنَا أَصْبَحْتُ لاَ أُطِيقُ حِرَاكًا ... بَيْنَ قَوْمٍ قُلُوبُهُمْ مِنْ حَدِيدِ

6 وَدُمُوعِي تُسَمَّى دُمُوعًا وَلَكِنْ ... هِيَ رُوحِي تَسِيلُ فَوْقَ خُدُودِي

7 وَإِذَا مَا اسْتَزَرْتُ طَيْفَ حَبِيبٍ ... قَالَ مِيعَادُنَا بِدَارِ الْخُلُودِ

8 جَمَعَتْ لِيَ الْأَضْدَادُ أَيَامَ دَهْرٍ ... هَيَّأَتْ لِيَ الْأَحْزَانَ قَبْلَ وُجُودِي

9 فَرَقِيبٌ وَلاَ حَبِيبٌ وَبُعْدٌ ... فِي دُنُوٍّ وَعِشْرَةٌ مَعْ حَسُودِ

1. "Karşılaştığım bu çok fazla yalan vaatler ve tehditler de ne ola ki!"

---

713 *Dîvânu Mencek Paşa*, 214. Şiir, s. 308.

2. "Talihimle ve kısmetlerimle alay eden şu yok olup gitmeyi ve dilekleri savuşturmayı diliyorum."

3. "Gece geldiğindeki şaşkınlığım, gurbetçinin ve bayram günündeki yetimin şaşkınlığı gibidir."

4. "Sanki yıldızlar bana, talihten nefret ederek geceleri uyanık geçirmemi telafi olarak verdiler."

5. "Ben, kalpleri demirden olan bir toplumun arasında, hareket etmeye güç yetiremez bir şekilde sabahladım."

6. "Gözyaşlarımın adı gözyaşı, ama (aslında) onlar yanaklarımın üzerinden süzülen ruhumdur."

7. "Ne zaman sevgilinin hayalini ziyaret etmeyi istesem bana: "Buluşmamız ebediyet yurdundadır." der."

8. Zıtlıklar bana feleğin günlerini topladı ve ben gelmeden önce hüzünleri benim için karşılayıp 'buyur' etti."

9. (Artık elde kalan) dost olmayan bir yoldaş, yakınlıktaki uzaklık ve hased edenle arkadaşlık etmektir."

Hitabet yöntemiyle söylediği şiirlerde şair, ikinci şahıs kipiyle muhatabına seslenerek şiirini söylemektedir. Şairin bu tür anlatımları, şiirlerinden farklı temalarda sıkça karşılaşılan bir anlatım yöntemidir. Aşağıdaki şiir şairin bu yöntemle söylediği şiirler için güzel bir örnektir[714]: (eṭ-Ṭavîl)

1 خَلِيلَيَّ مَالِي أُبْصِرُ الدَّهْرَ رَاضِيَا وَحَظِّيَ مَوْفُوراً وَعَيْشِيَ صَافِيَا

2 وَسَالَمَنِي فِي النَّاسِ مَنْ كَانَ دَأْبُهُ مُحَارَبَتِي جَهْلاً وَأَصْبَحَ وَافِيَا

3 وَرُحْتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ مِلْءُ جَوَانِحِي سُرُورٌ وَفِكْرِي بَاتَ بِالأَمْسِ خَالِيَا

4 وَعَهْدِي بِأَيَّامٍ مَضَيْنَ كَأَنَّهَا تُجَرِّدُ مِنْ جَفْنِ الزَّمَانِ مَوَاضِيَا

5 إِذَا طَلَعَتْ شَمْسُ النَّهَارِ وَأَقْبَلَتْ ظَنَنْتُ جِبَالَ الذَّرِّ مِنْهَا أَفَاعِيَا

6 أُدَارِي ضَئِيلَ الْخَازِبَازِ مَهَابَةً وَأَخْشَى خَيَالِي حَيْثُ شِمْتُ خَيَالِيَا

[714] *Dîvânu Mencek Paşa*, 20. şiir, s. 74-75.

7 عَلَى أَنَّ قَوْمِي الْمَنْجَكِيِّينَ قَدْ بَنَتْ عَزَائِمُهُمْ فَوْقَ الثُّرَايَّا مَكَانِيَا

8 وَكَمْ شَهِدَتْ أَعْدَائِيفِيَّ بِأَنَّنِي نَشَأْتُ بِمَهْدِي لِلْمَعَالِي مُنَاغِيَا

9 لَئِنْ فَاتَنِي إِدْرَاكَ مَا أَدْرَكَ الْأُلَى فَأَنْفَذْتُ أَيَّامِي عَلَيْهِ أَمَانِيَا

10 لَقَدْ صَدَقَتْ مِنِّي الظُّنُونُ وَأَصْبَحَتْ تَفِلُّ جُيُوشُ الْعَدْلِ عَنِّي الْأَعَادِيَا

11 بِمَقْدَمِ قَاضِي الشَّامِ مُحْيِي رُبُوعِهَا فَحَمْداً لِمَنْ أَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ قَاضِيًا

12 هُمَامٌ كَسَاهُ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ رِدَاءً مِنَ التَّقْوَى بِنَعْمَاهُ زَاهِيَا

13 لَهُ قَلَمٌ كَمْ صَدَّ بِيضاً فَوَاتِكًا بِقَاطِعِ أَحْكَامٍ وَسُمْراً عَوَالِيَا

14 وَحُسْنُ ثَنَاءٍ عَطَّرَ الْأُفْقَ نَشْرُهُ وَقَدْ فَاحَ مِسْكًا أَذْفَرًا وَغَوَالِيَا

15 فَلَوْ عَذُبَتْ كُلُّ الْبُحُورِ لَمَا ارْتَضَتْ فَضَائِلُهُ تِلْكَ الْبُحُورَ سَوَاقِيَا

16 وَمَهْمَا ارْتَقَى الْبَدْرُ الْمُنِيرُ تَخَالُهُ لِدُونِ مَقَامٍ حَلَّهُ الْيَوْمَ رَاقِيَا

17 وَنَدْعُوهُ لِلرَّحْمَنِ عَبْداً وَإِنَّهُ لَيَكْفِيهِ فَخْراً فَاقَ فِيهِ الْمَوَالِيَا

18 تَرَفَّعَ شِعْرِي إِذْ تَضَمَّنَ وَصْفَهُ فَلاَ بِدْعَ أَنْ يَأْبَى النُّجُومَ قَوَافِيَا

19 فَيَا لَيْتَ أَنَّ الْفِكْرَ مِنْ كُلِّ مُفَكِّرٍ يُجِيدُ بِهَاتِيكَ الْمَزَايَا مَعَانِيَا

20 وَيَا لَيْتَ أَنِّي النُّورُ مِنْ كُلِّ مُبْصِرٍ فَيُبْصِرُ بِي مَنْ كَانَ وَجْهَكَ رَائِيَا

21 أَتَيْتُكَ مِنْ نُعْمَاكَ مَوْلاَيَ شَاكِرًا وَقَلْبِيَ مِنْ رَيْبِ الْحَوَادِثِ شَاكِيَا

22 فَخُذ بِيَدِي وَامْنُنْ عَلَيَّ بِنَظْرَةٍ أَفُزْ بِفَخَارٍ يَسْتَرِقُّ الْمَعَالِيَا

23 فَلاَ زِلْتَ رُكْنًا فِي الْقَضَاءِ مُشَيَّدًا يَفُوقُ بِعُلْيَاهُ عَلَى الدَّهْرِ سَامِيَا

1. "Ey benim iki dostum! Bana ne oluyor böyle; feleği razı olmuş, kısmetimi bu denli bol ve hayatımı böyle berrak bir halde görüyorum."

2. "İnsanlardan cahilliği sebebiyle benimle savaşmayı adet edinmiş kişi bile benimle barışmış ve sadık bir dost olmuş."

3. "Gözüm aydın, gönlüm neşe dolu bir halde sevinç içindeyim ve aklımda düne dair hiçbir şey olmadan geceyi geçirdim."

4. "Geçip giden günlerdeki hayatım, zamanın göz kapaklarından sıyrılmış keskin kılıçlar gibidir."

5. "Gündüzün güneşi doğup parlamaya başladığında, ben onun ışıklarının ipliklerini engerek yılanları sanırdım."

6.-7. "Kavmim Mencekîler'in kararlılıklarını Süreyya yıldızının da üstünde bir yere inşa etmelerine rağmen ben; korkumdan sineğin en kısık vızıltısına kulak kesiliyorum ve hayalleri gözetlerken kendi hayalimden korkuyorum."

8. "Düşmanlarım, ben bebekken beşiğimde yücelikleri mırıldanarak büyüdüğümü kaç sefer görmüştür."

9. "Her ne kadar (kavmimden) ilklerin elde ettiklerine ulaşma fırsatım geçip gitmişse de ben günlerimi onu (Kocahusamzade'yi) arzulayarak geçirdim. "

10.-11. "Sonunda beklentilerim doğru çıktı ve ahalisine can veren Şam kadısının gelişiyle adaletin orduları düşmanlarımı benden uzaklaştırıp onları hezimete uğrattı. Onu kadı olarak görevlendirerek onunla yeryüzüne can verene hamd olsun."

12. "O (Kocahusamzade) şanı yüce olan Allah'ın görkemli nimetleriyle kendisine takvadan bir kaftan giydirdiği bir yiğittir."

13. "Onun (Kocahusamzade'nin), keskin hükümleriyle, kırıp geçiren kılıçların ve mızrakların nicelerini engelleyip geri püskürten bir kalemi vardır."

14. "Onun için yapılan güzel övgülerin yayılmasıyla ufku güzel kokular sarmış ve türüm türüm kokan misk ve anber kokusu duyulmuştur."

15. "Denizlerin hepsinin suyu tatlı olsaydı, onun (Kocahusamzade'nin) yücelikleri denizlerin su ikram eden sâkiler olmasından yine de memnun kalmazdı."

16. "Işık saçan dolunay ne zaman yükselse, onu (dolunayı) onun (Husamzade'nin) halinin bugünkü bulunduğu makamının altında görürsün."

17. "Biz onu Rahman'ın kulu diye çağırırız. O (Kocahusamzade) ona (Rahman'a), bütün kulların kendisiyle yüceliklere yükseldiği övünç kaynağı olarak yeterlidir."

18. "Şiirim onun (Kocahusamzade'nin) vasıflarını içerdiği için yücelere yükseldi. (Artık) kafiye olarak yıldızları çirkin ve uygunsuz görüp kabul etmemesinde şaşılacak bir şey yoktur."

19.-20. "Ah keşke her düşünürün aklı bu anlam özelliklerini ustaca değerlendirebilse ve keşke ben, gözleri gören herkesin gözlerinin aydınlığı olsam da seni görecek olanlar, seni benimle görseler."

21. "Senin sağladığın bolluğa teşekkür etmek için geldim, Efendim! Kalbim ise olayların getirdiği tereddütlerden şikâyetçidir."

22. "Elimden tut ve bana bir bakış ihsan et de ben (senin o nazarınla) yücelikleri kendime köle edecek övünmeyi kazanabileyim."

23. "Sen, kadılık görevinin sapasağlam temeli olarak ve bu zamanda yüceliklere yüceldikçe (daha da) yücelen birisi olarak hep bu görevde kalasın."

Muhâvere (Karşılıklı Konuşma) üslubuyla söylenen şiirlerde şair, genelde beyitlerin sadrlarında yer alan قَالَ ya da قَالَتْ ve قُلْتُ ifadeleriyle kendisi ve bir üçüncü şahıs arasında geçen diyalogu aktarmaktadır. Bu yöntem, diğer üçüne kıyasla şairin şiirlerinde nadiren kullandığı bir yöntemdir. Aşağıdaki beyitler Mencek Paşa'nın muhâvere üslubuyla söylediği beyitlerindendir[715]: (eṭ-Ṭavîl)

تُسَائِلُنِي مَنْ أَنْـــتَ وَهِـــيَ عَلِيمَـــةٌ ... فَقُلْتُ لَهَا مَيِّتٌ يُعَدُّ مِنْ الأَحْيَا

فَقَالَتْ وَمَنْ أَفْتَى بِهَذَا وَمَا الَّـــذِي ... دَهَاكَ وَمَا غَادَرْتَ فِي حُبِّنَا نَسْيَا

فَقُلْتُ بَيَاضٌ تَحْتَ مُسْوَدِّ سَـــالِفٍ ... لِقَتْلِي فِي دِينِ الْغَرَامِ هُمَا الْفُتْيَا

فَقَالَتْ صَهٍ مَنْ ذَا مِنَ الضَّيْمِ يَشْتَكِي ... وَقَدْ مَلأَ الدُّنْيَا بِمَعْرُوفِهِ يَحْيَى

"Çok iyi bildiği halde bana 'Sen de kimsin?' diye sorup duruyor. Ben de ona şöyle cevap verdim: 'Dirilerden sayılan bir ölüyüm.'

"Bunun üzerine o (cariye) şöyle dedi: Kim verdi bu fetvayı? Sana ne oluyor da bizim aşkımızda unutmayı (unutulmayı) terk etmedin?

"Öne geçmiş siyahlığın altındaki (yüzünün önüne çekilmiş peçenin altındaki) beyazlık var ya, işte aşk dininde benim öldürülmeme fetva veren o ikisidir. (iki gözündür)

"Bunun üzerine (cariye) şöyle dedi: Sus/kapa çeneni! Dünya Yahya'nın iyilikleriyle dolup taşmışken kimmiş haksızlıktan şikayet eden!

---

715 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. Şiir, s. 54-56.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde uyguladığı anlatım yöntemleri arasında en sık kullandığı yöntem tahkiye yöntemidir. Adından da anlaşıldığı gibi şair bu anlatım yönteminde, muhatap zamirine yer vermeyip, sanki bir kitap yazıyor edasıyla şiirini söylemektedir. Şairin aşağıdaki şiiri tahkiye yöntemiyle söylediği şiirlerindendir[716]: (eṭ-Ṭavîl)

1 وَمِنْ طِينَةٍ كُلُّ الْجُسُومِ تَكوَّنَتْ فَيَعْلَمُ هَذَا حَاذِقٌ وَخَبِيرُ

2 فَمِنْهَا ذَوَاتٌ قُذِّرَتْ فَتَدَنَّسَتْ وَمِنْهَا ذَوَاتٌ قُدِّسَتْ فَعَبِيرُ

3 وَمَا هَذِهِ الْأَيَّامُ إِلاَّ مَرَاحِلٌ وَفِي مُنْتَهَاهَا جَنَّةٌ وَسَعِيرُ

4 إِذَا كَانَتِ الْأَقْدَارُ تَجْرِي بِمَا تَشَا فَقُلْ لِي مَا صُنْعِي وَأَيْنَ أَسِيرُ

5 وَلَكِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ يُسْكِنُ رَوْعَتِي وَيُخْبِرُنِي أَنَّ الْكَرِيمَ غَفُورُ

1. "Bütün bedenler çamurdan vücut buldu ve bunu maharetli ve her şeyden haberdar olan (bir Rabb) biliyor."

2. "Onlardan (bu vücutlardan) kimileri kirlendi ve lekelendi, onlardan kimileri de kutsal kılındı ve güzel koku oldu."

3. "Bu günler sadece aşamalardır ve sonunda da Cennet ve Cehennem vardır."

4. "Her ne kadar kaderler diledikleri şekilde meydana geliyorsa da sen bana benim amelimin ne olduğunu ve nereye doğru ilerlediğimi söyle!"

5. "Fakat hüsnü zannım endişemi yatıştırıyor ve bana şerefli olan Allah (cc)'ın çok bağışlayan olduğunu bildiriyor."

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki anlatım yöntemlerine dair son olarak söylenmesi gereken özellik, şairin çoğu şiirinde tek bir anlatım yöntemine bağlı kalmak yerine, şiirin beyitlerinde birden çok anlatım yöntemini kullanıyor olmasıdır. Şairin aşağıda verilen vasf temasında söylediği şiirde, sırasıyla ilk 3 beyitte tahkiye, 4. ilâ 9. beyitlerde hitabet ve 10. beyitten şiirin son beytine kadar süren bölümde iç konuşma yöntemi olmak üzere üç anlatım yöntemi de

716 *Dîvânu Mencek Paşa*, 378. Şiir, s. 403.

kullanılmaktadır[717]: (el-Kâmil)

1 وَافَى الرَّبِيعُ فَمَا عَلَيْكَ بِعَارِ خَلْعُ الْعِذَارِ وَلاَ ارْتِشَافُ عُقَارِ

2 صَهْبَاءُ لَيْسَ يَجُوزُ عِنْدِي مَزْجُهَا إِلاَّ بِرِيقَةِ شَادِنٍ مِعْطَارِ

3 تَدَعُ الدُّجَا صُبْحًا إِذَا هِيَ أُبْرِزَتْ فَكَأَنَّهَا اعْتُصِرَتْ مِنَ الْأَنْوَارِ

4 قُمْ هَاتِهَا حَيْثُ الْـهَزَارُ قَدِ اغْتَدَى فِي الْأَيْكِ مُنْعَكِفًا عَلَى التَّهْدَارِ

5 طَيْرٌ أَعَارَ الْغُصْنَ جُنْكًا رُكِّبَتْ أَوْتَارُهُ مِنْ فِضَّةِ الْأَمْطَارِ

6 وَتَبُثُّهُ رِيحُ الصِّبَا وَيَبُثُّهَا ذِكْرَ الْهَوَى مِنْ سَالِفِ الْأَعْصَارِ

7 وَانْهَضْ لِنَغْتَنِمَ الشَّبِيبَةَ قَبْلَ أَنْ يَرْمِي الْمَشِيبُ الصَّفْوَ بِالْأَكْدَارِ

8 وَاشْرَبْ عَلَى وَرْدِ الرُّبَا إِنْ لَمْ تَجِدْ وَرْدَ الْخُدُودِ لِقِلَّةِ الدِّينَارِ

9 وَانْصُبْ بِفِكْرِكَ فِي الْهَوَى شَرَكَ الْمُنَى لِوُقُوعِ ظِلٍّ أَوْ خَيَالٍ سَارِي

10 هَذَا وَلَسْتُ أَرَى إِذَا فُقِدَ الَّذِي أَهْوَى جِنَانَ الْخُلْدِ غَيْرَ النَّارِ

11 هَيْهَاتَ مَا النَّايُ الرَّخِيمُ وَنَشْوَةُ الْـ ـــخَمْرِ الْقَدِيمِ وَنَغْمَةُ الْأَوْتَارِ

12 وَحَنِينُ هَيْنَمَةِ الرِّيَاحِ عَشِيَّةً وَتَرَاسُلُ الْأَطْيَارِ فِي الْأَسْحَارِ

13 عِنْدِي بِأَحْسَنَ مِنْ مُسَاجَلَةِ الْأَحِبْـ ـــبَةِ بِالصَّبَابَةِ فِي سَنَا الْأَقْمَارِ

14 مِنْ كُلِّ مَعْبُودِ الْجَمَالِ مُحَكَّمٍ فِيمَا يَشَا مُسْتَعْبِدِ الْأَحْرَارِ

1. "Bahar gelip çattı, artık utanmayı üstünden atmak ve kaptaki içkiyi silip süpürmek sana ayıp değildir."

2. "Kızıl şarabı güzel kokulu ceylanın tükürüğünden başkasıyla karıştırmak bence caiz değildir."

3. "O (kızıl şarap) sabahleyin görününce gecenin karanlığına veda edersin. Sanki ışıltıların suyundan sıkılmıştır."

4. "Kalk da onu (şarabı) getir, çünkü bülbül de kendini şarabın kaynamasına adayarak erkenden ormanlara doğru yola çıkmıştır."

5. "Kuşlar bir dalı, yayları yağmurların gümüşlerinden olan bir arpe ödünç vermiştir."

---

717 *Dîvânu Mencek Paşa*, 126. Şiir, s. 227.

6. "Meltem rüzgârı bu arpe, bu arp de meltem rüzgârına geçmiş asırların aşk öykülerini fısıldar."

7. "Kalk da ihtiyarlık neşeyi keder oklarıyla vurmadan önce gençlik fırsatının tadını çıkaralım."

8. "Dinarların azlığı sebebiyle yanakların güllerini bulamamışsan tepelerin güllerinin yanında (şarabını) iç!"

9. "Bir gölgenin ya da geçerken bir hayalin içine düşmesi için düşüncenle aşkta arzuların tuzağını kur!"

10. "Bu böyledir, ancak eğer arzuladığım ebediyet bahçeleri kaybolup giderse (işte o zaman) ben ateşten başka bir şey görmez olurum."

11.-14."Ne yazık, o tatlı sesli ney, o yıllanmış şarabın coşkusu ve tellerin nağmeleri, akşamleyin rüzgârların kısık sesine duyulan özlem ve kuşların seher vakitlerinde birbirleriyle haberleşmeleri, (işte bunların hiçbiri) benim nazarımda, aşıkların yıldızların ışıkları altında aşk hakkında birbirleriyle söz yarıştırmalarından; dilediğine karar veren ve özgürleri köleleştiren her tapılası güzellikten daha hoş değildir."

2.3. BEYAN VE BEDİİ SANATLARININ KULLANIMI

2.3.1. Teşbih

Sözlük anlamı olarak "benzetmek, örneklendirmek, iki şey arasında benzerlik kurmak" gibi anlamları olan et-teşbîh[718], beyân ilminin ilk sırada yer alan başlıklarından ve temel konularındandır. Genel olarak bir betimleme/tasvîr sanatı olan Teşbîh[719], belli bir gaye doğrultusunda, iki varlık ya da olgunun, bir veya birden çok özellikte uyuşması veya birbirlerine yakın olması sonucu, aralarında bir benzerliğin kurulması sanatıdır. Bu bağlamda temel olarak teşbîh, benzeyen (المشبّه), kendisine benzetilen (المشبّه به), benzetme edatı (أداة التشبيه) ve benzetme yönü (وجه لبشبه) olmak üzere dört temel unsur üzerine kurgulanır[720]. Ḳudâme b. Ca'fer'e göre muşebbeh ve muşebbeh bih arasındaki ortak özellik ne kadar çok ve kuvvetli olursa teşbîhin güzelliği ve kuvveti de o denli artar[721]. el-Ḳayravânî ise, Ḳudâme b. Ca'fer'in savunduğu şekliyle muşebbeh ve muşebbeh bihin birbirinin aynısı gibi algılanabileceğini söyleyerek, gerçek teşbîhin asıl itibarla birbirinden uzak olan iki şeyi, aralarında ortak bir özellik ya da benzerlik kurmak için birbirine yakınlaştırmak olduğunu belirtmektedir[722]. Belagat kaynaklarında teşbîh, yukarıda bahsi geçen dört unsurun ifadede bulunup bulunmaması, teşbîhin gayesi, içerdiği anlamlar gibi farklı değerlendirmelerle alt başlıklara ayrılmaktadır[723]. Bu bölümde teşbîh sanatının alt türleri, çalışmanın sınırlarını aşmamak için ayrıca ele alınmayacak, Mencek Paşa'nın şiirlerinde teşbîh sanatını kullanımına örnekler verilirken ilgili örneklerde kullanılan teşbîhin türüne dair açıklamalarla

---

718 el-Ḫalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 396; el-Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, s. 533.

719 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 120.

720 Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 161-162.

721 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 124.

722 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 289.

723 Teşbîhin çeşitleri için bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, eṣ-Ṣınâ'ateyn, s. 240, 245-256; Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâġa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Maṭba'atu'l-Medenî, Kahire-1991, s. 90-237; Ebû Ya'kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1995, s. 332-355; Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 172-208; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâġa*, 157-178.

yetinilecektir.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde en çok kullandığı sanat olan teşbîh, şairin daha çok gazel ve vasıf temalı beyitlerinde görülmektedir. Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, şairin muşebbeh ve muşebbeh bih arasında pek çok ortak noktaya işaret ederek genellikle temsîlî teşbîh kullanmasından, Mencek Paşa'nın teşbîh sanatında son derece usta olduğunu söylemek mümkündür.

Aşağıdaki beyit, şairin hissî gazel şiirlerinden 11 beyitlik bir kasîdenin 3. beytidir[724]: (el-Hafîf)

وَثَنَايَا كَاللُّؤْلُؤِ الرَّطْبِ تَزْرِي حُسْنَ نَظْمٍ لَهَا بِعِقْدِ اللَّآلِي

"Taze inci gibi olan ve kendisi için inci gerdanlıklarla bezenmiş bir şiirin güzelliğini hor gören dişler..."

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin dişlerini tasvir etmektedir. Şair burada dizilişinin güzelliği bakımından sevgilinin dişlerini taze incilere benzetmektedir. Muşebbeh sevgilinin dişleri (ثَنَايَا), meşebbeh bih taze inciler (اللُّؤْلُؤِ الرَّطْبِ), teşbîh edatı (كَ) ve vechu'ş-şebeh dizilişin güzelliği (حُسْنَ نَظْمٍ) unsurları ifadede eksiksiz olarak bulunması sebebiyle şair bu beyitte **teşbîhu't-tâm** kullanmaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıdaki şiiri yine gazel temalı 14 beyitlik bir kasidenin 3. ilâ 9. beyitleridir. Şair bu beyitlerde peş peşe teşbîh sanatını kullanmış ve anlatımını temsîlî teşbîhlerle süslemiştir[725]:(el-Hafîf)

...

3 فَكَأَنَّ الْعِذَارَ فِي صَفْحَةِ الْخَدْ ـــدِ كَفُورٌ فِي جِيدِهِ فُرْقَانُ

4 وَكَأَنَّا مِنْ أُنْسِهِ وَمُحَيَّا ـــهُ بِرَوْضٍ تُظِلُّنَا الْأَفْنَانُ

5 خَدُّهُ الوَرْدُ وَالْبَنَفْسَجُ صُدْ غَاهُ لِعَيْنِي وَثَغْرُهُ الْأُقْحُوَانُ

6 وَكَأَنَّ الْحَدِيثَ مِنْهُ هُوَ اللُّؤْ لُؤُ يَرْفَضُّ بَيْنَنَا وَالْجُمَانُ

7 وَكَأَنَّ النَّدِيَّ وَالْكَاسُ تُجَلَّى فِيهِ أُفْقٌ نُجُومُهُ النُّدْمَانُ

---

724 *Dîvânu Mencek Paşa*, 138. Şiir, s. 240.

725 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 413; *Dîvânu Mencek Paşa*, 135. Şiir, s. 235-236.

8 وَكَأَنَّ الأَنْفَاسَ مِنْهُ نَسِيمٌ وَكَأَنَّا إِذا شَدَا أَغْصَانُ

9 وَكَأَنَّ النُّدْمَانَ فِي رَوْضَةِ اللَّهْـ ـوِ غُصُونٌ ثَمَارُهَا الْكِتْمَانُ

3. "Yanağının yüzeyindeki kâkülü sanki azılı bir kâfirdir, boynunda ise Furkân vardır."

4. "Sanki yakınlığından ve yüzünden dallar bizi bir bahçede gölgelemektedir."

5. "Yanağı gül, iki perçemi gözüme menekşe, ön dişleri papatya çiçeğidir."

6. "Sanki onun konuşması aramıza saçılmış inci ve gümüş tanecikleridir."

7. "Sanki kadeh ve içerisinde beliren içki, içki arkadaşları yıldızlar olan bir ufuktur."

8. "Sanki onun nefesleri meltem rüzgarıdır. O bir şiiri mırıldandığında sanki biz (meltem rüzgarıyla sallanan) dallar oluruz."

9. "Sanki aşk bahçesindeki içki arkadaşları, meyveleri saklı olan dallardır."

Yukarıda verilen beyitlerden 3. beyitte şair renginin koyuluğu ve baştan çıkarıcılığı yönünden sevgilinin kâkülünü azılı bir kâfire benzetmektedir. Burada vechu'ş-şebehin açıkça ifadede belirtilmemesi sebebiyle teşbîhin türü **mucmel teşbîh**tir. 5. beyitte sevgilinin yanağını gül, saçlarının perçemlerini menekşe ve dişlerini de papatya çiçeğine benzetmektedir. Bu ifadelerde ise hem vechu'ş-şebeh hem de teşbîh edatı hazfedildiği için bu teşbîhler **belîğ teşbîh** türündedir. Alıntılanan diğer beyitlerin hepsinde ise şair **temsîlî teşbîh** kurgulamaktadır. Zira 4. beyitte sevgilinin yakınlığı ve yüzü güzel bir bahçedeki ağaçların hoş kokulu, serinlik verip gölgeleyen ve insanın gönlünü huzurla dolduran yeşil dallara benzetilmekte ve pek çok vechu'ş-şebehin varlığına işaret edilmektedir. 6. beyitte de durum aynıdır. Şair burada sevgilinin konuşmasını saçılmış inci tanelerine benzetmekte, konuşmanın güzelliğini, anlamlı ve değerli oluşunu, kulaklarda hoş bir tınıyla çınlamasını, aralarına saçılan inci tanelerinin güzelliğine ve kıymetliliğine, inciler dağılırken çıkardıkları seslere benzetmektedir. 7. beyitte kadehi ve içindeki kırmızı şarabı, güneş batarkenki haliyle kızıl bir ufka benzeterek yine bir **temsîlî teşbîh** yapmakta, bu ufukta beliren yıldızları da yücelik bakımından

içki arkadaşlarına benzetmesiyle, muşebbehle muşebbeh bihin yerini değiştirerek ve vechu'ş-şebehte kuvvetli olanı zayıfa benzeterek yine aynı beyitte **maklûb teşbîh** yapmaktadır. Sevgilinin şiir okumasının güzelliğini, bu şiirin muhtevasındaki anlamların dinleyenleri bilgilendirmesini, şiirin musikisinin gönle neşe ve huzur vermesini, estiğinde meltem rüzgarının güzelliğine, faydalı oluşuna ve verdiği huzura benzetmekte, şiiri dinleyenlerin içinde bulundukları durumu da meltem rüzgarının ahengiyle sallanan ağaç dallarına benzetmektedir.

Mencek Paşa'nın yukarıda uyguladığı anlatım metodu, şairin teşbîhlerinde sıkça rastlanılan bir durumdur. Zira şair teşbîh türlerinden yoğun olarak temsîlî teşbîhi tercih etmektedir. Ebu's-Su'ûd eş-Şa'rânî'yi medih temalı, Anadolu'ya yaptığı yolculuğu esnasında ihsan elde edebilmek için söylediği bir kasîdenin aşağıdaki beyti bu durumun güzel bir örneğidir[726]: (el-Kâmil)

وَإِعَانَةً لِبُنَيَّ إِذْ هُوَ قَدْ غَدَا شَرْوَى عُصَيْفِيرٍ لَدَى عُقْبَانِ

"Yavrum için de bir yardım... Çünkü o, kartalların önündeki küçük bir serçe gibi kalakalmıştır."

Şair yukarıdaki beyitte yardım isteğini açıkça dile getirdikten sonra, Dimeşk'ta yoksulluk içinde ve alacaklılarıyla birlikte bıraktığı oğlunu, kartalların önünde terk edilmiş ve biçare bir durumdaki bir serçe yavrusuna benzetmektedir. Görüldüğü gibi şair burada da anlatımını temsîlî teşbîhle kuvvetlendirmiştir.

Mencek Paşa'nın aşağıda 19. beyti verilen kasidesi, Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'nin 1072 yılında Dimeşk kadılığına atanması üzerine, kendisini tebrik için söylenmiş bir methiyedir. Şair bu şiirin büyük bir bölümünde yaşadığı toplumu hicvetmekte ve yeni görevinde genç kadıyı toplumun yozlaşmışlığına karşı uyarmaktadır. Aşağıdaki beyit bu hiciv bölümünün beyitlerindendir[727]: (el-Kâmil)

مَا مِنْهُمْ إِلاَّ فَتًى مُتَشَدِّقٌ مُتَعَاظِمٌ فِي نَفْسِهِ عَلاَّكُ

"Onlar sadece, avurdunu şişire şişire konuşan ve kendisiyle övünüp duran

---

726 *Dîvânu Mencek Paşa*, 30. şiir, s. 90-91.
727 *Dîvânu Mencek Paşa*, 29. şiir, s. 88.

sakız satıcısı yeni yetme bir delikanlıdır."

Yukarıdaki beyitte şair yaşadığı toplumda alim ve bilge kabul edilmeleri sebebiyle el üstünde tutulup değer gören, fakat gerçekte herhangi bir bilgi ve tecrübesi olmayıp da sadece riyakarlık ve iki yüzlülükle durumlarını idare eden kişileri, onların konuştukları ve anlattıklarının değersizliğini ve bilgi birikimlerinin azlığını ve değersizliklerini, sakızlarını satarken ağzında çiğnediği sakızla avurdunu şişirerek konuşan ve yaptığı işin son derece kıymetli olduğunu düşünen bir sakız satıcısına benzetmekte, bu hiciv temalı anlatımda temsîlî teşbîhe yer vermektedir.

Mencek Paşa'nın tasvir temalı şiirlerinde temsîlî teşbîh kullanmasına dair aşağıdaki mukatta'a güzel bir örnektir. Şairin fırtınalı haliyle gökyüzünü tasvir ettiği bu şiirin beyitleri şu şekildedir[728]: (Meczû'u'l-Kâmil)

1 وَدَوْحَـــةٍ لِنُـــجُومِـــهَا نَارُ الْوَغَى تَتَوَقَّدُ

2 قَدْ جَالَ فِيهَا رَامِحٌ وَتَلاَ سُهَاهَا الْفَرْقَدُ

3 فَكَأَنَّ لاَمِعَ بَرْقِهَا سَيْفاً يُسَلُّ وَيُغْمَدُ

1. "Yıldızları için büyük bir ağaç olan gökyüzüne yemin olsun! Savaş ateşi alevleniyor."

2. "Orada Suhâ yıldızı (diğer adıyla Arktarus yıldızı, Çoban takımyıldızının alfa yıldızı) bir hücuma kalkıyor, bir geri çekiliyor. Onun Suhâ yıldızını (Büyük Ayı yıldız kümesindeki Alkor yıldızı) Kutup yıldızı takip ediyor."

3. "Bu gökyüzünün şimşeği sanki kınından çekilen ve savrulan bir kılıçtır."

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi şair, tasvir ettiği fırtınalı haliyle gökyüzünü bir savaş meydanına, yıldızları süvari askerlere ve çakan şimşekleri de savrulan kılıçlara benzetmektedir.

Mencek Paşa'nın aşağıda 9. beyti alıntılanan şiiri, şairin fahr şiirleri arasında değerlendirilen 10 beyitlik bir kasidenin beyitlerindendir[729]: (el-Hafîf)

كُنْتُ كَالصَّقْرِ إِذْ لَوَتْهُ عَنِ الصَّيْـــ ـــدِ بُغَاثٌ مِنْ أَشْأَمِ الْأَطْيَارِ

"Ben, kuşların en uğursuzlarından leş yiyen Mısır çaylaklarının, avından alı

728 *Dîvânu Mencek Paşa*, 187. Şiir, s. 285.

729 *Dîvânu Mencek Paşa*, 95. Şiir, s. 198.

koyduğu kartal gibiydim."

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi şair kendi yüceliği ve asaletini konu ederken kendini kuşların kralı olarak bilinen kartala benzetmektedir. Ancak burada bahsi geçen kartal, kendisi avlanmayıp başka kuşların yakaladığı avı gasp ederek geçinen ve asalak bir kuş türü olan Mısır çaylağı sürüsünün saldırısına uğramış, avı elinden alınmış bir kartal olarak betimlenmektedir. Bu anlatımla şair, yaşadığı toplumdaki menfaatperest ve çıkarcı insanların arasındaki kendi durumunu, beyitte betimlediği kartalın haline benzeterek temsîlî teşbîh yapmaktadır.

Mencek Paşa şiirlerinde, temsîlî teşbîh kadar olmasa da bazen teşbîh-i zımnî türünü de kullanmaktadır. Aşağıdaki beyit şairin bu tür şiirlerinden 16 beyitlik bir kasidenin son beytidir[730]: (el-Kâmil)

فَالْجِسْمُ يَبْرَأُ بِالْعِلاَجِ سَقَامُهُ وَشِفَا النُّفُوسِ صَدَاقَةُ الْخِلاَّنِ

"Bedenin hastalığı ilaçla iyileşir. Gönüllerin şifası ise dostların sadakatidir."

Şair yukarıdaki beyitte kişinin gönlünün sadık dostlarla sıkıntı ve kederlerinden kurtulmasını, vücuttaki hastalığın ilaçla tedavi edilmesine benzetmektedir. Ancak burada teşbîh unsurları belirgin olarak gösterilmemiş ve ifadenin zımnından anlaşılacak bir anlatım sergilenmiştir.

Mencek Paşa'nın teşbîh sanatını kullanımına dair yukarıda verilen örnekler incelendiğinde şairin bu sanatı farklı temalarda söylediği şiirlerinde ustaca kullandığı görülmektedir. Şairin teşbîhlerindeki akıcı ve zorlamadan uzak üslubu ise ayrıca dikkate değerdir. Şiirlerde teşbîhler yoğun derecede kullanılmasına rağmen betimlemeler zorlama anlam ve benzetmelerden uzak, yalın ve kolay anlaşılır bir anlatımla kurgulanmıştır.

730 *Dîvânu Mencek Paşa*, 30. şiir, s. 90-91.

2.3.2. İsti'âre

العارية kökünden gelen el-isti'âre kelimesi sözlükte "ödünç almak" anlamında mastardır[731]. Bir beyân sanatı olarak isti'âre ıstılahta, alakası muşâbehet olmak üzere, lafzın hakiki anlama gelmesine engel olan bir karineyle, bir lafzın hakiki anlamı yerine mecâzî anlamında kullanılması sanatıdır[732]. Bu bağlamda isti'âre luğavî mecazlardandır[733]. İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî isti'ârenin en üstün mecâz olduğunu belirtmekte ve yerinde kullanılması koşuluyla, şiiri süsleyen ve sözü güzelleştiren bedî' sanatlarının arasında isti'âreden daha güzel bir sanatın olmadığını söylemektedir[734]. İbn Ḥicce de aynı görüşü savunmakta ve belagat alimlerinin isti'âreyi mecâzında ötesinde kabul ettiklerini söylemektedir. İbn Ḥicce'ye göre isti'âre mecâzdan daha özeldir ve zevk-i selîm sahiplerince isti'âreden daha belagatlı bir söz ve daha hoşa giden bir bedî sanatı bulunmamaktadır[735].

İsti'âre sanatı, mecâzda olduğu gibi özel isimlerde icrâ edilemez. Öncelikle câmid isimlerde, ikincil olarak da mastarlarının isim kabul edilmesiyle fiillerde ve muştâk isimlerde isti'âre sanatı yapmak mümkündür[736]. Alakası muşâbehet olan bir mecâz olması sebebiyle ifadede teşbîhin iki temel öğesi olan muşebbeh ve muşebbeh bihten birini söyleyerek diğerini kastetme yoluyla yapılır[737]. Bu bağlamda isti'âre sanatının:

1. el-Muste'âr minh (Teşbîh sanatındaki karşılığı muşebbeh bih)

2. el-Muste'âr leh (Teşbîh sanatındaki karşılığı muşebbeh) olmak üzere iki temel unsur bulunur.

---

731 el-Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, s. 754.

732 el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâġa*, s. 30; Ebu'l-Muẓaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid İbn Munḳız, *el-Bedi' fî Naḳdi'ş-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmid Abdulmecîd, Mustafa el-Babi el-Ḥalebi, Kahire-1960, s. 41; İbnu'l-Eṯîr, *el-Meṯelu's-Sâir*, I, 344; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 49; Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 229.

733 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustlahâti'l-Belâġa ve Ṭaṭavvurihâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2008, 2. bs. s. 82.

734 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 269.

735 İbn Ḥicce, *Ḥızânetu'l-Edeb*, I, 109.

736 en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 52-53.

737 es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, s. 369.

İsti'ârenin alt türlerine dair yapılan ilk sistemli sınıflandırma 'Abdulḳâhir el-Curcânî'ye aittir[738]. el-Curcânî mufîd (anlamca geniş ve zengin) ve ğayr-ı mufîd (dar anlamlı) olmak üzere isti'âreyi iki temel alt tür olarak tasnif etmiştir[739]. İsti'ârenin yapıldığı kelime çeşidi, muste'âr minh ile muste'âr leh arasındaki benzerlik yönünün bir ya da daha fazla olması, ifadede muhatabın zihnini muste'âr minhe veya muste'âr lehe yönlendirecek mulâimlerin bulunup bulunmaması gibi unsurlar dikkate alınarak modern dönem belagat kaynaklarında isti'âre farklı açılardan alt başlıklarda ele alınmaktadır[740]. En yaygın tasnif ise ifadede muste'âr minh ve muste'âr lehten birinin söylenip diğerinin hazfedilmesiyle yapılan tasniftir. Buna göre ifadede muste'âr minh zikredilmiş ve muste'âr leh hazfedilmişse **tasrîhî isti'âre**, muste'âr leh zikredilmiş muste'âr minh hazfedilmişse **meknî isti'âre** olarak isimlendirilmektedir[741]. Mencek Paşa'nın şiirlerinde kurguladığı isti'âreler daha çok meknî isti'âre olmakla birlikte, şairin her iki isti'âre türünü de şiirlerinde kullandığı görülmektedir. Aşağıda verilen beyitlerde şairin şiirlerinde yer alan isti'âre sanatının örnekleri görülmektedir.

Aşağıda verilen beyit Mencek Paşa'nın Sultan İbrahim için söylediği methiyesindendir[742]: (el-Kâmil)

بَدْرٌ مِنَ الْأَتْرَاكِ لَمَّا أَنْ بَدَا تَرَكَ الْبُدُورَ تُرَى لِعَيْنِكَ أَنْجُمَا

"O, ortaya çıktığı zaman diğer dolunayların senin gözüne yıldız gibi göründüğü, Türklerden bir dolunaydır."

Şair bu beyitte بَدْرٌ مِنَ الْأَتْرَاكِ *"Türklerden bir dolunaydır."* ifadesiyle Sultan İbrahim'i bir dolunaya benzetmekte ve muste'âr minh olan بَدْرٌ kelimesini ifadede zikrederek tasrîhî isti'âre yapmaktadır.

Şairin bir diğer tasrîhî isti'âre örneği Boşnak Şaban Efendi için söylediği

738 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustlahâti'l-Belâġa*, s. 86.
739 el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâġa*, s. 30.
740 Örnek olarak bkz. Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 235-270.
741 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâġa*, s. 185-186.
742 *Dîvânu Mencek Paşa*, 4. şiir, s. 46.

methiyeden alıntılanan aşağıdaki beyittir[743]:(el-Kâmil)

بَحْرُ الْعُلُومِ الزَّاخِرِ الطَّوْدُ الَّذِي أَمِنَتْ دِمَشْقُ بِهِ مِنَ الْأَرْجَافِ

"(O) taşkın bir ilim deryası ve Dimeşḳ şehrinin deprem sarsıntılarından kendisiyle güvende olduğu ulu bir dağdır."

Mencek Paşa yukarıdaki beyitte memdûhu, بَحْرُ الْعُلُومِ *"bir ilim deryası"* ifadesiyle ilminin enginliği bakımından denize, الطَّوْدُ *"dağ"* kelimesiyle de verdiği hükümlerdeki kararlılığı ve toplumda adalet ve güveni tesis etmesi bakımından bir dağa benzetmektedir. Her iki ifadede de muste'âr minh zikredildiği için bu ifadelerde tasrîhî isti'âre kurgulanmaktadır.

Şairin Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî için söylediği methiyeden alıntılanan aşağıdaki beyitte yine bir tasrîhî isti'âre bulunmaktadır[744]: (el-Basîṭ)

شَمْسٌ مِنَ الْغَرْبِ قَدْ كَانَتْ مَشَارِقُهَا بَلْ دُونَهَا الشَّمْسُ يَوْمَ الْفَخْرِ بُرْهَانَا

"Batıdan gelen öyle bir güneştir ki, onun doğduğu yerler, hatta onların da önünde güneş, övünme gününde (ona övgü yapıldığı günde) (onun için) bir delil olmuştur."

Şair bu beyitte شَمْسٌ kelimesinde, hocası el-Maḳḳarî'yi, ilmiyle cehaletin karanlığını ortadan kaldırması bakımından bir güneşe benzeterek tasrîhî isti'âre yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki tasrîhî isti'âre sanatını kullanımına dair son olarak şairin, n vefat etmesi üzerine taziye için söylediği bir ihvâniyyât şiirinin matla' beyti olan aşağıdaki beyit örnek olarak verilecektir[745]: (el-Vâfir)

نُعَزِّي الْفَخْرَ وَالْعُلْيَا بِشِبْلٍ لَوَاهُ عَنْ تَصَيُّدِهِ حِمَامُهْ

"Övünmeye ve yüceliğe, ecelinin kendisini avlamayı ağırdan aldığı bir aslan yavrusundan dolayı baş sağlığı dileriz."

---

743 *Dîvânu Mencek Paşa*, 27. şiir, s. 81.
744 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. şiir, s. 113-115.
745 *Dîvânu Mencek Paşa*, 23. şiir, s. 77.

Şair bu beyitte شِبْل *"aslan yavrusu"* kelimesiyle, Kocahusamzade'nin oğlunu küçük yaşına rağmen cesur ve şerefli olması bakımından bir aslan yavrusuna benzeterek tasrîhî isti'âre yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın Mustafa Efendi el-Bâbî için söylediği ihvâniyyat temalı bir şiirden alıntılanan aşağıdaki beyit, yukarıda verilen örneklerden farklı olarak, şairin kurguladığı meknî isti'âreler için güzel bir örnektir[746]: (el-Hafîf)

يَتَمَنَّي الْفَخَارُ لَوْ كَانَ طِرْفاً أَمْتَطِيهِ وَالْمَجْدُ لَثْمَ رِكَابِي

"Övünme/fahr benim kendisine bineceğim bir küheylan olmayı, asalet ise üzengimi öpmeyi diler."

Şair bu beyitte الْفَخَارُ kelimesinde övünmeyi, üzerine binilmesini ve bu sayede soylu bir at itibarı görmeyi arzulayan değersiz bir bineğe ve الْمَجْد kelimesinde asaleti şairin üzengisini öpüp saygı göstermeyi dileyen bir hizmetçiye benzetmektedir. Her iki betimlemede de muste'âr minh olan değersiz binek ve hizmetçi unsurları hazfedilerek meknî isti'âre yapılmıştır.

Aşağıdaki beyit, şairin Dimeşk'ı anlattığı tasvir temalı bir mukatta'anın 2. beytidir[747]: (el-Basît)

عَلَى الْمَسَرَّاتِ قَدْ شِيدَتْ مَرَابِعُهَا فَلَيْسَ يَسْلُكُ فِيهَا الْهَمُّ وَالْحَزَنُ

"Onun bahar çayırlıkları, mutluluklar üzerine inşa edilmiştir. Kaygı ve üzüntünün o yeşilliklerde yol tutup yürümesi söz konusu değildir."

Mencek Paşa bu beytin 1. şatrında yer alan الْمَسَرَّات *"mutluluklar"* kelimesinde meknî isti'âre yapmaktadır. Zira burada Dimeşk'ın yeşil tepelerinin temelinin mutluluklar olduğu söylenmekte ve شِيدَتْ مَرَابِعُهَا عليه karînesinden hareketle mutluluklar, üzerlerinde yaylaların ve arazilerin yer aldığı sağlam zeminlere benzetilmektedir. İfadede muste'âr leh olan mutlulukların zikredilmesi,

---

746 *Dîvânu Mencek Paşa*, 35. şiir, s. 99-100.
747 *Dîvânu Mencek Paşa*, 199. Şiir, s. 293.

mutlulukların benzetildiği muste'âr minh olan sağlam zeminlerin söylenmemesi sebebiyle burada meknî isti'âre bulunmaktadır.

Şairin aşağıda verilen beyti Anadolu yolculuğunda karşılaştığı olumsuzlukların ardından, bu yolculuğun muhasebesini yaptığı ve pişmanlıklarını dile getirdiği bir rûmiyyâtında geçmektedir[748]: (eṭ-Ṭavîl)

يَمُدُّ لِصَيْدِ الْمَدْحِ مِنِّي حِبَالَهُ عَلَى الْغَدْرِ مَعْقُودٌ بِأَطْرَافِهِ الْكِذْبُ

"(Bu kişiler) benden bir methiye kapabilmek için, iplerinin düğümleri hainlikle atılmış ve ucunda da (iğneleri) yalanlar olan ağını atmaktadır."

Yukarıdaki beyitte Mencek Paşa, söylediği medîhlerin Anadolu'da karşılaştığı kişiler tarafından ilgiyle karşılandığını ve kendileri için de methiye söylemesi için çabaladıklarını ifade ederken لِصَيْدِ الْمَدْحِ مِنِّي *"benden bir methiye kapabilmek için"* ifadelerini kullanmaktadır. Buradaki "kapmak, yakalamak, avlamak" gibi anlamlara gelen صَيْد karînesiyle şair söylediği methiyeleri avlanıp yakalanacak bir ceylana benzetmekte, muste'âr minh olan ceylanı hazfederek meknî isti'âre yapmaktadır.

Mencek Paşa kendisiyle ve ailesiyle övündüğü fahr temalı bir kasîdeden alıntılanan aşağıdaki beyitte yine meknî isti'âre kullanmıştır[749]: (el-Hafîf)

8 كُنْتُ كَالرَّوْضِ إِذْ جَفَتْهُ عُيُونٌ لِحُظُوظٍ فَأَخْصَبَتْ أَشْعَارِي

8. "Ben, talihlerin pınarlarının kendisine karşı hoyratça davrandığı, bunun sonucunda da şiirleri bereketli ve mümbit hale gelen bahçe gibiydim."

Şair bu beyitte kendini bir bahçeye benzeterek teşbîh, talihleri pınarlara benzeterek ayrıca belîğ teşbih yapmaktadır. Bahçe tasvirini andıran bu üslupla uyumlu bir şekilde beytin sonunda şiirlerinin güzelliğini anlatırken ise "verimli olmak, bol ürün vermek" anlamına gelen أَخْصَبَ karînesiyle şiirlerini meyve ağaçlarına benzetmekte, muste'âr minh olan meyve ağaçlarını ifadede zikretmeyip

748 *Dîvânu Mencek Paşa*, 210. Şiir, s. 304. Şiir için ayrıca bkz. el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 412-413.

749 *Dîvânu Mencek Paşa*, 95. Şiir, s. 198.

meknî isti'âre yapmaktadır.

Şairin yine fahr temasıyla söylediği 2 beyitlik bir mukatta'anın aşağıdaki beytinde, bir önceki örnekteki anlatım özelliği görülmektedir. Söz konusu beyit şu şekildedir[750]: (el-Vâfir)

وَإِنْ جَرَّدْتُ سَيْفِي أَوْ لِسَانِي فَلَمْ أَتْرُكْ لِذِي ضَغَنٍ أَمَانَا

"Eğer kılıcımı ya da dilimi kınından çekersem, işte o zaman kindara hiç aman vermem."

Mencek Paşa bu beyitte kendisine kin besleyenlere karşı acımasızlığını konu etmektedir. Beytin 1. şatrında إِنْ جَرَّدْتُ سَيْفِي أَوْ لِسَانِي *"Eğer kılıcımı ya da dilimi kınından çekersem"* ifadesinde جَرَّدَ fiili سَيْف kelimesi için hakîki anlamda kullanılmaktadır. Ancak dil/lisan ise kılıç gibi kından çekilip çıkarılacak bir silah değildir. Bu bağlamda جَرَّدَ fiilinin karînesiyle şair dilini, söylediği hicivlerle kılıcı gibi düşmanlarının canını yakacak bir silaha benzetmekte ve meknî isti'âre yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın Rumeli'ne yolculuğuna dair aşağıdaki şiiri, şairin meknî isti'âre sanatını kullanmasına güzel bir örnektir.[751]: (eṭ-Ṭavîl)

1 تَبَدَّتْ لَنَا بِالرُّومِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وُجُوهٌ تُعِيدُ الصُّبْحَ وَاللَّيْلُ حَالِكُ

2 أَنَظْمَأُ فِي دَارٍ تَفِيضُ بُحُورُهَا وَتَشْرَبُ فِيهَا بِالْجَمَالِ الْمَسَالِكُ

1. "Rum diyarında, gece zifiri karanlıkken dört bir yandan bize sabahı geri getiren yüzler göründü."

2. "Denizleri dolup taşan ve yolları güzellikleri kana kana içen bir diyarda hiç susuzluk çeker miyiz?"

Yukarıdaki mukatta'anın her iki beytinin 2. şatırlarında Mencek Paşa meknî isti'âre sanatına yer vermektedir. 1. beyitte وُجُوهٌ تُعِيدُ الصُّبْحَ ifadesinde şair karşılaştığı insanların yüzlerini, gecenin karanlığını ortadan kaldıran sabahı getiren

750 *Dîvânu Mencek Paşa*, 373. Şiir, s. 400.
751 *Dîvânu Mencek Paşa*, 232. Şiir, s. 323.

güneşlere benzetmektedir. 2. beyitte ise الْمَسَالِكُ kelimesinde yolları, çevresindeki güzellikleri ve pınarları içmekte olan bir insana benzetmektedir. Her iki betimlemede de muste'âr minh hazfedilerek meknî isti'âre yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde meknî isti'âre sanatını kullanmasına dair son örnek, şairin Bülbülzâde Abdullah Efendi için söylediği methiyenin nesîb bölümünde yer alan aşağıdaki beyit olacaktır[752]: (el-Kâmil)

لَوْلاَ هَوَاهُ لَمْ أَبِتْ مُتَوَشِّحاً بالدَّمْعِ مَطْوِيًّا عَلَى التَّسْوِيفِ

"Onun aşkı olmasaydı böyle gözyaşlarını giyinmiş ve ertelenmişliğe bürünmüş bir halde gecelemezdim."

Şair sevgilinin çekip gitmesinden sonra hissettiği üzüntü ve umutsuzluğu konu ettiği bu beyitte "giyinmiş" anlamındaki مُتَوَشِّحاً karînesiyle gözyaşlarını giyilecek bir elbiseye benzetmekte, yine beytin devamındaki "bürünmüş, örtünmüş" anlamındaki مَطْوِيًّا karînesiyle ertelenmişliği ise bir pelerine benzetmektedir. Her iki betimlemede de şair muste'âr minh olan elbise ve pelerin kavramlarını zikretmeyerek meknî isti'âre yapmıştır.

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki yukarıda örnekleri verilen gerek meknî ve gerek tasrîhî türdeki isti'âreler şairin edebî zevk ve birikimini ortaya koymakta, ayrıca betimlemelerindeki anlam zenginliği şairin gözlem yeteneğinin gücünü ve hayal dünyasının genişliğini göstermektedir.

2.3.3. Kinaye

Kinaye, gerçek manayı engelleyen bir karine bulunmaması kaydıyla, sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde başka bir mana kastederek kullanma ya da hakiki anlamla mecazi anlamı bir arada tutacak bir özellikle bir lafzı hem hakiki hem de mecazi anlamda kullanma sanatıdır[753]. Daha kısa ifadeyle bir lafızda başka

---

752 *Dîvânu Mencek Paşa*, 28. şiir, s. 84-87.

753 İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, III, 52. Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 135.

bir anlamı kastetme sanatıdır[754]. Bu beyan sanatına dair ilk dönem belagat kaynaklarında irdâf (إرداف)[755], işâra (إشارة)[756] ve ta'rîḍ (تعريض)[757] gibi farklı isimlendirmeler de yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde şairin yer yer kinâye sanatını şiirlerinde kullandığı görülmektedir. Aşağıda verilen beyit şairin kinaye kullanımına güzel bir örnektir[758]: (Meczû'u'l-Kâmil)

وَبِشَيْبَةِ الصِّدِّيقِ صَا حِبِ كُلِّ فَضْلٍ أَبْهَجِ

"En göz alıcı faziletlerin sahibi olan Ebubekir es-Sıddîk'ın ak saçlarıyla (tevessül et.)"

Mencek Paşa'nın bir münâcaat şiirinden bu beyitte şair "saçın ağarması, beyaz saç" gibi anlamları olan شَيْبَة kelimesinde hakî anlamda Hz. Ebubekir'in saçlarının aklığını ve ihtiyarlığını söylerken, mecazi anlamda da olgunluğu ve tecrübesini kastederek kinaye yapmıştır.

Şairin Kocahusamzade için söylediği bir ihvâniyyât şiirinden alıntılanan aşağıdaki beyitte de kinâye sanatı kullanılmaktadır. Beyit şu şekildedir[759]: (el-Basîṭ)

لَكِنَّ عَبْدَكَ يَخْشَى أَنْ يُقَالَ لَهُ لاَ خَيْلَ عِنْدَكَ تُهْدِيهَا وَلاَ مَالُ

"Fakat senin bu kulun kendisine, "Senin ne hediye edecek atın var, ne de herhangi bir malın var" denmesinden korkuyor."

Mencek Paşa yukarıdaki beytin yer aldığı şiir, Kocahusamzade'ye bir at hediye etmesi ve söz konusu hediyeyle beraber Kocahusamzade'ye göndermek üzere söylediği bir murâselât şiiridir. Yukarıdaki beyitte şair gönderdiği hediyenin beğenilmeyeceği endişesi duyduğunu söyleyerek, oldukça nazik bir üslupla Kocahusamzade'den bu hediyeyi kabul etmesini istemektedir. Bunun yanı sıra beyitteki يَخْشَى أَنْ يُقَالَ لَهُ لاَ خَيْلَ عِنْدَكَ تُهْدِيهَا وَلاَ مَالُ *"Fakat senin bu kulun*

754 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustlahâti'l-Belâġa*, s. 568.
755 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 157; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *Sirru'l-Fesâḥa*, s. 270.
756 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 154; İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 312.
757 Ebû Hilâl el-'Askerî, *eṣ-Ṣınâ'ateyn*, s. 350.
758 *Dîvânu Mencek Paşa*, 2. Şiir, s. 42-43.
759 *Dîvânu Mencek Paşa*, 22. şiir, s. 77.

kendisine, "Senin ne hediye edecek atın var, ne de herhangi bir malın var" denmesinden korkuyor." ifadeleriyle hem de Kocahusamzade'nin zenginliğinden ve gözü tokluğundan kinaye yapmaktadır.

Aşağıda verilen beyit Mencek Paşa'nın vefatından önce söylediği son şiirinde yer almaktadır[760]: (el-Kâmil)

وَلَهَا مَوَاقِدُ مِنْ لَظَى نِيرَانِهَا يَدْعُو بِأَلْسِنَةِ الْقِرَى الْإِضْرَامُ

"Onun kapılarının alevli ateşleri olan ocakları vardır ve tutuşturulmuş ateş misafirperverliğin lisanıyla davet etmektedir."

Şair bu beyitte dedesi Emir Mencek b. Abdullah'ın evini anlatmakta ve onun cömertliğiyle iftihar etmektedir. Beytin ilk şatrındaki لَهَا مَوَاقِدُ مِنْ لَظَى نِيرَانِهَا *"Onun (dedem Mencek'in evinin) kapılarının alevli ateşleri olan ocakları vardır."* ifadesinde şair, dedesinin evinde ocakların daima misafirler için yemek yapılmak üzere ateşlerinin alevli olduğunu söyleyerek dedesinin cömertliğinden kinaye yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen beyti şairin kinâye kullanımı için başka bir örnektir[761]: (el-Kâmil)

سَمْحٌ بِإِحْدَى رَاحَتَيْهِ رُشْوَةٌ فَرِحٌ بِهَا وَبِأُخْتِهَا الْمِسْوَاكُ

"Avuçlarından birinde kendisiyle sevindiği bir rüşvet, onun kardeşinde ise (diğer avucunda da) misvakla, bolluk içindedir."

Mencek Paşa'nın yukarıdaki beyti Bursalı Mustafa b. Abdulhalim Efendi'nin Dimeşk kadılığına atanması üzerine tebrik için söylenmiş bir methiyede geçmektedir. Şair söz konusu şiirinde, bu beytin bulunduğu bölümde kendi toplumunu hicvetmektedir. Beytin 2. şatrındaki وَبِأُخْتِهَا الْمِسْوَاكُ *"onun kardeşinde ise (diğer avucunda da) misvak vardır"* ifadeleriyle hicvettiği şahısların gayet dindar göründüklerinden kinaye yapmaktadır.

Mencek Paşa'nın bu başlıkta verilen kinaye örneklerinde şairin bu sanatı

---

760 *Dîvânu Mencek Paşa, Zeylu'd-Dîvân*, 31. Şiir, s. 441-443.
761 *Dîvânu Mencek Paşa*, 29. şiir, s. 88-89.

kullanmadaki başarısı açıkça görülmektedir. Söz konusu kinayeler şiirin temasına uygun kelimelerle, pek çok farklı temada söylediği şiirlerde başarılı bir üslupla kullanılmıştır. Bu kinayeleriyle Mencek Paşa, zengin bir edebi zevkin ve ince bir zekanın ürünü olan çok hoş anlatımlarla şiirin konu edindiği anlamı süslemektedir.

2.3.4. Tevriye

Bedî' ilminin manevî güzelleştiricilerinden olan tevriye, biri uzak ve gizli, diğeri ise ifadeden ilk bakışta anlaşılan açık ve yakın anlam olacak şekilde iki manalı bir lafzı, açık ve yakın anlamında değil de gizli ve uzak olan anlamında kullanma sanatıdır. Bu sanat kaynaklarda tahyîl (تخييل), tevcîh (توجيه), ve tahyîr(تخيير) olarak da isimlendirilmiştir[762]. Tevriyeli lafızda bulunan bu iki anlam arasındaki irtibat mecaz ya da kinaye sanatındaki karineden farklıdır. Zira tevriyeli kelimenin yakın anlamı ve uzak anlamının her ikisi de hakikidir ve ifadede ya da ifadenin zımnında bu anlama yönlendiren karine zikredilmez[763]. Tevriye sanatı Mencek Paşa'nın şiirlerinde, özellikle de methiyelerinde sık kullandığı bir sanattır.

Şairin, Emir Kâsım b. Yusuf b. Seyfâ için söylediği methiyesinde yer alan aşağıdaki beyit, tevriyeli anlatımlarına güzel bir örnektir. Söz konusu beyit şu şekildedir[764]: (eṭ-Ṭavîl)

هُوَ الْقَاسِمُ الْأَعْمَارِ إِنْ جَلَّ فَادِحٌ لَدَيْهِ فَأَعْمَارُ الْخُطُوبِ قِصَارُ

"O ömürlerin el-Kâsım'ıdır. Bir felaket ne kadar büyük olursa olsun, onun nezdinde problemlerin ömürleri kısacıktır."

Beytin 1. şatrındaki الْقَاسِمُ الْأَعْمَارِ ifadesinde القاسم kelimesi için ilk akla gelen anlam "bölmek, ikiye ayırmak, paylaştırmak" gibi anlamları olan قسم fiilinin ism-i faili olmasıdır. Ancak şiirde kastedilenin bu yakın anlam değil de, Emir Kâsım b.

762 en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 131; İbn Ḥicce, *Ḫizânetu'l-Edeb*, II, 39.

763 'İzzuddîn et-Tenûḫî, *Tehzîbu'l-İḍâh*, Maṭba'tu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dimeşk-1367/1948, I, 89.

764 *Dîvânu Mencek Paşa*, 69. şiir, s. 166.

Yusuf b. Seyfâ'nın adı olmasıyla söz konusu ifadede tevriye yapılmaktadır

Benzeri bir örnek şairin Abdullatîf Unsî Efendi için söylediği methiyesinde geçen aşağıdaki beyitlerde de bulunmaktadır[765]: (eṭ-Ṭavîl)

عَدِمْتُ زَمَانِي حَيْثُ يَلْعَبُ بِي كَمَا يُرِيدُ وَلَمْ يُبْصِرْ بِأَصْبَرَ مِنْ مِثْلِي

وَلَمْ يَدْرِ أَنَّ الْعَدْلَ حَلَّ بِجِلَّقٍ وَأُنْسِي مُزِيلٌ وَحْشَةَ الْكُلِّ بِالْكُلِّ

"Ben zamanımı, o (zaman) benimle dilediği gibi oynarken kaybettim. O (zaman) benim kadar sabırlı olan birini daha görmemiştir."

"O (zaman) adaletin Dimeşḳ'a yerleştiğini ve Unsî'nin her şeyin her şeye olan yalnızlığını gidereceğini bilmedi."

Yukarıdaki beyitlerden 2. beytin 2. şatrındaki "arkadaş canlısı, samimi" gibi anlamları olan أُنْسِي kelimesi ilk bakışta bu anlamlarda anlaşılmakta, dolayısıyla beyit *"Zaman adaletin Dimeşḳ'a yerleştiğini ve samimi olduğunu bilmedi."* anlamına gelmektedir. Bu anlamı başında yer alan atıf و'ıyla إنّ'nin haberine matuf olması da pekiştirmektedir. Ancak buradaki أُنْسِي kelimesi belirtilen anlamda değil, Abdullatîf Unsî Efendi'nin lakabı anlamında kullanılmakta ve bu kelimede tevriye yapılmaktadır. Bu durumda beytin anlamı yukarıda tercümesi verildiği şekildedir.

Mencek Paşa'nın medih şiirlerinde tevriye sanatına yer vermesine dair bi diğer örnek, saray imamı Şeyh Yusuf el-Feṯḥî için söylediği şiirde yer alan aşağıdaki beyittir[766]: (el-Kâmil)

وَثَلَاثَةٌ حَدِّثْ بِطِيبِ ثَنَائِهَا زَهْرُ الرَّبِيعِ وَخُلْقُ يُوسُفَ وَالصَّبَا

"Üç şey daha var ki onların da övgülerinin güzel kokusundan bahset: İlkbaharın çiçekleri, Yusuf'un ve meltem rüzgarının huyları."

2. şatırdaki خُلْقُ يُوسُف ifadesinde ilk anlaşılan peygamber olan Hz. Yusuf'un güzelliğidir. Zira 1. şatırdaki anlam ve beytin sonundaki الصَّبَا *"meltem rüzgarı"* da

765 *Dîvânu Mencek Paşa*, 33. şiir, s. 96.
766 *Dîvânu Mencek Paşa*, 36. şiir, s. 101-102.

bu anlamı destekler mahiyettedir. Ancak يُوسُف kelimesiyle şairin kastettiği anlam Şeyh Yusuf el-Feṯḥî'nin adıdır. Bu bakımdan şiirin bu bölümünde tevriye yapılmaktadır.

Mencek Paşa'nın tevriye sanatını kullanmasına dair yukarıda verilen örnekler şairin methiyelerinde bulunmaktadır. Genelde medih şiirlerinin tehallus beyitlerinde bu sanata yer veren şairin tevriyeli anlatımları sadece medih şiiriyle sınırlı değildir. Aşağıda verilen beyit, Mencek Paşa'nın farklı temalarda söylediği şiirlerinde de tevriye sanatını kullanışına örnektir[767]:

خَلَعْنَا الْهُمُومَ عَلَى شِيْرَزٍ وَعِنْدَ الْمَضِيقِ لَقِينَا الْفَرَجْ

"Endişeleri Şîraz'da bıraktım, İstanbul Boğazı'nın yanında bir ferahlıkla karşılaştım."

Bu beyit Mencek Paşa'nın İstanbul'a ulaşmasının ardından İstanbul boğazını görünce söylediği rûmiyyât temalı şiirlerinden birinde geçmektedir. Beytin 2. şatrındaki ضيق kökünden gelen الْمَضِيق kelimesinin "darlık, sıkıntı" gibi anlamları olması sebebiyle söz konusu beyit *"... sıkıntının yanında bir ferahlıkla karşılaştım."* şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak beyitteki الْمَضِيق kelimesiyle kastedilen İstanbul Boğazı'dır. Bu bağlamda söz konusu kelimede tevriye yapılmıştır.

Mencek Paşa'nın aşağıda verilen mukatta'ası şairin Yusuf b. Abdulmelik el-Baġdâdî ed-Dimeşḳî hakkında söylediği bir hicâ şiiridir[768]:

1 قِيلَ عَاشَتْ بِمَوْتِهِ وَارِثُوهُ حَيْثُ كَانُوا مِنْ فَقْرِهِمْ فِي اكْتِئَابِ

2 قُلْتُ لاَ بِدْعٌ قَدْ سَمِعْنَا قَدِيماً يَوْمَ مَوْتِ الْحِمَارِ عِيدُ الْكِلاَبِ

1. "Denildi ki: Onun ölümüyle varisleri yaşadı, zira fakirlikleri sebebiyle sıkıntı içindelerdi."

2. "(Bunun üzerine) ben de şöyle dedim: Şaşılacak bir şey yok. Eskiden de

---

767 *Dîvânu Mencek Paşa*, 194. Şiir, s. 290.

768 *Dîvânu Mencek Paşa*, 393. Şiir, s. 411.

duymuşuzdur, eşeğin öldüğü gün köpeklerin bayramıdır."

el-Muḥibbî'nin verdiği bilgiye göre Yusuf b. Abdulmelik el-Bağdâdî ed-Dimeşḳî, ömrünün çoğunu ilim öğrenmeye adayan ve döneminin meşhur alimlerinin ders halkalarında eğitim gören varlıklı, zengin biridir. Fakat mezkur şahıs son derece aptal olması sebebiyle pek bir ilim öğrenememiş ve bu sebeple de el-Ḥımâr lakabıyla bilinir olmuştur[769]. Mencek Paşa yukarıdaki mukatta'ayı el-Ḥımâr'ın 1069/1659 yılında vefat etmesi üzerine söylemiştir.

Söz konusu mukatta'anın 2. beytinde bulunan الْحِمَار kelimesi ilk etapta "eşek" anlamında anlaşılmaktadır. Ancak şiir, el-Muḥibbî'nin konuyla ilgili açıklamaları dikkate alınarak düşünüldüğünde bu kelimenin Yusuf b. Abdulmelik el-Bağdâdî'nin lakabı olan el-Ḥımâr anlamında kullanıldığı, şairin bu kelimede tevriyeli bir anlatım uyguladığı görülmektedir.

Tevriye sanatının mecaz, istiare ve kinayeden farklı olması sebebiyle zor bir sanat olması, ince bir üslup ve anlatım tekniği gerektirmesi dikkate alındığında şairin yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi bu sanatı şiirlerinde başarıyla uyguladığı görülmektedir.

2.3.5. İktibas

Kök olarak "Kor, ateş parçası" gibi anlamlarda kullanılan القبس kelimesinden türeyen *el-iḳtibâs* sözlükte ateş almak için bir yerden kor almak, ilim almak" gibi anlamlara gelmektedir[770]. Bir bedî' kavramı olarak el-iktibâs, şairin söylediği şiirinde veya yazarın kaleme aldığı nesirde, bir âyet veya hadîsi, قال الله تعالى veya قال رسول الله gibi cümlelerle ifadenin ayet ya da hadis olduğunu belirtmeksizin, kimi zaman aynı kelimelerle, kimi zaman da şiirin vezin ve kafiye yapısına ya da anlatımla geçen ifade tarzına uygun düşecek şekilde ayetin veya hadisin

769 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, IV, 505-506.
770 İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, I, 338-339; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1024.

lafızlarında bazı değişiklikler yaparak kullanması sanatıdır[771]. Bu başlıkta verilen örneklerde görüleceği üzere Mencek Paşa'nın daha çok dinî konulu şiirlerinde iktibâs sanatına yer verdiği, kimi zaman lafız olarak kimi zaman da mefhum olarak ayet ve hadisleri şiirin muhtevasında ustaca kullandığı görülmektedir.

Aşağıda verilen beyit Dîvân'ın ilk şiiri olan şairin zühd ve tasavvufî konularda söylediği bir kasidesinin 10. beytidir[772]:(el-Hafîf)

شَهِدَتْ أَرْوَاحُهُمْ أَنَّكَ اللهُ وَجَاءُوا بِكُلِّ قَلْبٍ سَلِيمِ

"Onların ruhları senin Allah olduğuna şehadet etmiş ve bütün içtenlikleriyle (senin kapına) gelmişlerdir."

Beytin ikinci şatrında es-Sâffât suresindeki إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ *"Çünkü o, Rabbine tertemiz bir kalb ile gelmişti."*[773] ayetinden iktibâs yapılmıştır. Aynı şiirin aşağıda verilen 8. beytinde de yine benzeri bir durum bulunmaktadır.

وَبِمَنْ نَحْنُ فِي حِمَاهُ مَدَى الدَّهْرِ أَخِيهِ يَحيَى الْحَصُورِ الْكَرِيمِ

"Zaman (dünya hayatı) boyunca koruluğunda bulunduğumuz ve kardeşi, iffetli ve şerefli Yahya olan o kişinin hürmetine..."

Bu beytin ikinci şatrında Âl-i 'İmrân suresinin فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ "Zekeriyyâ mabedde namaz kılarken melekler ona: «Allah sana, Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, iffetli ve iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler.» diye ünlediler."[774] şeklindeki ayetinden iktibâs yapılmaktadır.

Mencek Paşa'nın Abdulvehhâb Efendi el-Ferfûrî'nin 1072/1662 yılında Dimeşk kadılığına atanması üzerine kendisini tebrik etmek için söylediği

---

771 Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Temim el-Kayrevânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut-ty., 4. bs., IV, 1106-1108; el-Kalkaşendî, Şubhu'l-A'şâ, I, 237-243; İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 455-477; Abdulhâdî el-Fukeykî, *el-İktibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'n-Nemîr, Dimeşk-1996, s. 11-15.

772 *Dîvânu Mencek Paşa*, 1. Şiir, s. 41.

773 es-Sâffât, 37/84.

774 Âl-i 'İmrân, 3/39.

ihvâniyyât temalı 3 beyitlik mukatta'asının aşağıda verilen 3. beytinde yine Kurân'dan bir iktibâs bulunmaktadır. Söz konusu beyit şu şekildedir[775]: (es-Serî')

وَأَصْبَحَ الْفَضْلُ لَنَا قَائِلاً أَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا

"Artık fazilet bize: 'Emanetleri ehline veriniz.' der oldu."

Verilen beytin ikinci şatrında en-Nisâ suresindeki إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا "Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor."[776] ayetinden iktibâs yapılmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi Mencek Paşa ayetlerden yaptığı iktibâslarında asyetlerdeki kelimelerin aynısını kullanmakla birlikte tamlamaları değiştirme ve muevvel masdarı müstakil cümle olarak aktarma gibi, ifadenin yapısında bazı değişiklikler yaparak iktibâs etmektedir.

Yukarıda zikredilen iktibâs örneklerinden farklı olarak şairin kimi şiirlerinde ayetlerin lafızlarını değil, mefhumlarını iktibâs ederek ayetlere telmîhte bulunduğu görülmektedir. Bu duruma şairin zühd ve tasavvuf şiirlerinden olan aşağıdaki mukatta'a güzel bir örnektir[777]: (el-Muctes̱)

1 فِي كُلِّ حِينٍ إِذَا مَا أَرَدْتُ نُطْقاً يَقِينَا

2 جَوَانِحِي لِلسَانِي تَقُولُ للهِ فِينَا

1. "Kesinlikle inanarak konuşmayı her istediğimde..."

2. "Azalarım dilime: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork." der."

Mencek Paşa bu şiirinde dilin devamlı Allah'ı zikretmekle meşgul olması gerektiğini konu etmektedir. Ancak şiirin mefhumunda el-Fussilet suresindeki şu ayetlerde işlenen konu işaret edilmektedir:

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ۝ حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي

775 *Dîvânu Mencek Paşa*, 110. Şiir, s. 214.

776 en-Nisâ, 4/58.

777 *Dîvânu Mencek Paşa*, 279. Şiir, s. 349.

أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴿﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلاَ أَبْصَارُكُمْ وَلاَ جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لاَيَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ﴿﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴿﴾

"Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz."[778]

Yukarıdaki ayetlerle aktarılan mukatta'a mukayese edildiğinde şairin şiirinde konu olarak doğrudan zikredilen ayet bölümünün içeriğini işlediği görülmektedir. Bununla birlikte şair ayetin lafızlarından herhangi bir ifadeyi şiirinde kullanmayıp sadece mefhumu iktibâs etmiştir.

Mencek Paşa'nın şiirlerinde ayetlerden iktibâsların yanı sıra hadislerden yaptığı iktibâslar da bulunmaktadır. Ancak şairin hadislerden iktibâslarında ilgili hadislerin muteber hadis kaynaklarında yer almayan, hatta uydurma rivayetler olduğu göze çarpmaktadır. Şairin hadisten yaptığı iktibâslara örnek olarak dîvânda 3. sırada yer alan ve na't temalı bir muvaşşahanın 2. kuflundeki aşağıdaki bölüm gösterilebilir[779]: (el-Basît)

بَلْ أَنْتَ أَنْتَ الرَّجَا يَا خَيْـرَ مُعْتَمَـدِ لَوْلاَكَ مَا خُلِقَتْ رُوحِي وَلاَ جَسَدِي

وَلاَ حَيَاتِي وَلاَ نَفْسِي وَلاَ نَفَسِي

"Ümit beslediğim tek kişi sensin sen, ey kendisine güvenilen kişilerin en hayırlısı! Sen olmasaydın ne ruhum ne de bedenim yaratılırdı."

"Ne hayatım, ne kendim ne de nefesim... (yaratılırdı.)"

---

778 el-Fussilet, 41/19-23.

779 *Dîvânu Mencek Paşa*, 3. Şiir, s. 44.

Yapı itibariyle bir muvaşşaha olan bu şiirin yukarıda aktarılan 2. kuflunde şair tasavvufta meşhur olan *nûr-i muhammedî* kavramına telmîh yapmakta ve لَوْلاكَ لَمَا خَلَقْتُ الأَفْلاَك *"(Ey Muhammed!) Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım."* şeklinde kudsî hadis olarak meşhur olmuş bir rivayetten iktibâs yapmaktadır. Ancak hadis alimleri bu rivayetin mevzû' olduğunu söylemektedirler[780].

Şairin zühd temalı 3 beyitlik bir mukatta'asında yine benzeri bir durum söz konusudur. Söz konusu şiir şu şekildedir[781]. (Meczû'u'l-Kâmil)

1 قَنَعًا بِمَا قَسَمَ الْإِلَـــهُ وَمَا بِهِ قَدْ أَحْسَنَا

2 طَمَعُ النُّفُوسِ فَظِيعَةٌ لِلنَّـــائِبَـــاتِ وَأَلْـــعَنَـــا

3 قَالَ النَّبِيُّ الْمُصْطَفَى أَغْنَى الْغِنَى تَرْكُ الْمُنَا

1. "Allah'ın (nimetlerden) paylaştırdıklarına ve güzelce yaptığı şeylere kanaat göstererek (şunu söylüyorum:)..."

2. "Nefislerin tamahkârlığı çok çirkindir ve sıkıntılara da en çok (nefisler) lanet eder."

3. "Seçilmiş Peygamber: "En büyük zenginlik arzuları terk etmektir." buyurmuştur."

Mencek Paşa aşağıda verilen 3 beyitlik mukatta'ada kanaat ve kadere rıza göstermenin gerekliliğini, nefsin tamahkârlığını ve sabırsızlığını konu etmektedir. Şair son beyitte hadis olarak أَشْرَفُ الْغِنَى تَرْكُ الْمُنَى şeklinde bir sözü nakletmekte, birinci şatırda da قال النبي المصطفى diyerek hadisi rivâyet üslubuyla aktarmaktadır. Beytin bu yapısına göre ilk olarak şairin iktibâs üslubunun dışına çıktığı ve didaktik bir anlatımla naklettiği rivayeti Hz. Peygamber'e nispet ettiği dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra bir önceki örnekte olduğu gibi bu rivayet de muteber

---

780 Hadis için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmû'a fi'l-Eḥâdîsi'l-Mevḍû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemanî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-ty., s. 326; Muhammed Nâşıruddin el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'ḍ-Ḍa'îfe ve'l-Mevḍû'a*, Dâru'l-Me'ârif, Riyad-1412/1992, I, 450; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yay., Ankara-2000, s. 121-123.

781 *Dîvânu Mencek Paşa*, 196. Şiir, s. 291.

hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Bazı kaynaklar, söz konusu rivayeti hadis değil de hikmet olarak nakletmekte[782], Şia kaynaklarında ise bu rivayet Hz. Ali'ye nispet edilmektedir[783].

Mencek Paşa'nın gerek ayetlerden ve gerek de hadis olarak aktardığı rivayetlerden bu başlıkta verilen örnekler ışığında ilk olarak şairin zengin bir Kurân kültür ve birikimine sahip olduğu görülmektedir. Hadisler için ise aynı durum söz konusu değildir. Zirâ şair daha çok sûfî kaynaklarda yer alan ve hadis alimleri tarafından benimsenmeyen rivayetlere yer vermektedir. Bu durum şairin yaşadığı coğrafyadaki tasavvuf etkisindeki din algısı sebebiyle sufî bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayet ve hadis iktibâslarının edebî açıdan son derece kuvvetli ve güzel olması ise ayrıca dikkate şayandır. Zikredilen ayet ve hadisler şiirin bütünlüğüyle uyumlu ve şiirin kafiye yapısına uygun olarak iktibâs edilmiştir.

2.3.6. Cinâs

Cinâs ya da diğer adıyla *tecnîs* bedî' ilminin lafzi güzelleştiricilerindendir. Edebiyatçılar tarafından pek çok tarifi yapılan çok sayıda alt başlıklar altında tasnifi yapılarak değerlendirilen bu söz sanatı[784], en kısa tarifle anlamca farklı iki lafız arasında söyleniş ve telaffuzda benzerliğin olmasıdır[785]. Cinas, lafzın harflerinin türü, sayısı, harekeleri ve harflerin diziliş sırası olmak üzere dört özellikte farklı anlamı olan iki lafzın birbiriyle uyuşması sanatıdır. Bu dört özellikte lafızlar arasında uyum bulunursa tam cinas olarak isimlendirilir[786]. Cinasın diğer tasniflerindeki isimlendirmeler de temel olarak bu dördünden eksik olan özelliğe göre verilmektedir.

Şiirlerinde kelime oyunlarına ve yeni anlamlara yer vermesiyle meşhur olan Mencek Paşa'nın, lafzi güzelleştiriciler arasında en yoğun kullandığı sanatlardan

---

782 el-Ḳâdî 'Iyâḍ, *Tertîbu'l-Medârik*, IV, 347; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-Muẕheb*, II, 69; el-İbşîhî, *el-Mustaṭraf*, s. 34.

783 Ali b. Ebî Tâlib, *Nehcu'l-Belâġa*, IV, 10.

784 İbnu'l-Eṯîr, *el-Meṯelu's-Sâir*, I, 241.

785 et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-İdâḥ*, I, 238; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâġa*, s. 243..

786 et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-İdâḥ*, I, 238-259.

biri de cinas sanatıdır. Aşağıda verilen beyitlerde şairin bu sanatı kullanımına dair örnekler bulunmaktadır. Şairin cinaslı anlatımına dair ilk örnek aşağıdaki beyittir[787]: (el-Hafîf)

كُنْ وَلُوعًا بِحُبِّ جَمْعِكَ لِلْمَا ... لِ وَحُبُّ ٱلْأَكْيَاسِ لَا ٱلْأَكْيَاسِ

1. "Mal toplama sevgisinin ve keselerin sevgisinin tutkunu ol. Akıllı kişilerinin sevgisinin değil."

Yukarıdaki beyit Mencek Paşa'nın hicâ temalı söylediği mukatta'alarındandır. Mal hırsının kötülüğünü ve insanların erdemlere değil de mala olan teveccühünü konu edildiği bu şiirde 2. şatırda iki kez ٱلْأَكْيَاس lafzı geçmektedir. Şair bu kelimelerden ilkini كِيس kelimesinin çoğulu olarak "altın keseleri" anlamında, ikincisini de كَيِّس kelimesinin çoğulu olarak "akıllı kişiler" anlamında kullanmaktadır. Her iki kelimenin de yukarıda geçen vucûh-ı erba'a bakımından uyuşmaları sebebiyle bu lafızlar arasında tam cinas söz konusudur.

Şairin Abdulvehhâb el-Ferfûrî Efendi için söylediği methiyenin nesîb bölümünde yer alan aşağıdaki beyitte de benzeri bir durum söz konusudur[788]: (el-Vâfir)

12 جَآذِرُ غَيْرَ أَنَّهُمُ رُمَاةٌ ... سِهَامُكَ مِنْ لَوَاحِظُهَا السِّهَامُ

12. "O güzeller yaban sığırlarının yavrularıdır. Ancak onlar, okları bakışları olan senin payına düşmüş avcılardır."

Bu beytin 2. şatrında iki kez tekrarlanan سِهَام kelimelerinden ilki "nasipler, hisseler, paylar" anlamında, ikincisi ise "oklar" anlamında kullanılmaktadır. Her iki kelime arasında tam bir telaffuz uyumu olması sebebiyle burada tam cinas sanatı uygulanmaktadır.

Şairin, hocası Abdurrahman el-'Imâdî için söylediği methiyelerden birinin

---

787 *Dîvânu Mencek Paşa*, 309. Şiir, s. 364.
788 *Dîvânu Mencek Paşa*, 61. Şiir, s. 151.

hâtimesi olan aşağıdaki beyit, yine tam cinasın kullanıldığı örneklerdendir[789]: (el-Kâmil)

هَيْهَاتَ مَا **شِعْرُ** الْأَنَامِ مُقَارِناً **شِعْراً** تَشَرَّفَ مِنْكَ بِالْإِصْغَاءِ

"Ah ne yazık ki mahlukatın şuuru, senin kendisini dinlemenle şeref bulmuş bir şiirle kıyaslanamaz."

Bu beytin 1. şatrındaki "şuur, his" anlamında kullanılan شِعْر kelimesiyle 2. şatrın başındaki "şiir" anlamında kullanılan شِعْر kelimesi arasında tam cinas vardır.

Mencek Paşa'nın kullandığı cinas daha çok, sanatları bir önceki örnekte gösterilen kullanımın aksine, tam cinasın dışındaki diğer cinas türleri şeklindedir. Aşağıdaki beyit şairin bu tür kullanımlarına güzel bir örnektir[790]. (el-Kâmil)

شَمْسُ **الْوُجُودِ** أَبُو **الْوُفُودِ** مُعَوِّدٌ **بِالْجُودِ** رَحْبُ الصَّدْرِ وَالْأَكْنَافِ

"(O) varlığın güneşi, heyetlerin babası, cömertliği alışkanlık haline getirmiş ve (misafirlerini karşılamada) gönlü ve gölgeliği geniş olandır."

Beyitteki الوُجُود ve الوُفُود ve الجُود kelimelerinde harf türleri ve harf sayısı bakımından tam uyum bulunmaması sebebiyle nakıs ve muharref cinas vardır.

Şairin aşağıda verilen beyti, na't temalı bir muvaşşahanın 2. Kuflunde geçmektedir[791]: (el-Basît)

بَلْ أَنْتَ أَنْتَ الرَّجَا يَا خَيْـــرَ مُعْتَمَـــدِ لَوْلَاكَ مَا خُلِقَتْ رُوحِي وَلَا جَسَدِي

وَلَا حَيَاتِي وَلَا **نَفْسِي** وَلَا **نَفَسِي**

"Ümit beslediğim tek kişi sensin sen, ey kendisine güvenilen kişilerin en hayırlısı! Sen olmasaydın ne ruhum ne de bedenim yaratılırdı."

"Ne hayatım, ne kendim ne de nefesim... (yaratılırdı.)"

Alıntılanan bölümün son kısmındaki "benliğim, kendim" anlamındaki نَفْسِي

789 *Dîvânu Mencek Paşa*, 38. şiir, s. 106.
790 *Dîvânu Mencek Paşa*, 27. Şiir, s. 82.
791 *Dîvânu Mencek Paşa*, 3. Şiir, s. 44.

kelimesiyle, "soluğum, nefesim" anlamındaki نَفَسِي kelimeleri arasında, ف harfinin harekesindeki farklılık sebebiyle nakıs cinas söz konusudur.

Muhammed el-Bahâî Efendi (1064/1653) için söylenmiş bir methiyede yer alan aşağıdaki beyit Mencek Paşa'nın cinaslı söyleyişleri için bir başka örnektir[792]: (el-Vâfir)

وَأَعْشَـــقُ أَعْـــيُنَ الرُّقَبَـــاءِ فِيـــهِ وَلَوْ مُلِئَتْ **عُيُونُهُمْ عُيُوبَا**

"Her ne kadar onların gözleri kusurla dopdolu olsa da, ben onu gözetleyip duran gözcülerin gözlerine tutkunum."

Beytin 2. şatrında bulunan عُيُون ve عُيُوب kelimeleri arasında muharref cinas vardır.

Şairin hamriyyât temasında söylediği aşağıdaki mukatta'ada yine çok hoş bir cinaslı anlatım bulunmaktadır. Söz konusu şiir şu şekildedir[793]: (el-Basîṭ)

1 إِلَى حِمَاكُمْ عَلَى خَيْلِ **الْمُنَا جِينَا** وَذِكْرُكُمْ فِي دَيَاجِينَا **مُنَاجِينَا**

2 جُودُوا عَلَيْنَا وَهَاتُوا **بِالْفَنَاجِينَا** مِنَ الْمُدَامِ فَإِنَّا **بِالْغِنَا جِينَا**

1. "Dileklerin atının üzerinde sizin obanıza geldik. Karanlıklarımız içinde birbirimize fısıldadığımız sözler sizi yâd etmelerimizdir."

2. "Bize karşı cömert olun ve (haydi) şarap kadehlerini getirin. Çünkü biz (size) şarkılar getirdik."

Yukarıdaki mukatta'anın her iki beytinde de cinas sanatını uygulanmıştır. 1. beytin sonundaki الْمُنَا جِينَا ifadesi, aynı beytin sonunda bulunan مُنَاجِينَا kelimesi, 2. beytin sonundaki الْفَنَاجِينَا kelimesi ve yine ikinci beytin sonundaki الْغِنَا جِينَا ifadesi arasında cinas söz konusudur. Söz konusu bu cinaslı söyleyiş, şiirin hamriyyât ve sarhoşluk temasıyla bire bir örtüşmekte olan müzikal ahenk oluşturmaktadır. Ayrıca cinaslı kelimelerin beyitlerin sonlarına getirilerek, bir sonraki başlıkta konu edilecek tasrî' sanatının cinasla birlikte uygulanması şiirdeki cinas sanatını daha da

792 *Dîvânu Mencek Paşa*, 5. Şiir, s. 49.
793 *Dîvânu Mencek Paşa*, 409. Şiir, s. 417.

hoş bir anlatım haline getirmekte ve şiire ayrı bir güzellik katmaktadır.

2.3.7. Tasrî'

Bedî' ilminde tasrî' sanatı, beytin sadrı olan 1. şatrının son kelimesinin beytin acûzu olan 2. şatrın son kelimesiyle kafiye, vezin ve irab bakımından uyuşması demektir[794]. Buna göre tasrî', en genel anlamıyla şiirde uygulanan secî'[795] ya da beyit sonlarındaki kafiyenin şatr sonlarında da bulunması sanatı[796] olarak tarif edilebilir.

Şiirde lafzî güzelleştiricilerden olan tasrî' sanatının, şiirin ahengini ve musikisini kuvvetlendirmenin yanı sıra pratik olarak da bir takım faydaları bulunmaktadır. Zira Arap şairler tasrî' sanatını daha çok şiirin 1. beytinde kullanarak, sözün başında söylenen ifadenin nesir değil de manzum olduğunu muhataba bildirmiş olmaktadır. Başta Cahiliye dönemi şairlerinden İmru'u'l-Ḳays olmak üzere şairlerden kimileri de bu sanata sadece kasidenin matla' beytinde değil, ara bölümlerinde de yer vermekte[797]; bununla dinleyiciye tehallus yaptığını ve şiirin muhtevasında bir bölümden diğerine geçtiğini işaret etmektedir[798]. Tasrî' sanatını yedi farklı derecede tasnif eden İbnu'l-Esîr, en güzel tasrî'in anlam olarak müstakil bölümden oluşan musarra'lı ifade olduğunu söylemektedir[799].

Mencek Paşa'nın Dîvân'da bulunan 116 kasidesinin, 98'i, tasrî' sanatının uygulandığı kasidelerdir. Şairin, birkaç istisna dışında[800], uzun kasidelerinin neredeyse tamamında bu sanata yer vermesi, Mencek paşanın kelime dağarcığının genişliğini ve aruz ilmindeki gücünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Mencek Paşa'nın tasrî' ile başlayan kasideleri ile diğerlerinin yüzdelik oranları aşağıda gösterildiği şekildedir:

---

794 'Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Ẓâfir İbn Ebi'l-İṣba' el-Mısrî, *Taḥrîru't-Taḥrîr fî Ṣınâ'ti'ş-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ḥafnî Muhammed Şeref, Kahire-1383, s. 305..

795 İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 242.

796 İbn Sinân el-Ḫafâcî, *Sırru'l-Feṣâḥa*, 221.

797 Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, s. 51.

798 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 174.

799 İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 242

800 Söz konusu tasrî'ile başlamayan kasidelere örnek olarak bkz. *Dîvânu Mencek Paşa*, 1. şiir, s. 41, 12. şiir, s. 66, 42. şiir, s. 113-115, 78. şiir, s. 184-185, 125. şiir, s. 225-226, 230. şiir, s. 322.

Tasrî' Sanatına Göre Kasideler

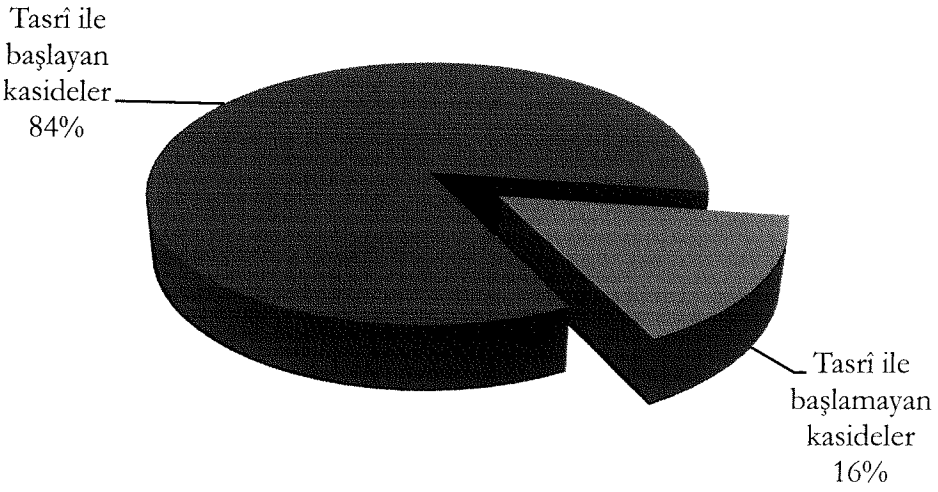

Mencek Paşa'nın şiirlerinde tasrî' sanatını kullanışını, musarra'lı beyitler üzerinde örnekleriyle değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Aşağıdaki beyit şairin Kocahusamzade için söylediği 29 beyitlik bir kasidenin matla' beytidir[801]: (el-Vâfir)

أَغَارُ إِذَا وَصَفْتُكَ مِنْ لِسَانِي وَمِنْ قَلَمِي عَلَيْكَ وَمِنْ بَنَانِي

"Senin özelliklerini anlattığımda, seni dilimden, kalemimden ve parmak uçlarımdan kıskanırım."

Beytin metninde de gösterildiği gibi sadr ve acûz aynı harfle bitmekte, ayrıca لِسَانِي ve بَنَانِي kelimelerinin hece yapıları birbiriyle uyuşmaktadır. Her iki kelime de مِنْ harf-i ceriyle mecrurdur. Şatırların sonunda yer alan kelimeler arasındaki bu uyum sebebiyle bu beyitte kamil tasrî' söz konusudur.

Şairin musarra'lı anlatımınlarından bir diğeri, Ahmed eş-Şâhinî için söylenmiş medih temalı kasidelerinden birinin matla'ı olan aşağıdaki beyittir[802]: (Meczû'u'l-Kâmil)

بِكَ يُستَغَاثُ مِنَ الْعِدَا وَمِنَ الزَّمَانِ إِذَا اعْتَدَا

"Düşmanlara ve düşmanlık ettiğinde zamana karşı senden yardım istenir."

---

801 *Dîvânu Mencek Paşa*, 9. şiir, s. 60.

802 *Dîvânu Mencek Paşa*, 54. şiir, s. 138-139.

Beytin iki şatrı da aynı hece yapısında ve aynı sesle biten kelimelerden oluşmaktadır. Ancak yukarıdaki örnekten farklı olarak şair bu beyitte musarra'lı kelimelerden ilki isim, ikincisi ise fiil olarak gelmiştir.

Mencek Paşa tasrî' sanatını, kasidelerde kullandığı yoğunlukta olması kaydıyla, mukatta'alarında da bu sanata yer vermektedir. Aşağıda verilen hikmet temalı mukatta'anın ilk beyti bu durumun güzel bir örneğidir[803]: (er-Reml)

لاَ تُضِيعُوا مَنْ إِلَيْكُمْ سَلَّمُوا أَمْرَهُمْ لَمَّا عَلَيْكُمْ أَقْدَمُوا

"Daha önce sizi yönetime getirenler, size isyan ettiklerinde onları gözden çıkarmayın."

Şairin tabiat tasviri temalı söylediği bir mukatta'anın ilk beytinde de tasrî' bulunmaktadır. Söz konusu beyit şöyledir[804]. (el-Kâmil)

زَمَنُ الرَّبِيعِ كَنَشْوَةِ الْعُشَّاقِ غِبَّ التَّفَرُّقِ فِي نَهَارِ تَلاَقِ

"Bahar zamanı, ayrılıktan sonraki buluşma günündeki âşıkların coşkusu gibidir."

Mencek Paşa'nın tasrî'li anlatımları sadece şiirlerinin ilk beytiyle sınırlı değildir. Şair tasrî' sanatını kimi kasidelerinde şiirin matla' beyti dışındaki diğer beyitlerde de kullanmaktadır. Şairin Boşnak Şaban Efendi'nin Dimeşk kadılığını atanması üzerine kendisini tebrik etmek için söylediği methiyenin 10. beyti olan aşağıdaki beyit bu tür tasrî' kullanımları için güzel bir örnektir[805]:(el-Kâmil)

أَوَ لَيْسَ مِنْ أَدْهَى الْأُمُورِ تَخَلُّفِي عَنْ مَجْلِسِ الْمَوْلَى بِغَيْرِ خِلاَفِ

"Aramızda herhangi bir görüş ayrılığı yokken (uğraştığım bu sıkıntılı işler yüzünden) o efendinin meclisinden geri kalmam en vahim durumlardan değil midir?"

Mencek Paşa yukarıdaki şiirin ilk 9 beytinde içinde bulunduğu durumdan şikayet etmekte ve eski günlerdeki durumuyla iftihar ederek geçmişiyle övünmektedir. Yukarıda verilen beyit ise tehallus beytidir. Şair bu beyitle Boşnak

803 *Dîvânu Mencek Paşa*, 394. Şiir, s. 411.
804 *Dîvânu Mencek Paşa*, 127. Şiir, s. 228.
805 *Dîvânu Mencek Paşa*, 27. şiir, s. 81.

Şaban Efendi'yi övdüğü şiirinin medih bölümüne geçmektedir. Beytin her iki şatrının sonundaki ses uyumları dikkate alınırsa, tehallus beytinin tasrî' sanatıyla süslendiği görülmektedir.

Şairin, hocası el-Maḳḳarî için söylediği 21 beyitlik methiyenin 10. beytinde de benzeri bir durum söz konusudur. Bahsi geçen beyit şu şekildedir[806]: (el-Basîṭ)

لِأَيِّ وِرْدٍ نُوَلِّي الْيَوْمَ وُجْهَتَنَا وَقَدْ غَدَا بَحْرُهُ الطَّامِيُّ مُرْجَانَا

10. "Onun taşkın denizi bizim ümitlerimiz olmuşken, bugün hangi virde yönümüzü çevireceğiz!"

Beytin metninde de gösterildiği gibi şatırların sonundaki kelimelerde ses uyumu bulunması bakımından bu beyitte tasrî' yapılmıştır. Ancak bu beytin içerisinde yer aldığı kaside bir önceki örnekten farklı yapıdadır. Zira şair bu şiirinde herhangi bir giriş bölümüne yer vermemiş, doğrudan el-Maḳḳarî'yi öven ifadelerle şiirine başlamış, şiirin sonuna kadar aynı anlatımı sürdürmüştür. Dolayısıyla şairin verilen beyitteki tasrî'li anlatımı, bir önceki örnekte olduğundan farklı olarak, tehallus anlatımını kuvvetlendirmek için değil, sadece söz sanatı olarak kullanılmaktadır.

Buraya kadar verilen Mencek Paşa'nın farklı türlerdeki şiirlerinde tasrî' sanatı kullanımına dair örnekler incelendiğinde şairin her iki şatırda müstakil anlamlar içeren ifadelere yer verdiği görülmektedir. Bu da şairin tasrî'lerinin değer bakımından üst düzeyde kullanımlar olduğunu göstermektedir.

2.3.8. Ṭıbak

Bedî' ilminin mana güzelleştirici sanatlarının en başta gelenlerinden olan ṭıbâk sanatı, iki zıt anlamlı kelimeyi bir arada kullanmak, diğer bir ifadeyle cümlede iki karşıt anlamı birbirlerini nakzetmeyecek şekilde bir arada toplamaktır[807]. Edebiyat kaynaklarında tezat (تَضَادّ), tatbîk (تَطْبِيق), tekâfu' (تَكَافُؤ), mutâbaka (مُطَابَقَة) ve mukâseme (مُقَاسَمَة) gibi farklı şekillerde isimlendirilen ṭıbâk

806 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. şiir, s. 113-115.
807 et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-Îdâḥ*, s. 18.

sanatında[808], zıt anlamlı olmak koşuluyla iki ismi, iki fiili, iki harfi veya yine zıt anlamlı olmak kaydıyla biri isim ve diğeri fiil şeklinde farklı türde iki kelimeyi bir arada zikretmek suretiyle yapılır[809].

Mencek Paşa'nın şiirinde tıbak sanatı sıkça kullanılan sanatlardan biridir. Şair anlatımı güçlendirmek, şiirin anlamını daha zengin ve dikkat çekici hale getirmek için beyitleri zıt anlamlı kelimeleri bir arada zikrederek süslemektedir. Aşağıda örnek olarak zikredilen beyitlerde şairin tıbak sanatıyla söylenmiş ifadelerindeki anlatım özelliklerini görmek mümkündür. Aşağıdaki beyit Mencek Paşa'nın, hocası Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî için söylediği methiyede yer almaktadır[810]: (el-Basîṭ)

شَمْسٌ مِنَ **الْغَرْبِ** قَدْ كَانَتْ **مَشَارِقُهَا** بَلْ دُونَهَا الشَّمْسُ يَوْمَ الْفَخْرِ بُرْهَانَا

"Batıdan gelen öyle bir güneştir ki, onun doğduğu yerler, hatta onların da önünde güneş, övünme gününde (ona övgü yapıldığı günde) (onun için) bir delil olmuştur."

Şair 1. şatırda "batı" anlamındaki الْغَرْب kelimesiyle "doğu" anlamındaki مشرق kelimesinin çoğulu olan مَشَارِق kelimesini bir arada kullanmak suretiyle tıbâk yapmaktadır. Aynı anlamda benzeri bir tıbâk kullanımı hissî gazel temalı bir şiirin aşağıda verilen beytinde de bulunmaktadır[811]: (el-Basîṭ)

وَالطَّرْفُ يَرْقُبُ نَحْوَ **الْغَرْبِ مَطْلِعَهُ** وَالْقَلْبُ فِي حِيرَةٍ كَالْوَالِهِ الْحَصِرِ

"Kalb, aşkından aklını yitirmiş ve dili tutulmuş bir kimse gibi şaşakalmışken göz batı tarafından onun doğuşunu gözetliyor."

Şair bu örnekte de الْغَرْب ile مَطْلِع kelimelerini bir arada kullanarak tıbâk sanatıyla ifadeyi süslemektedir. Yine hissî gazel temalı bir şiirden alınan aşağıdaki

---

808 Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 382; Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustlahâti'l-Belâġa*, s. 522.

809 et-Tenûḫî, *Teḫzîbu'l-İdâḥ*, s.19-21.

810 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. Şiir, s. 113-115.

811 *Dîvânu Mencek Paşa*, 206. Şiir, s. 301.

beyitte Mencek Paşa, iki ayrı tıbâk yapmaktadır[812]: (el-Kâmil)

أَشْهَى إِلَيَّ مِنَ **الزُّلَالِ** عَلَى **الظَّمَا** مَرْآهُ فِي **الْإِصْبَاحِ** وَالْإِمْسَاءِ

"Sabah ve akşam onu görmek, susuzluğa rağmen benim için soğuk sudan daha lezzetlidir."

Beytin 1. şatrındaki "soğuk ve lezzetli su" anlamındaki الزُّلَال kelimesiyle "susuzluk" anlamındaki الظَّمَا kelimesi arasında ve الْإِصْبَاح ile الْإِمْسَاء arasında tıbâk söz konusudur. Şairin munâcât şiirlerinden birinde yer alan aşağıdaki beyitte tıbâk bulunmaktadır[813]: (Meczû'u'l-Kâmil)

إِنْ رُحْتُ أَرْجُو غَيْرَهُ خَابَ **الرَّوَاحُ** مَعَ **الْمَجِي**

"Eğer ondan başkasından istemeye gidersem, gitmekle beraber gelmek de boşa gider."

2. şatırdaki "gitmek" anlamındaki الرَّوَاحُ kelimesiyle "gelmek" anlamındaki الْمَجِي kelimesi arasında tıbâk yapılmıştır. Hicâ temalı bir şiirde geçen aşağıdaki beyitte yine bir tıbâk bulunmaktadır[814]: (el-Hafîf)

كُلُّ عَارٍ يَعُدُّهُ النَّاسُ عَارًا صَارَ **فَخْرًا** وَ**الْعَارُ** فِي الْإِفْلَاسِ

"İnsanların (eskiden bu yana) ayıpladıkları her ayıp övünç vesilesi oldu. (Artık gerçek) ayıp iflas etmededir."

2. şatırdaki "övünme" anlamındaki فَخْرًا ve "utanç" anlamındaki الْعَارُ kelimelerinde tıbak yapılmıştır. Aşağıda verilen rûmiyyât temalı mukatta'anın üç ayrı tıbâk sanatı bulunmaktadır[815]: (el-Kâmil)

تَبَدَّتْ لَنَا بِالرُّومِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وُجُوهٌ تُعِيدُ **الصُّبْحَ** وَ**اللَّيْلُ** حَالِكُ

أَنَظْمَأُ فِي دَارٍ تَفِيضُ بُحُورُهَا وَ**تَشْرَبُ** فِيهَا بِالْجَمَالِ الْمَسَالِكُ

812 *Dîvânu Mencek Paşa*, 246. Şiir, s. 332.
813 *Dîvânu Mencek Paşa*, 2. Şiir, s. 42.
814 *Dîvânu Mencek Paşa*, 309. Şiir, s. 364.
815 *Dîvânu Mencek Paşa*, 232. Şiir, s. 323.

"Rum diyarında, gece zifiri karanlıkken dört bir yandan bize sabahı geri getiren yüzler göründü."

"Denizleri dolup taşan ve yolları güzellikleri kana kana içen bir diyarda hiç susuzluk çeker miyiz?"

Şiirin 1. beytinin "Göründü" anlamındaki تَبَدَّتْ şeklindeki ilk kelimesiyle "karanlık olan, gözle görülmeyen" anlamındaki حَالِك şeklindeki son kelimesi arasında, aynı beytin 2. şatrındaki الصُّبْح ve اللَّيْل kelimeleri arasında, bir de 2. beyit 1. şatırdaki "susuzluk çekmek" anlamındaki ظمأ fiilinin cemî'-mutekellim kipi olan نَظْمَأُ şeklindeki kelimeyle 2. şatırdaki "içmek" anlamındaki شرب fiilinin mufred ğâibe kipinde gelen تَشْرَبُ şeklindeki kelimesi arasında tıbâk sanatı söz konusudur.

Şairin tıbâk sanatını şiirlerde kullanışına dair yukarıda verilen örnekler incelendiğinde, yoğun tıbâk kullanımlarına rağmen ifadelerdeki akıcı ve kolay anlaşılır üslup dikkati çekmektedir. Bu durum şairin tıbâk sanatındaki başarısını göstermektedir.

2.3.9. Mukâbele

Temelde tıbâk sanatının daha gelişmiş şekli olan manevî güzelleştiricilerden mukâbele sanatı, önce anlam bakımından birbiriyle uyumlu iki ya da daha fazla lafzın zikredilmesi, ardından da sıralanış tertibinde aynı olmak kaydıyla zikredilen lafızların anlamca zıt olanlarının söylenmesi yoluyla yapılan bedî' sanatıdır[816]. Bu başlıkta Mencek Paşa'nın şiirlerinde mukâbele sanatını kullanmasına dair örnekler incelenecektir. Şairin şiirlerinde geçen mukâbele sanatlarından ilk örnek, hissî gazel temasında söylenmiş bir şiirde yer alan aşağıdaki beyitlerdir[817]: (el-Hafîf)

---

816 İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, II, 15; es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, s. 16; et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-Îdâḥ*, s. 32.

817 *Dîvânu Mencek Paşa*, 135. Şiir s. 235.

ذِي نُوَاسٍ كَأَنَّهَا ظُلْمَةُ الشِّرْ ... كِ وَوَجْهٍ كَأَنَّهُ الْإِيمَانُ

فَكَأَنَّ الْعِذَارَ فِي صَفْحَةِ الْخَدْ ... ـدِ كَفُورٌ فِي جِيدِهِ فُرْقَانُ

"Şirkin karanlığı gibi zülüfleri ve iman gibi bir yüzü var."

"Yanağının yüzeyindeki kâkülü sanki azılı bir kâfirdir, boynunda ise Furkân vardır."

Verilen beyitlerinden ilkinde "şirkin karanlığı gibi zülüfler" anlamındaki نُوَاسٍ كَأَنَّهَا ظُلْمَةُ الشِّرْكِ ifadelerinin ardından "iman gibi bir yüz" anlamındaki وَجْهٍ كَأَنَّهُ الْإِيمَانُ ifadeler gelmektedir. Kelimelerin anlamca birbirlerine karşıt manalarda olması, ayrıca ifadedeki diziliş sırasının aynı olması suretiyle bu iki ifade arasında mukâbele yapılmıştır. 2. beyitte de benzeri bir söz konusudur. "Yanağının yüzeyindeki kâfirdir" anlamındaki فِي صَفْحَةِ الْخَدِّ كَفُورٌ ifadesiyle "boynunda Furkân vardır" anlamındaki فِي جِيدِهِ فُرْقَانُ kısım arasında mukâbele bulunmaktadır.

Mencek Paşa'nın şiirinde mukâbele sanatının kullanılmasına dair diğer bir örnek şairin afîf gazel temalı bir mukatta'asından alınan aşağıdaki beyittir[818]: (el-Vâfir)

لَقَدْ أَحْرَمْتَنِي وَصْلاً حَلَالاً ... وَرُحْتَ مُقَلِّداً بِدَمٍ حَرَامِ

"Sen bana helal bir kavuşmayı yasakladın ve haram bir kanı boynuna kolye yapıp çekip gittin."

Beyitte geçen "helal bir kavuşma" anlamındaki وَصْلاً حَلَالاً ifadesi ile "haram bir kan" anlamındaki دَمٍ حَرَامِ şeklindeki bölüm arasında mukâbele söz konusudur.

Şairin mukâbele sanatını kullandığı diğer bir beyit şairin vefatından önce söylediği son kasidesinde yer alan aşağıdaki beyittir[819]: (el-Kâmil)

ذَلَّتْ وُجُوهُ النَّاسِ إِذْ قَعَسَ الْحِجَا ... وَتَعَاظَمَتْ سُفُلُ الرِّجَالِ وَقَامُوا

---

818 *Dîvânu Mencek Paşa*, 400. Şiir, s. 413.

819 *Dîvânu Mencek Paşa*, *Zeylu'd-Dîvân*, 31. Şiir, s. 441-443.

"Akıl kamburlaşınca insanlardan ileri gelenler aşağılandı, aşağılık adamlar ise çalım satarak ayağa kalktılar."

Beyitte "kamburlaşınca insanlardan ileri gelenler aşağılandı" anlamındaki ذَلَّتْ وَجُوهُ النَّاسِ إِذْ قَعَسَ bölüm ile "aşağılık adamlar ise çalım satarak dik durdu" anlamındaki تَعَاظَمَتْ سُفُلُ الرِّجَالِ وَقَامُوا kısım arasında şair mukâbele yapmaktadır.

2.3.10. Murâ'âtu'n-nazîr

Bedî' ilminin manevî güzelleştiricilerinden olan murâ'âtu'n-nazîr sanatı, aralarında zıtlık dışında bir anlam birlikteliği olan, yani birbiriyle anlamca uyuşan lafızları bir arada kullanma sanatıdır[820]. Kaynaklarda bu sanata dair i'tilâf (ائْتِلاَف), telfîk (تَلْفِيق), tenâsub (تَنَاسُب), tevfîk (تَوْفِيق) ve mu'âhât (مُؤَاخَاة) gibi isimlendirmeler bulunmaktadır[821]. Mencek Paşa'nın şiirinde bulunan murâ'âtu'n-nazîr sanatları için aşağıdaki beyti örnek göstermek mümkündür[822]: (el-Basîṭ)

كَأَنَّهَا الْبَدْرُ إِنْ قَلَّبْتَهَا صُحُفاً كَأَنَّهَا الشَّمْسُ إِذْ تُطْوَى بِمَغْرِبِهَا

"Sayfalarını çevirdiğinde sanki bir dolunaydır. Dürüldüğünde de sanki batmakta olan güneştir."

Yukarıdaki beyit şairin kendi şiirlerinden ve başka şairlerin şiirlerinden derlediği bir şiir mecmuasını tasvir ettiği mukatta'anın beyitlerindendir. Beyitte geçen الْبَدْرُ (dolunay) ile الشَّمْس (güneş) ve قَلَّبْتَ (çevirdin) ile تُطْوَى (dürüldü) kelimeleri arasında zıtlık dışında bir anlam uyumu olması sebebiyle, bu beyitte murâ'âtu'n-nazîr sanatı kullanılmaktadır. Bu sanatın yer aldığı bir diğer beyit, şairin rûmiyyât temalı söylediği bir mukatta'asının aşağıdaki beytidir[823]: (el-Vâfir)

وَحِيدٌ مَا لِوِحْدَتِهِ أَنِيسٌ غَرِيبٌ مَا لِغُرْبَتِهِ شَفِيقُ

820 es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, s. 200; et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-Îdâḥ*, s. 43.
821 Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustlahâti'l-Belâğa*, s. 614.
822 *Dîvânu Mencek Paşa*, 82. Şiir, s. 189.
823 *Dîvânu Mencek Paşa*, 215. Şiir, s. 309.

"Yapayalnız, yalnızlığını giderecek samimi davranan kimsesi yok. Gurbette garip, garipliğini giderecek bir şefkat göstereni yok."

Beyitteki وَحِيدٌ (yalnız) ile غَرِيبٌ (garip), وِحْدَتِهِ (yalnızlığı) ile غُرْبَتِهِ (garipliği) ve أَنِيسٌ (samimi) ile شَفِيقُ (müşfik) kelimeleri arasındaki anlam uyumu sebebiyle bu beyitte murâ'âtu'n-nazîr sanatı söz konusudur.

Mencek Paşa'nın şiirinde murâ'âtu'n-nazîr sanatının kullanılmasına dair bu başlıkta zikredilecek son örnek şairin yine rûmiyyât temalı bir şiirinden alınan aşağıdaki beyittir[824]: (eṭ-Ṭavîl)

عُرَاةٌ إِذَا نَامُوا تَيَقَّظَ شَرُّهُمْ فَأَمْنُهُمْ خَوْفٌ وَسِلْمُهُمْ حَرْبُ

"Çıplaktırlar, giyecekleri yoktur. Uyuduklarında başlarına gelecek kötülükler uyanık kalır. Onların emniyetleri korku, barışları ise savaştır."

Beytin 2. Şatrındaki أَمْن (emniyet) ile سِلْم (barış) ve خَوْف (korku) ile حَرْب (savaş) kelimeleri arasındaki anlam ilişkisi gereği bu beyitte uygulanan söz sanatı murâ'âtu'n-nazîrdir.

2.3.11. Husnu't-Ta'lîl

Husnu't-ta'lîl, bir olgu ya da gerçekliği, hoş bir nükte veya edebi bir kasıtla asıl ve vakıadaki meydana geliş sebebinden farklı bir sebebe bağlayarak açıklama sanatıdır[825]. Manevi güzelleştiricilerden Mencek Paşa'nın şiirlerinde yer verdiği bir sanat olan husnu't-ta'lîl sanatının Dîvân'daki kullanımlarına dair aşağıda örnekler bulunmaktadır.

Aşağıdaki beyit Mencek Paşa'nın Boşnak Şaban Efendi için söylediği methiyede yer almaktadır[826]:(el-Kâmil)

بَحْرُ الْعُلُومِ الزَّاخِرِ الطَّوْدُ الَّذِي أَمِنَتْ دِمَشْقُ بِهِ مِنَ الْأَرْجَافِ

"(O) taşkın bir ilim deryası ve Dimeşk şehrinin deprem sarsıntılarından

824 *Dîvânu Mencek Paşa*, 210. Şiir, s. 304.

825 en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 115; 'Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Bugyetu'l-Îdâḥ li Telḫîṣi'l-Miftâḥ fî 'Ulûmi'l-Belâġa*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1426/2005, 17. bs., IV, 617.

826 *Dîvânu Mencek Paşa*, 27. şiir, s. 81.

kendisiyle güvende olduğu ulu bir dağdır."

Bu beyitte şair Dimeşk şehrinde deprem olmamasını, gerçek sebebi olan şehrin sağlam alt zemininin dışında, Şaban Efendi'nin methiyesinde mubalağa etme amacıyla, memduhun varlığı sebebiyle açıklamaktadır. Bu bakımdan söz konusu beyitte husnu't-ta'lîl sanatı kullanılmıştır.

Şairin aşağıdaki mukatta'ası, edebiyat hocası Ahmed b. eş-Şâhînî için söylediği bir mersiyedir[827]: (el-Hafîf)

قُلْتُ لَمَّا قَضَى ابْنُ شَاهِينَ نَحْباً وَهْوَ رُكْنٌ كُلٌّ يُشِيرُ إِلَيْهِ

رَحِمَ اللهُ سَيِّدًا وَعَزِيزًا بَكَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ عَلَيْهِ

"Herkesin parmakla gösterdiği önder bir şahsiyet olan İbn Şâhîn vefat ettiğinde şöyle dedim:"

"Allah ona bir beyefendi ve bir saygın insan olarak rahmet etsin, yeryüzü ve gökyüzü ona ağladı."

Yağmurlu bir günde vefat eden hocası için üzüntülerini dile getirdiği bu mukatta'anın 2. beytinde şair, بَكَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ عَلَيْهِ *"yeryüzü ve gökyüzü ona ağladı"* ifadesiyle, sözü edilen vefat gününde yağan yağmuru gerçek sebebinin dışında, hocasının vefatından dolayı gökyüzünün ve yeryüzünün üzülmesi sebebiyle açıklamakta, böylece beyitteki ifadelerde husnu't-ta'lîl sanatına yer vermektedir. Konuya dair farklı bir örnek şairin, gazel ve hamriyyât unsurları içeren bahar tasviri temalı 14 beyitlik bir kasidesinde yer alan aşağıdaki beyittir[828]: (el-Kâmil)

قُمْ هَاتِهَا حَيْثُ الْـهَزَارُ قَدِ اغْتَدَى فِي الْأَيْكِ مُنْعَكِفًا عَلَى التَّهْدَارِ

4. "Kalk da onu (şarabı) getir, çünkü bülbül de kendini şarabın kaynamasına adayarak erkenden ormanlara doğru yola çıkmıştır."

Mencek Paşa'nın bu beytinde الْـهَزَارُ قَدِ اغْتَدَى فِي الْأَيْكِ مُنْعَكِفًا عَلَى التَّهْدَارِ "*bülbül kendini şarabın kaynamasına adayarak erkenden ormanlara doğru yola*

827 *Dîvânu Mencek Paşa*, 56. Şiir. Şiir, s. 142.
828 *Dîvânu Mencek Paşa*, 126. Şiir, s. 227.

çıkmıştır" ifadesinde bülbülün şarabın kaynamasıyla etrafa yayılan kokuyu duyup erkenden ormana gittiği söylenmektedir. Halbuki bahsi geçen kuşun seher vaktinde uyanıp ormanlık alanlar gibi ıssız yerlerde ötmesi fıtratı gereği doğasından kaynaklanan bir durumdur. Bu bağlamda bülbülün erken vakitte ormana gitmesi gerçek anlamının dışında bir sebebe dayandırıldığı için şairin bu beytinde husnu't-ta'lîl sanatı yapılmaktadır.

2.3.12. Te'kîdu'l-Medḥ bimâ Yuşbihu'z-Zemm:

Te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm, bir medih ya da tasvir ifadesinde anlatımı güçlendirmek için, yeriyormuş gibi görünerek ifadenin devamında övgüde bulunma sanatıdır. Bu sanat, ifadede zikredilen olumlu bir özellikten sonra istisna edatı getirilerek başka bir güzel özelliğinin birinci sıfattan istisna edilmesi ya da olumsuz bir özellik söylenerek ardından bir olumlu sıfatın bu olumsuz özelliğin dahilinde zannedilecek şekilde istisna yoluyla söylenmesi şeklinde yapılmaktadır[829].

Mencek Paşa ifadenin anlamını kuvvetlendirmek için şiirlerinde te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm sanatına yer vermektedir. Şair daha çok yukarıda anlatılan birinci türdeki te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm üslubunu kullanmaktadır. Şairin sözü edilen sanatı kullanımına dair birkaç örnek vermek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Mencek Paşa'nın şiirinde te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm sanatına dair ilk örnek hocası Ahmed el-Maḳḳarî için söylediği bir medih şiirinde geçen aşağıdaki beyittir[830]: (el-Basîṭ)

أَغَرُّ مَا أَحْدَقَتْ أَيْدِي الْعِظَامِ بِهِ إِلاَّ وَأَضْحَى بِمَاءِ الْمَجْدِ رَيَّانَا

"Yüce kişilerin ellerinin sarıp sarmaladıklarının en soylu olanıdır. Ancak şu da var ki, o şeref pınarından kana kana içmiştir."

Beytin ilk şatrında el-Maḳḳarî'yi öven şair, 2. Şatrın başında إِلاَّ istisna edatını

---

829 İbnu'n-Nâzım Ebû Abdullah Bedruddîn b. Mâlik ed-Dimeşḳî, *el-Miṣbâḥ fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1422/2001, s. 240; 'İzzuddîn et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-Îḍâḥ*, I, 184-185.

830 *Dîvânu Mencek Paşa*, 42. Şiir, s. 113.

getirerek muhataba, beytin devamında gelecek ifadenin söylenen bu olumlu sıfattan istisna olduğu izlenimi vermektedir. Ancak bundan sonra yine olumlu bir özellik zikrederek söz konusu beyitte te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm sanatını uygulamaktadır. Şairin Abdulvehhâb el-Ferfûrî Efendi için söylediği methiyenin nesîb bölümünde yer alan aşağıdaki beyitte de benzeri bir durum söz konusudur[831]: (el-Vâfir)

جَآذِرُ غَيْرَ أَنَّهُمُ رُمَاةٌ سِهَامُكَ مِنْ لَوَاحِظُهَا السِّهَامُ

"O güzeller yaban sığırlarının yavrularıdır. Ancak onlar, okları bakışları olan senin payına düşmüş avcılardır."

Şair bu beyitte, öncesindeki nesîb bölümünün hissî gazel temalı anlatımında yer alan güzel kızları tasvir etmeyi sürdürmektedir. Beytin başında bu güzel kızların narinlikte yaban sığırları gibi olduğunu belirttikten sonra غَيْرَ istisna üslubu kullanılmış, bu sayede muhatabın zihni beytin devamında olumsuz bir sıfatın söyleneceğine yönlendirilmiştir. Şiirin devamında ise tasviri yapılan güzellere dair olumsuz bir özellik değil, yine olumlu bir anlatım kullanılarak bu beyitte te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm yapılmıştır. Mencek Paşa'nın bu sanatı kullanımına dair son örnek, şairin yine hissî gazellerinden bir mukatta'ada yer alan aşağıdaki beyittir[832]: (el-Kâmil)

يَا مُشْبِهَ ٱلْآرَامِ إِلَّآ أَنَّهُ خَلَقَتْ لَنَا عَيْنَاهُ سِحْراً نَافِثَا

"Ey beyaz ceylanlara benzeyen (güzel)! Ne var ki onun iki gözü bize kan kusturan bir sihir yapmıştır."

Şair bu beyitte de bir önceki örnekte olduğu gibi sevgilinin tasvirini yapmakta ve beytin 1. şatrında sevgiliyi güzellikte beyaz ceylanlara benzetmektedir. Bu anlatımdan sonra gelen إِلَّآ istisna edatı ardından yine sevgilinin güzelliği vurgulu bir ifadeyle dile getirlmeye devam etmiştir. Bu sebeple söz konusu beyitte te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm uygulanmıştır.

---

831 *Dîvânu Mencek Paşa*, 61. Şiir, s. 151.
832 *Dîvânu Mencek Paşa*, 153. Şiir, s. 257.

2.3.13. Tefrî‘

Mânevî güzelleştirici sanatlardan olan et-tefrî‘, anlama güzellik katmak amacıyla medih ya da zemm anlamlı önce genel bir ifade zikredilmesi, bunun ardından da zikredilen genel anlamla ilintili ve bu anlamı pekiştirme amaçlı olmak üzere yan anlamlarla anlatımı zenginleştirip süsleme sanatıdır[833]. Tefrî‘ sanatında daha çok olumsuz isim cümlesi tercih edilir. Şair söze, genellikle nefy ifade eden ما olmak üzere bir olumsuzluk edatı ve bu edatın ismi olan bir unsurla başlar. Ardından bu unsurun güzellik ya da çirkinliğe dair sıfatlarını zikreder. Cümlede pek çok sıfatla betimlenen ve ما edatının ismi olan bu unsur cümlenin asıl unsuru durumundadır. Daha sonra cümlenin başındaki olumsuzluk edatının haberi olarak zâid bir بِـ (bâ) harf-i cerriyle mecrûr olan bir ism-i tafdîl getirilir. Ardından da bu ism-i tafdîle mute‘allak olması koşuluyla bir مِنْ harf-i cerri ve ism-i mecrûru olarak başlangıçtaki olumsuzluk edatının ismi olan kelimeyle haberde geçen ism-i tafdîl konusunda kıyaslaması yapılan ve şiirde konu edilen memdûhun ya da hicvedilen kişinin ismi zikredilir[834]. Tefrî‘ bir beyitte yapılabildiği gibi bu sanatı ilk uygulayan en-Nâbiġa ez-Zubyânî’nin mu‘allakasında [835] , ayrıca Osmanlı döneminde yaşamış ve Mencek Paşa’yla çağdaş olan Arap şairlerden İbnu’n-Naḳîb’in şiirlerinde olduğu gibi birden çok beyitte olması da mümkündür[836].

Mencek Paşa tefrî‘ sanatına daha çok medîh şiirlerinde yer vermektedir. Şairin bu sanatı şiirlerinde kullanışına dair ilk örnek, Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi (1053/1643) için söylediği 23 beyitlik kasidede yer alan aşağıdaki beyittir[837]: (eṭ-Ṭavîl)

---

833 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *el-‘Umde*, II, 42;

834 en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb*, VII, 160; İbn Ḥicce, *Ḥızânetu’l-Edeb*, II, 385; İbnu’n-Nâzım, *el-Miṣbâḥ*, s. 238-239; Ahmed Maṭlûb, *Mu‘cemu Mustlahâti’l-Belâġa*, s.396-397.

835 Muhammed Rislân Ṭahhân, *Şerḥu’l-Mu‘allaḳâti’l-‘Aşr*, s. 230.

836 Fidan, *İbnu’n-Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 272-274.

837 *Dîvânu Mencek Paşa*, 7. şiir, s. 54-56.

فَمَا **الرَّوْضَةُ** الزَّهْرَاءُ يَعْبَقُ نَشْـــرَهَا **بِأَطْيَبَ** يَوْماً مِنْ خَلاَئِقِهِ رَيَّا

"Çiçek bahçesi hiçbir gün, güzel kokuları çevresine sinerken, onun huylarından daha güzel kokulu olmamıştır."

Yukarıdaki beyitte şair ليس gibi amel eden ما ile başlamakta ve الروضة kelimesini bu ما'nın ismi olarak getirmektedir. ما'nın haberi ise 2. şatırdaki بِأَطْيَبَ şeklinde gelen zâid harf-i cerli ism-i tafdîldir. Ardından da bu ism-i tafdîle muteallak olan مِنْ خَلاَئِقِهِ şibih cümlesi gelmektedir. Şairin bu beyitte uyguladığı tefrî' sanatından farklı olarak aşağıdaki beyitlerde tefrî' tek beyitle sınırlı kalmayıp daha uzun bir bölümü kapsamaktadır. Söz konusu beyitler şu şekildedir[838]: (el-Kâmil)

مَا نَسْمَةٌ سَحَرِيَّةٌ شَجَرِيَّةٌ بَاتَتْ تَعُلُّ مِنَ الْغَمَامِ الْأَعْذَبَا

نَشْوَانَةٌ بَاتَتْ تُجَرِّرُ فِي الرُّبَا ذَيْلاً بِمِسْكِيِّ الرِّيَاضِ مُطَيَّبَا

يَوْماً **بِأَحْسَنَ** مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ أَنَّى تَدَاوَلَهَا اللِّسَانُ وَأَطْيَبَا

"Seher vaktinde, gece boyunca bulutun tatlı sularından kana kana içmiş ulu bir ağaç gibi salına salına esen ve (içtiği yağmur suları sebebiyle) sabaha kadar sarhoş, çakırkeyif olmuş bir şekilde bahçelerin misk kokusuyla tütsülenmiş eteklerini sürükleyerek gezen meltem rüzgarı, bir gün bile onun yüce sıfatlarından daha güzel olmamıştır ki dil/lisan onları (memduhun güzel sıfatlarını) nerde dile getirecek de güzelce anlatacak."

Yukarıda verilen beyitler şairin Şeyh Yusuf el-Fetḥî (1056/1647) için söylediği methiyede yer almaktadır. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da ليس gibi amel eden ما ve ardından da ismi olan نَسْمَةٌ kelimesi gelmektedir. Beytin devamında ve bir sonraki beyitteki cümleler ise نَسْمَةٌ kelimesinin sıfatıdır. ما'nın

838 *Dîvânu Mencek Paşa*, 36. şiir, s. 102.

haberi ise üçüncü beyitte yine ism-i tafdîlin zâid bir بِـ harf-i cerle mecrur olması şeklinde gelmiştir. Bunun ardından yine مِنْ صِفَاتِ جَنَابِهِ şeklinde memdûhun iki beyit öncesinde konu edilen نَسْمَةٌ kelimesindeki meltem rüzgarıyla kıyaslaması yapılmaktadır.

Şair hocası Abdurrahman Efendi el-'Imâdî için söylediği bir methiyenin aşağıdaki beyitlerinde yine aynı üslupla tefrî sanatına yer vermektedir[839]: (el-Hafîf)

مَا رِيَاضٌ أَغَضُّ مِنْ زَمَنِ اللَّهْوِ ... وَأَنْدَى مِنْ خَدِّ ذَاتِ الْخَالِ

بَاسِمَاتٌ تَبْكِي السَّمَاءُ عَلَيْـ ... ـهِنَّ بِدَمْعِ الْإِمْرَاعِ وَالْإِقْبَالِ

بِشَبِيهَاتِ لَمْحَةٍ مِنْ سَجَايَا ... هُ الْمُنِيرَاتِ فِي سَمَاءِ الْمَعَالِي

"Eğlence zamanlarından daha taze ve benli bir yanaktan daha cömert olan; bolluk ve bereket gözyaşlarıyla üzerine bulutların ağladığı genç kızlar gibi gülümseyen bahçeler; onun, yüceliklerin gökyüzünde ışıldayan vasıflarının bir göz atmasına bile benzeyemezler."

Yukarıdaki beyitlerde diğer örneklerden farklı olarak ما'nın haberi ism-i tafdîl değil, بِشَبِيهَاتِ şeklinde gelmiştir.

Şairin tefrî' sanatı kullanımına dair bu başlıkta verilecek son örnek aşağıdaki beyitler olacaktır[840]: (el-Kâmil)

هَيْهَاتَ **مَا الثَّايُ** الرَّخِيمُ وَنَشْوَةُ الْـ ... ـخَمْرِ الْقَدِيمِ وَنَغْمَةُ الْأَوْتَارِ

وَحَنِينُ هَيْنَمَةِ الرِّيَاحِ عَشِيَّةً ... وَتَرَاسُلُ الْأَطْيَارِ فِي الْأَسْحَارِ

عِنْدِي **بِأَحْسَنَ** مِنْ مُسَاجَلَةِ الْأَحِبْـ ... ـبَةِ بِالصَّبَابَةِ فِي سَنَا الْأَقْمَارِ

مِنْ كُلِّ مَعْبُودِ الْجَمَالِ مُحَكَّمٍ ... فِيمَا يَشَا مُسْتَعْبِدِ الْأَحْرَارِ

"Ne yazık, o tatlı sesli ney, o yıllanmış şarabın coşkusu ve tellerin nağmeleri, akşamleyin rüzgârların kısık sesine duyulan özlem ve kuşların seher vakitlerinde

839 *Dîvânu Mencek Paşa*, 39. Şiir, s. 108.
840 *Dîvânu Mencek Paşa*, 126. Şiir, s. 227.

birbirleriyle haberleşmeleri, (işte bunların hiçbiri) benim nazarımda, âşıkların yıldızların ışıkları altında aşk hakkında birbirleriyle söz yarıştırmalarından; dilediğine karar veren ve özgürleri köleleştiren her tapılası güzellikten daha hoş değildir."

Beyitlerde gösterildiği şekilde Mencek Paşa bu şiirinde de tefrî' sanatına yer vermektedir. Diğerlerinin aksine bu örnekte anlam, ism-i tafdîle mute'allak olan câr ve mecrûrun bulunduğu beyitte bitmemiş, şair cümleyi bir beyit daha uzatmıştır. Ayrıca yukarıdaki beyitler tema olarak bu başlıkta verilen diğer örneklerden farklıdır. Zira diğer örneklerin tamamı medîh şiirlerinin bölümleri iken verilen bu son örnek Mencek Paşa'nın hissî gazel şiirlerinden birinin beyitleridir.

Buraya kadar verilen örnekler değerlendirildiğinde şairin tefrî' sanatını daha çok medîh temalı şiirlerinde kullandığı, nadiren de farklı temalı şiirlerinde bu sanata yer verdiği görülmektedir.

2.4. EDEBİ TASVİR

Mencek Paşa'nın, farklı temalarda söylediği şiirlerinde kurguladığı edebi tasvirler çok hoş ve anlamlı yapılardadır. Şairin anlatacağı konuyu farklı unsurlarla ilintilendirmesi ve gözün gördüğünün ötesinde konuya farklı açıdan yaklaşılması yoluyla oluşturduğu bu tasvirleri, dili sade ve kolay anlaşılır olmakla birlikte sanatlarla yapılan süslemelerle kuvvetlendirilmiş ifadelerle, adeta muhatabını çepeçevre kuşatmakta, şiirin anlamıyla dinleyenin zihnini sarmalamaktadır. Şairin edebi tasvirlerine örnek olarak bir önceki başlıkta konu edilen bedî' sanatlarından tefrî' sanatının örneklerine dair verilen şiirlerin her birini, Mencek Paşa'nın kurguladığı edebi tasvirler arasında değerlendirmek mümkündür.

Çalışmanın II. bölümünde Mencek Paşa'nın şiirinde muhteva özellikleri konu edilirken yer yer şairin kurguladığı edebi tasvirlere de dikkat çekilmişti. Bu başlıkta şairin bir olguyu pek çok söz sanatıyla süsleyerek oluşturduğu edebi tasvirlerinden birkaç örnekle, şairin hayal gücünde kurduğu tasvir dünyasını ifadelere aktarış şekilleri ele alınacaktır.

Mencek Paşa'nın edebi tasvirlerine dair ilk örnek, şairin Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin Esad adındaki oğlunun vefat etmesi üzerine, Kocahusamzade'yi taziye için söylediği aşağıda verilen 4 beyitlik mukatta'adır[841]. (el-Vâfir)

1 نُعَزِّي الْفَخْرَ وَالْعُلْيَا بِشِبْلٍ لَوَاهُ عَنْ تَصَيُّدِهِ حِمَامُهْ

2 وَطِفْلٍ وَهْوَ أَكْبَرُ مَنْ نَرَاهُ رَفِيعِ الشَّأْنِ مَعْرُوفٍ مَقَامُهْ

3 بَكَتْهُ مِلْءَ أَعْيُنِهَا الْمَعَالِي وَقَالَ الْمَجْدُ هَا أَنَا ذَا غُلَامُهْ

4 هِلَالُ سَمَا الْمَكَارِمِ غَابَ عَنْهَا وَثَغْرُ الْفَضْلِ فَارَقَهُ ابْتِسَامُهْ

1. "Övünmeye ve yüceliğe, ecelinin kendisini avlamayı ağırdan aldığı bir aslan yavrusundan dolayı baş sağlığı dileriz."

2. "Gördüklerimiz içinde en büyük, şanı yüce ve makamı bilinen (herkesçe makamı cennet olan) bir çocuktan dolayı (baş sağlığı diliyoruz.)"

---

841 *Dîvânu Mencek Paşa*, 23. Şiir, s. 77.

3. "Onun için yücelikler hüngür hüngür ağladı ve şeref "İşte ben onun hizmetçisiyim." dedi."

4. "Asaletlerin göğündeki hilal ondan (asaletlerin göğünden) kaybolup gitti ve faziletin dudağındaki gülümsemesi ondan (faziletin dudağından) ayrıldı."

Yukarıdaki 4 beyitten oluşan mukatta'anın mefhumu, ilk bakışta gayet sade bir taziye şiiri olarak anlaşılmaktadır. Şair, Kocahusamzade'yi vefat eden oğlu hakkında teselli etmektedir. 1., ve 4. beyitlerdeki sanatlar özel olarak düşünüldüğünde ise şairin bu şiirinde farklı anlamların olduğu görülmektedir. Şair 1. beyitteki الفَخر (övünme) ve العَلياء (yücelik) kelimelerinde, övünmeyi ve yüceliği kendilerine taziye sunulacak ve teselli edilecek iki insana benzetmek suretiyle bu kelimelerde meknî istiare yapmaktadır. Bu istiarelerde kullanılan kelimelerin tercihi ise oldukça dikkat çekicidir. Şair الفَخر olmak üzere bir müzekker ve العَلياء şeklinde bir müennes kelime kullanmaktadır. 4. beyitteki ifadelerinde, murâ'âtu'n-nazîr sanatını kullanarak هِلاَل kelimesiyle سَمَا kelimesini ve ثَغْر kelimesiyle اِبْتِسَام kelimesini bir arada kullanmaktadır. Bunun yanı sıra vefat eden çocuğu 1. şatırda *"asaletlerin göğündeki hilal"*e, 2. şatırda da *"faziletin dudağındaki gülümsemesi"*ne benzeterek yine tasrîhî istiare yapmaktadır. Ancak bu beyitte de 1. beyitteki anlatım üslubunun kullanılması dikkat çekicidir. Zira burada da سَمَا الْمَكَارِمِ ile ثَغْرُ الْفَضْل ifadelerinde bir müennes ve bir müzekker kelime kullanılmaktadır. Her iki beyitte de aynı anlatım tekniğinin kullanılmasından hareketle şairin, bu beyitlerdeki الْفَخْرَ ve ثَغْرُ الْفَضْل şeklindeki müzekker ifadelerle Kocahusamzade'yi, الْعُلْيَا ve سَمَا الْمَكَارِم şeklindeki müennes ifadelerle de vefat eden çocuğun annesini kastettiği anlaşılmaktadır. Şair çocuklarını kaybeden anne ve babayı hem teselli etmekte, hem de kurguladığı ince edebi tasvirle onları överek gönüllerini ferahlatmaktadır.

Mencek Paşa'nın hamriyyât şiirlerinden aşağıda verilen 6 beyitlik mukatta'a, şairin şarap ve hamriyyât teması üzerine yaptığı betimlemeleriyle, şairin edebi tasvirleri için güzel bir örnek mahiyetindedir[842]. (el-Kâmil)

1 قُمْ لِلْمُدَامَةِ يَا نَدِيمُ فَإِنَّهَا شَرَكُ الْمُنَى وَحُبَالَةُ الْأَفْرَاحِ

2 حَمْرَاءُ صَافِيَةُ الْمِزَاجِ كَأَنَّهَا وَرْدُ الْخُدُودِ أُذِيبَ فِي الْأَقْدَاحِ

3 شَمْسٌ إِذَا بَزَغَتْ لِعَيْنِكَ فِي الدُّجَا أَغْنَتْكَ عَنْ صُبْحٍ وَعَنْ مِصْبَاحِ

4 مَسْكِيَّةٌ أَنَّى فَضَضْتَ خِتَامَهَا عَبِقَ الشَّذَاءُ بِنَشْرِهَا الْفَضَّاحِ

5 تَفْتَرُّ عَنْ حَبَبٍ ثُغُورُ كُؤُوسِهَا كَسَقِيطِ طَلٍّ فِي ثُغُورِ أَقَاحِ

6 يَسْقِيكَهَا رَشَأٌ إِذَا غَنَّى بِهَا رَقَصَتْ لِذَاكَ مَعَاطِفُ الْأَرْوَاحِ

1. "Ey dost! (Haydi,) şarap için kalk! Çünkü o dileklerin ağı ve sevinçlerin tuzağıdır."

2. "(Bu şarap) kırmızı ve karışımı saftır, tıpkı yanakların kadehlerde eritilmiş gülü gibi."

3. "Gecenin karanlığında gözüne görünse, seni sabaha ya da lambaya muhtaç olmaktan kurtaracak bir güneştir."

4. "Nerede mührünü kırıp açsan, alenen etrafa yayılmasıyla güzel kokusu duyulan bir misktir."

5. "Baloncuklar, tıpkı üzerlerine çiğ taneleri düşmüş papatyanın beyaz yaprakları gibi, içinde oldukları kadehlerinin ön dişleri halinde ışıldayarak gülümser."

6. "Sana o şarabı bir ceylan sunar ki bu ceylan şarabın şarkısını söylediğinde onun şarkısıyla ruhların pelerinleri raks eder."

Şiirin 1. beytinde şair dilekleri ve sevinçleri iki avcıya benzeterek meknî istiare yapmaktadır. Bu bağlamda arzular ve sevinçler, tıpkı avını yakalamak için ağını açmış ve ipleriyle tuzaklar kurmuş, ardından da pusuya çekilmiş iki avcı gibi, hazırlanan içki meclisine gelecek kişileri beklemektedir. 2. beyitte tasvir üslubu biraz daha artmaktadır. Şair burada kırmızı şarabı, eritilip bardağa konan bir gül

842 *Dîvânu Mencek Paşa*, 129.Şiir, s. 231.

suyuna benzetmektedir. Ama bu gül de normal bir gül değil, güzel kızların yanaklarında açan bir güldür. Yani şair burada kızların yanaklarındaki kırmızılığı bir güle, kızların yanaklarını ise gül bahçelerine benzetmektedir. Bu anlamlar dikkate alındığında 2. beyitteki tasvir üslubunun 1. beyitten daha yoğun bir anlatımda olduğu görülmektedir.

3. ve 4. beyitlerde şiirin tasviri üslubunda kısmen bir duraklama söz konusudur. Bu bölümde şarap şişesinin ışıltısı ve parlaması bir güneşe, şişe açıldığında duyulan şarap kokusu ise misk kokusuna benzetilmektedir. Bu beyitlerde 2. beyite nazaran daha sade bir üslubun tercih edilmesi, dinleyeni bir sonraki beyitte gelecek yoğun sanatlı anlatımla şaşırtmak amacıyladır. Zira şiirin 5. beyti sanatlı söyleyiş ve tasvir bakımından zirve noktadadır.

5. beyitteki tasvirde ilk olarak şarabın köpüğündeki baloncuklar, üzerine çiğ taneleri yağmış bir papatyanın beyaz yapraklarına benzetilmektedir. İkinci betimleme ise şarap köpüğünün baloncuklarının, kadehlerin kenarlarında kümelenmesi üzerine kurgulanmıştır. Zira şair ثُغُورُ كُؤُوسِهَا *"kadehlerinin ön dişleri"* ifadesiyle içerisinde kırmızı şarap olan kadehleri güzel bir kızın kırmızı dudaklarına, kırmızı şarabın üzerindeki kadehlerin yanında kümelenmiş beyaz köpükleri de gülümserkenki haliyle kızın kırmızı dudaklarının arasında görülen ön dişlerine benzetmektedir. Bu anlatım 6. beyitteki يَسْقِيكَهَا رَشَأٌ *"Sana o şarabı bir ceylan sunar."* ifadeleriyle sürdürülerek konu şarabı ikram eden genç kız ve onun söylediği şarkıyla sürdürülmektedir.

6. beyitte şair, şarap ikram eden genç kızı zarif bir ceylana benzeterek meknî istiare yapmaktadır. Bu genç kızın elinde şarap tepsisini meclistekilerin arasında dolaştırması, zarif bir ceylanın narin adımlarıyla ortada gezinişine benzetilmektedir. Bu kız şarkı söylediğinde meclistekilerin ruhlarının mest oluşu, bir şarkı meclisinde pelerinleriyle şarkı dinleyenlere benzetilmekte, bu insanların şarkının nağmelerine ve ritmine eşlik ederek sallandıklarında pelerinlerinin de ahenkle süzüldüğü gibi, kızın sesini işiten ruhların da şarkının nağmelerinde kıza eşlik ettiği anlatılmaktadır. Mencek Paşa, sadece 6 beyitten ibaret olan bu kısa

şiirde şarap, şarabın rengi, kokusu, tadı, bunların yanı sıra şarap sunan kız ve şarabın sunulduğu ortamdaki şarkı ve eğlence gibi pek çok hamriyyât teması unsurunu bir arada kullanmakta, bunun yanı sıra söz konusu içki meclisini sanatlarla dolu bir anlatımla tasvir etmektedir.

Mencek Paşa'nın, toplumdaki kötü özelliklerin ve yaşadığı dönemdeki ahlakî çözülmenin eleştirildiği hicâ şiirlerinden olan aşağıdaki mukatta'anın 2. beytinde yine güzel bir edebi tasvir yer almaktadır. Bahsi geçen şiir şu şekildedir[843]: (el-Kâmil)

1 إِنَّ الدَّرَاهِمَ وَالدَّنَانِيرَ الَّتِي يُزْرِي بِإِخْوَانِ الْكِرَامِ ذَهَابُهَا

2 هِيَ كَالْحِجَارَةِ فَاتَّخِذْهَا عُدَّةً لِتَهَابَكَ الْقَوْمُ اللِّئَامُ كِلاَبُهَا

1. "Dirhemler ve dinarlar, çekip gitmesiyle şerefin kardeşlerini küçük düşürecek şeylerdir."

2. "Onlar taşlar gibidir. Öyleyse, alçak bir toplumun köpeklerinin senden korkup kaçması için onları hazırlık (tedbir) olarak al."

Şair bu mukatta'ada insanların değer yargılarının maddiyat ekseninde olmasını eleştirmektedir. 1. beyitte şerefli inanların varlıklarını yitirdiklerinde toplumda küçük düştükleri anlatılmıştır. 2. Beyitte ise dinar ve dirhemler taşlara benzetilerek teşbih yapıldıktan sonra, toplumdaki dinar ve dirheme değer verip tamah eden alçak insanlar, kötü bir toplumun içerisindeki azgın köpeklere benzetilerek meknî istiare yapılmaktadır.

Mencek Paşa'nın yukarıda örnekleri verilen edebi tasvirlerindeki kolay anlaşılır üslubu dikkat çekicidir. Şair, yoğun sanatlı ifadeleri, tam aksine son derece sade kelimelerle, dinleyeni bunaltmadan, zorlama anlatımlardan uzak bir şekilde sunmaktadır.

---

843 *Dîvânu Mencek Paşa*, 310. Şiir, s. 365.

SONUÇ

Mencek Paşa XVII. yüzyılda Dimeşk şehrinde yaşamış Arap şairlerdendir. XVI. ilâ XIX. yüzyıllarda Arap topraklarının Osmanlı Devleti hakimiyeti altında olması sebebiyle, Mencek Paşa'nın yaşadığı yılları da kapsayan bu tarihi süreç Arap edebiyat tarihi kaynaklarında Arap edebiyatının Osmanlı dönemi olarak isimlendirilmektedir. Osmanlı dönemi Arap edebiyatı kaynakların çoğunda, kimi zaman Arap topraklarındaki Türk hakimiyetine karşı taraflı ve art niyetli, kimi zaman da döneme dair yapılan araştırmaların yetersizliği sebebiyle Arap edebiyatının "çöküş dönemi" olarak isimlendirilmektedir. Bu fikri savunanlara göre Osmanlıların Arap toraklarını ele geçirmesinden sonra dil ve edebiyat gerilemeye başlamış, Türklerin ve Türkçenin etkileriyle Arapça tarihte sahip olduğu ihtişam ve güzelliği yitirmiştir. Söz konusu iddialarda başta şiir olmak üzere, bu dönemde ortaya konan edebi ürünlerin dar kalıplı ve sığ, eskinin tekrar edildiği ve edebi alanda hiçbir yeniliğin bulunmadığı, kuru, edebi zevkten ve güzellikten yoksun ürünler olmanın ötesine geçemediği belirtilmektedir. Bu görüşün aksini savunan edebiyat tarihçilerinin ve araştırmacıların çalışmaları ise sayıca yeterli değildir. Bu bağlamda bahsi geçen zaman diliminde yaşamış bir şair olarak Mencek Paşa'nın hayatının ve şiirlerinin, söz konusu iddialarının isabetli olup olmadığını değerlendirmede önemli bir rolü bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminin sonlarında yaşamış olan Mencek Paşa adını, Memlükler Hanedanlığı'nın önde gelen devlet adamlarından olan büyük dedesi el-Emîr Seyfuddîn Mencek b. Abdullah (776/1375)'tan almaktadır. Babası el-Emîr Muhammed b. Mencek (1032/1623), şairin aile geleneği doğrultusunda askeriye sınıfına mensup bir devlet adamıdır. Dolayısıyla şair Mencek Paşa zengin ve tanınmış bir aileye mensuptur. Dönemin ilim geleneği doğrultusunda Dimeşk'ın önde gelen alimlerinden ders almış ve kendini yetiştirmiştir. Çocukluk dönemlerinden itibaren edebiyat ve şiire özel ilgi duyan Mencek Paşa, aile büyüklerinin aksine herhangi bir devlet kademesinde görev almamış ve siyasetle doğrudan ilgilenmemiştir. Ordu ya da devlet hizmeti yerine

kendini edebiyat ve şiire hasreden şair, babasının vefatına kadar bolluk ve huzur içinde bir ömür sürmüştür.

Mencek Paşa'nın hayatında, şairliğini ve şiirlerini etkileyen iki önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki babasının vefatı olmuştur. Babasının vefatından sonra, babasından kalan yüklü miktarda servet ve mirası kısa bir sürede tüketen Mencek Paşa maddi sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Geçim sıkıntısı çekmekte olan şair, Dimeşḳ'taki dostları ve payitahtta hizmet veren yakın arkadaşlarının yönlendirmesiyle, dönemin Osmanlı padişahı Sultan İbrahim için bir methiye söyleyip, padişahtan ihsan elde edebilme umuduyla İstanbul'a gitmiştir. Bu yolculuk Mencek Paşa için ikinci dönüm noktasıdır. Zira şairin İstanbul seyahati beklediği gibi sonuçlanmamış, padişahtan herhangi bir ihsan elde edemeden tekrar Dimeşḳ'a dönmüştür. Bu yolculuktan sonra Mencek Paşa hayata ve zenginlik içerisindeyken çevresinde olup da sonrasında kendisini yalnız bırakan Dimeşḳ eşrafına küsmüş, bir müddet evine kapanmıştır. Yaptığı bu yolculuktan sonra hayatı vefatına kadar yoksulluk içinde geçen şair, son zamanlarında tekrar yakın dostlarının arasına dönmüş ve kısa bir sonra vefat etmiştir. Babasının vefatına kadarki gençlik yılları, babasının vefatından sonraki dönem ve sonrasında uzun bir süre devam eden yoksulluk yılları olmak üzere şairirn hayatındaki bu üç farklı dönem, onun şiirini etkileyen en önemli faktörler arasındadır.

Mencek Paşa hayattayken şiirlerini bir dîvânda toplamamıştır. Şairin 2700 beyti aşkın şiirleri, vefatından sonra dönemin ileri düzey devlet ricalinden Kocahusamzade Abdurrahman Efendi'nin (1081/1670) yönlendirmesiyle bir dîvânda toplanmıştır. Dîvân'ın eldeki yazma nüshalarında bazı farklılıklar mevcuttur. Bu durum Mencek Paşa'nın şiirlerinin vefatından sonra toplanmasından kaynaklanmaktadır.

Muhteva bakımından Mencek Paşa'nın şiirlerinin, medih, gazel, dini içerikli ve hikmet temalı şiirler, ihvaniyyât, hicâ, vasf, fahr, rûmiyyât, mersiye, hamriyyât ve diğer konular olmak üzere tematik açıdan toplam on bir başlıkta olduğu görülmektedir. Şiirlerinin büyük bir çoğunluğu medih temalı şiirlerdir. Şairin

siyasetle doğrudan irtibatı olmamasına ve herhangi bir devlet kademesinde görev yapmamasına rağmen, mensubu olduğu aile ve bu aile sebebiyle sahip olduğu gelenek ve kültür, onu yöneticiler, devlet ricali ve toplumun üst seviyesinden alimlerle doğrudan irtibatlı kılmaktadır. Bu meyanda şair, çocukluk dönemlerinden arkadaşları olan yöneticiler ve devlet görevlileri başta olmak üzere pek çok devlet ricâli için methiye söylemiştir. Bu methiyelerin bir bölümü, yöneticilere olan bağlılığını ve hayranlığını dile getirmek amacıyla gençliğinde söylediği şiirlerdir. Bir bölümü ise şairin memduhtan ihsan elde etme amacıyla söylediği şiirlerdir. Ancak bu tür methiyeleri, devlet görevlisi olup da aynı zamanda ilmiye sınıfından olan şahıslar için söylediği methiyelerin yanında azınlıktadır. Zira şairin devlet görevlileri için söylediği methiyelerinin ekserisi; kadı, kâdılkudât, kazasker, saray imamlığı ve şeyhülislamlık gibi ilmiye sınıfına ait görevlerde bulunan şahıslar için söylenmiş şiirlerdir. Şairin methiyelerindeki bu tercihi onun harcıâlem bir meddâh ve şiiriyle para kazanma derdi güden basit bir medîh şairi olmadığını; şiiriyle ilim ve irfanı yüceltmeyi amaçlayan bir şair olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Methiyelerinde, yaşadığı dönemde cereyan eden siyasi karışıklıkların etkisiyle, farklı görüş ve siyaset güden devlet adamlarını övdüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra döneminin alimleri, şair ve dipleri, zengin eşrafı hakkında da methiyeler söylemiştir. Bu bağlamda Mencek Paşa'nın bu tür şiirleri dönemin siyasi, kültürel ve ekonomik topografyasını ortaya koyan önemli veriler ihtiva etmektedir.

Mencek Paşa'nın gazel şiirleri şairin hayal dünyasının ve edebi yeterliliğinin son derece kuvvetli olduğunu göstermektedir. Dîvân'daki şairin müstakil gazel şiirleri, hissî gazel, 'afîf gazel ve ğulâmiyyât olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Hissî gazellerinde her ne kadar sevgilinin fiziksel güzelliğinden bahsetse de kullandığı ifadelerde aşırıya kaçmamıştır. Sevgilinin yüzü, kokusu, bakışları ve gözleri, boyu, saçları gibi fiziksel özelliklerine dair yaptığı betimlemelerinde fahiş tasvirlerden kaçınmıştır. Sevgilinin güzelliklerini tasvir ederken tabiat tasvirine ve hamriyyât unsurlarına da yer vermiştir. Kullandığı lafızlarında coşkulu bir anlatımla beraber kolay anlaşılan akıcı bir üslup kullanmaktadır. Yaptığı

tasvirlerindeki coşkulu üslubu bu şiirlerle 'afîf gazeller arasındaki en önemli ayrımdır. Mencek Paşa 'afîf gazellerinde sevgilinin fiziksel özelliklerine hiç değinmemektedir. Bu tür şiirlerinde sevgiliye olan aşkını soyut bir anlatımla dile getirmektedir. Hissî gazellerindeki coşkulu ve hayat dolu üslup yerine, 'afîf gazellerde daha melankolik bir üslup kullanmaktadır. Hissî gazellerde işlediği vuslat ve sevgiliye yakınlık temasının yerine, bu tür gazellerinde sevgiliye duyulan özlem, sevgilinin yüz çevirip gizlenmesi ve ayrılık temaları baskındır. Ayrıca Mencek Paşa hissî gazellerinde aşktan tat alan, sevgiliye yakınlığıyla mutlu olan ve sevgilinin de bu yakınlıktan hoşnut olduğu etkin bir kişilik tablosu çizmekte, ancak 'afîf gazellerinde bu anlatım yerine daha çok hüzünlü, aşk acısı nedeniyle hayattan tat almayan, içine kapanık, korkak ve buhranlı bir âşık portresi kurgulamaktadır. Bütün bunların yanı sıra şairin hissî gazelleriyle 'afîf gazelleri arasında her iki tür gazel şiirlerinde de tabiat tasvirlerinin ve hamriyyât temasının kullanılması gibi benzerlikler de söz konusudur. Şairin gazel şiirlerinde ğulâmiyyât türünde söylediği şiirlerin hissî ve 'afîf gazellere nazaran sayıca çok az olması dikkat çekicidir. Bu durum şairin ğulâmiyyât temasını, sadece geleneği muhafaza etme amacıyla şiirlerinde kullandığını göstermektedir. Şairin müstakil gazel şiirlerinin yanı sıra, klasik Arap şiir geleneği paralelinde, gazel temasına kasidelerinin giriş bölümünde de yer verdiği görülmektedir.

Mencek Paşa'nın dinî konulu şiirleri na't (Hz. Peygamber (sav)'i medih), zühd ve tasavvuf şiirleri, munâcât şiirleri ve hikmet şiirleri olmak üzere dört grupta karşımıza çıkmaktadır. Şairin na't şiiriyle amacının Hz. Peygamber (sav)'in şefaatini istemek olduğu açıktır. Bu sebeple şair na't şiirlerinde, söylediği diğer şiirlerine nazaran sade bir dil kullanmaya daha çok dikkat etmiştir. Na'tlarını dua ve niyaz edasıyla söylemiş, na'tlarında bu niyaz ve yakarma üslubuyla uyumlu bir şekilde zorlamalardan uzak sade anlatımlar tercih etmiştir. Şairin munâcât şiirleri ile zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirler arasında, sade ve sanatlardan uzak yalın bir dilin kullanılması, şiirlerde ayetlerden ve hadislerden gerek lafız gerek mana olarak iktibasların yapılması gibi hususlarda benzerlikler bulunmaktadır. Ancak şairin zühd ve tasavvufî konulardaki şiirlerinde kimi zaman

dinî nasihatler ve bazı telkinler bulunurken, munâcât şiirlerinde yoğun olarak Allah'a dua ve yakarma üslubu kullanılmakta, günahlardan, hastalıktan ve maddi sıkıntılardan kurtuluş için niyaz edilmektedir. Diğer dinî şiirlerdeki duygu yüklü ifadeler yerine hikmet şiirlerinde daha didaktik bir üslup tercih emiştir. Zira şairin hikmet şiirlerinde zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirlerindeki duygu dolu nahîf üslup yerine daha net ve şairin özgüvenin hissedildiği bir anlatım izlenmektedir. Mencek Paşa'nın dinî şiirleri şairin ruh dünyasını, inanç ve değerlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca bu şiirler Mencek Paşa'nın, şiiri ve şairliği inancını ve birikimini aktarmak için de kullandığını gösteren kanıtlardır.

Mencek Paşa'nın ihvâniyyât şiirleri; yazışmalar (murâselât), kutlama (tebrik ve tehni'e), başsağlığı dileme ve teselli, özür dileme (mazaret) ve şiirle davetiye gönderme (davet) şeklindedir. Konu isimlerinden de anlaşılacağı üzere bu tür şiirleri dostları ve yakın çevresiyle olan ilişkileriyle ilgili söylediği münasebet şiirleridir. Her ne kadar medih, hicâ veya fahriyyât şiirleri gibi doğrudan sosyal içerikli olmasa da, şairin dostuna dair duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bu şiir türü, aynı zamanda şairin dönemindeki ahlakî yapı, toplumun sosyal dokusu ve insanlar arasındaki ilişkilerin durumuna dair önemli unsurları barındırmaktadır.

Şairin hicâ şiirleri hayatının evrelerine göre farklılık arz eden şiirlerindendir. Gençlik yıllarında, siyasi karışıklıklarla şekillenen ve daha çok şairin asiler aleyhinde söylediği şiirleri yerine, hayatının sonlarına doğru toplumundaki ahlaki yozlaşmayı dile getirdiği şiirler yer almıştır. Bu tür şiirlerinde, fakirliği döneminde kendisini yalnız bırakan kişilere dair sert eleştiriler ve serzenişler bulunmaktadır. Şairin hicâ şiirleri bu bağlamda, dönemin sosyal yapısındaki eksiklere dair bilgiler barındırmaktadır.

Vasf ve hamriyyat şiirlerinde şair başta tabiat, bahar ve bahçe tasviri olmak üzere daha çok Dimeşḳ'ı ve çevresindeki bölgeleri tasvir etmektedir. Şairin bu iki türde söylediği şiirleri hayal dünyasının genişliği, edebi bilgi ve becerisinin düzeyine dair veriler içermesinin yanı sıra, dönemin algılarına, toplumun eğlence anlayışına, sosyal merkezlerinin ve başlıca yerleşim alanlarının durumuna dair

önemli bilgiler de vermektedir. Şairin söz konusu şiirleri arasında, İstanbul'a giderken uğradığı Konya şehrini ve Konya'da medfûn bulunan Mevlana Celalleddîn Rûmî'nin türbesini tasvir etmesi, söz konusu dönemde Anadolu'da Konya'nın önemli bir yerleşim birimi ve kültür merkezi olduğunu göstermektedir.

Şairin fahr temasıyla söylediği şiirleri sahip olduğu aile geleneğini ve asaletini anlattığı şiirlerdir. Bu şiirlerde zikredilen aile büyüklerinin yaptırdığı eserler, dönemin ahlaki özelliklerini ve ekonomik açıdan toplumun gelişmişliğini anlatması bakımından önemlidir. Yine benzeri özellikteki rûmiyyât ve mersiye şiirleri, o dönemde İstanbul'daki sosyal ve ekonomik hayata, dönemin siyasi problemlerine, ayrıca bu dönemde yaşamış önde gelen şahsiyetlerin biyografilerine dair veriler içermektedir.

Mencek Paşa'nın şiirlerindeki yukarıda zikredilen muhteva özelliklerinin yanı sıra, şairin şiirleri şekil ve üslup açısından da aynı ölçüde değerli edebi ürünlerdir. Dîvân'da yer alan şiirler, yapı ve uzunluk olarak daha çok kaside türünde söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. Söz konusu kasidelerin yapısı son derece usta bir anlatımla kurgulanmış, kasidenin matla', tehallus ve hâtime bölümleri birbiriyle uyumlu bir anlatımla söylenmiştir. Şairin ekseriyetle kaside türünde şiir söylemiş olması, Arap şiirine vâkıf olduğunu, Cahiliye döneminden yaşadığı döneme kadar şekillenen Arap şiiri geleneğine dair bilgisini ve birikimini ortaya koymaktadır. Sahip olduğu bu şiir birikimini şiirlerinde güzel bir şekilde uygulayan, kimi zaman da şiirlerinde kendi üslubuyla oluşturduğu yeni anlatımlara yer veren Mencek Paşa'nın kasidelerindeki ustalık, bu dönemin eğitim ve kültür seviyesini ortaya koyan ve döneme dair ileri sürülen olumsuz görüşleri çürüten önemli verilerdir.

Sonuç olarak Mencek Paşa Osmanlı dönemi Arap edebiyatının kült isimlerinden bir şairdir. Şiirlerinde işlediği konular döneminde yaşanan gelişmelere ışık tutan önemli veriler ihtiva etmektedir. İfadelerin Arapça kaidelerine uygunluğu, fesahat kusurlarından uzak oluşu ve belagat yönünden kuvveti bu dönemde yetişen şairlerin de Arap edebiyatı tarihinin farklı evrelerinde yaşamış şairler kadar kuvvetli olabileceğini gösteren önemli bir kanıttır.

EKLER

Fotoğraf 1
Günümüzde Mencek Camii

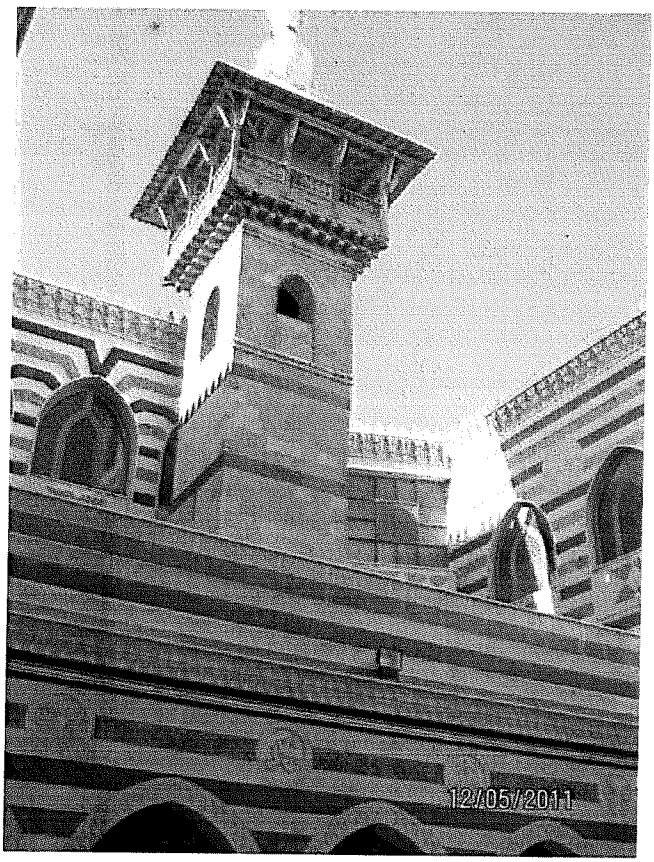

Fotoğraf 2
Mencek Camii'nin halen varlığını orjinal haliyle koruyan minaresi

KAYNAKÇA

Abdulazîz 'Atîḳ, *'İlmu'l-'Arûḍ ve'l-Kâfiye*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut-1985.

Abdulazîz el-'Azme, *Mir'âtu'ş-Şâm Târîẖu Dimeşḳ ve Ehlihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ-2002.

Abdulhâdî el-Fukeykî, *el-İḳtibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'n-Nemîr, Dimeşḳ-1996.

Abdullah Abdulcebbâr, Muhammed Abdulmun'im Ḫafâcî, *Ḳıṣṣatu'l-Edeb fi'l-Ḥicâz fi'l-'Aṣri'l-Câhilî*, Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, Kahire-1980.

Abdullah el-Cubûrî, *Fehrasu'l-Mahtûtâti'l-'Arabiyye fî Mektebeti'l-Evḳâfi'l-'Âmme fî Baġdâd*, Ri'âsetu Dîvâni'l-Evḳâf, Bağdat-1974.

Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Buġyetu'l-Îḍâh li Telẖîṣi'l-Miftâḥ fî 'Ulûmi'l-Belâġa*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1426/2005.

Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Naḳdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nahḍati Mısr, Kahire-1196.

Ahmed Ebu Ḥâḳa, *el-Funûnu'l-Edebiyye 'inde'l-'Arab 11: Fennu'l-Medîḥ*, Dâru'ş-Şarḳı'l-Cedîd, Beyrut-1962.

Ahmed el-İbiş, *Me'âlimu Dimeşḳ et-Târîẖiyye*, Menşûrâtu Vizârati's-Seḳâfe, Dimeşḳ-1996.

Ahmed eş-Şâyib, *Târîẖu'n-Neḳâiḍ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Mektebetu'n-Nehḍa el-Mısriyye, Kahire-1954, 2. bs.

Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'l-Belâġa ve Ṭaṭavvurihâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2008, 2. bs.

_____ *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2001.

Akgündüz, Ahmet, "Ebüssuûd Efendi", *DİA*, X, 365-371.

Ali b. el-Cehm, *ed-Dîvân*, thk. Halîl Merdûm Bek, Menşûratu Dâri'l-Âfâḳ el-Cedîde, Beyrut-1400/1980, 2. bs.

Ali Hassûn, *Târîẖu'd-Devleti'l-Osmâniyye ve 'Alâḳatuha'l-Ḫâriciyye*, el-

Mektebu'l-İslâmî, Dimeşḳ, 2002, 4. bs.

el-Baġdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Ḫizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire-1418/1997, 4. bs.

Baysun, M. Cavid, "Murâd IV.", *DİA*, VIII, 625-647

Bedr Ḍayf, *Şi'ru Sâbiḳ b. 'Abdillah el-Berberî*, Dâru'l-Vefâ li-Dunyâ et-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, İskenderiye-2004.

Bekkâr, Yusuf Huseyn, *Binâu'l-Ḳasîde fi'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrut-1982, 2. bs.

el-Bekrî, Abdullah b. Abdulazîz b. Muhammed Ebû 'Ubeyd, *Mu'cemu mâ'stu'cim min Esmâ'i'l-Bilâd ve'l-Mevâḍi'*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1403, 3. bs.

Bekrî Şeyḫ Emîn, *Muṭâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, Dâru'ş-Şurûḳ, Beyrut-1392/1972.

el-Bûrînî, Ebu'ḍ-Ḍiyâ Bedruddîn Hasan b. Muhammed b. Muhammed eṣ-Ṣaffûrî, *Terâcimu'l-A'yân min Ebnâi'z-Zemân*, thk. Salâhuddîn el-Muneccid, Maṭbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabi, Dimeşḳ-1959.

Buzpınar, Şit Tufan, "Şam, Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 315.

el-Câḥıẓ, Ebû Osman 'Amr b. Baḥr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru'l-Hilâl, Beyrut-1423.

Carl, Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E.J. Brill, Leiden-1943.

_____ *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, E. J. Bril-1938.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabi*, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-ty., 5. bs.

Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut-1984, 2. bs.

el-Cerrâvî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdisselâm, *el-Ḥamâse el-Maġribiyye Muḫtaṣaru Kitabi Ṣafveti'l-Edeb ve Nuḫbeti Divâni'l-'Arabi*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âṣır, Beyrut-1991.

el-Cevherî, Ebû Naṣr İsmail b. Ḥammâd, *eṣ-Ṣıhâh Tacu'l-Luġa ve Ṣıhâhi'l-'Arabiyye Muratteb Tertîbiyyen Elifbâiyyen*, thk. Halil Me'mûn Şîḥâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût-1428/2007, 2. bs.

Corci b. Habib Zeydan, *Târîẖu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Mektebeti'l-Ḥayât, Beyrut-1983.

el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Esrâru'l-Belâġa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Maṭba'atu'l-Medenî, Kahire-1991.

_____ *Delâ'ilu'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Maṭbaa'atu'l-Medenî, Kahire-1413/1992, 3. bs.

Çakar, Enver, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 13/1, Elazığ, 2013, 356-373.

_____ "XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Şam Eyaleti (İdarî Taksimat-Eyalet ve Sancak Yöneticileri)", *Fırat Ünv. Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ 2003, I/2, s. 53.

Çavuşoğlu, Semiramis, "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV, 100-102.

Çetin, Nihad Mazlum, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Ünv. Yay. Şarkiyat Enst., İstanbul-1973.

Çetin, Nurullah, *Şiir Tahlilleri*, Öncü Kitap, Ankara-2009.

Çiçek, Kemal, *II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703), Türkler*, Semih Ofset, Ankara, 2002.

eḍ-Ḍabbî, Rabî'a b. Maḳrûm, *ed-Dîvân*, thk. Abdulḳâdir Feyyaḍ Ḥarfûş, Dâru Ṣâdır, Beyrût-1999.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, 2.b., İstanbul, 1961.

Dâvûd el-Kayserî, *Vahdet-i Vücûd Felsefesi (Felsefî ve Tsavvufî Risâleler)*, çev. Mehmet Bayrakdar, İFAV Yay., İstanbul-2012.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Veḳâyiât*, Tercüman, İstanbul, 1977.

Demirayak, Kenan, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yay., Erzurum-1998.

_____ *Arap Edebiyatı Tarihi IV, Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum-2015.

Demirci, Mehmet, *Nûr-i Muhammedî*, Nefes Yay., İstanbul-2013.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara-2003, 20. bs.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara-2004.

Durmuş, İsmail, "Methiye", *DİA*, XXIX, 406-408.

Ebû Ali et-Tenûḫi, Muḥassin b. Ali b. Muhammed, *Neşvâru'l-Muḥâḍara ve Aḫbâru'l-Muẕâkera*, thk. Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1391/1971-1393/1973.

Ebû Firâs el-Ḥamdânî, el-Ḥâris b. Sa'îd b. Hamdân et-Taġlibî, *Dîvân*, thk. Sami ed-Dehhân, Institut Français de Damas, Beyrut-1363/1944.

Ebû Hilâl el-'Askerî, Hasan b. Abdullah b. Sehl, *Dîvânu'l-Me'ânî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut-?

_____ *eṣ-Ṣınâ'ateyn el-Kitâbe ve'ş-Şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut-1419.

_____ *Cemheratu'l-Emṡâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1988, 2. bs.

Ebû İshâḳ el-Ḳayravânî, İbrahim b. Ali b. Temim, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut-ty.

Ebu Nuvâs, el-Hasen b. Hânî', *Dîvânu Ebî Nuvâs*, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1998, 2. bs.

Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Muṡenî et-Teymî, *Neḳâiḍu Cerîr ve'l-Ferazdaḳ*, thk. Halîl 'Umrân el-Manṣûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1419/1998.

Ebû Zeyd el-Ḳuraşî, Muhammed b. el-Ḫatîb, *Cemheratu Eş'âri'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Maṭba'atu Nehdati Mısr, Kahire-1981.

Ebu'l-'Atâhiye, Ebû İshaḳ İsmail b. Ḳâsım b. Suveyd, *Dîvânu Ebi'l-'Atâhiye*, Dâru Beyrût li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1406/1986.

Ebu'l-Berakât el-Enbârî, Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu'l-Elibbâ' fî Ṭabaḳâti'l-Udebâ'*, thk. İbrâhim Sâmerrâî, Mektebetu'l-Menâr, ez-Zerḳâ/Ürdün-1405/1985, 3. bs.

Ebu'l-Ferec el-Işfehânî, Ali b. el-Huseyn, *el-Eġânî*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1429/2008, 3. bs.

Ebu'l-Ferec Ḳudâme b. Ca'fer b. Ziyâd el-Baġdâdî, *Naḳdu'ş-Şi'r*, thk. Muhammed 'Abdulmun'im Ḫafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1995.

Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ṭâlib el-Ḳureşî, *Nehcu'l-Belâġa Huṭabu'l-İmâm 'Ali*, thk. Muhammed 'Abduh, Dâru'z-Zehâir, Kum/İran-1412.

Ebu'l-Hasen Ali b. Musa b. Saîd el-Endelusî, *el-Muḳteṭaf min Ezhâri'ṭ-Ṭaraf*, Şeriketu Emel, Kahire-1425.

el-Elbânî, Muhammed Nâṣıruddîn, *Silsiletu'l-Eḥâdîsi'ḍ-Ḍa'îfe ve'l-Mevḍû'a*, Dâru'l-Me'ârif, Riyad-1412/1992.

Elmalı, Hüseyin, "Kasîde", *DİA*, XXIV, 562-564.

Emecen, Feridun, "Fahreddin, Ma'noğlu", *DİA*, XII, 80-82.

_____ "İbrahim", *DİA*, XXI, 274-281.

_____ "Mustafa I", *DİA*, XXXI, 272-275.

_____ "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul-1999, I, 45-49.

Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî 'İlmi'l-'Arûḍ ve'l-Kâfiye ve Funûni'ş-Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1411/1991.

Ergin, Mehmet Mesut, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

_____ "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüsha*, VI, S. 21, Ankara-2006.

Ertuğrul, İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, der., Mustafa Kara, İnsan Yay., 2. bs., İst.-2008.

el-Eṣma'î, Ebû Sa'îd 'Abdulmelik b. Ḳureyb, *el-Eṣma'iyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Harun, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1993, 8. bs.

Fidan, İbrahim, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Naḳîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara-2016.

el-Fîruzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Ḳâmusu'l-Muḥîṭ*, thk. Halil Me'mûn Şîḥâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût-1429/2008, 3. bs.

Fuzûlî, *Dîvân*, Bulak Matbaası, Kahire-1254/1839.

Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yay. Ankara-1993.

Göçmen, Muammer, "Üstüvânî Mehmed Efendi", *DİA*, XL, 396-397.

el-Ġazzî, Kemal b. Huseyn b. Muhammed el-Bâlî, *Nehru'z-Zeheb fî Târîḫi Ḥaleb*, Dâru'l-Kalem, Halep-1419.

Ḥabenneke el-Meydânî, Abdurrahman Hasen, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Ḳalem, Dimeşḳ-2010, 3. bs.

el-Ḫafâcî, Şihâbuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Rayḥânetu'l-'Elibbâ' ve Zehratu'l-Ḥayati'd-Dunyâ*, thk. 'Abdulfettâḥ Muhammed el-Ḫulv, Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Ḥalebî, Kahire-1386/1967.

_____ *Şifâu'l-Ġalîl fi mâ fi Kelâmi'l-'Arab mine'd-Daḫîl*, thk. Muhammed Keşşâş, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1418/1998.

_____ *Ḫabâya'z-Zevâyâ fi mâ fi'r-Ricâl mine'l-Beḳâyâ*, thk. M. Mesut Ergin, Mecme'u'l-Luġa el-'Arabiyye, Dimeşḳ-1436/2015.

Hâlid b. Su'ûd el-Ḥalîbî, *Ebû Firâs el-Ḥamdânî fî Rûmiyyâtihî*, Nâdî'l-Minṭaḳati'ş-Şarḳıyye el-Edebî, Demmâm-1428.

el-Ḫalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Dâvud Sellûm, Dâvud Selmân el-'Anbekî, İn'âm Dâvud Sellûm, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût-2004.

Ḥannâ el-Fâḫûrî, *el-Câmi' fî Târîḫi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Ḳadîm*, Dâru'l-Cîl, Beyrut-1986.

_____ *el-Faḫr ve'l-Ḥamâse*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1992, 5. bs.

Hasan Abbas, *Ḫaṣâiṣu'l-Ḥurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânîhâ*, Menşûrâtu İttiḥâdi'l-Kuttâbi'l-'Arab, Dimeşḳ-1998.

Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ġazel 'inde'l-'Arab*, Maṭba'atu Mısr, Kâhire-1947.

el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luġati'l-'Arab*, Muessesetu'l-Ma'ârif, Beyrut-ty.

_____ *Cevâhiru'l-Belâġa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Hasan Ḥamed,

Dâru'l-Cîl, Beyrut-ty.

_____ *Mîzânu'ẕ-Ẕeheb fî Ṣınâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, thk. Ḥusnî Abdulcelîl Yusuf, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1997.

el-Ḫatîb el Baġdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîḫu Baġdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut-1422/2002.

Heddâra, Muhammed Mustafa, *İtticâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Ḳarni's-Sânî'l-Hicrî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1963.

el-Ḥasen b. Ahmed b. Yakûb el-Hemedânî, *Ṣıfetu Cezîrati'l-'Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Ḥavâlî, Mektebetu'l-İrşâd, Ṣan'â'-1410/1990.

İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Amr Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-'Iḳdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1404.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi, *Cemheratu'l-Luġa*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, thk. Remzî Munîr Be'albekkî, Beyrût-1987.

İbn Ebi'l-İsba', 'Abdul'aẓîm b. el-Vâhid b. Ẓâfir el-Mısrî, *Taḥrîru't-Taḥrîr fî Ṣınâ'ti'ş-Şi'r ve'n-Neşr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ḥafnî Muhammed Şeref, Kahire-1383.

İbn Fâris, Ahmed, *Mu'cemu Meḳâyîsi'l-Luġa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1399/1979.

İbn Ferḥûn, Ebu'l-Vefâ Burhanuddîn İbrâhim b. Ali b. Muhammed, *ed-Dibacu'l-Muẕheb fî Ma'rifeti A'yâni 'Ulemâi'l-Meẕheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Dâru't-Turâş, Kahire-1972.

İbn Hacer el-Asḳalânî, Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *el-İṣâbe fî Temyîzi's-Saḥâbe*, thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu'avviz, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1415/1995.

İbn Ḫallikân, Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsan 'Abbâs, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1900.

İbn Ḥamdûn, Ebu'l-Me'âlî Bahâuddîn Muhammed b. Hasan, *et-Teẕkiretu'l-Ḥamdûniyye*, thk. Bekr Abbas, İhsan Abbas, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1996.

İbn Ḥanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*, Beytu'l-Efkâr ed-Devliyye, Beyrut-2005.

İbn Ḥicce, Ebu'l-Meḥâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali, *Ḫızânetu'l-Edeb ve Ġâyetu'l-Erab*, thk. 'İsâm Şakyû, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût-2004.

İbn Ḳudâme, Ebû Muhammed Muvaffaḳuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Maḳdisî, *İṡbâtu Ṣıfeti'l-'Uluvv*, thk. Ahmed b. 'Atıyye b. Ali el-Ġâmidî, Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medîne-1988/1409.

İbn Ḳuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî, *'Uyûnu'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût-1418.

_____ *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Ḥadîs, Kâhire-1423.

_____ *el-Me'âni'l-Kebîr fî Ebyâti'l-Me'ânî*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1984/1405 (Ofset Baskı).

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Ḳazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Daru İḥyâi't-Turâṯi'l-'Arabî, Kahire-1395/1975, II, 1408.

İbn Munḳız, Ebu'l-Muẓaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid, *Lubâbu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu's-Sunne, Kahire-1407/1987, 2. bs.

İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, Ebû Ali Hasan b. Raşîḳ el-Ezdî, *el-'Umde fî Meḥâsini'ş-Şi'r ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muḥyiddîn Abdulḥamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut-1401/1981, 5. bs.

İbn Ṯenâ el-Mulk, Ebu'l-Ḳâsim Hibetullah b. Cafer, *Dâru'-Ṭırâz fî 'Ameli'l-Muvaşşaḥât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1400/1980, 3. bs.

İbn Sinân el-Ḫafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd, *Sırru'l-Fesâḥa*, thk. Abdulmute'âl es-Sa'îdî, Kahire-1372/1953.

İbn Taġrîberdî, Ebu'l-Meḥâsin Cemâluddîn Yusuf, *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mıṣra ve'l-Ḳâhira*, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Ḳavmî, Kâhire-1383/1963.

İbn Ṭûlûn, Ebu'l-Faḍl Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed eṣ-Ṣalihî, *İ'lâmu'l-Verâ bi-men Vulliye Nâiben mine'l-Etrâk*, thk. Muhammed Ahmed Dehmân, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Dimeşḳ-1964.

İbn Vehb, el-Kâtib Ebu'l-Huseyn İshak b. İbrâhim b. Süleyman, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*, thk. Ahmed Maṭlûb, Ḥadîce el-Hadîsî, Bağdat-1387/1967.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen 'İzzuddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *Usdu'l-Ġâbe fî Ma'rifeti'ṣ-Ṣahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz, 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1415/1994.

İbnu'l-Esîr, Necmuddîn Ahmed b. İsmail el-Ḥalebî, *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zaġlûl Sellâm, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1983.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feṭḥ Ḍiyauddîn Naṣrullah b. Muhammed, *el-Meṣelu's-Sâir fî Edebi'l-Katib ve'ş-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muḥyiddîn Abdulḥamîd, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut-1420.

İbnu'l-Ḳıfti, Ebu'l-Hasen Cemaluddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut-1424.

İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muhammed b. Cafer, *Ṭabaḳâtu'ş-Şu'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1976, 3. bs.

İbnu'-Naḳîb, Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânu İbni'n-Naḳîb*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Maṭba'atu Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabi, Dimeşḳ-1383/1963.

İbnu'n-Nâẓım, Ebû Abdullah Bedruddîn b. Mâlik ed-Dimeşḳî, *el-Miṣbâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Abdulḥamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1422/2001.

İbrahim Feṭḥî, *Mu'cemu Muṣṭalaḥâti'l-Edebiyye*, et-Te'âḍudiyye el-'Âlemiyye li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Sfax/Tunus-1986.

el-İbşîhî, Ebu'l-Feṭḥ Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed b. Manṣûr, *el-Mustaṭraf fî Kulli Fennin Mustaẓraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1419.

İlgürel, Mücteba, "Canbolatoğulları", *DİA*, VII, 144-145.

İnalcık, Halil, *Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış, Osmanlı*, Semih Ofset, Ankara-1999.

_____ *Şair ve Patron, Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yay., Ankara-2005, 2. bs.

_____ *The Ottoman Empire*, çvr. Norman Itzkowıtz-Colin Imber,

Weidenfeldand Nicolson, London, 1973.

İpekten, Haluk, "İsmetî, Mehmet", *DİA*, XXIII, 140-141.

İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'Arifin Esmâ'u'l-Muellifin ve Âṯâru'l-Muṣannifin*, Vekâletu'l-Ma'ârif Mtb., İstanbul-1951.

İsmetî, *Dîvân-ı İsmetî*, nşr. Hüsameddin Efendi, Matbaa-ı Âmire, İstanbul-1291/1876.

İşpirli, Mehmet, "Abdurrahman Efendi, Kocahusamzade", *DİA*, I, 160.

İzzuddîn et-Tenûḫî, *Tehẕîbu'l-İḍâh*, Matba'tu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dimeşḳ-1367/1948.

el-Ḳâdî 'İyâḍ, Ebu'l-Faḍl 'İyaḍ b. Musa el-Yaḥsûbî, *Tertîbu'l-Medârik ve Taḳrîbu'l-Mesâlik*, thk. Abdulḳâdir eṣ-Ṣaḥrâvî, Maṭba'atu Faḍâle, el-Muhammediyye/el-Mağrib-1970.

_____ *eṣ-Ṣifa bi Ta'rîfi Huḳûḳi'l-Mustafa*, trc. ve şrh. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yay. İst.-2012/1433.

el-Ḳalḳaşendî, Ahmed b. Ali el-Ferâzî, *Ṣubḥu'l-A'şâ fî Ṣınâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1987.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul-2001.

Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", *DİA*, XXX, 547-548.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul-2004.

Kılıç, Mahmut Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, XX, 493-516.

Kılıçlı, Mustafa, "Ebû Firâs el-Hamdânî", *DİA*, X, 125-126.

Kızıltunç, Recai, "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfî", *İÜ Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul-2012, XX, S. 1, s. 33-48.

Ḳuteybe eş-Şihâbî, *Me'âlimu Dimeşḳ et-Târiḫiyye*, Menşûrâtu Vizârati's-Sekâfe, Dimeşḳ-1996.

_____ *Ebvâbu Dimeşḳ ve Aḥdâsuhâ et-Târîḫiyye*, Menşûrâtu Vizârati's-Sekâfe, Dimeşḳ-1996.

_____ *Mu'cemu Dimeşḳ et-Târîḫî, Menşûrâtu Vizârti's-Sekâfe*, Dimeşḳ-1999.

Küçük, Raşit, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, 122-124.

Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya-2013.

Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebi'l-'Arabî fî 'Aṣri'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîn ve'l-'Aṣri'l-Ḥadîs*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabîyyi'l-Mısrî, Kahire-1377/1957.

Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luġati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Beyrut-1984, 2. bs.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, yay. haz., Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst.-1996

el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye, Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, Dâru's-Selâsil, Kuveyt-1404-1407.

el-Muberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Luġa ve'l-Edeb*, thk. Muammed Ebu'l-Faḍl İbrahîm, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire-1417/1997, 3. bs.

Muhammed Ahmed Dernîḳa, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medḥi'n-Nebevî*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut-2003.

Muhammed Ali el-Hâşimî, *el-'Arûḍu'l-Vâḍih ve 'İlmu'l-Ḳâfiye*, Dâru'l-Ḳalem, Dimeşḳ-1412/1991.

Muhammed b. Hasan b. Osman, *el-Murşidu'l-Vâfî fi'l-'Arûḍ ve'l-Ḳavâfî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1425/2004.

Muhammed b. Kennân eṣ-Ṣâlihî, *Yevmiyyât Şâmiyye*, thk. Ekrem Hasan el-'Alibî, Dâru't-Ṭıbâ', Dimeşḳ-1990.

Muhammed Rislân Taḥḥân, *Şerḥu'l-Mu'allaḳâti'l-'Aşr li'z- Zevzenî ve't-Tebrîzî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus-1428/2008.

Muhammed Tâhir Derviş, *el-Ḫatâbe fî Ṣadri'l-İslâm*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1965.

Muhammed Zaġlûl Sellâm, *el-Edeb fî 'Aṣri'l-'Abbâsiyyîn*, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1999.

el-Muḥibbî, Muhammed, *Nefḥatu'r-Rayḥâne ve Raşḥatu Ṭalâi'l-Ḫâne*, thk. Abdulfettaḥ Muhammed el-Ḫulv, Dâru İḥyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire-1968.

_____ *Hulaṣatu'l-Eṯer fi A'yâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdîye 'Aşar*, Daru Ṣâdır, Beyrut-1290.

el-Muradi, Ebu'l-Faḍl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed, *Silku'd-Durer fi A'yâni'ṣ-Ṣânî 'Aşar*, Dâru İbn Ḥazm, Beyrut-1408/1988, 2. bs.

Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîḫu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut-1394/1974, 2. bs.

Mustafa Ṭalas, *el-Mu'cemu'l-Coğrâfî li'l-Ḳuṭri'l-'Arabî es-Sûrî*, Merkezu'd-Dirâsâti'l-'Askeriyye, Dimeşḳ-1992.

el-Mutenebbî, Ebu't-Ṭayyib Ahmed b. Huseyn el-Ca'fî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût li't-Ṭıbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1403/1983.

el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîḫu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Ra'd-Naẓîr 'Abbûd, Dâru'n-Naẓîr 'Abbûd, byy., ts.

en-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî, Ebû Umâme (Ebû Aḳreb) Ziyâd b. Mu'âviye b. Ḍabâb b. Câbir, *Dîvânu'n-Nâbiġa eẕ-Ẕubyânî*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhim, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1985, 2. bs.

Naṣıruddîn el-Esed, *Maṣâdiru'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1988, 7. bs.

en-Nu'aymî, Ebu'l-Mefâḫir Muḥyiddîn Abdulḳâdir b. Muhammed b. Ömer, *ed-Dâris fi Târiḫi'l-Medâris*, thk. Cafer el-Ḥasenî, Maṭbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, Dimeşḳ-1951.

Nu'mân 'Abdulmute'âl el-Ḳâḍî, *Şi'ru'l-Futûḥi'l-İslâmiyye fi Ṣadri'l-İslâm*, Mektebetu's-Sekâfe ed-Dîniyye, Kahire-1426/2005.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb el-Ḳuraşî, *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Veṯâiḳı'l-Ḳavmiyye, Kahire-1423.

Ömer b. Ebî Rebî'a Ebû Ḥafs el-Ḳureşî, *Divânu Ömer b. Ebî Rebî'a*, Dâru'l-Ḳalem, Beyrut-ty.

Ömer Ferrûḫ, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Aṣri'l-Ḥadîs*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1986.

Ömer Musa Paşa, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Osmânî*, Dâru'l-Kutubi'l-Mu'âṣır, Beyrut-1999.

Ömer Rıza Keḥḥâle, *el-Edebu'l-'Arabiy fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, el-Maṭba'atu't-

Te'âvuniyye, Dimeşḳ-1392/1972.

_____ *Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu Muṣannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Dâru İḥyâi't-Turaṯi'l-'Arabî, Beyrut-ty.

Özaydın, Abdülkerim, "Seyfüddevle el-Hamdânî", *DİA*, XXXVII, 35-36.

Özcan, Abdülkadir, "Ahmet Paşa, Küçük", *DİA*, II, 113-114.

_____ "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, XXVI, 260-263.

Özdemir, Mehmet, "Makkarî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXVII, 445-446.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yay., İst.-1986.

Öztürk, Ali, "Dinî-Tasavvufî Edebiyatımızda Dolapnâme Türü veAhmed Hayâlî'nin "Tolabnâme" İsimli Kasîdesi", *Gazi Ünv. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II, S. 3, Çorum-2003, s. 87-101.

R. Hartman, "Şam", *İA*, MEB Basımevi, İstanbul, 1970, XI, 298-306.

Râfik Abdulkerîm, *el-'Arab ve'l-Osmâniyyîn*, Dimeşḳ-1993, 2.bs.

Riyaḍ Abdulhamîd Murad, *Şi'ru Dimeşḳ fi'l-Ḳarni'ṯ-Ṯânî 'Aşar el-Hicrî eṯ-Ṯâmin 'Aşar el-Mîlâdî*, el-Hey'etu'l-'Âmme es-Sûriyye li'l-Kutub, Dimeşḳ-2007.

eṣ-Ṣabbâġ, Leylâ, *el-Mucteme'u'l-'Arabiyyu's-Sûrî*, Menşûrâtu Vizârati'ṯ-Ṯekâfe, Dimeşḳ-1983.

eṣ-Ṣafedi, Ebu'ṣ-Ṣafâ Salâhuddîn Halîl b. 'İzziddîn Aybeg, *Tuḥfetu Ẕevi'l-Elbâb fî Men Hakeme bi-Dimeşḳ mine'l-Ḥulefâ ve'l-Mulk ve'n-Nuvvâb*, thk. İhsan Hulûsî, Zuheyr Ḥumeydân es-Samsâm, Vizaretu'ṯ-Ṯekâfe, Dimeşḳ-1992.

_____ *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnavût, Turkî Mustafa, Dâru İḥyâi Turâṯi'l-'Arabî, Beyrut-1420.

Samancı, Yusuf Sami, *Arap Dilinde Dahîl Meselesi (Şifâu'l-Ğalîl Üzerine Bir İnceleme)*, Konya-2011.

Sâmi ed-Dehhân, *el-Ġazel Munẕu Neş'etihî ḥattâ Ṣadri'd-Devle el-'Abbâsiyye*, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire-1954.

_____ *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 3: el-Vaṣf*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-ty.

_____ *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 4: el-Mediḥ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1992, 5. bs.

_____ *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 6: el-Hicâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1982.

eṣ-Ṣan'ânî, Abdurrazzâḳ b. Hemmâm, *el-Muṣannef*, thk. Ḥabiburrahmân el-A'ẓamî, el-Meclisu'l-'İlmî, Beyrut-1983, 2. bs.

eṣ-Ṣe'âlibi, Ebû Manṣûr 'Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, *el-Munteḥal*, thk. Ahmed Ebû Ali, el-Maṭba'atu't-Ticâriyye, İskenderiyye-1319/1901.

_____ *Lubabu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1997/1417.

_____ *Yetîmetu'd-Dehr fî Meḥâsini Ehli'l-'Aṣr*, thk. Mufîd Muhammed Ḳumeyḥa, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1403/1983.

es-Seḫâvî, Şemsuddîn Ebu'l-Ḫayr Muhammed b. Abdurrahman, *eḍ-Ḍav'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Ḳarni't-Tasi'*, Daru Mektebeti'l-Ḥayât, Beyrut-?

es-Sekkâkî, Ebû Ya'kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1995.

Sirâcuddîn Muhammed, *el-Faḫr fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty.

_____ *el-Ġazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty.

_____ *el-Hicâ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu Ravâi'i'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty.

_____ *er-Riṯâ fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Mevsû'atu'l-Mubdi'ûn, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beyrut-ty.

Sona, Fatih, "Divan Şiirinde Karanfil", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, s. 307-3014. (http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/sayi41_diledebiyat.htm, Aralık-2015, 10.01.2016).

Suraiya Faroqhi, *"Kriz ve Değişim 1590-1699", Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul, 2004.

Şener, İbrahim, Yıldız, Alim, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İst.-2003, s.133.

eş-Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Bedru't-Ṭâli' bi*

Meḥâsine min ba'ḍi'l-Ḳarni's-Sâbi', Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-?

_____ *el-Fevâidu'l-Mecmû'a fi'l-Eḥâdîṯi'l-Mevḍû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemanî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-ty.

Şevḳî Ḍayf, *el-Fen ve Meẕâhibuhû fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-2004, 13. bs.

_____ *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabiyyi el-Fennu'l-Ġınâî 2: er-Riṯâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1955.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aṣru'd-Duvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1990, 2. bs.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'd-'Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1993, 12. bs.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Abbâsî eṯ-Ṯânî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1997, 11. bs.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976.

_____ *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976, 7. bs.

Şeyḫo, Luvis Rızḳullah b. Yusuf b. 'Abdulmesîḥ el-Yesû'î, *Kitâbu Şu'arâ'i'n-Naṣraniyye fî Şu'arâ'i'l-Câhiliyye*, Maṭba'atu'l-Âba'i'l-Murselîn el-Yesû'iyyîn, Beyrut-1890.

et-Ṭabbaḫ, Muhammed Râġıb b. Mahmud b. Haşim el-Ḥalebî, *İ'lâmu'n-Nubelâ bi Târîḫi Ḥalebi'ş-Şehbâ'*, el-Maṭba'atu'l-'İlmiyye, Halep-1923.

Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, trc. Şaban Karataş, Anakara Okulu Yay., Ankara-2003.

Tasa, Muhammet, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yay., Konya-2014.

_____ *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Konya-2007.

_____ "Leylâ el-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe b. el-Humeyyir'in Portresi", *SÜİFD*, Yıl: 2007, S. 23, s. 142-155.

Taş, Kenan Ziya, "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 15, İzmir-2000.

et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ el-Ḫatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed, *Kitâbu'l-Kâfî fi'l-*

'Arûḍ ve'l-Ḳavâfî, thk. el-Ḥassani Hasan Abdullah, Mektebetu'l-Ḫâncî, Kahire-1415/1994, 3. bs.

_____ *Şerḥu Dîvâni 'Antera*, thk. Mecîd Ṭarâd, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrut-1992/1412.

et-Tenûḫî, Ebu Ali el-Muḥassin b. Ali b. Muhammed el-Ḳâḍî, *Nişvâru'l-Muḥâḍara ve Aḫbâru'l-Muẕâkera*, thk. 'Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1995, 2. bs.

et-Tenûḫî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fi'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1999, 2. bs.

Tomar, Cengiz, "Şam", *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 311-315.

Toprak, M. Faruk, "Arap Şiirinde Rumiyyat", *Ankara Ünv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara-1999, XXXIX, S. 1.2, s. 131-158.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", *DİA*, X, 311-313.

Tural, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Aruz*, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011.

Tüccar, Zülfikar, "Ümeyye b. Ebü's-Salt", *DİA*, XLII, 303-305.

Tülücü, Süleyman, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *DİA*, XLIV, 540-542.

Uzun, Tacettin, *Arap Dili ve Edebiyatında Hulefâ-i Râşidîn'in Hutbe ve Mektupları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya-1985.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 6.b., TTK. yay.,byy., ty.

Yâkût el-Ḥamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Ṣâdır, Beyrut-1995, 2. bs.

Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları, çev.Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara-2004.

Yeniterzi, Emine, "Na't, Türk Edebiyatı", *DİA*, İst.-2006, XXXII, 436-437.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yay., Ankara-2000.

ez-Zehebi, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnavut, Huseyn el-Esed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut-1985/1405, 3. bs.

ez-Zemaḫşerî, Ebu'l-Ḳâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Rabi'u'l-Ebrâr ve*

Nuṣûṣu'l-Aḫbâr, thk. Abdul'emîr Ali Muhennâ, Muessesetu'l-'Âlemiyyi li'l-Maṭbû'ât, Beyrut-1992.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasen, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-2004.

ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut-1980, 5. bs.

Öz Geçmiş

Yusuf Sami SAMANCI

1980 yılında Niğde'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladı. 2003 yılında Selçuk Ünv. İlahiyat Fak.'den mezun oldu. 2005 yılında Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri ABD Arap Dili ve Belagati BD'da araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2008 yılında ŞİHÂBUDDÎN el-HAFÂCÎ'NİN HAYATI ve ŞİFÂU'L-ĞALÎL ADLI ESERİ isimli yüksek lisans tezini tamamladı. 2010-2011 yıllarında 8 ay süreliğine Dimaşk/Suriye'de bulundu ve burada Ma'hedu'l-Ecânib 6. Kur'dan mezun oldu. 2017 yılında ARAP ŞAİRLERDEN MENCEK PAŞA EL-YUSUFÎ VE ŞİİRİ isimli doktora tezini tamamladı. Halen Necmettin Erbakan Ünv. Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri ABD Arap Dili ve Belagati BD'da öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.